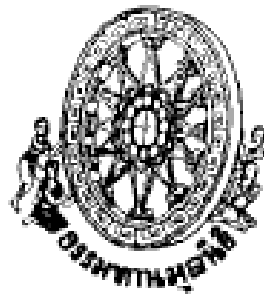
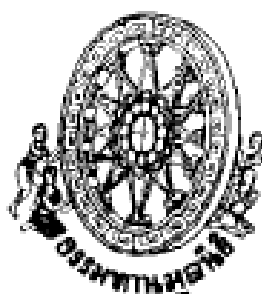

พุทธทศจริยธรรม

พุทธกิจจริยธรรม

ของ
พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”

เป็นการพิมพ์ครั้งที่สอง ของหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ หมวดปกรณ์พิเศษ

หมายเลข ๑๘ บนพื้นแถบสีแดง จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๔๐

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

มูลนิธิธรรมทาน ไชยา

จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	๑ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๕๑๖	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่สอง	๑ มิถุนายน	พ.ศ. ๒๕๔๐	จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตายแม้
ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียงร่างกาย
เป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง นั่นเป็นเพียง
สิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของพระพุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตายยัง
อยู่กับท่านทั้งหลายอย่างไหนหลังมี
อะไรมาเข้าได้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง

ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีสนทนากะเลิกล้าง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกันฯ

พุทธทาส อินทปณฺโณ

อนุโมทนา

พระมหากษัตริย์ไทย ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุง
แก่การวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดพระแก้ว
มาในครั้ง นี้ มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ส่วนนี้ และในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในพระมหากษัตริย์ไทย ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุง
โลกมนุษย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เป็นอันดี.

ลอร์ดการโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
พหุภพสันตภาพของโลกได้ แต่กลายเป็น
อันเนื่องมาจากความดีได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
มากกว่า. ถ้าหากเราดูอย่างหนึ่ง อันสุดท้าย
อันจะเป็นความดีของมนุษย์ทั้งโลก, แต่ก็มี
ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างน้อยๆ พวกนี้ จะต้องมี
ความเข้าใจกัน และประจักษ์กันด้วยดี. กิจ-
กรรมธรรมวินัย มีคุณประโยชน์อันสูงส่ง เพื่อ
แก้ปัญหานี้.

พุทธศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นสาร ซึ่ง
ทำให้งานอันดีงามใช้ได้ ก็จะได้แก่พระรัตนตรัยของ
โลกได้. พระมหากษัตริย์ไทย มี ศาสนา เป็นอันดี
อย่างหนึ่ง แห่งพระรัตนตรัย. ถ้าหากเราดูอย่าง
นี้ เราจะเห็นได้ว่า แก่นแท้แห่งศาสนาของมนุษย์

อนโมทณ.*

การที่ คัมภรชาดต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ธรรม-
เทศน์ กิติ, ธรรมของปวงกต หรือการบรรยายประจำวัน กิติ,
ก็ได้รับคณาจารย์ผู้มี จากสหุยธรรมทาน หลาปี่ปี่ คนมี
ใจศรัทธาอันมีอันได้ ในลักษณะเช่นนี้ ข้าพเจ้า ขอ
แสดงคุณประโยชน์ และขออนโมทณ ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนใน
การช่วยเหลือ. การอนโมทณ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม
ของคณะธรรมทาน, หอสำนักสงฆ์โมกขผลาราม, และของ
ส่วนตัวด้วย.

ข้าพเจ้า ขอจะขออนโมทณ เป็นพิเศษ ในการที่
หนังสือชุด "คู่มือของการปฏิบัติธรรม" ของเล่มนี้ ทุกๆ เล่ม
ได้รับการช่วยเหลือ ในลักษณะเช่นนี้ ได้โดย ซึ่งตั้งขึ้น โดย
"คุณสุวิทย์ ยี่สิบ" และอีกสี่เล่ม "คุณสุวิทย์ ยี่สิบ" ไป.

คุณเราในทุกวันนี้ แม้จะทำความดีความงามอะไร
เพื่อเป็นกุศลเพิ่มพูน หรือ การได้ดอง ละโร แต่สิ่งที่ได้ทำไว้แต่
การก่อกอง กิตติ ก็ยังมีค่า เป็นสิ่งที่มีค่าอนโมทณ ของท่าน;
และบางทีอาจจะเห็นว่ามีอนโมทณ เพิ่ม ขึ้นเป็นได้เท่า ก็
ยังได้ ในเมื่อการที่เช่นนี้ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-
มาท แท้จริง; แล้วมีเหตุอันเกิดจากการกระทำนี้ๆ ยัง
แผ่ไพศาลไปเป็นประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์อันมีมากมาย
อีกด้วย. ข้าพเจ้า, ขออนโมทณ เป็นพิเศษในการนี้ เพราะ
เหตุดังกล่าวนั้น นั้นเอง; และยังมีอนโมทณ แทน

* คำอนโมทณ เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

ท่านผู้ถามทั้งหลาย นี่ก็ได้รับประโยชน์ ประโยชน์ มากมายแล้ว
แล้วนี่ ก็ยังต้องไป คิดต่อไป.

ผมสงสัยว่า จะเป็นมนุษย์อยู่ได้ ก็เพราะกำลังประกอบอยู่
ด้วยธรรม; มิฉะนั้น จะต้องสูญเสียความเป็นมนุษย์ หรือถึง
กับ ต่อบทลงไปในที่สุด โดยไม่ต้องสงสัยเลย. มนุษย์ที่ไม่ประ-
กอบอยู่ด้วยธรรม ก็ต้องประกอบอยู่ด้วย อวิชชา เป็นธรรม-
มา, แล้ว จะต้องเป็น อมนุษย์ในร่างของมนุษย์ ด้วย! โลก
นี้จะเป็นอย่างไร ถ้าหากเป็น โลกที่ประกอบอยู่ ด้วยอมนุษย์
ในร่างของมนุษย์ ได้หรือไม่เสียทั้งโลก? และแม้แต่คน
คนหนึ่งๆ จะได้รับประโยชน์อะไร ถ้าคนของเขา ได้รับแต่การ
รบกวน หากเขาไม่รู้สึกละอายใจ ไม่เป็นมนุษย์ เสียทั้งนี้ และ
ยังอื่น ทุกที?

ก็เหมือนกับที่ผม เห็นอย่างละเอียดๆ และอย่างประจักษ์ -
ชัดโดย ยิ่งกว่าอื่นในโลก เห็นได้ คนในโลก ก็จะต้องแก้ไข
ธรรม : ไม่ประสอ์ธรรม, ยังไม่เพียงพอ. เมื่อโลกไม่มี
ธรรมแล้ว คนก็อยู่ไม่ได้ ด้วยกันทั้งพวกเผด็จการ
และพวกประชาธิปไตย; ดังนั้น โลกจะต้องเลิกฆาต-
กรรม ฆราฆ่าคนฆ่าสัตว์ ฆาตกรรมกันเสียบ้าง, เพื่อ
ให้ ธรรม จะได้มีที่อาศัย อยู่ในโลกได้ บุคคลในโลกหากมี
: 4 คนในโลกกลายเป็นโลกของมนุษย์ ที่มีความสุขอยู่ไปทุกเมื่อ.

มันเป็น การตาย หลังเข้าคลองที่ควรตาย!

เพราะ มันได้เห็นผลของการของมนุษย์กันแล้ว คนนั้น
ออกจากคลอง; แล้ว ต้องยอมตายหลัง ให้เข้าคลอง กันเสีย

ໃຊ້ມື້, ເພື່ອກຸຣາໂຕ່ ລະດັບຕູກຕ້ອນ ດັ່ງນັ້ນໄປ. ກັບຄືນມາ ຂອງ ໂລກ
ຈຶ່ງໄດ້ຢູ່ກັບ ຄຸລະ ສາມ ທີ່ມີຢູ່ໃນ ໂລກ !

ທັງນີ້ ສິ່ງສາມະ ທຸກໆໂລກ ແມ່ນລະບຸ່ມທຳມະດາໄວ ກໍຍັງມີຜົນ
ໃນທັງສາມໂລກນີ້ເລີຍ ! ແຕ່ສາມະ ລະບຸ່ມທຳມະດາ ກໍຍັງມີຈະ
ຕັ້ງ ລືກວ່າ ສິ່ງສາມ ທີ່ປະກາດໄປນີ້ ມີໃຈ ທີ່ໃຈ ? ທ່ານທັງ
ທຸກໆ ລະດັບ ກັບສາມໂລກ ຈຶ່ງໄດ້ຢູ່ນີ້ ໃຊ້ສິ່ງນີ້ໄປກວ່າ "ສາມ" ນີ້
ຈຶ່ງຕູກຕ້ອນ ແລະ ພຣັມສາມ ! ພຣະໄຈ້ ລະດັບມາດຕາໂລກ ເທົ່າ
ທັງນັ້ນ, ພິພິດພາດ ລະດັບມາດຕາ ທີ່ ສາມຈັກກະພົບ ຈຶ່ງໄດ້ເອີ້ນ
ເປັນ ໂດຍມີຕັ້ງອະນຸຍາດໄດ້.

ກຸຣາມີ ສາມະ ຈຶ່ງແກ່ງແກ່ງ ແມ່ນໂດຍກຸຣາໂຕ່ແກ່ງສາມໂລກ
ລັກສະນະນີ້ ກໍຍັງເປັນທັງໃຊ້ເກີດຄວາມລັກສະນະ ສາມໂລກ ດັ່ງນັ້ນ,
ໂຕ້ເປັນທັງ; ທັງນັ້ນ ລະດັບສາມໂລກ ທ່ານທັງທັງທັງ
ທັງນັ້ນ ທັງທັງ ທັງທັງ ທັງທັງ ຈຶ່ງກຸຣາໂຕ່ແກ່ງສາມໂລກ
ຕັ້ງກຸຣາໂຕ່ໂຕ້ ເພື່ອເພື່ອນມາສະນີທັງທັງ ຈຶ່ງນັ້ນລັກສະນະ
ແລ້ວນັ້ນ ທັງທັງ ທັງ

ທັງທັງ ທັງທັງ

ໂດຍທັງທັງ, ໂດຍ
ທັງ ດັ່ງນັ້ນ ໑໒

คำปรารภ*

ธรรมทานมูลนิธิ ขอถือโอกาสนี้ ปรารภต่อท่านทั้งหลาย ผู้ได้รับประโยชน์จากการจัดพิมพ์หนังสือชุด “สุภี คล่องการยิง อนุสรณ์” นี้ขึ้น, โดยทั่วกัน

หนังสือชุดนี้ มีชื่ออย่างนี้ เพราะจัดพิมพ์ขึ้นมาได้ด้วยเงินดอกผลจากเงินทุนจำนวนหนึ่ง ของผู้เห็นประโยชน์เกื้อกูลในทางธรรม ได้ทำพินัยกรรมยกเงินส่วนตัวที่ฝากประจำไว้ในธนาคาร รวมทั้งดอกผลที่จะมีขึ้นต่อไป จนถึงวันถึงแก่กรรม ให้แก่ธรรมทานมูลนิธิ ให้ตั้งเป็นกองทุนเกี่ยวกับการสาธารณกุศล ตามที่กรรมการของมูลนิธิจะได้ปรึกษาดตกลงกัน.

คณะกรรมการธรรมทานมูลนิธิ ปรึกษาดตกลงกันว่า จะใช้เงินดอกผลรายนี้ ในการเผยแผ่ธรรม (ตามวัตถุประสงค์ข้อ ๑ ของมูลนิธิ) โดยจัดพิมพ์เรื่องต่าง ๆ ที่ท่านพุทธทาสได้แสดงไว้ ที่ยังขาดอยู่ให้มีครบถ้วน. โดยดำเนินการทำนองเดียวกับหนังสือชุด “ลัทธิธรรมประคัลภ์อนุสรณ์” ที่ได้ทำอยู่แล้ว.

หนังสือชุด “สุภี คล่องการยิง อนุสรณ์” นี้ จะมีเรื่องประเภทธรรมบรรยายแก่วงการศึกษา เช่น แนะนำจริยธรรม บรรยายในการอบรมครู, ปาฐกถา, และธรรมบรรยายในการอบรมนิสิตในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ , ปาฐกถาแสดงที่โรงพยาบาลศิริราช, ฯลฯ. นำมารวบรวมไว้เป็นชุด เป็นหมวดหมู่ให้ครบถ้วน สะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า.

หนังสือชุดนี้ จัดพิมพ์ขึ้นอย่างน้อยครั้งละ ๑,๐๐๐ ฉบับ ด้วยกระดาษปอนด์ครึ่งหนึ่งเย็บปกแข็ง มอบไว้ตามห้องสมุดและสถานการศึกษา อีกครึ่งหนึ่งจำหน่ายราคาเยอมา ประมาณครึ่งหนึ่งของราคา เพื่อผู้สนใจจะได้หาซื้อไปไว้เป็นส่วนตัวทำให้แพร่หลายไปในบรรดาผู้ศึกษาธรรมะโดยตรง. รายได้ในการจำหน่ายจะได้นำมา สมทบทุนไว้สืบต่อ ๆ ไป.

ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา

* คำปรารภ เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบัญ

๑. แนวสัณเขปทั่วไปเกี่ยวกับจริยธรรม	๑
๒. จริยธรรมมีเพียงแนวเดียว	... ๒๙
๓. อุปสรรค, คัดรู้, ความรวนเร และความพังทลายของจริยธรรม	๖๓
๔. มหรสพทางวิญญาณเพื่อจริยธรรม	๖๗
๕. จุดหมายปลายทางของจริยธรรม	๑๓๐
๖. ตัวแท้ของจริยธรรม	๑๖๙
๗. จริยธรรมในชีวิตประจำวัน	๒๑๐
๘. จริยธรรมประเภทเครื่องมือ	๒๔๗
๙. การธำรงรักษา และการเผยแผ่จริยธรรม	๒๘๖
๑๐. อุดมคติของครูตามทัศนคติทางฝ่ายพุทธศาสนา	๓๒๓
๑๑. บรมธรรม	๓๔๙
๑๒. เอกายนมรรค	๓๗๙
๑๓. มนุษย์ - ศูนย์	๔๐๙
๑๔. อุดมคติของครูตามความหมายของพุทธศาสนา	๔๓๗
๑๕. ครูฐานียบุคคล	๔๖๑
๑๖. ทัศนคติเกี่ยวกับจริยศึกษา	๔๖๗
๑๗. การเสริมสร้างจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น	๔๘๙

เพื่อความละเอียดในการค้น พึ่งใช้สารบัญละเอียดในหน้าถัดไป

สารบัญละเอียดแห่งเรื่องพุทธานุจริยธรรม

(๑) แนวสังเขปทั่วไป เกี่ยวกับจริยธรรม

คำว่าครู หรือบรมครูก็ตาม หมายถึงผู้นำทางวิญญาณ	๒
ครู ปุชนิยบุคคล ไม่ใช่ครูถูกจ้าง, ครูแท้จริงย่อมอยู่ในฐานะปุชนิยบุคคลเสมอ	๓
การเคลื่อนไหวของครูทุกกระเปียดนี้ มีลักษณะเป็นการยกสถานะทางวิญญาณ	๔
ในภาษาบาลี การศึกษา (สิกขา) หมายถึงการปฏิบัติ ที่ทำวิญญาณให้สูงขึ้น	๕
ภาษาพุทธศาสนา คำว่า “ธรรม” (ธมฺม) แปลว่า “สิ่ง”, หมายถึงทุกสิ่ง	๖
การรู้ธรรม คือรู้เฉพาะที่ควรรู้ทุกสิ่ง	๗
เชื่องมลาย คือเชื่อหลังจากที่ยังเห็นแล้วว่าเป็นไปได้เช่นนั้นจริง	๘
ธรรม ที่ควรเข้าเกี่ยวข้อง หมายถึงเฉพาะที่จำเป็นแก่การดับทุกข์	๙
สมัยนี้ เราใช้คำว่า “ศาสนา” แทนคำว่า “ธรรม”	๑๐
เหลี่ยมคูนของพุทธศาสนามีมาก มองดูได้อย่างน้อยก็ ๖ รูปลักษณะ	๑๑
เมื่อเกิดคำอธิบายขึ้นเรื่อยๆ ในตอนหลัง จึงต้องจัดเป็นบาลี อรรถกถา มติฎีกา ฯลฯ	๑๒
ธรรมที่ต้องสนใจ เท่ากับใบไม้กำมือเดียว เมื่อเทียบกับใบไม้ทั้งป่า จึงจะมีประโยชน์	๑๓
เอาประโยชน์จากศาสนา เพียงเพื่อเป็นสิ่งขจัดความทุกข์ทางวิญญาณ ก็พอแล้ว	๑๔
หลักธรรม ที่มีความหมายและวิธีการตามวิถีทางวิทยาศาสตร์ก็มีอยู่มากมาย	๑๕
ดำรงชีวิตอยู่ตามหลักพุทธศาสนา เรียกว่าชีวิตศิลป์ เพราะดับทุกข์ได้อย่างงดงาม	๑๖
พุทธศาสนาในเหลี่ยมคูนที่เรียกว่า “ศาสนา” นั้น คือเหลี่ยมที่พึงประสงค์	๑๗
ชีวิตที่ดั่งต้นผิดเพียงชนิดเดียว จะมีผลผิดต่อไปไม่สิ้นสุดก็ได้	๑๘
โลกียธรรม ธรรมที่ทำให้มีความสุขวิสัยโลก; โลกุตตรธรรม ให้มีสุขเหนือวิสัยโลก	๑๙
ธรรมชาตีสว่างเรามา ถึงขนาดที่เหมาะสมที่จะเสวยสุขอย่างเหนือวิสัยโลก	๒๐
กรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว เรียกว่ากรรมที่สาม, เป็นการทำให้อยู่เหนือกรรมดีกรรมชั่ว	๒๑

อย่าเข้าใจเอาเองว่า โลกุตระนั้นอยู่นอกฟ้าหิมพานต์ หรือเหนือเมฆบนฟ้า	๒๒
เรื่องที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา คือเรื่องอริยสัจสี่	๒๓
ตัวพรหมจรรย์ หรือตัวแท้ของศาสนา คือการปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด	๒๔
ถ้าปัญญาไม่นำหน้าแล้ว ศีล หรือสมาธิ ย่อมเดินผิดทาง อย่างเข้ารกเข้าพง	๒๕
ถ้าเข้าใจเรื่องอริยมรรค จะเห็นว่าในนั้นมีทั้งพุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา พลศึกษา	๒๖
อย่าเพ่อประมาทว่า เราก็พร้อมที่จะเข้าถึงตัวแท้แห่งพุทธศาสนา	๒๗
ความรู้ที่เหมือนน้ำชาล้นถ้วย หรือบ้ำหอบฟาง จะเป็นความรู้ชนิดท่วมหัวเอาตัวไม่รอด	๒๘

(๒) จริยธรรมที่ถูกต้อง ย่อมมีเพียงแนวเดียว

เพราะจริยธรรมแท้มีแนวเดียว จึงอาจเข้าใจได้ และปฏิบัติถูกต้อง	๒๙
จริยธรรม ทั้งโดยหลักวิชา และการปฏิบัติ คือมรรคมีองค์แปด หรือพรหมจรรย์	๓๐
ครั้งพุทธกาลในภาษาพูด ไม่ใช่คำว่า “ศาสนา” แต่ใช้คำว่า “พรหมจรรย์”	๓๑
มรรค - ผล มีใช้สิ่งเดียวกับมรรคมรรคแปดซึ่งเป็นทางให้ได้ มรรค - ผล	๓๒
องค์ที่หนึ่งแห่งมรรค คือสัมมาทิฐิ หรือปัญญา เปรียบได้เหมือนรุ่งอรุณ	๓๓
ถ้ามีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา สิ่งต่างๆ จะเป็นไปอย่างถูกต้องโดยอัตโนมัติ	๓๔
จริยธรรมมีหลักเดียว คือไม่ยึดมั่นถือมั่นที่ทำให้เห็นแก่ตัว ที่เป็นศัตรูทำลายโลกทั้งหมด	๓๕
หนทางนี้ เป็นทางสายเดียว เพื่อการเดินคนเดียว ไปสู่จุดหมายอย่างเดียว	๓๖
จิต หรือใจ หรือมโน เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง รวมทั้งความยึดมั่นถือมั่น	๓๗
คำว่าจิต = ผู้ก่อ, ผู้สร้าง; วิญญาณ = ผู้รู้แจ้ง; มโน = ผู้รู้สึกหรือรู้ชอบนึก	๓๘
“ตัวเรา - ของเรา” ที่จิตกำลังรู้ขึ้นเป็นเพียงมายา มีจิตปรุงขึ้นเท่านั้น	๓๙
เข้าใจสิ่งเหล่านี้ หรือพฤติกรรมของสิ่งเหล่านี้แล้ว เข้าใจธรรมะได้ง่ายเป็นว่าเล่น	๔๐
ความเห็นแก่ตน มีมูลมาจากความรู้สึกว่า “ตน”, ซึ่งเป็นเพียงมายา	๔๑
ความเห็นแก่ตน เป็นต้นตอแห่งปัญหายุ่งยากทั้งหมดทั้งสิ้นในโลกทั้งหมด	๔๒

ความเห็นแก่ตัว อาจแยกทางเดินเป็นสองทาง ดีก็ได้, ชั่วก็ได้,	๔๓
ความเห็นแก่ตัว ต้องควบคุมให้เป็นไปในทางดียิ่งๆ ขึ้นไป จนเหนือความเห็นแก่ตัว	๔๔
นาม คือใจ, รูป คือกาย, ต้องรวมกันหรือไปด้วยกัน, จึงเรียกรวมว่า “นามรูป”	๔๕
กาย เรียกรูปขันธ์; ใจนับเป็นสี่, เรียก เวทนา - สัญญา - สังขาร - วิญญาณขันธ์	๔๖
รูปหยาบเป็นธาตุสี่ที่เป็นกาย, รูปแฝงหรือรูปละเอียดคือภาวะอาการที่กายแสดง	๔๗
นามรูป หรือขันธ์ห้า คือตัวการ หรือต้นเหตุ ที่ทำให้โลกนี้มีปรากฏการณ์ใดๆ ก็ได้	๔๘
เวทนาที่ปรากฏขณะที่ปราศจากสติสัมปชัญญะ ย่อมให้เกิดตัณหา, แล้ว “เรา” ก็เกิดขึ้น	๔๙
เมื่อมีความยึดถือว่าเราเป็นอะไร, นั่นคือการเกิดขึ้นแห่งความทุกข์(ที่คนธรรมดาไม่เข้าใจ) ๕๐	
สังขมเป็นทุกข์เพราะการเบียดเบียนมีมูลมาจากความหมายมั่นว่า “เรา” เห็นแก่ “เรา”	๕๑
ตัวธรรมะอันประเสริฐ นั้น มุ่งหมายตรงที่ “หยุดอยู่แค่ ผัสสะ” ไม่ปรุงเป็นเวทนา	๕๒
“ถ้าผัสสะไม่ปรุงเป็นเวทนา - ตัณหา - อุปาทาน หยุดได้แค่กระทบความทุกข์ก็ไม่มี”	๕๓
ถ้าผัสสะปรุงเป็นเวทนาแล้ว จะรู้สึกร้อน ตอนนี้อยู่จุดไหนจะเกิด “ตัวกู”	๕๔
วิตกกังวลคลุ้มด้วยตัวกู - ของกู นั้นนั่นแหละ เป็นอาการของจิตวุ่น และเป็นทุกข์	๕๕
พอจิตวุ่นก็เท่ากับตกนรกทั้งเป็น เพราะก่อกวนด้วยใจ, ไม่พอใจ	๕๖
จิตว่าง คือ ไม่ปรุงแต่งทำงานสนุกจัดเป็น นิพพาน, วุ่น คือ ปรุงแต่งก็เป็นทุกข์	๕๗
จิตที่ตั้งไว้ผิด ย่อมทำใดๆ เสียหาย ยิ่งกว่ามหาโจรจะทำอันตรายแก่คนนั้น	๕๘
สิ่งทั้งหลาย ล้วนแต่มีเหตุ เกิดเพราะเหตุ ดับไปก็เพราะเหตุดับ, จึงยึดมั่นไม่ได้	๕๙
ทำการใดๆ ต้องทำด้วย ความรู้สึกผิดชอบ ชั่วดี ไม่ทำไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น	๖๐
หลักจริยธรรมที่ถูกต้อง มีแนวเดียว คือปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว	๖๑
มุ่งศึกษาจริยธรรมแนวเดียวให้ปฏิบัติได้ เราจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นปุชนียบุคคล	๖๒

(๓) อุปสรรค ศัตรู ความวุ่นวาย และความพังทลาย ของจริยธรรม

เรามีหน้าที่อันใด ต้องทำกิจนั้นให้สมบูรณ์	๖๓
ทำหน้าที่ของความเป็นอย่างนั้นให้สมบูรณ์แล้ว ย่อมเกิดกำไร	๖๔

ครูนำวิญญานของศิษย์ให้สูงขึ้นได้ นับว่าได้ทำประโยชน์ชนิดที่ตีราคาไม่ไหว	๖๕
ภาวะแห่งจริยธรรม ของคนในโลกนี้ เปลี่ยนแปลง รวนเร่ได้ เพราะมีอุปสรรค	๖๖
ภาพโฆษณาต่างๆ ในปัจจุบัน เป็นมนต์ขลังสิ่งหนึ่งที่ดึงดูดใจเด็กๆ ในโลกไป	๖๗
เรียนมากไม่บรรลु ก็เพราะคนเดียวนี้ “นั่งพับเพียบไม่ได้” คือมีจิตไม่พร้อมที่จะรับ	๖๘
ปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง ครอบงำจิตใจของบุคคลแล้วยากที่จะถอนได้	๖๙
ครู มีหน้าที่ยกวิญญานของศิษย์ให้สูงขึ้น แต่แล้วก็มีได้ทำหน้าที่ให้สมบูรณ์	๗๐
วัด สมัยพุทธกาลช่วยยกวิญญานของสัตว์ให้สูงขึ้น แต่สมัยนี้ไขว่ไขว่ไปเสีย	๗๑
ถ้ารู้จัก ภูต ผี ปีศาจ แห่งความสุขทางเนื้อหนังแล้ว จะรู้จักศัตรูของจริยธรรมดีที่สุด	๗๒
บทเพลงและดนตรีในปัจจุบันกลุ้มไปในรูปรุกเร้ากิเลส เป็นสิ่งน่ากลัวมากที่สุด	๗๓
บทเพลงและดนตรีประเภทนี้ ได้กลายเป็นเครื่องมือ ของภูต ผี ปีศาจมุ่งไปสู่หายนะ	๗๔
ชุดแต่งกายสตรีใช้แบบเข้ายวนขึ้นทุกที นี่ช่วยพังทลายจริยธรรม	๗๕
วรรณกรรม, ศิลปกรรมไทยกำลังจะหมดตัว เพราะหลงตามเขา	๗๖
การที่เด็กเข้าไปในทางพังทลายของจริยธรรมนี้ เพราะผู้ใหญ่มีอิทธิพลใจด้วย	๗๗
ปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง หรือวัตถุนิยม ที่ว่านี่เอง น่ากลัวยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์	๗๘
ทำไมเราจึงไม่กลัว สิ่งที่น่ากลัวอันแท้จริง คือ วัตถุนิยม	๗๙
ถ้าหลงบูชาความสุขทางเนื้อหนังกันแล้ว จะต้องนำไปสู่ ความเห็นแก่ตัว	๘๐
ความเห็นแก่ตัวจัด ไม่ใช่ศัตรูเฉพาะจริยธรรม แต่เป็นอุปสรรคศัตรูทั่วไปหมด	๘๑
จะสอนเด็กให้รู้จักกิเลส ต้องใช้สิ่งที่มีอยู่จริง เกิดอยู่จริง ในจิตใจของเขา มาสอนเขา	๘๒
สิ่งที่มากะทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่ มันจูงใจให้เกิดขึ้นได้ทั้งทางร้ายทางดี	๘๓
กิเลส อาจมีหลายชื่อ แต่มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า ๓ ประเภท คือ โภคะ โทสะ โมหะ	๘๔
อุปกิเลส ๑๖ ข้อ : อภิชฌา=โลภ โทสะ=คิดทำร้าย โภคะ=โกรธ อุปนาหะ=ผูกโกรธ	๘๕
อุปกิเลสพวกโมหะ คือ มกขะ = ลบหลู่บุญคุณ ปลาสะ = ตีเสมอ	๘๖
อิสสา = ริษยา มัจฉริยะ = ตระหนี่ มายา = ไม่ตรง เป็นอุปกิเลสประเภทโมหะ	๘๗

สาเถยยะ = ใ้อวด ถัมพะ = หัวดี้อ สารัมพะ = บิดพัว เป็นพวกโมหะ	๘๘
มานะ=ถือตัว อติมานะ=ดูหมิ่นผู้อื่น มทะ=มัวเมา ปมาทะ=เมาเต็มที, เป็นโมหะลึก	๘๙
สังโยชน์ ๑๐ ประการ คือสักกายทิฏฐิ = ความเห็นแก่ตัว วิจิกิจฉา = ความไม่แน่ใจ	๙๐
สังโยชน์สามอย่าง ชุตแรก อันใครละได้แล้ว ก็เป็นพระโสดาบัน	๙๑
สังโยชน์ที่ ๕-๖-๗-๘ คือ:-กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ	๙๒
สังโยชน์ข้อที่ ๙-๑๐ คือ:-อุทธัจจะ อวิชา	๙๓
ถ้ารู้ความหมายของสังโยชน์ต่างๆ อาจจะดัดแปลงมาใช้ แก้ไขได้โดยไม่ยาก	๙๔
อย่าได้คิดว่ามีธรรมะข้อไหน อยู่สูงเหลือวิสัย ที่จะนำมาอธิบายแก่เด็กได้	๙๕
ขอให้สนใจ ในเรื่องที่เรียกว่า กิเลส, ไม่มีอะไรจะเป็นอันตรายยิ่งไปกว่ากิเลส	๙๖

(๔) มหรรพทางวิญญาน เพื่อจริยธรรม

พุทธศาสนาเราก็มีวันพระเป็นวันสงบใจ ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า holiday	๙๗
มรรพในทางวิญญานนี้ เป็นการบันเทิงในทางธรรม เป็นไปเพื่อก้าวหน้าในทางจิตใจ	๙๘
ถ้ามีสติปัญญาเพียงพอที่จะสร้างมรรพในทางวิญญานได้แล้ว จะกลับร้าย กลายเป็นดี	๙๙
จิตใจอึมเศร้าด้วยธรรมะนั้น ทำให้ร่างกายผ่องใส	๑๐๐
เราอาจจะดัดแปลง ศิลปกรรม วรรณกรรม ไปในรูปให้ความบันเทิง ในทางธรรมะได้	๑๐๑
“จอมปลวกจอมหนึ่ง กลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟ” คือกายนี้มีภาระกังวลมาก	๑๐๒
ถ้าจิตวุ่นทั้งวันทั้งคืน ก็เปรียบเหมือนว่าเขาเป็นคนไม่มีวันพระเลย	๑๐๓
เขาเยาะคนวิชาลันว่า“ต้องเอาเหล็กมาตีเป็นเข็มขัด คาดท้องไว้เพราะกลัวท้องจะแตก”	๑๐๔
เพชรที่หาได้จากโคลนในถิ่นสลัม เป็นเรื่องทำนองดอกบัวเกิดจากแหล่งโคลนตม	๑๐๕
เรื่องเกี่ยวกับท่านภูโต นักบวชนิกายเซ็น, เป็นอาจารย์ของพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น	๑๐๖
ทุกอย่าง เปลี่ยนแปลงเรื่อย เป็นกระแสน้ำไหลเชี่ยวทีเดียว อย่ามัวประมาทช้าอยู่	๑๐๗
“ให้ซึ่งตน” หมายความว่า ยกตนให้แกกิเลส หรือธรรมชาติฝ่ายต่ำ	๑๐๘

นิทานเรื่อง “อย่างนั้นหรือ” สามคำเท่านั้นไม่ก่อเรื่องโกลาหลและรู้ภาวะ “ว่าง”	๑๐๙
“การไม่ถูกนิทานไม่มีในโลก” เป็นพระพุทธานุชาตเตโณมิให้วันไหวต่ออารมณ์เกินไป	๑๑๐
นิทานเรื่อง “ความเชื่อฟัง” เกี่ยวกับธยานาจารย์ชื่อ เบงกะธผู้มีปัญญาไว	๑๑๑
นิทานเรื่อง “ถ้าจะรักก็จงรักอย่างเปิดเผย” เปรียบว่าถ้ากลัวจริงต้องไม่มีความลับ	๑๑๒
ครูดีเป็นผู้ที่ปฏิญาณตัวอย่างไรแล้ว จะต้องทำอย่างนั้น ไม่มีความลับที่ปกปิดไว้	๑๑๓
นิทานเรื่อง “ช่างไม่เมตตาเสียเลย” แสดงถึงยิ่งแก่ยิ่งหนึ่งเหินหว คือยึดมั่นไม่คลาย	๑๑๔
นิทานเรื่อง “เป็นพระพุทธรเจ้าองค์หนึ่ง” เป็นโวหารให้คิดในมุกกลับ	๑๑๕
คำสอนที่ถูกต้องย่อมมีแนวเดียวกัน,ดังมีนิทานเรื่อง “ใกล้พระพุทธรเจ้าเข้าไปแล้ว”	๑๑๖
เนื้อหาธรรมะของทุกศาสนา ไม่มีพุทธ คริสเตียน เห็น เถรวาท ฯลฯ	๑๑๗
นิทานเรื่อง “ยิ่งให้เร็วขึ้นแหละจะยิ่งช้า” เตือนสติมิให้ใจเร็วใจร้อน	๑๑๘
ศิษย์ยังเร่งร้อน,อาจารย์ก็บอกว่า ต้องใช้เวลาออกไปทุกที, เป็นวิธีแก้ใจร้อน	๑๑๙
ทำอะไรยึดมั่นถือมั่นตัวตนจะดีจะเด่น ไม่มีผลดีเลย เพราะจิตวุ่นขาดปัญญา	๑๒๐
จิตที่เป็นสมาธิ กับสติปัญญา ขณะนั้นไม่มี ตัวกู-ของกู เป็นจิตเดิมแท้เข้มแข็ง	๑๒๑
อย่าทำด้วยจิตที่สั้นระรัว ด้วยตัวกู-ของกู, เพราะยิ่งจะให้เร็วกลับจะช้าที่สุด	๑๒๒
นิทานเรื่อง “เห็นเนื้อ เห็นกระดูก” เป็นวิธีศึกษาแบบเห็นทดลองปัญญา	๑๒๓
การที่หุบปากนิ่ง นี่แหละคือธรรม,คนรู้ไม่พูด คนที่พูดนั้นไม่ใช่คนรู้	๑๒๔
เมื่อเข้าถึงธรรมะจริงแล้ว มันเป็นเรื่องที่จะต้องหุบปาก	๑๒๕
ตัวนิทานนั้นเหมือนกับเปลือก ที่จะรักษาเนื้อไว้	๑๒๖
นิยายเหล่านี้ เขามุ่งหมายจะให้ป็นภาชนะ รับรองธรรมะให้คงอยู่ ไม่สูญไปง่าย	๑๒๗
ถ้าประชาชนหันหลังให้วันพระ มันก็จะเป็นการล้มละลาย ทางวิญญาณ จมหมดสิ้น	๑๒๘

(๕) จุดหมายปลายทาง ของ จริยธรรม

เครื่องมือของการสั่งสอนจริยธรรม คือ โรงมหรสพทางวิญญาณ	๑๒๙
อุปสรรคศัตรู ความวุ่นเร พังทลายของจริยธรรม อยู่ที่กิเลสอย่างเดียว	๑๓๐

คำว่า “กิเลส” ตามตัวหนังสือ คือสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง	๑๓๑
ศึกษารายละเอียดของกิเลส จนเข้าใจ จึงจะสามารถแก้ปัญหาทางจริยธรรมได้	๑๓๒
อุปทาน ก็คือ กิเลส นั่นเอง เป็นความยึดมั่นด้วยจิตใจ มี ๔ อย่าง	๑๓๓
อุปทานที่ หนึ่ง คือยึดมั่นถือมั่นด้วยความใคร่ในสิ่งที่เรียกว่ากาม (ของรัก)	๑๓๔
อุปทานที่ สอง คือยึดมั่นถือมั่น ในความคิดเห็น ตลอดถึง มีความเชื่อที่ผิด	๑๓๕
อุปทานที่ สาม คือยึดมั่นถือมั่น อยู่ด้วยความมกมาย ในสิ่งที่ทำมาอย่างเคยชิน	๑๓๖
อุปทานที่ สี่ คือยึดมั่นถือมั่น อยู่ด้วยความรู้สึกว่าเป็นตัวเรา ของเรา	๑๓๗
อุปทานทั้ง ๔ นี้ มีอยู่ในชีวิตประจำวัน ถ้าเราเข้าใจเรื่องนี้จะแก้ปัญหาได้มาก	๑๓๘
อาสวะ แปลว่า สิ่งหมักดอง มีอยู่ ๔ : ทิฏฐิ ภาวะ กามะ อวิชชา	๑๓๙
อาสวะที่ท่วมทับวิญญาณอยู่เสมอ เรียกว่า โสมะ มีชื่ออย่างเดียวกับอาสวะ	๑๔๐
สิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็นไปได้ตามธรรมชาติ โดยกฎเกณฑ์ของตนเองไม่มีใครบังคับดล	๑๔๑
ปฏิจสุมุบาทหมายถึงอาการที่อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น, อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น,	๑๔๒
นามรูปมีอยู่ ๒ อย่างตระกายนมีอยู่, เป็นเหตุให้มีผัสสะกระทบกับอายตนะ ภายนอก	๑๔๓
“ชาติ” ความเกิด หมายถึงเกิดทางวิญญาณ ไม่ใช่คลอดจากท้องแม่	๑๔๔
ความรู้สึกยึดมั่นว่าตัวตนเกิดขึ้น เรียกว่า “ชาติ” พอความรู้สึกนี้ดับลง ก็คือตายไป	๑๔๕
เรามีชาติ เมื่อไร เป็นมีทุกข์เมื่อมัน, ไม่มีชาติ ก็ไม่มีทุกข์	๑๔๖
อย่าปรุงเป็นความอยาก คือฝึกจิตให้หยุดแค่ผัสสะ ไม่ปรุงเป็นเวทนา เพื่อไม่เป็นทุกข์	๑๔๗
ภวังคจิต คือลักษณะจิตที่สงบนิ่งอยู่ในตัว เปรียบเหมือน แมงมุม อยู่กับรังที่แรก	๑๔๘
ถ้ามีภavana ที่อบรมดีแล้วย่อมควบคุมไม่ให้ ผัสสะปรุงเป็นเวทนาได้	๑๔๙
จะตัดสังสารวัฏฏ์ ต้องตัดตรงที่ ไม่ให้ผัสสะปรุงเป็นเวทนา, เวทนาปรุงเป็นตัณหา	๑๕๐
หัวใจของพระพุทธศาสนา ที่เราจะต้องเข้าใจ เพื่อดับทุกข์ คือเรื่องปฏิจสุมุบาท	๑๕๑
เพราะมีอวิชชา ที่ทำให้ตื้อ สิ่งที่เราเรียกว่า ฆี คือกิเลส จึงมารังแก	๑๕๒
ฆี เกิดขึ้นในโลก เพราะมีคนหัวตื้อ, ดังตัวอย่างนิทานเรื่อง “ยายหัวตื้อกับตา”	๑๕๓

เด็กหลงในอารมณ์ ดื้อดิ่งตอปีตามารดา ครู อาจารย์ ก็แปลว่า ฝึกได้เกิดขึ้นในโลก	๑๕๔
“ว่างจากกิเลส และทุกข์” คือ ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู - ของกู	๑๕๕
ที่ว่า “ว่าง” มีหลายระดับ : ว่างได้ตามธรรมชาติเอง, ว่างขณะทำสมาธิ, ว่างด้วยสติ	๑๕๖
จิตว่าง คือว่างจาก ความรู้สึกที่เป็นตัวตน - ของตน ไม่ใช่ว่างทางวัตถุ	๑๕๗
ถ้าจิตว่างการงานเป็นสุข, ถ้าจิตวุ่น การงานเป็นทุกข์	๑๕๘
ถ้าจิตว่างแล้ว ทุกอย่างเป็นสนุกไปหมด, ถ้าจิตวุ่น ทุกอย่างเป็นทุกข์ไปหมด	๑๕๙
ในกรณีนักเรียนจะสอบไล่ ก็ต้องมีจิตว่างจากตัวกู - ของกู มีแต่ปัญญา และสมาธิ	๑๖๐
ความมุ่งหมายของศิลปบริสุทธิ์ คือ ต้องพรากจิตของผู้เห็นศิลปะ ออกจากความวุ่น	๑๖๑
ดนตรีบริสุทธิ์ก็สามารถดึงดูดจิตใจ ให้ว่างจาก ตัวกู - ของกู ได้เหมือนกัน	๑๖๒
เพลงไทยสากลส่งเสริมให้เกิดตัวกู-ของกูให้เร้าร้อนมีนเมา ขนาดชอบให้วิทยุเกี่ยว	๑๖๓
วรรณคดีไพเราะ อย่างบริสุทธิ์แล้ว ควรต้องหยุดความรู้สึกเดือดพล่าน ของตัวกูลงได้	๑๖๔
ไม่ต้องหัวเราะ ไม่ต้องร้องไห้ นั้นแหละ คือจิตว่างไม่กระวนกระวาย, เยือกเย็น	๑๖๕
พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาวิทยาลัยทั้งโรง อยู่ในร่างกายนี้” นี่เป็นเรื่องศึกษาทางใจ	๑๖๖
ตกเป็นทาสทางวัตถุเสียหมดแล้ว ก็ไม่มีทางเอาชนะความทุกข์ได้เลย	๑๖๗
ความว่างนี้ เป็นจุดหมายปลายทางของ จริยธรรม เพื่อทุกคนอยู่อย่างสงบ	๑๖๘

(๖) ตัวแท้ของ จริยธรรม

“มรรค เป็นตัวแท้ของจริยธรรมนี้” เพราะเป็นวิธีปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์	๑๖๙
มรรค เป็นเครื่องมือหรือจริยธรรม, เป็นทั้งหมดของการปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนา	๑๗๐
มรรค หรือ ทาง ในที่นี้หมายถึงการเดินของวิญญูญาณ หรือทางจิตใจ	๑๗๑
ในหัวใจของครูนี้ ถ้าผ่าออกดูได้ ก็ต้องเห็น เมตตา กับ ปัญญา นอนเคียงกันอยู่	๑๗๒
การศึกษาสิ่งใดโดยไม่เบื่อ ต้องทำใจให้ผูกพัน เหมือนหลงพระไตรปิฎกเป็นนางฟ้า	๑๗๓
สมรสกับนางสาวสุญญตา, คือภาวะของจิตที่ว่างจากกิเลส มีลักษณะสะอาดสว่างสงบ	๑๗๔

ธรรมะเป็นทั้งอาหาร, ยาแก้โรค, เครื่องนุ่งห่ม, ที่อยู่อาศัย, และชีวิต ในทางวิญญูญาณ	๑๗๕
ธรรมะสูงสุด คือ สัจจะ-ความจริง ควรจะเป็นสิ่งที่สนใจ เพราะแก้ปัญหาต่างๆ ได้	๑๗๖
เป็นผู้มีจิต มีวิญญูญาณ อยู่เหนือโชค, โชคชะตาไม่อาจบันดาลอะไรได้	๑๗๗
มรรคมีองค์แปด นี่คือ พรหมจรรย์ คือตัวปฏิบัติพระศาสนา	๑๗๘
“ทาง” มันมีอยู่แล้ว เมื่อใครไม่เดินจะโทษทางใครไม่ได้, ต้องโทษคนที่ไม่เดิน	๑๗๙
การที่เราจะมีการศึกษาดี ฯลฯ ต้องมีครูดี มีวิธีการสอนที่ดี สิ่งแวดล้อมดี	๑๘๐
การมีมิตรดี หรือกัลยาณมิตร เป็นความสำเร็จของมนุษย์เรา ตั้ง ๕๐ เปอร์เซ็นต์	๑๘๑
ทางทุกแบบมีจุดยอดเป็นนิพพาน หรือไภวรัลย์ หรือเป็นอะไรก็ได้ แล้วแต่จะบัญญัติ	๑๘๒
นิพพานในพุทธศาสนาไม่เป็นอัตตา, ไม่เป็นไภวรัลย์ถาวร แต่หมายถึงเป็นสัจจะ	๑๘๓
อริยมรรค แปลว่ามรรค ที่เป็นอริยะ คือประเสริฐเป็นทางเดียวประกอบด้วยองค์แปด	๑๘๔
มรรค หรือทางในพุทธศาสนานี้ใช้ได้กว้าง, เรื่องทางโลกก็ใช้ได้ ทางธรรมก็ใช้ได้	๑๘๕
มรรค มี ๒ ประเภท โลกียมรรค=ทางสู่โลกียสุข โลกุตตรมรรค=ทางสู่ภาวะเหนือโลก	๑๘๖
มรรคทุกองค์ถ้าปฏิบัติอย่างโลกก็เป็นโลกียะ, ถ้าปฏิบัติเพื่อถึงนิพพานก็เป็นโลกุตระ	๑๘๗
อย่าไปเข้าใจว่า ทำดีไม่ได้ผลดี ฯลฯ ที่ถูกทำดีนั้นดีเสร็จแล้ว	๑๘๘
โลกียสัมมาทิฐิ มีแต่จะทำคนให้ดี และทำคนให้ขยัน ในทางทำความดี	๑๘๙
โลกุตตรสัมมาทิฐินั้นมีความรู้เรื่องกรรมที่สาม คือเห็นชั่วเห็นดี, รู้ความจริงแท้	๑๙๐
โลกุตตรมรรคทุกองค์นี้ มุ่งหมายเพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพานโดยตรง	๑๙๑
กาเมสุ มิจฉาจารา นี่แปลว่า ประพฤติผิด ในของรักของใครทั้งหลาย	๑๙๒
ศิลปะแบบโลกียะยังต้องอาศัยเจตนา ศิลปะแบบโลกุตระไม่ลวงศิลปะเพราะเข้าใจสัจจะ	๑๙๓
อริยกันตศิลป์ เป็นโลกุตตรศิลป์ที่เป็นรากฐาน ของการบรรลุมรรค ผล อย่างแท้จริง	๑๙๔
เป็นครูตามอุดมคติ ต้องปฏิบัติอย่างเดียวกับพระอริยสาวก ซึ่งมีอาชีพเป็นเจ้าหนี้	๑๙๕
เพียรชอบและมีสัมมาสติ ไม่ประมาทแล้วนับว่าปฏิบัติอยู่ในแนวอริยมรรค	๑๙๖
สมาธิที่แท้จริง ตรงกับคำว่า active คือจิตไว บริสุทธิ์ และตั้งมั่น	๑๙๗
ทางเดินไปสู่นิพพานนี้ ต้องมีหลักการถูกต้องครบทั้งแปดองค์ รวมเป็นทางเดียว	๑๙๘

ใครเห็นตัวเองไปในร่องรอยของอริยมรรคได้แล้ว ง่ายที่จะไหลสู่กระแสดับทุกข์	๑๙๙
เดินทางอริยมรรคนี้ เหมือนกับการตั้งต้นที่ จุดสูงสุด ของสะพานโค้ง ลงสู่ที่ลาด	๒๐๐
“ถ้าเป็นอยู่โดยวิธีที่ถูกต้องแล้ว โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์”	๒๐๑
ทาง “อริยมรรค” นั้น พอกระทบผัดสะยุดให้ได้แล้ว วกมาเสียทางสติปัญญา	๒๐๒
“ทางใหญ่ อย่าพึงจร” คืออย่าปล่อยกระแสจิตไหลไปตามทางใหญ่ คือกิเลส	๒๐๓
เดินให้ถูกทางคือไม่ออกนอกแนวของอริยมรรค แม้ไม่ถึงนิพพานทันที ก็อยู่ในแนว	๒๐๔
มรรค ผล นิพพาน มีไว้สำหรับคนที่ดวงจิตตกน้ำลึกบ้าง ตื้นบ้าง	๒๐๕
ต้องมีอริยมรรคมืองค์แปด เป็นหลักสำหรับเดินจึงจะกำจัดความเห็นแก่ตัวได้	๒๐๖
ให้สัมมาทิฐิ หรือปัญญา นี้มาอยู่ข้างหน้า แล้วสัมมาสมาธิเป็นกำลังอยู่เบื้องหลัง	๒๐๗
การศึกษาทั้ง ๔ เมื่อกลมกลืนกันเป็นสมังคีก็เกิดประโยชน์ เหมือนกับอริยมรรคฯ	๒๐๘
จริยธรรมของเราตรงกับคำว่า มรรค ควรเอามาใช้ในชีวิตประจำวัน	๒๐๙

(๗) จริยธรรม ใน ชีวิตประจำวัน

จริยธรรม มีแนวเดียวสำหรับบุคคลทั่วไป ปฏิบัติเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว	๒๑๐
วิธีที่จะใช้อริยมรรคมืองค์แปดในชีวิตประจำวันต้องตั้งใจปฏิบัติทุกโอกาส	๒๑๑
ชีวิต คืออะไร ต้องศึกษาให้รู้จักทั้งทางวัตถุและทางธรรม	๒๑๒
ชีวิต ในแง่ของธรรมะต้องรู้ว่า, มันเนื่องมาจากอะไร? เพื่ออะไร?	๒๑๓
จะหยุดได้โดยวิธีใด? เราจะต้องมีความรู้ชนิดที่จำเป็นแก่ชีวิต จึงจะหยุดได้	๒๑๔
ไม่ให้มีความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้นมา นั่นคือ พื้นฐานทั่วไปของธรรมะที่จะใช้กับชีวิต	๒๑๕
อยากจะทำให้ทุกคน คิดปัญหาที่ว่า เกิดมาทำไม? เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องแก่ชีวิต	๒๑๖
ไม่ได้มีใครเป็นอยู่ ตายไป เกิดใหม่ เพราะมีแต่ความเป็นไปตามธรรมชาติ	๒๑๗
เราเกิดมาเพื่อเอาชนะความทุกข์, อยู่เหนือความทุกข์, ไม่แพ้มัน, อย่าใช้คำว่าหนีทุกข์	๒๑๘
ความทุกข์ที่เกิดจาก ความเห็นแก่ตัว เป็นตัวกู - ของกูนี้ จะใช้วัตถุแก้ไม่ได้	๒๑๙
ปัญหายุ่งยากในชีวิตประจำวัน ล้วนแต่เนื่องมาจากวัตถุทั้งนั้น	๒๒๐

ความไม่มีทุกข์เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ในเมื่อไม่หลงวัตถุนิยม	๒๒๑
เป็นมโนนิยามแล้ว ก็แสวงหาความสุข จากความเป็นอิสระ เห็นอวัตถุ แล้วไม่มีทุกข์	๒๒๒
สิ่งที่พวกเราทุกคนกำลังขาดอยู่อย่างยิ่ง ก็คือ ความมีนิพพานเป็นอารมณ์ตลอดเวลา	๒๒๓
เพราะมีวัตถุเป็นอารมณ์ มันจึงยุ่งยากไปทั้งหมด ทั้งส่วนบุคคล ส่วนสังคม	๒๒๔
ถ้าใช้ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในชีวิตประจำวันแล้ว ปัญหายุ่งยากจะเบาลง	๒๒๕
ถ้าเราควบคุมใจเรา อยู่ในอำนาจ และใช้มันได้ตามต้องการแล้ว เรียกว่าสมาธิทั้งนั้น	๒๒๖
ตัวปัญญา ในพุทธศาสนานั้นคือต้องเข้าใจทุกสิ่งที่เราเกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง	๒๒๗
ศีล : มีความประพฤติดี, มีปัญญาคือเข้าใจถูกต้อง สมาธิ บังคับใจได้ตามต้องการ	๒๒๘
จงรู้จักแยกแยะว่า ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นเรื่องของกฎหมาย วินัย หรือว่า ธรรมะ	๒๒๙
ต้องสำนึ้อยู่เสมอว่าถ้าไม่เป็นไปเพื่อกิเลส นั้นแหละ จึงจะเอียงมาในฝ่ายถูก	๒๓๐
เราควรตัดสินใจใช้ระบบจริยธรรมเก่าของเรา ที่เป็นไปตามธรรมชาติ คือพุทธศาสนา	๒๓๑
โดยพื้นฐานแล้ว จริยธรรมมีแนวเดียว พระพุทธเจ้าตรัสว่า กรรมเป็นเครื่องแบ่ง	๒๓๒
การกระทำของมนุษย์นั่นเอง ได้จำแนกมนุษย์ให้เป็นชั้นวรรณะ	๒๓๓
ความไม่ยึดมั่นตัวตน หรือไม่เห็นแก่ตัว เป็นแนวเดียว ที่อาจเอามาย่อยใช้ให้เหมาะ	๒๓๔
ผู้ที่รู้ธรรมในเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ดีแล้ว ไม่มีอะไรที่จะให้ความตายกระทบ	๒๓๕
ถ้าเรามีธรรมะตามวิธีที่ถูกต้อง ของพระพุทธเจ้าแล้ว ในโลกนี้จะไม่มีความทุกข์	๒๓๖
ควบคุมตัวเราได้ จะมองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง เพราะจิตว่างแล้ว สติปัญญามี	๒๓๗
พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลล่วงพ้นความทุกข์ทั้งปวงได้ ด้วยสัมมาทิฐิ”	๒๓๘
ความสันโดษนี้ ถูกเข้าใจผิดมานานแล้วว่า เป็นสิ่งที่ทำให้ท้อถอยบ้าง ฯลฯ	๒๓๙
ความสันโดษนี้ แปลว่า contentment, คือยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่ หรืออิมใจในงานเสร็จ	๒๔๐
สันโดษที่แท้ของพระพุทธเจ้า เป้ามีตรเกมมนุษย์อย่างยิ่ง เพราะช่วยให้จิตใจเบา	๒๔๑
ความสันโดษเป็นความสดชื่น ที่หล่อเลี้ยงจิตใจให้สดชื่น หล่อเลี้ยงโลกให้สดชื่น	๒๔๒
เข้าใจสันโดษถูกต้อง จะมีอันสงสัยถึงกับไม่ทำความชั่ว ไม่เป็นบ้า งานสำเร็จเป็นสุข	๒๔๓
ความมีจิตว่าง จากตัวกู - ของกู เป็นธรรมะที่แก้ปัญหได้หมด	๒๔๔

อย่าไปฟังที่ข้อปลีกย่อยของแต่ละศาสนา ฟังที่ตัวแท้เกิด มุ่งทำลายตัวกู-ของกู	๒๔๕
เรื่องที่น่ามาบรรยายนี้เป็นอย่างกรุยทางให้ อาจจะทำไปเรียนเองได้	๒๔๖

(๘) จริยธรรมประเภทเครื่องมือ

พึงสนใจศึกษา จริยธรรมส่วนที่เป็นเครื่องมือปฏิบัติธรรมต่อไป	๒๔๗
ชื่อว่าเครื่องมือถ้าไม่ถูกนำมาใช้ ในฐานะเป็นเครื่องมือแล้ว มันก็ไม่มีค่าอะไร	๒๔๘
ธรรมะต้องใช้ถูกต้อง ในฐานะเป็นเครื่องมือเสมอไป มิฉะนั้นเป็นอันตราย	๒๔๙
โลกนี้หมุนเร็วยิ่งขึ้นทุกที ตามความก้าวหน้าของคนในโลก จึงต้องมีธรรมะ	๒๕๐
ธรรมะ หรือจริยธรรมนั้น เป็นเครื่องมือพิเศษ ที่จะควบคุมวัตถุ ซึ่งจะเป็นพิษขึ้นมา	๒๕๑
โลกเราประสบวิกฤตกาลถาวรอยู่เรื่อย เพราะว่าเราไม่ใช่ศาสนาควบคุมชีวิต	๒๕๒
ดูความหมายของสิ่งทั้ง ๔ : พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา ให้เข้าใจ	๒๕๓
สิ่งที่เราเรียกว่า เครื่องมือโดยแท้จริงและถึงที่สุดนั้น เอาไปใช้เพื่อต่อสู้ไม่ให้มีทุกข์	๒๕๔
นิทานเรื่องพระเจ้าสร้างโลกมีเนื้อเรื่องเปรียบเทียบให้เห็นฤทธิ์ของอิทธิฤทธิ์	๒๕๕
เกิดเป็นคน เพื่อทำให้โลกนี้มีค่า มีประโยชน์ และมีความงดงาม น่าดู	๒๕๖
นิทานนี้ชี้ให้เห็นความตะกละของมนุษย์อย่างไม่รู้จักพอสักที	๒๕๗
ความไม่พอใจของคนมีลักษณะ ที่เหมือนกับ วัวลากไถอยู่กลางนา	๒๕๘
หัดเล่าธรรมะให้เด็กฟังได้ การเรียนจริยธรรมจะสนุกสนานมาก	๒๕๙
ความหลงดั้งเดิมที่ไปเห็น กงจักรเป็นดอกบัว เป็นความโง่ที่ต้องให้ปัญญาทำลายเสีย	๒๖๐
ธรรมะนี้แหละเป็นเครื่องมือในชีวิตประจำวันทั้งทางร่างกายและจิตใจ	๒๖๑
ธรรมประเภทเครื่องมือวิธีใช้เหมือนพุทธิศึกษาสงฆ์ให้มีจริยศึกษาดี, จริยศึกษาดีสงฆ์ ฯลฯ	๒๖๒
ไม่ต้องหัวเราะ ไม่ต้องร้องไห้ ไม่มีอะไรทรมานใจ นั้นแหละนิพพาน	๒๖๓
บุคคลที่ รู้จักอาย รู้จักกลัว นี้ ไม่กล้าทำอะไรผิด	๒๖๔
พอกพูนนิสัยแห่งวิริยอุตสาหะได้แล้ว สิ่งต่างๆ ที่เนื่องด้วยจริยธรรมจะง่ายไปหมด	๒๖๕

ควรรู้จักกลัวและละอายว่า กิเลสเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์เกิดจาก กิเลส, ซึ่งเนื่องกัน ๒๖๖
 คิดดูเสียก่อนให้เห็นชัดว่า ถ้ากระทำตามนั้น มันดับทุกข์ได้จริง แล้วจึงเชื่อ ๒๖๗
 พ่อแม่คุ้มครอง ยังไม่เท่าประพจน์ตัวดี คุ้มครองเราเองโดยสติสัมปชัญญะ ๒๖๘
 สติทำหน้าที่สำรวมอินทรีย์นี้ จะกั้นกระแสแห่งความทุกข์ให้หยุดได้ขณะมีการกระทบ ๒๖๙
 ธรรมะประเภทเครื่องมือ สำหรับละสิ่งที่ต้องการละ ได้แก่ฆราวาสธรรม ๒๗๐
 จงบังคับตัวเองอย่างฉลาด เหมือนความขี้ขลาด ที่ฉลาด ถือขอบังคับข้างที่ตกมัน ๒๗๑
 จะต้องสอนนักเรียนให้รู้จัก อุดกั้น อดทน รอได้ คอยได้ ซึ่งทำได้โดยหัดบังคับตน ๒๗๒
 ใช้สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ช่วยกันทำงานแล้ว ย่อมละอะไรได้ทั้งนั้น ๒๗๓
 ขันติที่แท้จริงก็คือ ทนต่อความยาวนานของกิเลสให้ได้ แม้กิเลสจะบีบคั้นจิตใจ ๒๗๔
 ธรรมะที่เป็นเครื่องมือสะสม คือความเพียร ๔, ไม่ทำชั่ว ละชั่ว ทำดี รักษาความดี ๒๗๕
 ธรรมะที่เป็นเครื่องมือ ในฐานะเป็นกำลัง คือศรัทธา วิริยะ สมาธิ ปัญญา ๒๗๖-๒๗๗
 ธรรมะที่เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ คือใช้อุดมคติว่า:ปรารถนาความถูกต้อง, ยุติธรรม ๒๗๘
 มีอุดมคติ ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น อย่างนี้เป็นความดีในพุทธศาสนา ๒๗๙
 ทำดี ดีเสร็จแล้ว, เป็นคนดีตั้งแต่เมื่อทำดีเสร็จแล้ว ๒๘๐
 อย่าเอาความชั่วไปชนะคนชั่ว, อย่าด่าตอปลาย นั้นแหละคือ ความดีที่ชนะความชั่ว ๒๘๑
 ธรรมะเป็นเครื่องมือให้เกิดความสำเร็จ, พอดี ได้แก่ธรรมของสัตว์นรก ๗ อย่าง ๒๘๒
 ธรรมะประเภทเป็นเครื่องมือ เป็นอุดมคติดรากฐาน คือสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นฯ ๒๘๓
 ธรรมะประเภทเครื่องมือสูงสุด คือความรู้จริงในขั้นปรมาตมว่า อะไรเป็นอะไร ๒๘๔
 รับทำ “ตนกิเลส” ให้กลายเป็น “ตนธรรมะ” เสีย ก็จะเป็นที่พึงแก่ตน ๒๘๕

(๙) การธำรงรักษา และเผยแผ่ จริยธรรม

ทบทวนความเบื้องต้น ที่บรรยายมาแล้ว ๒๘๖
 มีความเข้าใจผิดบางประการ ที่รู้สึกรว่า “ว่างจากตัวตนแล้วไม่ต้องเคารพใคร” ๒๘๗-๒๘๘
 ควรมีปัญญาพอที่จะรู้ว่า อะไรเป็นเรื่องสมมุติ ฯลฯ และอะไรเป็นความจริง ๒๘๙

อย่าทำอะไรด้วยความยึดมั่น เป็นตัวกู-ของกู ด้วยกิเลส ตัณหา แต่ทำด้วยสติปัญญา	๒๙๐
ให้รวมใจความสำคัญอยู่ที่ ความไม่เห็นแก่ตัวไว้เรื่อย ย่อมมีสติปัญญาอยู่ตลอดเวลา	๒๙๑
ให้มีการปฏิบัติจริยธรรม หรือปฏิบัติศาสนา อยู่ที่เนื้อตัว ที่จิตใจของบุคคลนั่นเอง	๒๙๒
การสืบทอดพระพุทธศาสนาก็คือ บวชจริง เรียบจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง สอนต่อไปจริง	๒๙๓
“รดน้ำพรวนดินลงไป ที่ต้นโพธิ์ของโลก” ก็คือศึกษา และปฏิบัติธรรม ให้สมบูรณ์	๒๙๔
องค์ของดำรงจริยธรรมไว้ในโลกมี ๓ คือ ครูดี, สอนดี ช่วยเหลือดี	๒๙๕
ประเพณีธรรมทุกจริต ได้แก่ แก้วตัวให้แก่ตนเอง เพื่อได้ทำตามอำนาจของกิเลส	๒๙๖
“การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง” ต้องพิจารณาความเห็นแก่ตัวด้วย แล้วจึงให้ธรรม	๒๙๗
ด้วยการรับรู้ว่า เขาทำดี นี่ก็เรียกว่า ช่วยเขาเหมือนกัน	๒๙๘
ให้ทุกคนหันหน้าเข้าหาธรรมะ ปฏิบัติตนเองถูกต้อง ไม่ใช่ทำไปโดยเห็นแก่ครูผู้สอน	๒๙๙
ครูดีมีการเสียสละจริงๆ ช่วยผู้อื่น จึงชื่อว่า เป็นการธำรงรักษา จริยธรรม	๓๐๐
ในการเผยแพร่ธรรมะ ต้องทำให้เข้ารูปกันคือ : การสอน การทำตัวอย่างให้ดู	๓๐๑
“การมีความสุขให้เขาดู” นี่เป็นการสอนโดยไม่ต้องบังคับ เขาทนไม่ได้ต้องทำตามเอง	๓๐๒
การสอนด้วยปาก มีราคาสองไพ, มีความสุขให้ดู มีราคาเท่ากับทองชั่งหนึ่ง	๓๐๓
จะต้องมีวิธีชี้ให้เขาเห็น ขณะที่เขามีธรรมะ หรือไม่มีธรรมะ ด้วยอุบายอันแยบคาย	๓๐๔
ควรจะมีหลักให้แน่นอนว่า เด็กชั้นไหน จะสอนธรรมะข้อไหน ก็ข้อ, มากนักไม่ได้ผล	๓๐๕
ครูต้องมีความรู้ที่ถูกต้อง และสอนด้วยของจริง เพื่อเด็กได้รับความรู้ไปอย่างถูกต้อง	๓๐๗
ครูต้องตั้งตัวเองให้อยู่ในรูปที่สมควรก่อน แล้วจึงสอนคนอื่น ไม่ใช่ทำไปง่าย ๆ	๓๐๘
อย่าได้เข้าใจว่า ธรรมสูงเกินไป เอามาสอนทำไม, แท้จริงธรรมะทุกข้อมีคุณ	๓๐๙
ปัญหาที่ว่า เกิดมาทำไม, อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้, นี้ให้เด็กคิดค้นกัน	๓๑๐
ต้องมีอุบายให้เด็กรู้จักสังเกตว่า รัก เกลียด โมโห กลัว เศร้า ฯลฯ เกิดได้อย่างไร	๓๑๑
ไม่ควรรังเกียจภาษาบาลี เพราะภาษานี้ปนอยู่แล้วในภาษาไทยทั่วไป	๓๑๒
การทำให้ดู ก่อให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความสนใจอย่างยิ่ง	๓๑๓

สิ่งชั่วร้ายที่ดำตาดูเหมือนนั้น มีอิทธิพลที่จะพาผู้ชนไปสู่ความวุ่นวายทางจริยธรรม	๓๑๔
เมื่อไม่รู้จักตัวของตัวเอง ไม่รู้จักตัดสินสิ่งควรไม่ควร ก็ไปทำผิดตามเขาหมด	๓๑๕
ควรจะสอนด้วยการแสดงให้ดู อยู่ที่เนื้อที่ตัวของครูเด็กยอมสนใจทำตาม	๓๑๖
พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสว่าเอาผ้าเหลืองมาคลุมแล้วเป็นสมณะแต่เป็นสมณะเพราะความสงบ	๓๑๗
เมื่อได้เห็นบุคคลที่ปฏิบัติให้ดู จึงจะเกิดความสมัครใจปฏิบัติตามไปเอง	๓๑๘
การดำเนินการต่างๆ ล้วนแต่จะต้องมีแผนการ ที่เรียกว่าอุบาย หรือกุศโลบายเสมอ	๓๑๙
เมื่อได้ฟังธรรมะจากใคร ควรบูชาคุณคนนั้นบ้าง	๓๒๐
อุบายในการเผยแผ่จริยธรรม อาจทำได้ ๓ วิธี : ทำให้ดู, มีสุขให้ดู, มีอุบายกลับใจ	๓๒๑

ภาคผนวก

(๑) อุดมคติของครูตามทัศนะทางฝ่ายพุทธศาสนา

ให้สนใจว่าครูนั้นคือ บุคคลประเภทใดในโลกนี้	๓๒๓
อุดมคติของคำว่าครู ตามความหมายทางพุทธศาสนา หมายถึงเป็นผู้นำฝ่ายวิญญาณ	๓๒๔
“ครู” เมื่อกล่าวทางสิทธิ ก็คือ ปุชนิยบุคคลของโลก	๓๒๕
การยกสถานะทางวิญญาณเป็นหน้าที่ การเป็นปุชนิยบุคคลเป็นสิทธิ	๓๒๖
รู้หนังสือ, รู้ประกอบอาชีพ ถ้าไม่เข้าถึงความสูงทางวิญญาณก็เอาตัวไม่รอด	๓๒๗
ปุชนิยบุคคลแปลว่า ผู้ที่โลกต้องบูชา, เป็นเจ้าหน้าที่ที่ต้องเคารพนับถือ	๓๒๘
ครูพยายามทุกทางที่จะเด็กสามารถชนะกิเลส ครูจึงกลายเป็น ปุชนิยบุคคลของเด็ก	๓๒๙
ครูได้ทำบุญคุณให้แก่ศิษย์ของตนๆ จนเหลือที่ลูกศิษย์นั้นจะตอบแทนไหว	๓๓๐
ครูทำหน้าที่ยกวิญญาณโลกให้สูงขึ้น เป็นความประเสริฐสุด สูงสุดไม่มีอะไรยิ่งกว่า	๓๓๑
การใช้อาชีพครูเป็นเรือจ้าง เป็นการกระทำที่ผิดพลาด และน่าชบช้น	๓๓๒
จงเข้าถึงอุดมคติของความเป็นครู อาชีพครูจะสนุกสนาน เพลิดเพลินไม่น่าเบื่อ	๓๓๓
โลกรอดมาได้ด้วยการกระทำของครู ครูจึงเป็นปุชนิยบุคคลของโลกทั้งหมด	๓๓๔
ถ้าครูเป็นเจ้าผู้เห็นแก่ความเอร็ดอร่อย ย่อมไม่มีทางยกสถานะทางวิญญาณของศิษย์	๓๓๕

สรุปความ ครูโดยหน้าที่คือยกวิญญานของโลก, ครูโดยสิทธิคือเป็นปูชนียบุคคล	๓๓๖
สิ่งที่ท่วมทับจิตอยู่ตลอดเวลา ก็คือกิเลส เป็นความรู้สึกฝ่ายต่ำ พร้อมที่จะดึงไปทางต่ำ	๓๓๗
เรายังมีวิธี มีความสามารถ ที่จะเหนือกิเลส เหนือกรรมอยู่อีกส่วนหนึ่ง	๓๓๘
วิธีปฏิบัติเหนือกรรมก็คือ พิจารณาด้วยปัญญาให้รู้ว่าทุกสิ่งเป็นอนัตตา	๓๓๙
เหนือกรรมคือจิตอยู่สูงเหนือการอยากได้อะไรทั้งสิ้น ไม่มีกิเลส ตัณหา	๓๔๐
เราบังคับตัวเองให้ทำดีไม่ได้ ไปทำฝ่ายต่ำ เราก็ต้องมีความตกต่ำทางวิญญาน	๓๔๑
หัดพิจารณาสภาพทางจิตว่าอยู่ในลักษณะที่ถูก ตบตี ทิ่มแทง แผลเผา บ้างหรือไม่	๓๔๒
หัดพิจารณาว่าจิตยังถูกปิดบัง หุ้มห่อ ครอบคลุม อยู่บ้างหรือเปล่า? เพื่อเพิกถอนเสีย	๓๔๓
นิพพาน มี ๓ ความหมาย : อากาโรดับไปของกิเลส, สภาวะธรรมที่มีอยู่ ผลที่ปรากฏ	๓๔๔
ใครจะทำโดยวิธีใดก็ตาม ถ้าจิตหลุดพ้นโดยประการทั้งปวง ก็เป็นนิพพานทันที	๓๔๕
ความสูงสุดของวิญญาน คือสูงจนความทุกข์ครอบงำไม่ได้ นั่นคือ นิพพาน	๓๔๖
ปัญหาอยู่ที่ว่า ไม่รู้จะเอาความเมตตากุณามาแต่ไหน เพราะมีแต่เห็นแก่ตัว	๓๔๗
ขอให้ครูเห็นแก่ความเป็นครูของตน นำอุดมคติ และเหตุผลไปพิจารณาพิจารณา	๓๔๘

(๒) บรมธรรม

บรมธรรม เป็นคำที่เขาใช้กันอยู่ทั่วไปในโลก	๓๔๙
บรมธรรมนี้ นักจริยธรรมสากล เขายูติว่า เป็นความดีสูงสุดมี ๔ ประการ	๓๕๐
“ไม่เบียดเบียน” ต้องหมายถึง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดตนเองด้วย	๓๕๑
บรมธรรม นี้มันเนื่องกันกับครู คือครูเป็นผู้นำคนไปสู่บรมธรรม	๓๕๒
ถ้าจะแปลเป็นภาษาต่างประเทศ คำว่า ธรรม ต้องใช้ทับศัพท์ว่า Dhamma	๓๕๓
ระเบียบปฏิบัติอันใดที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ ทุกๆชั้นแห่งวิวัฒนาการของเขา	๓๕๔
ธรรมะจึงจำเป็นแก่มนุษย์ยิ่งกว่าข้าวปลาอาหาร เพราะคนต้องมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง	๓๕๕
บรมธรรม คือ นิพพาน มีความหมายว่าไม่ใช่บุญ ไม่ใช่บาป	๓๕๖

ความหมดกิเลส นั้น ไม่ต้องการทั้งบุญ ไม่ต้องการทั้งบาป	๓๕๗
อย่าให้กิเลสแทรก จะมีแต่ สติปัญญา, ที่ทำไปผิดๆ ก็เพราะกิเลสทับไว้	๓๕๘
สิ่งที่ควรกลัวอย่างยิ่งคือกิเลส กลับไม่กลัว ก็เป็นทาสตัวเองหรือทาสกิเลสอยู่เรื่อย	๓๕๙
ความเป็นทาสทุกชนิดนั้นแหละ คือ เป็นทาสของกิเลส	๓๖๐
ครู คือผู้ที่ปลดปล่อยคนออกจากกรงขัง ให้พ้นจากการเป็นทาสของกิเลส	๓๖๑
ขณะใด เรายังจากความเห็นแก่ตัว ขณะนั้นเราเป็นมนุษย์ ๐ เป็นอิสระจากกิเลส	๓๖๒
อย่าให้มีอะไรเป็นตัวกู-ของกู อยู่เรื่อยๆ จะทำอะไรได้ดีและสนุก	๓๖๓
สิ่งที่ต้องลงทุนด้วยความยากลำบากกว่าจะผ่าน เป็นเรื่องของความทุกข์ทั้งนั้น	๓๖๔
ครูทำหน้าที่ส่องแสงดวงประทีปให้แก่โลกได้ดี จะต้องทำตนเป็นมนุษย์ ๐ เสียก่อน	๓๖๕
ความดีสูงสุด ที่มนุษย์เราควรรู้ ควรจะสนใจ ควรจะได้นั้นคือ “ไม่เห็นแก่ตัว”	๓๖๖
ความดีสูงสุดของมนุษย์มีอยู่ ๔ อย่าง :- สุขแท้, ความเต็ม, หน้าที่, ความหวังดี	๓๖๗
ความสุขที่แท้จริงนี้ จะต้องมาจาก ความเบาบางของกิเลส จนเป็น ๐	๓๖๘
ความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ ต้องเต็มด้วยความสงบสุข เป็นมนุษย์ ๐ ไม่มีกิเลส	๓๖๙
หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ คือทำหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ไม่เห็นแก่ตัว	๓๗๐
ความหวังดีอย่างแท้จริงนั้น เราปรารถนาดีต่อผู้อื่นก่อนแล้วต่างก็ปรารถนาดีต่อกัน	๓๗๑
บรรเทาความยึดมั่นถือมั่น ว่า ตัวกู-ของกู ลงไปตามลำดับ จนเป็น ๐ จึงเมตตาได้	๓๗๒
จิตว่าง คือสุญญจากความเห็นแก่ตัว ไม่มีตัว ไม่มีตัวกู-ของกู	๓๗๓
ครูต้องรู้จักจัดความดีสูงสุดของมนุษย์ ๔ อย่างนั้นบ้าง แล้วปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่ศิษย์	๓๗๔
ทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ด้วยความหวังดี ก็จะเกิดความเต็มในการเป็นครู ทำงานเป็นสุข	๓๗๕
๐ คือการได้หมดทุกอย่าง เพราะมันสูญไปจากกิเลส ตัณหา จากความเห็นแก่ตัว	๓๗๖
การบรรลุนิพพาน เป็นการสิ้นเนื้อประดาตัวของกิเลส	๓๗๗
ถ้าสติปัญญา เรามีพอ ย่อมรู้จักบรรณธรรมและ เต็มใจปฏิบัติหน้าที่	๓๗๘

(๓)เอกายนมรรค

พอพูดเรื่องนิพพานดูเหมือนไม่มีใครมีใครชอบ แต่ควรสนใจ"ทาง"นี้เพื่อชนะทุกข์	๓๗๙
เอกายนมรรค คือทางเอกสายเดียว สำหรับคนเดียวเดิน เดินไปสู่จุดเดียว	๓๘๐
เมื่อกิเลส หรือตัณหา มันมาครอบครอง นั่งเป็นตัวเรา มันก็บัญชาไปในทางกิเลส	๓๘๑
วัตถุนิยม หมายถึงลุ่มหลงในวัตถุ นิยมรส และเพลิดเพลินในวัตถุกาม	๓๘๒
เด็กๆ ของเรา เมื่อควบคุมตัวไว้ไม่ได้ ก็เลยเป็นบ่าวของวัตถุกันไปหมดทั้งโลก	๓๘๓
ทางสายกลาง หรือทางที่พอเหมาะพอดี ในพุทธศาสนา เราเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา	๓๘๔
คำว่า "ทาง" ในที่นี้เป็นชื่อของธรรม โดยที่เราเอามาจากภาษาของชาวบ้าน	๓๘๕
ครูทำหน้าที่ เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ เท่านั้น ที่จะทอดตนเป็นทาง ด้วยความเสียสละ	๓๘๖
การปฏิบัติจากความเห็นแก่ตัว ไปสู่หมดความเห็นแก่ตัว นี่คือนิพพานสายกลาง	๓๘๗
"ทาง" มี ๓ ความหมาย : ทอดตนเป็นสะพาน, ตัวสะพานเอง และจุดปลายทาง	๓๘๘
"ทางเดียว" หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา, ที่เรียกว่า มรรคมืองค์แปด	๓๘๙
ต้องใช้ปัญญานำหน้าก่อนเสมอ มิฉะนั้นจะหลงทางตาย	๓๙๐
"ผู้เดียวเดิน" หมายถึงกฎแห่งกรรม อันเป็นของเฉพาะคน ผู้ใดทำผู้นั้นต้องได้รับผล	๓๙๑
ถ้ายังไม่ถึงปลายทาง หมายความว่า มีตัวเบาบาง เห็นแก่ตัวน้อยลงๆ จนหมดตัวตน	๓๙๒
เอกายนมรรคนั้น ระบุตรงไปยัง สติปัฏฐาน ๔ คือศึกษาในรูปของอานาปานสติ	๓๙๓
ศึกษาเกี่ยวกับกาย เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๓๙๔
ศึกษาที่เวทนา เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๓๙๕
เอาเวทนาจาก สมาธิ เป็นหลักพิจารณาให้เห็นความจริงที่ทุกคนเป็นทาสของเวทนา	๓๙๖
จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการกำหนดความรู้สึกมาดูจิตที่ถูกเวทนาปรุงแต่ง	๓๙๗
ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ดูสภาพความจริงของสิ่งทั้งปวง จนเห็นนิโรธ	๓๙๘
ยึดมั่นถือมั่นอะไร ว่าเป็นตัวกู ของกู แล้วเป็นทุกข์อย่างยิ่งอยู่ด้วยเหตุนี้	๓๙๙
มาฝึกในขั้นง่ายๆ ก่อนก็คือ มากำหนดจิตให้วิ่งตามเกาะอยู่กับลมหายใจเข้าออก	๔๐๐

จิตสงบแล้วดูให้เข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้มันปรุงแต่งกิเลส ตัณหา อย่างนั้นๆ	๔๐๑
ขั้นสุดท้าย ศึกษาสูงขึ้นไป ให้รู้จัก อนิจจัง ฐิวิราคะ ฐิณีโรธ ฐิปฏินิสสัคคะ	๔๐๒
แนวของสติปฏิฐาน ๔ ที่เป็นใจความแท้จริง เป็นเอกายนมรรคโดยตรง	๔๐๓
ความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู-ของกูนั้น เป็นทุกข์ เป็นอันตราย ทั้งแก่ตัวเรา และคนอื่น	๔๐๔
ควรสอนเด็กให้บรรเทาความเห็นแก่ตัว นับแต่ไม่อิจฉาน้อง ฯลฯ	๔๐๕
ปฏิบัติในทางปัญญา วิปัสสนา ก็เพื่อขุดรากเหง้า ความเห็นแก่ตัว เผาไฟทิ้งให้หมด	๔๐๖
เราจะปฏิบัติในส่วนไหน ฯลฯ มันก็เป็นเรื่องเดียว เส้นเดียว ของความไม่เห็นแก่ตัว	๔๐๗
เอกายนมรรค ในฐานะเป็นทางของบรมธรรม ขอให้เอาไปคิดปฏิบัติบ้าง	๔๐๘

(๔) มนุษย์ ศูนย์

หลักธรรมะบางอย่างอาจจะนำมาใช้ ในการปฏิบัติหน้าที่ครูได้	๔๐๙
สมัยนี้ได้เปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ไป ในลักษณะที่ทำให้คนต้องการทางวัตถุมากขึ้น	๔๑๐
มูลเหตุที่เสียอุดมคติ, ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีนี้มาจาก หลงวัตถุนิยม	๔๑๑
ถ้าศึกษาหลักธรรมะในทางพุทธศาสนา จำนำมาใช้ ช่วยแก้ไขปัญหายุ่งยากได้	๔๑๒
ลองพิจารณาดูในวันหนึ่งๆ เป็นมนุษย์บวกรกันเสียมาก มนุษย์ ๐ ไม่ค่อยจะมี	๔๑๓
ถ้าเป็นมนุษย์เลข ๐ นี้ จะแก้ปัญหาด่างๆ ได้มาก	๔๑๔
ศึกษาให้เข้าใจโพชฌงค์ ข้อ ๑-๔ :- มีสติ ฐิมมะวิจยะ วิริยะ ปิติ	๔๑๕
ศึกษาให้เข้าใจโพชฌงค์ ข้อ ๕-๖ มีปัสสทธิ สมภาอิ	๔๑๖
ศึกษาให้เข้าใจโพชฌงค์ ข้อ ๗ คืออุเบกขา	๔๑๗
เป็นมนุษย์ ๐ ไม่บวกร, ไม่ลบ, ไม่ over, ไม่ under, นั่นคือว่าง	๔๑๘
จะสำเร็จความเป็นมนุษย์ ๐ หรือมีจิต ๐ ได้ด้วยน้ำมือของครูนำไป	๔๑๙
อย่าเอา moral กับ ethics ไปปนกันเพราะอย่างแรกคนบัญญัติ, อย่างหลังเป็นปรัชญา	๔๒๐
ครูบาอาจารย์ จะต้องมียุติมคติ คือสุขแท้จริง สุข, ข สะกดกันก่อน	๔๒๑

ความทุกข์นั้น มีมูลมาจาก สิ่งที่เกิดขึ้นจากความจำเป็นของธรรมชาติ	๔๒๒
พระอรหันต์มีจิตว่างจากบวก จากลบ, คือว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู	๔๒๓
ขณะเราเป็นมนุษย์ ๐, เต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ จะสงบเย็น เป็นสุขที่สุด	๔๒๔
อย่าดูถูกอุคคคติว่า ชื่ออะไรกินไม่ได้; มันยิ่งกว่าชื่ออะไรกินได้เพราะมันสุขเย็น	๔๒๕
good will หรือความหวังดี ที่แท้จริง ต้องเป็นเรื่องมนุษย์ ๐ มนุษย์ว่างเสียก่อน	๔๒๖
ความเป็นมนุษย์ ๐ นี่เป็นหลักจริยธรรมสากลก็ได้ เป็นหลักพุทธศาสนาโดยตรงก็ได้	๔๒๗
การแนะนำ หรือ จะนำผู้อื่น เราต้องเป็นฝ่ายยอมให้มากกว่าที่จะให้เขายอมเรา	๔๒๘
ต้องอดทนถึงขนาดเป็นมนุษย์ ๐ จึงจะชนะเขาได้	๔๒๙
พุทธภาษิตมีว่า ชนะเขา ก่อน แล้วจึงไปชนะเขา นี่เป็น free will จิตอิสระแท้จริง	๔๓๐
การที่จะบัญญัติว่า อะไรดี อะไรถูก ต้องผู้อื่นยอมรับได้ด้วย	๔๓๑
ข้อบัญญัติที่ คนอื่นก็ทนไหว เห็นด้วยเหตุผลนั้น จึงจะเป็นเหตุผลถูกต้องจริง	๔๓๒
คนเรานี้อยู่ด้วยความหวังอะไร อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นกลัวทุกข์หวังสุข	๔๓๓
ถ้าจิตมีภาวะเป็นมนุษย์ ๐ คือว่างจากตัวกูของกูแล้วทำอะไรสำเร็จได้ง่าย	๔๓๔
ก่อนที่จะไม่มีตัวกู มันต้องมีตัวกูที่ใช้ได้เสียก่อน	๔๓๕
ถ้าปฏิบัติตนอยู่ในธรรม แม้ว่าจะขาดแคลนทางวัตถุ ก็ยังเป็นสุขอยู่ในตัวการงาน	๔๓๖

(๕) อุคคคติของครู ตามความหมายของพุทธศาสนา

อย่าเพ้อรังเกียจอุคคคติของครูตามแนวทางพุทธศาสนา	๔๓๗
จิตใจสำคัญกว่าร่างกาย เพราะนำกายไปสู่ความมุ่งหมายของอุคคคติ	๔๓๘
“ครู” มีความหมายว่า ผู้นำในทางวิญญานเพราะส่องทางให้เดินไปสู่จุดที่พึงปรารถนา	๔๓๙
บรมครู เราหมายถึงพระพุทธเจ้า, และสาวกก็ทำหน้าที่ครู ทุกคนควรแทนคุณ	๔๔๐
บิดา มารดา เป็นครูคนแรกที่สุดในโลก ได้ให้แสงสว่างมาแต่แรกเกิด	๔๔๑
ครูที่มีอุคคคติ จะต้องมีความรู้สามารภ เมตตา คือรักเอ็นดูศิษย์	๔๔๒
ค่าของครูตั้งอยู่ในฐานะของปฐวีบุคคล ครูต้องไม่ล้มฐานะนี้ ต้องทำหน้าที่	๔๔๓

อุดมคติของการศึกษา คือ ศึกษาจนรู้วิธีปฏิบัติในการดับทุกข์ทั้งปวงได้สิ้นเชิง	๔๔๔
ความทุกข์ที่เกิดมาจากกิเลส เป็นมูลเหตุ นั้น น่ากลัวกว่าความทุกข์ในทางวัตถุ	๔๔๕
ถ้าสังคมนิยมไปในทางต่ำ นิยมเป็นทาสของกิเลส ตัณหาแล้ว ก็ต้องมีทุกข์แน่นอน	๔๔๖
การศึกษาของโลกนำไปผิดเพราะ มุ่งแต่ทางวัตถุ	๔๔๗
ถ้าไม่สูญเสียอุดมคติของการศึกษา โลกจะเป็นไปเพื่อความสงบสุข สะดวกสบาย	๔๔๘
เราต้องนำสังคมไป ในทางที่จะชนะกิเลส โดยรู้จักบังคับ ควบคุมตัวเอง	๔๔๙
ช่วยกันหมุ่นโลกให้ได้รับแสงสว่าง ในทางจิตทางวิญญาณแล้วโลกจะน่าดูกว่านี้	๔๕๐
ถูกระเบิดทำอันตรายได้แต่เพียงร่างกาย แต่กิเลสทำอันตรายแก่วิญญาณ	๔๕๑
เป็นครูตามอุดมคติของพระพุทธเจ้า จึงจะเป็นผู้นำโลกในทางจิตทางวิญญาณ	๔๕๒
การประศาสน์การศึกษานั้น ครูต้องทำตัวอย่างที่ดี อยู่ที่เนื้อตัวให้ศิษย์เห็น	๔๕๓
เราต้องสมัครที่จะเป็นครูในฐานะปุชฌัญญบุคคล เพื่อช่วยกันทำโลกนี้ให้น่าดูและสงบ	๔๕๔
ความยุ่งยากในครอบครัวนั้น เกิดจากไม่บูชาอุดมคติ, ไม่ยึดธรรมะเป็นหลัก	๔๕๕
เราจะเลือกเอาอุดมคติเคารพธรรมก็ “สุข” ถ้าเอาประโยชน์ทางวัตถุ เนื้อหนัง”ก็ทุกข์”	๔๕๖
คนจะดี หรือ ชั่ว ไม่ได้อยู่ที่ร่างกาย, แต่อยู่ที่จิตใจจึงต้องแก้ไขปัญหาด้านจิตใจก่อน	๔๕๗
การศึกษาควรขยาย และมุ่งตรง ในการทำคนให้มีจิตใจดี มีวิญญาณสูงขึ้น	๔๕๘
ในวันไหว้ครูประจำปี มีคำสรรเสริญครูอย่างไร, ถ้าครูไม่ปฏิบัติตามชื่อว่าปดตัวเอง	๔๕๙
ครูต้องทำความก้าวหน้าให้แก่ตนเอง แล้วจะได้เป็นผู้นำทางวิญญาณแก่โลก	๔๖๐

(๖) ครุฐานีบุคคล

ธรรมเทศนา เกี่ยวกับ บุรพจารย์	๔๖๑
ทุกคนต้องมีที่เคารพ คือ ต้องมีครูบาอาจารย์	๔๖๒
มีความเคารพแล้ว ความเชื่อฟัง ปฏิบัติตาม เห็นใจ ไม่ดื้อดึง ฯลฯ ก็ตามมา	๔๖๓
บิดามารดา เป็นอาจารย์ยิ่งกว่าบุคคลใด จึงได้ชื่อว่า บุรพจารย์	๔๖๔
ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ทำหน้าที่ต่างกันบ้าง เราต้องเคารพ เพราะล้วนอยู่ในฐานะครู	๔๖๕

หน้าที่ครู-ผู้นำทางวิญญาณ สูงกว่าอาจารย์-ผู้ฝึกหัดทางมรรยาท, สูงกว่าอุปัชฌาย์	๔๖๖
อย่าได้ประมาทว่า คนเราจะไม่ต้องมีครู และจะไม่เป็นครู	๔๖๗
สิ่งต่างๆ ก็เป็นครูอยู่เสมอ เพราะมันสอนให้ฉลาดขึ้น	๔๖๘
ความผิดพลาด และความทุกข์ยากนั้น เป็นครูอย่างยิ่ง	๔๖๙
ธรรมชาติเป็นครูอยู่ทุกเวลา ธรรมชาตินี้ สอนดีกว่าพระพุทธรูปเจ้าสอน	๔๗๐
ความทุกข์ปรากฏ หรือ ความดับทุกข์ปรากฏ นี่เป็นการสอนของธรรมชาติ	๔๗๑
พระพุทธรูปเจ้ามาดับทุกข์แทนเราไม่ได้ เราจะต้องดับทุกข์ของเราเอง	๔๗๒
ยอดสุดของครู ก็คือ พระธรรม, ครูคนสุดท้ายยังมีอยู่ คือตัวเราเอง	๔๗๓
จำเป็นต้องมีตนเป็นสรณะ, มีธรรมะเป็นดวงประทีป, มีธรรมเป็นสรณะ	๔๗๔
คนที่เต็มเปี่ยมแล้ว นับว่าได้สิ่งดีที่สุดในสิ่งที่เกิดมาเป็นมนุษย์	๔๗๕

(๗) ทศนคติ เกี่ยวกับจริยศึกษา

แนวคิดเรื่องจริยศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ	๔๗๖
สอนจริยธรรม ศีลธรรม นั้น อ่างธรรมะของศาสนาใดก็ได้ ไม่ผูกขาดเฉพาะ	๔๗๗
ในชีวิตประจำวันต้องให้หลักธรรมสอนใจที่ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น	๔๗๘
การแนะนำ สั่งสอนเด็กให้ปฏิบัติธรรม ควรเน้นลงที่ความไม่เห็นแก่ตัว	๔๗๙
ความทุกข์ทั้งปวง เกิดแก่ผู้ใด ก็เพราะมาจาก ความเห็นแก่ตัว	๔๘๐
ธรรมะทุกหมวด เป็นเครื่องฝึก ความไม่เห็นแก่ตัว	๔๘๑
ถ้าพิจารณาตามหลักปัจจุสมุพบาท เป็นการส่งเสริมข้อปฏิบัติ ไม่เห็นแก่ตัว	๔๘๒
การปฏิบัติ ไม่ยึดมั่นถือมั่น จะเกิดความสงบเย็น	๔๘๓
ไม่ทำงานอย่างเห็นแก่ตัว แต่ทำด้วยสติปัญญา ผลจะสำเร็จตามอุดมคติด้วยดี	๔๘๔
การอบรมสั่งสอน “ความไม่เห็นแก่ตัว” ควรจะได้ฝึกอบรมตามลำดับตั้งแต่เด็กเล็ก	๔๘๕
ความผิดอันเนื่องมาจากกิเลส ที่ควรศึกษาให้เข้าใจ	๔๘๖
ให้รู้จักความผิดที่เกิดจากกิเลสที่แยกสาขาไปต่างๆ เพื่อกำจัดได้แล้วไม่มีทุกข์	๔๘๗

(๘) การส่งเสริมสร้างจริยธรรมเด็กวัยรุ่น

๑. โรคของเด็กวัยรุ่น	๔๙๓
๒. สมุฏฐานของโรค	๔๙๘
๓. หมอผู้วิจัยหรือรักษาโรค	๕๐๔
๔. อำนาจการใช้ยา	๕๐๘
๕. ยาที่จะใช้รักษาโรค	๕๑๓
๖. ภาวะไม่มีโรคนั้นจะเอาอย่างไรกันแน่	๕๑๗
๗. สรุปสิ่งที่ต้องปฏิบัติ	๕๑๙

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๑
เรื่อง
แนวส้งเขปทั่วไปเกี่ยวกับจริยธรรม
พระราชชัยกวี (พุทธทาส อินทปญโน)
บรรยายอบรมครูส่วนกลาง ที่หอประชุมคุรุสภา
๕ มกราคม ๒๕๐๕

~~~~~
ท่านที่เรียกตัวเองว่าครูทั้งหลาย ซึ่งมีท่านรัฐมนตรีเป็นประธาน

อาตมาจะไม่กล่าวคำบรรยายนี้โดยมุ่งหมายบุคคลประเภทอื่น นอกจากประเภทที่เรียกตัวเองว่าเป็นครู ; เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าการบรรยายนี้ไม่มีผลสมบูรณ์สำหรับผู้อื่นนอกจากวงของบุคคลที่เรียกตัวเองว่าเป็นครูอาตมาก็ต้องขออภัย.

สำหรับการบรรยายในวันแรกนี้ อาตมาเห็นว่าเป็นความเหมาะสม หรือว่าจำเป็นที่จะกล่าวได้แต่เพียงข้อความนำเรื่อง ในแนวส้งเขปทั่วไปเท่าที่เห็นว่าจำเป็นจะต้องกล่าวก่อนเพื่อให้เข้าใจการบรรยายครั้งหลังๆ ได้ดีนั่นเอง เพราะฉะนั้นข้อความที่จะกล่าวในวันนี้จึงเป็นทำนอง introduction ไปแทบทั้งหมด เพื่อให้ท่านที่สนใจ โดยเฉพาะคือท่านที่จะรับการอบรมในแนวของจริยธรรม

เพื่อประโยชน์แก่การสอนเยาวชนนั้น ได้เข้าใจแนวสังเขปล่วงหน้าไปทุกแห่งทุกมุมที่ควรจะเข้าใจ. ทั้งนี้ เพราะว่าเราได้เข้าใจแม้แต่คำต่าง ๆ นั้นต่างกันไปมาก ในทางความหมาย แม้แต่คำว่า “ครู” ของงได้ให้โอกาสหรือให้อภัยแก่อาตมาในการที่จะแสดงทัศนะต่าง ๆ ออกไป ตามที่เห็นว่าเป็นไปตามอุดมคติของพุทธศาสนา. แม้ที่สุดแต่คำว่า “ครู” อาตมาก็ยังเห็นว่า เมื่อกล่าวไปตามอุดมคติของพุทธศาสนาแล้วจะมีความหมายผิดแปลกแตกต่างจากที่เคยเข้าใจกันอยู่ตามธรรมดาไม่มากนักน้อย ดังนั้นข้อแรกที่จะขอร้องให้สนใจพิจารณา ก็คือความหมายของคำว่า “ครู”.

ถ้าเราเปิดดิคชันนารีสันสกฤตชนิดที่อาศัยเป็นหลักเกณฑ์ได้ดูที่คำว่าครู คือคำว่าครู เราจะพบคำแปลว่า spiritual guide; ไม่มีคำว่า teacher หรืออะไรทำนองนั้น. อันนี้ก็เป็นจุดตั้งต้นอันหนึ่งแล้ว ที่ได้แสดงว่าความหมายของคำว่าครูนี้คืออะไรกันแน่. ถ้ายิ่งเราไปเล็งถึงคำว่า “พระบรมศาสดา” ซึ่งแปลว่า “พระบรมครู” ด้วยแล้วจะยิ่งเห็นว่าความหมายของคำว่า “ครู” นั้นคือ spiritual guide ยิ่งขึ้นไปอีก ; เพราะเหตุว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเรานั้น ท่านเป็นผู้นำในทางวิญญานจริง ๆ คือเป็นผู้นำในทางด้านจิตหรือด้านวิญญานจริง ๆ. พวกที่เขียนดิคชันนารีที่ให้คำแปลว่า spiritual guide นั้น เขาก็ไม่ได้เป็นพุทธบริษัท เขาเป็นคนธรรมดา แต่เมื่อถือเอาความหมายดังที่มีอยู่ในประเทศอินเดียทั่ว ๆ ไป และโดยเฉพาะในสมัยที่ล่วงมาแล้ว ทำให้เขาจับความหมายได้อย่างนั้น. แม้จะสอบถามกันอย่างไร ก็ยังได้ความหมายเป็น spiritual guide เรื่อยไป แทนที่จะเป็นคำว่า teacher หรืออะไรตื้น ๆ ฉะนั้น จึงขอให้เราทั้งหลายทุกคนถือเอาความหมายของคำว่าครูนั้นว่า “guide หรือผู้นำในด้านจิตหรือด้านวิญญาน” จะเป็นการถูกต้องตามความหมายเดิมของคำ ๆ นี้ และเป็นไปตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาด้วยพร้อมกันไปในตัว.

การที่เราถือเอาความหมายของคำว่าครูตามอุดมคตินี้เท่านั้น ที่จะช่วยให้ครูทั้งหลายตั้งอยู่ในฐานะเป็นปฐนียบุคคล พ้นจากความเป็นลูกจ้าง. อาตมา

ขอรับรองให้ท่านทั้งหลายได้สนใจในคำว่าปุชนียบุคคล กับคำว่าลูกจ้าง อีกครั้งหนึ่ง. สมัยนี้มีคนชอบพูดกันว่าข้าราชการเป็นลูกจ้าง แต่อาตมาอยากจะขอรับรองให้สนใจความหมายเดิม ว่า spiritual guide นี้ ตั้งอยู่ในฐานะเป็นปุชนียบุคคล เช่น พระพุทธเจ้าเป็นต้น. spirit แท้จริงของครูจะหมายถึงความเป็นลูกจ้างไม่ได้ ; ตั้งแต่โบราณกาลมาจนบัดนี้ก็ยังไม่ได้ ; แต่ที่ครูบางคนได้ทำตนกลายเป็นลูกจ้างไปนั้น ต้องถือว่าเป็นเรื่องพิเศษ จะเอาเป็นหลักเป็นเกณฑ์ไม่ได้. แม้คำบัญญัติในวงราชการ ว่าข้าราชการเป็นลูกจ้างประชาชนนี้ก็ต้องไม่เอามาใช้แก่ครู ซึ่งมี spirit ของครูจริงๆ ; เพราะถ้าครูตกเป็นลูกจ้างเสียแล้ว จะเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นเป็นอันมาก. ปุชนียบุคคลจะต้องมีอุดมคติที่เป็นอิสระเสมอไป ในการที่จะทำหน้าที่ของตน. ถ้าจะจัดให้เป็นลูกจ้าง ก็ควรจะให้เป็นในความหมายอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งที่แท้มันก็ไม่ควรจะเป็นลูกจ้าง : เช่นบรรพชิตมีหน้าที่สอนผู้อื่น แล้วก็รับปัจจัย ๔ เพียงมีชีวิตอยู่ได้ ใครบ้างจะเรียกปัจจัย ๔ ที่ได้รับนั้นว่าค่าจ้าง คงจะไม่มี ; เพราะฉะนั้นขอให้ครูถือเอาอุดมคติอย่างนี้ อย่างเดียวกัน และไม่สำนึกตัวเป็นลูกจ้าง แต่สำนึกตัวเป็นบุคคลที่เห็นแก่เพื่อนมนุษย์ และทำหน้าที่สุดความสามารถ แล้วรับประโยชน์เท่าที่จะมีชีวิตอยู่ได้ เพียงไม่ต้องไปทำไรทำนาเองก็มีชีวิตอยู่ได้ ; อย่างนี้ก็จะปุชนียบุคคลเข้ากลุ่มสาวกคณะ spiritual guide ไปทันที พ้นจากความเป็นลูกจ้างทั้งๆ ที่ใครเขาจะเหมามาเป็นลูกจ้าง. การที่เรามีอุดมคติอย่างนี้จะช่วยให้เป็นการง่ายมาก ที่ครูจะมีความเสียสละและนิยมชมชอบในสถานะของตน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามสถานะของครูว่าเป็นเพียงเรือจ้าง คือมาเป็นครูเพียงเพื่อจะอาศัยโอกาสเวลาศึกษาวิชาความรู้อย่างอื่น แล้วก็สอบผ่านไปดำรงตำแหน่งหรือมีอาชีพอย่างอื่นซึ่งไม่ใช่ครู. นี่แหละคือผลของการเข้าใจผิดต่อคำที่ว่า**สถานะของครูคือปุชนียบุคคล** จึงได้เกิดดูถูกเหยียดหยาม กลายเป็นอาชีพเรือจ้างชั่วคราวชั่วคราวไปถ้าเราจะบำเพ็ญตนเป็นครูที่สำเร็จประโยชน์แท้จริงแล้ว ขอให้ถืออุดมคติที่ว่า**ครูคือบุคคลผู้นำในสถานะทางจิต**

หรือทางวิญญานเสมอไป ; และถ้าเราจะดูกันให้กว้างๆ ก็พอจะเข้ากันได้ ในทางที่จะกล่าวว่า **วิชาความรู้ทุกอย่างล้วนแต่เป็น การยกสถานะทางวิญญานให้สูงขึ้น** ทั้งนั้น ; แม้ที่สุดแต่วิชาเลข วิชาวาดเขียน ถ้าทำกันจริงๆ ก็ช่วยให้เกิดความฉลาดในทางจิตใจ เกิดสติสัมปชัญญะขั้นที่ดีกว่าที่จะปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ อย่างนี้ก็เรียกว่า เป็นการยกสถานะทางวิญญานได้บ้างเหมือนกัน ; เพราะฉะนั้น เราจะมุ่งหมายให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปในลักษณะที่เป็น การยกสถานะทางวิญญาน ทั้งนั้น แม้ว่า การยกสถานะทางวิญญานแท้จริงนั้น หมายถึงการอบรมสั่งสอน ในด้านจิตใจโดยตรง ให้เป็นผู้มีดวงจิตหรือวิญญานอยู่เหนือการครอบงำของ ธรรมชาติฝ่ายต่ำหรือกิเลส ซึ่งสรุปรวมอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว ซึ่งที่แน่นอนแหละ คือเป็นที่รวมของกิเลสทั้งหมด ในบรรดาชื่อของกิเลสทั้งหลายในพุทธศาสนา ซึ่งเราจะได้กล่าวกันในวันหลัง. อาตมาอยากจะขอร้องวิงวอนให้ถืออุดมคติที่ว่า **การเคลื่อนไหวของครูทุกกระเบียดนิ้ว และทุกๆ นาที่ทุกเวลานี้ ขอให้ เป็นไปในลักษณะที่เป็น การยกสถานะทางวิญญานของคนในโลกเสมอไป** นับตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ ขึ้นไป. เมื่อมีความมุ่งหมายดังนี้แล้ว จะเกิดอาการที่เป็นไปเอง คือเป็นอัตโนมัติ ไม่ว่าจะสอนวิชาอะไรจะมีความแจ่มแจ้งเกิดขึ้น ในทางที่จะทำ ให้สถานะทางวิญญานของเด็กเล็กๆ สูงขึ้นไปตามลำดับ ไม่เพียงแต่สอนให้รู้ เรื่องธรรมดาสามัญอย่างเดียว. นี่เรียกว่า ความหมายของคำว่าครู ซึ่งอยาก จะให้มองเห็นกันโดยแนวนี่เป็นการ introduce ครูเข้าไปสู่พระบรมครู คือ พระศาสดาของเรา.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า การศึกษา เมื่อคำว่าครูมีความหมายว่าผู้ยกสถานะทางวิญญานแล้ว คำว่า การศึกษาก็อย่างเดียวกัน คือหมายถึงการยกสถานะทางวิญญาน สำหรับข้อนี้ อยากจะขอให้ฟังถึงคำว่า ศึกษา ในภาษาบาลี ซึ่งตรงกับคำว่าศึกษาในภาษาไทย หรือศึกษาในภาษาสันสกฤต. ในภาษาบาลีที่เป็นหลัก

ธรรมะโดยตรง เรามีคำว่าไตรสิกขา คือสิกขา ๓ อย่าง หรือการศึกษา ๓ อย่าง. แต่แล้วสิกขา ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เป็นการยกสถานะทางวิญญูณ โดยแท้. ศีลก็ดี สมาธิก็ดี ปัญญาก็ดี ล้วนแต่เป็นการกระทำที่เป็นการยกสถานะทางวิญญูณทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการบอกเล่าให้ท่องจำ หรือตอบปัญหาได้แล้ว ก็เพียงพอ ; แต่ว่าต้องเป็นการปฏิบัติชนิดที่ทำให้เกิดความสูงในทางจิตวิญญูณจริงๆ ; ดังนั้นจึงถือว่าคำว่าสิกขานี้มีความหมายเป็นการประพฤติปฏิบัติ ; มิได้หมายเพียงการศึกษาเล่าเรียน แต่เป็นการประพฤติปฏิบัติชนิดที่ทำวิญญูณหรือจิตใจให้สูงจริงๆ ที่นี้เราจะเอามาใช้กับการศึกษาทั่วไปนี้ได้อย่างไร เรื่องก็จะจะไม่ยาก. เรื่องจะมีอยู่ว่าเราจะไม่ให้การศึกษาดังแต่เพียงสักว่าวิชาความรู้สำหรับจดจำไปตอบปัญหาได้ สอบผ่านไปได้แล้วเลิกกัน เราจะต้องให้สิ่งที่เรียกว่าการศึกษานั้น เป็นการประพฤติ การกระทำหรือเป็นการอบรมให้มีการประพฤติกระทำชนิดที่ทำให้เกิดความสูงในทางจิตหรือทางวิญญูณจริงๆ ถ้าเป็นดังนี้แล้ว คำว่าศึกษาในภาษาไทยเรา ก็เป็นอย่างเดียวกับคำว่าศึกษา หรือ สิกขา แม้ในสมัยพุทธกาล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือในวงการของพระพุทธศาสนา. เมื่อเป็นดังนั้นคำว่าศึกษาของเรา ก็ยังคงเป็นคำที่มีความบริสุทธิ์ผุดผ่องสมบูรณ์ ไม่เว้าๆ แหว่งๆ คือเป็นเพียงการพูดให้ฟัง การจดการจำ แล้วก็ตอบปัญหาให้ได้เท่านั้น แต่จะเป็นการทำชนิดที่มีผลจริงๆ คือเป็นการทำจิตใจหรือวิญญูณของผู้รับการศึกษานั้นสูงขึ้นจริงๆ นี่ก็คือคำว่าการศึกษา เมื่อคำว่าครูกับคำว่า การศึกษามีความหมายที่เป็นอุดมคติอย่างนี้แล้ว จะเข้าใจหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาต่อไปได้โดยง่ายที่สุด อาตมาจึงขอร้องหรือวิงวอนว่า ลองตั้งแนวนึกกันใหม่ในรูปนี้ เพื่อความเข้าใจหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาโดยเร็ว.

สิ่งที่จะต้องปรับความเข้าใจอีกคำหนึ่งก็คือคำว่า **ธรรมะ** เพราะว่าเราประสงค์จะอบรมสั่งสอนสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ หรือรู้ธรรมะ และปฏิบัติธรรมะ และ

ได้ผลจากธรรมะ ไม่มีอะไรนอกไปจากธรรมะ แม้สิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมในที่นี้ ที่เป็นความมุ่งหมายของการเปิดอบรมในที่นี้ ก็ยังรวมอยู่ในคำว่าธรรมะนั้นเอง ; แต่ว่าอาตมาจะขอถือโอกาสกล่าวเสียเลยในที่นี้ว่า สำหรับเราพุทธบริษัท ควรจะเข้าใจคำว่าธรรมะนี้ให้เต็มความหมายของคำๆ นี้ เพื่อประโยชน์แก่ความรู้ที่กว้างออกไป คำว่าธรรมะนี้ ในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะ นับว่าเป็นคำที่ประหลาดที่สุด คือหมายถึง **สิ่งทุกสิ่ง** หรือถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ คำว่าธรรมะก็แปลว่า **“สิ่ง”** หรือ **“thing”** เท่านั้นเอง และหมายถึงทุกสิ่งโดยไม่ยกเว้นอะไร. ถ้ากล่าวอย่างโวหารธรรมดาสัมมัญญที่สุดก็คือว่า นับตั้งแต่สิ่งที่ไร้ค่าที่สุด เช่นฝุ่นสักอนุภาคหนึ่ง จนกระทั่งถึงสสารวัตถุทุกอย่าง จนกระทั่งถึงเรื่องทางจิตใจ คือถึงตัวพระนิพพานทีเดียว ทั้งหมดนั้นรวมอยู่ในคำว่า “ธรรมะ” นี้เพียงคำเดียว ที่นี้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาที่ชัดเจน ก็ควรจะเพ่งดูกันให้ละเอียดไปกว่านั้น.

คำว่า “ธรรมะ” นั้น ที่ว่าถึงถึงทุกสิ่งนั้น จะแยกได้เป็นพวกๆ คือว่า พวกสิ่งที่เรียกว่ารูปธรรมและนามธรรมเป็นคู่แรกก่อน **รูปธรรม** คือสิ่งต่างๆ ทางภายนอกซึ่งใจจะรู้สึกได้, **นามธรรม** คือตัวใจที่รู้สึกสิ่งทั้งหลายได้ ; จึงเกิดเป็นสองฝ่าย รูปธรรมก็เป็นฝ่าย objective, นามธรรมก็เป็นฝ่าย subjective ; แต่ละฝ่ายๆ มีมากมายเหลือที่จะกล่าวได้ว่ามีกี่อย่าง ; ในทั้งสองฝ่ายนี้แต่ละอย่างก็ล้วนแต่เรียกว่า “ธรรมะ” ส่วนอาการที่กระทบกันระหว่างทั้งสองฝ่าย คืออาการที่จิตไปรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ภายนอกนั้น เรียกว่าการกระทบกัน แม้ตัวกิริยาอาการที่เรียกว่ากระทบกันเป็นความรู้สึกขึ้นมา ก็เรียกว่า “ธรรมะ” แม้ตัวการกระทบกันเอง ก็ยังเรียกว่า “ธรรมะ” หลังจากการกระทบระหว่างใจกับสิ่งต่างๆ ภายนอกนี้แล้ว ย่อมเกิดผลขึ้นมา มีผลขึ้นมาอย่างไร ก็ล้วนแต่เรียกว่า “ธรรมะ” ที่มีผลเป็น mechanism ในทางจิตล้วนๆ เช่น เกิดโกรธ เกิดเกลียดอะไรขึ้นมา อย่างนี้เรียกว่า mental mechanism แม้อันนี้ก็เรียกว่าธรรมะ. แม้มันจะมีผลเป็นสติปัญญาขึ้นมา ก็ยังคงเรียกว่าธรรมะ. สติปัญญาที่เกิดขึ้นแก่เราทุกวัน ๆ

หรือสิ่งที่เรียกว่า experience ต่างๆ ก็ล้วนแต่เรียกว่าธรรมะ, แล้วค่อยมีผลก่อรูปเป็นสติปัญญามากขึ้นตามเวลาที่ผ่านไป ๆ .

สติปัญญาที่เกิดขึ้นเป็นธรรมะนี้ มีผลให้เกิดการปฏิบัติการกระทำชนิดที่เอาชนะความทุกข์ทั้งปวง จึงเกิดขึ้นมีระเบียบปฏิบัติขึ้นมาต่างๆ อย่างนั้นอย่างนี้ ทั้งในทางศาสนาและประเพณี แม้เหล่านี้ก็ยังคงเรียกว่าธรรมะ แม้ผลที่เกิดขึ้นในครั้งสุดท้ายเป็นมรรคผล หรือนิพพานก็ตาม ทั้งหมดนี้ก็ยังคงเรียกว่าธรรมะ. ดังนั้นท่านจะเห็นได้ว่าไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมะ ; สำหรับภาษาบาลีไม่มีอะไรที่จะไม่ใช่ธรรมะ.

การรู้ธรรมะหมายความว่ารู้อะไร? ก็คือรู้ทุกสิ่งที่จะรู้ ; แต่ว่ามิได้หมายความว่าเราอาจจะรู้ทุกสิ่ง หรือต้องรู้ทุกสิ่ง. เราจะรู้เท่าที่จำเป็น หรือสมควรจะรู้. ที่ชี้ให้เห็นนี้ เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าทุกสิ่งเรียกว่าธรรมะ เพราะว่าศัพท์บาลีคำนี้เป็นอย่างนี้เอง ; เพราะฉะนั้นเป็นอันกล่าวได้ว่า ตัววัตรธรรมก็ดี พจนานามธรรม คือจิตใจก็ดี การกระทบระหว่างของสองฝ่ายนี้ก็ดี ผลเกิดขึ้นเป็นความดีความชั่ว หรือไม่ดีไม่ชั่วก็ดี กระทั่งสติปัญญาที่ดี ระบบปฏิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพราะสติปัญญานั้นก็ดี แม้กระทั่งมรรคผลนิพพานก็ดี รวมเรียกว่า “ธรรมะ” ทั้งนี้ ชื่อนี้คงจะทำให้เรานึกถึงคำที่พระสวดอภิธรรมว่า **กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา**. ซึ่งแปลว่า สิ่งซึ่งเป็นฝ่ายดีทั้งหลาย สิ่งซึ่งเป็นฝ่ายไม่ดีทั้งหลาย และสิ่งซึ่งยังไม่อาจจะกล่าวได้ว่า ดีหรือไม่ดีทั้งหลาย; เพียงสามคำนี้ก็ถึงถึงสิ่งทั้งปวงหมดแล้ว ไม่มีอะไรที่จะมากไปกว่านี้ นี่คือคำว่าธรรมะ. ฉะนั้น ในฐานะที่เป็นครูอาจารย์ ถ้าถูกถามว่าธรรมะคืออะไรแล้ว ก็อย่าได้เสียทีในการที่จะตอบให้ตรงตามหลักของพระพุทธศาสนา เพราะว่าเรากำลังพูดกันถึงหลักของพระพุทธศาสนา.

ธรรมะนี้ โดยตัวพยัญชนะแท้ๆ แปลว่าสิ่งซึ่งทรงตัวเองอยู่ จึงเกิดมีเป็นสองพวก คือสิ่งที่เปลี่ยนแปลง อย่างหนึ่ง กับสิ่งซึ่งไม่เปลี่ยนแปลง อีกอย่างหนึ่ง, สิ่งที่เปลี่ยนแปลงก็ทรงตัวอยู่ได้ในตัวการเปลี่ยนแปลง, หรือมีตัวการเปลี่ยนแปลงนั้นแหละเป็นตัวมันเอง จึงเรียกว่าธรรมะประเภทที่เปลี่ยนแปลง คือสังขารธรรมหรือสังขตธรรม ; ที่นี้อีกพวกหนึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง คือเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม ก็มีตัวการไม่เปลี่ยนแปลงนั้นแหละเป็นตัวมันเอง ทรงตัวอยู่ได้ โดยการไม่เปลี่ยนแปลง ก็เลยหมดกัน ไม่มีสิ่งอะไรนอกไปจากนี้อีกแล้ว นี่คือความหมายของคำว่าธรรมะ.

ขอให้ไล่ไปตามลำดับว่า วัตถุธรรมหรือวัตถุทั้งหลาย ก็คือธรรมะ จิตก็คือธรรมะ การกระทบและความรู้สึกที่เกิดขึ้นทั้งหลายก็คือธรรมะ แล้วธรรมะส่วนไหนเล่าที่เป็นจริยธรรมที่เราต้องการ ฉะนั้นเราจะต้องเล็งถึงสติปัญญาที่เกิดขึ้นเป็น spiritual experience ประจำวันของเรา ทำให้เราเกิดความรู้ขึ้นมาได้เองว่า เราต้องคิด ต้องทำ หรือต้องพูดอย่างไร ความทุกข์จึงจะไม่เกิดขึ้น มันสอนได้ในตัวมันเองเป็นส่วนใหญ่ เช่นว่าไปจับไฟเข้าแล้วมันร้อน มันก็สอนให้เพื่อการไม่จับอีกต่อไป. เรื่องของความทุกข์ทางจิตใจก็เหมือนกัน : พระศาสดาเกิดขึ้นได้ในโลกนี้ ก็เพราะเป็นผู้สังเกตในเรื่องนี้ เป็นผู้ค้นคว้าหรือคลำไปในเรื่องนี้. ขออย่าได้ถือเป็นคำหยาบคายที่อาตมาจะกล่าวว่า อาจารย์ของพระพุทธเจ้าของเรา นั้นชื่อ “นายคลำ” เพราะท่านไม่ยอมเชื่อใคร แต่ว่าท่านจะพยายามคลำของท่านไปเองตลอดเวลา จนท่านพบสิ่งที่ท่านประสงค์จะพบ. พวกเราเป็นลูกศิษย์ของท่าน ก็ควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะท่านได้สั่งไว้อย่างนั้น ว่าความเชื่อของมกายตามคำพูดของผู้อื่นท่านใช้นั้นใช้ไม่ได้. แม้แต่พระตถาคตจะตรัสเองก็ไม่ต้องเชื่อทันที จะต้องคลำด้วยสติปัญญาของตนจนเห็นว่าที่พูดนั้นจริงคือที่พูดว่าถ้าทำอย่างนั้นอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนี้ นั่นเป็นความจริง แล้วจึงจะเชื่อ. ตัวอย่าง

เช่น ที่สอนว่า ละโลภะ โทสะ โมหะ เสีย จะอยู่เย็นเป็นสุขเช่นนี้ มันต้องมองจนเห็นเองแล้วจึงปฏิบัติ เพื่อละโลภะ โทสะ โมหะเสีย ดังนั้นเป็นต้น เราจะได้เห็นชัดขึ้นมาว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะที่จำเป็นจะต้องเข้าเกี่ยวข้องกับด้นนั้น คงเหลืออยู่แต่ธรรมะพวกที่ใช้ดับทุกข์เท่านั้น ที่ไม่เกี่ยวกับการดับทุกข์แล้วไม่จำเป็น แม้แต่จะต้องเรียน เพราะว่ากิจรีบดวน หรือปัญหารีบดวนนั้น อยู่ที่ต้องดับทุกข์. ดังนั้นในวันหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์กำลังเสด็จเดินทางไกลอยู่กลางป่า ท่านได้ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมากำมือหนึ่ง ทรงชูขึ้นแล้วตรัสถามพระภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้กำมือเดียวกับใบไม้ทั้งป่านี้อย่างไหนมากกว่ากัน ใคร ๆ ก็ย่อมเห็นได้เองว่า ใบไม้กำมือเดียวนี้ มันน้อยกว่าที่จะเปรียบกับใบไม้ทั้งป่า ก็ต้องทูลอย่างนั้นทั้งนั้น. ที่นี้ท่านก็เลยทรงย้ำเป็นปกาสิตว่า สิ่งที่เราจะสอนแก่พวกเธอก็คือ ธรรมะเท่ากับใบไม้กำมือเดียว คือสอนด้วยเรื่องทุกข์ เรื่องมูลเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เรื่องสภาพแห่งความไม่มีทุกข์เลย และวิธีที่จะปฏิบัติให้ถึงสภาพอันนั้น. ถ้าเปรียบเทียบกับธรรมะที่ได้ตรัสรู้ทั้งหมดแล้วทรงเลือกเอามาสอน ก็จะเท่ากับใบไม้กำมือเดียว. ข้อนี้แปลว่า ขอบวงแห่งความรู้ของสัตบุรุษนั้น เปรียบกันได้กับใบไม้ทั้งป่า แต่นำมาสอนแก่เวไนยสัตว์นี้เท่ากับใบไม้กำมือเดียว. สิ่งที่เราเรียกว่าจริยธรรม ต้องรวมอยู่ในใบไม้กำมือเดียวนี้ หรือในธรรมะกำมือเดียวนี้ คือเป็นส่วนของการประพฤติปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ได้เท่านั้น เราไม่ต้องกลัว เราไม่ต้องท้อถอย ในการที่จะรู้ธรรมะให้เต็มตามที่พระพุทธเจ้าท่านทรงประสงค์ ทั้งนี้เพราะว่ามันเท่ากับใบไม้กำมือเดียว. ถ้าเราไม่สามารถจัดการกับเรื่องเพียงกำมือเดียว ก็แปลว่าเราไร้ความสามารถ ; และถ้าเราไม่เข้าใจเรื่องนี้ เราก็ต้องสารภาพว่าเราเป็นคนไม่มีสติปัญญาหรือโง่งม มากกว่าจะพูดอย่างอื่น ฉะนั้นขอให้สนใจให้ตรงจุดของสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะในส่วนที่เราจะต้องไปเกี่ยวข้องกับด้น. ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกสิ่งไปหมด แต่ว่า “ทุกสิ่ง” ที่จำเป็นจะต้องรู้ จะต้อง

เข้าใจ ต้องปฏิบัติให้เกิดผลขึ้นมาเท่านั้น นี่แหละคือขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่า จริยธรรมที่เราจะต้องสนใจกันไป.

เดี๋ยวนี้เราใช้คำว่า “ศาสนา” กันแทนคำว่าธรรมะ นี่ก็ขอให้ทราบไว้ด้วย ว่าในครั้งพุทธกาลนั้น ไม่มีคำว่าศาสนาใช้เลย ไม่ใช่โวหารพูด ไม่ใช่คำพูดที่ใช้พูดอยู่ตามธรรมดา เพิ่งจะมามีในสมัยนี้. ในสมัยพุทธกาลใช้คำว่า “ธรรมะ” กันทั้งนั้น, คือใช้คำว่าธรรมะของพระสมณโคตม, ธรรมะของครูนิคัณณนาถบุตร ธรรมะของครูสัณฺฑยเวลล์ฐบุตร นี่ก็เท่ากับการพูดว่าศาสนาของพระสมณโคตม ศาสนาของนิครนถ์ ดังที่เราพูดกันเดี๋ยวนี้. ถ้าเดี๋ยวนี้เราพูดด้วยคำว่าศาสนา ก็คือคำที่เขาพูดกันว่าธรรมะในครั้งพุทธกาล เราจึงถือเอาคำว่าศาสนา กับคำว่าธรรมะ เป็นสิ่งเดียวกันได้ในบัดนี้.

คำว่าธรรมะ หรือศาสนาในปัจจุบันนี้ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีปัญหามากมายขึ้นมากไม่น้อยเลย เพราะว่าเวลาได้ล่วงมาตั้งสองพันกว่าปี ซึ่งท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้ว ว่าเวลาได้ล่วงมาตั้งสองพันกว่าปี อะไรได้เกิดขึ้นบ้าง ในระหว่างสองพันกว่าปีนี้ มันคงจะมากทีเดียว เท่าที่อาตมาอยากจะขอร้องให้สนใจไว้และจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะใช้มันให้ถูกต้องนี้ ก็คือหลักเกณฑ์ที่ว่า เราควรจะทราบไว้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะหรือศาสนานั้น อย่างน้อยที่สุดก็กล่าวได้ว่า มีอยู่ประมาณ ๖ รูปหรือ ๖ แบบด้วยกัน. แต่ใน ๖ รูป หรือ ๖ แบบนั้น จะมีอยู่เพียงแบบหนึ่งเท่านั้น ที่เราจะต้องสนใจเพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้. อาตมาขอถือโอกาสกล่าวเพื่อการบรรยายครั้งต่อไปด้วย จึงได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนา ๖ รูปหรือ ๖ แบบนี้ ที่จะต้องเข้าใจเป็นพื้นฐานไว้ก่อน ; และพึงเข้าใจเลยไปถึงว่า ไม่เพียงแต่สิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือศาสนาเท่านั้น แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมทุกชนิด จะเป็นวรรณกรรม ศิลปกรรม หรือสถาปัตยกรรมก็ตาม

ก็ล้วนแต่อยู่ในลักษณะที่จะต้องผันแปรไปในรูปประมาณ ๖ รูป หรือ ๖ แบบนี้ด้วยกันทั้งนั้น ; ดังนั้นพอจะเป็นหลักทั่วไปได้.

ที่ว่าพุทธศาสนามีอยู่ ๖ รูป หรือ ๖ แบบนี้ก็ คือ แบบแรกที่สุดได้แก่ origin นี้หมายถึงธรรมะหรือศาสนาชนิดที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง สอนเอง เมื่อยังทรงดำเนินไปมาตรัสสอนอย่างไรเป็นอย่างไร ; นี้เราเรียกว่า origin สำหรับ origin นี้ เมื่อล่วงมาถึงสองพันกว่าปีนี้ มันยากมากที่เราจะ identify. ตัวอย่างเช่นเราจะระบุลงไปว่าพระพุทธรูปองค์ไหนมีพระพักตร์คล้ายพระพุทธเจ้าที่สุด เราไม่มีทางที่จะเลือกคัดขึ้นมาได้ เพราะพระพุทธรูปตั้งมากมายนี้ล้วนแต่พระพักตร์ต่างกัน; ข้อนี้ฉันใด เรายากที่จะ identify ว่าคำพูดคำไหนประโยคไหนในพระไตรปิฎกเป็น origin; ดังนั้นเราต้องใช้สติปัญญามาสักหน่อย แต่ต้องถือว่า origin นี้ต้องมีอยู่จริง.

หลักธรรมะหรือศาสนารูปต่อมาก็คือ evolution ซึ่งอาจจะต้องถือเป็นหลักว่า สิ่งที่เป็นวัตถุหรือเป็นนามธรรมก็ดี เมื่อเวลาล่วงไป ย่อมมี evolution หรือวิวัฒนาการนี้เข้ามาแทรกแซงด้วยอำนาจสิ่งแวดล้อมทั้งนั้น ข้อนี้หมายถึงอาการที่ไม่ได้มีใครเจตนาไปทำมัน แต่มันเป็นไปเอง เช่นการจำต่อๆ กันมาผิด หรือคัดลอกต่อกันมาผิด ดีความหมายผิด เป็นต้น. การที่เวลาล่วงไปทำนองนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าภาวะแห่งธรรมะหรือศาสนาของพระพุทธเจ้า ก็มีการเปลี่ยนไปตามกฎเกณฑ์นั้นตามสิ่งแวดล้อม โดยไม่มีใครเจตนาจะให้เป็น นี่ก็ส่วนหนึ่ง ; ดังนั้นจึงมีหลักพุทธศาสนาหรือธรรมะขึ้นมาอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปในตัวมันเองไม่มากนักน้อย.

ต่อมาก็มีอีกกลุ่มหนึ่งเป็นรูปที่ ๓ คือ development นี้หมายถึงมนุษย์เรา นี้ หรือมือของมนุษย์เราทั้งหลาย ไปแตะต้องได้ คือไปแก้ไขปรับปรุง ทำให้

เกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นมาใหม่อีกส่วนหนึ่ง ดังนั้นเราจึงมีบาลี มีอรรถกถา มีมติอะไร
แปลก ๆ ออกไป กระทั่งถึงเรามีคัมภีร์อภิธรรมที่สมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๕๐๐-๖๐๐
ดังนี้ เป็นต้น หรือมีคำสอนที่ถูกปรับปรุงให้เหมาะกับกาลเทศะมากขึ้น กลายเป็น
Developed Buddhism ขึ้นมาอีกรูปหนึ่ง.

ที่ร้ายไปกว่านั้น ก็มีอาการที่เรียกว่า transition คือการเปลี่ยนรูป
จากเดิมในระยะที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ เพราะเปลี่ยนยุคเปลี่ยนสถานที่ ทำให้เกิด
พุทธศาสนาแบบที่เปลี่ยน หรือกำลังเปลี่ยนรูปไปจากเดิม ได้แก่การที่พุทธศาสนา
เข้าไปในบางประเทศ หรือล่องมาถึงยุคใดยุคหนึ่ง ซึ่งมีการต่อสู้กันในระหว่าง
ศาสนาเป็นต้น มั่นทนอยู่ไม่ได้ที่จะใช้คงอยู่ในรูปเดิม จึงต้องเขียนคัมภีร์ขึ้นใหม่
หรือถึงกับตั้งนิกายขึ้นใหม่, ซึ่งมองดูแล้วก็จะเห็นได้ว่า ทั้งหลักเดิมโดยปริยายใด
ปริยายหนึ่ง แม้จะไม่ใช้ทั้งหมด พระพุทธศาสนา หรือธรรมะ ในรูปนี้น่า
อันตรายมาก.

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเวลาล่วงไปนานเข้า หรือการผันแปรมีมากเข้า
จนกิจการของพระพุทธรศาสนาตกไปอยู่ในอิทธิพลของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้า ก็เกิด
Influenced Buddhism ขึ้นมาอีก คือพุทธศาสนาที่ถูกอิทธิพลบางอย่างครอบงำ
ตัวอย่างเช่นว่าระบบการศาสนาตกเข้าไปอยู่ใต้อำนาจของเจ้าผู้ครองนคร เกิดมี
ภิกษุประเภท royal priest อะไรขึ้นมา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินหรือใคร ๆ แต่งตั้งให้
เมื่อไรก็ได้ ถอดเสียเมื่อไรก็ได้ แล้วแต่ความชอบใจของผู้มีอำนาจในยุคนั้น ๆ.
Influenced Buddhism ชนิดนี้ ยิ่งนำอันตรายมากขึ้นไปอีก. ยิ่งตกมาในสมัยนี้แล้ว
อยากจะกล่าวว่า แม้แต่หม้อข้าวหม้อแกงของพวกทายกทายิกา ก็ยังมี influence
เหนือภิกษุสงฆ์ ซึ่งทำให้เกิดการผันแปรในหลักธรรมที่สั่งสอนกันอยู่. ขอให้
ระวังพุทธศาสนาแบบนี้.

อันสุดท้าย คือ application พุทธศาสนาอันไหนที่จะเป็น Applied
Buddhism ที่จะใช้ได้กับชีวิตประจำวันโดยแท้จริง และบริสุทธิ์ผุดผ่องตามเดิม

เราต้องไล่มาตามลำดับ ๆ เราต้องค้นให้พบพุทธศาสนา ที่ประยุกต์หรือ applied แก่เราในสมัยนี้ได้ . ทั้งหมดนี้คือปัญหาที่ออกจะยากลำบากสำหรับผู้ที่ไม่เคยสนใจมาก่อน เราจะต้องกระโดดแผล็บเดียวถึง origin ก็คงเหลือวิสัย : ถ้าเราไล่ไปตามลำดับ เราก็จะเจอแต่ evolution, development, transition หรือ influence อะไรเหล่านี้ทั้งนั้น และเดี๋ยวนี้เราจะทำอย่างไรดี จึงจะได้ Applied Buddhism มา. พุทธศาสนาหรือธรรมของพระพุทธศาสนา อย่างน้อยย่อมมีอยู่ในรูป ๖ รูป หรือ ๖ ชนิดดังที่กล่าวมานี้ เราต้องสนใจในการที่จะแยกคัดออกมาให้ได้ ให้ถูกต้อง ในส่วนที่พระพุทธเจ้าท่านเรียกของท่านว่า กำมือเดียวให้พวกแก ส่วนที่มากมาย เท่ากับใบไม้ทั้งป่าทั้งดงนั้น มันก็คือทั้งหมดหรือแถมทั้ง ๖ แบบ หรือยิ่งกว่า ๖ แบบ เราจะต้องสนใจในส่วนที่เรียกว่ากำมือเดียวนี่ ซึ่งจะได้กล่าวกันให้ละเอียดชัดเจนเฉพาะเรื่องในวันหลังๆ เพราะในวันนี้ได้กล่าวแล้วว่าเป็นเพียง introduction ทัวไปเท่านั้น.

พุทธศาสนาที่เราจะใช้ได้แก่ชีวิตประจำวันของเราจริง ๆ นี้ มันก็ยัง มีปัญหาอีกมากสำหรับมนุษย์สมัยนี้ เพราะว่ามนุษย์เราสมัยนี้ **มันรู้มากยากนาน** จู้จี้พิถีพิถันเกินไป จะเอาอย่างนั้นจะเอาอย่างนี้. แม้ความรู้ที่ประดิษฐ์ขึ้นมา ใหม่ ๆ นี้ ก็ล้วนแต่ไม่อยู่ในร่องในรอยว่าจะเอาอย่างไรกันแน่. เราปล่อยไปตาม อำนาจของสติปัญญาที่แตกฉานไม่มีที่สิ้นสุด เรื่องมันก็ยิ่งมากขึ้น หนักเข้าก็ เป็นประเภท **รู้กันมากมาย แต่แล้วก็ทำความสงบหรือสันติภาพให้แก่โลกไม่ได้** เป็นเรื่องความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดอยู่ตลอดเวลา ; ฉะนั้นเราก็ควรจะกำหนด ให้แน่นอนลงไปว่าเราจะเอารูปไหนกัน. แม้พุทธศาสนาหรือธรรมในส่วนที่จะใช้ เป็นประโยชน์แก่เราได้จริง นี่ก็ยังมีหลายเหลี่ยม. อาตมามาใช้คำว่าหลายเหลี่ยม หรืออย่างน้อยก็สัก ๖ เหลี่ยมอีกเหมือนกัน. สำหรับจำนวน ๕ หรือ ๖ นี้ไม่ใช่ว่า ตายตัว แต่นำมากล่าวหรือเปรียบเทียบเพื่อเป็นตัวอย่าง.

ธรรมะ หรือศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนา นั้น ก็เหลื่อมหนึ่งแล้ว: ธรรมะที่เป็นศาสนานั้น หมายความว่า เป็นการประพฤติเพื่อดับความชั่วที่กายที่วาจาใจกันโดยตรง ตามระเบียบปฏิบัติที่วางไว้อย่างชัดเจน นี่เรียกว่าธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนาหรือเป็น religion. คำว่า religion นี้ ขออย่าได้ถือเอาความหมายให้คลุมเคลือด้วยความเกียจคร้านจนไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรดีอย่างที่กำลังเถียงกันอยู่ทั่วไป แต่ขอให้ถือเอาความหมายของคำว่า religion นี้ว่าเป็น **“สิ่งที่จะขจัดความเป็นทุกข์ในด้านจิต ด้านวิญญาณได้”** เท่านั้นก็พอแล้ว. เราใช้คำว่าศาสนาเป็นภาษาไทยกัน ในความหมายแต่เพียงคำว่าสั่งสอน ถ้าอย่างนี้มันไม่พอ เพราะมันไม่เพียงคำสั่งสอน ต้องรวมทั้งปฏิบัติ และมีผลของการปฏิบัติด้วย. ถ้าเราใช้คำว่า religion ซึ่งมีรากศัพท์ว่า “ผูกพัน” หรืออะไรทำนองนี้ ก็ต้องถือเอาความหมายให้ถูก เช่นว่า **ผูกพันจิตวิญญาณไว้กับพระเป็นเจ้า หรือสภาพที่ไม่เป็นทุกข์** อย่างนี้มันจึงจะใช้ได้. ความหมายของคำว่า religion นั้นนำมาใช้กับคำว่าศาสนา แม้ในพุทธศาสนาก็ได้ คือหมายถึงวิธีปฏิบัติที่จะผูกพันดวงจิตวิญญาณไว้กับสภาพที่ไม่เป็นทุกข์ หรือความดับทุกข์สิ้นเชิงนั่นเอง. หรือจะถือว่าคำนี้มีความหมายว่า **ระเบียบปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระเป็นเจ้า** มันก็ใช้ได้ ในข้อที่ว่าเราจะมีระเบียบปฏิบัติ ที่เข้าถึงความไม่มีทุกข์หรือความดับทุกข์. เมื่อให้ความหมายของคำว่าพระเป็นเจ้า ว่าเป็นสภาพที่ไม่เป็นทุกข์ มันก็ตรงกันได้ว่า ภาษาไหนหรือแม้แต่ศาสนาไหน. ถ้าเราถือเอาคำว่าศาสนาในภาษาไทยเป็นหลัก ก็ให้มีความหมายอย่างนี้; และนี่แหละคือข้อที่ว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนานั้น มีอยู่เหลื่อมหนึ่ง.

เหลื่อมที่ถัดไปก็คือ **ธรรมะในฐานะที่เป็นปรัชญา** ซึ่งขอบพุดกันนัก และฝรั่งก็สนใจกันมากในเหลื่อมนี้ เหลื่อมนี้เอง เป็นเหลื่อมที่นำไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุดของสติปัญญา เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาคืออะไรทั้งนั้น บรรดาท่าน

ครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้ว ว่ามันคล้ายๆ กับ **หลักปักเลน** อยู่มาก. มันมีประโยชน์ก็เรียกว่าไม่แน่นแฟ้น แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีคนสนใจมากกว่าเหลี่ยมที่เป็นศาสนาเสียอีก เพราะว่ามันสนุกดี มันสนุกมาก เป็นเหยื่ออย่างดีของปัญญาหรือบุคคลที่มีปัญญา ดังนั้นคนจึงสนใจธรรมะในแง่ของปรัชญากัน มากกว่าในแง่ที่เป็นตัวแท่งศาสนา.

เหลี่ยมต่อไปอีก ก็คือ เหลี่ยมของวิทยาศาสตร์ พวกที่มีหัวหรือมีนิสัยสันดานเป็นนักวิทยาศาสตร์ ก็มองธรรมะได้ในเหลี่ยมของวิทยาศาสตร์ และมันก็มีช่องทางที่จะมองเช่นนั้นจริงๆ เหมือนกัน. ยิ่งธรรมะในพระพุทฺธศาสนาที่กล่าวไว้โดยกฎเกณฑ์อันตั้งรากฐานอยู่บนเหตุผลแล้ว มันทนต่อการพิสูจน์มาก แม้จะเรียกร้องให้มีสิ่งที่เรียกว่า experiment กัน ก็ยังมีให้ได้ แต่ต้องเป็นในทางด้านจิตใจ มีหลักเกณฑ์ที่ทำให้เราเห็นได้ว่า ธรรมะนี้ที่มีความหมายตามแง่ของวิทยาศาสตร์ก็มีอยู่เป็นอันมาก. ถ้าเรายิ่งไปแยกความหมายของคำว่าวิทยาศาสตร์เป็นจิตวิทยา เป็นตรรกวิทยา เป็นคณิตศาสตร์ หรือ mathematics อย่างนี้เป็นต้นเข้าด้วยแล้ว ก็ยังมีทางที่จะเอาไปจับเข้ากับหลักธรรมะนานาชนิดในพระพุทฺธศาสนาได้มากยิ่งขึ้นไปอีก. เพียงแต่ในแง่ของวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ หลายแขนงอย่างนี้ พระพุทฺธศาสนาก็มีให้อย่างล้นเหลือ ทำให้นักศึกษาบางคนเมาเหมือนกับเมาเหล้าในการไปใช้สติปัญญาคว้าวะพระพุทฺธศาสนาในแง่ **ตรรก** ในแง่ของ **จิตวิทยา** หรือแม้แต่ในแง่ของ **คณิตศาสตร์**. มันเป็นเรื่องของ **เครื่องเรื่องปัญญา** ไปเสียทั้งนั้น ไม่ดับทุกข์โดยตรงเลย.

เหลี่ยมที่ไกลออกไปอีกก็คือ **เหลี่ยมที่เป็นศิลปะ** ธรรมะนี้ ถ้าคนเรามีจิตใจเป็นศิลปินแล้ว จะดูธรรมะเป็นศิลปะได้ และจะหลงใหลได้มากเหมือนกัน เพราะว่าถ้าใครไปเข้าใจตัวธรรมะหรือการการปฏิบัติธรรมะชนิดที่น่าอัศจรรย์ที่สุด คือ

ที่เปลี่ยนจิตใจของคนเราจากสภาพที่ไม่งดงาม ให้มาสู่สภาพที่งดงาม มันจะจับอกจับใจที่สุด ถ้าเราครองชีวิตอยู่ตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมกล่าวได้ว่ามีชีวิตอย่างศิลปะที่แท้จริง คือศิลปะแห่งการครองชีวิตชนิดที่เฝ้าเยี่ยทำทลายต่อความทุกข์ ความตาย หรืออะไรก็ได้ เพราะคำว่าศิลปะมีความหมายอย่างกว้างขวาง ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอยู่ส่วนหนึ่ง ซึ่งส่อแววของศิลปะ เราอาจสนใจได้ในฐานะที่เป็นศิลปะ จึงเกิดมีคำว่า Buddhist Art of Life ขึ้น ซึ่งเป็นที่สนใจของพวกฝรั่งยิ่งกว่าที่เราสนใจกันอยู่ในเมืองไทย การที่เขาไม่สนใจคำบอกเล่าของพวกเราเมืองไทย ก็ดูเหมือนจะเป็นว่าเพราะเราไม่มีหัวใจในการที่จะแสดงให้เขาเห็นศิลปะของชีวิตแบบนี้ ซึ่งพวกพุทธศาสนาอย่าง Zen ของญี่ปุ่นนั้นทำได้ดีกว่าอย่างนี้เป็นต้น. ดังนั้น พุทธศาสนาเหล็มนี่ก็เป็นเหลี่ยมที่ล่อใจอยู่มาก ทำให้ฝรั่งสนใจต่อเหลี่ยมนี้ จนไม่เข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาโดยเร็วก็มี.

เหลี่ยมถัดไปก็อย่างเช่นว่าเป็นวรรณคดี. ธรรมะนี้ จะกล่าวกันในรูปเป็นตัวหนังสือ หรือเป็นเสียง หรือแม้แต่ความหมายก็ตาม ย่อมมีลักษณะเป็นวรรณคดี คือมีความไพเราะ. ยิ่งเราไปเอาพระไตรปิฎกเป็นตัวธรรมะด้วยแล้วละก็ จะเป็นวรรณคดีที่ยากที่ใครจะมาตีให้แตกได้ คือเป็นวรรณคดีที่ดึงดูดใจอย่างยิ่ง. มันเสียแต่ว่าพวกเราไม่ค่อยรู้ภาษาบาลี ไม่รู้ภาษาถึงขนาดที่จะได้รสดทางวรรณคดีจากพระไตรปิฎก ; แต่อาตมมากล้ายืนยันว่า ถ้าใครรู้ภาษาบาลีดีอย่างรู้ภาษาไทยแล้ว ลองไปอ่านพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีดูเถิดจะเมาวรรณคดีของพระไตรปิฎกซึ่งมีทั้งร้อยแก้ว มีทั้งกาพย์กลอน และมีทั้งความลึกซึ้งในทางการแสดงความคิด การให้ความหมาย เป็นความไพเราะมีลักษณะเป็นวรรณคดี. ถึงแม้ตัวธรรมะเอง ก็มีความไพเราะอย่างนั้น จนพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า พรหมจรรย์งามทั้งข้างต้น งามทั้งตรงกลางดังนี้ เป็นต้น ; และทรงกำชับให้สอนพรหมจรรย์ หรือประกาศพระศาสนานี้ ให้งามทั้งเบื้องต้น ให้งามทั้งตรงกลาง

ให้งามทั้งเบื้องปลาย อย่างนี้เป็นต้น คนที่เป็นนักศึกษาอาจจะหลงพระไตรปิฎก ในฐานะที่เป็นวรรณคดีจนลืมปฏิบัติธรรมก็ได้.

อาตมาจะยกตัวอย่าง**เหลี่ยมคู่สุดท้าย** อย่างเช่นว่าเป็นเรื่องทางอนามัย. นี่คู่มันจะไกลมากไปแล้ว แต่ก็ยังอยากจะยกมาให้เห็นว่า ธรรมะนี้ ถ้าจะมองกันในแง่วิชาอนามัย หรือสุขวิทยาอนามัยก็ยังได้ เพราะว่าถ้าเราปฏิบัติธรรมะอยู่แล้ว ก็จะเกิดสิ่งที่เรียกว่าอนามัยนี้ขึ้นมาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งทางกายและทางใจ เพราะเป็นสิ่งที่เนื่องกัน : คนเราถ้าอนามัยทางจิตดีแล้ว อนามัยทางกายก็ดี. ทางเกิดแห่งโรคทางกายนี้ มีมูลจากโรคในทางจิต ; ธรรมะย่อมบำบัดโรคในทางจิต เป็นส่วนใหญ่ และก็มีผลต่อเนื่องไปถึงโรคในทางกาย. เพียงแต่ที่เราจะเป็นอยู่ให้คล้อยตามระเบียบวินัยทางศาสนาเท่านั้น จะมีความสบายหรือผาสุกทางกายนี้เป็นอย่างยิ่ง โดยไม่เกี่ยวกับจิตใจก็ได้. นี่แหละคือข้อที่แม้แต่จะมองกันดูในแง่สุขภาพวิทยาอนามัยนี้ก็ยิ่งได้.

นี่แหละ คือข้อที่พุทธศาสนาถูกมองกันหลายเหลี่ยม และเหลี่ยมไหนเป็นเหลี่ยมที่ถูกต้องที่สุด หรือสำคัญที่สุด ก็ขอให้พิจารณาดู เพราะว่าถ้าเราจับเหลี่ยมผิด ก็คล้ายกับอุตริปดิม์เหล้า หรือสูบฝิ่น หรือกัญชาเข้าเป็นแน่ คือติดแล้วก็ไม่สามารถสนใจในเหลี่ยมที่ควรสนใจ. ดังนั้นใน ๖ เหลี่ยมนี้ ควรจะถือว่า **เหลี่ยมที่เรียกว่าศาสนานั้นแหละคือเหลี่ยมที่พึงประสงค์**. ขออย่าว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนา ธรรมะในฐานะที่เป็นปรัชญา ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ธรรมะในฐานะที่เป็นศิลปะ ธรรมะในฐานะที่เป็นวรรณคดี และธรรมะในฐานะที่เป็นสุขวิทยาอนามัย เป็นต้น เหลี่ยมแต่ละเหลี่ยมเหล่านี้ เหลี่ยมที่เรียกว่าศาสนานั้นเป็น **เหลี่ยมที่ควรประสงค์อย่างยิ่ง** ; แต่เรามักจะเห็นเป็นของครีครวไป. คนที่ตื่นการศึกษาสมัยใหม่ มักเผลอในความหมายของคำว่าปรัชญา วิทยาศาสตร์

พวกนี้มักจะรู้สึกว่ เสี่ยงว่าศาสนาหรือธรรมะนั้นั้น เป็นของครีครวไป ก็หันหลังให้ ที่จริงไม่ใช่ว่าเขาเป็นคณง่ แต่เขาเป็นคณที่ผลอเพียงนิตเดียว จึงเกิดอาการที่ หันหลังให้ขึ้นมาในตอนแรก แล้วจะทราบความจริงได้อย่างไร เพราะมันมีอาการ หันหลังให้เสียตั้งแต่ตอนแรก ; นี่แหละเรื่องมันอยู่ที่ว่า **เราทำผิดเพียงนิตเดียวในชั้นต้น ผลก็เกิดเป็นความผิดมากมายไม่สิ้นสุดขึ้นมาได้** เพราะเราไม่ รู้จักธรรมะในรูปที่ถูกต้อง และในเหลี่ยมที่ถูกต้อง. อย่างน้อยมันก็เกิดผล ขึ้นมาทำให้เรารู้สึกว่า แหม ! มันมากมายเหลือที่จะเข้าใจได้ หรือถึงกับว่ามันไม่ จำเป็นแก่เราเลย มันไม่จำเป็นแก่ใครเลย ; ทั้ง ๆ ที่ธรรมะนี้จำเป็นแก่ชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ เป็นชาวบ้าน เป็นนักบวชวัยไหนรุ่นไหนไปหมด ซึ่งรวมความว่า **ความทุกข์ของมนุษย์เรานี้ต้องแก้ไขด้วยธรรมะ และ สันติภาพถาวรของโลกนั้น ต้องสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยธรรมะ ต้องมีรากฐานอยู่บนธรรมะ** ซึ่งเราจะใช้คำว่าศาสนา หรือจะใช้คำว่าพระเป็นเจ้า หรือใช้คำว่าอะไรก็สุดแท้ได้ ทั้งนี้ แต่ความหมายมันอย่างเดียวกัน คือธรรมะชนิดที่ประพฤติปฏิบัติไปแล้ว จะช่วยให้เกิดความสงบสุข. แต่เมื่อเรามองไม่เห็นสิ่งนี้หรือว่ามองเห็นเป็นอย่างอื่นไปเสียแล้ว ก็ไม่มีการเข้ามาเกี่ยวข้องกับธรรมะ ; และแม้จะมีการเข้ามาเกี่ยวข้องกับธรรมะ ก็ยอมเป็นไปอย่างผิดวิธีทั้งนั้น คือไม่เป็นไปในลักษณะที่จะให้เข้าถึงธรรมะที่แท้จริงได้. ดังนั้นจึงขอวิงวอนในครั้งแรกนี้ ว่าเราควรจะสนใจรูปและเหลี่ยมต่างๆของธรรมะนี้ให้ดี ขอให้ถือว่าอาตมาพยายามที่จะ introduce ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ให้เข้าถึง จุดที่แท้จริงจุดหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ในลักษณะกำมือเดียว ในบรรดาธรรมะทั้งหลายที่เท่ากับไปไม้ทั้งป่า ซึ่งเราจะได้อินิจัยกันวันหลัง.

สำหรับการที่เราจะอบรมธรรมะในส่วนที่เป็นจริยธรรมกันต่อไปนั้น เราควรจะมีคามมุ่งหมายที่ถูกต้อง เพราะว่าธรรมะจะต้องเป็นของถูกเสมอไป ;

ถ้ามันผิดหรือเกิดความรู้สึกผิด ก็ต้องเข้าใจว่าเราเข้าใจธรรมะผิด ธรรมะนั้น โดยหลักใหญ่ก็แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือฝ่ายโลกียะฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายโลกุตตระฝ่ายหนึ่ง. คำสองคำนี้เคยถูกเหี้ยมหยามมาก ว่าเป็นคำที่ไม่จำเป็นต้องมีในปทานุกรมของสมัยนี้ก็ได้. แต่ที่แท้จริง คำสองคำนี้เป็นคำที่มีความหมายชัดเจน และให้ความหมายที่รัดกุม. คำว่าโลกียธรรมหรือธรรมะประเภทโลกียะนั้นหมายถึงถึงธรรมะประเภทที่ทำให้บุคคลอยู่เป็นสุขตามวิสัยโลก ; ส่วนโลกุตตระธรรมนั้นหมายถึงธรรมะที่สูงขึ้นไป คือทำให้บุคคลสามารถมีความสุขชนิดที่เรียกว่าเหนือโลก. โลกียธรรมหรือวิสัยโลกนั้น เราจำกัดความกันอย่างง่าย ๆ ด้วยอุปมา เหมือนอย่างว่าถ้าเราจะจับปลา เราก็ไม่ควรจะถูกเงี่ยงปลาตำ ; ถ้าเราจะกินปลา เราก็ไม่ควรจะถูกก้างปลาติดคอ. **โลกนี้มันเหมือนปลาที่มีก้างอย่างยี่ง ; โลกเราเหมือนปลาที่มีก้างอย่างยี่ง !** ถ้าเราจับมันไม่ดี มันจะตำเราด้วยเงี่ยง ; ถ้าเรากินมันไม่ดี ก้างมันจะติดคอ ข้อนี้หมายถึงการที่เราจะมีชีวิตอยู่ในโลก แม้ในระยะเวลาที่เราศึกษาและประกอบอาชีพเพื่อให้ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่งมา นี่เปรียบเหมือนกับจับปลา มันมีแต่จะถูกเงี่ยงปลาอยู่เรื่อย ตั้งแต่เด็ก ๆ ที่เรียนหนังสือมาทีเดียว จนกว่าจะเป็นผู้ใหญ่ประกอบอาชีพ. ที่นี้เมื่อได้ผลมาเป็นทรัพย์สมบัติเป็นลาภยศชื่อเสียงบริวาร เหล่านี้เรียกว่าเป็นตัวปลามาแล้ว ถ้ากินไม่ดีมันจะมีก้างติดคอ และถึงแก่ความตายได้ ; **ฉะนั้นข้อปฏิบัติเหล่าใด ที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในโลก ชนิดที่จับปลาก็ไม่ถูกเงี่ยง กินปลาก็ไม่ถูกก้างนี่แหละ ที่เราจะรวมเรียกว่าโลกียธรรม** คือธรรมะที่จะปฏิบัติไปตามวิสัยโลก เพื่อมีความสุขอย่างวิสัยโลก. ที่นี้ ธรรมะอีกประเภทหนึ่ง ที่เรียกว่าโลกุตตระธรรมนั้นเป็นไปเพื่อความสุขอย่างเหนือโลก. ถ้าเปรียบเทียบก็คล้ายกับว่า จะไม่ต้องจับปลาหรือกินปลาเสียเลย ; มันเป็นเรื่องที่สูงอย่างที่เรียกได้ว่าตรงข้ามกันก็ได้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ก็ยังอยู่ในวิสัยที่มนุษย์เข้าถึงได้ และเมื่อนั้นแหละ เราจะได้รับความสุขอย่างยี่ง แม้ว่าจะเป็นสุขอย่างส่วนตัวบุคคล ไม่ใช่ความสุขส่วนสังคม ;

ดังนั้นเราควรจะรู้จักถือเอาประโยชน์ให้มากกว่า : ในส่วนปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ นั้น เมื่อจะถือเอาความสุขจากธรรมชาติให้ได้มากเท่าใดแล้ว ก็ควรจะถือเอาให้ได้. ส่วนทางสังคมนั้น มันเนื่องกันกับผู้อื่นปะปะไปหมด มันก็ต้องลดหลั่นลงมาเป็นธรรมดา คือมันเป็นความสุขอย่างโลกๆ แต่ถ้าสำหรับปัจเจกชนคนหนึ่งๆ แล้ว ธรรมชาติสร้างเรามาอย่างเหมาะสม ที่จะกระโดดออกไปไกลถึงกับว่าไปรับความสุขอย่างโลกุตระก็ได้ นี่ก็เรียกว่าเราอยู่เหนือกระแสของโลก อยู่เหนือกรรม อยู่เหนือวิภังขาร หรืออยู่เหนือทุกข์ทั้งปวง ดังนั้นเราควรจะสนใจคำว่ากรรม วิภังขาร และทุกข์ กันบ้างพอเป็นเค้าๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การเข้าใจในวันหลังต่อไปด้วยเหมือนกัน.

อาตมาขอถือโอกาสแทรกคำอธิบายตรงนี้เสียเลยว่า **เรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา** นี้ มีเข้าใจผิดกันอยู่มากที่สุด แล้วก็คิดว่าเข้าใจถูก. ข้อนี้เป็น การดูพระพุทธรูปเจ้าและดูพระพุทธรูปศาสนาอยู่อย่างยั้ง ; คือเรื่องมันมีว่า เราเชื่อกันว่า พุทธศาสนาสอนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพียงเท่านั้นเป็นพระพุทธศาสนา. อย่างนี้ไม่ถูก. นี่ขอให้ฟังไว้ก่อนว่า อาตมายืนยันว่าไม่ถูก, ไม่เป็นการถูกต้องที่จะกล่าวเช่นนั้น. พระพุทธรูปท่านได้กล่าวอะไรๆ มากกว่านั้น. การกล่าวแต่เพียงว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ศาสนาไหนก็กล่าว ; แม้จริยธรรมระบบไหนที่ไม่ถึงขนาดที่เป็นศาสนา ก็ยังมีหลักอย่างนั้น; ทำไมพระพุทธรูปเจ้าจะต้องกล่าวซ้ำกับคนอื่น. ถ้าอย่างนั้นแล้วจะต้องมีพระพุทธรูปเจ้าทำไม กฎเรื่องกรรมของพระพุทธรูปเจ้านั้น มีต่อไปถึงกับว่า เราทำอย่างไรเราจึงจะอยู่เหนือกรรม. ข้อนี้อธิบายว่า ถ้าเราต้องเป็นไปตามกรรมชั่ว เหมือนกับร้องให้อยู่เรื่อยนี้ มันก็ไม่ไหว. ถ้าเราจะมีกรรมดี เป็นไปตามกรรมดี ให้หัวเราะอยู่เรื่อย อย่างนี้มันก็ไม่ไหว ; มันกระหืดกระหอบอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ แบบ ไม่ว่าแบบที่เรียกว่าดีบุญหรือบุญ ไม่ว่าชั่วหรือบาปก็ตาม. บาปก็กระหืดกระหอบไปตามแบบของบาป บุญก็กระหืด

กระหอบอย่างเร่งรีบไปตามแบบของบุญ ดังนั้นจึงอยู่เหนือนั้นเสียเลยไม่ได้ ; เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงสอนกรรมที่ ๓ คือกรรมที่ไม่ดีไม่ชั่ว ข้อนี้แหละ คือตัวศาสนาตัวแท้ หรือตัวแท้ของพรหมจรรย์ที่เรียกว่าอริยมรรค ซึ่งเมื่อปฏิบัติแล้วย่อมเกิดมรรคผลนิพพาน. ดังนั้นการปฏิบัติ ที่เป็นไปเพื่อมรรคผลนิพพานนั้น ไม่ใช่กรรมดี แต่เป็นกรรมที่ ๓ คือเป็นกรรมที่อยู่เหนือดี เหนือชั่ว และเป็นกรรม ที่ทำความสิ้นสุดให้แก่กรรมดีกรรมชั่ว ข้อนี้ อธิบายว่ากรรม ๒ กรรม คือ กรรมดี กรรมชั่ว; ส่วนกรรมที่ ๓ นี้ เป็นกรรมที่จะทำความสิ้นสุดให้แก่กรรมดี กรรมชั่ว ; คือเมื่อเราปฏิบัติในอริยมรรค จนมีจิตใจอยู่เหนือการที่จะยึดมั่น ถือมั่นในความดีความชั่วแล้ว จิตใจจะประสบสันติชนิดที่เรียกว่านิพพาน. พระพุทธเจ้าท่านสอนกรรมนี้ และสอนอย่างนี้ ไม่ใช่สอนเพียงใคร่ก็พูดได้ว่า ทำดี-ดี ทำชั่ว-ชั่ว เท่านั้นไม่ใช่. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนอะไรต่างๆ เพียงเท่านั้น ท่านสอนสิ่งที่สูงสุด คือข้อที่ว่า **มนุษย์เราสามารถเอาชนะกรรมได้.** นี่แหละคือข้อปฏิบัติที่เรียกว่าโลกุตตระ อันเป็นที่สิ้นสุดของกรรม. มันเหมือนกับ ไม่ต้องกินปลา มันไม่ต้องจับปลา ส่วนที่เรียกว่าอยู่เหนือสังสารวัฏฏ์นั้น หมายความว่าถ้าคนเราต้องเป็นไปตามกรรมแล้ว นั่นแหละคือสังสารวัฏฏ์ สังสาระ แปลว่าไหลเวียน. วัฏฏะ แปลว่า วงกลม ; สังสารวัฏฏ์ แปลว่าวงกลมแห่งการ ไหลเวียน. วงกลมแห่งการไหลเวียนก็คือ มีกิเลสเป็นความอยาก แล้วก็มีการ ทำกรรมตามความอยากนั้น แล้วก็มีผลกรรมเป็นวิบากเกิดขึ้นมา; เราได้เสวยผล กรรมนั้นแล้ว ก็มีความอยากอย่างอื่นต่อไป ทำกรรมอย่างอื่นต่อไป แล้วรับ ผลกรรมอย่างอื่นต่อไป แล้วก็อยากอย่างอื่นต่อไป ทำกรรมอย่างอื่นต่อไป แล้วรับผลกรรมอย่างอื่นต่อไป เป็นวงกลมที่คล้องกันไปเป็นห่วงๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ในวันหนึ่งๆ มันมีที่วง ลองคิดดูเอง. นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่าปัจจุสมุปบาท ในพระพุทธศาสนาที่ครอบงำคนให้เป็นทุกข์ ถ้าอยู่เหนือวงเหล่านี้ได้ เรียกว่าอยู่

เหนือสังสารวัฏฏ์ มีจิตใจสว่าง สะอาด สงบ ถึงที่สุด เมื่อเป็นอย่างนี้จึงจะเรียกว่าเหนือทุกข์ และเหนือความทุกข์จริงๆ; ไม่ใช่ว่ามีเงินใช้ มีอะไรเพียงพอแล้ว ก็จะอยู่เหนือทุกข์ไปได้ มันยังมีทุกข์โดยส่วนตัวในทางจิตทางใจ ด้วยความโลภ ด้วยความโกรธ ความหลง ต่างๆ นานา อย่างนี้มันไม่เหนือทุกข์ไปได้ เว้นไว้แต่อยู่เหนือกิเลส เหนือกรรม เหนือสังสารวัฏฏ์ได้เท่านั้น ชีวิตประจำวันของเราจึงจะสดใสเยือกเย็น สะอาด สว่าง สงบ เป็นแบบโลกุตตระไป. ดังนั้นอย่าได้เข้าใจว่าโลกุตระอยู่นอกหิมพานต์หรืออยู่เหนือสุดเมฆ เหนืออะไรต่างๆ แต่ว่าต้องอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ และยังมีชีวิตเป็นอยู่ไม่ตายนี้ ; พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ ไม่ใช่เอาตนมาว่าเอาเอง.

ทั้งโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมนี้ ย่อมอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ; ดังนั้นเราก็แบ่งปันกันได้ว่า อย่างน้อยสังคมของเราก็ต้องสมบูรณ์ในฝ่ายโลกียธรรม มีความประพฤติถูกต้องในเรื่องของสังคม. ส่วนปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ นั้น นอกจากประพฤติถูกต้องในเรื่องทางสังคมหรือโลกียธรรมแล้ว ยังจะต้องถือเอาให้ได้ซึ่งประโยชน์ที่ควรจะได้ **ที่ธรรมชาติกำหนดไว้ว่ามันเป็นสิ่งที่อาจจะได้** กล่าวคือโลกุตตรธรรมหรือความสุขที่สูงไปกว่าที่สังคมจะได้รับนั่นเอง จะทำให้เกิดเป็นสังคมของพระอริยเจ้าหรืออะไรขึ้นมากที่สุดแท้ เราอย่าไปเห็นเป็นของแปลก ขอแต่ว่าปัจเจกชนคนหนึ่งๆนั้น ถ้าจะให้ได้ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ก็ควรจะได้สิ่งที่เรียกกันทั่วไปในวงปรัชญาว่า Summum bonum ซึ่งเขาให้คำจำกัดความไว้ว่า The utmost goodness that man can get in this very life; เพราะฉะนั้น สิ่งนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงความสงบสุขในทางสังคม ซึ่งมันไม่สูงไปได้ก็มากนัก ; แต่ต้องให้มันเป็น **ความสงบสุขในด้านจิตในด้านวิญญูณ ของปัจเจกชนคนหนึ่งๆ ที่แตกถลาออกไปได้ไกลกว่าที่สังคมจะไปถึง**. ถ้าเราได้รับทั้งสองอย่างดังที่ว่านี้ ก็เรียกว่าเราไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ถ้ายังไม่ได้ ก็เรียกว่ายัง

เสียที่ที่เกิดเป็นมนุษย์อยู่ครั้งหนึ่ง คือไม่ได้ในส่วนที่เป็นโลกุตตรธรรม ได้แก่ ส่วนที่เป็นโลกียธรรม. แต่ในส่วนที่เป็นโลกียธรรมก็ยังไม่ได้เหมือนที่เป็นกันอยู่ในบางแห่งแล้ว เช่นนี้ก็เรียกว่าเสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้ง ๑๐๐ % คือทั้งสองครั้ง หรือไม่ได้อะไรเลย การที่เราศึกษาอบรมพระพุทธศาสนา ก็โดยวัตถุประสงค์หมายที่จะให้ได้ประโยชน์ทั้งที่เป็นโลกียธรรม และโลกุตตรธรรมทั้งสองอย่างนี้ แต่แล้วเราก็รวมเรียกเป็นคำๆ เดียวว่า ประโยชน์จากพระศาสนา หรือจากธรรมะ. นี่แหละคือแนวใหญ่ๆ ทั่วไป ที่เราจะสนใจพุทธศาสนาเพื่อให้ได้มาซึ่งอะไร.

สิ่งสุดท้าย ที่ขอให้แนวสัจจะไว้เป็นเรื่องสุดท้าย ก็คือเรื่องที่ท่านทั้งหลายอาจจะได้ยินมาก่อน ได้แก่สิ่งที่เรียกกันว่า ตัวศาสนาหรือหัวใจของศาสนา คือเรื่อง**อริยสัจสี่** ทุกคนทราบดีแล้วว่าอริยสัจ ๔ นั่นคือเรื่องความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์สนิทไม่มีเหลือ แล้วก็เรื่องวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งความดับทุกข์นั้น เป็น ๔ เรื่องด้วยกันเรียกว่าเรื่องอริยสัจ นี่เป็นสิ่งที่ถูกต้องมากที่จะกล่าวว่า นี่แหละคือตัวศาสนา ในลักษณะที่เป็นแก่น เป็นรูปโครงที่แท้จริง. หลักอริยสัจนี้เอง เป็นหลักที่อาจนำมาใช้ในเมื่อเราจะต้องรู้สิ่งต่างๆ ที่เราควรจะต้องรู้ให้สมบูรณ์เต็มที่ โดยหลักวิชา โดยลักษณะ ๔ อย่าง หรือถ้าจะถือว่าเป็นแฟมเคเตอร์ของ logic ก็จะต้องมีหลักที่จะตั้งขึ้นตามหลักอริยสัจว่า คืออะไร **จากอะไร เพื่ออะไร และโดยวิธีใด** ทั้งนี้เพราะว่าตามหลักอริยสัจนั้น มีความจริงอยู่ในข้อที่ว่าเรารู้ความทุกข์ ว่าความทุกข์ คืออะไร ; เรารู้กิเลส ก็คือรู้ว่าความทุกข์นี้มา จากอะไร ; เรารู้นิพพาน ก็คือรู้ว่า ความทุกข์นั้น เพื่อ ดับทุกข์ คือเพื่อนิพพาน ; เรารู้เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา หรือที่เรียกว่ามรรคมรรค ๘ ประการ ก็คือเรารู้ได้ว่า โดย วิธีอย่างนี้เราจะบรรลุนิพพาน ; ดังนั้นท่านครูบาอาจารย์ผู้ใดอยากจะทราบ ว่า **ตรรกในพุทธศาสนาที่จะถือเป็นหลักได้** มีอยู่อย่างใดละก็ จงถือเอาเรื่องของอริยสัจนี้เป็นเกณฑ์. มันง่าย ๆ ลุ่น ๆ และ

มีเพียง ๔ หัวข้อ ว่า **คืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร และโดยวิธีใด** ดังกล่าวแล้ว. ถ้าจะนำตรรกนี้มาใช้กับเรื่องจริยธรรมซึ่งกำลังเป็นปัญหาในที่นี้ เราก็ตั้งหัวข้อขึ้นว่า จริยธรรมคืออะไร เนื่องจากอะไร เพื่ออะไร แล้วก็โดยวิธีใดดังนี้ แล้วคำตอบก็จะมีว่า จริยธรรมของเราก็คือ **คือ** การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อไม่เป็นทุกข์; **เพราะ** เหตุที่ว่าโลกเรากำลังมีกิเลส และประสบปัญหาเรื่องความทุกข์; เรามีจริยธรรมก็ **เพื่อ** จะดับทุกข์เสีย; และก็ **โดย** วิธีปฏิบัติให้ถูกต้อง ถูกต้องทุกประการ; และก็เรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติจริยธรรมสมบูรณ์ตามหลักของพระพุทธศาสนา. ดังนั้นในข้อสุดท้ายที่มีหัวข้อ **โดยวิธีใด** นั้น ท่านจึงมีเรื่องของมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งอาตมาเชื่อว่าเป็นที่เคยชินแก่ครูบาอาจารย์อยู่ตามส่วนแล้ว แต่ขอให้สนใจในข้อนี้มากเป็นพิเศษ เพราะว่านี่เป็นสิ่งที่จะดับทุกข์ได้ และพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นี่แหละคือตัวพรหมจรรย์.

ตัวพรหมจรรย์นั้นหมายถึงตัวศาสนา ในพุทธกาล คำว่าพรหมจรรย์ก็คือคำว่า “ศาสนา” อย่างที่เรียกกันในสมัยนี้. พรหมจรรย์ไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงเขาสังวรในเรื่องพรหมจรรย์แล้วก็เรียกว่าพรหมจารี อย่างนี้ไม่ใช่. ตัวพรหมจรรย์ทั้งหมดนั้นคือมรรคมีองค์แปด. นี่เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสและการปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปดนั้น คือพรหมจรรย์. มรรคมีองค์ ๘ นั้น คือความถูกต้อง ๘ ประการ ได้แก่ความถูกต้องในทางความเข้าใจ (understanding) หรือความคิดเห็น (view) หรือความเชื่อ (belief) ก็ตาม นี่เรียกว่า **สัมมาทิฐิ**; ความถูกต้องในความมุ่งหมายคือส่วนที่เป็น aim หรือเป็น ambition ก็ตาม, นี่เรียกว่า **สัมมาสังกัปป**; ความถูกต้องสองอย่างนี้เรียกว่าเป็นเรื่องทางฝ่ายปัญญา เพราะว่ารู้จักคิด รู้จักเชื่อ และรู้จักมุ่งหมาย. ความถูกต้องต่อไปอีกก็คือการพูดจา (speech) ถูกต้อง เรียกว่า **สัมมาวาจา**; การประพฤติปฏิบัติทางกาย (conduct) ถูกต้อง เรียกว่า **สัมมากัมมันโต**; การเลี้ยงชีวิต (livelihood) ถูกต้อง

เรียกว่า **สัมมาอาชีโว**; ๓ ถูกต้องนี้จัดเป็นประเภทศีล คือการประพฤติทางกายทางวาจาที่ถูกต้อง ความถูกต้องต่อไปอีกก็คือ ความพากเพียร (effort) อยู่อย่างถูกต้อง เรียกว่า **สัมมาวายาโม** ; การระลึกรอคอยตัวเ (mindfulness or attentiveness) อยู่อย่างถูกต้องเสมอ นี้เรียกว่า สัมมาสติ ; แล้วการมีจิตที่มั่นคงหรือตั้งอยู่อย่างมั่นคง (concentration) อย่างถูกต้อง เรียกว่า **สัมมาสมาธิ** ; ความถูกต้อง ๓ อย่างนี้เรียกว่า ประเภท **สมาธิ**.

ในที่นี้ ขอแนะนำเป็นพิเศษอีกชนิดหนึ่งว่า ในกรณีมรรคมีองค์แปดนี้ พระพุทธเจ้าท่านเรียง **ลำดับเป็น ปัญญา ก่อน แล้วจึงเป็นศีล แล้วเป็นสมาธิ** ; ท่านไม่เรียงลำดับ เบื้องศีล สมาธิ ปัญญา ; นั้นเป็นการเรียงในลักษณะที่เป็นทฤษฎีหรือทางฝ่ายทฤษฎีสำหรับการศึกษาสะดวก แต่พอถึงคราวปฏิบัติเข้าจริง ๆ แล้ว มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ มันกลายเป็นต้องเอาปัญญาไว้ข้างหน้า แล้วจึงศีล หรือสมาธิ ; ทั้งนี้เพราะว่า ถ้าปัญญาไม่นำหน้าแล้ว ศีลสมาธิเป็นเข้ารกเข้าพงไปหมด เหมือนที่เราเห็นกันอยู่ทั่วไป ดังนั้นปัญญาต้องมาก่อน แล้วจึงมีศีล แล้วจึงมีสมาธิ ; ปัญญาจะสูงศีล สูงสมาธิ ; ศีลและสมาธิมีกำลังเจริญขึ้นเท่าไร ก็กลับหล่อเลี้ยงปัญญายิ่งขึ้นไปเท่านั้น แล้วปัญญาก็สูงศีลและสมาธิได้ยิ่งขึ้นทุกที ดังนั้นจึงไม่มีการเข้ารกเข้าพง ; และในกรรมวิธีของการปฏิบัติ มันจะจัดลำดับในตัวเองเป็นปัญญา ศีล และสมาธิดังนี้เสมอไป. ส่วนตามหลักทฤษฎีนั้น เราจะเรียงลำดับศีล สมาธิ ปัญญาก็ตามใจ. ในที่นี้ขอให้ข้อสนใจว่า ในมรรค ๘ องค์นี้ ท่านวางลำดับไว้อย่างที่ท่านทรงทำทนายว่าไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้ ไม่มีใครพิสูจน์ได้ว่า ควรเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น. ดังนั้นขอให้สนใจสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ นี้ให้ดี เพื่อจะเอาไปใช้เป็นประโยชน์ หรือ applied กันให้ได้เป็นอย่างดีที่สุด กับจริยธรรมที่เราต้องการ.

สิ่งที่อาตมาอยากจะแนะต่อไปก็คือว่า เมื่อลำดับขององค์ ๘ มีอยู่อย่างตายตัวดังนี้ ท่านลองสังเกตดูความหมายของคำว่า สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปิย , นี่มันเป็นเรื่องปัญญาแท้ คือรู้จักคิด รู้จักเชื่อ รู้จักไฝฝั่น ; อันนี้มันก็จะตรงกับคำว่า พุทธิศึกษา. อาตมาขอแนะว่าองค์มรรคสององค์แรกนี้ ดูให้ดีแล้วจะเห็นชัดว่าเป็นพุทธิศึกษา. ที่นี้ถัดไปก็คือ สัมมาวาจา พุดจาถูกต้อง, สัมมากัมมันโต ประพฤติกระทำถูกต้อง, สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, สามอย่างนี้มันตรงกับ จริยศึกษา อย่างที่ไม่มีใครอาจจะค้านได้ หรือถ้าเราจะแยกตรงนี้ ก็ยังจะแยกได้ว่า สัมมาอาชีโวเลี้ยงชีวิตถูกต้องนั้น มันควรจะตรงกับสิ่งที่เราเพิ่มขึ้นใหม่ว่า หัตถศึกษา เพราะความหมายของคำว่าหัตถศึกษาต้องเป็นไปเพื่อเลี้ยงชีวิตโดยตรง. ส่วนที่เหลืออีกสาม คือสัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นเรื่องทางสมาธิทั้งนั้น นี้แหละคือ พลศึกษา ; เพราะตามหลักของธรรมะนี้ถือว่า สติก็ดี ความเพียรก็ดี สมาธิก็ดี เป็นตัวกำลัง. สำหรับปัญญานั้นเหมือนความคม ; ส่วนสมาธินี้เป็นตัวกำลัง. หรือน้ำหนัก ที่จะให้ความคมนั้นทำงานเต็มที่ ฉะนั้นคำว่ากำลังของเรา เรามีคำว่าพลศึกษา ซึ่งอย่างน้อยก็ไม่ต้องจะมุ่งหมายกำลังทางกายอย่างเดียว ควรจะหมายถึงกำลังใจ หรือกำลังทางจิตด้วย. ที่นี้ มันจะเป็นเรื่อง fluke หรือ co-incident หรืออะไรก็ตามเกิดอาตมานึกดูแล้วรู้สึกขำในข้อที่ว่า ถ้าเราดูที่อริยมรรคมีองค์ ๘ แล้ว ทำไมมันมาตรงกับสิ่งที่เรียกว่าพุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ทั้งโดยความมุ่งหมาย และโดยการเรียงลำดับถ้าเราเอาเพียง ๓ อย่าง คือไม่มีหัตถศึกษา มันก็ได้เป็นรูปโครงว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปิย นี้เป็นพุทธิศึกษา ; สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว นี้เป็นจริยศึกษา ; แล้วก็สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้เป็นพลศึกษา ; แต่ถ้าจะมีหัตถศึกษาเพิ่มขึ้นมา ก็ต้องไปจับเข้าตรงที่สัมมาอาชีโว คือการเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง. จะพิสูจน์กันอย่างไร มันก็ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น ฉะนั้นอยากจะถือเป็นแนวไปที่ก่อนว่าเราเอากันตามแนวนี้

แล้วเราศึกษาและปฏิบัติกันตามแนวนี้ นักศึกษาของเราก็เป็นตัวพระหมจารีของพระพุทธเจ้า และการกระทำทั้งหมด ก็เป็นตัวพระหมจารีของพระพุทธศาสนาทีเดียว. นี่แหละคือ introduce ทั่วไป ที่ว่า เราจะปรับแนวจริยศึกษาของเรา ให้เข้ากับตัวพระหมจารีของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร.

สำหรับเวลาที่เหลือนิดหน่อยนี้ อาตมาอยากจะขอเล่านิทาน ๑ นาที คือเรื่อง “น้ำชาล้นถ้วย”; เพราะเหตุที่ว่า “อาการล้นถ้วย” นี้ เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งของพวกเรา. นิทานนี้มีว่า ท่านอาจารย์ในทางศาสนาอย่างนิกาย Zen ชื่ออาจารย์น้ำอินในประเทศญี่ปุ่น เป็นผู้แตกฉานในทางธรรมจนเป็นที่ยอมรับไปทั่วทั้งบ้านทั้งเมือง ได้สอนพุทธศาสนาอย่างสูงอย่างที่เราเรียกว่านิกาย Zen นั้น อยู่เป็นประจำ. ที่นี้มี Professor เอกคนหนึ่งของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงกระฉ่อนทั้งบ้านทั้งเมืองเหมือนกัน ได้ไปหาท่านอาจารย์น้ำอินเพื่อขอศึกษาพุทธศาสนาอย่าง Zen. ท่านอาจารย์น้ำอินก็ต้อนรับตามธรรมเนียม. ในการต้อนรับนั้น ท่านยกถ้วยน้ำชามาวางลงแล้ว ก็ยกกาน้ำชามารินลงไปถ้วย. ท่านอาจารย์รินลงไปๆ จนมันเต็ม มันล้น ท่านก็รินเรื่อย มันก็ล้นออกนอกถ้วย ลงที่พื้น ท่านก็ยังรินเรื่อย. ฝ่าย Professor ถึงกับกระสับกระส่ายว่ามันยังงั้นหนอ ในที่สุดทนอยู่ไม่ได้ ก็พูดขึ้นว่า “มันเต็มแล้วท่านจะใส่มันลงไปได้อย่างไร?” ท่านอาจารย์น้ำอินก็ตอบว่า “ถึงท่านก็เหมือนกัน ท่านเต็มและล้นอยู่ด้วย *opinion* และ *speculation* ของท่านแล้ว ฉันจะใส Zen ลงไปได้อย่างไรเล่า?” เพียงคำพูดเท่านั้น เท่านั้นเอง ก็พอไปตั้งครั้งตั้งค่อนของการสอน Zen ให้กับ Professor. เรื่องมันเป็นอย่างเดียวกัน คือเพราะว่าพวกเราล้นอยู่ด้วย *opinion* ของเราเอง และด้วยวิธีการคำนึงคำนวณแต่ตามแบบของเราเอง ฉะนั้นเราจึงรับเอาพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องไม่ได้. ขออย่าได้ประมาทว่าเราเป็นครูบาอาจารย์ มีความรู้ มีความคิด รู้วิธีคิด เล่าเรียนมามากแล้ว เราก็พร้อมที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาเลย.

เรามักจะอยู่ในสถานะที่เหมือนกับน้ำชาล้นถ้วย คือ น้ำชาในถ้วยของน้ำชาอื่นนี้ อยู่เรื่อยไป ; ท่านอาจารย์น้ำอินจึงบอกว่าให้เทน้ำชาในถ้วย ให้มันว่างเสียก่อน แล้วมันจึงจะใสอะไรลงไปได้ นี่แหละถึงแม้ว่าเราจะได้รับการบรรยาย การอบรม การชี้แจง ที่มากมายเท่าไร แต่ถ้าถ้วยชาของเรากำลังล้นอยู่แล้ว ย่อมสุดวิสัยที่จะรับอะไรลงไปอีกได้ ; มันก็ยังคงล้นอยู่ด้วยความรู้ชนิดที่สับสน จับต้นชนปลาย ไม่ค่อยจะถูกอยู่นั่นเอง และความรู้เหล่านั้นไม่เป็นไปในรูปของธรรมะในรูปใดและ เหลี่ยมใด มันติดกันยุ่งไปหมด จึงไม่พอที่จะแก้ปัญหาทางจิตใจ และยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้นได้ ทั้งของเราเอง หรือของศิษย์หา เด็ก ๆ ของเรา. เราต้องปรับปรุงทุกวิถีทาง ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และให้ใสลงไปให้ได้. อย่าให้เป็นเพียงเรื่องอัดดันหรือล้นกันอยู่เสมอ แล้วไม่มีประโยชน์อะไรแก่ใคร นอกจากเพียง **ความรู้ท่วมหัว -เอาตัวไม่รอดของมนุษย์โลกเราในโลก** ที่ไม่สามารถสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้ ด้วยเหตุนี้.

สรุปความว่า จริยธรรมของเราที่จะอบรมกันต่อไปนั้น มีประมาณ เท่ากับใบไม้กำมือเดียวไม่มากมายอะไร; จงทำให้เป็นประโยชน์กับชีวิตประจำวัน ได้ทั้งในส่วนที่เป็นโลกียธรรม และโลกุตระธรรม ; เราไม่ต้องตั้งแง่ขึ้นมาใหม่ เราเอาพระพุทธเจ้ามาเป็นหลักเกณฑ์ คือมีอริยมรรคเป็นองค์ ๘ ; หรือถ้า เอาของพวกเราเป็นเกณฑ์ ก็คือพุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ที่ตรงเป็นอันเดียวกันกับ อริยมรรคมีองค์แปด ดังที่กล่าวแล้ว และในที่สุด เราก็คงจะทำความเข้าใจเรื่องจริยธรรมกันได้ในเวลาอันสั้นข้างหน้า.

อาตมาขออยู่ติการบรรยายในวันนี้เท่านี้

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๒

เรื่อง

จริยธรรมมีเพียงแนวเดียว

๘ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านที่เรียกตัวเองว่าครูทั้งหลาย.

ในการบรรยายครั้งที่ ๒ นี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อที่ว่า **สิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมนั้นมีแต่แนวเดียว** ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าประหลาดหรือถึงกับน่าอัศจรรย์ก็ได้, แต่นี้ก็ยังไม่มีความหมายอะไรนัก มีความหมายตรงที่ว่าเพราะมีแต่แนวเดียวนี้แหละ ทำให้เราสามารถเข้าใจได้ สามารถนำไปใช้ได้โดยง่าย แต่ว่าคนส่วนใหญ่ยังเข้าใจกันอยู่ว่ามีหลายแนว เพราะฉะนั้น การที่อาตมากล่าวว่ามีแต่แนวเดียวนี้ คงจะกระทบกับความรู้สึกหรือความรู้ที่มีอยู่ก่อนของบางท่านก็ได้ แต่ขอรับรองให้สนใจฟัง เพื่อทำความเข้าใจกันต่อไป ว่าจะมีความจริงอย่างไร และจะมีความสะดวกได้อย่างไร ในการที่จะศึกษาและปฏิบัติ.

ก่อนอื่น อยากจะขอให้ทุกท่านระลึกถึงข้อความที่บรรยายไปแล้วในครั้งแรก ให้ข้อความที่เป็นหลักๆ เท่านั้น ปราภฏแจ่มแจ้งอยู่ในใจ จึงจะเป็นการ

ง่ายตายที่จะฟังต่อไป. เราได้กล่าวกันมาแล้วว่า คำว่า “ครู” หรือ “คุรุ” นี้มีความหมายเป็น spiritual guide คือเป็นผู้นำในทางวิญญาณของประชาชนอยู่เรื่อยไป เพื่อจะได้เข้าถึงอุดมคติของคำว่า “ครู” แล้วสิ่งต่างๆ จะง่าย. ถ้าครูยังไม่เข้าใจอุดมคติของคำว่า “ครู” จะมีอาการที่เรียกว่า ขัดขาตัวเองหรืออะไรทำนองนี้เกิดขึ้นเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งในด้านการศึกษาและการปฏิบัติงาน. แต่ถ้าได้ปฏิบัติตัวเองให้เข้ารูปตามอุดมคติของคำว่าครูแล้ว สิ่งต่างๆ จะราบรื่นง่ายตาย และสนุกสนานทีเดียว.

สิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น ได้แก่สิ่งทุกอย่าง, จึงมีหลายประเภท. ธรรมะมีหลายประเภท เพราะคำว่าธรรมะนี้หมายถึงทุกอย่าง ไม่ยกเว้นอะไร ดังนั้น คำว่าจริยธรรมจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่ง ประเภทหนึ่ง ในบรรดาธรรมะหลายประเภท และจริยธรรมนี้มุ่งหมายแต่ธรรมะที่เป็นเครื่องมือ สำหรับใช้กำจัดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ความทุกข์ทุกชนิด และจะมีแต่เพียงแนวเดียว, สายเดียว ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น. ธรรมะแม้จะแนวเดียว สายเดียว ก็ยังมีหลายรูป หลายเหลี่ยม. ในรูปหนึ่งๆ ก็ยังมีหลายเหลี่ยมดังกล่าวแล้ว แล้วแต่เราจะมองกันในแง่ไหนเหลี่ยมไหน มันต่างกันด้วยความมุ่งหมาย หรือความต้องการของผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมะนั้นเอง **และในที่สุดเราได้พบความจริงข้อหนึ่งว่า จริยธรรมนี้โดยแท้คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นี่คือนิพพาน นี่คือนิพพานจริง** แล้วก็บังเอิญที่ว่าองค์มรรคทั้ง ๘ นี้เหลื่อมตามองไปเท่านั้น ก็จะเห็นได้ เป็นลักษณะของการศึกษา ๔ แขนง ดังที่กระทรวงศึกษาธิการถือเป็นหลักอยู่คือ พุทธิศึกษา, จริยศึกษา, พลศึกษา และหัตถศึกษา ซึ่งจะต้องมองให้เห็นชัด แล้วก็จะต้องสอดแทรกในการที่จะเอาธรรมะมาใช้ในวงการศึกษาของเราในปัจจุบัน.

ที่นี้ เกี่ยวกับผู้ที่มีความข้องใจ ได้ยื่นข้อข้องใจมาเมื่อวานนี้ ก็นับว่าดีมาก ที่มีความข้องใจในสิ่งที่ควรจะข้องใจ คือปัญหาเหล่านั้นดีมาก, เพราะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสิ่งที่ควรสงสัยจริงๆ เช่นเมื่อกล่าวว่า ครูเป็นผู้นำในทางวิญญูณหรือทางจิต ก็มีผู้ถามว่า จิต วิญญูณ หรือใจ หรือมโน เหล่านี้คืออะไร ต่างกันอย่างไร เพื่อจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือวิญญูณให้ถูกต้อง จนถึงกับสามารถเป็นผู้นำเขาในส่วนนี้ ฉะนั้นจึงถือว่า เป็นปัญหาที่ทุกคนจะต้องยอมรับว่า เป็นปัญหาที่ดี คือที่ควรจะเป็นปัญหา หรือควรจะสาธการว่า เป็นสิ่งที่กระทำไปดี. เกี่ยวกับข้อนี้ก็ได้อธิบายต่อไปในวันนี้, ฉะนั้น จึงมีความประสงค์ให้ทุกท่านที่มีความสงสัยได้ยื่นกระดาศที่แสดงความประสงค์จะทราบอะไรได้ทุกวัน แล้วจะได้รวบรวมกระดาศเหล่านั้นไปแยกแยะดู เก็บปัญหาเหล่านั้นทั้งหมดมาบรรยายไปในตัวเป็นวันๆ ไปเลย เป็นการสะดวกด้วยกันทุกฝ่าย สำหรับคำว่า จิต วิญญูณ นั้นจะได้อธิบายต่อไป.

มีบางท่านข้องใจคำว่า ศาสนา ยกเอาคำว่า “**เอตํ พุทธศาสนํ**” ซึ่งบาลีมีคำว่า ศาสนาอยู่นั้น มาสงสัยว่า ทำไมจึงกล่าวว่า ในครั้งพุทธกาลไม่ได้ใช้คำว่า ศาสนาเหมือนอย่างที่เราใช้กันอยู่ในทุกวันนี้.

ข้อนี้อธิบายเพิ่มเติม หรือยืนยันตามเดิมว่า ในครั้งพุทธกาล เขาไม่ได้ใช้คำว่าศาสนาเหมือนกับที่เราใช้กันในทุกวันนี้ เหมือนอย่างว่า เราถามเขาในทุกวันนี้ว่า ท่านถือศาสนาอะไร ถือศาสนาคริสต์น หรือศาสนาโมหะหมัดอะไรก็ตาม เราถามกันว่า ถือศาสนาอะไร แปลว่าเราในวันนี้ได้ใช้คำว่าศาสนาหมายถึงสิ่งๆ นี้ ; แต่ในครั้งพุทธกาลนั้นไม่ได้ใช้คำๆ นี้ แต่ใช้คำว่า**ธรรมะ** เขาจะถามกันว่า ท่านชอบใจธรรมะของใคร ท่านปฏิบัติธรรมะของใคร คือธรรมะของพระสมณโคดม หรือธรรมะของนิกัณณนาฏบุตร ดังนี้ เป็นต้น ; เขา

ไม่ได้ใช้คำว่า ศาสนาเหมือนที่เราใช้ทุกวันนี้ แต่ใช้คำว่าธรรมะแทน ถ้ามีใครไปใช้คำว่าศาสนา ก็เป็นเหมือนกะว่า เราใช้คำที่เขาไม่พูดกัน คำนั้นก็อยู่ในภาษาทางวรรณคดีหรือทางแบ เช่นคำว่า **เอตํ พุทธนาสาสนํ** นี้ กล่าวเต็มว่า **“สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสฺลสฺสํปทา สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทธนาสาสนํ”** นี่เป็นคำกลอน อย่างภาษาไทยเดี๋ยวนี้อีกเช่นกลอน ๘ ไม่ใช่คำสำหรับพูด. คำว่าศาสนานั้นมีใช้ แต่ไม่ใช่คำสำหรับพูด ; จึงเป็นคำแบบหรือคำสำหรับหนังสือไปเลย. ส่วนที่เราเรียกว่า colloquial หรือคำที่พูดจริงๆ นั่นคือ คำว่าธรรมะ แต่คำว่าศาสนากลับไปเป็นคำแบบสำหรับหนังสือไป สำหรับภาษาวรรณคดีภาษากาพย์กลอนไป อย่างนี้เป็นต้น ขอให้เข้าใจตามนี้.

บางท่านถามเรื่องกรรม. มีหลายท่านที่ขอให้อธิบายเรื่องกรรม. เรื่องกรรม เป็นเรื่องที่จะต้องกล่าวโดยละเอียดเต็มวันในวันอื่น.

บางท่านถามว่า มรรคผล กับ มรรคมิองค์ ๘ นี้ เหมือนกันหรือไม่ ก็ตอบได้ไปทีก่อนว่า ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ; แต่เผชิญชื่อเหมือนกัน มรรคมิองค์ ๘ หมายถึงการปฏิบัติ ส่วนมรรคผลนั้น หมายถึงผลของการปฏิบัติ และก็จะได้กล่าวโดยละเอียดในวันหลังด้วยเหมือนกัน. มีที่น่ายินดีมากอีกอย่างหนึ่งคือ หลายท่านขอร้องให้ช่วยอธิบายอนัตตาหรือนิพพาน ในลักษณะที่เด็กๆ จะเข้าใจได้ นี่นับว่าตรงกับความประสงค์ของอาตมาอย่างยิ่ง ซึ่งจะได้กล่าวเรื่อยๆ ไปทุกวัน.

ข้อที่ว่า ถ้าศีล สมาธิ ไม่มาก่อนแล้ว ปัญญาจะเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น ก็เป็นความสงสัยที่ดี เรื่องนี้อาตมาก็ได้พยายามชี้แจงแล้วตั้งแต่วันแรกว่า ถ้าโดยทางทฤษฎี สำหรับพูด สำหรับเรียน เราก็เรียงลำดับเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา ; แต่พอลงมือทำจริงๆ นั้น ต้องไขว้ลำดับใหม่ ปัญญาจะต้องมาก่อนเสมอไป.

ถ้าจะถือเอาตามหลักก็มีหลัก คือหลักของมรรคมืองค์ ๘ นั้นเอง ซึ่งเป็นตัวพระศาสนา เป็นตัวพรหมจรรย์นั่นเอง ได้เรียงหลักมรรคมืองค์ ๘ ไว้ดังนี้ว่า : สัมมาทิฏฐิ, สัมมาสังกัปป, สัมมาวาจา, เรื่อยไปจนถึง สัมมาสมาธิ.

ขอวิงวอนให้ท่านที่เป็นครูบาอาจารย์ทั้งหลาย สนใจคำ ๘ คำนี้ให้มากที่สุด และจงพิจารณาต่อไปว่า ในบรรดามรรคมืองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าท่านเรียงลำดับไว้อย่างนี้นั้น ๒ องค์แรกเป็นปัญญา, ๓ องค์ถัดไปเป็นศีล, ๓ องค์ถัดไปอีกเป็นสมาธิ, ท่านเรียงเป็นปัญญา, ศีล, สมาธิ อยู่ในรูปที่ชัดเจนไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงได้. เราจะถือว่าพระพุทธเจ้าท่านทำผิดหรืออย่างไรก็ลองพิจารณาดู. ถ้าพิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่า ปัญญาจะต้องมาก่อนเสมอไป การที่เราจะมีศีล มีสมาธิขึ้นมาได้นั้น เพราะมีปัญญารู้ได้ว่าศีล, สมาธิ มีประโยชน์. อย่างที่เราจะไปวัดก็ต้องมีปัญญาเป็นเครื่องพาไป เพราะเรารู้ว่าไปวัดนั้นมีประโยชน์ จึงได้ไปวัดเพราะปัญญา. หรือเราจะไปหาประโยชน์ จะไปศึกษาเล่าเรียนอะไรที่ไหนก็ล้วนแต่ว่าปัญญาที่เป็นอันดับแรกพาไปทั้งนั้น จึงเกิดการกระทำนั้นขึ้น ; แล้วการกระทำนั้นทำให้เกิดปัญญารุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปอีก คือวกมาสนับสนุนปัญญาให้เจริญงอกงาม และปัญญาก็พาการกระทำนั้นไปไกลต่อไปอีก ; ฉะนั้นปัญญาจะต้องนำหน้าเรื่อย ท่านจึงเปรียบสัมมาทิฏฐิหรือปัญญานี้ว่า เป็นเหมือนรุ่งอรุณของเวลากลางวัน ถ้ารุ่งอรุณมาแล้วก็เป็นอันแน่ใจได้ว่า เวลากลางวันจะต้องตามมา อย่างนี้เป็นต้น.

พระพุทธภาสิตในที่อื่นยังมีอีกมากมาย ที่แสดงว่า ปัญญานี้จะต้องนำหน้าเป็นใหญ่ เป็นประธานไปหมด, เช่นประโยคว่า “ปัญญา หิ เสฏฐา กุสลา วทนต์ นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ”. เป็นคำยืนยันว่าปัญญานี้เป็นสิ่งประเสริฐหรือเด่นที่สุด เหมือนดวงจันทร์เด่นกว่าดวงดาวทั้งหลาย เป็นต้น ; เพราะว่า ศีลที่ดีอะไรก็ดี จะต้องมาตามอำนาจของปัญญาทั้งนั้น การที่เรียงลำดับเป็น ศีล,

สมาธิ, ปัญญาอย่างนี้ เรียกว่าเรียงจากที่ต่ำไปหาที่สูง แต่พอเรียงลำดับปัญญาเป็นศีล เป็นสมาธินี้ เป็นการเรียงลำดับตามที่จะต้องปฏิบัติจริง คือจะต้องเอาปัญญามานำไว้ข้างหน้าเรื่อยไป มิฉะนั้นศีลหรือสมาธิก็เข้ารกเข้าพงไปหมด. เราจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีลมหายใจอยู่ด้วยปัญญา สิ่งต่างๆ จึงจะเป็นไปอย่างถูกต้องโดยอัตโนมัติ คือการกระทำนั้นจะเป็นไปอย่างถูกต้อง.

ข้อที่บางท่านปรารถนาถึงเรื่องมีคำต่างประเทศพลัดเข้ามาอยู่ในการบรรยายนี้ อันนี้เป็นเรื่องที่จะต้องขออภัย ; โดยคิดไปว่าคำต่างประเทศที่เป็นภาษาที่ใช้กันอยู่ในวงศีลธรรมและปรัชญานั้น มันแพร่หลายมาก และดีตรงที่ว่าประหยัดเวลาแทนที่จะต้องอธิบายยาวตั้งหลายประโยคนี้ พูดได้ด้วยคำๆเดียว ที่ท่านรู้จักดีอยู่แล้ว ถึงอย่างนั้นจะพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ให้พลัดเข้า และที่พลัดเข้ามา ก็เพื่อประหยัดเวลา, เพื่อความเข้าใจรวดเร็ว, เพราะว่าส่วนมากครูบาอาจารย์ก็เข้าใจคำเหล่านั้น โดยความหมายของมันอย่างเต็มที่อยู่แล้ว ขอให้ถือเอาประโยชน์เป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีเจตนาที่จะทำความลำบากเกี่ยวกับเรื่องนี้ และพยายามจะเว้นในส่วนคำที่จะเกิดความลำบาก.

สิ่งที่น่ายินดีที่สุดก็คือว่า ส่วนมากของกระดาดที่ยื่นไปนั้นมามากมายเหลือเกิน ที่ขอให้แนะวิธีสอนเด็ก วิธีสอนเด็กด้วยธรรมะ ด้วยศาสนานี้จะมีวิธีอย่างไรจึงจะได้ผลดี นับว่าเป็นที่น่ายินดีที่ว่า ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ยังมีความนับถือตัวเองอย่างสูง และสนหน้าที่ ซึ่งเราจะได้พยายามร่วมมือกันเรื่อยไปตลอดการบรรยายนี้ ซึ่งจะชี้วิธีสอนเด็ก หรืออบรมเด็กด้วยธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นใจความสำคัญ.

อาตมาจะได้เริ่มการบรรยายสำหรับวันนี้ โดยหัวข้อที่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าจริยธรรมนั้น มีแต่แนวเดียว. ข้อแรกที่สุด คำว่าจริยธรรมนี้ ขอให้ถือว่า

ครอบคลุมความหมายของคำว่า พุทธิศึกษา, จริยศึกษา, พลศึกษา และหัตถศึกษา ไปด้วยเสร็จ แม้ว่าในหลักการการศึกษาจะแบ่งเป็น ๔ หลักศึกษาก็ดี จักต้องให้ขึ้นอยู่กับคำว่า จริยธรรมเพียงคำเดียว และให้ดำเนินไปตามหลักของจริยธรรม ซึ่งมีแต่แนวเดียวหรือสายเดียว เพราะว่าสิ่งที่ควรประพฤติคือจริยธรรม ซึ่งแปลว่าสิ่งที่ควรประพฤติจะต้องมีถูกต้องเพียงสายเดียว และสายนี้ก็คือ หลักที่จะไม่ยึดมั่น ถือมั่นตัวตนจนเกิดความเห็นแก่ตน. คำนิยามที่รัดกุมที่สุดที่อยู่ว่า “ความไม่ยึดมั่น ถือมั่นตัวตนจนเห็นแก่ตน” จะเป็นการศึกษาแขนงไหน หัวข้อไหนก็ตาม จะต้องมีความหมายรวมอยู่ตรงที่คำว่า “*ไม่มีความยึดมั่นตัวตนจนเห็นแก่ตน*” จะต้องเป็นหลักไม่ยึดมั่นตัวตนจนเห็นแก่ตนเสมอไป จะเป็นเรื่องพุทธิศึกษา, จริยศึกษา, พลศึกษา, หัตถศึกษาก็ดี ถ้าจะให้ถูกต้องตามอุดมคติแล้ว จะต้องเป็นไปในลักษณะที่ไม่เห็นแก่ตนทั้งนั้นและคำว่า ไม่เห็นแก่ตน นั้นแหละ หลายนานจะดูหมิ่นว่าเป็นคำง่าย ๆ ตื้น ๆ สำหรับคนทั่วไป ; แต่ที่แน่ชัดคือหัวใจทั้งหมดของพระพุทธศาสนา. ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตนโดนสิ้นเชิงเมื่อใดก็เป็นพระอรหันต์เมื่อนั้น แล้วก็สูงสุดกันเพียงเท่านั้น.

ในวงการการศึกษาของเราก็ต้องการจะขจัดความเห็นแก่ตน หรือที่เรียกว่า selfishness ซึ่งเป็นคำที่ก้องไปทั่วโลก ในฐานะเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง ความเห็นแก่ตนนั้น เป็นศัตรูอันร้ายกาจยิ่งกว่าอะไรทั้งหมดในโลก. โลกกำลังเป็นนรกอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะ selfishness ไม่ใช่อะไรอื่น. โดยทั้งหมดก็เป็นอย่างนี้ ; โดยส่วนตัวคนหนึ่งๆ ก็มีเดือดร้อนอยู่ด้วยเรื่องเห็นแก่ตัวนี้เหมือนกัน ; เราอยากให้เด็กของเราไม่เห็นแก่ตัว การศึกษาอบรมก็มุ่งหมายจะไม่ให้เห็นแก่ตัว จะเป็นการเรียน หรือการกีฬา หรืออะไรก็ตาม เรามุ่งหมายในข้อนี้ เพราะฉะนั้นมันจึงลดลงมาอยู่กับเด็กๆ แม้แก่เด็กๆ ที่อมมือ ที่ไม่โอ้อวดที่เพิ่งคลอดออกมาเดี๋ยวนี้ เพราะถ้าเด็กเห็นแก่ตัวแล้วก็จะวิษยาน้องที่เพิ่งคลอดออกมาเดี๋ยวนี้

เพราะกลัวว่าแม่จะแบ่งความรักไปให้น้องเสีย, ไม่รักตัวเต็มที เช่นนี้เป็นต้น ; ฉะนั้น บทเรียนเรื่องไม่เห็นแก่ตัวนี้, จะต้องมีการตั้งแต่เด็กแรกคลอดขึ้นไปจนถึงเด็กโต คนหนุ่ม คนสาว กระทั่งคนเฒ่าคนแก่และคนที่สิ้นกิเลสเป็นพระอรหันต์ เป็นที่สุด เพราะฉะนั้นจึงถือว่า จริยธรรมนั้นมีแต่แนวเดียว แม้จะแบ่งแยกเป็น กิเลส กิเลส กิเลส มันก็ไม่อาจจะเป็นหลายอย่างไปได้ ทุกแขนงจะต้องมีความมุ่งหมายเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัวเหมือนกันหมด เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสของท่านไว้ว่า “เอกายโน ภิกขเว มคฺโค” หนทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อคนๆ เดียวเดิน และไปสู่จุดหมายเพียงอันเดียว ; ฉะนั้นทางสายเดียว สำหรับคนเดียวเดินไปสู่จุดหมายเพียงสิ่งเดียวหรืออย่างเดียว นี่แปลว่าธรรมะทั้งหมด พรหมจรรย์ทั้งหมด มีลักษณะเป็นอย่างนี้ และลักษณะอย่างนี้เอามาใช้ได้ แม้แก่ธรรมะหรือจริยธรรมทั่วไป ฉะนั้นจึงขอให้ยึดถือเป็นหลักไว้ตลอดเวลาว่า จริยธรรมที่เราศึกษา และนำไปใช้ปฏิบัติตัวเอง และนำไปสอนผู้อื่นนี้จะมีแต่แนวเดียวไม่ยุ่งยาก ไม่พัวพัน ไม่ชวนให้ใครลำบากเลย อย่าได้คิดไปว่ามีหลายแนวเหมือนดังที่พูดกันว่า เด็กก็ต้องอย่างหนึ่ง ผู้ใหญ่ก็ต้องอย่างหนึ่ง ชาวบ้านก็ต้องอย่างหนึ่ง ชาววัดก็ต้องอย่างหนึ่ง เพื่อบุคคลก็อย่างหนึ่ง เพื่อเทวดาก็อย่างหนึ่ง เพื่อบุคคลก็อย่างหนึ่ง ; นั้นหลับตาพูด. เขามองไม่เห็นอย่างถูกต้องว่า มันมีอยู่อย่างใดจริงๆ ว่าไปตามความคิดนึก หรือความเดา หรือตามแบบฉบับที่เขียนไว้พัวพันเผื่อมากกว่าอย่างอื่น.

เรื่องที่จะต้องศึกษากันต่อไปเพื่อเข้าใจสิ่งนี้ ก็คือว่า จิตหรือวิญญาณที่ดำนั้นก็เพราะยึดมั่นถือมั่นถ้าจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น จนเป็นเหตุให้เห็นแก่ตัวแล้ว จะเป็นจิตสูง วิญญาณสูงขึ้น สูงขึ้นมาจากน้ำ คือความชั่วหรือความทุกข์ ที่นี้อุดมคติของครูเรามีอยู่ว่า จะยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูในเรื่องนี้ จนเราเรียกว่าพระบรมครู สวรรค์ทุกองค์ที่แท้จริงของ

พระพุทธเจ้า ก็เป็นครูทั้งหมดโดยไม่ต้องตั้ง โดยไม่ต้องรับเงินเดือนอย่างครู. พระสาวกที่แท้จริงของพระพุทธเจ้ามีหน้าที่เพียงอย่างเดียว. คือมีหน้าที่เช่นเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ในการที่จะยกสถานะทางวิญญาณ หรือทางจิตใจของชาวโลกให้สูงขึ้น ; จึงขอให้ถือว่าภิกษุทุกรูปก็เป็นอย่างเดียวกันกับท่านทั้งหลาย ที่เรียกตัวเองว่าครู เพราะมุ่งหมายจะยกฐานะทางวิญญาณให้สูงขึ้น ; แต่ว่าเรามีหน้าที่แบ่งปันกันได้เป็นชั้นเป็นเชิง ภิกษุก็ทำไปอย่างหนึ่ง ท่านทั้งหลายที่เรียกตัวเองว่าครู ก็ทำไปอีกอย่างหนึ่ง แต่ก็ต้องยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้นทั้งนั้น.

การจะยกฐานะทางวิญญาณหรือทางจิตนั้น จะต้องมีปัญหาเกิดขึ้นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าจิต หรือวิญญาณนั้นคืออะไร ซึ่งอาตมาจะได้กล่าวต่อไปดังที่ได้กล่าวค้างอยู่ เป็นอันว่าในข้อแรกที่เราจะทำความเข้าใจกันในวันนี้ก็คือ คำว่าจิต, คำว่าวิญญาณ, คำว่าใจ, คำว่ามโน แล้วแต่จะเรียกกันก็คำ แต่ถือว่าอันนี้เป็นศูนย์กลางของความยึดมั่น ถือมั่น เป็นศูนย์กลางของความเห็นแก่ตน คำว่าจิต คำว่าวิญญาณ คำว่ามโนนี้ ท่านทั้งหลายจะเห็นได้ทันทีว่า เป็นภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤต ไม่ใช่ภาษาไทย เป็นอันว่าในหมู่ชนที่ได้ใช้ภาษาบาลีหรือใช้ภาษาสันสกฤตนั้น มีคำว่าจิต ว่าวิญญาณ ว่ามโนนี้ใช้แล้ว และก็หมายถึงสิ่งที่เราเรียกกันในประเทศไทยว่า “ใจ” บางทีเราใช้คำว่าจิต, ว่าวิญญาณ, ว่ามโนนั้นเสียเอง เพราะว่าเราได้รับวัฒนธรรมทางภาษามาจากชาวอินเดียตั้งสองพันปีมาแล้ว จึงมีคำภาษาบาลี หรือสันสกฤตติดมาอยู่ในภาษาไทย ฉะนั้นจึงให้ถือว่า ได้แก่คำว่าใจ ในภาษาไทยนั่นเอง แต่คำว่าใจก็ตาม หรือ คำว่าจิต ว่า วิญญาณ ว่ามโนในภาษาบาลีก็ตาม ล้วนแต่มีความหมายกว้างทั้งนั้น กว้างจนแยกออกไปได้หลายประเภท ; เช่นคำว่า “ใจ” นี้ หมายถึงจิตที่คิดนึกก็ได้ หมายถึงความรู้สึก และคิดนึกก็ได้. คำว่าจิต ว่าวิญญาณ ว่ามโนนั้นก็เหมือนกัน ; เมื่อได้ตรวจดูในภาษาบาลีอย่างทั่วถึงแล้ว ปรากฏว่า ในที่บางแห่ง ใช้มีความหมายเหมือนกัน คือแทนกันได้

แต่ในบางแห่งความหมายกว้างแคบกว่ากันบ้าง แล้วแต่คำนั้นเขาจะมุ่งหมายให้
ให้ถึงถึงอะไร, ลักษณะอย่างนี้มีในภาษาทั่วไป.

ขอให้สังเกตคำในภาษาอังกฤษเป็นต้น ถ้ามันมาในเรื่องหนึ่งหรือใน
วิชาแขนงหนึ่ง, ก็มีความหมายเพี้ยนไปจากที่มีในวิชาอีกแขนงหนึ่ง นี่เป็นความ
สลับซับซ้อนของภาษา อย่างนี้ย่อมมีอยู่ในทุกภาษา แต่โดยเนื้อแท้แล้ว คำ ๓-๔ คำนี้
ถึงถึงสิ่งเดียวกัน คือถึงถึงสิ่งที่คนในสมัยนั้นเข้าใจกันว่า เจ้านี่เองที่เป็น
ประธาน ที่เป็นตัวยืนโรงเป็นหลักอยู่ภายใน สิ่งที่เราเรียกว่าจิตก็ตาม วิญญาณ
ก็ตาม ใจก็ตามเป็นตัวแกนกลาง คล้ายกับเป็น Nucleus ของมนุษย์เราคนหนึ่งๆ ,
สติปัญญาของเขามีในเรื่องนี้อย่างไร เขาก็ต้องว่าไปตามนั้น ฉะนั้นเป็นอันว่า
ในสมัยพุทธกาลนั้น เขาถือว่าสิ่งๆหนึ่ง ที่เรียกว่าจิต หรือวิญญาณ หรือ
มโนบางครั้ง แต่เป็นสิ่งๆเดียวกัน ยืนอยู่เป็นแกนกลาง ถ้าพูดโดยสมมุติก็ว่า
เป็นผู้ยึดครองร่างกายนี้ อย่างนี้เป็นต้น. ส่วนที่ได้เกิดเป็นคำมีความหมายต่างๆขึ้น
ก็เช่นว่า “จิต” หมายถึงผู้ก่อสร้างทำนองพระเจ้า ; แล้ว “วิญญาณ”
ก็หมายถึงรู้แจ้งเฉพาะเรื่องเฉพาะราย . ส่วน “มโน” หมายถึงธาตุรู้ทั่ว ๆ ไป
บางทีก็เรียกว่ามโนธาตุเป็นธาตุรู้ทั่ว ๆ ไป คล้ายกับจะพูดว่า จิตหรือวิญญาณนี้
มันป่องมาจากธาตุรู้ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับเนื้อหนังของเรานี้ ป่อง
ขึ้นมาจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ; ส่วนสิ่งที่เรียกว่า
จิตหรือวิญญาณ ก็ป่องขึ้นมาจากมโนธาตุ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ มีหน้าบางที
ก็เรียกว่า วิญญาณธาตุเสียเองบ้างก็มี ; มันแทนกันได้อย่างนี้.

ถ้าเราจะถึงถึงที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไปในภาษาบาลีนั้น “จิต” ถึงถึงสิ่งที่
ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดในร่างกายเรา ยืนโรงอยู่สำหรับความรู้สึก แล้วก็ผันแปร
เป็นจิตอย่างนั้น เป็นจิตอย่างนี้ เป็นจิตได้หลาย ๆ ชนิด อย่างที่พวกอภิธรรมเขาว่า

๘๙ ดวงหรือ ๑๒๑ ดวงนี้เขาใช้คำพูดผิดไป คือแทนที่จะใช้คำพูดว่า ๘๙ ชนิด หรือ ๑๒๑ ชนิดไปพูดกันว่าเป็น ๘๙ ดวง หรือ ๑๒๑ ดวง พวกเราเลยฟังยาก ถ้าพูดว่า เปลี่ยน ๘๙ ชนิด ๑๒๑ ชนิด ก็ฟังง่ายทันที มันผันแปรได้ ตามแต่จะมีมโนธาตุ ส่วนใดส่วนอื่นที่เป็นเจตสิก มาปรุงมาผสม มาปรับปรุงมัน แล้วจิตก็ผันแปรไปตามนั้น. นี่เรียกว่าเป็นตัวยืนโรง สำหรับคำว่า “วิญญาน” ก็หมายถึงเมื่อทำหน้าที่ รู้แจ้งเฉพาะเรื่องเฉพาะราย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น เป็นต้น ที่เป็นสะพาน หรือที่ออกมาสู่แจ้ง. สิ่งที่ทำหน้าที่รู้แจ้งก็ไม่มีอะไรอื่นนอกจากจิต แต่พอมา ทำหน้าที่รู้แจ้ง ทางตา ทางหู ทางจมูกเหล่านี้ เราติดป้ายให้ใหม่ว่า “วิญญาน” แทนที่จะเรียกว่าจิต. ส่วนคำว่า “มโน” นั้น ถือว่าเป็นธาตุทางฝ่ายจิตทั่วไป จะเอามาใช้แทนคำว่าจิต หรือว่าวิญญานบ้างก็ได้ ดูจะต้องการคำพูดที่ไพเราะ และให้มีมากขึ้นเพื่อสะดวกแก่การขีดเขียน และโดยเฉพาะทางกายภาพ กลอน. ฉะนั้นอย่าได้เข้าใจไปในการทำงานว่า มันต่างกันเด็ดขาด จนถึงกับจะต้องตั้งพิธีศึกษา เป็นพิเศษ; โดยที่แท้จริงแล้วจะเล็งถึงสิ่งๆเดียวกันทั้งนั้น และบางที่เราก็มักใช้คำว่า ธาตุแก่สิ่งเหล่านี้ ก็เพราะมันเป็นธาตุตามธรรมชาติ; อย่าได้ถือว่าเป็นสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์พิเศษอะไรออกไป ; เพราะฉะนั้นเราก็จับสิ่งๆ หนึ่งได้ว่า สิ่งที่เขา เรียกว่าจิต ว่าวิญญาน ว่ามโน นี่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นแกนกลางของคนๆ หนึ่ง. ถ้าใครจะเกิดความรู้สึกว่า เป็นตัวเป็นตนอะไรขึ้นมาละก็ความคิดจะแล่นไปเอง ไปยังสิ่งที่เรารู้สึกว่าจิต ว่าจิตนี้ คือตัวเราแท้ ; จะมาเอาตัวเราที่ร่างกายนี้ คู่มั่นไม่ฉลาด, ละอาย, จึงไปเอาตัวเราที่เล็ก คือหมายถึงจิต.

ความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่า ตัวเรา ตัวเรานั้น ที่แท้ก็เป็นเพียงมายาเท่านั้น และเล็งถึงจิตนั่นเอง เพราะว่าจิตนั้นแหละทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าตัวเรา แล้ว ก็ตัวเราที่จิตนั่นเอง ; อย่างที่นักคิดชื่อ เดสการ์ต (Descartes) เขาว่า “ข้าพเจ้า คิดได้ดังนั้นข้าพเจ้ามีอยู่”. สูตรของเขาว่า Cogito, ergo ergo sum. ขอให้นึกถึง

คนๆ นี้ไว้บ้างว่า คนๆ นี้ไม่เคยเรียนพุทธศาสนา และไม่เคยเรียนอะไรที่จะยอมไปใช้เป็นหลัก แต่เขาก็ยังมีความคิดได้เองว่า ข้าพเจ้าคิดได้ ดังนั้นข้าพเจ้ามีอยู่ เพราะมันมีสิ่งๆ หนึ่งในที่คิดได้ว่า ข้าพเจ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าอย่างนี้ ดังนั้นต้องถือว่า “ข้าพเจ้ามีอยู่” นี่คือการตนเกิดขึ้นได้ทั้งที่เป็นมายา จึงมีหลักในพุทธศาสนาเราที่กล่าวไว้ว่า “จิตตํ อตฺตํ นามํ.” จิตนั้นแหละชื่ออัตตา ก็แปลว่า จิตนั้นแหละคือตัวตน แต่เมื่อดูให้ดีแล้ว จิตเองก็มายา อัตตานั้นก็มายา เพราะว่าจิตนั้นก็เพียงธาตุตามธรรมชาติ และทำให้เกิดความรู้สึกว่า อัตตาคือตัวตน หรือตัวเราขึ้นมาด้วยความสำคัญผิด อัตตานั้นก็เป็นมายา ; แต่เมื่อมันมีความรู้สึกอย่างนี้อยู่ จะปฏิเสธว่าไม่มีจิต หรือไม่มีตนก็ไม่ได้ เพราะคนธรรมดาสามัญต้องรู้สึกอย่างนี้ ดังนั้นมันจึงเกิดมีความรู้สึกที่ว่า “ตัวเรา” ขึ้นแก่คนทุกคน หรือสิ่งที่มีชีวิตทุกชีวิต เพราะฉะนั้นขอให้สนใจกับสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาให้ได้ก่อน จึงจะเรียนธรรมะเข้าใจ.

เรามองไปดูที่เด็กๆ ก็ได้ เขามีตัวตนของเขาอย่างไร เขายึดมันถือมันในตัวตนของเขาอย่างไร. ดังที่ได้กล่าวแล้วแต่วันแรกนั้นบ้างว่า ตัวตนนี้ ได้ก่อรูปขึ้นมาอย่างไร. ที่แรกเกิดมา เพิ่งคลอดออกมา ก็แทบจะไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน, แต่สิ่งแวดล้อมทำให้รู้สึกไปในทางตัวตนทั้งนั้น เดี่ยวก็มีแม่ของตน เดี่ยวก็มีพ่อของตน เดี่ยวก็มีพี่ของตน มีอะไรของตน มีตุ๊กตาของตน มีทรัพย์สินสมบัติของตน แม้แต่จานกินข้าวก็ต้องใบของตนจึงจะยอมกิน และคนอื่นจะเอาจานนี้ไปกินไม่ได้ เพราะจานใบนี้มันของตน ดังนี้ เป็นต้น; ความรู้สึกที่เป็นไปในทางตัวตนก็มีมากขึ้น.

สิ่งที่เรียกว่า autonomy นี้มีมากขึ้นๆ ตามวันคืนที่ล่วงไป เราจึงมีความรู้สึกที่ตัวตน หรือของตน อัดเต็มปริ่มอยู่ ดังที่กำลังมีอยู่ที่นี่ หรือเดี๋ยวนี้

ในเมื่อมีอะไรเกิดขึ้นให้มันแสดงออกมา ; เพราะฉะนั้นเราควรเข้าใจคำว่าจิต และ คำว่าอัตตาตัวตนนี้ว่า มันถึงถึงอะไร, มันเป็นของจริงแท้เด็ดขาด หรือว่ามัน เป็นเพียงมายา ที่ทำให้เราเข้าใจว่าอย่างนั้นๆ เราควรพิจารณาถึงสิ่งนี้ ในฐานะเป็นสิ่งสำคัญ เป็นศูนย์กลางของสิ่งที่จะต้องศึกษา เพราะเราจะต้องจัด สิ่งต่างๆที่เป็นความเห็นแก่ตน หรือเห็นแก่จิตก็ตาม.

ความเห็นแก่ตนนี้ มันมีมูลมาจากสิ่งที่เรียกว่า “ตน” คำที่เรารู้จัก กันดีในวงนักศึกษาครูบาอาจารย์นี้ ก็คือคำว่า ego กับ egoism คำว่า ego เป็นภาษาลาติน ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า soul เพราะฉะนั้น คำว่า ego ซึ่งเป็น คำเดียวกับคำว่า soul ในภาษาอังกฤษ ก็ตรงกับคำว่า อัตตา ในภาษาบาลี; ดังนั้น ego ของพวกลาตินก็ไม่มี ความหมายอะไรมากไปกว่าจิต. พวกกรีกมีคำว่า kentrikos ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า centre ที่แปลว่าศูนย์กลาง; kentrekos ก็คือ centre นี้เพราะเขาถึงเห็นว่า สิ่งนี้คือศูนย์กลางของคนเรา เพราะฉะนั้นจิตก็คือ สิ่งที่เป็น ศูนย์กลางของคนเรา ตามความรู้สึกลึกซึ้งสามัญสำนึกของทุกชาติทุกภาษา, มันจึงตรง กันอย่างนี้.

ชาวอินเดียใช้คำว่า “ชีโว” หรือ “เจตภูติ” กับสิ่งๆ นี้ เพราะเขา ถือว่าตัวชีวิตแท้ก็คือสิ่งนี้ ฉะนั้นจึงเรียกตัว ego หรืออัตตานี้ว่า ชีวะ หรือ ชีโว อีกที่หนึ่ง ; หรือบางทีก็เรียกว่าเจตภูติคือ “จิตที่เป็นอยู่จริง” เป็นตัวเราอยู่จริง ; แต่คำว่าเจตภูตินี้ ในภาษาไทยความหมายเปลี่ยนไปเป็น ผีปิศาจหรืออะไรทำนองนั้น ไปเสีย ควรจะถือเอาความหมายเดิมที่ว่า เจตภูติหมายถึงสิ่งที่เป็นจริง หรือตัว เราจริง ; ฉะนั้นเราจะได้คำหลายคำที่เดียว ที่ถึงถึงสิ่งเพียงสิ่งเดียว คือสิ่งที่เรา เข้าใจว่าเป็นตัวเรา ได้แก่คำว่าจิต, คำว่าวิญญาณ, คำว่ามโน, คำว่าชีโว, คำว่า เจตภูติ, ตลอดจนคำว่า ego, kentrikos เหล่านี้เป็นต้น.

สิ่งเหล่านี้ ตามปกติเราไม่ถือว่าดีหรือชั่ว บุญหรือบาป มันเป็นกลาง แต่ถ้าเมื่อใดมันมีอะไรเข้ามาแวดล้อม, มากระทบ มาปรุงแต่ง เกิดเป็นความเห็นแก่ตัวขึ้นมา ego นั้นจึงกลายเป็น egoism, กลายเป็นความเป็นความเห็นแก่ตัวเสียแล้ว ไม่ใช่ ego เฉยๆ ; คำว่าอัตตา ได้กลายเป็นอัตตวาทุพาทานไปแล้ว คือเป็นความยึดมั่นถือมั่นว่าตัว แม้จะเรียกสั้นๆว่าอัตตา ก็กลายเป็นความเห็นแก่ตัวไปแล้ว นี่แหละคือต้นตอ หรือว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดเพียงสิ่งเดียว ที่เป็นปัญหายุ่งยากของมนุษย์เราทั้งโลก ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จักสิ่งนี้ไว้ โดยลักษณะอย่างนี้ ความหมายอย่างนี้.

คำว่า egoism นี้ ควรจะมองดูให้ชัด จนเห็นว่า มันคืออะไรกันแน่ โดยที่แท้แล้วมันเป็นสิ่งที่ต้องมีโดยแน่นอน; egoism นี้ต้องมีกันทุกคนและมีโดยแน่นอน คือความเห็นแก่ตัว. แต่ว่าความเห็นแก่ตัวโดยบริสุทธิ์นั้น ยังไม่อันตรายมากมายอะไรนัก และเป็นมูลเหตุที่ทำให้ทำไปในทางที่ดีก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องทำไปในทางชั่วเสียตะพึด; แต่ถ้าหากว่า egoism นี้ไม่ถูกควบคุมไว้เป็นอย่างดี คือไม่ได้รับการศึกษาที่ดี หรือไม่ได้รับการศึกษาที่ดี มันก็จะกลายเป็น selfishness เราจะเห็นได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า selfishness นั้นพึงไม่ได้ อาศัยมันไม่ได้ เป็นอันตราย; แต่สิ่งที่เรียกว่า egoism นี้ยังพออาศัยได้ อาศัยสิ่งนี้ทำดีก็ได้ ทำชั่วก็ได้ ถ้าเรารู้จักอาศัยไปในการทำของรักตัว สงวนตัวแล้ว มันก็ดังไปในทางทำดี แต่ถึงจะทำดีอย่างไร ก็คงเรียกว่าความเห็นแก่ตัว หรือ egoism อยู่ นั่นเอง แต่เป็นความเห็นแก่ตัวชนิดที่ดี; ฉะนั้นเกี่ยวกับเด็กๆ เราจึงไม่ได้สอนให้หมด egoism หรือหมดความเห็นแก่ตัวอย่างพระอรหันต์ แต่เราสอนให้รู้จักมีตัวที่ดี เพื่อให้มีความเห็นแก่ตัวที่เป็นชนิดดี มีลักษณะดี คือไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ใครโดยประจักษ์.

ที่ต้องใช้คำว่า “โดยประจักษ์” นี้เพราะความเดือดร้อนนั้นมีอยู่ ๒ ชนิด คือชนิดที่ไม่ประจักษ์ก็มี; อย่างนั้นเราชอบ, เรารัก, เราพอใจกันมาก ความเดือดร้อนที่ไม่ประจักษ์ นี้คือความสนุกสนาน ความสุข ความเพลิดเพลินอะไรต่างๆ มีความเอร็ดอร่อย เป็นความทุกข์ที่ไม่ประจักษ์ สำหรับความทุกข์ที่ประจักษ์นั้นต้องเว้นขาด เพื่อไม่เบียดเบียนกันให้ลำบาก ถ้าเรามีความเห็นแก่ตัว แต่ไม่เป็นไปในทางทำผู้อื่นให้เดือดร้อนโดยประจักษ์แล้ว ก็ใช้ได้สำหรับกรณีทั่วไป เพราะว่าเป็นการแสวงหาประโยชน์โดยชอบธรรม ที่ทุกคนจะต้องเห็นแก่ตัว รักตัวสงวนตัว และรักของของตัวเอง; เพราะฉะนั้นเราจะต้องจับหลักให้ได้ว่า อัตตาหรือจิต หรือวิญญาณ หรือมโน หรือ ego อะไรเฉยๆ นี้ ถ้ายังไม่ถูกยึดถือ ก็ไม่เป็นไร มันอยู่ของมันตามธรรมชาติ และก็ไม่ทำอันตรายใคร ; มันตั้งอยู่ในฐานะเป็นตัวชีวิต หรือเป็นศูนย์กลางของชีวิต ให้ชีวิตมีอยู่ แล้วก็เกิดความรู้สึก คิดนึก และเกิดการกระทำต่างๆ ตามที่ควรจะทำ.

แต่ถ้าควบคุมมันไม่ได้ มันก็เกิดเป็นความเห็นแก่ตัว พอเกิดความเห็นแก่ตัวแล้วระงับเกิด มันจะแยกเดินทางเป็นสองทาง คือทำไปในทางดีก็ได้ทางชั่วก็ได้. เราจะต้องควบคุมให้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์ คือเป็นไปในทางที่จะไม่เดือดร้อนแก่กันและกันนั่นเอง ; ฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลายกำหนดคำว่า เห็นแก่ตน แล้วจะได้เข้าใจคำว่า เห็นแก่ตนจัด ชนิดที่เป็นกิเลสหรือเป็นความเสียหาย ; ความเห็นแก่ตนมีอยู่ ๒ ความหมายดังนี้.

ถ้ามีความเห็นแก่ตนจัด จนกลายเป็น selfishness หรืออะไรทำนองนี้ ละก็เรียกว่าวิญญาณตกต่ำ คือจิตตกต่ำอยู่ในสภาพที่เป็นนรก ไม่ใช่สูงเป็นสวรรค์ เสียแล้ว พวกครูเรามีหน้าที่ที่จะต้องยกสถานะของจิต หรือวิญญาณนี้ให้สูงขึ้นมาไม่ให้ต่ำถึงอย่างนั้น ให้อยู่ในสภาพที่พออยู่ได้ จึงมีความเห็นแก่ตัวชนิดที่ดีอยู่

ชั้นหนึ่ง. นี่เป็นเรื่องฝ่ายโลกียะ คือทำไปตามลำดับของชาวโลก. ถ้าเป็นเรื่องฝ่ายโลกุตตระ เป็นเรื่องฝ่ายพระอริยเจ้าละก็ สูงไปจนถึงว่า จะไม่มีความเห็นแก่ตัว เหลืออยู่เลย จิตจึงว่างเปล่าจากความยึดถือตัวหรือของตัว จึงไม่มีทุกข์ ไม่ว่าจะ เป็นความทุกข์ชนิดที่ประจักษ์หรือไม่ประจักษ์ก็ตาม, ย่อมไม่มีความทุกข์เลย.

ส่วนพวกเรานี้ ต้องกันความทุกข์โดยประจักษ์ออกไปเสียก่อน แล้ว ได้รับความทุกข์ที่ไม่ประจักษ์นี้เข้ามาบริโภค และทนทุกข์ไปอย่างไม่รู้สึกรู้สีก เพราะ ฉะนั้นเราจะต้องมองเห็นชัดว่า มันสายเดี่ยวแนวเดียว คืออยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว เราต้องขจัดความเห็นแก่ตัว หรือควบคุมความเห็นแก่ตัวนี้ให้ดียิ่งขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งหมดความเห็นแก่ตัว อาตมาจึงยืนยันให้ถือเป็นหลักว่า จริยธรรมนี้มี เพียงแนวเดียวสายเดียว สำหรับบุคคลเดียว เดินไปสู่จุดหมายเพียงอย่างเดียว.

ขอภัยที่ต้องพูดอย่างนี้ เพื่อให้ท่านทั้งหลายประหยัดเวลาได้มาก คือ เราเรียนพุทธศาสนาอย่างสูง อย่างกลาง อย่างต่ำเป็นเด็กอมมือ พร้อมกันไปใน คราวเดียวกัน อย่าต้องเสียเวลาหลายครั้ง มันจะไม่พอกับเวลา ขอให้สังเกต เอาเองว่า ส่วนไหนที่จะเอาไปใช้กับเด็ก ส่วนไหนที่ควรที่จะเอาไปใช้กับผู้ใหญ่ แล้วส่วนไหนที่จะเอาไปใช้กับพระอริยเจ้า ซึ่งไม่ใช่ชาวโลกตามธรรมดา. คำว่าจิต หรือคำว่าอัตตาตัวตน แล้วก็เห็นแก่ตัวตนนี้ มีอยู่อย่างนี้.

เพื่อจะเข้าใจต่อไปถึงที่เราจะควบคุมมัน คือควบคุมจิตไม่ให้เกิดความ เห็นแก่ตัวชนิดที่ไม่ปรารถนานั้น เมื่อมาถึงตอนนี้ เราจะต้องรู้ถึง mechanism คือ กลไกต่างๆ ของจิต ว่ามันมีอยู่อย่างไรบ้าง ถ้าเราไม่รู้เรื่องนี้ จะควบคุมมัน ได้อย่างไร ขอให้เราคิดดู ถ้าจะรู้เรื่องกลไกของจิต เราถือโอกาสศึกษาเรื่องที่ เกี่ยวกับจิตนี้ไปเสียคราวเดียวกันเลยจะดีกว่า ฉะนั้นเราจึงจำเป็นจะต้องศึกษา

เรื่องราวทั้งนี้พร้อมกันไปกับเรื่องใจ กับเรื่องจิต ซึ่งถ้าเรียกเป็นภาษาบาลีก็เรียกว่าเบญจขันธ์ พอได้ยินว่าเบญจขันธ์เดียวกันง้วนอน ขออย่าได้คิดว่ามันเป็นสิ่งที่ชวนให้ง้วนอน มันเป็นเรื่องที่น้อมนำให้เรามองไปในตัวเราอย่างประูประังอย่างละเอียดมากกว่า.

กายกับใจ มันมีเพียงสองอย่าง ที่เรียกว่าจิตหรือใจนั้น มันเป็น nucleus หรือแกนกลาง นี่กล่าวสมมุติ; นอกนั้นก็เป็เปลือกนอก คือร่างกายทั้งหมด. นี่เรียกมีอยู่สองอย่าง. ถ้าเรียกเป็นภาษาบาลีก็เรียกว่า นามรูป. นามคือใจ; รูปคือกาย. นามรูปนี้ต้องไปด้วยกันไม่แยกกัน. ตามหลักวิชาหรือตามทางทฤษฎีสำหรับพูดนั้น พูดแยกกันได้ว่า กายอย่างหนึ่ง ใจอย่างหนึ่ง เป็นคนละอย่างเลย คือแยกกันไปเด็ดขาดเลย; แต่ตามข้อเท็จจริง หรือพุดตินัยนั้นไม่แยกกันได้, ต้องมาด้วยกันเสมอ เป็น “นามรูป” ไปเลย และใช้จำนวนเป็นเอกวจนะด้วย คือเป็น singular number ตามทางไวยากรณ์นั่นเอง กายกับใจนี้ต้องรวมกันเป็นสิ่งเดียว เป็นของสิ่งเดียว ถ้าแยกกันแล้วเป็นตายหมด คือไม่มีความหมายอะไรหมด แล้วก็ทำหน้าที่จะอะไรไม่ได้เลย, ต่อเมื่อรวมกันจึงจะทำอะไรได้ทั้งกายและใจ ; ดังนั้นการที่แยกเป็นกายกับใจอีกมากมายหลายสิบชนิดนั้น มันเป็นเรื่องพูด, เรื่องจริงมันไม่แยก ; ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้.

ในภาษาธรรมะที่เขาชอบเปรียบนั้น เขาเปรียบเทียบกายกับใจนี้ กับคน ๒ คน; คนหนึ่งเป็นง่อยเดินไม่ได้แต่ตายังดี อีกคนหนึ่งร่างกายใหญ่โตแข็งแรงแต่ตาบอด มันจะไปไหนได้ด้วยกันอย่างไร. ที่ตาดีแต่เป็นง่อยนี้แหละคือใจ มันเดินไม่ได้แต่ตามันดี ; ที่ร่างกายแข็งแรงเดินได้ แต่ตาบอดนั้นคือร่างกาย ; พอเอาสองคนนี้มารวมกัน คือให้คนง่อยตาดี ชีบนคนตาบอดที่แข็งแรง รวมเป็นคนๆ เดียวกันนี้มันก็ไปได้ ไปทำอะไรที่ไหนก็ได้ กายกับใจมีลักษณะ

อย่างนี้ จะว่าเป็นสิ่งเดียวหรือสองสิ่ง นี่ลองคิดดูเองว่าพูดอย่างโน้นมันถูกกว่า. ต่อเมื่อจำเป็นต้องให้คำอธิบายอย่างละเอียด จึงได้เกิดแยกเป็นกายกับใจขึ้นมา. ส่วนกายนั้นนับเป็นส่วนหนึ่ง ; ส่วนใจอีกส่วนหนึ่งนี้ เอามาแยกออกเป็น ๔ ส่วน เรียกว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ใจที่ทำหน้าที่รู้สึกทุกข์หรือสุข พอใจหรือไม่พอใจ นี่เรียกว่า **เวทนา**;

ใจทำหน้าที่รู้สึกตัวอยู่เสมอว่า อะไรเป็นอะไร ไม่พินเพื่อนทางสติสัมปชัญญะ คือให้มีสติอยู่เรื่อย ไม่เหมือนกับคนสลบ คนเมา หรือคนบ้า; ใจส่วนที่ทำให้สติปรกติอยู่ได้อย่างนี้ เรียกว่า **สัญญา** ;

ใจส่วนที่เป็นความคิดนึกอะไรต่างๆ นั้นเรียกกว่า **สังขาร**;

ใจที่ยืนโรงอยู่ คอยรู้ทางหู, ทางตา, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกายว่าอะไรเป็นอะไรนั้นเรียกว่า **วิญญาณ**; เลยเป็น ๔ ส่วนขึ้นมา การแยกโดยละเอียดอย่างนี้ ก็เพื่อศึกษากันกว้างๆ มากกว่า. ในการปฏิบัติโดยแท้จริง ไม่แยกก็ทำได้.

ในครั้งพุทธกาล บางคนเป็นพระอรหันต์โดยไม่รู้การแจกส่วนของคนเราเป็นรูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ นี่ก็ยังมี; แต่เพราะว่าเขารู้อะไรลึกซึ้งมากกว่านั้น คือรู้ความจริงของมันที่เดียวหมดไปก็ยิ่งได้. แต่ในที่นี้ เราต้องการจะศึกษาเพื่อรู้จักควบคุมมัน. เหมือนอย่างว่ารถยนต์คันหนึ่งนี้ เราแยกเป็นสองส่วนก่อน คือส่วนตัวรถ แล้วก็เป็นส่วนเครื่องยนต์ของรถที่จะทำให้รถวิ่งได้ คือส่วน mechanism ต่างๆ ภายในของรถ. แต่ตัวเครื่องยนต์ของรถนั้นเรายังแยกออกเป็น ระบบไฟ, ระบบเชื้อเพลิง, ระบบหล่อลื่น, กับระบบกลไกต่างๆ ; เป็น ๔ ส่วนอย่างนี้ก็ยังได้ ; แต่เมื่อรวมกันทั้งหมดมันจึงจะเป็น

รถคันหนึ่ง และวิ่งได้ ; ดังนั้นคำว่าเบญจขันธ์นี้ที่แยกออกเป็นถึง ๕ ส่วน ก็มุ่งหมายอย่างนี้; ส่วนรูปร่างนั้นนับเป็นส่วนหนึ่ง ส่วนนามหรือใจนั้นนับเป็น ๔ ส่วน; ทั้งนี้ก็เพื่อให้รู้ว่า ในส่วนที่เป็นนามหรือเป็นใจนั้น มันก็พร้อมเสมอที่จะทำหน้าที่ของมัน เช่น :

เวทนา นี่ก็พร้อมที่จะรู้สึกในสัมผัสนั้น เป็นความพอใจ หรือไม่พอใจขึ้นมา ;

สัญญา ก็ทำหน้าที่ดำรงสติสัมปชัญญะสมบัติอยู่เรื่อย ;

สังขาร ก็พร้อมที่จะคิดนึกไปตามเหตุการณ์ที่แวดล้อมเรื่อย ;

วิญญาณ ก็พร้อมที่จะรู้แจ้งที่ตา ที่หู ที่จมูก เป็นต้น ว่าอะไรเป็นอะไรอยู่เรื่อย

ส่วนที่เรียกว่ารูปร่างนั้น ก็หมายถึงเนื้อหนังร่างกายนี้เป็นส่วนใหญ่ แต่ยังหมายถึงรูปที่แฝงอยู่ในร่างกายนั่นด้วย กล่าวคือ ภาวะที่แฝงอยู่ในนั้น; เช่น ร่างกายนี้เรายังมีภาวะที่แฝงอยู่ในนั้นว่า เป็นความสูงหรือต่ำ ดำหรือขาว ความเป็นหญิงหรือชายเหล่านี้เป็นต้นรวมอยู่ด้วย. ภาวะที่เป็นหญิงหรือเป็นชาย เป็นคนสูงหรือคนต่ำนี้ ก็รวมเรียกว่ารูปได้เหมือนกัน ดังนั้นจึงมีรูปโดยตรง คือเนื้อหนังร่างกาย และก็มีรูปแฝง คือความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ดูได้ที่รูปร่าง ; นี้รวมเรียกกันว่ารูป และเมื่อรวมเวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณเข้าอีก ก็เป็น ๕ ; ๕ ส่วนซึ่งเรียกว่ากลุ่มหนึ่งของร่างกายและจิตใจ ซึ่งรวมกันเป็นคนหนึ่งนั่นเอง.

ที่นี้ **กลไกที่มันมีอยู่ในนี้** ก็คือเรื่องที่เราเรียกกันในทางศาสนาว่า **ปฏิจจสมุปบาท**. ในที่นี้จะเอามาแต่ตอนที่สำคัญที่สุด คือตอนที่ว่า เมื่อมีรูป

หรือเสียงก็ตาม ยกตัวอย่างเพียงอย่างเดียวว่า มีรูปมากระทบที่ตา ; รูปกระทบเข้าที่ตาซึ่งประกอบด้วยเส้นประสาท และมีวิญญาณพร้อมที่จะเกิดขึ้นทำหน้าที่อยู่เสมอ, การกระทบอย่างนี้เรียกว่า ผัสสะ. ผัสสะแปลว่า การกระทบ นี่เป็น mechanism อันแรก คือการกระทบระหว่างรูปกับตา ซึ่งมีจักขุวิญญาณเกิดขึ้นทำหน้าที่อยู่ด้วย . ผัสสะหรือการกระทบนี้ ใครๆ ก็มีอยู่ด้วยกันทุกคน มีอยู่แต่เพียงว่าไม่สังเกต ไม่สนใจ ไม่ศึกษาว่า มันมีการกระทบ มีแต่ปล่อยไปตามเรื่อง เลยไม่เข้าใจคำว่า ผัสสะ ; ฉะนั้นถ้าอยากจะทราบธรรมะ ถ้าอยากจะเข้าใจธรรมะ ต้องสนใจในสิ่งที่เรียกว่า “ผัสสะ” นี่จนเข้าใจเสียก่อน นับว่าเป็นอันแรกที่สุดที่ต้องเข้าใจ.

พอเกิดมีผัสสะอย่างนี้แล้ว ก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า เวทนา คือความรู้สึกที่เป็นผลเกิดมาจากการกระทำนั้นว่า อันนี้น่ารักหรือไม่น่ารัก พอใจหรือไม่พอใจ ถ้าสวย รูปสวยก็พอใจ รูปไม่สวยก็ไม่พอใจรูปน่าเกลียดน่าชัง หรือยั่วโทสะ ก็ยังไม่พอใจ พอใจหรือไม่พอใจนี้เป็นเวทนา พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่าผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ผัสสะปรุงแต่งเวทนา เวทนานั้นแหละคือตัวเรื่อง ตัวการ ตัวต้นเหตุที่ทำให้โลกนี้เป็นอย่างไร.

อาตมากล่าวอย่างนี้ ท่านจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจลองไปคิดดู ท่านจะเรียกมันว่าตัวนิดเดียว หรือตัวใหญ่ หรืออะไรก็สุดแท้ แต่ที่แน่ๆ หนึ่งคือตัวต้นเหตุ ตัวการใหญ่ที่สุด ที่ร้ายกาจที่สุด ที่บันดาลให้โลกเราเป็นอย่างไร ข้อนี้เป็นเพราะว่าเราทุกคนนี้เป็นทาสของเวทนา เพราะว่าเราหลงรักในเวทนาด้วยกันทั้งนั้น; เราอยากได้เวทนาที่เป็นสุข เราทำทุกอย่างนี้เพื่อเวทนาที่เป็นสุข การอดูสำหรับเล่าเรียน การอดูสำหรับประกอบอาชีพไม่มีหยุดหย่อน วิ่งเตล็ดตลอดชีวิตนี้เพื่อสุขเวทนาของตัวเอง หรือของผู้คนที่เรารัก ซึ่งทำให้เกิดสุขเวทนาแก่เราอีกต่อหนึ่ง สุขเวทนานี้เป็นตัวเรื่องสำคัญเช่นนี้ แต่ยังไม่เด็ดขาดถึงกับว่า จะเป็นอย่างนั้นไปเสียหมด. ถ้าเราควบคุมดี มันไม่เป็นอย่างนั้นซึ่งจะได้กล่าวต่อไป.

ครั้นเมื่อเกิดเวทนาเช่นนี้แล้ว ต่อไปมันจะเกิดตัณหาอุปาทาน. ถ้าควบคุมไม่ให้เกิดตัณหาอุปาทาน เวทนาจะตายด้านจะไม่ทำอันตรายใคร ; แต่ถ้าควบคุมไว้ไม่ได้ เวทนาต้องให้เกิดตัณหาโดยแน่นอน คือความอยาก. ความอยากนี้หมายถึงความอยากทุกชนิด กินความกว้างหมด จะอยากอย่างไรก็เรียกว่าความอยากทั้งนั้น ไม่ใช่หมายความว่าเฉพาะในทางกามารมณ์. ถึงแม้คำนี้จะมีชื่อว่าตัณหา ก็ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงอยากทุกชนิด ไม่ใช่เฉพาะแต่ตัณหาทางกามารมณ์. ในภาษาไทยเราใช้คำว่าตัณหาไปในทางกามารมณ์ แต่ในทางภาษาบาลีเดิมของเขานั้น ตัณหาหมายถึงความอยากทุกชนิด; อยากในทางกามารมณ์เป็น **กามตัณหา**; อยากเป็นนั่นเป็นนี่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ ก็เรียกว่า **ภวตัณหา** ;อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้, หรือไม่ให้เป็นอย่างก็ตาม เรียกว่า **วิภวตัณหา** ; คือเรียกว่าตัณหาทั้งหมด. นี่ก็เป็นสิ่งที่ต้องขอร้องให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายกำหนดไว้เป็นพิเศษ ไม่อย่างนั้นการศึกษาระยะต่อไปข้างหน้าจะผิด จะเข้าใจไม่ได้ เพราะไปถือเอาความหมายตามภาษาไทยของคำว่า แล้วไปใช้กับตัณหาในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะ นี่มันไม่ลงกันได้ ฉะนั้นจะเป็นจะต้องจำไว้ให้ดี เวทนาให้เกิดตัณหา นี้หมายความว่า ให้เกิดความอยาก. ถ้าสิ่งที่เป็นเวทนานั้นเป็นความสุข เป็นความพอใจ ก็อยากได้, อยากเอา, อยากยึดครอง, อยากถนอม, หวงแหน, หึงหวงไปเลย ; ถ้าไม่พอใจมันก็อยากไปอีกทางหนึ่ง เช่นว่า อยากหนีไปเสีย อยากตีให้ตาย อยากทำลายเสีย; หรือถ้ารู้สึกว่าเป็นอันตรายก็อยากจะทำลายเสีย ถ้าเป็นคู่แข่งก็อยากทำลายเสีย; ดังนั้นเราจึงได้ตรึงนอนอยู่ด้วยความพอใจ และทั้งความไม่พอใจ.

เมื่อเกิดเป็นตัณหาแล้วช่วยไม่ได้; เรื่องมันไม่หยุดอยู่แค่ตัณหา แล้วมันจะต้องมีอุปาทาน คือเกิดความรู้สึกเป็นตัวเรา “ผู้อยาก” ขึ้นมาทันที. ถ้าความอยากได้เกิดขึ้นแก่จิตแล้ว ความรู้สึกเป็นผู้อยากก็ต้องเกิดขึ้นแก่จิตด้วย.

จะถือว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นตัวจิตก็ตาม เป็นผู้อยากขึ้นมาทันที รู้สึกว่ามีเราเป็นตัวตนขึ้นมา นี่แหละคืออุปาทาน **สิ่งที่เรียกว่าอุปาทาน คือความยึดมั่นว่า “ตัวตน” หรือ “ของตน”** ขอให้เข้าใจว่า “ตัวเรา” เกิดขึ้นตรงนี้เอง หากแต่ว่ามันเกิดอยู่ในครรภ์ เหมือนกับท้องแก่ เด็กได้เกิดสมบูรณ์แล้ว แต่ว่าอยู่ในครรภ์ยังไม่คลอดออกมา.

พอมีอุปาทานแล้วต้องเกิดภพเกิดชาติ ภพนั้นหมายถึงความพร้อมได้ที่, เป็นการกระทำในตัวมันเอง; เป็น mechanism ของตัวมันเอง ในตัวมันเองที่จะแบ่งบานเป็น ชาติ คือรู้สึกเป็น “ตัวกู” โผงผางออกมาเลย; ตัวกูอย่างนั้นตัวกูอย่างนี้, เต็มแ่งเต๋นกาขึ้นมาทีเดียว. ถ้าขณะนั้นมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร ก็เรียกว่าเกิดเป็นอย่างนั้น ; เช่นเมื่อความคิดนึกเป็นอย่างสัตว์ ก็เรียกว่าเป็นสัตว์ไปทีเดียว; มีความคิดนึกอย่างคน ก็เกิดเป็นคน; มีความคิดนึกอย่างเทวดา ; ก็เป็นเทวดา ; หรือมีความนึกคิดว่าเราเป็นพ่อ ก็เกิดเป็นพ่อ คิดว่าเป็นลูก ก็เกิดเป็นลูก ; ถ้ามีความคิดนึกอย่างเศรษฐี ก็เป็นเศรษฐี; มีความคิดนึกอย่างขอม ก็เป็นขอม.

พอเกิดเป็นอย่างไรขึ้นมาแล้ว ก็ต้องร้อนเพราะความรู้สึกว่าเป็นอย่างนั้น. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้หมายความว่าง่าย ๆ แต่เพียงว่า ทุกข์คือความเจ็บปวด ดิ้นรนแล้วก็เป็นทุกข์, ไม่ใช่เช่นนั้น; ท่านหมายถึงลึกซึ้งกว่านั้นมาก. ข้อนี้หมายความว่าเมื่อเรายึดมั่นถือมั่นว่าเราเป็นอะไรนั้นแหละ คือเราเป็นทุกข์; ดังนั้นท่านจึงตรัสว่า **“เบญจขันธ์ที่ถูกยึดถือด้วยอุปาทานนั้นแหละเป็นตัวทุกข์”**หมายความว่ากายกับใจนี้ ถ้าไม่มีการหลงผิดยึดมั่นว่าเป็นอะไรแล้ว มันยังไม่ทุกข์; ต่อเมื่อใดเรายึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็นอะไร เมื่อนั้นทุกข์ขึ้นมาทันที นี่แปลว่าเราเป็นทุกข์แบบหนึ่งโดยธรรมชาติภายในอยู่แล้ว ถ้ามันผิดมากไปกว่านั้น จนเรา.

ไปทำอะไรใครเข้า เพราะความเห็นแก่ตัวกูหรือของกูนี้แล้ว มันก็เป็นทุกข์ข้างนอก อีกทีหนึ่งคือทุกข์ทางสังคม คือเบียดเบียนกันเป็นวงกว้างออกไป เป็นชนหมู่ เบียดเบียนกัน หรือเบียดเบียนกันทั้งโลกก็สุดแท้ มันก็ต้องมีมูลมาจากความยึดมั่น ถือมั่นว่า ตัวเราซึ่งมาจากความอยาก คือตัณหา ซึ่งตัณหามาจากเวทนา เวทนา ก็มาจากผัสสะ และผัสสะก็มาจากสิ่งที่มีอยู่เคลื่อนกลาดตามธรรมชาติ เป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่มากระทบกันเข้ากับตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่ได้อาศัยจิตนี้ ออกรับรู้ว่า เป็นอะไรนั่นเอง.

ทั้งหมดนี้คือแนวสังเขปย่อยๆ ของ mechanism ของกลไกทางจิต หรือของจิตที่หันมืออยู่อย่างนี้ จะว่าพระเจ้าสร้างก็ได้ แต่ที่แท้มันก็เป็นเรื่องของมันเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นตั้งแต่วันแรกว่า ทุกอย่างนี้ เป็นเรื่องของมันเอง เป็นธรรมชาติ; เพราะฉะนั้นสิ่งทั้งหลายจึงได้นามว่า “ธรรมะ” ไปหมด; รูป เสียง กลิ่น รส ข้างนอกก็เป็นธรรมะ; ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นธรรมะ ; วิญญาณต่างๆ ก็เป็นธรรมะ ; การกระทบกันก็เป็นธรรมะ ; ตัวเวทนามก็เป็นธรรมะ ; ตัณหาทุกชนิดก็คือธรรมะ ; อุปาทานก็ธรรมะ ; ภพก็ธรรมะ ; ชาติก็ธรรมะ; ทุกข์ทั้งหลายก็ธรรมะ; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมะ ; ฉะนั้นขอให้เรารู้ธรรมะเท่านั้น รู้ให้ถูกต้องว่าธรรมะนั้นคืออะไร ; ดังนั้นการรู้กลไกที่เป็นไปในจิตในเรื่องเกี่ยวกับจิตนี้ก็เรียกว่าธรรมะ ; คือสามารถที่จะแก้ไขมันได้ ควบคุมมันได้ โดยมีความมุ่งหมายที่ว่า จะให้มันหยุดอยู่แค่ผัสสะ หรือเพียงแค่เวทนามก็ได้ เป็นอย่างสุดท้าย อย่าให้เลยไปจนปฐเป็นตัณหา ; ถ้าปฐเป็นตัณหาแล้วก็ช่วยไม่ได้ ต้องเป็นทุกข์แน่ๆ ในรายนั้น ในกรณีนั้น ต้องไปจนถึงความทุกข์โดยแน่นอน; เพราะฉะนั้นสติปัญญาและธรรมะที่ทำความรอดนี้ มันอยู่ตรงที่ว่า ให้เราฉลาดคือมีสติสัมปชัญญะ คือเมื่อมีอะไรมากระทบตาหูเป็นต้นแล้ว ให้มันหยุดแต่แค่นั้น. คำว่าหยุดอยู่แค่นั้น ไม่ได้หมายความว่า แข็งที่อย่างกับ

ท่อนไม้ ; แต่ให้มีสติปัญญาเข้ามาแทน เข้ามาสังกัดไว้ อย่าให้ผัสสะปรุงจนเกิดเวทนา ; คือให้มีสติปัญญาเข้ามาแทน และรู้ว่าควรจัดการกับผัสสะรายนี้อย่างไร. ถ้าจะจัดการอย่างไรก็จัดการไปด้วยสติปัญญา อย่าปล่อยให้กิเลสตัณหาเข้ามาจัดการ. ถ้าสติปัญญาบอกว่า ไม่ต้องจัดการอะไร ก็เลิกกัน ก็เฉยเสีย ; เรื่องก็หยุดอยู่แค่นั้น คือมันหยุดอยู่เพียงแค่ผัสสะแล้วก็ดับไป. ทีนี้ในกรณีที่มีมันเร็วเกินไปกว่าที่เราจะทำอย่างนี้ได้ มันก็ปรุงเป็นเวทนา คือว่าความรู้สึกได้เดินไปจนถึงเป็นความพอใจหรือไม่พอใจเสียแล้ว แต่ก็ขอให้หยุดเพียงแค่นั้นอีกครั้งหนึ่ง **ให้สติปัญญามาทันอีกทีหนึ่ง** ก็หยุดอยู่เพียงเวทนา พพอใจหรือไม่พอใจแล้วก็เลิกกัน อย่าได้กล้ำกล่อมให้เลยไปเป็นความอยากอย่างนั้น อยากอย่างนี้ ตามความพอใจหรือไม่พอใจนั้น ซึ่งจะเป็นตัณหาขึ้นมา ถ้าเป็นตัณหาแล้ว ช่วยไม่ได้ มันจะต้องไปจนถึงเป็นความทุกข์โดยแน่นอน.

นี่เราจึงเห็นได้ทันทีว่า ตัวธรรมะอันประเสริฐนั้น พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายที่ตรงนี้ คือมุ่งหมายเอาตรงที่ **“หยุดอยู่ตรงผัสสะ”**^๑ หรือถ้าพลาดไปตรงนั้น ก็มีอีกด้านหนึ่งที่จะเอาชนะได้ คือตรงที่เวทนา หยุดเวทนาไว้ให้ได้อีกทีหนึ่ง หยุดได้ก็เป็นอันว่ารอดตัว เพราะไม่มีตัวกูหรือของกูเกิดขึ้น, คือไม่มีตัณหา อุปาทานเกิด มันจึงดับไป นี่เรียกว่าอารมณ์นั้นดับไป โดยไม่ปรุงแต่งให้เกิดตัวกูหรือของกู ; จิตก็เป็นจิตตามธรรมชาติที่กระทบอารมณ์แล้วดับไป ไม่ปรุงให้เป็นตัวกูหรือของกู จึงไม่เป็นทุกข์. นี่เป็นหลักใหญ่ หรือว่าจะเรียกอภิธรรมก็เป็นอภิธรรมที่สุด เป็นปรมาตถ์ที่สุด อยู่ตรงนี้ อย่าได้เข้าใจเป็นอย่างอื่น.

---

๑. ข้อนี้ ถือเอาตามพระพุทธานุญาต ที่ตรัสแก่พระพาหิยะว่า “ดูก่อนพาหิยะ! เมื่อใดเธอเห็นรูปแล้วก็สักรว่าเห็น, ได้ฟังเสียงแล้ว สักว่าฟัง, ได้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัสแล้ว ก็สักรว่า ได้กลิ่นลิ้มรสสัมผัส ; เมื่อนั้น “เธอ” จักไม่มี; เมื่อใด “เธอ” ไม่มี “เธอ” ก็ไม่ปรากฏในโลกนี้ ในโลกอื่นหรือในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง; นั่นแหละคือที่สุดแห่งทุกข์ละ” ดังนี้.

อันนี้แหละเป็นพุทธศาสนาที่จะใช้เป็น Applied Buddhism ได้. เราจะต้องสนใจกัน. ที่ตรงนี้อ่าไปสนใจเรื่องมากมาย แต่ใช้อะไรไม่ได้ ; จงสนใจแต่เรื่องที่เรียกว่า กำมือเดียวแล้วใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ทั้งกำมือ.

ถ้าเกี่ยวกับการเป็นพระอรหันต์นั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เป็นหลักตายตัวว่า เมื่อใด รูปกระทบตา เสียงกระทบหู จมูกกระทบลิ้น ลิ้นกระทบรส กายสัมผัสทางผิวหนัง แล้วหยุดอยู่ได้แต่เพียงสักว่ากระทบ ; เมื่อนั้นตัวเธอจะไม่มี เมื่อตัวเธอไม่มี การวิ่งไปวิ่งมาก็ไม่มี การหยุดอยู่ที่ไหนก็ไม่มี คือไม่ยอกนั่นเอง ; ไม่ยอกอะไร ไม่ไปที่ไหน ไม่มาที่ไหน แล้วนั่นก็คือที่สุดทุกข์. ที่สุดของความทุกข์นั้นหมายความว่านี่คือ “นิพพาน”. นี่ไม่ใช่เรื่องเล็กๆ แต่เป็นเรื่องถึงขนาดเป็นพระอรหันต์และนิพพาน “ถ้าตัวเธอไม่มี” ก็หมายความว่า “ถ้าผัสสะไม่ปรุงเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทานแล้ว ตัวเธอก็ไม่มี” นั่นก็คือนิพพาน.

จะเอาไปใช้สอนเด็กอย่างไร จะได้วินิจฉัยกันให้ละเอียดข้างหน้า แต่อย่างน้อยเราก็ต้องสอนให้เด็กรู้ว่า ความกระวนกระวายใจ นี้มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไรเพราะควบคุมอะไรไม่ได้ เด็กก็พอจะมองเห็นว่า ควบคุมจิตเมื่อเห็นรูป, เมื่อฟังเสียง, เมื่อดมกลิ่นเป็นต้นนี้อย่างไร แล้วมันไม่ร้อนใจ ; ถ้าไม่ควบคุมอย่างไรแล้วมันร้อนใจ. นี่เป็นต้นเงื่อนที่เราจะแสดงนิพพานแก่เด็ก และเป็นประโยชน์อย่างจำเป็นอย่างที่สุดแก่เด็กด้วย คือเด็กจะเจริญในด้านจิตใจ ในด้านสติปัญญา เฉลียวฉลาดและมีความสุข เพราะเขารู้เรื่องกลไกทางจิตจนควบคุมมันได้. เพราะฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลาย สังเกตจนกำหนดได้ว่าเมื่อไร เรียกว่าตัวกูเกิดขึ้นมาแล้ว; เมื่อไร เรียกว่าตัณงูยังไม่เกิด ขอย้ำให้ชัดเจนลงไปอีกครั้งหนึ่งว่า ต้องศึกษาจนสามารถมองเห็น หรือกำหนดได้ชัดว่า เมื่อไร egoism หรือ “ตัวกู” เกิด ; เมื่อไร egoism หรือ “ตัวกู” ยังไม่เกิด ขอให้เข้าใจว่าเมื่อผัสสะกระทบทางตา

ทางหู กับของข้างนอกนี้ ตัวกูยังไม่เกิด อย่าเข้าใจผิดในข้อนี้ เหมือนกับที่เคยนึกหรือเคยรับการสั่งสอนมาผิดๆ. เมื่อผัสสะแล้ว มีเวทนารู้สึกร้อน รู้สึกหนาว รู้สึกอรรอย ไม่อรรอย ฯลฯ พอใจ ไม่พอใจ ; แม้ตอนนี้ “ตัวกู” ก็ยังไม่เกิด แต่มันหูดหิดเต็มที่แล้ว; egoism ยังไม่เกิด แต่ว่าพร้อมที่จะเกิดได้; หรืออาจจะไม่เกิดก็ได้ ถ้าควบคุมถูกวิธี; ดังนั้นเราต้องถือว่า ในระยะของผัสสะหรือของเวทนานี้ egoism หรือ “ตัวกู” นี้ ยังไม่เกิด.

หลังจากเวทนานั้น ถ้ามันเกิดความอยากอย่างนั้น อยากอย่างนี้ ไปตามเวทนานั้น นี้เรียกว่าตัณหา นี้แหละคือ “ตัวกู” เริ่มปฏิสนธิ เริ่มก่อปฏิสนธิ หรือตั้งครรภ์แล้ว. พอเป็นอุปาทานชัดลงไปว่า “กูเป็นผู้อย่างนั้น” “กูเป็นผู้อย่างนี้” ไปตามความหมายอยากนั้น นี้ “ตัวกู” นั้นมันครรภ์แก่แล้ว. ที่นี้ ภพ นี้ก็คือ มันทำการคลอด มันถึงคราวที่พร้อมที่จะคลอดแล้ว. ที่นี้ ชาติ ก็เกิดออกมาเป็น “ตัวกู” อย่างนั้น อย่างนี้โดยสมบูรณ์ ออกมาข้างนอกให้คนอื่นเห็นเลยว่า ตัวกูนี้มีรูปร่างอย่างไร แสดงท่าผู้ดี หรือผู้ร้าย เข้าใจคนอื่นเลย จนคนอื่นเห็นได้เลย หรือแม้ว่าคนอื่นไม่เห็นได้ คนอื่นไม่มาเกี่ยวข้องกับตัวกู มันก็เป็นทุกข้อยู่ในตัวกูนั่นเอง เพราะตัวกูได้เกิดมา เบิกบานออกมาโดยสมบูรณ์แล้ว ดังนั้นจึงปันกันได้ว่า ในขณะแห่งผัสสะและเวทนานั้น “ตัวกู” ยังไม่เกิด; แต่พอถึงขณะแห่งตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติแล้ว ก็ตัวกูเกิด.

ผัสสะนี้ เขาแปลกันว่า contact, เป็นคำง่ายๆว่า contact ก็คือกระทบ ; และเวทนาก็ว่า feeling, ศัพท์ธรรมดาทั้งนั้น; แล้วตัณหาก็คือ desire อุปาทานก็ clinging บ้าง, attachment บ้าง, grasping บ้าง, แล้วแต่ใช้คำไหน; แต่คำว่า attachment นั้น ใช้กันมากและถือว่าถูกต้อง; ภพนี้ก็คือ performance of existence เรียกว่ากรรม ก็เป็นกรรมตรงที่มัน perform นี้เอง; มันเป็นกรรมที่กระทำการเกิดหรือทำให้มี existence ขึ้นมา มีภพเป็นภพ เป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้โดยสมบูรณ์.

คำว่าชาติก็คือ birth เชนๆ, birth อย่างการคลอด การเกิด. ต่อจากนั้นก็เป็นที่ทุกซ์
ทั้งนั้น ใช้คำว่า suffering ทั้งนั้น. ทั้งนี้เพื่อจะต้องอธิบายให้ชาวต่างประเทศฟัง
บ้าง ก็ใช้คำให้ถูกๆ มันง่ายดี. เราจะเห็นว่าเขาไม่ได้ใช้คำพิเศษอื่นๆ ; ใช้คำ
ธรรมดาสามัญ แต่มีความหมายของมันพิเศษ.

พอเราจับได้ว่า ตัวกูเกิด หรือไม่เกิดกันตอนไหน อย่างไรแล้ว
เราก็ต้องดูต่อไปอีกว่า ตอนไหนมันว่าง “ตัวกู” ตอนไหนมันกลุ้มไปด้วย
“ตัวกู” ที่มันวุ่นวายกลุ้มไปด้วยตัวกู ก็คือตอนที่หลังจากเป็นตัณหา อุปาทาน
เสียแล้ว; มันมีความรู้สึกเป็น egoism เสียแล้ว; อย่างนี้เรียกว่า **ไม่ว่าง**
แล้วมันก็คือ **วุ่น**; วุ่นก็คือความทุกซ์. ไม่มี egoism ไหน ที่จะไม่เป็นทุกซ์ ;
มันเพียงแต่ว่า egoism อย่างดี มันก็ทุกซ์อย่างซ่อนเร้น มันทุกซ์เจียนสนิท มัน
เป็นทุกซ์โดยไม่ประจักษ์. egoism อย่างเลวนั้น มันทุกซ์โดยประจักษ์; แต่ว่า
ทุกซ์โดยประจักษ์หรือไม่ประจักษ์ก็ตาม **มันวุ่นทั้งนั้น**; มันวุ่นอยู่ข้างใน หรือมัน
วุ่นอยู่ข้างนอก หรือมันวุ่นทั้งข้างในทั้งข้างนอก ; อาการวุ่นนั้นแหละ คืออาการ
ทุกซ์ที่เป็นทุกซ์.

เรื่องนี้ เราอย่าให้เป็นเรื่องในหนังสือ เราต้องให้เป็นเรื่องในใจของเรา
เอง ที่เราเห็นโดยประจักษ์เป็นอย่างนี้. ตลอดเวลาที่ตัวกูหรือของกูก็ตามยังไม่เกิด
นี้เราเรียกว่า “ว่าง” ว่างก็สบายไปหมดเลย. ในขณะใดที่เราไม่เห็นแก่ตัวเรา
คือไม่มี egoism ขณะนั้นเราสบาย. ถ้ามัน fluke มันบังเอิญอย่างไรก็ตาม มันเกิด
ปรุ่งเป็นตัวกู ของกู ขึ้นมา จากทางตา ทางหู หรือทางคิดนึกอะไรเอาเอง
แล้วมันก็วุ่นขึ้นมา แล้วเราก็เป็นทุกซ์. ตัวอย่างเมื่อเราทำหน้าที่ครูสอนไปนี้
มันสนุกสนานเพราะมันว่าง ; แม้สอนให้วุ่นวาย สอนอยู่อย่างซุกมุ่นวุ่นวายในห้อง
เรียนอย่างไรมันก็ว่าง; ไม่ใช่ร่างกายต้องอยู่นิ่งๆ อย่างนั้นไม่ใช่; ร่างกายยังคง

ทำงานอยู่ขยันขันแข็งทั้งทางกาย ทางใจก็ยังเรียกว่าว่าง เพราะในตอนนั้นมันไม่มีความรู้สึกที่เป็น egoism หรือเป็นตัวตน ของตนอะไรที่ไหน; มันเป็นสติปัญญาแท้ๆ ควบคุมร่างกายจิตใจให้ทำไป เราจึงสนุกในการสอน ในการงาน ในการทำอะไรทำนาอะไรทุกอย่าง ที่นี้ ถ้าประเดี๋ยวเผลอไป มีอะไรมากระทบ สะกิดให้มีความรู้สึกในทางมีตัวเรา มีของเรา เกิดความเห็นแก่ตัวเราขึ้นมา ก็เกิดคิดว่าเงินเดือนไม่พอใช้แล้ว ได้น้อยเกินไปแล้ว ควรจะได้มากกว่านี้ หรือว่ามันจะต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้มันจึงจะได้อย่างนั้น ได้อย่างนี้ แล่นออกไปนอกทางของงานสอนแล้ว มันไปทำงานเห็นแก่ตัวตน มันก็เป็นทุกข์ขึ้นมาทันที. คนเดียวกันนั้นแหละ ฐานะอย่างเดียวกัน คนเดียวกัน นาที่เดียวกันก็ยังเปลี่ยนได้ ไม่ต้องถึงชั่วโม่ง. เราต้องสังเกตคำว่า “วุ่น” กับคำว่า “ว่าง” ให้ดี; ที่แรกยังว่างอยู่ก็สอนสนุก แต่แวบเดียว วุ่นแล้วตกรรททั้งเป็น ทนทำไปพลางด้วยอาการตกรรททั้งเป็น; อย่างน้อยก็รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจในอาชีพของครู เช่นนี้เป็นต้น; วุ่น หรือ ว่าง ขอให้เข้าใจอย่างนี้.

อยากยกตัวอย่างให้ง่ายกว่านี้ โดยยกตัวอย่างพวกกกรรมกร ที่ทำงานหนัก กลางแดด กลางลม กลางฝน แฉวเรือจ้าง หรือขุดดิน ขุดท้องร่องอะไรก็ตาม; ถ้าใจเขาว่าง egoism ไม่โผล่เข้ามาในใจ เขาสนุก แฉวเรือจ้างก็สนุก ร้องเพลงก็ได้ แฉวเรือจ้างทวนน้ำกลางแดด กลางฝนร้องเพลงได้. แต่ถ้าเผลอ มีอะไรมาปรุงเป็น egoism เห็นแก่ตัวขึ้นมา เห็นแก่ตัวเอง หรือครอบครวัขึ้นมา อย่างนี้มันร้องเพลงไม่ออกขึ้นมาทันทีเลย ; มันเป็นความคิดกัลดกัลุ่ม โทษคนนั้น คนนี้ โทษพระเจ้า โทษเทวดา ด่าธรรมชาติ หรือด่าอะไรไปได้ร้อยแปดอย่างเป็นทุกข์เป็นนรกขึ้นมาที่นั่นเดี๋ยวนั้น นั่นคือวุ่น ; ฉะนั้นเมื่อเวลาว่างจาก egoism นั้นแหละคือเวลาที่เรากำลังอยู่ด้วยนิพพานในความหมายระดับหนึ่ง หรือจะเรียกว่า

สววรรค์รองลงมาก็สุดแท้. เมื่อกำลังวุ่นอยู่กับ egoism นั้นคืออนрк หรือความ
ทนทุกข์ทรมานไม่ต้องไปหานркที่อื่น; ดังนั้นอย่าได้ประมาทคำเพียง ๒ คำว่า
“ว่าง” กับ “วุ่น” นี่คือคำธรรมะแท้. ว่าง คือไม่ปรุงแต่ง จัดเป็น **วิสังขาร**;
วุ่น คือปรุงแต่ง จัดเป็น **สังขาร**

สังขารคำนี้ แปลว่าปรุงแต่ง; สิ่งที่ถูกปรุงแต่งจัดเป็น **สังขตะ** :
ถ้าไม่มีการปรุงแต่งก็คือ **อสังขตะ** คือว่าง; จะเป็นสุขสบายที่สุด สนุกสนานที่สุด
โดยโคลนอยู่ในห้องรอก็ยังสรวลเสเฮฮา ยังสนุกสนานได้; ญพื้นเรือนอยู่แท้ๆ
ก็ยังสนุกได้, เป็นคุณหญิงคุณนายถ้าจิตว่างแม้จะญพื้นก็ยังสนุกได้ ไม่ต้องไปหา
อะไรสนุกสนานที่ไหน. แต่ถ้าจิตวุ่นแล้ว ไม่ต้องพูดถึงญพื้นละ ให้นั่งนอนอยู่ใน
ลักษณะอย่างไรมันก็ตกนรกทั้งเป็นอยู่นั้นแหละ นี่คือใจความแท้ของคำว่าว่างกับ
คำว่าวุ่น. ถ้าเข้าใจแล้ว จะพบว่า ขณะหนึ่งเราอาจเสวยรสของนิพพานตาม
ธรรมชาติอยู่ แต่พอเพลอเพลบเดียวเปลี่ยนเป็นลงนรก แล้วทนทุกข์ทรมานอยู่ใน
วิภูฏสงสาร ในนรกอย่างยิ่ง นี่แหละกลไกของจิตเป็นได้ถึงอย่างนี้ ที่อาตมา
ต้องกล่าวยืดยาว หรือลึกซึ้งไปบ้างนี้ ก็กล่าวเพื่อเป็นหลักพื้นฐานเสียในวันแรก
เป็นแนวสังเขปทั่วไปตลอดสาย แล้วเราจะได้พูดรายละเอียดต่างๆ ในวันหลังๆ;
ฉะนั้นขอให้กำหนดไว้ในฐานะที่เป็นหลักพื้นฐานว่า **ตัวภูเกิด แล้วก็วุ่น : ตัวภู
ยังไม่เกิด ก็ยังว่างอยู่**. ว่างอย่างนี้ก็มีลักษณะเป็นนิพพานเหมือนกันแต่ว่า
ชั่วคราว คือไม่ใช่นิพพานจริง เป็นนิพพานที่ชิมลองสำหรับคนทั่วไปแต่ก็มี
รสชาติอย่างเดียวกันกับนิพพานจริง ; ผิดกันแต่ว่า นิพพานจริงนั้น ว่างเด็ดขาด
ลงไป มันเปลี่ยนแปลงเป็นวุ่นอีกไม่ได้เท่านั้น. เรืองเอาไว้พูดกันทีหลังโดย
ละเอียด.

ฉะนั้นหลักที่เป็นทางศีลธรรม ที่เราจะบอกเด็กๆ ได้ ก็บอกตามหลักที่
พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ว่า **จิตที่ตั้งไว้ผิด** หรือ **จิตที่ตั้งไว้ถูก** สองอย่างเท่านั้น.

จิตที่ตั้งไว้ผิวนั้นก็คือว่า เราปรับปรุงมันผิวนั้นเมื่อได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส เป็นต้น ที่เราไปทำกับมันผิวนั้น ไปจับกับมันผิวนั้น ไปดำเนินกับมันผิวนั้น เป็นทุกข์เป็นนรกขึ้นมา ; แต่ถ้าเราจัดกับมันถูก มันเป็นสวรรค์หรือเป็นนิพพานขึ้นมา ; ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า จิตที่ตั้งไว้ผิวนั้น มันทำอันตรายแก่คนนั้น ยิ่งกว่าที่พวกโจร หรือคนเกลียดชังมีเวรมิภัย จะมารวมกันทำให้แก่คนนั้น ที่นี้ จิตที่ตั้งไว้ถูก มันจะทำความสุขสวัสดิ์ให้แก่บุคคลนั้น ยิ่งกว่าที่คนรักทั้งหมดของเขา จะมาช่วยทำให้เขา. แปลว่า จิตที่ตั้งไว้ผิวนั้น กับจิตที่ตั้งไว้ถูกนี้มันเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง. การตั้งผิวนั้นหรือตั้งถูกนี้ มันเกี่ยวกับกลไกของจิตเท่านั้นไม่มีอย่างอื่น. ถ้าพลิกไปถูกทาง ก็ตั้งไว้ถูก ; ถ้าพลิกไปทางผิวนั้น ก็ตั้งไว้ผิวนั้น ; ฉะนั้นเราจึงระมัดระวังให้ดี เหมือนที่เราฉลาดในการขับรถยนต์ไม่ชนเสาไฟฟ้า ไม่ลงคู ไม่ลงคลอง มันจึงเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์จากการมีชีวิตอยู่โดยสมบูรณ์

เราได้เข้าใจความเป็นหลักมาเรื่อยๆ ว่า จิตคือศูนย์กลาง; จะปรุงเป็นดวง ของกู คือเป็นegoism ขึ้นมาเมื่อไร หรือจะยังว่างอยู่อย่างไร ก็มีกฎเกณฑ์เหมือนกับที่วามมาแล้ว; และมารวมอยู่ที่หลักว่า ต้องดำรงตน หรือจิตให้ถูก คืออย่าให้กลายเป็นผิวนั้นไปได้; และการดำรงไว้ถูกนี้ คือการไม่ให้เกิดความเห็นแก่ตนเป็นหลักธรรมะที่เรียกว่า “แนวเดียวตลอดสาย” คือใช้ได้ตั้งแต่เด็กแรกคลอด เด็กโต คนหนุ่ม คนสาว คนเฒ่าคนแก่ และคนจะเป็นพระอริยเจ้ากันในทุกๆ; เพราะฉะนั้นจึงถือว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้แหละ คือหัวใจของพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่ในประโยคสั้นๆ ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่น” ท่านที่เป็นนักศึกษา ท่านคงจะได้เคยพบเขากล่าว เขาเขียน เขาถือกันว่า คาถาพระอัลลฮ์ที่ว่า “เย ธมมา เหตุปปรภา เตสํ เหตุ ตถาคโต” เป็นต้น ที่จารึกแผ่นอิฐว่า นี่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่นี้ขอให้ดูคิดว่า ที่มีหลักอย่างนั้น

ก็เพื่อไม่ให้ยึดมั่น ถือมั่น สิ่งทั้งหลายล้วนแต่มีเหตุ เกิดเพราะเหตุ ดับไปก็เพราะเหตุดับ ; นั้นแหละคือการบอกว่ามันยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ เพราะไม่มีอะไรมากไปกว่าสิ่งที่เป็นไปตามเหตุเท่านั้นเอง.

ที่นี้บางคนถือว่า โอวาทปาติโมกข์ที่ว่า “สพฺพปาปสฺส อภรณํ ...” คือไม่ทำชั่ว ทำดีให้เต็มที และทำจิตให้บริสุทธิ์ นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นี่คือหัวใจของพระพุทธศาสนา; ดังนี้ก็ได้ มันก็ถูก; แต่แล้วอย่าลืมว่านั่นก็คือไม่ยึดมั่น ถือมั่นเหมือนกัน คนเราจะไม่ทำชั่วได้ ก็เพราะทำลายความยึดมั่นถือมั่นเสียก่อนตามควร ยิ่งจะทำดีด้วยแล้ว ก็ต้องจะมีความเห็นแก่ตัวน้อยที่สุดเรียกว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่น อยู่ตามส่วน; และที่ทำจิตให้บริสุทธิ์นั้นก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่นโดยประการทั้งปวงนั่นเอง ; ดังนั้นเป็นอันว่า ขึ้นชื่อว่าหัวใจพุทธศาสนาแล้ว ทำอย่างไรเสียก็ต้องมารวมอยู่ที่ว่า ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ทั้งนั้น.

ส่วนเรื่องอริยสัจ ๔ ก็เหมือนกัน ก็ถือว่า เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา ก็ได้ เพราะความทุกข์ก็คือ ผลของความยึดมั่น ถือมั่น เพราะมีตัณหา ; ที่ว่าไม่ทุกข์เป็นนิโรธเป็นนิพพาน ก็คือไม่ยึดมั่น ถือมั่นเลย ; และมรรคมีองค์ ๘ ก็คือวิธีปฏิบัติเพื่อไม่ให้ยึดมั่น ถือมั่น ; ดังนั้นเรื่องอริยสัจทั้งหมด ทั้งกระบวนนั้น ก็คือเรื่องไม่ยึดมั่น ถือมั่น. แม้จะยกเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา อะไรมาก็ตามเถอะ มันมีรากฐานหรือแกนกลางอยู่ที่การไม่ยึดมั่น ถือมั่นทั้งนั้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า จริยธรรมนั้นอาตมาจึงยืนยันว่า มีแต่แนวเดียว สายเดียว อย่างน่าประหลาดคือเรื่อง **ความไม่ยึดมั่น ถือมั่น** ; ขอให้ช่วยจำประโยคว่า “**สพฺเพ ธมฺมานาลํ อภินิเวสยา**” นี้ไว้ในฐานะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันของท่านเองอย่างนั้น มีคนไปถามท่านว่า คำตรัสทั้งหมดสรุปให้เป็นเรื่องเดียว ข้อเดียวได้ไหม และว่าอย่างไร. ท่านก็ว่าอย่างนี้ว่า “**สิ่งทั้งปวงไม่ควร**

ยึดมั่น ถือมั่น” เป็นบาลีว่า สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย; แล้วเอาไปใช้ได้หมดเลย ทุกอย่างทุกประการไม่ว่าในกรณีไหน; เพราะว่า ความไม่ยึดมั่นนี้มันหมายถึงไม่ยึดมั่น ถือมั่นตัวตน หรือของคนแล้วไม่เกิดความเห็นแก่ตน. ถ้าเรานำมาสอนเด็ก เราก็ลดต่ำลงมาเป็นเพียงความไม่เห็นแก่ตน คือไม่มี selfishness เป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่นในขั้นที่ไม่เห็นแก่ตน, หรืออย่าให้เห็นแก่ตนด้วยความยึดมั่น ถือมั่น.

ทีนี้เป็นปัญหาอาจจะเกิดขึ้นว่าเด็กจะทำการต่างๆ ไปด้วยอำนาจอะไร ถ้าไม่ให้ความยึดมั่นถือมั่น ข้อนี้ ขอตอบว่า อย่าลืมว่า ต้องให้ทำไปด้วยสติปัญญา. สติปัญญานั้น เป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดี นั้นไม่ใช่อันเดียวกันกับความยึดมั่นถือมั่น ไม่ใช่ egoism ในรูปของ selfishness แต่เป็นสติปัญญา เพราะฉะนั้นเราจึงอบรมสติปัญญาให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร, อะไรควรทำอย่างไร, อะไรไม่ควรทำอย่างไรนี้เป็นสติปัญญา; แล้วเขามี aim และกระทั่งมี ambition อย่างแรงกล้าอยู่ได้ด้วยอำนาจของสติปัญญา. ถ้ามี aim มี ambition อยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นที่ไร้สติปัญญาแล้ว แน่นอนเขาต้องสลายวินาศไปเลย; จะต้องฆ่าตัวตาย จะต้องร้องไห้ จะต้องกินยาตาย หรือจะต้องทำสิ่งที่ไม่ควรทำ; ฉะนั้น aim หรือ ambition ที่คุมอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นนั้น จะนำไปลงนรกทั้งนั้น. aim หรือ ambition ที่ควบคุมอยู่ด้วยสติปัญญานั้น จะเดินถูกทางทั้งนั้น เป็นจิตที่ตั้งไว้ถูก และไม่มีทางที่จะเป็นทุกข์ได้ นี่เรียกว่า เรามีสติปัญญาเป็นตัวตน ดีกว่าที่จะมีกิเลสตัณหาเป็นตัวตน. ถ้าจะให้เด็กๆ มีตัวตนเหลืออยู่ละก็ จงให้มีสติปัญญาเป็นตัวตน อย่าให้มี ความยึดมั่น ถือมั่น หรือกิเลส ตัณหานั้นเป็นตัวตน. ถ้าเราจะเลือบดูกันให้ตลอดสาย ว่าเป็นมนุษย์ทั้งโลกเราอยู่ในลักษณะอย่างไร ก็จะเห็นว่ากำลังมีการเห็นแก่ตัวจัด เป็นตัวกูของกู ที่เลวที่สุดนี้ก็มี; และกำลังมีตัวกูที่ดี คือว่าไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ผู้อื่นอยู่นี้ก็มี; และมีตัวกูบางเบาเป็นตัวตน

เบาบางแทบจะไม่เห็นแก่ตัวเลยนี้ก็มี; แล้วก็พวกที่หมดความเห็นแก่ตัวโดยเด็ดขาด คือพวกพระอรหันต์ อย่างนี้ก็มี. มันมีเป็นลำดับ เป็นสายอยู่อย่างนี้ก็จริง แต่โดยที่แท้แล้วมันเป็นคนเรื่องเดียวกัน คือมีความเห็นแก่ตัวที่เบาบางลงไป จนกระทั่งไม่เห็นแก่ตัวเท่านั้น; ฉะนั้นหลักจริยธรรมที่ถูกต้องจึงเป็นเรื่องเดียวโดด คือ เรื่องไม่เห็นแก่ตัว.

การที่เราจะขจัดความเห็นแก่ตัวนี้ ไม่มีอะไรอื่นนอกจากธรรมะแนวเดียวเท่านั้น คือที่เรียกว่ามรรคมงคล ๘ นั้นเอง, มรรคมงคล ๘ ที่เราจะขยายให้เห็นความเป็นพุทธิศึกษา, จริยศึกษา, พลศึกษาและหัตถศึกษากันในวันหลัง. ดังนั้น การศึกษาของเราทั้ง ๔ ศึกษานี้ ถ้าให้เป็นอุดมคติที่ถูกต้องแล้ว มันต้องเป็นไปในทางที่จะขจัดเกลารากความเห็นแก่ตัวทุกศึกษา ; ไม่ว่าพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษาไหนก็ตาม ที่ทำไปนั้นต้องมุ่งไปยังการทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น มันจึงจะเป็นศึกษาทั้ง ๔ แขนง ที่เป็นอุดมคติ. เป็นอันว่าเราพูดกันมาถึงเรื่องพื้นฐานทั้งหมด ของสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และที่พึงปรารถนา คือ **ความทุกข์** และ **ความไม่มีทุกข์** นั้นเอง. เพราะมันมีศูนย์กลางอยู่ที่จิต, ถ้าจิตตั้งไว้ผิด เกิด egoism ควบคุมไว้ไม่ได้ ก็เห็นแก่ตัว ก็เป็นทุกข์กันหมด. ถ้าตั้งไว้ถูก มันกลายเป็นสติปัญญา ไม่เป็น egoism แล้วก็เป็นสุขกันหมด.

คำบรรยายในวันนี้ มุ่งจะชี้ให้เห็นว่า **จริยธรรมมีเพียงแนวเดียว** เพราะตัวเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ก็มีเพียงตัวเดียว แนวเดียว สายเดียว; ฉะนั้น ตัวเหตุที่จะดับทุกข์ ตัดความทุกข์ ก็มีเพียงแนวเดียวสายเดียว ; กลับกันอยู่ตรงที่ว่า “มีเห็นแก่ตัว” หรือ “ไม่เห็นแก่ตัว” ; หรือว่า “วุ่น” หรือว่า “ว่าง” นั้นเอง. ถ้าเรามีชีวิตมีลมหายใจอยู่ด้วยความว่างแล้ว จะสนุกสนานไปหมด; ไม่ได้เงินเดือนเลยยิ่งสนุก เพราะมันยิ่งว่างมากไปกว่า ; การได้เงินเดือนนั้น

ยิ่งยั่วให้มี “ตัว” อย่างนั้น มี “ของตัว” อย่างนี้ ตัวอย่างเช่นสาวกของพระ
อริยเจ้านี้ ทานทำงานโดยไม่ต้องมีเงินเดือน เช่นนี้ก็ยังสนุก. นี่เราไปถึง
อย่างนี้ก่อน แล้วก็ปรับปรุงนำมาใช้แก่เราตามที่เราจะปรับกันได้.

ในที่สุดก็สรุปความว่า เราจะมุ่งทำการศึกษา ให้รู้ ให้เข้าใจอย่าง
แจ่มแจ้ง แตะฉาน ถึงจริยธรรมแนวเดียว สายเดียวนี้ให้จนได้ในเวลาอันสั้น
แล้วปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับหน้าที่ของครู หรือหน้าที่ที่เราจะต้องประพุดต่อโลก
ทั้งหมดก็จะเป็นของง่ายตายไป; เราจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นปุชนียบุคคล ยกสถานะ
ทางวิญญาณของโลกให้สูงได้จริง; จะทำให้เราชื่นใจ สบายใจ ยิ่งกว่าเงินเดือน
หรืออะไรๆ ที่พึงจะได้รับ; ดังนั้นจึงไม่เสียหลายที่จะมาสนใจเรื่องนี้ เพื่อ
ประโยชน์แก่เราเอง เพื่อประโยชน์แก่เด็กๆ เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ
บ้านเมือง หรือแก่โลกทั้งสิ้น.

อาตมาขออุทิศคำบรรยายในวันนี้เพียงเท่านี้

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๓

เรื่อง

**อุปสรรค, ศัตรู, ความรวนเร
และความพังทลายของจริยธรรม**

๑๐ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านที่ปฏิบัติญาณตัวเองว่าเป็นครูทั้งหลาย.

อาตมาใคร่จะให้ท่านทั้งหลาย ได้ทราบ และแสดงความเคารพ
ต่อพระพุทธานุชาตข้อหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ดังต่อไปนี้ :-

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอเป็นสมณะและปฏิญาณต่อตัวเองว่า
เป็นสมณะ; เมื่อถูกเขาถามว่าเป็นอะไร ก็ตอบว่า เราเป็นสมณะดังนี้;
เพราะฉะนั้นสิ่งที่ต้องกระทำทางกาย วาจา ใจ อันใด อันเป็นกิจของสมณะ
เราจะทำกิจนั้นให้สมบูรณ์; เมื่อกระทำอยู่อย่างนั้น การบริโภคจตุปัจจัยทั้ง ๔
ของทายกทายิกา ก็จักไม่เป็นหมัน แต่จักเป็นประโยชน์ เป็นกำไรใหญ่หลวง
แก่ทายกทายิกาทั้งหลาย” ดังนี้.

ขอให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายลองพิจารณาดู ถึงพระพุทฺธภาษิตข้อนี้ ซึ่งมีอยู่ว่า เมื่อเราบัญญัติตัวว่าเป็นอะไร และได้หน้าที่ของความเป็นอย่างนั้น สมบูรณ์แล้ว ย่อมเกิดกำไรแก่บุคคลผู้จุนเจือช่วยเหลือเรา ท่านทั้งหลายบัญญัติตัวว่าเป็นครู หน้าที่ก็คือ เป็นผู้นำ หรือเป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของพลโลก ในโลกนี้ให้สูงขึ้น; เมื่อได้กระทำดั่งนั้น ก็จะเกิดเป็นกำไรมากมายแก่ผู้จุนเจือเรา; เงินเดือนก็กลายเป็นอุปเทียณและเป็นเครื่องบูชาคุณไป ไม่ใช่ค่าจ้าง; เราจึงไม่ตกอยู่ในฐานะเป็นลูกจ้าง แต่เป็นปฐนียบุคคล ดังที่ได้กล่าวแล้วในวันแรก. ถ้าผู้ใดยังบัญญัติตนต่อไปว่าเป็นครู ก็ยังเอาตัวรอดได้เพราะเหตุนี้; ถ้าหากเกิดไม่ยืนยัน ไม่บัญญัติตนว่าเป็นครูกันขึ้นมาแล้ว การอบรม หรือการบรรยายของเรา ในคราวนี้ก็จะมิสภาพเป็น bankrupt ล้มละลาย ไม่พอใช้หนี้ คือว่าไม่นำมาซึ่งผลคุ้มกัน เพราะฉะนั้นถ้ายังบัญญัติตนว่าเป็นครูอยู่ต่อไป การอบรมก็ยังดำเนินไปได้ คือทำกันต่อไปได้.

ในการบรรยายครั้งนี้ อาตมาจะได้กล่าวถึง **อุปสรรค ศัตรูความ รวนเร และความพังทลายของจริยธรรม**. ขอให้ท่านทั้งหลายจงได้ทบทวนถึง ข้อที่ว่าในการบรรยายครั้งที่ ๑ นั้น อาตมาได้กล่าวถึงข้อความเบื้องต้นทั่วไป ของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือศาสนา ซึ่งรวมทั้งจริยธรรมด้วย ; และในการบรรยาย ครั้งที่ ๒ ก็ได้กล่าวถึงข้อที่ว่าจริยธรรมนั้น มีแนวเพียงแนวเดียว; สายเดียว แม้จะมีหลายรูปหรือหลายเหลี่ยม ขอให้กำหนดไว้เป็นที่แน่นอนอย่างนี้ว่า จริยธรรมนั้น เหมือนกับภูเขาลูกหนึ่ง ดูในทิศทางต่างกันก็จะเห็นเป็นหลายรูป แล้วมันยังมีหลายเหลี่ยม คือว่าแล้วแต่ใครมีจิตใจอย่างไร ก็จะมองเห็นแต่เหลี่ยม นั้น ไม่เห็นเหลี่ยมอื่น ผู้ที่มีจิตใจหนักไปในทางปรัชญา ก็จะเห็นธรรม หรือ แม้แต่จริยธรรมเป็นรูปปรัชญาไป ; พวกที่มีจิตใจหนักไปในทางวรรณคดี ก็จะเห็น เป็นรูปวรรณคดีไป ดั่งนี้เป็นต้น ; เหมือนดังภูเขาลูกนั้น ถ้าสัตว์ที่เป็นวัวก็เห็น

แต่หญ้าหรือใบไม้ที่จะกินได้ ไม่มองเห็นสิ่งอื่น; พวกที่จะเอาไม้ไปขาย ก็จะมองเห็นแต่ต้นไม้ที่จะเอาไปขายได้; พวกที่ต้องการหิน ก็มองเห็นแต่หินที่จะนำเอาไปขายได้; ฉะนั้นจึงต้องระมัดระวังความคิดของเราให้แล่นไปในรูปหรือในเหลี่ยมที่ควร หรือให้เป็น application คือนำมาใช้ประโยชน์แก่ชีวิต เป็นประจำวันของเราได้จริง; ฉะนั้นจึงได้เตือนซ้ำๆ ในข้อนี้ การที่เรายังคงปฏิบัติว่าเป็นครูอยู่ นี่มันมีความหมายสำคัญมาก เพราะว่าจะได้มีจิตใจที่หนักแน่นเหมือนแผ่นหินลงไปในอุদ্มคติของคำว่า “ครู” ไม่เลือนลอยเหมือนบุคคลที่ถืออาชีพครูเป็นเพียงเรือจ้างลำน้อยๆ มีราคาไม่กี่บาท ก็ใช้ข้ามปากไปสู่อีกฝั่งนั้นได้; ไม่ต้องลงทุนเป็นล้านเหมือนกับสร้างสะพานพุทธฯ หรือสะพานกรุงธนฯ. เรือจ้างลำน้อยก็ข้ามปากไปสู่อีกฝั่งอื่น ซึ่งไม่อยู่ในฐานะผู้ที่ยกวิญญาณของพลโลก เหมือนกับความเป็นครู. นั่นคือการเปลี่ยนอาชีพ!

อาตมาอยากจะแนะนำถึงคำว่า อาชีพ. ในทางธรรมะก็มีคำว่าอาชีพอยู่คำหนึ่ง ซึ่งใช้เป็นอาชีพ แม้ของพระพุทธรเจ้า หรือของภิกษุสงฆ์ ของพระอริยบุคคล หรือสมมุติสงฆ์ก็ตาม. มีบาลีอยู่ว่า “ภิกษุ ภิกขุโน สิกขาสาชีวะสมาปโน = ภิกษุผู้รู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพอย่างเดียวกับภิกษุทั้งหลาย”. นี่คำว่าอาชีพมีอยู่ในวลีว่า “การศึกษาและอาชีพอย่างภิกษุทั้งหลาย”. นี่ก็คือ อาชีพที่เป็นเจ้าหนี้! เพราะว่าเมื่อเราได้บำเพ็ญตามอุদ্มคติที่ยกวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงสำเร็จแล้ว เรากลายเป็นเจ้าแห่งหนี้มีที่มาทีเดียว เพราะสิ่งที่เราทำให้แก่สัตว์โลกหรือคนทั้งหลายนั้น มันมีค่ามากมายเกินกว่าที่จะตีราคาไหวจัดเป็นพวกอนรรฆ คือเขาไม่ตีราคากัน เมื่อครูได้ทำวิญญาณของใครให้สูงขึ้นได้ แม้เพียงคนเดียว ก็ถือว่าได้ทำประโยชน์ให้แก่โลก ชนิดที่ตีราคาไม่ไหว; ฉะนั้นเงินเดือนนั้นก็กลายเป็นของเหมือนกับเส้นหญ้า เศษไม้ ที่ใช้เป็นรูปเทียนบูชาคุณอย่างนี้ไป สัตว์โลกกลายเป็นลูกหนี้ของปุชฌีบุคคล; ปุชฌีบุคคลทั้งหลายจึงมีอาชีพเป็น

เจ้าหนี้, อาชีพอ่างเจ้าหนี้; ถึงเขาจะใช้หนี้อย่างไร ก็ยังไม่เพียวพอกอยู่นั่นเอง, บุญคุณยังอยู่เหนือกว่าอยู่นั่นเอง; ฉะนั้นสิ่งที่รับมาหรือบริโภคไป มันก็กลายเป็นสิ่งเล็กน้อย เกินไปกว่าที่จะเรียกว่าค่าจ้าง. แต่ถ้าเราทำตนไม่สมกับที่เราปฏิญาณว่าเป็นครู ปฏิบัติหน้าที่ย่อหย่อน เงินจำนวนเดียวกันนั้นแหละ ก็จะกลายเป็นค่าจ้าง; และถ้าเผชิญเป็นได้ถึงกับว่า งานที่ปฏิบัติไปได้ผลไม่คุ้มกันแล้ว เราก็จะกลายเป็นลูกจ้างที่ทำงานไม่คุ้มค่าจ้าง คือ **เป็นลูกจ้างที่ใช้ไม่ได้** นี่เป็นอันตรายที่ร้ายที่สุด ฉะนั้นการที่จะสำนึกถึงข้อที่ต้องมีอาชีพอ่างเจ้าหนี้ ในฐานะเป็นปูชนียบุคคลนี่เป็นสิ่งที่จำเป็นมาก เราจะต้องสนใจหน้าที่ที่จะยกวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงขึ้นจริงๆ โดยเฉพาะในหลักการจริยธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือยกวิญญาณของคนเราในโลกนี้ให้สูงขึ้น.

ในครั้งที่ ๓ นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึงอุปสรรค ศัตรู ความรวนเร และความพังทลายของจริยธรรม ก่อนอื่น ขอให้ทำความเข้าใจว่า **สิ่งที่เรียกว่าธรรมะที่แท้จริง หรือ ตัวธรรมะแท้นั้น รวนเร หรือพังทลายอะไรไม่ได้** แต่ในที่นี้เราหมายถึง ภาวะแห่งจริยธรรม ที่มีอยู่ ที่เนื้อที่ตัวของคนในโลกนี้ **เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงรวนเรได้** : มีอุปสรรคและศัตรูอยู่รอบด้านเหมือนกัน; ฉะนั้น เมื่อเรามีหน้าที่ที่จะใช้จริยธรรมเป็นเครื่องยกวิญญาณของเราเอง และยกวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงขึ้น ก็จำเป็นจะต้องสนใจถึงสิ่งที่เป็นอุปสรรคและศัตรู และสภาพที่เรียกว่า เป็นความรวนเรหรือพังทลายของจริยธรรม ของมนุษยชาติเรา อาตมาได้รับคำถามมากในข้อที่ว่า **จะสอนจริยธรรมแก่เด็กอย่างไร** นี้ดูคล้ายกับว่า ปัญหาใหญ่ของครูบาอาจารย์เรา ก็อยู่ตรงที่ **จิตใจที่จะทำธรรมะ หรือทำจริยธรรมนี้ ให้ง่าย ให้สนุกได้อย่างไร** ให้ง่าย คือว่า เด็กเข้าใจได้; ให้สนุก คือเด็กไม่เบื่อ อาตมาก็รู้สึกว่าเป็นปัญหาที่ไม่ง่ายเลย ฉะนั้นจึงถือว่า

เป็นเรื่องที่จะปรึกษาหารือกัน ดีกว่าที่จะอ้างตัวเองเป็นผู้แนะในเรื่องนี้เสียข้างเดียว ในฐานะที่ว่าเป็นครูด้วยกัน คือรับภาระในการที่จะยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ในโลกให้สูงขึ้นด้วยกัน เราจะต้องตั้งอกตั้งใจพิจารณาปัญหาข้อนี้กันให้มาก.

อาตมาคิดว่า เราจะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดความรู้สึก อย่างถูกต้องขึ้นมาเสียก่อนว่า อะไรเป็นเครื่องดึง จูงเอาเด็กๆ ของเราไป รวากับว่าเป็นอำนาจของมนต์ขลัง หรือภูตผีปีศาจอะไรชนิดหนึ่งทีเดียว.

ถ้าผู้ใดซึ่งเป็นใครก็ตาม อยากจะพบความจริงข้อนี้ อาตมาคิดว่า น่าจะลองทำอย่างนี้ดูบ้าง คือไปฟังฆานดูที่หน้าโรงหนัง ; เลือกเอาโรงหนังที่มี ป้ายโปสเตอร์มากๆ ไปยืนอยู่แห่งใดแห่งหนึ่งที่ปลอดภัย แล้วฟังฆานดูเข้าไป ให้ลึกถึงความหมายของโปสเตอร์หรือสิ่งต่างๆ ที่นั่น ; ฟังดูไปจนกว่าท่านจะเข้าถึง ความหมายข้อนี้ ถึงขนาดที่เป็นลมล้มพับลงไปด้วยความเศร้า เพราะว่าท่าน จะต้องเกิดความรู้สึกอะไรได้มากมาย และจากความรู้สึกอันนั้นเอง จะก่อให้เกิด ความรู้สึกต่อไปเป็นลำดับ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่สลดสังเวชต่อประเทศชาติหรือ ศาสนาของเรา ต่อบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา ที่หลับตาดตายไปหลายชั่ว หรือหลายสิบชั่วแล้ว เราลองคิดว่าสิ่งเหล่านี้ ได้หันเหจิตใจของเด็กๆ ไป อย่างไร; และเด็กๆ มีสภาพของจิตใจ มีสภาพทางจิตทางวิญญาณนั้นผันแปร ไปจากเด็กๆ ในสมัย ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราอย่างไร.

ภาพโปสเตอร์เหล่านั้น ท่านจะเห็นได้ว่า มันเป็นภาพของกิริยาอาการ ที่ตามธรรมดาไม่มีใครสามารถจะแสดงได้ในที่แจ้ง และมันก็เป็นภาพเช่นเดียวกับ ในตัวหนังเรื่องนั่นเอง ล้วนเป็นภาพที่ใครๆ ไม่อาจจะแสดงได้ในที่แจ้ง คือต้อง แสดงในที่ลับ; แต่ที่พยายามเอามาแสดงด้วยวิธีต่างๆ จนมันได้แสดงอยู่ในที่

เปิดเผย ในที่ที่ยิ่งกว่าแจ้ง เต็มข้างถนนเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้สกปรกโฉมมยิ่งไปกว่าขยะมูลฝอยที่ใครทำตกตามข้างถนน แล้วถูกเจ้าหน้าที่จับไปปรับเสียอีก อย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้เลย แล้วอีกทางหนึ่งก็ยังมีภาพที่ประหลาดอย่างยิ่ง คือคนที่แต่งตัวแบบไทยแท้แล้วถือปืนพกอย่างท่าควบอย มันเป็นเรื่องที่มีไม่ได้ในศิลปะหรือวัฒนธรรมของหมู่ชนชาวไทยเรา; อย่างคนไทยเรา ทำท่าถือปืนอย่างนั้น มันก็เหมือนลิงชนิดหนึ่งมากกว่าที่จะเป็นคนถือปืน แล้วมันสนุกได้อย่างไร ขอให้ลองคิดดูในเรื่องนี้ ถ้าพวกควบอยฝรั่งถือปืน ก็ดูค่อยสมรูปสมร่าง ; แต่ถ้ารูปร่างอย่างหน้าตาอย่างไทย แต่กายอย่างวัฒนธรรมไทยอย่างนั้น มันก็เป็นเหมือนอย่างว่า ลิงชนิดหนึ่งมาถือปืนแสดงท่าทาง ; แต่ทำไมมันก็ยังทำให้เด็กของเราหลงใหลได้ อย่างที่เรียกว่าหันหลังให้พระเป็นเจ้า หรือหันหลังให้ศาสนาทีเดียว.

อีกข้อหนึ่งมีผู้ถามว่า **ทำไมคนเดี๋ยวนีเรียนมากมายจบพระไตรปิฎก แต่แล้วก็ยังไม่บรรลु ส่วนคนครั้งพุทธกาลนั้น พังจากพระพุทเจ้า ๒-๓ ประโยคก็บรรลุ ทำไมจึงเป็นอย่างนี้.** คำตอบดูเหมือนจะตอบได้ง่ายๆ เช่นอย่างตอบว่า เพราะคนเดี๋ยวนี้นั่งพับเพียบไม่ได้! ที่เป็นผู้ชายนั่งกางเกงอย่างนี้ มันก็นั่งพับเพียบไม่ได้ ได้แต่นั่งเก้าอี้; ที่เป็นผู้หญิง ก็มีเครื่องนุ่งห่มอย่างแบบที่นั่งพับเพียบไม่ได้ เข้าใกล้พระพุทเจ้าไม่ได้แบบนี้ ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจคำว่า **นั่งพับเพียบไม่ได้** นี้ ให้ถูกความหมายหรือความมุ่งหมายโดยการที่เอาไปคิดไปนึกเอาเองว่า เรากำลังไม่มีจิตใจ ในสภาพที่พร้อมที่จะรับอะไรได้จากคำพูดเพียงสองสามประโยคของพระพุทเจ้า แล้วก็เข้าใจถึงความของธรรมะที่ทำให้หลุดพ้นได้นั่นเอง ทั้งหมดนี้ เป็นการพูดระหว่างพวกที่เป็นหัวอกเดียวกัน คือท่านทั้งหลายที่เป็นครู อาตมาก็เป็นครู; อ่างสิทธิของครู ก็เพราะว่าเป็นคนใช้ของพระพุทเจ้า ในฐานะที่ทำหน้าที่ที่พระพุทเจ้าท่านสั่งให้ทำ คือการยกวิญญานของเพื่อนมนุษย์ในโลกให้สูงขึ้นนั่นเอง อย่าได้ถือว่เป็นคำเปรียบเปรยเยาะเย้ย

ถากถางอะไร ซึ่งไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำอย่างนั้น; แต่เพราะปัญหามันอยู่ที่ว่า เราพบความทุกข์อย่างเดียวกัน มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีห้วงกออย่างเดียวกันที่จะต้องแก้ปัญหาของตัวเอง คือช่วยกันกำจัดอุปสรรคศัตรูของจริยธรรม ไม่ให้เกิดความวุ่นเรและการพังทลายขึ้นแก่จริยธรรม.

ที่นี่ ถ้าพูดถึงศัตรูของจริยธรรม คือธรรมทั่วไปที่เราต้องประสงค์ ไม่ใช่เพียงของจริยศึกษาล้วนๆ เป็นส่วนน้อย ; แต่เป็นของจริยธรรมทั้งหมดแล้ว เราจะต้องมองให้เห็นว่าอะไรเป็นศัตรู ถ้ากล่าวโดยชื่อเจาะจงตรงไปตรงมา ก็คือกิเลสซึ่งรวมทั้งเหยื่อของกิเลส; ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียก **กาม** ซึ่งมีทั้งกิเลสกาม และวัตถุกาม. สิ่งที่เป็นวัตถุของกามคือ รูป เสียง กลิ่น สัมผัสที่ทำให้เกิดความรู้สึกทางกาม นี้เรียกว่า **วัตถุกาม**; ความรู้สึกที่ใครในทางกามจัดเป็น **กิเลสกาม**; จึงมีกามเป็น ๒ ประเภท คือเป็น objective sensuality และ subjective sensuality เป็นของคู่ขึ้นมา สิ่งนี้ถ้าควบคุมไว้ไม่ได้ ก็มีลักษณะเหมือนภูติผีปีศาจ หรือที่เรียกว่า ซาตาน เป็นปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังครอบงำจิตใจคน แล้วยากที่จะถอนได้; ฉะนั้นจึงต้องรู้เท่า คือรู้จักศัตรูตัวนี้หรือเรียกว่าคู่นี้ก็ได้.

ถัดไปอีกก็คือ ความเข้าใจผิดต่อสิ่งทั้งสองนั่นเอง คือความเข้าใจผิดต่อกิเลสกาม และวัตถุกามนั้นแหละ เป็นเหตุให้ดำรงตนไว้ผิด และ **มิจฉาทิฎฐิต่อธรรมะ** ก็ได้เกิดขึ้น จนกระทั่งหลงเห็นผิดว่า ธรรมะไม่จำเป็น จริยธรรมไม่จำเป็น หรือการอบรมทางจริยธรรมพินสมัย เหล่านี้เป็นต้น ; ถัดไปจากนั้นก็เกิดการหันหลังให้ศาสนา หันหลังให้แก่พระเป็นเจ้า หันหลังให้แก่วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ที่ถูกต้องของประเทศชาติของตนเอง ที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้น. นี่แหละคือศัตรูของจริยธรรมโดยตรง รวมความแล้วก็คือกิเลสทั้งนั้น จะเป็นความโลภ, ความโกรธ, ความหลง ก็เรียกว่ากิเลสทั้งนั้น ; ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่ากิเลสก็มีความหมายรวมอยู่ในลักษณะทั้งหมดนี้ กล่าวคือ มีกิเลส, มีเหยื่อ

ของกิเลส, เกิดความเข้าใจผิดในสิ่งในเหล่านี้แล้วก็ดำรงตนไว้ผิด เกิดมิจฉาทิฐิ ขึ้นรอบด้าน มีการหันหลังให้พระศาสนา เหมือนที่กำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้ มีความมุ่งมั่นไปในทางความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินทางวัตถุ หรือทางเนื้อ ทางหนัง เป็นวัตถุนิยมไปหมด ; นี้เรียกว่าศัตรูของจริยธรรม.

ในการต่อต้านศัตรูของจริยธรรมนี้ เรายังทำไม่ได้เต็มที่ เพราะเหตุที่น่าสมเพชเวทนาอยู่หลายประการด้วยกัน อย่างว่าครูบาอาจารย์นี้ มีหน้าที่ยกวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงขึ้น แต่แล้วก็ไม่ได้ทำเต็มไม้เต็มมือ อย่างกระทรวงศึกษาธิการเรานี้ คิดดูให้ดี จะเห็นว่าถูกมอบหมายให้ทำงานที่เก่งกว่าพระพุทธเจ้าเสียอีก : พระพุทธเจ้าท่านมีหน้าที่เพียงยกวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงเท่านั้น แต่กระทรวงศึกษาธิการก็มีหน้าที่อย่างนั้น และยังแถมต้องปลูกโรงเรียน ต้องไปกวาดต้อนคนมาอีก ยังต้องลงโทษคนที่ไม่ส่งเด็กเข้าเรียนอีก หยุ่มหิมเยอะแยะไปอย่างนี้ซึ่งหน้าที่ส่วนนี้พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทำ ไม่ต้องทำ. มันเป็นเรื่องของคนอื่น ที่จะต้องปลูกโรงเรียน ; มันควรเป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย หรือเทศบาลมากกว่าก็ยังมาแบ่งแยกกำลังแรง กำลังงานของกระทรวงศึกษาธิการไป อันนี้เป็นเหตุให้งานโดยตรง คือการยกสถานะของวิญญาณของคนในโลกให้สูงขึ้นนี้นั้นพ่วไป หรือมันจางไป ถ้าเทียบอย่างเป็นมโนราห์ที่ทางปักชำได้ อย่างขั้นที่ไม่ไหวแล้ว เขาก็เรียกว่า “ทั้งปลูกโรงเอง ทั้งรำเอง” มโนราห์ชนิดนี้ไม่มีใครพอใจถึงกับช่วยปลูกโรงให้ จะไปเล่นให้ใครดู ก็ยังต้องปลูกโรงเอง ; บางทียังต้องหาข้าวกินเองด้วย ; ดูมันเป็นงานที่แย่งเขาทำมากกว่า เราจะส่งสารกระทรวงศึกษาธิการกันหรือไม่ พวกที่ไม่เรียกตัวเองว่าครูลองเอาไปคิดดู เพื่อจะได้แบ่งภาระหรือถ้าจะว่าให้ยุติธรรมแล้ว กระทรวงศึกษาธิการควรจะมีรัฐมนตรีสองคนพี่น้องคนหนึ่งจะสร้างโรงเรียน คนหนึ่งจะยกวิญญาณให้สูง มันจึงจะยุติธรรม ; จริงไหมขอให้ลองคิดดู.

เราลองเหลียวไปดูสิ่งบางสิ่งต่อไปอีก คือวัดวาอาราม. วัดวาอารามอย่างสมัยพุทธกาลเป็นอย่างไร ขอวิงวอนให้ช่วยกันอ่าน ช่วยกันศึกษาค้นคว้ามาอ่านดู แล้วเปรียบเทียบกันดูกับวัดวาอารามของสมัยนี้ อาตมาารู้สึกว่า วัดสมัยนี้ส่วนมาก เรามีไว้สำหรับให้ฝรั่งถ่ายรูป แล้วเอาไปยืนยันว่าพุทธศาสนาเจริญในเมืองไทย อย่างนี้มากกว่า ปาไมโล่งๆ ในครั้งพุทธกาลนั้นไม่มีตึกงาม ไม่มีศิลปกรรมอะไรมากมาย เหมือนในสมัยนี้ แต่ว่าทุกนาทีหรือทุกกระเบียดนิ้ว มีการส่องแสงสว่าง มีการยกวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้น; ส่วนในวัดวาอารามของเราสมัยนี้ด้วยเหตุที่ไขว่เขวปะปนสับสนไปหมด มีอะไรล้นเข้าไปอยู่ในวัด จนหน้าที่ที่จะยกวิญญาณให้สูงขึ้นนั้น พร่าไป เลือนไป จางหายไป. พระส่วนมากไม่มีเวลาหรือไม่ได้ทำหน้าที่ยกวิญญาณตามความหมายของคำว่า ครู หรือครูทางวิญญาณ; และพระบางองค์ก็เผลอถึงกับว่า วิญญาณของตัวกำลังตกต่ำไปแล้วก็มี เพราะความประมาท; ฉะนั้นมันจึงไม่เป็นการช่วยกันร่วมมือในการที่จะยกวิญญาณ นับว่าจะต้องช่วยกันแก้ไขอีกมาก; ท่านที่ไม่เรียกตัวเองว่าครู ก็ต้องช่วยเอาไปคิดดูเหมือนกัน.

มองดูไปที่กรรมการศาสนาบ้าง; ถ้าว่ากันโดยที่แท้แล้วก็ต้องทำหน้าที่เป็นลูกศิษย์พระ ในการที่จะยกวิญญาณของมหาชนให้สูงขึ้น แต่แล้วก็มีอะไรเข้ามาแทรกแซงมาก จนหาโอกาสอย่างนั้นยากเหมือนกัน เช่นที่กองสังฆการี เต็มไปด้วยพดยศ ยุ่งเวียนหัวแต่เรื่องเงินไม่พอที่จะทำพัด ก็โกลาหลกันมากมาย; แล้วยังต้องทำหน้าที่ตำรวจ คือแย่งหน้าที่ของตำรวจไปทำอีกด้วย เช่นคอยจับพระสึกหรืออะไรทำนองนี้ และมีอะไรมากมายหลายอย่าง ที่ไปกระทบกระทั่งทำให้อุดมคตินั้นเปลี่ยนแปลง เมื่อรวมๆ กันมากๆ อย่างนี้แล้ว เราจะให้สถานะทางวิญญาณของเยาวชนของเรา มีผลน่าชื่นอกชื่นใจอย่างไรได้; แล้วจะถือว่า

นี่เป็นอุปสรรคของจริยธรรมหรือไม่? ผู้ที่ไม่เรียกตัวเองว่าครู ก็ควรลองเอาไปคิดดู จะได้ช่วยกันมากๆ. นี่เป็นเพียงตัวอย่างส่วนน้อยเท่าที่ได้ยกมาให้เห็นเท่านั้น.

เราจะดูอะไรกันต่อไป ที่จะรู้จักศัตรูของจริยธรรม อาตมาคิดว่าเราต้องดูให้พบสิ่งที่เรียกว่า “ปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง” นั่นเอง ชาตานหรือปีศาจนี้ เด็กๆ เขาเรียกมันอย่างเต็มยศเต็มศักดิ์ว่า ภูติผีปีศาจแห่งความสนุกสนานเริงเริงร่า เพลิดเพลินทางเนื้อหนัง; ไม่ใช่ทางจิตหรือทางวิญญาณ. ถ้ารู้จักภูติผีปีศาจตัวนี้ดี หมายความว่า รู้จักศัตรูของจริยธรรมดีที่สุด มันกำลังอยู่ที่ไหน กำลังอาละวาดแก่ใคร ช่วยกันเดี๋ยวนี้ เพื่อลองพิจารณาดูให้ดีๆ.

ข้อแรก บางทีเราจะต้องนึกสูงไปถึงสิ่งที่เรียกว่า **วรรณกรรม** และ **ศิลปกรรม** เพราะว่าเป็นสิ่งที่ใครๆ ก็ยกย่องบูชา เทิดทูน อวดโอ้กันนัก. วรรณกรรมและศิลปกรรมนี้ของมนุษย์เราเคยมีมาอย่างไร และเดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร ลองกวาดสายตาไปให้ลึก ให้ไกล นับตั้งแต่ยุคพุทธกาลมาเลย จนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี้วรรณกรรมหรือศิลปกรรมก็ตาม ล้วนแต่มุ่งหมายความงามที่บริสุทธิ์; วรรณกรรมก็มุ่งหมายความงามของทางวรรณคดี สามารถที่จะจับจิตใจของคนให้ลืมความเห็นแก่ตัวเสียได้อย่างน้อยก็ชั่วขณะหนึ่ง; ศิลปกรรมก็เหมือนกัน ความงามนั้นมุ่งหมายจะให้จับใจคน จนถึงกับลืมความเห็นแก่ตัวตนเสียได้ จูงใจบุคคลไปได้ไปในทางที่จะให้สูงขึ้น. ถ้าสูงขึ้นก็หมายความว่าไม่เห็นแก่ตัว คือละ selfishness เสียได้ตามควร. แต่ต่อมาวรรณกรรมหรือศิลปกรรมเหล่านี้ ถูกอุปถัมภ์ด้วยมือของปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง บิดผันวรรณกรรมหรือศิลปกรรมนั้น ลงไปเป็นเครื่องมือของภูติผีปีศาจไป; ใช้บรรยายหรือพรรณนา หรือแสดงสิ่งที่เป็นเหยื่อของกามารมณ์จนสูญเสียความหมายของวรรณกรรม หรือศิลปกรรมที่บริสุทธิ์ ซึ่ง

เป็นสิ่งที่กำลังพอใจกันอยู่นัก. ขอให้กวาดสายตามองดูโดยละเอียดในเรื่องนี้
เอาเอง อาตมาไม่มีเวลาพอที่จะแจกแจงละเอียดไปทุกเรื่อง ทุกราย.

สิ่งที่น่ากลัวที่สุด ก็คือดนตรีและเพลง ดนตรีนั่นถ้าเป็นดนตรีบริสุทธิ์
ก็ยังสามารถทำให้จิตใจว่างจากความยึดถือว่า ตัวกูหรือของกูอยู่; แต่ถ้าเป็นดนตรี
สกปรก ก็ต้องปลุกความรู้สึกที่เห็นแก่ ตัวกู ของกู ยิ่งขึ้นไป เพลงไทยโบราณ
นั้น, ต้องใช้คำว่าโบราณด้วย, เกิดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์อย่างไร ครูบาอาจารย์
ก็รู้ดี; ลีลาอย่างไร, เกิด reaction แก่จิตอย่างไร ก็รู้กันดี; ทำให้เกิดความนิมิต
อันน้อยแก่ลักษณะเฉพาะ หรือกิจกรรมยามของคนไทย และหล่อเลี้ยงลักษณะ
อันนี้ไว้อย่างไร ก็รู้กันดีที่นี้มาถึงยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ **เกิดเป็นเพลงไทยครึ่งชาติ**
ขึ้นมา ที่เรียกกันว่า เพลงไทยสากล หรืออะไรทำนองนี้ ก็เลยเปลี่ยนไปหมด
ทุกสิ่งทุกอย่าง. ดนตรีไทยเดิม หรือเพลงไทยเดิมอันบริสุทธิ์ของเรานั้นโอกาส
ไม่เปิดให้ใส่คำพูดโสโครกหยาบโลนลงไปได้ เพราะถือเอาความไพเราะที่ถ้อยคำ
อันไพเราะ และลีลาของดนตรีบริสุทธิ์ที่ไพเราะ ดนตรีใหม่ๆเกิดขึ้น เพราะ
ต้องการจะหาโอกาสแทรกคำหยาบโลน โสโครก และทำนองความเร่าร้อน รุนแรง
รวดเร็วของปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังลงไป มันจึงเกิดระบบใหม่นี้ขึ้นมา
เป็นเพลงชนิดที่เปิดโอกาสให้ใส่คำโสโครก ดนตรีเร่าร้อน เป็นเหยื่อแห่งกิเลส
ลงไป. คนเป็นปุถุชนมากขึ้นทุกที เห็นดีเห็นชอบ เห็นงามตามกันไปทั้งโลก
จึงเกิดดนตรีหรือเพลงแบบนี้ขึ้น. วัดความพอใจในเรื่องนี้ได้ ตรงที่สถานีวิทยุ
ก็สิบแห่งก็ตาม ส่งเพลงพวกนี้มากที่สุด บรรดาเพลงพวกที่ส่งไปนั้น ๘๐ %
เป็นสำนวนที่เหมาะสมที่สุดสำหรับหญิงโสเภณีใช้ปะเลาะผู้ชาย หรือผู้ชายปะเลาะ
โสเภณีก็ได้ ไม่มีความหมายอะไรมากกว่านั้น. มันเป็นอย่างไร ในเมื่อ
บรรยากาศของเมืองไทยกลุ้มไปด้วยเพลงเหล่านี้. เราจะรู้สึกอย่างไรบ้างในการ
ที่จะมีหน้าที่ต่อต้านการพังทลาย หรือวุ่นเรของจริยธรรม. ถ้าจะให้ดีก็ลอง

เปิดวิทยุก่อนถึงเวลาจริงๆ ที่เขาเตรียมการส่งนั้น เขาเปิดเพลงอะไรกันโดยมาก ยิ่งจะพบดีกว่าในโปรแกรมที่เขากำลังส่งกันอยู่อีก. นี่มันแสดงจิตใจของผู้ควบคุมการส่งวิทยุหรือผู้จัดโปรแกรมวิทยุ แล้วคนเหล่านี้จะจัดโปรแกรมของวิทยุออกไปอย่างไร. ขอให้ทำสถิติสถานีส่งวิทยุและเรื่องที่ส่ง แล้วค้นให้พบว่าบทความหรืออะไรที่ส่งเพื่อทะนุถนอมจริยธรรมของเรานั้นมีกี่เปอร์เซ็นต์; แล้วสิ่งต่างๆ ที่เป็นบทความ ดนตรี และบทเพลง ที่เป็นอุปสรรค ศัตรู สร้างความรวนเรให้แก่จริยธรรมของเรานี้ มีกี่เปอร์เซ็นต์ เด็กขนาดนิสิตมหาวิทยาลัยที่อาตมามาเห็นเองด้วยตาตนเองนี้ นั่งทำการบ้าน ก็ยังต้องเปิดเพลงประเภทนี้ฟังอยู่ด้วยแล้วก็ทำการบ้านไปพลาง แล้วผลมันจะได้อย่างไร ครูบาอาจารย์ลองคิดดู จะเป็นเด็กประเภทนี้เสียเองละครมัง ที่ก่อกองที่ไม่งดงามขึ้นในมหาวิทยาลัยนั้น นี่ โน่น เป็นต้น. สถานีวิทยุของกระทรวงศึกษาธิการจะเป็นอย่างไรนั้น ท่านครูบาอาจารย์ก็คงทราบดี. ถ้ามีเพลงแบบที่ว่านี้ด้วยแล้ว ก็สุดวิสัยที่จะทนได้; ถ้ามีเมื่อไรก็ช่วยส่งข่าวให้อาตมาทราบบ้าง เพราะว่าอยู่ที่โน่นรับไม่ค่อยจะได้ บางวันก็รับได้ บางวันก็รับไม่ได้ ถ้าสถานีวิทยุศึกษาทำเช่นนี้แล้ว อาตมาก็จะทำสักอย่างหนึ่ง จะชักชวนทายก ทายิกา ภิกษุ สามเณร ทำสักอย่างเพื่อต่อต้าน. ท่านทั้งหลายคงคิดว่าเดินชบวนละครมัง ; นั้นมันเป็นไปไม่ได้ที่ทายก ทายิกา จะเดินชบวน; แต่มีวิธีประพุดิกระทำกันอยู่ ก็คือชักชวนกันมามากๆ หุงข้าวแล้วใส่บาตร อุทิศส่วนกุศลให้แก่จริยธรรมที่ตายไปแล้ว; จะชวนกันทำอย่างนี้ เพราะว่าไม่มีทางที่จะทำอย่างอื่นได้ มันช่วยไม่ได้ ดังนั้นเราเห็นได้ว่า บทเพลงและดนตรีประเภทนี้ ได้กลายเป็นเครื่องมือของภูตผีปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังสำหรับผูกพันหัวใจลูกหลานตาดำๆ ของเรา แล้วพาจูงไปสู่ความพังทลายของจริยธรรม เป็นที่น่าสลดสังเวชในความเสื่อมเสีย และหายนะอย่างยิ่ง.

ขอให้ดูที่ชุดแต่งกายสุภาพสตรี ขอย้อนถอยหลังไปสัก ๑ ศตวรรษ คือ ๑๐๐ ปี; ว่าบรรพบุรุษของเราในโลกทุกชาติทุกภาษานั้น สตรีแต่งตัวอย่างไร

costume ที่สวยงามของสตรีสมัยนั้นเป็นอย่างไร รูปภาพที่สลักและเขียนก็มีอยู่มากมาย, หลักฐานอย่างอื่นก็ยังมีอยู่มากมายว่ามีอยู่อย่างไร; แล้วต่อมาทำไมมันค่อยสั้นเข้าไปทุกที ; มันไม่เพียงแต่สั้นมันยังทำให้นั่งลำบาก ขึ้นรถจักรยานก็ลำบาก เคยเห็นหอคะเมนลงมาเพราะเครื่องแต่งตัวชนิดนี้ นี่คือ **ความต้องการของใคร ของพระเป็นเจ้า หรือว่าของใครที่ไหน และตกเป็นเหยื่อของอะไร.** ถ้าพูดตรงๆ ก็ต้องว่า ตกเป็นเหยื่อของปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังของฝ่ายเพศชาย; เพราะว่าที่ทำไมไปนี้ คงไม่ใช่เพื่ออะไรอื่น นอกจากเพื่อจะให้ถูกตาถูกใจเพศชาย;และเพศชายเป็นฝ่ายออกแบบเครื่องแต่งตัว เขาออกแบบให้อย่างไร ก็รับทั้งนั้น เพราะความไม่เป็นตัวของตัว; ดังนั้นเครื่องแต่งกายของสตรีใช้เวลา ๑ ศตวรรษจึงเปลี่ยนแปลงมาอยู่ในรูปนี้ อย่างที่เรียกเมื่อกันว่า “นั่งพับเพียบไม่ได้” เป็นต้น ; แล้วจะไม่ให้ความวุ่นเรหรือความพังทลายของศีลธรรมเกิดขึ้นได้อย่างไรกัน ; มันจะเอาอะไรไปต้านทานได้.

เรื่องที่น่านึกอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องประภควดนางงาม แรกที่เกิดขึ้นในเมืองฝรั่ง ยังไม่มีในเมืองไทย พวกคริสเตียนเขาต่อต้านคัดค้านอย่างยิ่ง แล้วก็ไม่มีใครฟังเสียง. **พวกคริสเตียนเขาต่อต้านอย่างยิ่ง น่าสรรเสริญ;เพราะเขาสงสัยอยู่ว่า มันเป็นการประภควดนางงาม หรือนางหน้าด้านกันแน่.**ท่านลองฟังดูให้ดีว่า ประภควดนางงาม หรือนางหน้าด้านกันแน่? นางหน้าด้านที่ดีคือดั่งต่อคำสั่งสอนหรือความประสงค์ของพระเป็นเจ้า; ฉะนั้นพวกคริสเตียนเขาจึงต่อต้านอย่างไม่กลัวตาย อย่างเอาเป็นเอาตาย แต่ก็ต่อต้านได้แต่ในวงคริสเตียน. ที่น่าสงสารก็คือลูกสาว หลานสาวตาต้าๆ ของเรา เกิดมาอายุไม่กี่ปี ไม่รู้จักโลกก็พลอยตามเขาไปด้วย แต่เราจะโทษเขาไม่ได้; เด็กๆ เหล่านี้ยังไม่วิธีอะไร แต่คนจัดนั้นแหละได้รับเอาวัฒนธรรมของต่างประเทศอันนี้มา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่พวกปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังเขาทำมันขึ้น เพื่อจะครอบงำมนุษย์ในโลก.

การที่กระทรวงศึกษาธิการไม่อนุญาตให้ครูบาอาจารย์ นักศึกษา นิสิต นักเรียนเข้าประกวดนางงามนี้ เห็นได้ชัดว่า เป็นที่ซึ่งสภาการทั้งของเทวดาและมนุษย์. ทายก ทายิกา ปู่ ย่า ตา ยาย ร้องสาธุกัน เหมือนร้องสาธุในโบสถ์เมื่อฟังเทศน์จบทีเดียว นี่อาตมายืนยันได้; ฉะนั้นขอให้กระทรวงศึกษาธิการรับพรอันประเสริฐนี้ไว้ตลอดเวลา. เราสู้ไม่ไหว เรากำลังจะพ่ายแพ้ กำลังจะหมดเนื้อหมดตัว เพราะสิ่งซึ่งเป็นศัตรูของจริยธรรมในลักษณะเหล่านี้ เราจะไปเอาฝรั่งเป็นอาจารย์ นั้นคงจะไม่ไหวแน่ เรื่องที่กล่าวมาแล้วนั้นลองคิดดู.

วรรณกรรมเรื่อง Faust หรือโอเปร่าเรื่อง Faust; ถ้าเด็กๆ ของเรา ได้ไปอ่าน หลงตามนั้นละก็เป็นไม่มีอะไรเหลือ นางเอกมากาเร็ตได้ขึ้นสวรรค์ ทั้งๆ ที่ทำอะไรอย่างนั้น มันมีไม่ได้ในหลักการของพระพุทธศาสนาเรา ; และถ้าเด็กๆ ถู้อว่า เหล่านั้นเป็นเรื่องถูก มันก็เป็นอันว่า ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะเป็นมนุษย์ในพุทธศาสนา. ถ้าถู้อว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องทำขึ้นเพื่อล้อเลียนสังคม ; เป็นเอามาก ๆ ถึงอย่างนั้น มันก็ยากเกินไปที่เด็กจะเข้าใจได้ เพราะยอมให้เป็นการกระทำ ที่อยู่ในการชักนำของปีศาจ ซึ่งเป็นเพื่อนคู่หูของ Faust , นี่แสดงว่า สังคมนั้นมันไปถึงขนาดนั้นแล้ว เราจะเอาเป็นตัวอย่างได้อย่างไร. นี่ถ้าเราขึ้นเอาฝรั่งเป็นครูในลักษณะนี้เรื่อยไปละก็ เราคงจะหมดความเป็นคนไทย หมดความเป็นพุทธบริษัท, เราพึงระวังให้มากในข้อนี้ และอย่าได้คิดหาชื่อเสียงในทางนี้เลย.

ในเมืองไทยของเรา ได้ทราบว่าการตั้ง origin แบบระบำเปลื้อง หรือเครื่องเปลื้องอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาเหมือนกัน และมีคนบอกให้ฟังว่า ระบำเปลื้องบางแบบนั้น แสดงกันได้อยู่แต่ในเมืองไทย ที่อื่นบางแห่งเขารังเกียจแสดงกันไม่ได้อย่างนี้ก็มี. นี่จะเป็นเหตุให้เราตบตาบรรพบุรุษของเราที่ตายไปแล้ว โดยคิดแบบระบำเปลื้องแบบใหม่ ๆ ขึ้นในเมืองไทยนี้บ้างก็ได้. ขอวิงวอนว่า เราหาชื่อเสียงทางอื่นกันเถิด.

ที่เล่าทั้งหมดนี้ คือภูตผีปีศาจอันร้ายกาจ ที่เป็นศัตรูของจริยธรรม! จงรู้จักศัตรูในฐานะที่เป็นศัตรูให้เต็มที่! ครูบาอาจารย์ของเราจึงจะกำสัถยานการณ อันนี้ขึ้นมาได้ ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ผู้ที่มีอำนาจปกครองประเทศ เมื่อมีการสัมมนาที่จุฬาลงกรณ์ ด้วยเรื่องที่จะบังคับสอน วิชาพุทธศาสนาขึ้นในมหาวิทยาลัยควรหรือไม่ นั่น มีท่านผู้มาร่วมสัมมนาท่านหนึ่ง ยืนยันด้วยเสียงที่แสดงว่า เอาชีวิตเป็นเดิมพันทีเดียว ที่มีความเชื่อมั่นว่า เราไม่ต้องทำอะไรหมด นอกจากปรับปรุงแก้ไขผู้ใหญ่อย่างเดียวเท่านั้น ไม่ต้องทำอะไรอื่น ท่านผู้นี้หมายความว่า การที่เด็กเข้าไปในทางพังทลายของจริยธรรมนี้ เพราะผู้ใหญ่มีอิทธิพลลงใจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม หมายความว่า เป็นตัวอย่าง นำไปทั้งโดยตรงและโดยอ้อม; ฉะนั้นจะต้องกลับตัวผู้ใหญ่ จับผู้ใหญ่กลับหลังหัน อย่างเดียวเท่านั้นก็พอ ไม่ต้องคิดนึกอบรมอะไรกันให้มากมายอย่างที่กำลังทำกันอยู่ ที่นี้ เด็กๆ ก็จะไปดีตามไปหมด เด็กกินเหล้าก็เพราะผู้ใหญ่กินเหล้า; หรือเพราะผู้ใหญ่ทำเหล้าขายจนร่ำรวยก็มีไม่ใช่เพียงแต่กินเหล้า; แล้วจะให้เด็กหยุดกินเหล้าได้อย่างไร นี่แหละ ขอยกตัวอย่างอย่างนี้

ที่บางแสน อาตมาได้ฟังมาด้วยตนเอง ที่เขาคุยกันในบ้านเหล้า มีคน ไปนั่งสนทนากับเจ้าของร้านเหล้ามากมาย เจ้าของร้านเหล้าก็ได้บอกไปตามจริงว่า มีนิสัยมหาวิทยาลัยเข้าไปกินเหล้ามากขึ้นๆ แล้วก็มีเสียสติอะละวาดขึ้นบ้างก็มี อย่างนี้เป็นต้น ; นี่เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีในสมัยบิดามารดา หรือว่าถอยหลังไปถึง ปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา ; ขนาดนิสัยของสถาบันที่เราหวังจะเอาเป็นที่พึ่ง ยังเปลี่ยนแปลงไปถึงอย่างนี้ แล้วเราจะได้เห็นนิสัยหนุ่มสาวบางคน เทียวกำหรือหว่า เพรีว ลมอยู่ที่บางแสน ซึ่งรู้จักดีว่าพ่อแม่ของเขากำลังพินดินอยู่ที่บ้าน และเป็นหนี้เงิน ที่กู้เขามา ได้เอานาไปจำนำ ส่งเงินมาให้ลูก. เด็กพวกนี้มีอยู่มากที่สอบไล่ตกก็ บอกว่าได้ แต่พอเรียนหลายปีเข้าพ่อแม่สงสัยว่า ทำไมหลายปีแล้วไม่รู้จักจบสักที

ก็บอกพ่อแม่ว่าทางมหาวิทยาลัยเขาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ คือเพิ่มปีที่เรียนขึ้นเรื่อยๆ นี่พ่อแม่ก็ยังเชื่อ จงลองคิดดูเถิดว่า พ่อแม่อยู่ในสภาพเช่นไร ; เด็กบางคนของเราอยู่ในสภาพเช่นไร นี่ไม่ได้หมายความว่าทั้งหมดหรือส่วนมาก แต่ยืนยันได้ว่ามันมี นี่แหละคือลู่ทางที่ว่าภูตผีปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง ได้จับเด็กๆ ของเราไปในลักษณะอย่างไร เรากำลังต้องการที่ต่อต้าน จะต้องทำอย่างไร.

สิ่งที่น่ากลัวที่สุดนี้ มันคือ **ปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง** หรือวัตถุนิยม ที่ว่านี่เอง ที่น่ากลัวอย่างยิ่ง ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ดูเหมือนจะตีคอมมิวนิสต์กันอย่างตาวัวด้วยความกลัว แต่ทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังนี้แหละ คือคอมมิวนิสต์แท้จริง และยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์ที่เป็นคนๆ ; เพราะคอมมิวนิสต์ที่เรากลัวกันนั้น ก็เริ่มต้นด้วยหลงความสุขทางเนื้อหนัง คือหลงแต่วัตถุเกินไป จึงเรียกร้องยึดอำนาจทางวัตถุ ถ้าไม่หลงวัตถุเกินไปแล้ว แสวงหาความสุข ทางจิต ทางวิญญาณได้หมดไป ไม่ถึงกับต้องเรียกร้องหรือยึดอำนาจทางวัตถุ ซึ่งเป็นอุดมคติของลัทธิที่เป็นวัตถุนิยมจัดอย่างนี้ นี่แหละคือการพังทลายของจริยธรรมลงจนหมดสิ้นไม่มีส่วนเหลือ.

ถ้าเราเป็นทาสของวัตถุ หรือความสุขทางเนื้อหนังกันแล้ว ไม่ต้องคอมมิวนิสต์ข้างนอกเข้ามา มันก็พัวพันเป็นเชื้อของมันเองขึ้นมา ในวงของเราเอง ไม่ต้องรับมาจากข้างนอก. นี่คือการติดต่อที่มาของลัทธิที่ไม่พึงปรารถนา และมันอาจจะเกิดได้ในตัวเราเอง พัวพันขึ้นมาในตัวเราเอง ขอพิสูจน์ด้วยข้อที่วัตถุนิยม dialectic materialism นี้ ได้ก่อให้เกิดลัทธิคอมมิวนิสต์ขึ้นมาอย่างไร ซึ่งความประสงค์มุ่งหมายส่วนใหญ่ก็เพราะเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ จึงไม่สามารถจะถือหลักว่า คนเราต้องไปตามกรรม เพราะมีความเหลื่อมล้ำทางร่างกาย และทางสติปัญญา ก็ต้องไปตามกรรม และมีความเหลื่อมล้ำไปตามกรรม แต่ถ้าความหลงใหลในความสุขทางวัตถุมากขึ้นแล้ว มันรอไม่ได้ มันอดกลั้นไม่ได้ มันก็ต้องแย่งชิง มันก็ต้องมีลัทธิที่จะหาความเสมอภาคในความสุขทางวัตถุขึ้นจนได้.

ทำไมเราจึงไม่กลัวสิ่งที่น่ากลัวอันแท้จริง คือวัตถุนิยม จงดูให้ดีว่า ทั้ง ๒ ค่ายในโลก จะรบกันได้จนวินาศไปด้วยกันก็เพราะวัตถุนิยม เพราะความเห็นแก่วัตถุนิยม เพราะความหวงวัตถุนิยมของตนๆ ตามแบบของตนๆ . แม้จะดูเป็นคนละฝ่ายตรงข้ามกัน แต่จิตใจยังตกอยู่ในสภาพเดียวกัน คือตกอยู่ในอำนาจความสุขทางเนื้อหนังด้วยกันทั้งนั้น ; เอาเป็นที่ฟังไม่ได้ เพราะเป็นลัทธิที่เห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนังมากเกินไป. ทั้ง ๒ ค่ายที่กำลังทำสงครามกันอยู่นั้น จึงกลายเป็น การทำสงครามกับพระเป็นเจ้า อยู่ด้วยกันทั้งสองค่าย! ส่วนจริยธรรมที่แท้ นั้นเป็นลัทธิที่แสวงความสุขได้ทางจิต ทางวิญญาณ, แม้ว่าถึงขนาดที่ถ้าเป็นไปได้, ถึงกับไม่มีอาหารจะกิน ไม่มีผ้าจะนุ่ง ก็ยังแสวงหาความสุขทางจิตหรือทางวิญญาณได้ อยู่นั่นเอง. นี่แหละอันตรายทางวัตถุนิยม เป็นอันตรายอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรเหมือน, เป็นความล่มจมของมนุษยธรรม ซึ่งจมลงไปเรื่อยๆ.

อนึ่ง ประโยคที่ว่า “**คำเข้าเฝ้าสี่ขอ เข้าแต่หอล่อกามา**” ซึ่งถ้าอาตมาเอามากล่าวเช่นนี้ ท่านอาจคิดว่าคร่ำครึล้าสมัย เป็นเรื่องของคนในสมัยที่ใช้มูลบทบรรพกิจเป็นแบบเรียน อย่างนี้เป็นต้น แต่แล้วคิดดูให้ดีเถิดว่า “**คำเข้าเฝ้าสี่ขอ เข้าแต่หอล่อกามา**” นี้ เป็นมูลเหตุแห่งความล่มจมของจริยธรรมใช่หรือไม่ ? การที่มี “เพลงชนิด ๘๐ %” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นให้ฟังได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมงของสถานีวิทยุหลายสิบสถานี นั้นแหละ เป็นเหตุให้เกิดอาการ “**คำเข้าเฝ้าสี่ขอ เข้าแต่หอล่อกามา**” ขึ้นมาโดยง่าย. ในสมัยที่ไม่มีสถานีวิทยุ ใครสี่ขอกันอย่างไรได้ ก็ต้องไปหาหรือจ้างเอามา; แต่เดี๋ยวนี้ไม่ต้องสี่ขอ เพียงแต่ซื้อเครื่องวิทยุชนิดเดียว ก็มีอาการ “**คำเข้าเฝ้าสี่ขอ**” ได้ทั้ง ๒๔ ชั่วโมง เมื่อไรก็ได้ แล้วคนเราก็เป็นอย่างนี้กันมากขึ้น ข้อนี้อยากจะเล่าให้ฟังว่า เมื่อไม่นานมานี้ คนหนุ่มๆ ชาวนาหรือคนงานสวนยางบ้านนอก ถ้ามีเงินบ้างละก็ซื้อนาฬิกาข้อมือ ซื้อปากกาหมึกซึมมาเหน็บมาแขวนโดยไม่ได้ใช้อะไรเลย; แต่เดี๋ยวนี้ เขาเปลี่ยนเป็นว่า

ถ้ามีเงินบ้างแล้ว เขาซื้อเครื่องวิทยุ มันคงจะขายดีเป็นเทน้ำเทท่า, ก็เพื่อประโยชน์แก่การ “ค้าเช้าเฝ้าสืซอ” ไม่ใช่เพื่อการศึกษา ; แล้วเด็กหนุ่มๆ ของเรา ชนิดนี้จะไวใจได้ไหม เมื่อมีอาการค้าเช้าเฝ้าสืซอกันอย่างนี้ เขาก็จะมีชีวิตจิตใจอย่างไร ; เขาจะอยู่ในร่องรอยของจริยธรรมได้เหมือนกับเมื่อก่อน “ค้าเช้าเฝ้าสืซอ” หรือไม่ ขอให้ลองคิดดูในข้อนี้.

ประโยคอีกประโยคหนึ่งที่ว่า “พาราชาวัตถิ ใครไม่มีปราณีใคร” ก็มูลบทบรรพกิจอีกนั่นแหละ, มันล้ำสมัยอย่างนี้ ; แต่เราคิดดูเดี๋ยวนี้ว่า “ใครไม่มีปราณีใคร” นี่เป็นมูลเหตุให้เกิดลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่กลัวกันจนตาเหลือกตาหล่น ใช่หรือไม่. คนในบางประเทศกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์จนนอนไม่หลับ จนเส้นประสาทเสียเพิ่มขึ้นทุกวันๆ นี่เพราะมูลเหตุเกิดมาจาก “ใครไม่มีปราณีใคร” ใช่หรือไม่. เมื่อคนจนไม่ได้รับความปราณีจากคนมั่งมีทำนองนี้ หรือว่าแต่ละฝ่าย ฝ่ายไหนก็ไม่มีปราณีใคร. แล้วมันจะเกิดอะไร ถ้าไม่ใช่ลัทธิยื้อแย่ง ซึ่งเป็นลัทธิที่บังคับไม่ให้ใครปราณีใครอย่างเสมอภาค ทำไมจึงมองข้ามสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ร้ายกาจเหลือที่จะเอาชื่ออะไรมาเรียกให้สมกันได้ ที่เรียกว่าฆาตผีปีศาจนี้ ก็ยังไม่ได้ครึ่งของความหมายอันร้ายกาจของมัน จึงขอให้ท่านท่องมนต์บทนี้กันบ้าง เพื่อป้องกันลัทธิอันไม่พึงปรารถนา ; จะไม่ก่อเชื้อ (germ) อะไรขึ้นมาใหม่ๆ ในจิตใจของเราเดี๋ยวนี้ ซึ่งไม่เคยมีเชื้ออย่างนั้น แต่ถ้าไม่เชื่อก็ลอง “ค้าเช้าเฝ้าสืซอ เข้าแต่หอล่อกามา” หรือ “ใครไม่มีปราณีใคร” ดูเถิด ไม่เท่าไรจะต้องเกิดโรคร้ายนั้นขึ้นมาเอง ไม่ต้องรับเชื้อมาจากไหน. วัตถุนิยมนั้นไม่ว่าแบบไหนหมด จะแบบเผด็จการ หรือแบบเสรีประชาธิปไตยก็ตาม ; ถ้าขึ้นชื่อว่าวัตถุนิยมแล้ว จะต้องนำไปสู่ความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. ถ้าหลงบูชาความสุขทางเนื้อหนังกันแล้ว จะต้องนำไปสู่ความเห็นแก่ตัว คือ selfishness, หรือ egoism ที่เดือดจัดจนเป็น selfishness

ได้ทั้งนั้น อันนี้คือมูลเหตุแห่งความวุ่นวายสารพัดอย่าง และเป็นอุปสรรค เป็นศัตรู เป็นความรวนเร และเป็นการพังทลายของจริยธรรมในโลก.

ความเห็นแก่ตัวนี้ ไม่ใช่ศัตรูเฉพาะแก่จริยธรรม ที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้าของพวกเราครูบาอาจารย์อย่างเดียว แต่มันเป็นอุปสรรคศัตรูไปหมด ไม่ว่าแขนงไหน ; เพราะมันเป็นกฎปิตาจารย์แล้ว เป็นชาตานิแล้ว มันต้องทำลายทั้งนั้น จึงว่าไม่ใช่แต่ศัตรูของจริยธรรม ยกตัวอย่างเช่นว่า นโยบายประหยัด นโยบายพัฒนาของรัฐบาล ซึ่งต้องการอย่างยิ่งในขณะนี้ ; ถ้าประชาชนหรือคนหนุ่มสาวมาก ตกเป็นสมุนทางวัตถุทางเนื้อหนังกันแล้ว จะประหยัดได้อย่างไร. การที่จะชวนคนที่ลุ่มหลงในมนต์ขลังของภูตผีปิศาจทางวัตถุให้มาประหยัดนี้ไม่มีทาง. เขาซื้อวิทยุไปฟัง “เพลงชนิด ๘๐ %” นั้นด้วยกันทั้งนั้น แล้วคิดดูมันเป็นเงินเท่าไร ; แต่มันไม่ใช่เพียงเท่านั้น คือว่าจิตใจของเขาได้เสียลงไปแล้วเป็นจิตใจของคนหนุ่มๆ ที่ลุ่มหลง เดือดพล่านไปด้วยความเห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนังแล้วยังทำอะไรที่เป็นการทำลายจริยธรรมมากไปกว่านั้นอีก. ความเสียหายส่วนนี้มากมายจนคิดเป็นเงินไม่ไหว ฉะนั้นรัฐบาลจะประหยัดเงินโดยวิธีใดได้ปีหนึ่งสักหมื่นล้าน ก็ยังไม่ชดใช้กันกับความตกต่ำทางจิตใจของคนหนุ่มที่ตกต่ำลงไปเพราะเหตุนี้ แล้วจะประหยัดไปได้อย่างไร. แม้เราจะชวนเขา เขาก็ประหยัดไม่ได้ แล้วคนอื่นที่ช่วยประหยัดขึ้นมาได้ มันก็ไม่คุ้มกับที่เขาทำสุรุ่ยสุร่าย ทั้งทางวัตถุและทางวิญญาณ หรือทางจิตใจ ; ฉะนั้นประเทศไทยเราจึงต้องเสียเงินเพื่อจะไปซื้อวัตถุ ที่เป็นเหยื่อของกิเลสสารพัดอย่าง มาด้วยเงินเป็นอันมากโดยไม่จำเป็น ดังนั้นการประหยัดที่จะประหยัดได้ปีหนึ่งเพียงหมื่นล้านหรืออะไรทำนองนี้ ก็เป็นถิลอดตาช้าง ห้างลอดตาเดินไปหมด มันไม่เป็นการประหยัดที่น่าชื่นอกชื่นใจไปได้. การที่ชักชวนให้มีการพัฒนาอะไรที่เป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจเหล่านี้ มันทำไม่ได้ มันใช้ไม่ได้กับจิตใจที่ตกเป็นทาสของปิศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังเสียแล้ว.

ในสมัย ปู่ ย่า ตา ยาย ปู่ทวด ตาทวดเรา ที่จิตใจยังไม่ตกเป็นทาสของปีศาจ ทำนองนี้ เขาพัฒนากันได้เอง โดยไม่ต้องขอรับรองชักชวน หรือแถมบังคับ เหมือนในเวลานี้ เขาก็สร้างวัด สร้างวิหาร สร้างโบสถ์ สร้างकुคลองถนน หนทางกันขึ้นได้ ด้วยระบบที่เรียกว่าพัฒนาโดยช่วยกันทำฟรีทั้งนั้น. เดียวนี้ ทั้งที่คนมากขึ้น อะไรก็มากขึ้น เราก็ยังใช้ระบบของปู่ทวด ตาทวด ของเราไม่ได้นี่ ก็เพราะภุมณีปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังนี้ มาเป็นบ่วงผูกมัดหัวใจ แล้วก็ลาก เอาไปหมด ด้วยอำนาจของวรรณกรรม ศิลปกรรม เพลง ดนตรี วัฒนธรรม อะไรต่างๆ ของตะวันตก หลายชนิดที่เข้ามาในรูปที่เราหลงใหล ไปรับเอามาอย่าง ผิดหูผิดตานี้เอง !

สรุปแล้ว นี่คืออุปสรรค ศัตรู ความรวนเร และความพังทลายของ จริยธรรม เราสู้ไม่ไหว? กระทรวงศึกษาธิการได้รับมอบหมายหน้าที่ ให้ฟื้นฟู วัฒนธรรมไว้ให้ได้; นี่จะสู้กันไหวไหม กับปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง เราต้องคิดดูในหัวข้อนี้ข้อเดียวเท่านั้น ถ้าจะให้ไหว จะต้องทำอย่างไร; ถ้ามัน เหลือกำลังกระทรวงศึกษาธิการแล้วจะต้องทำอย่างไร พวกที่ไม่เรียกตัวเองว่า ครูบาอาจารย์นั้น ก็ลองเอาไปคิดดูอีกเหมือนกัน จะได้ช่วยกันร่วมมือกับผู้ที่ทำ หน้าที่ยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้นได้จริงๆ. ขอให้สนใจในปัญหา ที่เป็นประเด็นสำคัญที่สุด ของการแก้ไขจริยธรรม. ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ไม่มี อะไรมากไปกว่าคำว่า เดียว ที่รวมเรียกว่า **กิเลส** หรือ **เหยื่อของกิเลส** ;ฉะนั้น การที่เอาตมายุคตัวอย่างมากมายนี้ ไม่ใช่ว่าจะมีเจตนาสกระแนะสกระน้าใคร แต่ เพื่อจะชี้แจงให้เห็นความหมายของคำว่า **กิเลสในโลก**. ถ้าครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ไม่รู้ว่าจะสอนเด็กอย่างไร ให้รู้จักคำว่ากิเลส หรือการหมดกิเลสก็ตาม ก็จำเป็น ที่จะต้องใช้สิ่งที่มีอยู่จริง เกิดอยู่จริง เป็นอยู่ในใจจริงๆ อย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น มาสอนเขา จึงจะเข้าใจคำว่ากิเลส.

ต่อไปนี้ เรามาพิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่า กิเลสโดยตรง ถ้าจะให้เด็ก รู้จักกิเลส ก็ต้องจับเด็กมาสอน มาอธิบาย ให้รู้จักกลไกของจิต โดยลักษณะ ที่กล่าวแล้วในการบรรยายครั้งก่อน ว่ากลไกของจิตเป็นอย่างไร ถ้าปล่อยให้มัน เติบโตไปอย่างนั้น มันจะเป็นกิเลสอย่างนั้น ; ถ้า sublimates มาอย่างนี้ มันจะเกิด เป็นสติปัญญา เป็นบุญ เป็นกุศลอย่างนี้ ในการที่ได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสทางผิวหนังอะไรครั้งหนึ่งนั้น ถ้าปล่อยไปจะเป็นกิเลส ถ้าพยายาม ทำให้ดีที่สุด คือว่าเปลี่ยนร้ายให้เป็นดีได้ มันก็จะเกิดสติปัญญา เป็นบุญ เป็นกุศล ไปได้เหมือนกัน. สิ่งแวดล้อมที่มากกระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ มันให้เกิด ได้ทั้งสองทาง ไม่ใช่ทางร้ายหรือทางดีอย่างเดียว มันก็เกิดอย่างไหนก็ได้ ; มันอยู่ที่สติปัญญา ที่เราจะรู้เท่าทันมันหรือไม่. เมื่อมาพูดถึงกิเลส อาตมา อยากจะระบุว่าถ้าจะให้ให้มีแต่เพียงหนึ่ง ขอให้จดจำว่า มันก็คืออวิชชา. อวิชชา แปลว่า ภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง ; ภาวะ หรือสภาวะ สถานะ หรือ ลักษณะ หรืออะไรก็ตาม ที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้องแล้ว ก็เรียกว่า อวิชชา ; นี่คือ กิเลสหนึ่ง. ในขณะที่จิตใจของเราอยู่ในภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้องแล้ว ในขณะนั้นเต็มไปด้วยอวิชชา เป็นความไม่รู้. ความไม่รู้นี้มันจะคลอเคลียออกมา เป็นกิเลส ๓ อย่าง ซึ่งได้ยืนยันที่สุดว่า โลก โทสะ โมหะ หรือบางทีก็เปลี่ยน เรียกเสียว่า ราคะโกธะ โมหะ; หรือว่า ราคะ โทสะ โมหะ; แล้วแต่จะเรียก มันก็เป็น ๓ เหมือนกันทั้งนั้น.

กิเลสข้อแรก คือโลภะ เป็นความอยากจะได้ อยากจะได้ ; ถ้ามัน แรงจัดจนจับจิตจับใจ ก็เรียกว่าราคะ คือถึงขนาดกำหนด ถัดไปเรียกว่า โทสะ หรือโกธะ ; มีความหมายไปทางประทุษร้ายเรียกว่า โทสะ ; ถ้าโกรธผู้อื่น ก็เรียกว่า โธษะ; อาการก็เหมือนกัน. อีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อสุดท้ายก็คือ โมหะ เป็นความหลง ; นี่คือ กิเลสสาม.

ถ้าจะแยกให้เห็นชัดยิ่งขึ้นไป ท่านต้องรู้จักความหมายของคำสามคำนี้ให้ลึกซึ่งสักหน่อย. กิเลสประเภทที่เป็นเหตุให้**รวบรัดดึงเข้าหาตัว** เอามายึดครองอย่างนี้เรียกว่าประเภทโลภะหรือราคะ. ส่วนความรู้สึกประเภทที่**ผลักออกไป หรือจะทำให้วินาศ** ไม่เอาเข้ามา อย่างนี้เป็นประเภทโทสะหรือโกธะ. ที่เหลืออีกประเภทหนึ่งก็คือ หลงไหล ลังเล **ไม่รู้ตามที่เป็นจริง ไม่รู้แน่ว่าจะเอาเข้า หรือจะผลักออก** อย่างนี้เป็นโมหะ. กิเลสอาจมีหลายชื่อ หรือหลายสิบชื่อ หรือว่าตั้ง ๑๐๐ ชื่อก็ตาม ๑๐๐๐ ชื่อก็ตาม แต่มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า ๓ ประเภทนี้ คืออาจจะจัดลงได้ใน ๓ อย่างนี้ได้โดยง่าย โดยเอาหลักเกณฑ์ที่กล่าวแล้วนั่นเอง เป็นเครื่องจัด; ฉะนั้นกิเลส ๓ อย่างคือ โลภะ โทสะ โมหะ นี้ เรียกว่าเป็นการชำระไปถึงส่วนที่ใหญ่ และโดยประมวลเป็นหัวข้อมีเพียง ๓; ส่วนชนิดละเอียดจะแยกเท่าไรก็ได้.

ที่นี้ เราลองแยกดูให้เห็นลักษณะที่มันเกิดเป็นประจำวัน อยู่ในชีวิตประจำวันดูบ้าง คือเกือบทุกชั่วโมง ทุกนาที ก็ว่าได้ สำหรับคนบางคน เป็นอาการของกิเลสที่แสดงออกมาไม่รุนแรงก็จริง แต่ก็ยังคงเป็นกิเลส อย่างนี้เรียกว่า “อุปกิเลส”.

อุปกิเลสแปลว่า กิเลสตัวน้อย คือรองลงมา จำแนกออกเป็น ๑๖ นี่ท่านลองคอยฟังดูให้ดีว่า เด็ก ๆ จะรู้จักไหม ครูบาอาจารย์จะนำไปสอนเด็กได้อย่างไร ; นี่เป็นเรื่อง **กิเลสสิบหก**.

อภิชฌา ข้อที่แรกเรียกว่า อภิชฌา คือ**ความโลภเพ่งเล็งจะได้**; ที่ยกไปเรียกว่า อภิชฌา ก็เพราะหมายความว่า **เพ่งเล็ง ต่อสิ่งที่ตนอยากจะได้** นี่วันหนึ่งๆ เราเพ่งเล็งต่ออะไรๆ ที่อยากจะได้หรือมักจะได้นี้มันสักกี่สิบครั้ง.

ลองคิดว่า อภิชฌาเกิดสักกี่สิบครั้งในวันหนึ่ง; จะเพ่งเล็งสิ่งที่มีตัวตน หรือไม่มีตัวตนก็ตาม ; สิ่งที่ยากจะได้มาเพื่อสนองแก่ความอยาก ก็เลส ตัณหา แล้วก็เรียกอภิชฌาหมด นี่เพียงอภิชฌาข้อเดียว ก็ยังเห็นว่าแทบจะปิดเป่ากันไม่ไหว เดี่ยวตัวนั้นมา เดี่ยวตัวนี้มา เหมือนจับปูใส่กระดิ่ง ระวังแทบไม่ไหว.

ถัดไปเรียก โทสะ; ต่อไปเรียก โกรธ; ถัดไปอีกเรียก อุปนาหะ. โทสะคือประทุษร้าย ; โกรธคือโกรธ; อุปนาหะคือผูกโกรธ; ทั้งสามข้อนี้เครือเดียวกัน คือเป็นเรื่องโกรธ จัดเป็นประเภทโทสะทั้งนั้น โทสะ ประทุษร้าย คือคิดครุ่นไปในทางร้าย แต่มันยังไม่ใช่โกรธใคร; อยู่คนเดียวก็คิดประทุษร้ายได้ ทำตัวเองให้ร้อนได้โดยไม่ต้องให้คนอื่นเกี่ยวข้อง; หรือความคิดที่มันเดินไปในทางที่ประทุษร้าย เราร้อนแล้วก็โทสะ รวมกระทั่งถึงบันดาลโทสะ.

ส่วน โกรธนั้น หมายถึงว่าต้องมีบุคคลที่ ๒ เข้ามาให้โกรธ; โกรธอย่างที่เราเห็นๆกันอยู่ เช่นโกรธคนใช้ โกรธคนนั้น โกรธคนนี้; กระทั่งสิ่งที่ไม่มีความชีวิตจิตใจก็ยังโกรธได้ เรียกว่ามีสิ่งที่ ๒ หรือบุรุษที่ ๒ มาให้โกรธได้เหมือนกัน.

อุปนาหะ คือผูกโกรธ นี่หมายความว่า ความโกรธนั้น ยากที่จะออกไปจากใจ เพราะไปหล่อเลี้ยงมันไว้เสมอ: ตรงนี้ขอให้สังเกตละเอียดสักหน่อย; คนที่ช่างสังเกตจะมองเห็นว่า เรื่องนิดเดียว หรือแทบจะไม่มีเรื่อง แต่ถ้าลงเอามาทำเป็นอุปนาหะแล้ว ก็จะครุ่นคิดไปได้เรื่อยๆ คือขยายความออกไปได้เองเรื่อย เพื่อให้โกรธหรือเกลียดเขามากขึ้นและนานขึ้น บางทีคิดเผื่อไว้ล่วงหน้าด้วยซ้ำไป เรื่องนั้นยังไม่ทันเกิดจริงเลย ไม่ได้โกรธใครเลย แต่คิดเผื่อเอาไว้ว่า ถ้าคนนั้นหรือเจ้านั้น มันมาพูดอย่างนี้แล้ว เราจะสวนไปอย่างนี้; ความคิดก็เพลินพล่านสนุกสนาน เป็นฝันชมหรือฝันร้อนไปเรื่อย ; ลืมตาฝัน

อย่างนี้ แม้ก็เป็นอุปนาหะ คนหนุ่มสาวที่เจ้าแง่เจ้าอง มีอุปนาหะนี้ได้มากที่สุด แล้วมันเป็นอันตรายอย่างไร ก็ลองสังเกตดู.

อภิขณา เป็นพวกความโลภ ; โทสะ โภคะ อุปนาหะนี้ เป็นกิเลสพวกความโกรธ ; ที่เหลือต่อไปอีก ๑๒ นี้ เป็นกิเลสพวกโมหะทั้งนั้น ; กล่าวคือ :-

มักขะ คือ **ลบหลู่คุณเขา** นี้หมายความว่า เราไม่รับรู้ หรือรู้แล้ว ก็แกล้งไม่รู้ในบุญคุณของผู้อื่น สัตว์อื่น หรือสิ่งอื่น. ใครบ้าง ขอบใจถนนหนทาง แล้วช่วยกันรักษาให้อยู่ในสภาวะเช่นนั้น; มีแต่เบียดเบียนเนื้อที่ของถนนหนทาง เอาวัชวล้อออกมา ปลุกต้นไม้ให้งอกออกมา เรียกว่า ลบหลู่คุณของมัน : มีใครบ้างที่กำลังอยู่ในสภาพที่เป็นมักขะเช่นนี้ ; ไม่รู้คุณของสัตว์จะเป็นสัตว์เลี้ยงสวยๆ หรือสัตว์พาหนะก็ตาม ; วัชวายุที่มีบุญคุณนั้นเอามาฆ่าแกงกิน บวงสรวงปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังกันหมด; ไม่มีใครสนใจแม้แต่ผีเสื้อสวยๆ ที่มีบุญคุณสำหรับประดับโลกให้สวยงาม ลบหลู่คุณของมันทั้งๆ ที่ชอบมัน. ที่นี้สูงขึ้นมาถึงมนุษย์เราตนเองนี้ ความไม่รู้บุญคุณซึ่งกันและกันเป็นการทำลายโลก; เพราะถ้าจะคิดดูให้ดีแล้ว ไม่มีใครที่ไหนจะไม่มีบุญคุณต่อกัน ; ไม่มีใครกระดิกตัวไปไหนได้ ที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับบุญคุณของบุคคลอื่น ; แต่ว่า ข้อนี้ต้องดูด้วยสายตา หรือจิตใจของคนทีกตัญญูทบทวนที่จริงๆ เท่านั้น จึงจะเห็นความจริงข้อนี้ ; ฉะนั้น เราจึงเป็นโรคมักขะ คือลบหลู่คุณของสิ่งที่มีคุณกันอยู่โดยง่ายที่สุด เด็กๆ ต้องได้รับการอบรมให้มีกตัญญูโดยทุกวิถีทางเสมอไป.

ถัดไปเรียกว่า **ปลาสะ** คือ **ตีเสมอ** นี่ไม่ดีเท่าเขา ไม่มีอะไรเท่าเขาก็ตีเสมอเขา ด้วยกิริยาท่าทาง ด้วยวาจา ด้วยจิตใจ. ความอยากตีเสมอที่มีอยู่

ในใจนั้น ย่อมรู้ได้ด้วยตนเองผู้เดียว แต่ที่แสดงออกมาทางกายวาจา นั้น เขาเกลียด เขาชังกันทั้งนั้น แต่แล้วก็อดไม่ได้ ที่จะมิ.

ถัดไปเรียกว่า **อิสสา** แปลว่า **ริษยา** บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า เป็นประธาน ได้ถือกันว่า “**ความริษยา ทำให้โลกฉิบหาย**” หรือ “**อรติ โลก-นาสิก**” ความริษยาเป็นเครื่องทำลายโลกให้ฉิบหาย. ถ้าว่าโลกแบ่งเป็นสองพวก วนกัน ต้องหมายถึงการที่ต่างฝ่ายต่างริษยาต่อการจะได้, จะมี, จะเป็น ; หรือ ความได้ ความมี ความเป็น ของกันและกัน ไม่อยากให้ใครเสมอ หรือดีกว่า ; แม้เขาจะมีน้อยกว่า ก็ยังริษยา **คนมั่งมีก็อาจจะริษยาคนจนได้** ถ้าเป็นไป มากเข้า ; นี่เป็นเครื่องทำให้โลกวินาศฉิบหาย ; ถ้าหยุดริษยากันเสียเท่านั้น ต่างฝ่ายจะอยู่ได้ด้วยสันติ.

ถัดไปเรียกว่า **มัจฉริยะ** คือ **ความตระหนี่** นี้หมายถึงใจจวนไม่รู้จัก เจือจานเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด่วนกันเลย; ที่ทำบุญให้ทานนั้น ก็เพื่อ จะซื้อสวรรค์ หรือแลกเอาวิมานต่างหาก ไม่ใช่การบริจาคไปด้วยจริงใจหรือด้วยความไม่ตระหนี่ ดูเหมือนว่า ทุกคนจะถือหลักว่า ถ้าลงทุนแล้วต้องได้มา เกินทุน ; จะลงทุนไปโดยทางตรงโดยอ้อมชนิดไหนก็เหมือนกัน จะต้อง ได้มาเกินทุน ไม่ยอมให้น้อยกว่านั้น เรียกว่าไม่ยอมมบริจาคโดยบริสุทธิ์ ก็เพราะ ความตระหนี่; มีมากแล้วยังต้องการจะให้มากยิ่งขึ้นไปอีก เป็นเรื่องของความตระหนี่.

ถัดไปเรียกว่า **มายา** นี้หมายถึง **ความไม่ตรงกันทั้งข้างนอกและข้างใน** คือจิตใจอย่างหนึ่ง แต่วาจาหรือคำพูด หรือกิริยาท่าทางนั้น เป็นอีกอย่างหนึ่ง. อาตมาไม่ต้องอธิบายก็คงจะเข้าใจกันได้สำหรับคำว่ามายา หรือมารยา หรือ เจ้ามารยา.

คำว่า **สาถะเย** แปลว่า **ไอ้อวดหรือโอ้อวด** ข้อนี้ น่าจะถือว่าเป็น สัญชาตญาณที่ว่า แม้แต่สัตว์มันก็ยังไอ้อวด ; ลูกสุนัข ลูกไก่ หรือไก่มันก็ยังมีความที่เรียกว่าไอ้อวด ; มันรู้จักแสดงท่าทางอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นการแสดงการไอ้อวดหรือข่มขี้กัน ; อย่างนกยูงยิ่งเห็นได้ง่ายว่า มันไอ้อวดอะไรอยู่เรื่อย ; แต่คนเราก็ไม่หยอกเหมือนกัน เพราะพร้อมที่จะอวดอยู่เสมอ อันนี้เอง เป็นกิเลสที่ทำให้คนเราฟังเทศน์ไม่รู้เรื่อง คือจิตใจคอยครุ่นอยู่แต่ว่า เมื่อไรจะมีโอกาสพูดออกมา หรือแสดงความคิดเห็นของตัวเองออกมา ; มันกลัวมัวอยู่อย่างนี้แล้ว จะฟังถูกกันได้อย่างไร มันต้องการจะอวดภูมิของตัวเองอยู่เสมอไป ตลอดเวลาฟังหรือคุยกัน สนทนากัน อภิปรายกัน ; ฉะนั้น การอภิปรายต่างๆ มันจึงยุ่งเป็นยุ่ง ตีกันไปหมด เพราะต่างคนต่างไอ้อวด ; ดังนั้นจึงถือว่า โทษของอุปกิเลสนี้ ก็มีไม่น้อย.

ถัดไปเรียกว่า **ถัมพะ** แปลว่า **หัวดีไม่มีอะไรกดลง** ถัมพะคำนี้ แปลว่า เสา ; แต่ความหมายทางธรรมะ แปลว่า ความหัวดี หัวแข็ง เหมือนกับเสา ; ใครลองกดหัวบนเสาดูที จะกดลงหรือไม่ ; มันรับน้ำหนักได้เท่าไร ; ถ้าเสาตั้งตรงโดยทางยื้นแล้ว กดลงบนหัวเสา นี้ มันรับน้ำหนักได้มากจนเหลือเชื่อทีเดียว ; อาการของถัมพะ หรือหัวดีก็เป็นอย่างนั้น. แม้แต่เด็กตัวเล็กๆ แกก็ยังมีความอย่างนี้ ไม่ต้องพูดถึงผู้ใหญ่ ; ฉะนั้น มันจึงทำกันยาก ในการที่จะอบรมจริยธรรม หรืออะไรที่เรา ต้องการจะอบรม.

ถัดไปเรียกว่า **สารัมพะ** อันนี้หมายถึง **การปิดพฬิว**. ปิดพฬิวแก้ตัว ; แก้ตัวให้ตนเองก็ได้ คือเมื่อจิตใจไม่ยอมทำอะไรแล้ว มันก็ปิดพฬิวตัวเองไม่ให้ต้องไปทำจนแล้วจนรอด. ส่วนที่ว่าปิดพฬิวต่อคำสั่งที่ถูกต้อง งดงาม จริ่งจังนี้ก็มีได้ด้วยสารัมพะ. หน้าที่ทางสัญญาประชาคมที่จะช่วยกันประหยัด พัฒนา

ก็ถูกบิดพลิ้วด้วยสาร์มะกะ ซึ่งหมายความว่า ถึงอย่างไรๆ ก็ต้องมีข้อแก้ตัวได้เสมอ. ทางออกสำหรับข้อแก้ตัวนั้น หาได้ร้อยแปดอย่างเสมอไป นี่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงสาร์มะกะไว้ บิดพลิ้ว เกลไถล รวนเร ไม่ได้ทำสิ่งที่ควรจะทำ หรือทำให้เต็มที่เต็มรูป.

ถัดไปเรียก **มานะ** มานะนี้คือ ถือตัว; นี่ egoism ขึ้นมาจาก ego egoism นี่เป็นเหตุให้รู้สึกว่ “**ฉันก็เป็นฉัน**”; หมายความว่าฉันก็เป็นฉัน ยอมให้แก่ไม่ได้. แต่สิ่งที่เรียกว่ามานะนี้ ถ้ารู้จัก sublimate ให้ดี ก็ใช้มานะไปในทางดีและเป็นประโยชน์ได้ ที่เป็นอุปกิเลสนั้น เราหมายถึงมานะเพื่อกิเลส มานะเพื่อภูตผีปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง เป็นต้น จึงจัดเป็นอุปกิเลสไปหมด.

ถัดไปเรียกว่า **อติมานะ** คือดูหมิ่นคนอื่น ถือตัวอย่างเดียวไม่พอ ; เมื่อถือตัวมากเข้าก็ดูหมิ่นคนอื่น อาการดูหมิ่นคนอื่นนี้เป็นไปโดยไม่รู้สึกรู้ตัว ; อย่าได้ประมาท. ขอให้สังเกตดูดีๆว่า เราพร้อมที่จะดูหมิ่นคนอื่นอยู่เสมอ ชองไม่มีก็แล้วไป พอชองมีแล้วมันโพล่งออกไปเอง; เกิดเป็นโรค habit ชนิดหนึ่งซึ่งเขาเรียกกันว่า “**ผู้หญิงก็ชอบนินทาคนอื่น**” ที่ไปเที่ยวนั่งคุยตามเรือนของคนอื่นนั้น ดูเป็นเรื่องนินทาเกินกว่าเรื่องอื่น; นี่มันก็รวมอยู่ในเรื่องของความดูหมิ่นคนอื่น ถ้าใครพูดมาก ก็ต้องระวังคำพูด; คนพูดน้อยก็ปลอดภัย.

ข้อที่ ๑๕ เรียกว่า **มทะ**; ข้อที่ ๑๖ เรียกว่า **ปมาทะ**; สองข้อนี้คล้ายกันมาก. **มทะ** แปลว่า **เมา**, **ปมาทะ** แปลว่า **เมาเต็มที**. ปมาทะ คือประมาท ก็คือเมาเต็มที มทะคือมัวเมาในสิ่งที่เป็นที่ตั้งของความยึดมั่นถือมั่น โดยเฉพาะก็แห่งความสุขทางเนื้อหนังอีกเหมือนกัน จึงมัวเมาไม่สร้าง เป็นเรื่องเสพติดไปเลย. ส่วน ปมาทะ หรือประมาทนี้ เราหมายถึงว่า **พอเมาแล้วมัน**

เสียสติ ; สติสูญเสียไป ; ความสูญเสียไปแห่งสติเรียกว่า ปมาทะ ; ความมัวเมาที่เป็นเหตุให้สูญเสียสตินั้น เรียกว่า มทะ รวมกันเป็น ๑๖ อย่าง นี้เรียกว่า อุปกิเลส ๑๖ ประการ ; เป็นเรื่องในชีวิตประจำวันแท้ๆ แต่ว่าเป็นฝ่ายเสื่อม เป็นฝ่ายที่ทำให้เราเป็นทุกข์.

อาตมาจะกล่าวถึงกิเลสอีกสักหมวดหนึ่ง คือสิ่งที่เรียกว่า **สังโยชน์ ๑๐ ประการ** นี่เป็นกิเลสที่ละเอียด เป็นเรื่องราวที่กล่าวไว้ในเรื่องราวของการบรรลุนิพพาน หรือมรรคผลโดยตรง ; แต่อย่าเพ่อว่าอาตมาเอาเรื่องไม่จำเป็นหรือนอกเรื่อง มายัดเยียดให้ ; ขอให้ท่านฟังไปอีกสักชนิดหนึ่งว่า สังโยชน์ ๑๐ นั้นมันเป็นอย่างไร ; และเพื่อทำลายมันได้แล้ว จะเป็นผู้บรรลุมรรคผลนิพพานได้อย่างไร ; และเราจะเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงๆ อย่างไรด้วย.

สักกายทิฏฐิ เป็นสังโยชน์ข้อแรก คือ**ความเห็นแก่ตัว** คือสำคัญว่ามีตัวตน แล้วมีความเห็นแก่ตัวนั้นแหละคือ selfishness ที่คนทั่วไปมี; จัดเป็นสังโยชน์ข้อแรกที่สุด.

สังโยชน์ข้อที่สองชื่อ **วิจิกิจฉา** คือ**ความไม่แน่ใจลงไปได้ว่าจะเอาอย่างไร** นี่หมายถึงความลังเลทุกอย่าง นับตั้งแต่ไม่แน่ใจในหน้าที่การงานอาชีพที่จะเป็นครูดี หรือจะข้ามปากไปเป็นข้าราชการฝ่ายปกครองดี, นี่ก็ยังเรียกว่าวิจิกิจฉา; หรือลังเลว่าธรรมะดี หรือโลกดี นี่ก็ยังไม่แน่; จริยธรรมเป็นของดีแน่หรือไม่ ก็ยังไม่แน่; อุดมคติดีแน่หรือว่าเงินดีกว่า ก็ยังไม่แน่; ตลอดถึงไม่แน่ใจในเรื่องกรรม เรื่องผลกรรม; ไม่แน่ใจในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า; หรือไม่แน่ใจในการที่จะยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ; จะถือศาลพระภูมิดี หรือถือพระพุทธเจ้าดี นี่ก็ไม่แน่; อย่างนี้เป็นวิจิกิจฉาไปหมด มันไม่แนลงไปได้.

เรื่องที่ ๓ เรียกว่า **สัลยพตปรัมมาส** . คำนี้ตามตัวหนังสือแปลว่า **ลูปคล่า ศีลและวัตรปฏิบัติให้เศร้าหมองไป** . สิ่งที่เราเรียกว่าศีลหรือวัตรปฏิบัติ นั้นคือระเบียบปฏิบัติที่ดีงาม เพื่อให้คนเราดีขึ้น ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม; ที่นี้เขาเข้าใจผิดต่อสิ่งเหล่านั้น เขาไปใช้ผิดๆ ไม่มีเหตุผล หรืออยู่นอกเหนืออำนาจของเหตุไปเสียเลย; เช่นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่แท้จริงเป็นอย่างไร เขาเข้าใจไม่ถูก ก็ไปเอานั้น เอานี้มาเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; จนเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชนิดที่เช่นด้วยข้าวปลาอาหารอย่างนี้ไปก็มี; เป็นวัตถุกติศีลศีลที่ชวนคอได้อย่างนี้ก็มี ; ล้วนแต่จับไม่ถูกตัวจริง **ไม่ถูกสิ่งที่จะดับทุกข์ได้จริง ; แต่เอาชื่อมายึดถือ** นี้เรียกว่าลูปคล่า ศีลและวัตรเหล่านั้นที่เคยบริสุทธิ์สะอาดใช้ประโยชน์ได้นั้น ให้กลายเป็นเศร้าหมอง หรือใช้ประโยชน์ไม่ได้ไป . อาการอย่างนี้มีมากเหลือที่จะจระไน ; ดูเอาเองตามบ้านตามเรือนทั่วไป ดูการกระทำทุกอย่างที่ถือเคล็ด ถือกลาง ถือโชค ถือชะตา ถืออะไรต่างๆ เหล่านี้ไม่มีความมั่นใจตัวเอง ไม่เชื่อตัวเอง ไม่เชื่อเหตุผล ไม่อยู่ในวิสัยของเหตุผล ; อาการอย่างนี้ควรจะหมดไปตั้งแต่สมัยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นเสนาบดี เพราะท่านได้พูดถึงเรื่องนั้นมาก แก่นักเรียน ทำไมไม่เห็นหมดไปสักที.

สามอย่างนี้เรียกว่า **สังโยชนสามอย่างชุดแรก** ที่ใครจะได้แล้ว ก็เป็นพระโสดาบัน ท่านลองคิดว่าเป็นสิ่งสูงต่ำ ตื่นลึก มากน้อยเพียงไร; ละจากสักกายทิฏฐิเสียให้ได้ ละวิกิจจณาเสียให้ได้ ละสัลยพตปรัมมาสเสียให้ได้ ละได้ ๓ อย่างนี้เท่านั้น ก็เป็นพระโสดาบัน พระโสดาบันนั้น เป็มหาวาสก็มี เป็นบวรพชิตก็มี ผู้หญิงก็ได้ ผู้ชายก็ได้ ครองเรือนก็ได้ เป็นคนโสดก็ได้ ดังที่ปรากฏอยู่ในครั้งพุทธกาล ถ้าละสามอย่างนี้ได้ และยังแถมละอื่นๆ ได้อีกสักอัตรานึงหรือขนาดหนึ่งอีกด้วย ก็เป็นพระสกาคามี ซึ่งสูงขึ้นไป.

สังโยชน์ถัดไปข้อที่ ๔ เรียกว่า **กามราคะ** อันนี้หมายถึงความ
ยินดีอาลัยอาวรณ์ในกาม ซึ่งเป็นเยื่อใยเหนียวหนืด .

สังโยชน์ข้อที่ ๕ เรียกว่า **ปฏิฆะ** หมายถึงความหงุดหงิดด้วยอำนาจ
ของความโกรธ แต่ไม่ใช่เดือดพล่าน ; ทั้งสองอย่างนี้พระโสดาบันก็ละไม่ได้
พระสกิทาคามีก็ละไม่ได้ เพราะเป็นกิเลสชั้นละเอียด ; ส่วนกามราคะ หรือความ
โกรธอย่างหยาบๆนั้น ท่านละได้ ; ส่วนที่ละเอียดเร้นลับทั้งสองอย่างนี้ท่านยัง
ละไม่ได้ ; ถ้าจะละได้จะเป็นพระอนาคามี คือ อริยบุคคลชั้นที่ ๓ ที่นี้ก็เหลือ
สังโยชน์อยู่อีก ๕ ที่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์จะต้องละ คือ

สังโยชน์ที่ ๖ เรียกว่า **รูปราคะ** คือยินดีกำหนดในความสุข ที่เกิด
จากสิ่งที่มีรูป หรือเป็นรูปบริสุทธิ ไม่เกี่ยวกับกาม.

สังโยชน์ข้อที่ ๗ เรียกว่า **อรูปราคะ** คือกำหนดยินดีในความสุข
ที่เกิดจากสิ่งที่ไม่มีรูป และไม่เกี่ยวกับกามเหมือนกัน เหมือนอย่างที่เคยยก
ตัวอย่างเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ง่ายว่า คนแก่สักคนหนึ่งไม่ยุ่งด้วยกามคุณแล้ว
แต่ไปหลงไหลในต้นบอน ต้นโกศล เครื่องลายคราม แจกัน หรืออะไรทำนองนั้น
เป็นวัตถุบริสุทธิต่างนี้ จนลืมคนอื่น ลืมลูกลืมเมีย ฯลฯ ก็มีได้ ; อรูปราคะ
ก็ไปหลงไหลในนามธรรม เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง หรืออะไรทำนองนั้น หรือ
มุ่งแต่วิชาความรู้การค้นคว้า จนลืมลูกลืมเมีย ฯลฯ ก็มีได้ เป็นตัวอย่างชั้นต่ำๆ ;
แต่โดยที่แท้จริง ท่านหมายถึงบุคคลที่บรรลुरुูปฌาน และอรูปปฌาน แล้วหลงไหล
ในความสุขที่เกิดจากฌานทั้งสองอย่างนั้น. อย่างนี้พระอนาคามีก็ยังไม่ละได้ ;
พระโสดาบัน พระสกิทาคามีก็ยังไม่ละได้ ; จะละได้แต่พระอรหันต์.

สังโยชน์ข้อที่ ๘ เรียกว่า **มานะ** คือสำคัญว่าตนมีอยู่ หรือเป็น
อยู่อย่างไร คือดีกว่าเขา เลวกว่าเขา หรือเสมอเขา ยุ่งไปหมด ; อย่างนี้เรียกว่า

มานะ. ความรู้สึกอย่างนี้ควรจะละเสีย; ถ้าไม่ละแล้ว จะมีเรื่องทุกข์ร้อน อยู่เสมอไป.

สังโยชนข้อที่ ๙ เรียกว่า **อุทธัจจะ** หมายถึง **ความฟุ้งขึ้นแห่งจิต** ข้อนี้ถ้าพูดอย่างง่ายๆ ให้เข้าใจได้ทันที ก็คือ excitement ต่างๆ คือความรู้สึกที่รู้สึกสนใจ ขึ้นมาทีเดียว เมื่อได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้นรส นั่นนี่; แม้ว่าจะไม่ต้องการอะไร ไม่ต้องการการมาคุณ ไม่ต้องการอะไรหมด แต่ก็อดสนใจหรือที่ ไม่ได้ เพราะไปสนใจว่า นี่มันจะเป็นอันตรายแก่เราไหม น่ากลัวไหม วิงหนีได้ไหม นี่ก็คือที่หรือสนใจ; หรือบางทีก็สนใจว่า มันอาจจะใช้เป็นประโยชน์อะไรได้บ้างกระมัง ; แม้อย่างนี้ก็ยังที่หรือสนใจ ; เพราะมีมูลมาจากความที่ยังสงสัย ข้องใจอะไรอยู่นั่นเอง; และมูลเหตุแท้จริงก็คือยังมีความเห็นแก่ตัวตน อยู่บางส่วน แม้ว่าจะน้อยเต็มที.

สังโยชนข้อที่ ๑๐ อันที่เป็นข้อสุดท้ายจริงๆ ก็คือ **อวิชชา** ได้แก่ **สภาวะที่ปราศจากความรู้** อันเป็นเหตุให้ไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นทุกข์แท้จริง ; อะไรเป็นมูลเหตุให้เกิดทุกข์ที่แท้จริง ; อะไรเป็นสภาพที่เรียกว่า ไม่มีทุกข์แท้จริง ; และอะไรที่จะเป็นหนทางให้ถึงความดับทุกข์ที่แท้จริงนั้น เมื่อละสังโยชนตอนท้าย ๕ อย่างได้อีก ก็เป็นพระอรหันต์.

สังโยชนสิบอย่างนี้ก็เรียกว่ากิเลสเหมือนกัน เรียกโดยชื่อเดียวกันว่า กิเลสเหมือนกัน ; แต่เนื่องจากเป็นชั้นละเอียดกว่า จึงเรียกว่า สังโยชน โดยความหมายว่า **ผูกเย็บจิตใจสัตว์ไว้อย่างยิ่ง และโดยไม่รู้สึกรู้สิด**. ชื่อเหล่านี้เป็นชื่อในธรรมะชั้นสูง แต่แล้วจะนำมาสอนเด็กได้อย่างไร ; ที่จริงมันก็ง่ายนิดเดียว ถ้าหากผู้ใหญ่นั้นเข้าใจเสียแล้วว่า ความหมายนั้นหมายถึงอะไร ; ลองพิจารณาดูต่อไป.

สัγκายทิฏฐิ ก็คือเรื่องเห็นแก่ตัว; เด็กก็ต้องเข้าใจได้ สอนเด็กไม่ให้เห็นแก่ตัวนั้นแหละ คือ สอนให้ละสัγκายทิฏฐิ. การสอนให้ละ**วิจิกิจจา** ก็คือสอนให้เป็นคนมีอุดมคติ มีระเบียบปฏิบัติอันตายตัวแน่นอน ไม่ลังเล ไม่ถอยหน้า ถอยหลัง ; เป็นคนแน่วแน่ในหลักการ, ในชีวิต, ในสิ่งที่ต้องทำลงไป ; อย่างนี้เรียกว่าละวิจิกิจจาเสียได้ สำหรับ **สีลพตปรามาส** ก็เหมือนที่กระทรวงศึกษาธิการเคยตั้งหน้าตั้งตาจะกำจัดการหนึ่งแล้ว แต่ยังไม่สำเร็จ ; ได้แก่ความไม่อยู่ในอำนาจของเหตุผล ; นี่คือนิสิตพตปรามาส. ถ้ารู้จักความหมายของสังโยชน์ต่างๆ เหล่านี้แล้ว อาจจะดัดแปลงมาใช้แก้ไขเด็กได้โดยไม่ยาก ; และเมื่อแก้ไขได้มันก็เป็น**การแก้ไขส่วนที่ลึกที่สุดของจิตใจ** ที่จะทำให้อายุไขความเสื่อมทางศีลธรรมได้จริงๆ จึงเป็นสิ่งที่ควรสนใจ.

ในรายงานการประชุม การอภิปรายอะไรคราวหนึ่ง ที่มีเรื่องราวของหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์ฯ ซึ่งทรงแนะนำให้นำหลักสังโยชน์ ๑๐ เหล่านี้มาใช้เป็นหลักสำหรับอบรมนักเรียนนั้น ขออย่าได้ถือว่าเป็นสิ่งไรเหตุผลเลย ซึ่งอาตมาก็กำลังพูดอยู่อย่างเดียวกันนี้ที่นี้ ; แม้คำอธิบายจะไม่เหมือนกันบ้าง ก็เพราะว่าเล็งกันไปคนละแง่.

สำหรับการละเพื่อเป็นอนาคามี คือละกามราคะ และปฏิษะนัน เราก็เห็นชัดอยู่แล้วว่า เด็ก ๆ เหล่านี้ ก็ยังมีทางที่กำหนดในทางกามารมณ์เกินกว่าที่ควรจะเป็น; และมีปฏิษะทำให้วุ่นวาย ในกรณีที่ไม่จำเป็นต้องมี ก็ยังมีอยู่มาก ; เราปรับปรุงวิธีปฏิบัติให้พอเหมาะที่เด็กจะปฏิบัติได้ โดยแนวเดียวกัน หรือทำนองเดียวกัน แม้ว่าจะคนละระดับ. ส่วนรูปราคะ อรูปราคะก็มีความหมายสำหรับเด็ก อย่างเช่นว่า อย่าไปมัวเมาในรูป หรือในวัตถุอะไรมากเกินไป เช่นมัวเมาในตุ๊กตาเป็นต้นมากเกินไป มันก็เป็นเรื่องรูปราคะ ; หรือมัวเมาในเกียรติ

ในรางวัล ในความสรรเสริญเยินยอ จนเขาเป่าห้วยเป่าหูกให้ชกให้ต่อยกันอย่างไรก็ได้ นั่นเป็นเรื่องมั่วเมาในอุปราคาะ ส่วนมานะการถือตัวนั้น ก็ให้รู้จักถือพอเหมาะพอสม แล้วก็ละส่วนที่ควรจะต้องออกไป ; ส่วนการละอุทัจจะก็คืออย่า excite อะไรมาก หรือยุ่งเกินไป. ส่วนการละอวิชชา นั้น ให้รีบเรียนสิ่งที่ควรจะต้องเรียน ต้องรู้ให้มากขึ้นโดยเร็ว ; เมื่อทำได้ดังนี้ ก็เป็นอันว่าเราได้ใช้หลักการของการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน เขาประยุกต์กับการอบรมเด็กๆ ของเราได้ โดยวิธีอย่างนี้. **เรื่องมันมีอยู่อย่างเดียวกันก็แต่ว่าครูบาอาจารย์เข้าใจความหมายของสิ่งเหล่านี้มากพอหรือเปล่า. ถ้ายังไม่เพียงพอ จนตัวเองก็วิ่งหนีไม่สู้หน้า ไม่ยอมศึกษาถ้อยคำเหล่านี้ แม้แต่คำเดียวแล้ว จะใช้หลักการของพระพุทธศาสนา ในการอบรมจริยธรรมของเด็กๆ ได้อย่างไร ; มันจึงมีดมนและไม่มีทาง.**

ถ้าเราจะให้เด็กๆ เข้าใจเรื่องนิพพาน ก็อาจจะทำได้ง่าย อย่างนี้คือจับเด็กมาแล้วบอกว่า ให้หัวเราะตลอดเวลาจะเอาไหม ; สันหัวไม่เอา. ถ้าอย่างนั้นให้ร้องให้ตลอดเวลา เอาไหม ; ก็ยังไม่เอา เพราะฉะนั้นอยู่ว่างๆ ไม่ต้องหัวเราะไม่ต้องร้องให้ นั่นดีกว่าใช่ไหม ; เด็กก็พอจะคิดได้ว่า ถ้าอย่าต้องหัวเราะ ต้องร้องให้ นี่ดูมันยังน่าสนุกกว่า ; ดังนั้นความหมายของคำว่า นิพพานนี้ ก็คือว่างอยู่ตรงกลาง ไม่ขึ้นไม่ลง ; ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นจิตที่ว่างจากความรู้สึกนึกคิดว่า “ตัวกู” ว่า “ของกู” นั้นเอง. สอนไปทำนองนี้ เราจะได้เด็กที่เป็นสุภาพบุรุษอย่างแท้จริง รู้จักดำรงตนให้อยู่ในสภาพปกติ. ขอวิงวอนว่าโปรดอย่าได้คิดว่ามีธรรมข้อไหน ที่อยู่สูงเหลือวิสัยที่จะนำมาอธิบายแก่เด็กได้ ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของกิเลสนี้ ครูบาอาจารย์ทั้งหลายจะต้องเอามาศึกษาให้เข้าใจแตกฉานทั่วถึงกันหมด เพราะมันตั้งอยู่ในฐานะเป็นอุปสรรค เป็นศัตรู เป็นความวุ่นเร และเป็นความพังทลายของจริยธรรมจริง ๆ.

เวลาได้หมดเสียก่อนแต่ที่อาตมาจะได้บรรยายให้หมดตามที่ได้ตั้งใจไว้ในเรื่องกิเลส จึงขอยกไว้ต่อในวันหลัง. **สรุปความว่า** ขอให้สนใจในเรื่องที่เรียกว่ากิเลส หรือสิ่งที่เรียกว่ากิเลสนี้ ให้เป็นพิเศษกว่าเรื่องใดๆ หมด **ในบรรดาสิ่งที่**
เป็นอันตรายอย่างยิ่งแล้ว ไม่มีอะไรจะเป็นอันตรายยิ่งไปกว่ากิเลส ;
เพราะฉะนั้นขอให้สนใจเรื่องที่เป็นอุปสรรคศัตรู หรือความพังทลายของจริยธรรมนี้ให้มากเป็นพิเศษ สมกับที่เราจะต้องใช้เวลาสัก ๒ วันเกี่ยวกับเรื่องนี้.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ลง ด้วยความจำเป็นแก่เวลาเพียงเท่านี้

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๔

เรื่อง

มหรสพทางวิญญาณเพื่อจริยธรรม

๑๔ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านที่ยังคงปฏิบัติญาณตัวเองว่าเป็นครูทั้งหลาย.

วันนี้เป็นวันอาทิตย์ ; อาตมาอยากจะขอให้ท่านทั้งหลายสนใจในความหมายของวันอาทิตย์ที่เกี่ยวกับจริยธรรม ; จึงอยากจะเริ่มด้วยการขอร้องให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายนึกถึงข้อที่ว่า ชาวคริสต์เถียงกันว่า การทำงานในวันอาทิตย์นั้นเป็นบาป ; การเป็นบาปก็ต้องตกนรก ; ถ้ามีการทำงานในวันอาทิตย์ก็หมายความว่า เป็นบาป. ที่นี้ ลองคิดถึงพวกเรา : เราก็มียันพระ ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า holiday ; เลขานุการชุมนุมจัดให้เราต้องมาฟังการบรรยาย ซึ่งเป็นการทำงานวันอาทิตย์ นี้ใครจะรับผิดชอบ ถ้ามีคนต้องตกนรกขึ้นมาบ้าง ; เพราะถ้าหากว่าการฟังนี้รู้สึกว่าเป็นการทำงานคือต้องทนทำงานวันนี้ก็เป็นการทำงานสำหรับคนนั้น ก็เลยเป็นการทำงานวันอาทิตย์ ; แต่ถ้าการฟังนี้ ไม่ใช่รู้สึกว่าเป็นการทำงาน หรือทนทำงาน ก็เลยไม่เป็นบาป รอดตัวไปได้ ; เพราะฉะนั้นอาตมาเห็นว่า วันนี้เราอย่าทำงานกันเลย อย่าทำอะไรชนิดที่เป็นการ

ทำงาน หรือที่เรียกกันว่า work กันเลย มาเปิดโรงมหรสพกันดีกว่า และก็เรียกโรงมหรสพของเราว่า spiritual theatre คือโรงมหรสพทางวิญญาณ สำหรับมนุษย์สมัยปรมาณู หรือว่าเป็น**โรงมหรสพเพื่อจริยธรรม** ก็สุดแท้แต่จะเรียก.

แต่ว่ามนุษย์สมัยปรมาณูนี้ มีอะไรรุนแรงกว่ามนุษย์ยุคที่แล้วมา และยุคปรมาณูก็เกิดขึ้นเพียงไม่กี่ปี ฉะนั้นเราจะต้อง**ปรับปรุงสิ่งที่เรียกว่ามหรสพของเรา ให้เหมาะสมกับมนุษย์ในยุคที่ก้าวหน้าพรวดพราดเป็นยุคปรมาณูนี้ด้วย** และถ้าท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายสนใจให้ดี ถึงเรื่องโรงมหรสพทางวิญญาณนี้ ก็จะแก้ปัญหา หรือข้อสงสัยที่อาตมาได้รับมากที่สุดปัญหาหนึ่ง คือปัญหาที่ว่าจะทำให้เด็ก ๆ สนุกสนานต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมะได้อย่างไร อาตมายืนยันว่าเราจำเป็นที่จะต้องมิมหรสพในทางวิญญาณ ฉะนั้น การบรรยายในวันนี้ ซึ่งเป็นวันอาทิตย์ อาตมาจึงขอเปลี่ยนเรื่อง ; แทนที่จะบรรยายติดต่อกันมาตามแนวเดิมวันนี้ขอเป็นพิเศษ ให้เป็นเรื่องมหรสพทางวิญญาณดังที่กล่าวแล้ว.

คำว่ามหรสพทางวิญญาณนี้ เราหมายความว่าความก้นถึงการทำให้ได้รับความเพลิดเพลินในทางธรรมะจะเป็นสถานที่ไหน โดยวิธีใด ก็เรียกว่าเป็นการ**บันเทิงในทางธรรม** เป็นมหรสพในทางวิญญาณได้ทั้งนั้น. แต่ถ้าเราพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า มันยังมีผลมากไปกว่านั้นอีก คือไม่ใช่เพียงบันเทิงเฉยๆ แต่มันเป็นไปเพื่อ**ความก้าวหน้าในทางจิตใจ ให้สูงขึ้นไปตามทางธรรม** เพื่อประโยชน์แก่จริยธรรม; ฉะนั้นขอให้ครูบาอาจารย์ช่วยกันระวังให้ดีสำหรับคำว่า holiday ถ้าเป็นวันอาทิตย์สำหรับไปที่โรงหนัง หรือไปยิมนกตกลปลา อย่างนี้จะถูกกับความหมายของคำว่า holiday หรือไม่? สำหรับคำว่า holiday นั้น ถ้าอยากจะทราบว่ามีควาหมายอย่างไรละก็ ลองเปลี่ยนตัว ไ อ ที่ แอล ให้เป็น วาย แล้วใส่ไฮเฟนตรงนั้น แล้วอ่านเป็น holy-day; holy แปลว่าอะไร ท่านก็ทราบดี

อยู่แล้ว ไม่ต้องบอก. คำว่า holy มันจะมีน้ำหนัก มาก น้อย สูง ต่ำ อย่างไร ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย คงทราบดี พร้อมกันนั้นก็ทราบได้ทันทีว่า holy-day ตรงกับคำว่าวันพระของพวกพุทธบริษัทเรา. คำว่า holy หมายถึงสิ่งประเสริฐ สูงสุดเช่นเดียวกับคำว่าวันพระ คำว่า “พระ” ของเราก็คงหมายถึงสิ่งประเสริฐสูงสุด เพราะฉะนั้นวันเช่นวันอาทิตย์ซึ่งเป็นวัน holiday นี้จะต้องจัดจะต้องทำกันอย่างไร จะเห็นได้ทันทีว่า ไม่ควรจะทำให้เป็นวันยืงนก ตกปลา หรือวันไปเข้าโรงหนัง อย่างนั้นเป็นต้น ฉะนั้นเราช่วยกันทุกอย่างทุกทาง **ให้วันพระของเราเป็นวันพระ จริง ๆ** ซึ่งจะยึดเอาวันอาทิตย์ หรือจะเอาวันสืบทอดคำก็สุดแท้ แต่ว่าทุกคน จะต้องมียุคพระ แล้วแต่ละสวดในวันไหน ในรอบเจ็ดวันจะต้องมียุคพระ และ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ วันสืบทอดคำครั้งหนึ่ง นี่เป็นวันพระเต็มตัว. เดียวนี้ ลองมองย้อนมาดูจิตใจของเรา ครูบาอาจารย์นี้ว่า ที่ต้องถูกเกณฑ์มาในวัน อาทิตย์ หรือสัปดาห์ด้วยความเต็มใจของตนเองก็ดีนี้ เรากำลังมาทนทำงานอยู่ที่นี่ หรือเรากำลังบันเทิงเรีงรื่นในทางธรรมะอยู่ที่นี่. นี่อาตมาเห็นว่า เรื่องนี้ไม่ใช่ เรื่องเล็กน้อย จึงขอนำมากล่าว และขอร้องให้สนใจที่จะเข้าใจ.

อาตมาอยากจะกล่าวถึงกับว่า **ถ้าเรามีสติปัญญาเพียงพอที่จะสร้าง มหรสพในทางวิญญาณขึ้นได้แล้ว ความรวนเรและความเสื่อมเสียทางจริยธรรม ของเรา จะกลับร้ายกลายเป็นหมดเลย** อาการที่พึงปรารถนา ที่เป็นความ เสื่อมทรามทางจริยธรรมในสังคมนั้น จะหายไปหมด ถ้าเราสามารถสร้าง spiritual theatre นี้ขึ้นได้. ขอให้สนใจสังเกตศึกษาให้เป็นพิเศษ อย่าเห็นเป็นเรื่องครี. ญ่าตายายของเราท่านฉลาดมาก ที่ท่านมีมหรสพทางวิญญาณของท่านได้จริงๆ และก็สม่ำเสมอดีด้วย คือถึงวันพระก็ไปวัด มีอะไรๆ ที่วัดจนตลอดวันตลอดคืน ; วันหนึ่ง คืนหนึ่งนี้ เต็มไปด้วยความบันเทิงในทางธรรมะ ท่านพอใจได้เท่ากับ ที่ลูกหลานสมัยนี้จะไปโรงหนัง. ถ้าเราวัดความพอใจได้ ความพอใจนั้นจะเท่ากัน.

ที่นี้ ผลพลอยได้อีกอย่างอื่นนั้นมีอยู่ว่า **ที่ไหนจูงวิญญาณไปในทางต่ำ ที่ไหนจูงวิญญาณไปในทางสูง** ที่ไหนหมดเปลืองมาก ที่ไหนหมดเปลืองน้อย ดังนี้; ฉะนั้นถ้าเราทุกคนสามารถหาความบันเทิงในทางธรรมะได้อย่างนี้แล้ว มันจะประหยัดแม้กระทั่งในทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง และได้รับความบันเทิงในทางธรรมะ มีจิตใจอิ่มเอิบอยู่ด้วยธรรมะ มีร่างกายสดชื่น ใจแจ่มใส เพราะเหตุที่จิตใจบันเทิงอยู่ในทางธรรมะ; เพราะฉะนั้น **ที่ไหนให้ผลอย่างนี้ ที่นั่นเป็นโรงมหรสพในทางวิญญาณไปหมด**; ที่นี้คนหนุ่มสาวจะมีวิถีทางทำได้อย่างไร ก็น่าจะต้องคิดดู.

ถ้าเราจะมองให้สูงขึ้นไปถึงพหุโยคี มุนี ฤาษีอะไรเหล่านี้ การบันเทิงในทางธรรมะของท่านเหล่านั้น ก็คือความสุขที่เกิดจากสมาธิ ซึ่งมีรสเยือกเย็น แสบที่เย็น ชื่นใจแสนที่ชื่นใจ ฉะนั้นท่านจึงอยู่ได้ด้วย ความรื่นเริง บันเทิง อย่างบทกลอนที่คนสมัยนี้อาจจะไม่เข้าใจก็ได้ มีอยู่ว่า ;

**“เข้าฌานนานนับเดือน ไม่เขื่อยนกายา
จำศีลกินวาตา เป็นผาสุกทุกคืนวัน”** ดังนี้.

กินวาตาหมายถึง กินลม; ขอให้ท่านเข้าใจว่ากินวาตาก็คือกินลมเป็นอาหาร แต่ก็ยังเป็นผาสุกทุกคืนวัน. นี้เรียกว่าเป็น **“มหรสพในทางวิญญาณ”** ของท่านเหล่านั้นอย่างเต็มที่ มีเสน่ห์ดึงดูดคนเหล่านั้นติดแน่น เหมือนกับเสน่ห์ในโรงหนังดึงดูดคนบางคนสมัยนี้ ที่ต้องไปทุกโปรแกรมอย่างนี้เป็นต้น. นี่ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า ความบันเทิงใจนั้นไม่จำเป็นจะต้องมีรูปร่าง หรือที่มา เหมือนกันไปหมด มันจะมาจากอะไรก็ได้, เราจะต้องรู้จักวิธีที่จะทำให้มันเป็นสิ่งที่แท้จริง มีประโยชน์ และไม่ยุ่งยาก ไม่ลำบาก. ถ้าหากว่าเราสามารถจะจัดความบันเทิงในรูปนี้ให้แก่เด็ก ๆ ได้ หรือแก่คนหนุ่มคนสาวได้ เขาก็พอใจในทางธรรมะ

ยิ่งขึ้นกว่าที่กำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้ เพราะฉะนั้นจึงขอร้องให้สนใจ. เราอาจจะ
ดัดแปลงศิลปกรรม วรรณกรรม อะไรต่างๆ เหล่านี้ให้เป็นรูปอื่น ซึ่งให้ความ
บันเทิงในทางธรรมะด้วยก็ได้. เราอาจจะฉายภาพยนตร์ ฉาย slide ซึ่งให้ความ
ความรู้ในทางธรรม และบันเทิงธรรมะพร้อมกันไปในตัวก็ได้ ถ้าท่านผู้เป็น
ประธานของชุมนุมอบรมนี้เห็นด้วย เราจะฉาย slide ชนิดนั้นกันสักวันหนึ่งก็ได้
อาตมามีพร้อม ; และเป็นการ copy มาจากสมุดข่อยโบราณ ของปู่ตายาย;
เราจะเห็นได้ว่าปู่ตายายมีความฉลาดในเรื่องนี้อย่างไร หรือว่าเราจะได้เห็นทัศน-
ศึกษาของปู่ตายาย ว่าวิเศษหรือด้อยกว่าของเราสักกี่มากน้อย ที่สามารถ
บรรยายธรรมะตั้งแต่ต้น คือแต่แรกที่ว่าคนเราเกิดมาด้วยอะไร อย่างไร เกิดกิเลส
อย่างไร เกิดความหลงอย่างไร เกิดความฉลาดอย่างไร และบำเพ็ญธรรม บรรลุ
ฌาณไปตามลำดับ กระทั่งบรรลุมรรคผลนิพพานอย่างไร อย่างนี้ ท่านสามารถ
แสดงได้ด้วยภาพ ซึ่งถ้าดูในแง่ของศิลปะ มันก็เป็นศิลปะอย่างยิ่ง เพราะให้ความ
บันเทิงตามแบบศิลปะได้ แม้ดูในทางธรรมะ ก็เป็นธรรมะที่สมบูรณ์อย่างยิ่ง ;
จะดูเพื่อความเพลิดเพลินก็เป็นความเพลิดเพลินได้. นี่แหละเรายังมีอีกหลายอย่าง
ที่ควรจะต้องดัดแปลง แม้ที่สุดแต่เพลงและดนตรี; เพลงชนิด ๘๐ % ที่กล่าวถึง
ในวันก่อนนั้น เราสามารถจะกันออกไปเสียได้ ด้วยบทเพลงที่เป็นศิลปะบริสุทธิ์
เป็นธรรมะบริสุทธิ์ก็ได้; ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางอื่นก็ได้; รวมกันแล้ว
ก็เป็นมหรสพในทางวิญญาณ ฉะนั้นอาตมาจึงขอชักชวนท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย
ในวันนี้ ให้สนใจในเรื่องนี้; และวันนี้ก็เลยถือโอกาสทำบรรยายของเราที่นี้
ให้กลายเป็น spiritual theatre ไปด้วยการเล่านิทาน ซึ่งหมายความว่า อาตมา
จะไม่ทำอะไรมากไปกว่าการเล่านิทาน สำหรับวันนี้ เพื่อความเป็นวันมหรสพ
เพื่อความมีจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนกันให้ได้ ให้สมกับที่วันนี้เป็น
วัน “พระ” เป็นวัน holiday. หรือเป็นอะไรทำนองนั้น.

ท่านทั้งหลายควรจะทราบว่าในวัน week-day คือวันที่ไม่ใช่วันอาทิตย์นี้เราจะต้องทำงาน วันอย่างนั้นมันเป็นโอกาสของชาตาน หรือกิเลส หรือธรรมชาติฝ่ายต่ำ จะครอบงำเราได้ง่ายที่สุด. เมื่อเราทำงานที่บ้านก็ดี ที่ออฟฟิศก็ดี ที่ไหนก็ดี ซึ่งเราจะต้องติดต่อกับคนมาก และคนแต่ละคนนั้นไม่ใช่เขาจะเป็นมิตรกับเราเสมอไป มันจึงมีอะไรที่ทำให้เรากลุ้มอกกลุ้มใจ เกิดความเป็นตัวของตนขึ้นมา โดยไม่จำเป็นที่จะต้องเกิด อย่างนี้ก็ยังมี; และตลอดวันเหล่านั้น เราว่าวุ่นไปหมด เต็มไปด้วยวิตกกังวลอย่างที่เราเรียกสั้นๆ ว่า “กลางคืนอดควัน ; กลางวันเป็นไฟ.” กลางคืนอดควันกลางวันเป็นไฟ วลีนี้ไม่ใช่อาตมาว่าเอาเองแต่เป็นพระพุทธานุชาตในสูตรๆ หนึ่ง ซึ่งพระพุทธานุชาตท่านตรัสเป็นปริศนาที่ต้องคิดนี้กันว่า “จอมปลวกจอมหนึ่ง กลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟ” ดังนี้ แล้วก็ว่าเรื่อยไปตลอดเรื่องของท่าน ; แต่อาตมาเอามาเฉพาะวลีที่ว่า “กลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟ”.

จอมปลวกนี้ ก็คือร่างกายนี้ ; กลางคืนอดควัน หมายความว่ามีการงานมาก มีธุระผูกพันที่จะต้องรับผิดชอบก็มาก หรือสมัครใจที่จะไปกังวลเองด้วยนิสัยเคยชินนั้นก็มาก ฉะนั้นกลางคืนจึงอดควัน คือ คิดครุ่นไปหมด ; ถ้าอายุมากหน่อยก็ถึงกับนอนหลับยาก หรือนอนหลับไม่ได้เลยก็มี. นี่กลางคืนอดควันหมายความว่าอย่างนี้. มันลุกไปทำอะไรที่ไหนไม่ได้ ก็ต้องทนนอนกายหน้าผาก วิตกกังวลครุ่นคิดเกินกว่าเหตุไป ตามภาษาของคนที่ยึดมั่นถือมั่น พอถึงกลางวันเป็นไฟ ก็หมายความว่าออกจากบ้านเป็นไฟเป็นไฟ ไปทีเดียว ทำการทำงานอย่างนั้นอย่างนี้ ที่นั่นที่นี้ เป็นไฟไปกว่าจะค่ำอีก ลักษณะที่กลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟนี้มันมี แก่เราทุกคน จริงหรือไม่ขอให้ลองสนใจ ; มันมีแววตาแห่งนรก หรือมีนรกส่ออยู่ในแววตาใช่หรือไม่ ก็ลองพิจารณาดูลักษณะที่ว่า กลางคืนอดควันกลางวันเป็นไฟ; ฉะนั้นถ้าเราจะต้องเป็นอย่างนี้ตลอดทั้ง

สัปดาห์ไม่มีวันที่หยุดเลย มันจะเป็นอย่างไรบ้าง. การที่ว่า ๗ วันหยุดเสียสักวันหนึ่งนั้น มันเป็นสวัสดิมงคลแก่คนนั่นเอง ฉะนั้นถ้าใครขึ้นไปปลงล้างมันคือไปทำงานอย่างเดียวกันในวันนั้นเสียอีก ปรับให้เป็นบาปและตกนรก อย่างนี้ก็ดีแล้ว. ท่านทั้งหลายก็คงจะเห็นด้วยว่าคำกล่าวนั้นถูกต้อง ในการที่ว่า บุคคลนั้นเป็นคนที่ไม่มีวันพระเสียเลย. ข้างกระไรเขาเป็นคนที่ไม่มีวันพระเสียเลยทั้ง ๗ วัน เมื่อ ๗ วันไม่มีวันพระ ก็เท่ากับทุกสัปดาห์หรือตลอดชีวิต เป็นคนที่ไม่มีวันพระเสียเลย นี่แหละเป็นเหตุให้เราระลึกถึงวันพระ หรือวัน holiday กันบ้าง แล้วมาเล่นนิทานเล่นสนุกๆ กันดีกว่า.

นิทานชุดหนึ่ง เป็นนิทานของพวกพุทธศาสนานิกายธยานะ หรือที่เราเรียกกันตามภาษาญี่ปุ่นว่านิกายเซ็น. พวกนี้เขาชอบการคิด ชอบการคิดเองมากกว่าการไปถามคนอื่นให้บอกเล่าไปตรงๆ. เขาชอบการคิดของเขาเอง เขาจึงบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ในลักษณะที่เป็นปริศนาทั้งนั้น. มันมีหนังสืออยู่เล่มหนึ่ง บรรจุนิทานเหล่านี้ไว้ตั้งสองสามร้อยเรื่อง เรื่องละหน้าที่สองหน้าที่เป็นส่วนมาก ซึ่งอาตมาจะเลือกเอามาสัก ๙ เรื่อง ๑๐ เรื่อง เท่าที่เวลาอำนวย มาเล่าให้ท่านฟัง.

เรื่องที่หนึ่ง ซึ่งไม่อยากจะเว้นเสียทั้งที่เคยเอ่ยถึงในวันก่อนคือ **เรื่องน้ำชาล้นถ้วย**; คือว่า อาจารย์แห่งนิกายเซ็น ชื่อ น่ำอิน เป็นผู้มีชื่อเสียงทั่วประเทศ และโปรเฟสเซอร์คนหนึ่ง เป็นโปรเฟสเซอร์ที่มีชื่อเสียงทั่วประเทศ ไปหาอาจารย์น่ำอิน เพื่อขอศึกษาพระพุทธานุศาสน์อย่างเซ็น. ในการต้อนรับท่านอาจารย์น่ำอินได้รินน้ำชาลงในถ้วย รินจนล้นแล้วล้นอีก; โปรเฟสเซอร์มองดูด้วยความฉงน ทนดูไม่ได้ก็พูดโพล่งออกไปว่า “ท่านจะใส่มันลงไปได้อย่างไร”. ประโยคนี้มันก็แสดงว่า โมโห. ท่านอาจารย์น่ำอินจึงตอบว่า “ถึงท่านก็เหมือนกัน

อาตมาจะใส่อะไรลงไปได้อย่างไร เพราะว่าท่านเต็มอยู่ด้วย *opinions* และ *speculations* ของท่านเอง”; คือว่าเต็มไปด้วยความคิดความเห็นตามความยึดมั่นถือมั่นของท่านเอง และมีวิธีคิดนึกคำนวณตามแบบของท่านเอง. สองอย่างนี้แหละมันทำให้เข้าใจพุทธศาสนาอย่าง ชื้น ไม่ได้ เรียกว่าถ่วงชามันล้น.

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย จะเตือนสติเด็กของเราให้รู้สึกนึกคิดเรื่องอะไรล้น อะไรไม่ล้น ได้อย่างไร ขอให้ช่วยกันหาหนทาง. ในครั้งโบราณในอรรถกถาได้เคยกระแนะกระแหนถึงพวกพราหมณ์ที่เป็นทศปาโมกข์ ต้องเอาเหล็กมาตีเป็นเข็มขัด คาดท้องไว้เนื่องด้วยกลัวท้องจะแตก เพราะวิชาล้น ; นี่จะเป็นเรื่องที่มีความหมายอย่างไรก็ลองคิดดู พวกเราอาจล้น หรืออัดอยู่ด้วยวิชา ท่านองนั้น จนใส่อะไรลงไปอีกไม่ได้; หรือความล้นนั้นมันออกอาละวาดเอาบุคคลอื่นอยู่บ่อยๆ บ้างกระมัง? แต่เราคิดดูก็จะเห็นได้ว่า ส่วนที่ล้นนั้นคงจะเป็นส่วนที่ใช้ไม่ได้ ; จะจริงหรือไม่ก็ลองคิด. ส่วนใดที่เป็นส่วนที่ล้น ก็คงเป็นส่วนที่ใช้ไม่ได้. ส่วนที่ร่างกายรับเอาไว้ได้ก็คงเป็นส่วนที่มีประโยชน์ ; ฉะนั้นจริยธรรมแท้ๆ ไม่มีวันจะล้น. โปรดนึกดูว่าจริยธรรมหรือธรรมะแท้ๆ นั้นมีอาการล้นได้ไหม. ถ้าล้นไม่ได้ก็หมายความว่าสิ่งที่ล้นนั้นมันก็ไม่ใช่อริยธรรม ไม่ใช่ธรรมะ ; ล้นออกไปเสียให้หมดก็ดีเหมือนกัน. หรือถ้าจะพูดอย่างลึกเป็นธรรมะลึกก็ว่า จิตแท้ๆ ไม่มีวันล้น. อ้ายที่ล้นนั้นมันเป็นของปรุงแต่งจิต ไม่ใช่ตัวจิตแท้ มันล้นได้มากมาย. แต่ถึงกระนั้นเราก็กังไม่รู้ว่าจิตแท้ คืออะไร ; อะไรควรจะเป็นจิตแท้ และอะไรเป็นสิ่งที่ไม่ใช่จิตแท้ คือเป็นเพียงความคิดปรุงแต่งซึ่งจะล้นไหลไปเรื่อย นี่แหละรีบค้นหาให้พบสิ่งที่เรียกว่าจิตจริงๆ กัน เสียสักทีก็ดูเหมือนจะดี.

ในที่สุดท่านจะพบตัวธรรมะอย่างสูง ที่ควรแก่นามที่จะเรียกว่าจิตแท้ หรือจิตเดิมแท้ ซึ่งข้อนั้นได้แก่ **ภาวะแห่งความว่าง** . จิตที่ประกอบด้วยสภาวะ

แห่งความว่างจาก “ตัวกู-ของกู” นั้นแหละคือจิตแท้. ถ้าว่างแล้วมันจะเอาอะไรล่ะ? นี่เพราะเนื่องจากไม่รู้จักรู้ว่าอะไรเป็นอะไร จึงบ่นกันแต่เรื่องล้น การศึกษาก็ถูกบ่นว่าล้น และที่ร้ายกาจที่สุด ก็คือที่พูดว่าศาสนานี้เป็นส่วนที่ล้น จริยธรรมเป็นส่วนที่ล้น คือส่วนที่เกิน คือเกินต้องการ ไม่ต้องเอามาใส่ใจไม่ต้องเอามาสนใจ. เขาคิดว่าเขาไม่ต้องเกี่ยวกับศาสนาหรือธรรมะเลย เขาก็เกิดมาได้ พ่อแม่ก็มีเงินให้เขาใช้ให้เขาเล่าเรียน เรียนเสร็จแล้วก็ทำราชการเป็นใหญ่เป็นโตได้ โดยไม่ต้องมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาเลย ฉะนั้นเขาเขียนศาสนาหรือธรรมะออกไปในฐานะเป็นส่วนล้น คือไม่จำเป็น. นี่แหละเขาจัดส่วนล้นให้แก่ศาสนาอย่างนี้. คนชนิดนี้ก็ต้องอยู่ในลักษณะมีล้นเหมือนโปรเฟสเซอร์คนนั้น ที่อาจารย์น้ำอินจะต้องรินน้ำชาใส่หน้า หรือว่ารินน้ำชาให้ดู โดยทำนองนี้ทั้งนั้น. เขามีความเข้าใจผิดล้น ; ความเข้าใจถูกต้องนั้นยังไม่เต็ม ; มันล้นออกมาให้เห็นเป็นรูปของมิจฉาทิฏฐิ เพราะเขาเห็นว่าเขามีอะไรๆ ของเขาเต็มเปี่ยมแล้ว ส่วนที่เป็นธรรมะเป็นจริยธรรมนี้เข้าไม่จุอีกต่อไป ขอจงคิดดูให้ดีเถอะว่า นี่แหละคือมูลเหตุที่ทำให้จริยธรรมรวนเร และพังทลาย. ถ้าเรามีหน้าที่ที่จะต้องผดุงส่วนนี้แล้ว จะต้องสนใจเรื่องนี้.

เรื่องที่ ๒ เรื่อง “เพชรที่หาได้จากโคลนในถิ่นสลัม” อาตมาต้องขอใช้คำอย่างนี้ เพราะไม่ทราบว่าจะใช้คำอย่างไรดี ที่จะให้รวดเร็วและสั้นๆ . ท่านจะรู้สึกอย่างไรก็ตามใจที่จะต้องใช้คำอย่างนี้, “เพชรที่หาพบจากโคลนในถิ่นสลัม” เรื่องนี้เล่าว่า อาจารย์แห่งนิกายเซ็น ชื่อ กูโด เป็นอาจารย์ของพระจักรพรรดิแห่งประเทศญี่ปุ่นในสมัยนั้น ท่านอาจารย์องค์นี้ชอบเที่ยวไปไหนคนเดียวโดดๆ อย่างนักบวชเร่ร่อนแบบปริพพาชก ไม่ค่อยได้อยู่กับวัดวาอาราม. ครั้งหนึ่งท่านเดินทางไปยังตำบลอิโด เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งของท่านที่จะมีแก่คนอื่น ท่านได้ผ่านตำบลๆ หนึ่ง เย็นวันนั้นฝนก็ตกมาก ท่านจึงเปียกปอนไปหมด และรองเท้าของท่านที่ใช้ เป็นรองเท้าทำด้วยฟาง เพราะ

นักบวชนิกายเซ็นใช้รองเท้าฟางถักทั้งนั้น. เมื่อฝนตกตลอดวันรองเท้าก็ขาดยุ่ยไปหมด ท่านจึงเสียดู่ว่าจะมีอะไรที่ไหนจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้บ้าง ก็พบกระท่อมน้อยๆ แห่งหนึ่งในถิ่นใกล้ๆ นั้น เห็นรองเท้าฟางมีแขวนอยู่ด้วย ก็คิดจะไปซื้อสักคู่หนึ่ง เอาแห้งๆ มาใส่เดินเพื่อทางต่อไป. หญิงเจ้าของบ้านนั้นเขาถวาย เลยไม่ต้องซื้อ ; และเมื่อเห็นว่าเปียกปอน ก็เลยขอนิมนตีให้หยุดก่อนเพราะฝนตกจนคำ ; ท่านก็เลยต้องพักอยู่ที่บ้านนั้น ด้วยคำขอรับรองของหญิงเจ้าของบ้าน.

หญิงเจ้าของบ้านเรียกเด็ก และญาติๆ มาสนทนาด้วยท่านอาจารย์ ; ท่านได้สังเกตเห็นว่า สกุนนี้เป็นอยู่ด้วยความขื่นแค้นที่สุด ก็เลยขอรับรองให้บอกเล่าตรงๆ โดยไม่ต้องเกรงใจ ว่าเรื่องมันเป็นอย่างไรกัน หญิงเจ้าของบ้านก็บอกว่า “สามีของดิฉันเป็นนักพนัน แล้วก็ดื่มจัด ถ้าเมื่อยเขาชนะ เขาก็ดื่มมันจนไม่มีอะไรเหลือ ถ้าเขาแพ้ เขาก็ยืมเงินคนอื่นเล่นอีก เพิ่มหนี้สินให้มากยิ่งขึ้น. เขาไม่เคยมาบ้านเลย เป็นวันเป็นคืน หรือหลายวันหลายคืนก็ยังมี; ดิฉันไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี”.

ท่านอาจารย์ภูโตว่า ไม่ต้องทำหรอก ฉันจะช่วยทำ แล้วก็ว่าฉันมีเงินมาบ้าง ช่วยไปซื้อเหล้าองุ่นมาให้เหยือกใหญ่ๆ เหยือกหนึ่ง แล้วก็อะไรๆ ที่ดีๆ ที่น่ากินเอามาให้เป็นจำนวนเพียงพอ เอามาวางที่นี่แล้วก็กลับไปทำงานตามเรื่องเถอะ ฉันจะนั่งอยู่ที่นี้ตรงหน้าที่บูชา. ข้อนี้หมายความว่าบ้านนั้นก็มิหิงงูชาพระ. เมื่อผู้ชายคนนั้นกลับมาบ้าน เวลาดีก็ เขาก็เมา เขาก็พูดตามประสาคนเมา. นี่คำนี้จะแปลว่าอย่างไร ; Hey! wife; ก็ต้องแปลว่า เมียโวย, มาบ้านแล้วโวย, มีอะไรกินบ้างโวย. ตัวหนังสือเขาเป็นอย่างนี้ ซึ่งมันก็เหมือนกับในเมืองไทยเรานี่เอง. นี่ลองคิดดูว่าคนๆ นี้จะเป็นอย่างไร ; ฉะนั้น ภูโต

ท่านอาจารย์ที่นั่งที่หน้าห้องพระก็ออกมาต้อนรับหน้า บอกว่า ฉันได้มีทุกอย่างสำหรับท่าน เผอิญฉันมาติดฝนที่นี้ ภรรยาของท่านเขาขอร้องให้ฉันพักค้างฝนที่นี้ตลอดคืนนี้ ฉันก็ควรจะมีส่วนตอบแทนท่านบ้าง ; ฉะนั้นขอให้ท่านบริโภคสิ่งเหล่านี้ตามชอบใจ. ชายคนนั้นดีใจใหญ่; มีทั้งเหล้าองุ่น มีทั้งปลา มีทั้งอาหารต่างๆ ; เขาก็ดื่มและรับประทานจนนอนหลับไปไม่รู้สีกตัว อยู่ตรงข้างๆ เช้าของท่านอาจารย์ ภูโต ที่นั่งสมาธิ ตลอดคืนนั้นเหมือนกัน. ที่นี้พอตื่นขึ้นมาตอนเช้า ชายคนนั้นก็ลืมหมดไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร เพราะเมื่อคืนนี้เขาเมาเต็มที่ ; และถามว่าท่านเป็นใคร และจะไปข้างไหน ท่านอาจารย์ก็ตอบว่า อ้อ! อาตมาคือ ภูโต แห่งนคร โยโต (Kyoto เกียวโต) กำลังจะไปธุระที่ตำบลอิโด; ตามเรื่องที่ว่ามาแล้วเมื่อคืนนี้. ถ้อยคำอย่างนี้มันประหลาด ที่ว่าบางครั้งก็มีอิทธิพลมากมาย คือว่าชายคนนั้นละอายจนเหลือที่จะรู้ว่าจะอยู่ที่ไหน จะแทรกแผ่นดินหนีไปที่ไหน ก็ทำไม่ได้ แทรกไปไม่ได้. มันละอายถึงขนาดอย่างนั้นแล้ว ก็ขอโทษขอโพย ขอแล้วขออีกจนไม่รู้จะขออย่างไร ต่ออาจารย์ของพระจักรพรรดิ ซึ่งจับพลัดจับพลูเข้ามาอยู่ที่บ้านเขา. ท่านภูโตก็ยิ้มละไมอยู่เรื่อย แล้วพูดขึ้นช้าๆ บอกว่า “ทุกอย่างในชีวิตนี้มันเปลี่ยนแปลงเรื่อย เป็นกระแสไหลเชี่ยว ไปทีเดียว ; และทั้งชีวิตนี้มันก็สั้นเหลือเกินด้วย ; ถ้ายังเล่นการพนันและดื่มอยู่ดังนี้ ก็หมดเวลาที่จะทำอะไรอื่นให้เกิดขึ้นหรือสำเร็จได้; นอกจากทำตัวเองให้เป็นทุกข์แล้ว ก็ทำครอบครัวพลอยตกนรกทั้งเป็นกันไปด้วย”. ความรู้สึกอันนี้ได้ประทับใจนายคนนั้น มีอาการเหมือนกับว่า **ตื่นขึ้นมาในโลกอื่น** เหมือนกับตื่นขึ้นมาจากความฝัน; ในที่สุดก็พูดกับท่านอาจารย์ว่า ที่ท่านอาจารย์กล่าวนั้นถูกต้องหมดเลย มันถูกต้องอย่างยิ่ง ถ้าอย่างไรก็ขอให้กระผมได้สนองพระคุณอาจารย์ในคำสั่งสอนที่ประเสริฐนี้ เพราะฉะนั้นขอให้กระผมออกติดตามท่านอาจารย์ ไปส่งท่านอาจารย์ในการเดินทางนี้ สักระยะหนึ่ง. ท่านอาจารย์ภูโต

ก็บอกว่าตามใจ. สองคนก็ออกเดินทางไปได้ประมาณ ๓ ไมล์ ท่านอาจารย์ก็บอกว่ากลับเถอะ ; นายคนนี้ก็บอกขออีสัก ๕ ไมล์เถอะ; ขยับขยับขอไปอีก ๕ ไมล์ แล้วก็ไปด้วยกันอีก. พอครบ ๕ ไมล์ อาจารย์ขยับขยับให้กลับอีก ว่าถึงคราวที่ต้องกลับแล้ว ; นายคนนั้นก็บอกว่าขออีก ๑๐ ไมล์เถอะ ; ในที่สุดก็ต้องยอม. พอถึง ๑๐ ไมล์ท่านอาจารย์ขยับขยับให้กลับ เขาบอกว่าขอตลอดชีวิตของผมเถอะ ; นี่ก็เป็นอันว่า ไปกับท่านอาจารย์ ไปเป็นนักบวชแห่งนิกายเซ็น ซึ่งต่อมาก็เป็นปรจารย์พุทธศาสนาแห่งนิกายเซ็นในญี่ปุ่น. นิกายเซ็นทุกสาขาที่เหลืออยู่ในญี่ปุ่นในทุกวันนี้ก็ออกมาจากอาจารย์องค์นี้องค์เดียวเท่านั้น ล้วนแต่เป็นลูกศิษย์ที่สืบมาจากอาจารย์องค์นี้องค์เดียว. ท่านกลับตัวชนิดที่เรียกว่า **เพชรที่พบจากโคลนในถิ่นสะลัม**, นี่เป็นอย่างไบบ้างก็ลองคิดดู. ในประเทศญี่ปุ่นนายกรัฐมนตรีบางคนก็มาจากเด็กที่ขายเต้าหู้; หาบเต้าหู้ขายจนมีสตางค์ จนไปเป็นเด็กส่งหนังสือพิมพ์; จากเด็กส่งหนังสือพิมพ์ ก็เป็นนักเขียนหนังสือพิมพ์น้อยๆ สั้นๆ ; และเชื่องขึ้นๆ จนเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงและไปเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยหนึ่งในที่สุด. นี่เราจะบอกเด็กๆ ตาต้าๆ ของเราว่า สิ่งต่างๆ นั้นเปลี่ยนแปลงได้อย่างนี้กันสักทีจะได้ไหม. เด็กๆ เขาจะมีความรู้สึกอย่างไรในฐานะของเขา เขาจะทำตัวให้เป็นเหมือนกับ “เพชรที่พบในโคลนจากถิ่นสะลัม” ได้อย่างไร. โดยมากเขามักจะขายตนเองเสียๆ จนเป็นเหตุให้เขาออกไปหาความสุขทางเนื้อหนังต่ำๆ เตี้ยๆ ไม่น่าดูนั่น ก็เพราะว่าเขาเป็นคนที่ไม่เคารพตัวเอง ท้อถอยต่อการที่จะคิดว่ามันเป็นไปได้มากอย่างนี้.

พระพุทธรูปเจ้าท่านก็ยังตรัสว่า เกิดมาเป็นคนนี่ไม่ควรให้ตัวเอง ; “อตุตธานํ น ททเยย โปโส” แปลว่า เป็นลูกผู้ชาย เป็นบุรุษ ไม่ควรให้ซึ่งตน. **ให้ซึ่งตนนี้** หมายความว่ายกตนให้เสียแก่กิเลสหรือธรรมชาติฝ่ายต่ำ มันก็ไม่ได้

คิดที่จะมีอะไรที่ใหญ่โตมั่นคง ที่จะเป็นนั้นเป็นนี่ให้จริงจังได้. ข้อนี้เรียกว่า เราควรจะต้องเป็นหลักจริยธรรมข้อหนึ่งด้วยเช่นกัน.

นิทานที่ ๓ ชื่อเรื่อง “Is that so?” ท่านลองแปลเอาเองว่าเป็นอย่างไร มันก็คล้ายๆ กับว่า “อย่างนั้นหรือ?” นิทานที่สามนี้เล่าว่า ณ สำนักเซ็นของ อาจารย์เอ็กกูอิน ซึ่งเป็นวัดที่เลื่องลือมาก เป็นเหมือนกับว่าเป็นที่พึ่งของหมู่บ้าน. ที่ร้านชำใกล้ๆ วัดนั้น มีหญิงสาวสวยคนหนึ่งเป็นลูกเจ้าของร้าน. ที่นี้โดยกะทันหัน ปรากฏว่ามีกรรมกรขึ้นมา. พ่อแม่เขาพยายามขยี้นขยอถาม ลูกสาวก็ไม่บอก แต่เมื่อถูกบีบคั้นหนักเข้า ก็ระบุชื่อท่านอาจารย์ เอ็กกูอิน. เมื่อหญิงสาวคนนั้น ระบุชื่ออาจารย์เอ็กกูอินเป็นบิดาของเด็กที่อยู่ในกรรมกร พ่อแม่โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ ไปที่วัด แล้วก็ไปด่าท่านอาจารย์เอ็กกูอิน ด้วยสำนวนโวหารของคนที่ไม่โกรธที่สุด ที่จะด่าได้อย่างไร. ท่านอาจารย์ไม่มีอะไรจะพูด นอกจากว่า Is that so? คือว่า อย่างนั้นหรือ? สองคนด่าจนเหนื่อยไม่มีเสียงจะด่า ไม่มีแรงจะด่า! ก็กลับไป บ้านเอง. ที่นี้ชาวบ้านที่เคยเคารพนับถือ ก็พากันไปด่า ว่าเสียที่ที่เคย นับถืออย่างนั้นอย่างนี้; ท่านก็ไม่มีประโยคอะไรจะพูด นอกจากว่า “Is that so?” พวกเด็กๆ ก็ยังพากันไปด่าว่าพระบ้า พระอะไร สุดแต่ที่ด่าได้ตามภาษาเด็ก; ท่านก็ว่า “Is that so?” ไม่มีอะไรมากกว่านั้น.

ต่อมา เด็กคลอดออกมาจากกรรมกร. บิดามารดาที่เป็นตายายของเด็ก ก็เอาไปทิ้งไว้ให้ท่านอาจารย์เอ็กกูอิน ในฐานะเป็นการประชด หรืออะไร ก็สุดแท้ ว่า “แกต้องเลี้ยงเด็กคนนี้” ท่านอาจารย์เอ็กกูอินก็มีแต่ “Is that so?” ตามเคย. ท่านรับเด็กไว้ และต้องหามหาอาหารของเด็กอ่อนนั้น จากบุคคล บางคนที่ยังเห็นอกเห็นใจท่านอาจารย์เอ็กกูอินอยู่ พอเลี้ยงเด็กนั้นให้รอดชีวิต เติบโตอยู่ได้. ที่นี้ต่อมานานเข้า หญิงคนที่เป็นมารดาของเด็กเหลือที่จะทนได้

มันเหมือนกับไฟนรกเข้าไปสู่มอยู่ในใจ. เพราะเขาไม่ได้พูดความจริง ฉะนั้นวันหนึ่งเขาจึงไปสารภาพบอกบิดามารดาของเขาว่า บิดาที่แท้จริงของเด็กนั้นคือเจ้าหนูที่ร้านขายปลา. ที่นี้บิดามารดาตายายคู่นั้น ก็มีจิตใจเหมือนกับนรกเผาอยู่ข้างในอีกครั้งหนึ่ง รีบวิ่งไปที่วัดไปขอโทษขอโพยต่ออาจารย์เฮ็กกูอิน ; ขอแล้วขอเล่าๆ เท่าที่จะรู้สึกว่าเขามีความผิดมากอย่างไร ก็ขอโทษมากมายอย่างนั้น ; ท่านก็ไม่มีอะไรนอกจาก Is that so? แล้วก็ขอหลานคนนั้นคืนไป. ต่อมาพวกชาวบ้านที่เคยไปด่าท่านอาจารย์ก็แห่กันไปขอโทษอีก เพราะความจริงปรากฏขึ้นเช่นนี้. ขอโทษใหญ่ไม่รู้กี่สิบคน; ขอโทษนานเท่าไร ท่านก็ไม่มีอะไรจะพูดนอกจาก “Is that so?” อีกนั่นเอง เรื่องของเขาจบเท่านี้.

นิทานเรื่องนี้จะสอนว่าอย่างไร. เราถือนิทานชุดนี้ ก็เหมือนกับนิทานอิสปในทางวิญญาณ ในทาง Spiritual point of view นิทานเรื่องนี้สอนว่าอย่างไรดังนั้นหรือ? มันก็เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “นตฺถิ โลเก รโห นาม” และ “นตฺถิ โลเก อนินฺทิตฺ” “การไม่ถูกนินทาไม่มีในโลก” หรืออะไรทำนองนี้. แต่ท่านทั้งหลายลองเปรียบเทียบดูทีหรือว่า ถ้าพวกครูบาอาจารย์ของเราทั้งหลายเป็นผู้ที่ถูกกระทำอย่างท่านอาจารย์เฮ็กกูอิน ท่านจะเป็นอย่างนี้ได้ไหม; คือจะ Is that so? คำเดียวอยู่ได้ไหม. ถ้าได้ เรื่องก็คงจะไม่เป็นอย่างที่กำลังเป็นอยู่ คือคงจะไม่ถูกฟ้องว่าตีเด็กเกินควร หรืออะไรทำนองนั้น ต้องไปถึงศาลก็มี. อาตมาเคยเห็นครูที่บ้านนอก ต้องไปพูดกันถึงโรงถึงศาลก็มี เพราะตีเด็กเกินควรเป็นต้น ; นี่คือมันห่วงไหวต่ออารมณ์มากเกินไป จนกระทั่งเด็กเล็กๆ ก็ทำให้โกรธได้. นี่เรื่องนิดเดียวก็ยังโกรธได้ นี่ เพราะว่าไม่ยึดถือความจริงเป็นหลักอยู่ในใจ มันจึงไหวไปตามอารมณ์ โกรธมาก กลัวมาก เกลียดมาก ล้วนแต่เป็นอารมณ์ร้ายไปเสียทั้งนั้น. ทำไมไม่คิดว่า มันไม่ใช่เรื่องราวอะไรมากมาย มันไม่ใช่เป็นไปตามเสียงส่วนมากที่ยืนยันว่า อันนั้นเป็นอันนั้นจริง ; ความจริงมันต้องเป็นความจริง ; ถ้าจะมีอุเบกขา ก็ควรจะมีอุเบกขาอย่างนี้ ไม่ใช่อุเบกขาผิดอย่างอื่น ; ฉะนั้นเราควรจะฟังของเขาไว้.

นิทานเรื่องที่ ๔ เรียกว่า เรื่อง “**ความเชื่อฟัง**” ภูยานาจารย์ชื่อ เบ็งกะอี่ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในการเทศนาธรรม ; คนที่มาฟังท่านนั้นไม่ใช่เฉพาะแต่ในวงของพวกนิกายเซ็น ; พวกนิกายอื่น หรือคนสังคมอื่นก็มาฟังกัน ; ชนชั้นไหนๆ ก็ยังมาฟัง เพราะว่าท่านไม่ได้เอาถ้อยคำในพระคำภีร์ หรือในหนังสือ หรือในพระไตรปิฎกมาพูด แต่ว่าคำพูดทุกคำนั้น มันหลั่งไหลออกมาจากความ รู้สึกในใจของท่านเองแท้ๆ ผลมันจึงเกิดว่า คนฟังเข้าใจหรือชอบใจ แห่กันมาฟัง จนทำให้วัดอื่นร่อยหรอคนฟัง เป็นเหตุให้ภิกษุรูปหนึ่งในนิกายนิชิเรน โกรธมาก คิดจะทำลายล้างอาจารย์เบ็งกะอี่คนนี้อยู่เสมอ. วันหนึ่ง ในขณะที่ท่านองค์นี้ กำลังแสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม พระที่เห็นแก่ตัวจัดองค์นั้นก็มาทีเดียว หยุดยืนอยู่หน้าศาลาแล้วตะโกนว่า เฮ้ย! อาจารย์เซ็น หยุดประเดี๋ยวก่อน ฟังฉันก่อน ใครก็ตามที่เคารพท่าน จะต้องเชื่อฟังคำที่ท่านพูด; แต่ว่าคนอย่างฉันนี้ไม่มีวันที่จะเคารพท่าน; ท่านจะทำอย่างไร ที่จะทำให้ฉันเคารพเชื่อฟังท่านได้. เมื่อภิกษุองค์นี้ร้องทำไปตั้งแต่ชายคาริมศาลา ท่านอาจารย์เบ็งกะอี่ก็ว่า มาซิ ขึ้นมามีม้ายืนข้างๆ ฉันซิ แล้วฉันจะทำให้ดูว่า จะทำอย่างไร. พระภิกษุนั้น ก็ก้าวพรวดพราดขึ้นไปด้วยความทะนงใจ ฝ่าฝืนคนเข้าไปยืนหรออยู่ข้างๆ ท่านอาจารย์เบ็งกะอี่. ท่านอาจารย์เบ็งกะอี่ก็ว่า ยังไม่เหมาะ ม้ายืนข้างซ้ายดีกว่า. พระองค์นั้นก็ผลุนมาทีเดียว มาอยู่ข้างซ้าย. ท่านอาจารย์เบ็งกะอี่ก็บอกอีกว่า อ้อ ! ถ้าจะพูดให้ถนัด ต้องอย่างนี้ ต้องข้างขวา, ข้างขวา พระองค์นั้นก็ผลุนมาทางขวา พร้อมกับมีท่าทางผยองอย่างยิ่ง พร้อมที่จะท้าทายอยู่เสมอ. ท่านอาจารย์เบ็งกะอี่จึงว่า เห็นไหมละ ท่านกำลังเชื่อฟังฉันอย่างยิ่ง และในฐานะที่ท่านเชื่อฟังอย่างยิ่งแล้ว ฉะนั้นท่านจงนั่งลงฟังเทศน์เถิด. นี่เรื่องก็จบลง.

นิทานอิสปเรื่องนี้ มันสอนว่าอย่างไร เหมือนพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นิวาโต เอตมมุงคลมุตตม. วาโต ก็เหมือนกะสุบลมอัดแบ่งจนพอง; ถ้านิวาโต ก็คือไม่พองไม่ผยอง เป็นมงคลอย่างยิ่ง. ข้อนี้ย่อมแสดงว่า มีวิชาความรู้อย่าง

เดียวนั้นไม่พอ ยังต้องการไหวพริบ และปฏิภาณอีกส่วนหนึ่ง; พระองค์นี้ ก็เก่งกาจของนิกายนิชิเรน ในญี่ปุ่น แต่มาพ่ายแพ้อาจารย์ที่แทบจะไม่รู้หนังสือ เช่นนี้ ซึ่งพูดอะไรก็ไม่อาศัยหนังสือ เพราะบางทีก็ไม่รู้หนังสือเลย แพ้อย่าง สนิทสนม เพราะขาดอะไรก็ลองคิดดู. พวกฝรั่งก็ยังพูดว่า Be wise in time ฉลาดให้ทันเวลาโดยกระทันหัน ซึ่งบาลีก็มีว่า “ขโณ มา โว อุปจุจคา” ขณะสำคัญ เพียงนิดเดียว นิดเดียวเท่านั้นอย่าได้ผ่านไปเสียนะ ; ถ้าผ่านไปละก็แยเลยทีเดียวนะ. นี่เรียกว่ามันเป็นปฏิภาณ ปฏิภาณที่ครูบาอาจารย์จะต้องมีอย่างยิ่ง มิฉะนั้น จะควบคุมเด็กไม่อยู่. เราลองคิดดูซิว่า เด็กๆ ของเรามีปฏิภาณเท่าไร เราเองมี ปฏิภาณเท่าไร มันจะสู้กันได้ไหม ; ลองเทียบ I.Q. ในเรื่องนี้กันดู ซึ่งเกี่ยวกับ ปฏิภาณนี้. ถ้าครูบาอาจารย์เรามี I.Q. ในปฏิภาณนี้ ๕ เท่าของเด็กๆ คือเหนือเด็ก ห้าเท่าตัว ก็ควรจะได้รับเงินเดือนห้าเท่าตัวของที่ควรจะได้รับ ; หรือว่า ใครอยากจะทำเองก็เท่าที่เร่งเพิ่มมันขึ้น ให้มีปฏิภาณไหวพริบ จนสามารถสอนเด็ก ให้เข้าใจเรื่องกรรม เรื่องอนัตตา เรื่องนิพพาน ได้อย่างไรทีเดียว นี่คือข้อที่ จะต้องอาศัยปฏิภาณ ซึ่งวันหลังก็คงจะได้พูดกันถึงเรื่องนี้บ้าง.

นิทานเรื่องที่ ๕ เรื่อง “If love, love openly” ถ้าจะรัก ก็จงรักอย่าง **เปิดเผย** ในวัดนิกายเซ็น อีกเหมือนกัน ; มีภิกษุอยู่หลายสิบรูป และมี นักบวชผู้หญิงที่เรียกว่า nun อยู่คนหนึ่ง ชื่อ เอจุ่น รวมอยู่ด้วย. เอจุ่นเป็นหญิงที่ สวยมาก แม้จะเอาผมออกเสียแล้ว แม้จะใช้เครื่องนุ่งห่มของนักบวชที่ปอนมาก ก็ยังสวยอย่างยืนยงอยู่นั่นเอง และทำความรุ่มรวยให้แก่ภิกษุทั้งหมดนั้นมาก แทบว่า จะไม่มีจิตใจที่จะสงบได้. ภิกษุองค์หนึ่งทนอยู่ไม่ได้ ก็เขียนจดหมายส่งไป ถึงขอร้องที่จะมีการพบอย่าง private คือเป็นการขอพบเฉพาะตัว. เอจุ่นก็ไม่ตอบ จดหมายนั้นอย่างไร แต่พอวันรุ่งขึ้นกำลังประชุมอบรมสั่งสอนกันอยู่ ซึ่งมี ชาวบ้านจำนวนมากรวมอยู่ด้วย ; พอสั่งสอนจบลง เอจุ่นก็ยืนขึ้นกล่าวถึงภิกษุ นั้นว่า ภิกษุที่เขียนจดหมายถึงฉันนั้น ขอให้ก้าวออกมาข้างหน้าจากหมู่ภิกษุ

เหล่านั้เกิด ; ถ้ารักฉั้มากจริง ๆ ก็จงมากอดฉั้ที่ตรงนี้ ; แล้วนิทานของเขา ก็จบลง.

นี่ท่านลองคิดดูเองว่า นิทานอิสปเรื่องนี้สอนว่าอะไร ; ก็หมายความว่า การสอน การอบรมที่ตรงไปตรงมาตามแบบของนิกายเซ็นนั้ กล้ามาก ทำให้คนเรากล้าหาญมาก และไม่มีควมลับที่ต้องปกปิดใคร จะว่าอย่างไรก็ได้ ไม่ต้องปกปิด คือสามารถที่จะเปิดเผยตนเองได้ มีสัจจะมีความจริง โดยไม่ถือว่าความลับมีอยู่ในโลก. นี่เราจะต้องเป็นผู้ที่ปฎิญญาตัวอย่างไรแล้ว จะต้องทำอย่างนั้น ; ไม่มีควมลับที่ปกปิดไว้ จนสะดุ้งสะเทือนแม้ในการที่จะเรียกตัวเองว่า “ครู” อย่างนี้เป็นต้น. บางคนกระดาก หรือร้อน ๆ หนาว ๆ หนาว ๆ ที่ว่า จะถูกเรียกว่าครู หรือถูกขอรับรองให้ยืนยันปฎิญญาความเป็นครู ; นี้แสดงว่าไม่เปิดเผยเพียงพอ ยังไม่กล้าหาญเพียงพอ ; จะกล้าปฎิญญาว่าเป็นครูจนตลอดชีวิตหรือไม่ ยิ่งไม่กล้าใหญ่ ใครกำลังจะลงเรือน้อยข้ามฟาก ไปฟากอื่นซึ่งไม่ใช่นครของพวกเขาครูบ้าง ก็ดูเหมือนไม่กล้าเปิดเผย เพราะเราไม่ชอบควมกล้าหาญ และเปิดเผยกันอย่างสูงสุด เหมือนกะคนในเรื่องนิทานนี้.

เรื่องที่ ๖ เขาให้ชื่อเรื่องว่า “ช่างไม้เมตตาเสียเลย”. อาตมาแปลออกมาตามตัวว่า “ช่างไม้เมตตาเสียเลย”. เขาเล่าว่าในประเทศจีน ในสมัยที่นิกายเซ็นกำลังรุ่งเรืองมากอีกเหมือนกัน ใคร ๆ ก็นิยมนับถือภิกษุในนิกายเซ็นนี้. มียายแก่คนหนึ่ง เป็นอุปัฏฐากของภิกษุองค์หนึ่ง ซึ่งปฏิบัติเซ็นด้วยความศรัทธาอย่างยิ่งมาเป็นเวลาถึงยี่สิบปี, แก่ได้สร้างกุฏิน้อย ๆ ที่เหมาะสมอย่างยิ่งให้ และส่งอาหารทุกวัน นับว่าพระภิกษุองค์นี้ไม่ลำบากในการที่จะปฏิบัติสมาธิภาวนาอะไรเลย. แต่ในที่สุดล่วงมาถึง ๒๐ ปี ยายแก่เกิดความสงสัยขึ้นมาว่า พระรูปนี้จะได้อะไรเป็นผลสำเร็จของการปฏิบัติบ้างไหม ที่มันจะคุ้มกันกับข้าวปลาอาหารของเราที่ส่งเสียมาถึง ๒๐ ปี.

เพื่อให้รู้ความจริงข้อนี้ แก่ก็คิดหาหนทาง ในที่สุดพบหนทางของแก คือ แกขอร้องหญิงสาวคนหนึ่ง ที่มีรูปร่างหน้าตาทำทางอะไรๆ ยั่วชวนไปหมด ให้ไปหาพระองค์นั้น โดยบอกว่า ให้ไปที่นั่น แล้วไปกอดพระองค์นั้น แล้วถามว่า เดี่ยวนี้เป็นอย่างไรบ้าง ผู้หญิงคนนั้นก็ทำอย่างนั้น; พระองค์นั้นก็ตอบ ด้วยถ้อยคำเป็นกาพย์กลอน poetically; ซึ่งค่อนข้างเป็นคำประพันธ์ ตามธรรมดาของบุคคลบางคนที่มีนิสัยทางคำประพันธ์; ตรงนี้เขาเขียนเป็นคำประพันธ์ ซึ่งแปลเป็นตัวหนังสือก็จะเท่ากับว่า :-

“ต้นไม้ไผ่ใบไกร่นบนยอดผา ฤดูหนาวทั้งคราวลมระดมมา อย่ามัวหา
ไออุ่นแม่คุณเอย” ; ว่าอย่างนี้เท่านั้น แล้วไม่ว่าอะไรอีก ; ไม่มีอะไรที่จะพูดกัน
รู้เรื่องอีก.

หญิงสาวคนนั้นก็กลับมาบอกยายแกอย่างที่ว่านั้น; ยายแกก็ขึ้นเสียงตะบึงขึ้นมาว่า คิดดูทีซี ฉันเลี้ยงไอ้หมอนี่, that fellow ซึ่งตรงกับภาษาไทยว่า อ้ายหมอนั่น; มาตั้ง ๒๐ ปีเต็มๆ มันไม่มีอะไรเลย แม้จะเพียงแสดงความเมตตาออกมาสักนิดหนึ่งก็ไม่มี; ถึงแม้จะไม่สนองความต้องการทางกิเลสของเขา ก็ควรจะเอ่ยปากเป็นการแสดงความเมตตากรุณา หรือขอบคุณบ้าง; นี่มันแสดงว่าเขาไม่มีคุณธรรมอะไรเลย ; ฉะนั้นยายแกก็ไปที่นั่นเอาไฟเผาภูมินั้นเสีย และไม่ส่งอาหารอีกต่อไป ; แล้วนิทานของเขาก็จบ.

นิทานเรื่องนี้สอนว่าอย่างไร จะเห็นว่าอย่างไรก็ลองคิดดู คนบางคนเขาย่อมต้องการอะไร อย่างที่ตรงกันข้ามกับที่เราจะนึกจะฝันก็เป็นได้. นี่จึงดูสติปัญญาของคนแก่ซี แกมีแบบแห่งความยึดมั่น ถือก้อนของแกเองเป็นแบบหนึ่ง. ยิ่งแกยิ่งหนักเหนียว คือหมายความว่า มันยิ่งยึดมั่นถือก้อนมาก ฉะนั้นถ้าเราจะไปโกรธคนที่มีความคิดเห็นอย่างอื่น มีหลักเกณฑ์อย่างอื่น มีความเคยชินเป็นนิสัยอย่างอื่นนั้นไม่ได้ ; เราต้องให้อภัย เราไม่โกรธใครเร็วเกินไป หรือเราไม่โกรธใครเลย

นั่นแหละจะดีที่สุด; และจะเป็นครูบาอาจารย์ที่มีความสุขที่สุด แล้วจะเป็นครูบาอาจารย์ที่ทำหน้าที่ได้ดีที่สุดด้วยและสนุกสนานที่สุดด้วย, ฉะนั้น ขอให้จำไว้ว่าคนเรานั้นมีอะไรที่ไม่เหมือนกัน มีอะไรที่ไม่นึกไม่ฝันกันมากถึงอย่างนี้.

นิทานเรื่องที่ ๗ ของเขามีกา นิทานเรื่องนี้ ชื่อเรื่อง **“พระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง”**. ในนครโตเกียวก สมัยศักราชเมจิ มีอาจารย์เก่งๆ อยู่สองคน คนหนึ่งชื่ออันโซ เป็นครูบาอาจารย์ในนิยายชินงอน คนนี้ไม่ดื่มเลย; อีกคนหนึ่งชื่อ แตนแซน หรือ ตานซาน ก็แล้วแต่จะเรียก เป็นครูบาอาจารย์ในมหาวิทยาลัยด้วย ไม่เคยถือศีลเลย จึงดื่มจัด หรือละโมภในการบริโภค.

วันหนึ่ง อาจารย์อันโซไปเยี่ยมอาจารย์ตานซาน กำลังดื่มอยู่พอดี. อาจารย์ตานซานก็ถามว่า ไม่ดื่มบ้างเทียวหรือ คือกล่าวชักชวนให้ดื่มนั่นเอง; อันโซก็บอกว่าไม่เคยดื่มเลย. ตานซานก็ว่า คนที่ไม่เคยดื่มเลยนั้นไม่ใช่คน; ฝ่ายอันโซก็จุกกิก นิ่งเงียบไปขณะหนึ่ง ในที่สุดพูดขึ้นมาได้ว่า ท่านว่าฉันไม่ใช่คน เพราะเพียงฉันไม่ดื่ม ถ้าฉันไม่ใช่คนแล้ว ฉันจะเป็นอะไร อาจารย์ตานซานก็บอกว่า เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง แล้วนิทานของเขาก็จบ.

นี่เราจะฟังเป็นเรื่องการโต้ตอบด้วยโวหารก็ได้ แต่ความจริงมันเป็นเรื่องที่ทุ้งหมายจะสอนตามแบบวิธีของเขา ที่ให้คนสำนึกว่า คนนั้นยังไม่เป็นพระพุทธเจ้าคนหนึ่งตากหาก. ที่ว่าเป็นพระพุทธเจ้าคนหนึ่ง ก็เพื่อสอนให้รู้ว่ายังไม่เป็นพระพุทธเจ้าเลยมากกว่า ซึ่งทำให้อาจารย์คนนั้นก็ซังกกิกไปอีกเหมือนกัน เพราะมันก็รู้ตัวอยู่ว่า เขาก็ไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้าสักที แล้วเขาก็ไม่ใช่เป็นคนแล้วมันจะเป็นอะไรกัน คนก็ไม่เป็น พระพุทธเจ้าก็ไม่เป็น แล้วเป็นอะไร.

ฉะนั้น เรายังก็เหมือนกัน เราเป็นครูตามอุดมคติหรือยัง หรือว่าถ้าไม่เป็นครู มันก็ไม่ใช่ครู ; ถ้าเป็นครูก็ต้องเป็นครู และการที่เขาว่า

เราไม่ใช่คน เราไม่ควรจะโกรธเลย หรือแม้ว่า ครูจะถูกกล่าวหาว่าอย่างนั้นอย่างนี้ เราก็ไม่โกรธ. ถ้าจะพูดถึงพุทธะตามแบบนิกายเซน ก็คือว่า ถ้าเรายังเป็นครูตามอุดมคติไม่ได้ เราก็ยังเป็นพุทธะไม่ได้เหมือนกัน; เพราะฉะนั้นเราจะพยายามทำตนไม่ให้เป็นอย่างใดเลย ให้มีจิตว่าง ไม่รู้สึกเป็นอะไรเลย ซึ่งหมายความว่าให้อยู่เหนือการถูกว่า หรือเชื่อว่ามามันก็ไม่ได้ถูก เราเป็นชนิดนั้นกันจะดีไหม คือว่าเราเป็นอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งใครจะว่าอะไร อย่างไรมา มันก็ไม่ถูกเรา. มันก็คงไม่มีอะไรนอกจากเราเป็น “ว่างจากตัวเรา”. ถ้าเราเป็นอย่างนี้ มันก็จะเป็นอย่างภูเขาซึ่งลมจะพัดมาก็พัดก็ทาง ก็ไม่สามารถทำให้ภูเขาหวั่นไหวได้.

ในบาลีมีคำกล่าวอยู่ว่า ถ้าภูเขาคือหินแท่งหนึ่ง ฝังอยู่ในดิน ๑๖ ศอก โผล่อยู่บนดิน ๑๖ ศอก ลมไหนจะพัดให้หวั่นไหวได้. ถ้าเราว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ว่าเรามีเกียรติอย่างนั้นอย่างนี้ เราเป็นอะไรอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อนั้นแหละ เราจะเป็นบุคคลที่ลมไหนพัดมาก็ไม่ถูก.

เรื่องที่ ๘ ชื่อเรื่อง “ใกล้พระพุทธเจ้าเข้าไปแล้ว”. นี่ลองฟังให้ดี จะรู้ว่าเราเข้าใกล้พระพุทธเจ้าเข้าไปแล้วหรือไม่. นักศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งได้ไปเยี่ยมธยานาจารย์ คืออาจารย์แห่งนิกายเซ็นแห่งหนึ่ง ชื่อว่า กาชาน เพราะนิสิตคนนั้น เขาแตกฉานในการศึกษา เขาจึงถามอาจารย์กาชานว่า เคยอ่านคริสเตียนไบเบิลไหม. ท่านอาจารย์กาชานซึ่งเป็นพระเถื่อน อย่างพระสมณะนี้จะเคยอ่านไบเบิลได้อย่างไร ; จึงตอบว่า เปล่า ช่วยอ่านให้ฉันฟังที.

นิสิตคนนั้นก็อ่านคัมภีร์ไบเบิล ตอน Saint Mathew ไปตามลำดับ จนถึงประโยคที่ว่า ไม่ต้องห่วงอนาคต คือไม่ต้องห่วงพรุ่งนี้ วันพรุ่งนี้มันจะเลี้ยงตัวมันเองได้ แม้แต่นกกระจอกก็ไม่อดตาย ทำนองนี้.

ท่านอาจารย์กาซานก็บอกว่า ใครที่พูดประโยคนี้นี้ได้ ฉันคิดว่าเป็น ผู้รู้แจ้งคนหนึ่งทีเดียว คือ เป็น An enlightened one คนหนึ่งทีเดียว แต่นิสิต คนนั้นก็ยังไม่หยุดอ่าน คงอ่านต่อไป มีความว่า “ขอเกิด แล้วจะได้ จงแสวงหาเกิด แล้วจะพบ จงเคาะเข้าเกิดแล้วมันจะเปิดออกมา ; เพราะว่าใครก็ตามที่ขอแล้ว จะต้องได้รับ ใครก็ตามที่แสวงหาแล้วย่อมได้พบ และใครก็ตามที่เคาะเข้าแล้ว ประตูก็จะเปิดออกมา”.

พอถึงตอนนี้อาจารย์กาซานก็ว่า แหะหะที่สุด ใครที่กล่าวอย่างนี้ ก็ใกล้พระพุทธเจ้าเข้าไปแล้ว ; นิทานของเขาก็จบ.

นิทานเรื่องนี้จะสอนว่าอย่างไร? หมายความว่า ถ้ารู้ธรรมะจริง จะไม่เห็นวาลัทธิคริสเตียน หรือพุทธ หรืออะไรอื่น. ในจิตใจ ของผู้ที่รู้ธรรมะจริง จะไม่รู้สึกรู้ว่า มีคริสต์ มีพุทธ มีอิสลาม มีฮินดู มีอะไร เพราะไม่ได้ฟังชื่อเสียง เหล่านั้น ไม่ต้องเป็นนิกายอะไร ครูบาอาจารย์สำนักไหน คัมภีร์อะไร อ้างหลักฐาน ชนิดไหน; ไม่มีจิตใจหรือความรู้สึกที่ค้านหรือรับฟังถ้อยคำเหล่านั้น จะฟังแต่ เนื้อหาของธรรมะนั้น ; และก็เนื้อหาของธรรมะสูง ก็รู้ได้ว่ามันเป็นอย่างไร สูง ต่ำ ก็รู้ว่าสูงต่ำ. อย่างที่ว่า เคาะเข้าเกิดจะเปิดออกมานี้ มันเหมือนอย่าง ที่เราพูดว่าถ้าปฏิบัติให้ถูก มันก็จะง่าย ง่ายที่สุดในการที่จะบรรลุนิพพาน; เดียวนี้ ไปนอนหลับสยابกันเสียหมด ทั้งพระทั้งฆราวาสก็ได้ ไม่มีการเคาะ ไม่มีใคร แสวงหา หรือไม่มีใครชวนชวนมันเอง. ถ้าฟังกันแต่เนื้อหาธรรมะแล้ว มันไม่มีพุทธ ไม่มีคริสต์เตียน; หรือไม่มีเซ็น ไม่มีเถรวาทไม่มีมหายานอย่างนี้; ไม่มีอาการที่จะเป็นเขาเป็นเราเลย จิตมันว่างเสียเรื่อย มันจึงมีเขาฝ่ายหนึ่งก็ไม่ได้ มีเราอีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่ได้ ฉะนั้น ความกระทบกันระหว่างเขากับเราไม่อาจจะเกิด, ไม่มีทางจะเกิด, ไม่มีพื้นฐานจะเกิด; เห็นธรรมะเป็นพระเป็นเจ้า เห็นพระ เป็นเจ้าเป็นธรรมะไปเสียเลย. เหมือนอย่างว่า พระเป็นเจ้าของฝ่ายที่ถือศาสนา พระเป็นเจ้านั้นมีการสร้าง มีการทำลาย มีการให้รางวัล มีการทำอะไรทุกอย่าง

ตามหน้าที่ของพระผู้เป็นเจ้า เราก็มีสิ่งที่ทำหน้าที่อย่างนั้น ครบทุกอย่างเหมือนกัน แต่ว่าเราไปเรียกว่าธรรมะ เหมือนกับความหมายของคำว่าธรรมะ ที่อธิบายแล้วในการบรรยายครั้งที่ ๑ นั้น; ไม่มีอะไรนอกจากธรรมะ; แล้วความโง่ ความหลง คืออวิชชาต่างหากที่ไปสมมุติให้ว่าเป็นชื่อนั้นชื่อนี้ อย่างนั้นอย่างนี้ พวกนั้นพวกนี้ จนมีเรามีเรา. จริยธรรมทั้งหมด ของธรรมชาติทั้งหมดนั้น มีเรื่องเดียวแนวเดียว สายเดียว.

ขอให้สนใจในความจริงข้อนี้เถอะว่า จริยธรรมทั้งหมดของโลกนี้ หรือของโลกอื่นด้วยก็ได้ ย่อมมีแนวเดียวและสายเดียวและตรงเป็นอันเดียวกัน ไม่ต้องพูดกันว่า ของประเทศนั้นประเทศนี้ ศาสนานั้นศาสนานี้ ในโลกเดียวกันนี้. ถึงแม้ว่าสิ่งที่ เป็นจริยธรรมจะมีหลายรูป หรือหลายเหลี่ยม ดังที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่วันแรกนั้น ก็ยังเป็นอันเดียวแนวเดียวสายเดียวอยู่นั่นเอง. มีแต่ว่าระบบไหน ไกลถึงจุดปลายทางหรือยังเท่านั้น แต่เรื่องต้องเป็นเรื่องเดียวกันหมด. ขึ้นชื่อว่า ธรรมะแล้ว ต้องเป็นเรื่องเดียวกันหมด. แต่ว่าอันไหนหรือที่ใครกล่าวนั้น มันใกล้จุดปลายทางเข้าไปหรือยัง. ฉะนั้นเราอย่าได้รังเกียจ อย่าได้ชิงชัง ว่าคนนั้น คนนี้เป็นคริสเตียน แล้วก็ต้องเป็นศัตรูเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ขึ้นมาทีเดียว. ถ้ารู้สึกอย่างนี้ก็แปลว่าไม่รู้ธรรมะ ยิ่งเป็นครูบาอาจารย์ด้วยแล้ว ไม่ควรจะไปรู้สึก ทำนองนั้นเป็นอันขาด.

นิทานเรื่องที่ ๙ เรื่อง “ยิ่งให้เร็ว นั้นแหละจะยิ่งช้า” เรื่องนี้จะมีประโยชน์มากสำหรับครูบาอาจารย์; อาตมาจึงเลือกนำมาเล่าให้ฟัง. “ยิ่งให้เร็ว นั้นแหละจะยิ่งช้า” เรื่องนี้ถึงท่านจะไม่เรียกตนเองว่าครูก็ตาม ก็ควรจะสนใจฟังในฐานะที่ว่าจะเป็นปัจจัย เกื้อกูลแก่การเข้าใจธรรม และปฏิบัติธรรม. เรื่องเล่าว่า มีหนุ่มคนหนึ่ง เขาอยากจะเป็นนักฟันดาบที่เก่งกาจ เขาไปหาอาจารย์สอนฟันดาบ ให้ช่วยสอนเขาให้เป็นนักฟันดาบ เขาถามอาจารย์ว่าจะใช้เวลาสักกี่ปี. อาจารย์ตอบว่าประมาณ ๗ ปี. เขาชักรวนเร เพราะว่า ๗ ปี นี่มันเป็นเวลามิใช่น้อย:

ฉะนั้นเขาขอร้องใหม่ว่า เขาจะพยายามอย่างสุดฝีมือ สุดความสามารถในการศึกษาฝึกฝน ทั้งกำลังกาย กำลังใจทั้งหมด; ถ้าเป็นเช่นนี้ จะใช้เวลาสักกี่ปี. อาจารย์ก็บอกว่า “ถ้าอย่างนั้นต้องใช้เวลาสัก ๑๔ ปี” แทนที่จะเป็น ๗ ปี กลายเป็น ๑๔ ปี; ฟังดู.

หนุ่มคนนั้นก็โอดครวญขึ้นมาว่า บิดาของเขาแก่มากแล้ว จะตายอยู่รอมร่อแล้ว; เขาพยายามอย่างยิ่ง ให้บิดาของเขาได้ทันเห็นฝีมือฟันดาบของเขา ก่อนตาย เขาจะแสดงฝีมือฟันดาบของเขาให้บิดาของเขาชม ให้เป็นที่ชื่นใจแก่บิดา เขาจะพยายามอย่างยิ่งที่จะแสดงความสามารถ ให้ทันสนองคุณบิดา จะต้องใช้เวลาสักเท่าไร ขอให้อาจารย์ช่วยคิดดูให้ดีๆ .

ท่านอาจารย์ก็บอกว่า “ถ้าอย่างนั้นต้อง ๒๑ ปี” นี่มันเป็นอย่างไรขอให้นึกดู; แทนที่จะลดลงมา มันกลายเป็นเพิ่มขึ้นเป็น ๒๑ ปี หนุ่มคนนั้นจะเล่นงานอาจารย์อย่างไรก็ได้ เพราะเป็นอาจารย์ จะทำอย่างอื่นก็ไม่ถูกนึกไม่ออก เพราะไม่มีใครจะเป็นอาจารย์สอนฟันดาบให้ดีกว่านี้ ซึ่งเป็นอาจารย์ของประเทศ; ดังนั้น เขาก็ซังกะตายอยู่ไปกะอาจารย์ ด้วยไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดีนั่นเอง.

หลายวันต่อมา อาจารย์คนนี้ก็ใช้คนคนนี้ แทนที่จะเรียกไปสอนให้ใช้ดาบฟันดาบ กลับให้ทำครัว ให้ทำงานในครัว ให้ต้มน้ำผ่าฟืน หรืออะไรก็ได้แต่ที่เรียกว่าต้องทำงานในครัว.

หลายวันล่วงมา วันหนึ่ง อาจารย์ผจญผลันเข้าไปในครัว ด้วยดาบสองมือ ฟันหนุ่มคนนี้ทั้งๆ ที่ยังไม่รู้สีกตัว อุตุลุดเป็นการใหญ่ เขาก็ต้องต่อสู้ไปตามเรื่องตามราวของเขา ตามที่เขาจะสู้ได้ โดยใช้อะไรแทนดาบหรือด้วย

มือเปล่าๆ หรืออะไรก็สุดแท้ สองสามอึดใจแล้วก็เลิกกัน ; อาจารย์ก็กลับไป. แล้วต่อมาก็หลายวันเขาก็ถูกเข้าโดยวิธีนี้อีก และมีบ่อยๆ อย่างนี้เรื่อยไป ไม่กี่ครั้ง เขาก็กลายเป็นนักพันดาบขึ้นมาได้ โดยไม่รู้สีกตัว จนกระทั่งอาจารย์บอกว่า กลับบ้านได้ คือจบหลักสูตรแล้ว และปรากฏว่า ต่อมาหนุ่มคนนี้ก็คือนักดาบ ลือชื่อของประเทศญี่ปุ่นไป ; นิทานของเขาก็จบ.

ท่านลองคิดว่า นิทานเรื่องนี้สอนว่าอย่างไร? ตอบสั้นๆ ที่สุดก็คือว่า การทำอะไรด้วยความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน ว่าของของตนนั้น ใช้ไม่ได้ ไม่มีทางที่จะเป็นผลดีเลย; คือถ้าหนุ่มคนนี้คิดว่า ภูจะดี ภูจะเด่นอยู่ละก็ มีตัวภูเข้ามาฝึกเป็นตัวภูที่ใหญ่เอากการอยู่เหมือนกัน. ที่นี้ถ้ายิ่งจะทำให้ดีที่สุด ภูจะทำให้เก่งที่สุดให้เร็วที่สุด อย่างนี้ด้วยแล้ว ใ้ตัวภู มันยิ่งขยายโตออกไปอีก. ถ้ายิ่งจะให้ทันบิดาเห็น บิดาแก่มากจะตายแล้ว ตัวภูมันยิ่งพองมากออกไปอีก มันยิ่งเร่งร้อนออกไปอีก อย่างนี้จิตไม่เป็นสมาธิได้ จิตเต็มอัดอยู่ด้วยตัวภู กัดกกลุ้มไปด้วยตัวภูของภู จิตไม่ว่าง ไม่เป็นตัวสติปัญญาอยู่ในจิต ไม่สามารถจะมี **สมรรถภาพเดิมแท้ของจิต** ออกมาได้ เพราะมันกีดกกลุ้มอยู่ด้วยอุปาทาน ว่าตัวภูของภู หรือความเห็นแก่ตัวนี้ มันเลยไม่เฉียบแหลม ไม่ว่องไว ไม่ active อะไรหมด; ฉะนั้น ถ้าขึ้นทำไปอย่างนี้จริงๆ แล้วจะต้องใช้เวลา ๗ ปี หรือว่า ๑๔ ปี หรือว่า ๒๑ ปีจริงๆ .

ขณะที่เขาอยู่ในคราวนั้น เขาไม่มีความรู้สึกว่าตัวภู ของภู; ภูจะเอาใน ๗ ปี หรือจะให้ทันบิดาเห็น อย่างนี้ไม่มีเลย กำลังเป็นจิตที่ว่างอยู่; ถึงแม้ว่าอาจารย์จะผลุนผลันเข้าไปในลักษณะอย่างไร **ปฏิภาณของจิตว่าง หรือจิตเดิมแท้** นี้ ก็มีมากพอที่จะต่อสู้ออกไปอย่างถูกต้องได้; มันเป็นการเรียกร้องขึ้นมา หรือปลุกขึ้นมาจากหลับ ปลุกจิตอันนี้ขึ้นมาจากหลับ ตามวิธีของอาจารย์ที่เชี่ยวชาญโดยเฉพาะ; มาเป็นจิตที่เบิกบานเต็มที่ ซึ่งต่อไปก็เอาไปใช้ได้เลย;

เขาจึงเป็นผู้สำเร็จหลักสูตรโดยวิธีอันประหลาดนั้น ภายในไม่ถึง ๗ ปี หรือภายในไม่ถึงปีอย่างนี้เป็นต้น.

เกี่ยวกับข้อนี้ อยากจะให้ท่านครูบาอาจารย์สนใจที่จะนึกดูว่า ความรู้สึกที่เป็นตัวตน หรือเป็นของตนนั้น อยู่ตรงไหน? เหมือนอย่างว่า เราจะยิงปืนหรือยิงธนู หรือว่าขว้างแมงในนกการกีฬาขว้างแมง; ถ้าจิตของผู้ขว้างมีความรู้สึกเป็นตัวของกู เป็นชื่อเสียงของกู ชื่อเสียงของโรงเรียนของกู ของมหาวิทยาลัยของกู รัวอยู่ในใจแล้ว ไม่มีวันที่จะขว้างแมง หรือขว้างธนูได้; มันสั้นระรัวอยู่ด้วยตัวของกูหรือของกูนี้ ทั้งนั้น; ที่ถูกนั้นเมื่อมีความตั้งใจถูกต้อง ที่จะทำเพื่อเกียรติยศชื่อเสียงของโรงเรียนหรือของอะไรก็ตาม แล้วเขาต้องล้มหมด ล้มแม้แต่ตัวกู โรงเรียนของกู มหาวิทยาลัยของกู; เหลืออยู่แต่สติปัญญา และสติสัมปชัญญะที่จะขว้างด้วยอำนาจของสมาธิเท่านั้น คือพูดตรงๆ ก็ว่า ขณะนั้นมีแต่จิตที่เป็นสมาธิ กับสติปัญญาเท่านั้น; ตัวกู ของกู ไม่มีเลย มันจึงเป็นจิตเดิม เป็นจิตตามสภาพจิต; มือไม่ไม่สั่น ใจไม่สั่น ประสาทไม่สั่น อะไรๆ ไม่สั่น “ปรกติเป็น active ถึงที่สุด แล้วเขาจะขว้างแมง เหมือนอย่างกะปาฏิหาริย์; นี่ขอให้เข้าใจอย่างนี้.

หรือว่าในการจัดดอกไม้ในแจกัน คนจัดจะต้องทำจิตให้ว่างจากความเห็นแก่ตัว หรือชื่อเสียงของกู ตลอดถึงโรงเรียนของกู หมู่คณะของกูเสียก่อน แล้วเสียบดอกไม้ไปด้วยจิตว่างจิตบริสุทธิ์; นั่นแหละคือสติปัญญาล้วนๆ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู เจืออยู่ ก็จะได้แจกันที่สวยงามที่สุด ไม่เคยปรากฏมาแต่ก่อน. นี่เขาถือเป็นหลักของนิกายเซ็น ; ฉะนั้นขอให้สนใจ ในการที่จะทำอะไรหรือมีชีวิตรอยู่ด้วยความไม่มีตัวกู ของกู มันยิ่งจำเป็นมากสำหรับครูบาอาจารย์ ที่จะสอนเด็กให้ทำงานฝีมือดีด้วยจิตใจที่ปรกติ ไม่สั่นในระบบประสาท ไม่สั่นในระบบของความคิดนึก ; หรือว่า เมื่อเด็กๆ จะสอบไล่ เมื่อเขารู้สึกตัวอยู่แล้วว่า จะต้องสอบได้

แล้วจะไปมัวห่วงกลัวจะสอบตก ตัวกูจะสอบตก จะเสียชื่อ จะเสียเวลา ถ้าสอบไม่ได้จะไปโดดน้ำตายเป็นต้น จะต้องไปนึกทำไม นั่นเป็นเรื่องตัวกู ของกู; เด็กคนนั้น จะต้องลืมสิ่งเหล่านั้นหมด และลืมแม้แต่กระทั่งตัวเอง คำว่า **“ลืมตัวเอง”** นี้ถ้าฟังไม่ดีแล้ว ก็จะไม่เข้าใจ แล้วจะรู้สึกเถียงแย้งขึ้นมาว่าเป็นไปไม่ได้ ; ที่จริงเราลืมตัวเราเองนี้ได้ ในลักษณะหรือกรณีเช่น:

เด็กๆ ในขณะที่สอบไถ่ นั้นจะต้องลืมหมดแม้กระทั่งตัวเอง เหลืออยู่ในใจ แต่ว่า ปัญหาว่าอย่างไร มีใจความว่าอย่างไร แล้วคำตอบควรจะว่าอย่างไร. ถ้าจิตใจว่างจากตัวกู ว่างจากของกูแล้ว วิชาความรู้ต่างๆ ที่เคยสะสมมาตั้งแต่แรกเรียนนั้น จะมาหา พฐมาที่เดียว ให้เขาพบคำตอบว่าอย่างนั้นอย่างนี้และถูกต้องที่สุด; แต่ถ้าเขากลัดกลุ้มอยู่ด้วยตัวกูของกูแล้ว แม้เขาจะเคยเรียนมามากอย่างไร มันก็ไม่มา มันมีอาการเหมือนกับลืม นึกไม่ออกนั่นแหละ แล้วมันจะระส่ำระสาย กระสับกระส่ายรวนเรไปหมด ก็เลยตอบไม่ได้ดี ถ้าสอบไถ่ด้วยจิตว่างนี้ จะได้ที่หนึ่ง หรือยิ่งกว่าที่หนึ่งเสียอีก ฉะนั้นเขาจึงมีการสอนมากในเรื่องที่ว่า **อย่าทำด้วยจิตที่สั้นระรวดด้วยตัวกู ของกู** เพราะว่าการทำอย่างนั้น **ยิ่งจะให้เร็ว มันจะยิ่งช้าที่สุด** ตามชื่อของนิทานว่า **“ยิ่งให้เร็วมันยิ่งช้า”** หรือที่เราจะพูดว่า จะเอาให้ได้ มันยิ่งจะไม่ได้เลย ; หรือว่าจะไม่เอาอะไรเลย มันยิ่งจะได้มาหมด คือไม่มีตัวเราที่จะเอาอะไรเลยแล้ว มันจะได้มาหมด.

นิทานสุดท้ายที่อยากจะเล่าก็คือ **เรื่องเกี่ยวกับเซ็นเนื่อ เซ็นกระดูก** ตามชื่อของหนังสือเล่มหนึ่ง ซึ่งชื่อว่า **“เซ็นเนื่อเซ็นกระดูก”** คือหนังสือที่เอามาเล่าให้นิทาน ให้ฟังนี้เอง. ควรจะทราบถึงคำว่า เซ็นเนื่อเซ็นกระดูกด้วย จะง่ายในการเข้าใจ. เซ็นเนื่อ-เซ็นกระดูก หมายความว่าธรรมะขั้นที่เป็นเนื่อ เป็นกระดูก ยังไม่ถึงเยื่อในกระดูก; ธรรมะชั้นลึกจริงๆ จัดเป็นชั้นเยื่อในกระดูก.

นี่เราจะเล่ากันแต่เรื่องชั้นเนื้อและชั้นกระดูก หมายความว่า ในนั้นมันมีชั้นเยื่อในกระดูกอีกทีหนึ่ง; ถ้าเข้าไม่ถึง มันก็ติดอยู่แค่นั้นแคกระดูก เหมือนที่เราไม่เข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา แล้วก็คุยโวอยู่ ซึ่งมันเป็นชั้นเนื้อชั้นกระดูกทั้งนั้น ไม่ใช่ชั้นเยื่อในกระดูกเลย และเมื่อจะพูดกันถึงเรื่องนี้ เขาเล่านิทานประวัติตอนหนึ่งของท่านโพธิธรรม คืออาจารย์ชาวอินเดียที่ไปประเทศจีน ที่ไปประดิษฐานพระพุทธศาสนานิกายอุยานะลงไปในประเทศจีน ซึ่งต่อมาเรียกว่า นิกายเซ็น; ญี่ปุ่นเรียกว่า เซ็น; หรือภาษาจีนเรียกว่า เสี่ยง.

เมื่อท่านโพธิธรรมอยู่ในประเทศจีนนานถึง ๙ ปี ท่านก็อยากจะกลับอินเดีย ที่นี้ไหนๆ จะกลับทั้งที อยากจะลองสอบถามบรรดาศิษย์ต่างๆ ที่สอนไว้ที่นี่ ใครจะรู้อะไรที่มากน้อย ก็เลยเรียกมาประชุม ถามท่านเองเป็นการสอบไล่ว่า ธรรมะที่แท้จริงนั้นคือ อะไร ; ข้อสอบมีเพียงสั้นๆ ว่า “ธรรมะที่แท้จริงนั้นคืออะไร”

ศิษย์ชั้นหัวหน้าศิษย์ที่เรียกว่าศิษย์ชั้นมีปัญญาเฉียบแหลม ชื่อ ดูโฟกุ ก็พูดขึ้นว่า “ที่อยู่เหนือการยอมรับ และอยู่เหนือการปฏิเสธนั่นแหละ คือธรรมะที่แท้จริง” คำตอบอย่างนี้มันถูกมากแล้ว; ถ้าผู้ใดฟังไม่เข้าใจเรื่องนี้ ฟังจัดตัวเองว่าเป็นผู้ที่ยังไม่รู้ธรรมะได้เลย; ไม่รู้ธรรมะอะไรเลยก็ว่าได้ ถ้าไม่รู้จักสิ่งที่เหนือการยอมรับและการปฏิเสธ.

ท่านอาจารย์ก็บอกว่า “เฮ้อ ! ถูก แก่ได้ **หนึ่ง** ของฉันไป” นี่หมายถึง หนึ่งที่หุ้มชั้นนอก ไม่ใช่เนื้อ ไม่ใช่กระดูก คือชั้นหนังแท้ๆ ; เสร็จแล้วคนนี้นั่งลง.

นางชีคนที่ชื่อไซจิ ก็ยืนขึ้น แล้วบอกว่า “สิ่งที่เห็นครั้งเดียว แล้วเป็นเห็นหมด เห็นตลอดกาล นั่นแหละคือธรรมะแท้จริง”.

ท่านอาจารย์ก็บอกว่า “อ้าว ! ถูก ! แก่ได้ เนื้อ ของฉันไป”; คือมันถูกกว่าคนที่แรก จึงได้เนื้อไป ; แล้วเขาก็นั่งลง.

คนที่สามยืนขึ้น ตอบว่า “ที่ไม่มีอะไรเลย นั่นแหละคือธรรมะ” เขาใช้คำว่า ไม่มีอะไรเลยเท่านั้น, แต่เราขยายความออกไปก็ได้ว่า ไม่มีอะไรที่ถือเป็นตัวตนเลย นั่นแหละคือธรรมะแท้จริง.

อาจารย์ก็บอกว่า “ถูก ! แก่ได้ กระดูก ของฉันไป”; คือเล็กถึงขั้นกระดูก.

ศิษย์อีกคนหนึ่ง เป็นศิษย์ก้นกุฎีชื่อเอก้า ยืนขึ้น หุบปากนิ่ง แล้วยังไม่เล็กเข้าไป ซึ่งแสดงว่า นิ่งอย่างที่สุด เป็นการแสดงแก่อาจารย์ว่า นี่แหละคือธรรมะ ; การที่ต้องหุบปากอย่างนี้แหละ คือธรรมะ. อาจารย์ก็ว่า “เออ ! แก่ได้ เยื่อในกระดูก ของฉันไป”.

นิทานเรื่องนี้สอนว่าอย่างไร บรรดาครูบาอาจารย์ทั้งหลายซึ่งล้วนแต่มีสติปัญญา ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก จงลองคิดดู คำตอบที่ว่าอยู่เหนือการยอมรับและปฏิเสธนั้น ยังถูกน้อยกว่าคนอื่น ; ส่วนผู้ที่ตอบว่า ลงเห็นทีเดียวแล้วเห็นหมดและเห็นตลอดกาลด้วย ; นี่ยังถูกกว่า ; แล้วที่ว่า ไม่มีอะไรเลยนั้น ยิ่งถูกไปกว่าอีก ; แล้วที่ถึงกับว่า มันพูดอะไรออกมาไม่ได้ มันแสดงออกมาเป็นคำพูดไม่ได้ จนถึงหุบปากนิ่ง นี่ยิ่งถูกกว่าไปอีก. นี่แหละพวกเรามีสติปัญญาละเอียดสุขุมแยบคาย มีความสำรวม ระมัดระวัง สงบออกสงบใจมาก จนถึงกับว่าไม่หวั่นไหว และเข้าใจเรื่องไม่หวั่นไหว หรือไม่มีอะไรนี้ได้หรือไม่ ขอให้ลองคิดดูถึงจะยังทำเดี๋ยวนี้ไม่ได้ ก็ขอให้เข้าใจว่า แนวของมันเป็นอย่างนั้น. คนที่รู้อะไรจริงๆ แล้ว จะไม่พูดอะไรเลย เพราะรู้ซึ่งถึงขนาดที่อยู่เหนือวิสัยของการบรรยายด้วยคำพูด; อย่างที่เล่าจื๊อว่า “คนรู้ไม่พูด คนที่พูดนั้นไม่ใช่คนรู้” นี่ก็หมายถึงถึงตัวธรรมะจริงๆ นั้นมันพูดไม่ได้. ถึงแม้ที่อาตมา กำลังพูดอยู่นี้ก็เห็นกัน ยังไม่

ใช้ธรรมะจริง เพราะมันยังเป็นธรรมะที่พูดได้ เอามาพูดได้ ลองทบทวนดูว่า ท่านเคยเข้าใจซึมซาบในความจริง หรือในทฤษฎีอะไร อย่างลึกซึ้ง จนท่านรู้สึก ว่า ท่านไม่อาจบรรยายความรู้สึกอันนั้น ออกมาให้ผู้อื่นฟังได้จริงๆ บ้างไหม? ถ้าเคยก็แปลว่าท่านจะเข้าใจถึง สิ่งที่พูดเป็นคำพูดไม่ได้.

ธรรมะจริงมันพูดไม่ได้ ต้องแสดงด้วยอาการหุบปาก แต่ขอให้ถือว่า เรากำลังพูดกันถึงเรื่องวิธีหรือหนทางที่จะเข้าถึงธรรมะจริงก็แล้วกัน; แต่ว่า เมื่อเข้าถึงธรรมะจริงแล้ว มันเป็นเรื่องที่จะต้องหุบปาก แต่ถึงกระนั้น มันก็เป็น สิ่งที่จะต้องถึงเข้าข้างหนึ่งเป็นแน่นอน. ไม่มีครูบาอาจารย์คนไหน จะมีอายุเท่านี้ อยู่เรื่อยไป คงจะเป็นผู้ใหญ่ เป็นคนเฒ่า คนแก่ เห็นโลกในด้านลึก เห็นชีวิต ด้านลึกโดยสิ้นเชิงเป็นแน่ ฉะนั้นจึงควรเตรียมตัวที่จะเข้าถึงแนวของธรรมะเสีย แต่ป่านนี้ จะไม่ขาดทุน, และก็ไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องเศร้า หรือเป็นเรื่องน่าเบื่อ จนเกินไป.

ในที่สุด เราจะต้องมานึกกัน ถึงเรื่อง **เปลือก** และ **เนื้อ** บ้าง.นิทาน ทั้งหลายนั้นมันเหมือนเปลือก ; ส่วน spirit ของนิทานนั้น เหมือนกับเนื้อใน. แต่ว่าเปลือกกับเนื้อจะต้องไปด้วยกัน. ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย อย่าได้เกลียดเปลือก และอย่าได้ยึดมั่นถือมั่นเอาแต่เนื้อ มันจะเอนได้หมด. ข้อนี้หมายความว่า ถ้าเนื้อ ไม่มีเปลือก มันจะเอน จะต้องเป็นเนื้อที่เอน, เนื้อที่มีเปลือกเท่านั้นที่จะไม่เอน ; เหมือนอย่างผลไม้ ถ้าไม่มีเปลือก เนื้อมันจะอยู่ได้อย่างไร, จะเป็นมังคุด ทุเรียน อะไรก็ตาม ถ้ามันไม่มีเปลือกของมัน เนื้อของมันจะอยู่ได้อย่างไร จะสำเร็จ ประโยชน์ในการบริโภคของเราได้อย่างไร ; ทั้งที่เราต้องการบริโภคเนื้อ เปลือก ของมันก็ต้องมี. หรือว่าการที่ผลไม้มันจะออกมาจากต้น มีดอกแล้วจะเป็นลูก มันยังต้องเอาเปลือกออกมาก่อน เพื่อให้เนื้ออาศัยอยู่ในเปลือกแล้วเจริญขึ้น.

ถ้าไม่มีเปลือก ส่งเนื้อออกมาก่อน มันก็เป็นต้นไม้ที่โง่งอย่างยิ่ง คือมันจะเป็นผลไม้ขึ้นมาไม่ได้ เพราะเยื่อมันจะต้องเป็นอันตรายไปด้วยแสงแดด ด้วยลม ด้วยอะไรต่างๆ หรือมดแมลงก็ตาม ฉะนั้นมันต้องมีเปลือกที่แน่นหนาเกิดขึ้นก่อน เนื้อในเจริญขึ้นในนั้นก็เป็นผลไม้ที่เติบโต แก่ สุก บริโภคได้ ; นั่นคือ คุณค่าของเปลือก มองดูอีกแง่หนึ่ง มันก็ยิ่งกว่าเนื้อ มันมีค่ามากกว่าเนื้อก็ได้ เพราะมันทำให้เนื้อเกิดขึ้นได้ สำเร็จประโยชน์ แต่เราก็ไม่มีใครกินเปลือก เพราะต้องการจะกินเนื้อ ฉะนั้นเราจะต้องจัดเปลือกและเนื้อให้กลมกลืนกันไป.

นิทานอิสป หรือนิทานอะไรก็ตาม ตัวนิทานมันเหมือนกันกับเปลือกที่จะรักษาเนื้อในไว้ ให้คงอยู่มาจนถึงบัดนี้ได้ ถ้าไม่ใส่ไว้ในนิทานแล้ว ความคิดอันลึกลับของอิสป อาจจะไม่มาถึงเรา มันสูญเสียก่อนนานแล้ว และจะไม่มีใครสามารถรับช่วงความคิดนั้นมาถึงเรา; เพราะว่าเขาไม่มีการขีดเขียนในสมัยนั้น หรือว่า เอาตัวอย่างกันเดี๋ยวนี้ว่า ชนชาติเอสกิโมทางแลปแลนด์ ทางขั้วโลกเหนือ นั้นก็ยังมีวัฒนธรรม หรืออะไรของเขา เล่าต่อกันมาเป็นพันๆ ปี ยังพูด, ยังเล่า ยังสอนกันอยู่. ชนพวกนี้ไม่มีหนังสือเลย เดี่ยวนี้ก็ยังไม่เห็นหนังสือ พวกเอสกิโมอยู่ใน “อิกลู ” หรือกระท่อมที่ทำขึ้นด้วยแท่งน้ำแข็ง แต่พอถึงเย็นค่ำลง ก็จุดตะเกียงเข้าไปในกระท่อม แล้วคนที่แก่ชราๆ ก็ลงเล่าสิ่งต่างๆ ที่ได้ยินมาจากบิดา จากปู่ จากทวด ; เด็กเล็กๆ ก็มานั่งล้อมและฟัง ; ไม่ใช่ฟังเฉยๆ จำด้วย ทำอย่างนี้ไปเรื่อยทุกวันๆ จนเด็กเหล่านี้โตขึ้น เป็นผู้ใหญ่ เป็นบิดา เป็นปู่ ก็ยังเล่าต่อไปอีก ฉะนั้นจึงสืบสิ่งต่างๆ ไปได้เป็นพันๆ ปีแล้วก็อยู่ใน “เปลือก” คือนิทานทั้งนั้น ; เขาจะต้องเล่าเป็นนิทานอย่างนั้น ชื่อมัน ที่นั่น อย่างนั้นๆ ทั้งนั้น. นั่นแหละคือ อานิสงส์ของเปลือก.

ฉะนั้น ขอครูบาอาจารย์ทั้งหลาย อย่าได้ดูถูกดูหมิ่นนิทานชาดกในพระพุทธศาสนาเลย เพราะว่ามันแหละคือเปลือกที่ได้หุ้มห่อหล่อเลี้ยงธรรมะไว้

มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ท่องเรื่องชาดกนั้น เราเห็นได้ชัดว่า มีมาแต่ก่อนพุทธกาล แล้วจึงมาบรรจุเข้าในพุทธศาสนา. ท่องเรื่องเนื่อนิทานเหล่านั้นเป็นของก่อนพุทธกาล ซึ่งพระคันถรจนาจารย์ อรรถกถาจารย์ ก็ตาม ท่านเอามาเพื่อเป็นภาชนะสำหรับใส่บทพระธรรม เห็นได้ชัดแม้แต่เรื่องพระราม สีดา. ก็เป็นชาดกเรื่องหนึ่งชื่อทศรถชาดก และมีเรื่องอื่นที่เก่าแก่กว่านั้นก็มี เพราะฉะนั้นนิทานหรือเรื่องนิยายเหล่านี้เขามุ่งหมายจะให้**เป็นภาชนะรองรับธรรมะ**; อย่าได้ดูถูกว่าโง่เขลา ครีคระ สัตว์พูดได้ ต้นไม้พูดได้ พูดเท็จทั้งนั้น อย่าได้คิดอย่างนั้นเลย. คอยสอดส่องอ่านดูในเรื่องชาดกหาร้อยกว่าเรื่องนั้น แล้วก็จะมีเหลือเฟือที่จะเอามาสอนจริยธรรมที่มีชื่อต่างๆ เช่นหิริโอตตัปปะ ขันติโสรัจจะ ทะมะ สัจจะ จาคะ ทุกข้อทุกกระทงได้อย่างน่าสนุกสนาน เป็นการเปิดมหรสพในทางวิญญานขึ้นในห้องเรียน ; หรือถ้าไม่ชอบทำในห้องเรียน ก็ทำในโรงเรียนวันอาทิตย์ก็ยิ่งดี.

โรงเรียนวันอาทิตย์ทางศาสนาของศาสนาอื่นเขาเจริญมาก เขาจึงได้ประโยชน์มาก โรงเรียนวันอาทิตย์ทางพุทธศาสนาเราในเมืองไทยเรา หาทำยาก มี ๒-๓ แห่งไม่กี่คน ในลังกาหรือประเทศชิลอนนั้น ได้ยินว่ามีตั้ง ๒ หมื่นกว่าโรงเรียน แล้วก็นักเรียนวันอาทิตย์เป็นเด็กหลายแสนคน ; เข้าโรงเรียนวันอาทิตย์ นับแต่ตัวเปียๆ ขึ้นไป ; สมัครงเองใครห้ามก็ไม่ฟัง ที่จะถือศีล อุโบสถ อดข้าวเย็นแล้วก็ร้องไห้กระจองอแงเพราะหิวข้าว แต่ก็ไม่ยอมหยุด ; เมื่อแม่บอกว่าก็เลิกถือศีลเสียซี หิวแล้วร้องไห้ทำไม ก็บอกว่า ไม่หยุด ไม่เลิกถืออยู่เรื่อย หิวก็ทนร้องไห้เอาดีกว่า. ท่านลองคิดว่าเด็กคนนี้จะเด็กอย่างไร โตขึ้นจะอาละวาดเป็นเด็กจิ้งเหลน หรือเด็กอะไรทำนองนั้นหรือไม่ ; เพราะฉะนั้นในประเทศลังกาจึงไม่มีปัญหาเรื่องยุวชนจิ้งเหลน. ในประเทศไทยเราหาโรงเรียนวันอาทิตย์ทำยาก เพราะฉะนั้นจึงต้องเต็มไปด้วยจิ้งเหลนอยู่บ้างนี้เป็นธรรมดา. ถ้าหากเรามีวิธีใดวิธีหนึ่ง เปิดมหรสพทางวิญญานขึ้น

ทุกวันอาทิตย์ ดึงเด็ก ๆ เข้าสู่ “โรงหนัง” โรงนี้ได้ทุกวันอาทิตย์แล้วละก็ ปัญหาหน้าทุเรศ เรื่องยุวชนเป็นพิษในอนาคตจะหมดไป เป็นการร่วมมือกันกับ กระทรวงศึกษาธิการเป็นอย่างดี. หรือว่าถ้าจัดไปในความคุ้มครองของ กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมมือกันด้วยแล้วยิ่งวิเศษ เพราะฉะนั้นบางทีจะต้องใช้ สิ่งที่เรียกว่านิทานหรือชาดกเป็นส่วนใหญ่ เพื่อแก้ปัญหาละแวกหนึ่งที่ทำให้เด็ก ไม่เบื่อต่อธรรมะ หรือต่อศาสนา; ซึ่งครูบาอาจารย์ได้ยื่นคำถามข้อนี้ให้แก่อาตมา หลายๆ คนทีเดียว.

เรากำลังงงกันอยู่ว่าจะสอนจริยธรรมให้แก่เด็กได้อย่างไร; ขอให้ถือ เอาอย่างนี้เป็นอย่างหนึ่งก็แล้วกัน อาตมาจึงใช้คำว่า โรงมหรสพทางวิญญาณ สำหรับมนุษย์แห่งยุคปรมาณู.

วัน Holiday ของเราจะต้องเป็นวันพระ คือวันสะอาด บริสุทธิ์ ไม่ กลางคืนอัตคัตวัน กลางวันเป็นไฟ และเป็นวันธัมมัสวันะ คือเป็นวันเพิ่มเติม การศึกษาวิชาความรู้ในทางธรรมยิ่งขึ้นไป; และเป็นวันอุโบสถ ถือเป็นวันที่ เข้าอยู่ด้วยความผาสุก หายเหน็ดเหนื่อยจากการที่เหน็ดเหนื่อยมา ๖ วัน; แล้วก็เป็นวันประเสริฐสมกับคำว่า holiday. หลังจากนั้น ครูบาอาจารย์มีจิตใจสดชื่น ทำงานในวัน week days ซึ่งเป็นวันทำงานทั้ง ๖ วัน ต่อไปอีกได้อย่าสนุกสนาน. เดียวนี้เราไม่ชอบวันพระ ไม่ชอบวันธัมมัสวันะ ไม่ชอบวันอุโบสถ ได้ยินเข้าแล้ว ขยะแขยง เรื่องมันจึงเป็นมากถึงขนาดนี้ ถ้าไม่ชอบวันพระ วันอุโบสถ วัน ธัมมัสวันะ หรือไม่ชอบวัน holiday นี้ ก็หมายความว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้ รับปัญหาหนักเพิ่มขึ้นอีกโดยแน่นอน. ถ้าประชาชนหันหลังให้วันพระ วัน ธัมมัสวันะ วันอุโบสถด้วยแล้ว มันก็จะเป็นการล้มละลายทางวิญญาณจนหมดสิ้น.

ท่านทั้งหลายที่เรียกตัวเองว่าเป็นครูหรือปฎิญาณตัวเองว่าเป็นครู
จะว่าอย่างไรขอให้ลองไปช่วยกันคิดดู. ทั้งหมดนี้ คือการที่เราจะนึกถึงสิ่งๆ หนึ่ง
ที่เป็นเครื่องมือของการสั่งสอนจริยธรรม ; คือ โรงมหรสพทางวิญญาน. เรา
จะดัดแปลงข้อธรรมต่างๆ ให้เป็นสิ่งที่น่าศึกษา และเป็นการบันเทิงธรรมไปหมด ;
จะเป็นเครื่องช่วยให้ง่ายเข้า ไม่เหมือนกลิ้งครกขึ้นภูเขา ; แต่จะเป็นการกลิ้งครก
ลงจากภูเขาถึงที่มุ่งหมายได้โดยง่ายดาย.

อาตมาขออยู่ดีการบรรยายธรรมสำหรับวันนี้เพียงเท่านี้

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๕

เรื่อง

จุดหมายปลายทางของจริยธรรม

๑๕ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านที่เป็นครูบาอาจารย์ท่านหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๕ นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึง “จุดหมายปลายทางของจริยธรรม” แต่เนื่องจากจะต้องกล่าวต่อจากที่ค้างไว้แต่ก่อน เรื่องกิเลส จึงจำเป็นที่จะต้องบรรยายเป็นแนวไป จากกิเลส ไปสู่ความว่างจากกิเลส ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของจริยธรรม เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา สิ่งที่เราเรียกว่า “กิเลส”. อาตมาจึงขอเรียกร้องให้ท่านครูบาอาจารย์สนใจ.

ความมุ่งหมายที่จะแก้ไขสถานการณ์ทางจริยธรรมของเรานั้น นับว่าเป็นความมุ่งหมายที่ดี ที่เลิศ ที่สำคัญ และต้องเอาจริงเอาจัง ; และอุปสรรคศัตรู ความวุ่นวาย ความพังทลายของจริยธรรม ก็อยู่ตรงที่กิเลสอย่างเดียว ; และสิ่งที่เรียกว่ากิเลส นั้น มีมากมายหลายรูป, หลายแบบ, หลายเหลี่ยม, หลายคู่ ; มนุษย์ไม่ฉลาดพอที่จะควบคุมมันได้ มันจึงทำให้โลกของเราเป็นทุกข์หรือ

ระส่ำระสาย โดยที่ไม่ควรเป็น. ฉะนั้นในศาสนาทุกศาสนาจึงเปรียบกิเลสว่าเป็นเสมือนญาติปีศาจ ; โดยชื่อจะเรียกว่าอย่างไรก็ได้ทั้งนั้น เช่นจะเรียกว่า ซาตาน หรือเรียกว่าอะไรก็ได้ ; ในพุทธศาสนาก็เรียกว่า มารหรือพญามาร ; แต่เมื่อไม่เรียกโดยสมมุติ คือเรียกกันจริงๆ ก็เรียกว่า “กิเลส” คำนี้แปลว่า **สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง**; แม้คำในภาษาอังกฤษก็ใช้คำๆ เดียวกัน คือคำว่า defilement ซึ่งแปลว่า สิ่งที่ทำความเศร้าหมอง ; หรือบางทีก็ใช้คำว่าคอร์รัปชัน (corruption) แปลว่า “จุดที่แปดเปื้อนในพื้นที่ที่สะอาด”.

กิเลสทำความเศร้าหมองแก้ไขอย่างไร ก็ขอเปรียบเทียบกับสิ่งทางวัตถุ เช่นสิ่งที่ไม่สะอาดสกปรกมาแปดเปื้อนสิ่งที่สะอาด สิ่งนี้ก็หมดความบริสุทธิ์ หมดความสว่างไสว หมดความเรียบร้อย อย่างนี้เป็นต้น จิตที่เราต้องการให้สะอาด, สว่าง, สงบนั้น ไม่อาจสะอาด, สว่าง, สงบได้ ก็เพราะอำนาจของกิเลส ; ฉะนั้นขอให้ถือเอาความหมายของคำว่ากิเลส ตามตัวหนังสือคือสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง ซึ่งเรียกกันตามภาษาชาวบ้านว่า สกปรกไม่สะอาด.

ที่นี่ ขอให้ทบทวนถึงการบรรยายครั้งที่ ๓ ที่พูดถึงเรื่อง **อุปสรรคศัตรูของจริยธรรมคือกิเลส**ว่า **สิ่งที่เรียกว่ากิเลสนั้น ถ้าเมื่อกล่าวโดยแม่บทคือต้นตอที่สุดแล้ว ก็มีเพียงอย่างเดียว เรียกว่าอวิชชา ; แปลว่า สภาพที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง. เมื่อยังมีสภาพที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้องอยู่เพียงใดแล้ว สิ่งต่างๆ จะเป็นไปในทางเศร้าหมอง, อย่างน้อยก็เศร้าหมองเพราะความไม่รู้นั่นเอง. ต่อเมื่อสภาพที่ตรงข้ามกัน คือ วิชา เข้ามา เป็นสภาพที่เต็มไปด้วยความรู้ที่ถูกต้อง หรือสภาพที่เป็นความรู้อันต้องปรากฏขึ้นแก่จิต เมื่อนั้นสิ่งต่างๆ ก็จะเป็นไปในทางไม่เศร้าหมอง คือสะอาด, สว่าง, สงบ ฉะนั้นจึงจำกัดต้นตอของกิเลสลงไปในอวิชชา เรียกว่า **กิเลสในฐานะที่เป็นประธาน หรือแม่บท มีชื่อว่า อวิชชา.****

ถ้าดูต่อไปก็จะเห็นว่าวิชานี้ แสดงอาการออกไปเป็น ๓; คือ โลกะ โทสะ โมหะ ข้อนี้หมายความว่า สภาพที่ปราศจากความรู้ นั้น ถ้าเป็นไปในลักษณะที่เพียวกวาด, เพียวกอบโกยรวบรัดเอาอะไรเข้าหาตัว ด้วยความไม่รู้ นั้น แล้วเรียกว่า **ความโลภ** หรือ **ราคะ**; แต่ถ้าสภาพแห่งความไม่รู้ นั้นแสดงอาการไปในทางที่จะฉลักใส หรือว่าทำลายสิ่งอื่นแล้ว ก็เรียกว่า **โทสะ** หรือ **โกธะ**; แต่ถ้าสภาพที่ปราศจากความรู้ นั้น เป็นไปในลักษณะที่สงสัย ที่ทำไปด้วยความไม่รู้ สงสัย, ไม่แน่ใจ, มัวเมา ก็เรียกว่า **โมหะ**; ดังนั้นจึงได้เป็น ๓ กิเลส คือ โลกะ โทสะ โมหะ ตามที่เราเรียกกัน.

กิเลส ๓ ประเภทนั้น อาจแสดงอาการปลีกย่อยออกมา หรือคลอเคลียเป็นกิเลสน้อยๆ ออกมาเป็นอุปกิเลส ๑๖ ประการ มีลักษณะต่างๆ ตรงตามที่มีมันเกิดขึ้นน้อยแก่เราเป็นประจำวัน หรือทุกชั่วโมง มีรายละเอียดดังที่กล่าวมาแล้วในวันก่อน. ข้อนี้ก็มุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นอาการปลีกย่อยของกิเลสซึ่งเป็นประธาน ; และเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาให้ดี ให้ละเอียดละออจนรู้เท่าทันมัน และควบคุมมันได้ ฉะนั้นรายละเอียดต่างๆ เหล่านี้ ขอให้จดจำไว้เป็นอย่างยิ่ง ; หรือว่าถ้าไม่สามารถที่จะจดจำไหวถ้าหากว่าชุมนุมการอบรมนี้ ได้พิมพ์สำเนาคำบรรยายเหล่านี้ขึ้น ก็ขอให้สนใจเป็นพิเศษ ในเรื่องรายละเอียดของกิเลส ; **ศึกษาจนเข้าใจ, จึงจะสามารถใช้ความรู้ทางพระพุทธศาสนานี้ ไปแก้ปัญหาทางจริยธรรม** หรือว่าจะเอาชนะเด็กๆ ได้ คือนำเด็กๆ ไปได้ตามความประสงค์ของเรา เพราะว่าสิ่งที่ต่อต้านนั้นไม่มีอะไรนอกจากกิเลส ; ถ้าเรารู้เท่าทัน เรา ก็บังคับมันได้.

กิเลสหมวดถัดไป ได้กล่าวถึงในนามของสังโยชน์ ๑๐ ประการซึ่งเป็นกิเลสชั้นละเอียดที่ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของจิต ที่เราเรียกว่า “สันดาน” นั่นก็คือการ

ระบุถึงกิเลสที่แท้จริงอย่างยิ่ง ดังที่ได้บรรยายแล้วในวันก่อนนั้น พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า ถ้าเราจะนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติ สำหรับให้เด็กๆ นำไปใช้ปฏิบัติ เพื่อละเว้นแล้ว เราจะต้องจำกัดความหมายของสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการ แต่ละอย่างๆ นั้นอย่างไร นี่ก็ขอให้สนใจเป็นพิเศษ เพราะมันเป็นหลักที่ง่ายและสะดวกมาก ในการที่จะอบรมเด็กๆ ของเรา ให้เข้าร่องเข้ารอยของพระพุทธศาสนาไปตั้งแต่ต้นแล้ว ไม่ต้องเปลี่ยนหลักเกณฑ์อะไรเลยจนกระทั่งเติบโต จนกระทั่งเป็นคนแก่ชราทีเดียว, ถ้าเราจะยึดเอาหลัก ๑๐ ประการนั้นเป็นแนวสำหรับปฏิบัติ ; ดังนั้นอาตมาจึงขอวิงวอนครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ให้สนใจเป็นพิเศษ ทั้งเพื่อตัวท่านเอง และเพื่อเด็กๆ ของท่าน ว่าถ้าท่านประหยัดเวลา คือว่าท่านไม่อยากจะเสียเวลามาก ก็ขอให้สนใจเรื่องนี้เถิด จะกินเวลาน้อยกว่าเรื่องอื่น. ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นเรื่องที่บรรยายแล้วในการบรรยายครั้งที่ ๓ แต่เรื่องกิเลสนั้นก็ยังไม่จบ จึงขอถือโอกาสกล่าวต่อไปในวันนี้ตอนต้นจนจบ แล้วในตอนท้ายก็จะได้กล่าวถึง “ความว่างจากกิเลส”. ซึ่งเป็นจุดหมายของจริยธรรมสืบไป.

กิเลสหมวดต่อไป ที่จะเอามาบรรยายให้ท่านทั้งหลายศึกษา ก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า **อุปาทาน** ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่าง คนไทยเราพอได้ยินคำว่า อุปาทาน ก็มีความรู้สึกแล่นไปในความหมายที่แคบมาก ไม่ได้ตามความหมายของคำว่าอุปาทานในพุทธศาสนาเลย ฉะนั้นควรจะศึกษาเรื่องอุปาทาน ให้เข้าใจให้ตรง. **สิ่งที่เรียกว่า “อุปาทาน” ก็คือกิเลสนั่นเอง** แต่มามองดูกันในเหลี่ยมอีกเหลี่ยมหนึ่ง คือเหลี่ยมที่มันทำให้เกิดความยึดมั่น ถือมั่น. **เมื่อยึดมั่นถือมั่นแล้วก็ต้องเศร้าหมอง แ่นอน** ฉะนั้นเป็นอันว่า “อาการที่มันยึดมั่น ถือมั่น นั้นก็เป็นอาการของกิเลส” คำว่า “อุปาทาน” ตามตัวหนังสือแปลว่า ยึดมั่น ถือมั่น, ทำนองเดียวกับการยึดมั่น ถือมั่น ด้วยมือ แต่นี้เป็นกรยึดมั่น ถือมั่นด้วยจิตใจ. ท่านแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ กามอุปาทาน ยึดมั่นในทางกาม, ทิฏฐูปาทาน ยึดมั่นในทางความ

คิดเห็น, สีสัฟพทุปาทาน ยึดมั่นด้วยความมกมาย ตามที่เคยชินมาก่อน และ
อิตตวาทุปาทาน ยึดมั่นด้วยความรู้สึกว่าตัวกูของกู.

คำบาลีทั้งเสียก็ได้ ดังที่ท่านครูบาอาจารย์หลายคนได้ยื่นคำถามเข้ามา
ว่าคำบาลีนี้ทำความยุ่งยาก และเป็นเหตุให้เด็ก ๆ สนใจ. ถ้าไม่ยากเกี่ยวข้องกับ
คำบาลี ก็ต้องสนใจคำภาษาไทย ซึ่งฟังค่อนข้างจะยืดยาว. แต่คำบาลีนี้มีประโยชน์
ตรงที่มันสั้น และอมความหมายไว้หมด ถ้าเราจำได้แล้ว มีประโยชน์มากกว่า
จำไม่ได้; แล้วอีกเท่าไร คำบาลีก็จะกลายเป็นคำไทยไปเอง ; แต่ที่เพราะเหตุที่เรา
ไม่ค่อยสนใจนั้นแหละ มันจึงเป็นคำต่างประเทศอยู่เรื่อย. อย่างลึ้มว่าในภาษาไทย
เรา มีคำบาลีอยู่ตั้ง ๔๐ เปอร์เซนต์ หนังสืออย่างแบบเรียนภาษาไทย เรื่องสามก๊ก
ครูบาอาจารย์คงจะคิดว่า นั่นเป็นภาษาไทยแท้แต่ขอให้ทำสถิติทุก ๆ หน้า จะมี
ภาษาบาลีอยู่ในทุก ๆ หน้า โดยเฉลี่ยแล้วไม่น้อยกว่าหน้าละ ๑๓ คำ. หนังสือ
สามก๊กก็รู้สึกรู้ว่าเป็นภาษาไทยแท้ๆ ถ้าเป็นหนังสือเรื่องอื่น หนังสือธรรมดาด้วยแล้ว
จะมีภาษาบาลีมากกว่านั้นอีก. แต่ถ้าเราพูดกันอยู่เรื่อย ทำความเข้าใจกันอยู่เรื่อย
เราก็จะชนะภาษาบาลี คือว่าเอามาใช้ได้โดยสะดวก และมีประโยชน์มาก ในฐานะ
ที่เป็นคำบัญญัติเฉพาะหรือ technical term อยู่ในตัว ประหยัดเวลาได้มาก ;
ฉะนั้นอย่าเพ้อเบื่อหน่ายอึดอัดในภาษาบาลี ทำไมไม่เท่าไรก็ชิน ; หรือยังทำไป
ไม่ได้ ก็สนใจภาษาไทย.

อุปาทานที่หนึ่ง คือความยึดมั่นถือมั่นในทางกาม. กามก็คือความใคร่
ฉะนั้นการยึดมั่นถือมั่น จึงยึดมั่นด้วยความใคร่ในสิ่งที่เรียกว่ากาม แล้วก็ยึดมั่น
ในสิ่งนั้นๆ ในฐานะที่เป็นกาม คือสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งของความใคร่ ; และสิ่งที่จะถูก
ยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีอะไรอื่น นั่นคือ โลก ; โลกก็ไม่มีความหมายอะไรอื่น
นอกจาก รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส ๕ อย่างนั้น ที่เป็นภายนอก ;

รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นั้นแหละคือโลก. ขอให้เข้าใจสำนวนโวหารชนิดนี้ไว้บ้าง จะช่วยได้มาก. ท่านอาจจะคิดได้ว่า โลกเต็มไปด้วยสิ่งต่างๆ อย่างนั้นอย่างนี้ไม่รู้กี่แสนอย่าง แต่แล้วทุกอย่างนั้นไม่มีอะไรมากไปกว่า รูปที่เห็นด้วยตา เสียงที่ได้ยินด้วยหู, กลิ่นที่รู้ได้ด้วยจมูก, และรสที่รู้ด้วยลิ้น, ตลอดถึงความรู้สึกทางผิวหนัง ที่จะรู้ได้ด้วยความรู้สึกทางผิวหนัง ฉะนั้นโลกก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ; และรูป หรือเสียง กลิ่น รส สัมผัสนั่นเอง เป็นตัววัตถุสำหรับยึดมั่นด้วยกามุปาทาน ยึดมั่นด้วยความใคร่ ในฐานะเป็นสิ่งที่น่าใคร่. คำว่ายึดมั่นนี้ มีความหมายถึงกับว่าไม่รู้สีกตัว ; เพราะถ้ารู้สีกตัว มีความรู้ถูกต้องแล้วย่อมไม่ยึดมั่น เพราะฉะนั้นไม่ต้องเอาอะไรเป็นหลักฐานพยาน แต่ว่าจากเรื่องราวในหน้าหนังสือพิมพ์ทุกวันนี้ จะเห็นได้ว่า มีคนตาย หรือฆ่าตัวเองตาย ด้วยอำนาจของกามุปาทานนี้ประจำวันไม่เว้นแต่ละวัน. ในบางประเทศที่เจริญศิวิไลซ์แล้ว สถิติที่แสดงออกมา ปรากฏว่า มีการดูดคร่าอนาจารทุกๆ ๒ นาทีในประเทศนั้น. ขอให้คิดดูว่า เป็นด้วยอำนาจอะไร นั่นก็คือสิ่งที่เราไม่ค่อยรู้จักมันในนามว่า “กามุปาทาน” นั่นเอง ; มันทำลายโลกนี้ให้เศร้าหมองไม่น่าดูไปมากน้อยเท่าไร ; มันจึงเป็นเหมือนปีศาจหรือพญามารที่มองไม่เห็นตัว เร้นลับอย่างยิ่ง. แล้วทำลายมนุษย์เราอย่างยิ่งอย่างหนึ่ง ; แล้วมันอยู่ที่ไหน? มันกลายเป็นมาอยู่ในจิตใจของเราทุกคน ถ้าควบคุมไว้ได้ก็ไม่เกิด ถ้าควบคุมไม่ได้ ก็ปรากฏออกมาเป็นอาการทางกาย ทางวาจา. คนที่เป็นสุภาพบุรุษสตรีนี้ ไม่แสดงอะไรออกมา ก็เพราะว่าควบคุมสิ่งนี้ไว้ได้ ; เมื่อควบคุมไว้ไม่ได้ ; มันก็แสดงออกมาเป็นการกระทำอย่างภูตผีปีศาจ อย่างซาตาน อย่างพญามารในลักษณะหนึ่งทีเดียว ฉะนั้นเราจะนำเด็กๆ ของเราไปอย่างไร ; ก็ลองคิดดู.

อุปาทานที่สอง คือ ยึดมั่น ถือมั่น ในทางความคิดเห็น ตลอดถึงความเชื่อ. ความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อ หรือความเชื่อก็มีมูลมาจากความ

คิดเห็น อาศัยกันอยู่ แต่รวมกันแล้วเรียกว่า ทัศนคติ หรือความคิดเห็น จะดีกว่า. เมื่อมีความคิดเห็นอย่างไรแล้ว คนเราก็กทำตามความคิดเห็น ไม่ยอมเชื่อคนอื่น ฉะนั้นจึงไม่เข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งปวง ทั้งๆ ที่คนทุกคนถือว่าตนมีความจริงของตนเอง เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า **ความจริงของคนๆ หนึ่ง** มันจึงเป็นแต่ **ความจริงเท่าที่เขารู้** เขามองเห็นเท่านั้น ไม่ใช่ถึงที่สุด ไม่ใช่ความจริงที่แท้จริงถึงเด็ดขาด, ถึงที่สุดที่เรียกว่า **ปรมาตมสัจจะ** หรืออะไรทำนองนั้น ; ใครๆ มีความจริงของตนทั้งนั้น ฉะนั้นใครๆ จึงยึดมั่นในความคิดความเห็นของตน ; อุดมคติของมนุษย์เราจึงต่างกันเป็นคณาๆ ไป เป็นพวกๆ ไป เป็นประเทศๆ ไป เป็นมุมโลกแต่ละมุมไป จึงรบราฆ่าฟันเบียดเบียนกันได้. ที่เป็นส่วนบุคคลนั้น นำอันตรายอยู่ตรงที่ว่า ไม่อยากลอง ไม่กล้าลอง ในสิ่งที่แปลกมา เพราะมีความยึดมั่นถือมั่นมาแต่เดิมว่า ต้องเป็นอย่างนั้น ต้องเป็นอย่างนี้ไปตามความยึดมั่น ความคิดเห็นของตัวเองเสียหมด ; ตัวอย่างเช่น เมื่อไม่กี่ปีมานี้ ทางบ้านนอกยังไม่กล้าใช้ยาแก้โรคสมัยใหม่ ยึดมั่นถือมั่นในยาแผนโบราณ ก็ด้วยทัศนคติอย่างนั้น กระทั่งไม่ยอมกินหรือกลัว และเกิดเรื่องแปลกๆ น่าหวาดขึ้นเป็นอันมาก อาตมานำมาให้เห็นเป็นตัวอย่างว่า สิ่งที่เรียกว่าทัศนคติอย่างนั้น ไม่ใช่ของที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนเรา ; มันเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของคนทุกคน แต่แล้วไม่มีใครจับตัวมันขึ้นมาดู.

อุปาทานที่สาม ก็คือ **ยึดมั่นถือมั่นอยู่ด้วยความมกมาย** ในสิ่งที่ทำมาอย่างเคยชินอย่างบรรพบุรุษเคยทำมาอย่างไร ก็ต้องทำอย่างนั้นต่อไป เช่นบางบ้านปู่ ย่า ตา ยาย เคยมีศาลพระภูมิ ลูกหลานก็ต้องมีต่อไป มันมีความกลัว มันมีความว่าเหวใจ เพราะถูกทำให้เข้าใจอย่างนั้น ให้ยึดมั่นอย่างนั้นมาตั้งแต่เล็ก ; หรือว่าเห็น ปู่ ย่า ตา ยาย แขนงเครื่องราง พระเครื่องหรือตะกรุดหรืออะไรก็สุดแท้ก็กลัว. ไม่กล้าที่จะเลิกสิ่งเหล่านั้น ต้องทำตามไป ตลอดถึงพิธีรีตองเล็กๆ น้อยๆ

เช่นจะต้องเสกน้ำล้างหน้า จะต้องหันหน้าทางทิศนั้น ทิศนี้ จะต้องดูหมอ จะต้องอะไรต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นการกระทำที่ไม่ตั้งอยู่ในอำนาจของเหตุผล.

ความที่ไม่ตั้งอยู่ในอำนาจของเหตุผลนี้ เรียกว่า สิลัพพตปราคาส. โดยทั่วไปที่ร้ายไปกว่านั้นก็คือว่า ระเบียบปฏิบัติที่ดั่งามต่างๆ ที่มีผลอันแท้จริง ก็ไปเข้าใจผิด จนกลายเป็นของขลัง ทำไปอย่างขลัง ; อย่างเรื่อง “เถรสองบาตร”; การที่พระจะต้องเอาบาตรมาส่องนั้น เป็นเรื่องของวินัย เพื่อตรวจดูว่าบาตรยังเรียบร้อยอยู่ตามวินัยหรือไม่; ถ้าชำรุดก็ต้องซ่อม ไม่ซ่อมเป็นอาบัติ; หรือว่าถ้าชำรุดขนาดที่ต้องเปลี่ยนก็ต้องเปลี่ยน ถ้าไม่เปลี่ยนก็ถือว่าเป็นอาบัติ ทำนองนี้จึงต้องตรวจตราดู. ที่นี้อาจารย์ยกบาตรขึ้นส่องดู ฝ่ายลูกศิษย์ไม่รู้เรื่องก็เลยส่องดูตามๆ กันอย่างนั้น ไม่รู้ว่าส่องทำไม กระทั่งต่อมาการส่องบาตรนี้กลายเป็นระเบียบขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ จนเรียกว่า เถรสองบาตร คือทำอะไรตามๆ กันเท่านั้นเอง. ตัวอย่างเหล่านี้มีอยู่ทั่วไป แทบจะเรียกว่าทุกอย่างในชีวิตประจำวันของเราที่เกิดมา แล้วก็พบกันเข้ากับพิธีตองต่างๆ ที่เข้าใจไม่ได้ ถืออย่างมงายที่มงายมาแต่เดิมถึงมงายต่อไป ; ที่ถูกจริงที่มีเหตุผลก็ถูกทำให้งมาย ไม่อยู่ในอำนาจของเหตุผล ถ้ายึดมั่นถือมั่นอยู่ในการกระทำอย่างนี้เรียกว่า ยึดมั่นในซิลัพพตปราคาส เป็นเครื่องหมายของมนุษย์ที่ยังต่ำต้อยน้อยการศึกษา ยังเป็น barbarian เหมือนกับสมัยที่ยังไม่มีการศึกษา แล้วติดมาจนกระทั่งบัดนี้ ก็ละไม่ได้. การไหว้ภูตผีปีศาจ ไหว้ดินไหว้อะไรต่างๆ นี้ มันมีมูลมาจากความกลัว ของคนที่ยังไม่มีความรู้ก็ยิ่งสงวนกันเอาไว้มานจนกระทั่งถึงบัดนี้; พยายามให้คำอธิบายต่างๆ เป็นการแก้ตัวให้คงได้ปฏิบัติต่อไป นี่เรียกว่าเป็นสิ่งที่เหนียวแน่น จึงเรียกว่าอุปาทาน.

อุปาทานที่สี่ นั้นเรียกว่า ยึดมั่นถือมั่นด้วยความรู้สึกว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา. นี่เกือบเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ทั้งหลาย ที่จะต้องมีความรู้สึก

เป็นตัวเราของเราเสมอ. เมื่อเกิดมีตัวเราขึ้นมาแล้ว ก็ต้องมีความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัวเรา ที่เรียกว่า egoism รู้สึกว่า “เราเป็นเรา” ขึ้นมาก่อน เมื่อควบคุมไว้ไม่ได้ ก็เป็นความเห็นแก่ตัว ที่เรียกว่า selfishness. ขอให้ครูอาจารย์สนใจสิ่งๆ ที่เรียกว่า “ความเห็นแก่ตัว” นี้ให้มาก เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง และเพื่อเด็กๆ ของเรา. ปัญหาต่างๆ มาจากความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น ; มันจึงเป็นอุปาทานที่ร้ายกาจมาก.

จริงอยู่ที่ว่าอุปาทานเหล่านี้ โดยเฉพาะข้อที่ ๔ นี้ ถ้าตัดได้เป็นถึงพระอรหันต์ มีสถานะเป็นพระอรหันต์ คือบริสุทธิ์สะอาด, สว่าง, สงบถึงที่สุด. เราไม่เอาถึงอย่างนั้น เราเอาแต่เพียงควบคุม selfishness ไว้ให้ได้; ส่วน egoism นั้นก็ต้องปล่อยไปก่อน เพราะทำอะไรเสียก็ยังละมันไม่ได้; เป็นปฏิกิริยาที่ไม่เห็นแก่ตัว หรือเห็นแก่ตัวน้อย ถ้าจะเป็นตัวหรือจะมีตัว ก็เป็นตัวที่ดี ไม่เป็นตัวที่เลว คือยึดมั่นฝ่ายที่ดีที่แท้จริงไว้ก่อน แล้วก็ให้บางไป บางไป จนกว่าจะหมด. นี่คืออุปาทาน ๔ จะเห็นว่ามียูอยู่ในชีวิตประจำวัน ของครูอาจารย์และของเด็กๆ ; ท่านจะแก้ปัญหาได้มาก ถ้าเข้าใจเรื่องนี้. นี่เป็นการกล่าวถึงกิเลสในรูปของความยึดมั่นถือมั่น.

ที่นี้ กิเลสอีกรูปหนึ่ง เป็นรูปของการหมักดอง หรือหมักหมมอยู่ใน **ในสันดาน**. นั่นก็คือสิ่งที่คล้ายๆ กัน หรือประเภทเดียวกัน แต่เราไปมองดูในเหลี่ยมที่มันเป็นความดองอยู่ในจิตใจ เหมือนกับเชื้อหมักต่างๆ ซึ่งจะค่อยๆ กลายเป็นสิ่งมากมายขึ้นมาได้ มันเป็นเพียงส่วนน้อย แต่เมื่อหมักดองถูกวิธี มันก็กลายเป็นของมากมายขึ้นมาได้ , หรืออีกนัยหนึ่งก็คือว่า เชื้อหมักถ้ายังคงมีอยู่แล้ว มันหมักได้เรื่อยๆ ไป, อย่างเขาหมักสาเหล้มหรือหมักอะไรอย่างนี้ เก็บเชื้อไว้เพียงนิดเดียวเท่านั้น มันก็จะหมักได้เรื่อยๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุดเลย. กิเลสในแง่ของความ

หมักดองเหล่านี้แจกออกเป็น ๔; หรือบางทีก็เป็น ๓; ถ้าเป็น ๓ ก็คือ *กามอย่างหนึ่ง, ความรู้สึกว่าเป็นนั่นเป็นนี่ อย่างหนึ่ง, แล้วก็ อวิชชา คือความไม่รู้อีกอย่างหนึ่ง* รวมเป็น ๓ อย่าง (กามาสวะ, ภวาสวะ, อวิชชาสวะ) เหล่านี้หมักดองอยู่ใน สันดานโดยไม่มีใครรู้สึก. ถ้าจะให้ เป็น ๔ อย่าง ก็เติม “ทิฏฐิ” เข้าไปอีก อย่างหนึ่ง เป็น ๔ อย่าง.

ข้อนี้ไม่สำคัญ แต่ดูว่าเราประสบความยุ่งยากลำบาก บังคับตัวเอง ไม่ได้ ทั้งๆ ที่อยากจะบังคับให้ได้ ทั้งๆ ที่รักตัวสงวนตัวอย่างยิ่ง แต่ก็พ่ายแพ้ แก่อำนาจฝ่ายต่ำอยู่บ่อยๆ นี่ก็เพราะว่า เราฆ่ามันตายเดี๋ยวนี้ แต่เข็มนั้นยังมีอยู่ มันก็หมักขึ้นมาใหม่ เกิดเป็นกิเลสสมบุรณ์ขึ้นมาใหม่อีก จึงต้องรู้ถึงเชื้อส่วนลึก และฆ่าเชื้อส่วนลึก ท่านจึงมีการสอน การแนะนำให้พิจารณาให้เห็นชัด จนทำลาย กิเลสในลักษณะที่เป็นเชื้อหมักนี้เสียได้ อย่างนี้เรียกว่า อาสวะ อาสวะ แปลว่า สิ่งหมักดอง มีอยู่ ๔, หรือ ๓, ตามแต่ที่จะยกขึ้นมากล่าว.

อีกปริยายหนึ่ง ที่อาตมาจะกล่าวเป็นข้อสุดท้าย ก็คือว่า กิเลสในเหลี่ยม ของความหมายว่า **ท่วมทับ เหมือนกับน้ำท่วม**. เราช่วยตัวเองไม่ได้ ถ้าหาก มีอะไรท่วม มันหายใจไม่ออก มันจะจมน้ำตาย เหมือนกับเราตกไปในน้ำ มันมี แต่จะจมน้ำตาย เพราะน้ำท่วมปาก ท่วมตา ท่วมหู ท่วมจมูก ท่วมตัว. กิเลสมี อาการท่วมใจสัตว์ ท่วมวิญญาณของสัตว์ ; วิญญาณของสัตว์จึงจมน้ำไปในน้ำ คือกิเลส แล้วก็จมน้ำตาย คือตายในทางวิญญาณ ; ทั้งที่ร่างกายยังเดินได้ วิ่งได้ หัวเราะได้ แต่ทางวิญญาณนั้นจมน้ำตายแล้ว เพราะการที่ตกไปอยู่ในอำนาจ ฝ่ายต่ำจนหงหัวไม่ขึ้น ; แล้วก็ไม่มีอะไรอีก. ท่านก็ระบุชื่อเป็นกาม, เป็นทิฏฐิ, เป็นภวะ คือความเป็นนั่นเป็นนี่ ความรู้สึกว่าเป็นนั่นเป็นนี่ แล้วก็อวิชชาอีก เหมือนกัน ชื่อเหล่านี้จำได้ก็ได้ จำไม่ได้ก็ได้ ; ถ้าจำได้ก็ยิ่งดี แต่ให้รู้ความหมาย

ของมันว่า บรรดากิเลสทั้งหลายนี้ มันมีเหลี่ยมมีคู้ ที่จะมองดูมันได้ในแบบ หรือ ในรูป หรือในลักษณะต่างๆ กัน, มันเป็นเรื่องทำให้มืดเหมือนกับกลางคืน และ ยิ่งกลางคืนก็มี เรียกว่า **อวิชชา** ; มันทำให้เศร้าหมอง สกปรกเหมือนกับ แปดเปื้อนด้วยของสกปรกก็มี เรียกว่า **กิเลส** ; แล้วเปื้อนเล็กน้อยเสียเรื่อย ทั้งวันทั้งคืน ก็เรียกว่า **อุปกิเลส** ; ผูกมัดรัดตึง ไม่ให้หลีกออกไปได้จากความทุกข์ ก็เรียกว่า **สังโยชน์** ; ที่เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่น ด้วยความสมัครใจ เรียกว่า **อุปาทาน** ; ที่เป็นเชื้อหมักดองอยู่ในสันดาน ก็เรียกว่า **อาสวะ** ; ที่ท่วมทับ วิญญาณอยู่เสมอก็เรียกว่า **โอฆะ**.

แต่ขอให้สังเกตดูสักหน่อยว่า การท่วมของกิเลสนี้ ไม่ได้ปรากฏติดต่อกันไปตลอดกาล มันจะมีปรากฏออกมา ต่อเมื่อมีเหยื่อของกิเลส เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย มันจึงพร้อมที่จะล้นขึ้นมาท่วม. เวลาที่ว่างจากกิเลส นั่น ก็พอจะมีอยู่ตามธรรมชาติ ; เราต้องขอบคุณธรรมชาติในขณะนี้ ; หรือว่าเราเป็นหนี้พระธรรมในฐานะที่เป็นธรรมชาติอยู่โดยไม่รู้สึกรู้ส ; เพราะว่า ถ้าไม่ให้โอกาสว่างเสียเลย เราก็คงเป็นโรคเส้นประสาท เป็นโรคจิต ถึงกับตาย กันหมดแล้ว ไม่รอดชีวิตอยู่ได้. ธรรมชาติจัดมาให้ว่างอยู่ตามสมควร พอที่จะ ไม่ต้องตายเสียพอเหมาะพอสมที่จะมีชีวิตอยู่ จึงมีชีวิตอยู่ได้ ; นั่นคือลักษณะ ของความว่างจากกิเลสที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ เป็นธรรมชาติของธรรมชาติ เราควรรู้สึกตัวขอบใจไว้ แล้วจะได้ขยายขยายให้มากขึ้นไป ถึงกะว่าเราทำให้เพิ่ม ขึ้นได้. นี่เรียกว่าเรื่องของกิเลส มีหัวข้อมี code อย่างนี้ จะจำแนกได้ดังนี้.

ที่นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึง **การเกิดขึ้นแห่งกิเลส** มีครูบาอาจารย์หลายคน ยื่นความประสงค์ในแผ่นกระดาษแผ่นนี้มาว่า ขอให้บรรยายเรื่องปัจจุสมุพบาท. อาตมาถึง ; ที่งเพราะไม่คิดว่าครูอาจารย์จะสนใจเรื่องปัจจุสมุพบาท ; แล้วก็

ดีใจที่ว่า ความก้าวหน้าได้มีขึ้นมาแล้ว ในวงการครูอาจารย์ ถึงกับทำให้สนใจเรื่อง **ปฏิจจสมุปบาท**. เรื่องนี้เป็นเรื่องของหัวใจของพระพุทธศาสนาด้วยเรื่องหนึ่งหรือรูปหนึ่ง คือบอกเรื่องทุกข์เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และดับได้อย่างไร หรือกิเลสก่อรูปขึ้นมาอย่างไร และจะสลายลงไปได้ได้อย่างไร และยังเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาในข้อที่ว่า พระพุทธศาสนาเรานั้น ไม่ต้องมี personal god คือพระเจ้าอย่างที่เป็นตัวตนบุคคลอย่างนั้นอย่างนี้ หรือเป็นเทวดาอย่างนั้นอย่างนี้ก็ตามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย. เรามองเห็นชัดว่า **สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามธรรมชาติ โดยธรรมชาติ โดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ**; เราจึงบัญญัติว่า ความทุกข์นี้เป็นไปตามเกณฑ์ในตัวมันเอง ไม่ต้องมีตัวพระเป็นเจ้ายืนมือเข้ามา. แต่ถ้าจะให้ให้มีพระเป็นเจ้าก็ได้เหมือนกัน คือกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาตินั่นเอง เป็นพระเจ้าซึ่งใครต้านทานไม่ไหว. พระเป็นเจ้าอย่างนี้ ไม่ใช่ personal god คือไม่ใช่พระเป็นเจ้าอย่างเป็นคนหรือเทวดา แต่ว่าเป็นพระเป็นเจ้าที่ยิ่งไปกว่านั้นมาก ที่เฉียบขาดศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งกว่านั้นมาก ; นั่นคือกฎธรรมชาติ.

คำว่า **ปฏิจจสมุปบาท** นั้นควรถือเอาความหมายตามตัวหนังสือ นั้นแหละ. “ปฏิจจ” แปลว่า อาศัย. “สมุปปาตะ” แปลว่า เกิดขึ้นพร้อม ; รวมกันก็แปลว่า **อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น, อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น** ; จึงมีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า dependent origination. origination แปลว่าการก่อรูปขึ้นมา ; dependent ก็แปลว่า ซึ่งอาศัยกัน ซึ่งเนื่องกัน. ถ้าให้เด็กๆ เข้าใจความหมายของคำว่า dependent origination ละก็ลองเล่าเรื่องอย่างนี้ให้ฟังว่า ดวงอาทิตย์มันมีอยู่ อย่างในวิทยาศาสตร์ เราถือว่าเป็นต้นตอที่มาของสิ่งทั้งปวงอยู่แล้ว. เพราะดวงอาทิตย์มีอยู่ ใช้คำว่า “เพราะดวงอาทิตย์มีอยู่” จึงมีความร้อน, เพราะความร้อนมีอยู่ น้ำจึงถูกเผา ; เพราะน้ำถูกเผาด้วยความร้อน จึงมีไอระเหยเกิดขึ้น และระเหยไป ; เพราะมีไอระเหยของน้ำระเหยขึ้นไป จึงมี

เมฆ ; เพราะเมฆมีอยู่ จึงมีฝนตกลงมา ; เพราะมีฝนตกลงมา ถนนก็ลื่น ; เพราะถนนลื่น รถยนต์ของนาย ก.ก็ลงไปในคู ; นาย ก. ก็เจ็บ ต้องไปหาหมอ ; ซึ่งหมายถึงทุกข์เกิดขึ้นแล้วหมอก็ต้องทำงานอย่างนี้. นี้อย่างนี้เรื่อยไป ไม่ต้องมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้องนอกจากตัวมันเองในกลุ่มนั้น **อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น** อาศัยกันแล้ว เกิดขึ้น, อาศัยกันแล้ว เกิดขึ้น, อาการอย่างนี้ เรียกว่า **ปฏิจสุมุปบาท**.

เราให้เด็กๆ ของเรา **มีหลักที่จะเข้ากันได้กับพุทธศาสนา** ก็คือไม่เชื่องมภายในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พิสูจน์ไม่ได้ด้วยเหตุผล ; ให้เขามีหลักเกณฑ์อยู่ในอำนาจของเหตุผล พิสูจน์สิ่งต่างๆ ด้วยเหตุผล แล้วจึงยอมรับ ไม่ต้องฝากไว้กับ “สิ่งไร-ก็ไม่รู้” มองไม่เห็นตัว เชื่อไว้ก่อนอย่างด้ามืดไป แล้วก็ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์. นี่จะนำไปสู่ลัทธิพศุบาทาน หรือความทุกข์อย่างอื่น ; เราชำระพื้นฐานแห่งจิตใจของเด็กๆ ของเรา ให้อยู่ในอำนาจเหตุผลเสียก่อน สิ่งต่างๆ จึงจะง่ายสำหรับการอบรมจริยธรรมแก่เด็กเรา ; ฉะนั้นจึงนับว่า ความหมายอันแท้จริงของเรื่องปฏิจสุมุปบาทนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งแก่พุทธบริษัท.

เรื่องจริงๆ ของปฏิจสุมุปบาท นั้นก็มีอยู่ว่า :

เพราะ**อวิชา** สภาพที่ปราศจากความรู้มีอยู่ จึงมี**สังขาร** คืออำนาจที่จะบันดาลให้สิ่งทั้งหลายปรุงแต่งกันขึ้น แล้วเป็นไป ไม่ให้อยู่กับที่ ;

เพราะสังขารอย่างนี้มีอยู่ **วิญญานธาตุ**จึงเกิดขึ้น หรือปรากฏขึ้นในลักษณะที่ทำหน้าที่ของมันได้ ; เพราะเมื่อวิญญานธาตุมีอยู่ สิ่งที่เราเรียกว่า **นามกับรูป** คือ **กายกับใจ** ก็ทำหน้าที่ของมันได้ คือเกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำหน้าที่ของมันได้ ;

เพราะนามรูปคือกายกับใจมีอยู่ สิ่งที่จะรับอารมณ์จากภายนอก ที่เรียกว่า **อายตนะ** ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจเอง ก็มีอยู่ ;

เพราะอายตนะจะรับอารมณ์อย่างนั้นมีอยู่ มันก็เป็นเหตุให้มี **ผัสสะ** คือการกระทบกันกับอารมณ์ภายนอกนั้นได้ จึงมีการกระทบกับอารมณ์ภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอย่างทีกล่าวแล้ว ; คือโลกนั่นเอง ใจจึงกระทบกันกับโลกได้ ;

เพราะผัสสะมีอยู่ ก็มี **เวทนา** คือเมื่อกระทบแล้ว ก็เกิดเป็นความรู้สึก ทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ ว่าเป็นอย่างไร เช่น นุ่มสวຍ ไม่สวຍ หอมหรือเหม็น พอใจหรือไม่พอใจ อย่างนี้เรียกว่า เวทนา ;

เพราะเวทนามีอยู่ จึงเกิดความอยากในเวทนานั้น คือ **ตัณหา** ; ถ้าเวทนานั้นถูกใจ ก็อยากได้หรืออยากเป็น, อยากเอา ; ถ้าไม่ถูกใจ ก็อยากทำลายเสีย หรืออยากให้พ้นไปเสีย หรืออยากตายเสีย หรือไม่ก็อยากทำลายตัวเองเสีย เพื่อไม่ให้ประสบกับเวทนานั้น ; เหล่านี้ล้วนแต่เรียกว่าตัณหาทั้งนั้น ; เพราะมีเวทนาจึงเกิดความอยากคือ ตัณหา ;

เพราะมีตัณหา คือความอยากนั้น จึงมี**อุปาทาน** คือยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งที่ตนอยาก ด้วยลักษณะที่กล่าวแล้วข้างต้นในเรื่องอุปาทาน ๔ ประการ ;

เพราะมีอุปาทานเต็มรูปอย่างนั้น หมายความว่า มันมีตัวผู้อยาก รู้สึก ขึ้นมาในใจทีเดียวเป็นตัวเรา และยึดมั่นอะไรไว้โดยความเป็นของเรา ; ยึดมั่นตัวเองว่าเป็นตัวเรา ยึดมั่นสิ่งภายนอกว่าเป็นของเรา ; ถ้าความรู้สึกที่เป็นความยึดมั่นอย่างนี้มีอยู่แล้ว ก็เรียกกว่า พร้อมแล้วที่จะ “เกิด” ออกมาเป็นรูปร่าง โดยสมบุรณ์ ;

ดังนั้นจึงกล่าวว่า เพราะมีอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นนั้นแหละ จึงมีความมี ความเป็น ที่เรียกว่า **ภพ**. ภวะ หรือภพ หมายความว่า ถ้าเรารู้สึกขึ้นในใจว่าเราเป็นอะไร ก็แปลว่า เราได้**ภพ**อย่างนั้น ; ภวะ ภพ อ่านว่า พบ แปลว่า เป็น เช่นถ้าเรารู้สึกว่าเราเป็นผู้ได้ ก็เกิดเป็นผู้ได้ขึ้นมา ; หรือรู้สึกตัวเองอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษย์ขึ้นมา ; รู้สึกตัวเองอย่างเทวดา ก็เป็นเทวดาขึ้นมา ; รู้สึกตัวเองไปในทางต่ำทราม ก็เกิดเป็นสัตว์นรกขึ้นมา ; คำว่า “**ภพ**” นี้ หมายความว่า**การพร้อมบริบูรณ์ที่จะเป็นนั้น เป็นนี้ออกมา**.

เพราะมี**ภพ** ก็มี**ชาติ** คือความเกิดออกมาเต็มรูป ว่าบุคคลนั้นเป็นอะไร. นี้เรียกว่า **ชาติ** ความเกิด หมายถึงความเกิดในทางวิญญาณ ไม่ใช่คลอดจากท้องแม่. นั่นมันเป็นความเกิดทางวัตถุร่างกาย หรือทางฟิสิกส์ ; ส่วนชาติ ความเกิดในที่นี้หมายถึง spiritual คือทางฝ่ายวิญญาณ ; เกิดมาด้วยความยึดมั่นถือมั่นเต็มที่ สมบูรณ์เต็มที่ แล้วแสดงออกมาทางกาย. เมื่อมีชาติอย่างนี้แล้ว ไม่ต้องสงสัย มันหมายถึงความเกิดขึ้นของความทุกข์ เพราะว่าความรู้สึกนั้นเป็นความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่แล้ว พอเต็มรูปขึ้นมาก็คือความทุกข์ คือความหนัก เพราะความยึดมั่นถือมั่นนั้น.

ขอชี้ในที่นี้เลยว่า เราเข้าใจพุทธศาสนาไม่ได้และผิดหมด นี่เพราะเข้าใจคำว่า **ชาติ, ชาติ** นี้ผิดหมด คือไปหมายเอาคลอดจากท้องแม่เสียเรื่อย ซึ่งคนหนึ่งก็คลอดทีเดียวเท่านั้น แล้วก็อยู่ไปตั้งประมาณ ๑๐๐ ปี แล้วก็เนาเข้าโลงไป. แล้วจะมีปัญหาอะไร. ที่พระพุทธเจ้าว่า ชาติเป็นทุกข์และเป็นทุกข์ทุกชาติและเป็นทุกข์เสมอไปนั่น หมายถึงชาติในทางวิญญาณหรือในทางจิตใจ ที่มีความยึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็นอะไรขึ้นมาครั้งหนึ่งเต็มที่แล้ว ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง.

ขอให้มองดูจนเห็นชัดว่า แม้เราจะได้คลอດออกมาจากท้องแม่แล้ว แต่ตราบไถยังไม่มีความรู้สึกที่เป็นความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกูอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว ก็ยังไม่ควรที่จะเรียกว่า เป็น *ชาติ* หรือเป็น *ชา-ติ* ที่สมบูรณ์เลย. มันคลอດมาแต่ทางร่างกาย ทาง physical เท่านั้น; ในทางจิต ทางวิญญาณยังไม่ได้คลอດออกมาสักที. ต่อเมื่อเด็กนั้นสามารถจะรู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก หรือผิวหนังก็ตาม เกิดความรู้สึกเป็นตัวเรา, เป็นของเรา, เป็นอย่างนั้น, เป็นอย่างนี้; จะเอาอย่างนั้น, เอาอย่างนี้ จนเป็นตัวกูหรือของกูขึ้นมาได้ แม้จะในรูปน้อยๆ ก็ตาม เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่า *ชาติ* ของเขาสมบูรณ์; อย่าได้ถือแต่เพียงว่าพอคลอດออกมาแล้ว ก็เป็น *ชาติ* ที่สมบูรณ์แล้ว มันเป็นเพียงก้อนวัตถุเท่านั้น ; มันต้องมีจิตใจที่มีความรู้สึกเป็นตัวกู เป็น egoism คืออุปาทานที่สมบูรณ์เสียก่อน แล้วจึงจะเรียกว่า *ชาติ* นั้นสมบูรณ์ เพราะฉะนั้น “*ชาติ*” มันจึงสมบูรณ์ในเมื่อคิดนึกไปในทางยึดมั่นถือมั่นตัวตน ครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง.

เมื่อรู้ความลึกซึ้งคิดนึกยึดมั่นถือมั่นตัวตนเกิดขึ้น ก็เรียกว่า “*ชาติ*” พอความรู้สึกอันนี้ดับลงไป ก็เรียกว่าดับลงไป คือตายไปชาติหนึ่ง และประเดี๋ยวก็มารับอารมณ์ทางตา หู จมูก เป็นต้นขึ้นอีก แล้วก็มีความรู้สึกที่เป็น *ชาติ* ขึ้นมาอีก จนกว่าจะสิ้นเรื่องของมันแล้วก็ดับลงไป คือตายไปอีกชาติหนึ่ง ; เดียวก็มาอีกชาติหนึ่ง อย่างนี้เรื่อยไป. *ชาติ* อย่างนี้ต่างหากที่พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายในปฏิจจสมุพบาท ดังที่กล่าวนี้ ; แล้วต่อให้ใครมาพิสูจน์ว่าอย่างไร ก็ต้องเห็นว่าเป็นทุกข์ทุกที เพราะว่า มันเกิดออกมาจากตัวกู ของกู ที่เป็นอุปาทาน ที่เกิดมาจากความอยากที่อาศัยเวทนาเป็นที่ตั้ง. ฉะนั้นขอให้เข้าใจคำว่า *ชาติ* ในลักษณะเช่นนี้ จะเข้าใจปฏิจจสมุพบาทตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้ในพระบาลีจริงๆ ; มิฉะนั้นแล้ว จะเป็นไปในรูปปฏิจจสมุพบาทที่ซับซ้อนหลังอธิบาย ที่แสนจะพันเผื่อ ที่เรียนอย่างไร ก็ไม่อาจจะนำไปใช้เป็นประโยชน์ได้ มันเป็นคำอธิบายของนักปราชญ์

เพื่อเจ้าอรุณหลัง อาตมาขอยืนยันและทำให้พิสูจน์ไว้อย่างนี้ด้วย; ช่วยกันจดจำไว้ด้วย แล้ว就去ตรวจสอบในต้นตอของบาลีดู ว่า คำว่า ชาติ แห่งปัจจุสมุปบาท นี้จะมีความหมายว่าอย่างไร.

ขอยืนยันต่อไปว่า ถ้ายังไม่เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ชาติ” -ความเกิดนี้ อย่างถูกต้องแล้ว ก็ไม่อาจเข้าใจพุทธศาสนาได้; เข้าใจถูกต้องแล้ว ถึงยณิดเดียว ที่จะเข้าใจพุทธศาสนาว่า เรามีชาติเมื่อไร เป็นมีทุกข์เมื่อนั้น ไม่มีชาติก็ไม่มีทุกข์; สิ้นชาติ คือ “ชาติ” ชนิดนี้ไม่เกิดแล้ว ก็คือนิพพาน ; ไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีตาย. ถ้าไม่อย่างนั้นจะต้องเกิด แก่ ตาย อยู่วันหนึ่งหลายสิบหนและเป็นทุกข์ทุกชาติ.

ถ้าความรู้มากพอ สามารถควบคุมไม่ให้เกิดชาติทำนองนี้แล้ว ก็ว่างไปเลย คือไม่มีชาติ ; หมายความว่า ไม่มีตัวที่จะเกิด จะแก่ จะเจ็บ จะตาย. นี่คือ ปัจจุสมุปบาท ซึ่งที่แท้ก็คือเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันแก่คนทุกคนและทุกเวลา แม้แต่ฝันก็ยังเป็นเรื่องอย่างนี้ได้.

เรามักจะมีปัญหากันในตอนที่ว่า พอมีผัสสะแล้วก็มีเวทนา พอมีเวทนาแล้วก็มีตัณหาติดกันถึยไป ไม่มีทางที่จะแทรกแซงได้; เราไม่สามารถที่จะหยุดกระแสของปัจจุสมุปบาทที่ผัสสะ และให้ผัสสะวกกลับไปเป็นสติปัญญา; หรือว่าเราไม่อาจจะหยุดที่เวทนา คือผัสสะแล้วเป็นเวทนาเสียเรื่อย เวทนาแล้วก็เป็นตัวหนา ตัณหาที่เป็นอุปาทาน ต่อไปเสียเรื่อย ก็เลยทำถอย เลยวางมือ คือยอมแพ้. มันก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากพระพุทธศาสนา เพราะยอมแพ้ข้อนี้

ขอให้เข้าใจว่า เรื่องทางจิตนี้เมื่อมันเกิดเร็ว มันก็ต้องเปลี่ยนได้เร็ว หรือไวต่อการที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ; มันต้องเปลี่ยนได้ คือมีการแทรกแซงในระหว่างอายตนะกับผัสสะ ให้หยุดอยู่เพียงแค่ผัสสะ ; หรือระหว่าง

ผัสสะกับเวทนา ; เวทนากับตัณหาให้หยุดอยู่เพียงเวทนา ไม่ปรุงเป็นตัณหาขึ้น
ต้องได้.

ขอเปรียบเทียบเหมือนอย่างว่า ในทางวัตถุ ทางสสารนี้ สิ่งเนื่องกัน
เป็นสายแวบไปเลยนั้น มันก็ยังแบ่งเป็นส่วนๆ ได้ เช่นว่าหนังที่ถ่ายด้วย
speed เร็วถึง ๖๔ ภาพต่อวินาที แล้วมาฉายเป็นหนัง slow motion ก็เพราะเขาถ่าย
ได้ถึง ๖๔ ภาพต่อวินาที. ใน ๑ วินาทีแบ่งได้ถึง ๖๔ ส่วน ก็แปลว่ามัน
แบ่งไปได้เป็นส่วนๆ มันจึงมีโอกาที่จะแทรกแซงเข้าไปได้ในส่วนใดส่วนหนึ่ง
ใน ๖๔ ส่วนนั้นเสมอไป; ทางวัตถุยังแทรกแซงได้อย่างนี้ ทางจิตใจซึ่งมันเร็ว
กว่านั้น มันยิ่งแทรกแซงได้ง่าย แต่ต้องด้วยอาการของที่ไวทันกันเท่านั้น จึงสามารถ
แทรกแซงระหว่างผัสสะกับเวทนา ให้กระแสของปฏิจจสมุปบาทหยุดอยู่เพียงแค่
ผัสสะ คือกระทบทางตา ทางหู แล้วไม่ปรุงเป็นเวทนา รู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา
อย่างนี้ก็ได้ ; หรือจะแทรกแซงเข้าไประหว่างเวทนากับตัณหา คือว่ากระทบแล้ว
รู้สึกอรรอยหรือไม่อรรอย จะหอมหรือเหม็น ถูกใจหรือไม่ถูกใจ แล้วก็หยุดอยู่
เพียงแค่นั้น อย่าปรุงเป็นความอยาก อย่างนี้ก็มิทางจะทำได้ ; เพราะว่า
เรื่องของจิตนั้นเป็นเรื่องที่ละเอียดลออมาก อย่างที่จะกล่าวให้ฟังว่า ถ้าจะแยกให้
ละเอียดแล้ว ความรู้สึกทางจิตนี้ท่านแบ่งออกไปได้ ๑๐ ระยะเวลา ในช่วงขณะที่เรา
เห็นรูปหรือฟังเสียง และกว่าจะเกิดเวทนาและตัณหาอย่างนี้. ถ้ากล่าวอย่างนี้
ก็ต้องอาศัยหลักเกณฑ์อย่างที่เราเรียกกันว่าอภิธรรม หรือแยกให้มันละเอียดออกไป.

ธรรมดาจิตของคนเรานั้น ขณะที่สงบนิ่งอยู่ในตัว คือไม่มีงานทำ เขา
เรียกว่า ภวังคจิต ; ต่อเมื่อมีอารมณ์มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ฯลฯ นี้
มันจึงจะทำหน้าที่รับอารมณ์ และทำหน้าที่ต่างๆ เป็นลำดับไปหลายๆ ลำดับ ;
พอเสร็จเรื่องแล้วมันก็ตกลงสู่ภวังค์ วางงานอยู่ตามเดิม. ขอให้เข้าใจเรื่องนี้

ด้วยการเปรียบเทียบตามเคยว่า เหมือนกับแมงมุมตัวหนึ่ง มันชักใยเป็นแผ่น แล้วมันก็นอนอยู่ที่สะดือของใย คือตรงกลางใยของรัง คอยจนกว่าจะมีแมลงบินมา กระแทกที่ไยนั้นที่มุมใดมุมหนึ่ง ; เพราะว่าใยของแมงมุมนั้น มันต้องแผ่กว้าง และเป็นเหลี่ยมๆ แล้วแต่แมลงจะมากะแทกที่เหลี่ยมไหน. เหมือนกับว่า เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย รวมทั้งใจด้วยนี้ ๖ เหลี่ยม นี่แล้วแต่อารมณ์จะมากะแทกทางไหน. พอมีแมลงมากะแทกที่ไยนั้น แมงมุมก็ต้องรู้สึก ขณะที่รู้สึกว่ามีอะไร มากะแทก นี่ก็อย่างหนึ่งแล้ว เป็นขณะจิตอันหนึ่งแล้ว ; แมงมุมจะต้องขยับตัว จากที่นอนว่างงานอยู่ที่ตรงสะดือของรังนั้น คือเคลื่อนไหวยมองไปดู หรือว่าทำ ความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งไปยังสิ่งที่มากะแทก. นี่เป็นการกำหนดที่อารมณ์นั้นว่า มันคืออะไร, นี่ก็ระยะหนึ่งถือว่าเป็นระยะหนึ่งแล้ว ; ต่อจากนั้นมันก็มีระยะ ที่แมงมุมจะต้องพิจารณาดูว่า มันคืออะไรที่หนึ่ง ; และเมื่อรู้ว่ามันเป็นอะไรแล้ว มันสิ้นไประยะหนึ่งแล้ว ก็ถึงระยะที่มันควรตัดสินใจว่า มันควรจะทำอย่างไรอีก ที่หนึ่ง; เมื่อมันตัดสินใจแล้วจะทำอย่างไร มันจะวิ่งรี่เข้าไปหา นี่มันก็ระยะหนึ่ง ; มันวิ่งรี่เข้าไปหาแล้ว มันก็ทำหน้าที่เจาะศีรษะของแมลงตัวนั้น ดูดเลือดของแมลง ตัวนั้นกิน นี่มันก็ระยะหนึ่ง ; แล้วมันก็รู้สึกเพียงพอคืออิ่ม มันก็ระยะหนึ่ง ; แล้วมันก็วิ่งกลับไปอยู่ที่สะดือของรังตามเดิม. มันก็เหมือนกับจิตที่เสร็จกิจ ที่เสร็จ เรื่องในการรับอารมณ์แล้ว มันก็กลับไปสู่ภวังคจิตอย่างเดิม.

ขอให้เข้าใจว่า จิตกว่าจะมีอาการรับอารมณ์เป็นผัสสะ แล้วเกิดเป็น เวทนา เป็นตัณหา เพียงเท่านั้นมันแบ่งได้เป็นตั้ง ๑๐ กว่าระยะ จะต้องมียะใด ระยะหนึ่งแทรกแซงเข้าไปได้ ถ้าท่านสนใจเรื่องจิตวิทยาของพุทธศาสนาใน แง่นี้ละก็ลองฟังดู ซึ่งอาตมาจะว่าไปตามลำดับ.

เมื่อแมงมุนอนอยู่กับรังที่แรกนั้น เหมือนกับภวังคจิต; พอมีอะไร มากะแทก มันไหวตัว คือ มันตื่นจากหลับ ; นี่-มันเคลื่อนจากภวังค์ อย่างนี้

ก็เหมือนกับมันจุดที่จะเป็นแสงมูมขึ้นมาแล้ว. ก่อนหน้านี้มันมีค่าเหมือนกับตายอยู่; ที่นี้มันก็จุด คือเคลื่อนจากความตายนี้ มาสู่ความเป็นแสงมูม คือปฏิบัติขึ้นมาแล้วมันก็กำหนดสิ่งที่มากระทบนั้น เขาเรียกว่า “อาวัชชนจิต” แล้วแต่จะเกิดที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กายอะไรก็ได้. อาการอย่างนี้เรียกว่า adverting คือรู้สึก. adverting นี้หมายถึงรู้สึกต่ออารมณ์นั้น หรือกำหนดอารมณ์นั้นได้ว่าเป็นอะไร. กำหนดอย่างนี้แล้ว มันก็พิจารณาว่าอารมณ์ที่มากระทบนั้นเป็นอะไร เรียกว่า “สัมปฏิจฉนจิต” คือรับอารมณ์นั้นไว้ก่อน นั่นเรียกว่าสัมปฏิจฉนจิต หรือ receiving คือรับ; เมื่อรับแล้ว มันจึงพิจารณา. ในขั้นนั้นจึงเรียกว่า “สันตிரณจิต” คือพิจารณา investigating คำนี้หมายความว่าค้นดู พิจารณาด้วยใจว่า อันนี้เป็นอะไร ควรทำอย่างไร. แม้แต่แสงมูมมันก็ฉลาดรู้ว่า สิ่งที่มาติดที่ไยนั้น บางชนิดเข้าไปหาไม่ได้ มันจะกัดเอาแสงมูมเองตาย อย่างนี้เรียกว่า สันตிரณ investigating. ต่อจากนั้นจึงมีอาการ ตัดสินว่าจะทำอย่างไร เรียกว่า “โวกฐัพพนกิจ” (deciding). เมื่อแน่ใจแล้วมันจึงรู้เข้าหาที่เรียกว่า “ชวณกิจ” (impulsion), มี impulse ต่อสิ่งนั้น; รู้เข้าหาหรือว่า เจาะศรีษะตีเมเลย แล้วมันจะรู้รสเอร็ดอร่อยอิมเอบของสิ่งนั้น ซึ่งเรียกว่า “ตทาลัมพนกิจ” (registering) คำนี้หมายความว่าประทับลงไปสิ่งนั้น ในรสของอารมณ์นั้นๆ. เมื่อเสร็จหรืออิมแล้ว มันจึงกลับไปสู่สภาพที่เรียกว่า “ภวังคะ” เป็นจิตหลับหรือจิตตายอยู่ตามเดิม. มันมีตั้งมากมายอย่างนี้ มันมีหลายระยะอย่างนี้ นั่นก็หมายความว่า **โอกาสที่จะแทรกแซงนั้นมีมากครั้ง มิได้มากระยะเช่นเดียวกัน.** ถ้าได้อบรมมีภavanaที่อบรมดีแล้ว ก็แทรกแซงได้; ไม่ให้ผัสสะปรุงเป็นเวทนาได้ หรือไม่ให้เวทนาปรุงเป็นตัณหาได้; ในระยะใดระยะหนึ่ง.

ถ้าท่านสนใจเกี่ยวกับรายละเอียด เรื่องจิตวิทยาทางจิตของพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่าอภิธรรม ที่นับรวมอยู่ในคัมภีร์อภิธรรมนี้ ก็ขอให้สนใจหาตำรา

ตำรามาอ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อภิธรรมที่มีสชิสไรท์ เดวิดส์ Mrs.Rhys Davids ร่วมกับนางสาวหล่าอวง Miss Hla Uang คนพม่าช่วยกันทำขึ้นไว้ เรียกว่า หนังสือ Compendium of Philosophy คือเรื่องอภิธัมมัตถสังคหะโดยสมบุรณ์ พิมพ์ขึ้นเมื่อ ๒๐-๓๐ กว่าปีมานี้ เป็นคำอธิบายที่ถูกต้องที่สุด. หรือหนังสือที่เรียกว่า Philosophy of Buddhism ที่ท่าน Jagadish Kasyapa ชคทิส กาศยปะ พิมพ์ขึ้นเมื่อเร็วนี้ ๒ เล่มจบเหมือนกัน คือหนังสืออภิธัมมัตถสังคหะ ที่อธิบายอย่างง่าย ๆ และถูกต้องที่สุด. ถ้าครูอาจารย์คนไหนสนใจมากที่จะเข้าใจเรื่องนี้แล้ว ก็ซื้อหามาอ่านดู เป็นคำอธิบายที่อ่านง่ายที่สุด จะรู้เรื่องที่เป็นใจความตลอด ทั้งหมดของสิ่งที่เรียกว่าอภิธรรม แต่ที่แท้คืออภิธัมมัตถสังคหะ ไม่ใช่อภิธัมมปิฎก โดยสมบุรณ์ ซึ่งมีมากมายตั้งหลายสิบเล่มนั้น. อภิธัมมัตถสังคหะนั้น คือใจความย่อของพระอภิธัมมปิฎกทั้งหมด เป็นหนังสือไม่กี่หน้าก่อน แล้วก็อธิบายออกไป เป็นหนังสือประมาณ ๒ เล่ม; หรือว่าที่เราจะเรียนได้ตามศาลาวัด ตามที่สอนอยู่ในประเทศพม่า ลังกา เมืองไทยเดี๋ยวนี้ก็ยังมี; แต่ทางที่สะดวก หนังสือ ๒ ชุด ที่ว่านี้ให้ความสะดวกมากที่สุด สำหรับผู้ที่ป็นครูบาอาจารย์ เมื่อท่านเรียน แล้วอย่างน้อยท่านจะพบว่า โอกาสที่จะควบคุมจิตตามที่ต้องการนั้นมีแน่ มีทางที่จะทำได้อย่างไร แต่ถ้าไม่ยากเรียนให้ยุ่งยากลำบาก ที่แท้มันก็ไม่จำเป็น ก็มีทางที่จะทำได้ โดยการที่มีความสนใจในการที่จะฝึกฝนสติสัมปชัญญะ ทุกครั้งที่อารมณ์มากระทบ. หัดน้อมจิตไปในทางสติปัญญา หรือว่ามีสติปัญญาอยู่เสมอไปก็แล้วกัน.

เป็นอันว่า เรื่องความเกิดขึ้นของกิเลสนี้ มันมีอยู่อย่างนี้ นับตั้งแต่ว่า เมื่ออวิชชามีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว การกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ที่ไหน เมื่อไร อย่างไรก็ตาม, เมื่อปล่อยไปตามคลองของปฏิจจสมุปบาท แล้วมันต้องเป็นอย่างนี้. ถ้าเราจะตัดสังสารวัฏฏ์ อันนี้ ก็ต้องตัดตรงที่ไม่ให้ผัสสะ

ปฐเป็นเวทนา หรือไม่ให้เวทนาปฐเป็นตัณหา ดังกล่าวแล้วนั่นเอง. นี่แปลว่าการเกิดขึ้นของกิเลสนี้มี processing อย่างที่เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท นั่นเอง เป็นฝ่ายเกิดทุกข์.

ฝ่ายที่จะไม่ให้มีกิเลส หรือฝ่ายดับทุกข์ มันก็ต้องถอยหลังกลับ คือว่าเป็นฝ่ายปฏิปักษ์นัย หรือ reverse; กล่าวคือ เพราะ**ดับอวิชชา**เสียได้ หรือ**มีอวิชชา**มาดับอวิชชาเสียได้ สังขารก็ดับ; พอ**สังขารดับ** วิญญาณธาตุก็ไม่ทำหน้าที่เป็นวิญญาณธาตุ คือวิญญาณธาตุดับ พอ**วิญญาณธาตุดับ** กายกับใจก็ไร้ความหมาย เป็นของที่ทำหน้าที่อย่างไรไม่ได้ เรียกว่า นามรูปดับ; เมื่อ**นามรูปดับ** อายตนะคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจก็ไร้ความหมาย มีค่าเท่ากับดับ; เพราะ**อายตนะ**นั้นดับ ผัสสะก็มีไม่ได้; เพราะ**ผัสสะ**มีไม่ได้ เวทนามีไม่ได้ คือดับ; **เวทนา**มีไม่ได้ ตัณหาก็กไม่มีทางจะเกิด คือดับ; เพราะ**ตัณหา**ดับ อุปาทานก็ดับ; เพราะ**อุปาทาน**ดับ ภพก็ดับ; **ภพ**ดับชาติก็ดับ; **ชาติ**ดับ ทุกข์ก็ดับ มีทุกข์ไม่ได้. อย่างนี้เป็นเรื่องฝ่ายดับ ก็เรียกว่าปฏิจจสมุปบาทเหมือนกัน คือ**อาศัยกันดับ**. ฝ่ายโน้นอาศัยกันเกิดขึ้น คือเป็นกิเลสและเป็นความทุกข์; ฝ่ายนี้อาศัยกันดับลง เป็นความไม่มีกิเลสและพ้นทุกข์ นี่คือเรื่องของปฏิจจสมุปบาท; อย่างเรียกว่า **สมุทยวาร**; อย่างหลังเรียก **นิโรธวาร**.

ถ้ากล่าวโดยตรงก็คือ **เรื่องเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ และการดับไปแห่งความทุกข์ ที่มีกฎเกณฑ์ของมันเอง ที่เป็นไปได้ในตัวของมันเอง** เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่เราจะต้องเข้าใจ เพื่อดับทุกข์หรือดับกิเลส. เมื่อเราควบคุมมันไม่ได้ กระแสของปฏิจจสมุปบาทก็เป็นไปในทางกิเลส; และยิ่งยุวชนเด็กๆ ของเรายังควบคุมมันไม่ได้ มันจึงเป็นไปในทางของกิเลสที่ทำลายตัวเขามากขึ้น; และใครจะช่วยเขา จะไปอ่อนวอนพระเป็นเจ้าที่ไหน; เพราะว่าปฏิจจสมุปบาทนี้มันเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มันก็เลยไม่มีพระเป็นเจ้าที่ไหนจะช่วยได้ หรือ

พระพุทธรูปก็ช่วยไม่ได้ทั้งที่ท่านเป็นผู้สอน เรื่องปฏิจจสมุปบาท ท่านก็มาช่วยดับทุกข์ดับกิเลสให้ไม่ได้ ; แปลว่าเขาต้องศึกษาตามที่ท่านสอนจนรู้เอง แล้วควบคุมมันเอง หรือว่าดับมันด้วยตนเอง. นี่เป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่เราจะต้องศึกษาเรื่องดับทุกข์อย่างไร หรือว่าจะดับกิเลสอย่างไร ซึ่งเป็นต้นตอของเรื่องทั้งหมด ที่จะแก้ไขสภาพที่ไม่น่าปรารถนา คือกิเลสหรือความทุกข์นั้น. ทั้งหมดนี้เรียกว่า **เรื่องความเกิดขึ้นของกิเลส.**

ถ้าให้เรื่องน้อยลงมาอีก ให้ง่ายลงมาอีกสำหรับเด็กๆ ก็ต้องพยายามชี้ให้เห็นอาการที่อวิชชาแสดงออกมาอย่างไร เป็นความติดค้างอยู่ในตัวมันเองอย่างไร? อาตมาอยากจะทำคำถามที่ถามมากที่สุดอีกครั้งหนึ่งที่ว่า จะสอนเด็กๆ อย่างไร ให้เข้าใจเรื่องยากๆ เช่น ปฏิจจสมุปบาทนี้. ถ้าเพียงแต่บอกให้รู้ว่า เพราะอย่างนั้น จึงเป็นอย่างนั้น เพราะเป็นอย่างนั้นจึงเป็นอย่างนั้น บางทีเด็กก็ไม่สนใจ; บางทีเราจะต้องจะต้องชี้ให้เห็นว่า “เพราะมีอวิชชาที่ทำให้ดี้อ สิ่งที่เราเรียกว่าผี คือกิเลสจึงมารังแก”; ฉะนั้นเราต้องอาศัยเรื่องแปลกกับเนื้อ คือนิทานที่เป็นเหมือนภาชนะที่ใส่เนื้อใน ส่วนที่จะบริโภคได้ ให้เขาอีกตามเคย ดังจะยกตัวอย่างที่ง่ายหรือที่ต่ำที่สุด จนถึงกับเรียกว่า เล่านิทานเรื่องยายกับตา. นิทานเรื่องยายกับตานี้ ใครๆ ก็ต้องถือว่า มันเป็นเรื่องต่ำต้อยหรือกลางบ้านที่สุด แต่แล้วเขาก็ยังทำ make up ชนิดเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้; make up อย่างนี้มันส่งเสริมจริยธรรม ; อย่าเข้าใจคำว่า make up แล้ว มันจะกลายเป็นเรื่องชนิดนั้นไปหมด; มันเป็นเรื่อง make up อย่างอื่นต่างหาก ที่ทั้งเปลือก ทั้งยุ่งยาก เป็นเหตุให้ต้องเป็นต้องตายกัน. ส่วน make up เล่านิทานขึ้นมาสอนเด็กนี้ จะนำไปสู่ความดับทุกข์.

ตัวอย่างนิทานเรื่องยายกับตานี้ ก็คืออย่างที่เราเห็นว่า ยังมียายกับตาสองคนผัวเมีย ; ตาเป็นสัณมาทิกุล ส่วนยายนั้นตรงกันข้าม คือเป็นคนมีจลา-

ทิวลิป ซึ่งหมายความว่า ดื้อดึง ทำอะไรเป็นที่ขัดขวางแก่ตาไปทุกอย่าง; นานเข้าก็เหลือที่ตาจะทนไหว แม้จะเป็นภรรยาที่รักกันอย่างนี้ ก็ทนไม่ไหวแล้ว ต้องตัดสินใจสละ; ตาจึงว่า “วันนี้ยายอย่าไปป่า” ยายก็ว่า “กูจะไป”; ตาว่า “ถ้าไป อย่าพูนก้อนหินหนักรูไปใกล้เหว” ยายว่า “กูจะพูน” แล้วก็พูนตั้งสองก้อน; เมื่อยายทำอย่างนั้น ก็พลัดตกลงไปในเหว โดยไม่ต้องมีใครแกล้ง.

เรื่องที่เล่านี้มีต่อไปว่า เพราะมีคนหัวดีพลัดลงไปในเหวแทนแล้ว ปีศาจก็ขึ้นมาจากเหวได้ โดยพันคำสาป และขึ้นมาในโลก; ครั้นขึ้นมาในโลกนี้แล้ว เรื่องของปีศาจนี้ มันก็ต้องเป็นของแปลกใหม่สำหรับโลก ตายังเรียกบุญคุณต่อปีศาจว่า เพราะตาได้ทำให้ปีศาจได้ขึ้นมาจากเหวนี้ ควรสนองคุณคือขอรับรองไว้ว่า ปีศาจอย่ามายุ่งกับคน ขอให้อยู่กันแต่ปีศาจ; แต่ในที่สุดนานเข้าปีศาจก็คือปีศาจ กล่าวคือ หลอกหลวงตา ถึงกับมายุ่งกับคน คือมาสิงคน สภาพผีสิงเพิ่งมีครั้งแรกในโลกเราราวนี้เอง. เมื่อมีคนถูกผีสิงโกลาหลรันทวยกันทั้งหมู่บ้าน ตาก็มาดูผีเห็นตามาแต่ไกลก็กลัว, ละอายที่ผิดสัญญา ออกวิ่งหนีจากคนที่มันสิง วิ่งโง่งงไปทีเดียว; ตาก็เอาไม่ไหวดี ผีก็หนีเรื่อย ๆ จนกระทั่งผีล้มนลง ศรีษะฟาดภูเขา; น้ำมันในกระโหลกผีกระเด็นไปทุกทิศ ทุกทาง; ลงไปในสิ่งที่ทำความยุ่งยากให้มนุษย์เรามากที่สุด เช่นลงไปในขวดแม่โขงเป็นต้น; คนที่ดื่มแม่โขงเข้าไป ก็กลายเป็นผีขึ้นมาทันที; เมื่อเจียนไม่ได้กินแม่โขง ก็เป็นผีชนิดหนึ่ง ได้กินแม่โขงก็เป็นผีอีกชนิดหนึ่ง; แต่ว่าไม่ต้องถึงแม่โขงหรอก; แม้ที่ลงไปโน้ ตะบันหมาก หีบหมาก กล่องหมากของคุณย่าคุณยายนี้ ถ้าไม่ได้กินหมากก็เจียนเป็นผีสิงขึ้นมาทันที กินหมากเข้าไปมาก ก็มีอาการใจสั่นเป็นผีขึ้นมาเหมือนกัน; หรือว่าน้ำมันผี ส่วนที่ลงไปในบ่อนโปหรือไฟ ก็ไปนั่งถือไฟอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่ลุกขึ้นไปกินอาหารที่อื่น ต้องกินอาหารตรงนั้นเพื่อจะเล่นไฟตลอด ๒๔ ชั่วโมง; ถ้าชวนไปวัดฟังเทศน์สักชั่วโมงเดียวก็ไม่มีเวลา แต่ว่านั่งเล่นไฟ ๒๔ ชั่วโมงนั้น

ยิ่งกว่ามีเวลาเสียอีก ; หรือว่าที่ร้ายกาจที่สุด ก็ลงไปในเรื่องที่รุนแรงที่สุด เช่น อย่างเดี๋ยวนี้มีเฮโรอีนเป็นต้น เป็นเรื่องที่ถือว่า มันเป็นน้ำมันฝิ่นก้อนใหญ่ที่สุด. เป็นอันว่าสิ่งที่เรียกว่าน้ำมันฝิ่นนี้ ระบาดไปในสิ่งเสพติดทุกสิ่งทุกอย่างเหลือที่จะ จาระไนได้ ให้เด็กๆ สังเกตดูเอง แล้วตั้งปัญหาว่า จะมีอะไรล้างน้ำมันฝิ่นเหล่านี้ ก็จะมีโอกาสสอนธรรมะ เรื่องสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ที่จะแก้สิ่งเหล่านี้ได้ตามแบบ ของพระพุทธเจ้า.

สิ่งที่เราจะต้องบอกให้เขารู้ว่า นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้อย่างไร น้ำมัน อยู่ที่ว่า **ที่แรกทีเดียวนั้น ไม่มีอะไรเสียหายเลย** เด็กๆ คลอดมาจากท้องแม่นี้ เหมือนผ้าที่ยังขาวสะอาด ผ้าจะยังขาวสะอาด จนกว่าเมื่อไรได้สัมผัสโลก มีตัณหา อุปาทานในโลก เมื่อนั้นจึงจะเกิดดื้อดั่งขึ้นมา นี่คือตกเหวแล้วปีนขึ้นมา. หมายความว่าสำหรับโลกคือตัวเด็กละก็ ก่อนนี้ก็ไม่เคยมีผี ผีเพิ่งปรากฏขึ้นมาใน โลกก็เพราะว่ามี “ยายหัวดื้อ” นั้นตกลงไปในใจของเด็ก. พอเด็กหลงในอารมณ์ จนเกิดดื้อดั่งขึ้นต่อบิดามารดา ต่อครูบาอาจารย์แล้ว ก็แปลว่าผีได้เกิดขึ้นใน โลกแล้ว. มันยังมีอะไรอีกไปทุกแห่งทุกมุมที่จะต้องตีความ เช่นว่าเมื่อผีเห็นตา เดินมาแต่ไกลก็ออกวิ่งหนีแล้ว; น้ำมันก็เรื่องธรรมดา ที่ว่าคนผิดหรือคนกินปูน ร้อนท้องนี้ ไม่คิดหน้าคิดหลัง ไปทำสิ่งที่มันไม่ฉลาดที่จะทำ ทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ แล้วกลับเป็นอันตรายแก่ตัวเอง. เหมือนอย่างว่าถ้ายืนอยู่เฉยๆ ก็ไม่มีใครรู้ ว่าเราเป็นอะไร แต่ถ้าออกวิ่งหนีก็คือจำเลย หรือตัวผู้ร้ายนั่นเอง อย่างนี้เป็นต้น. แล้วนิทานนี้มันสอนข้อคิดได้ตลอดทุกประโยคของคำพูดที่พูดออกไป ; อย่างนี้ก็เป็นการชี้ให้เห็นแล้วว่า กิเลสเกิดขึ้นมาอย่างไรในนิสัยสันดาน และ ปรากฏออกมาที่ตัวเด็ก ที่กาย วาจาของเด็กร้อยไร ; จึงเป็นอันมองเห็นได้ว่า **แม้แต่นิทานเรื่องยายกับตานี้ ก็ยังใช้สอนธรรมะได้** แล้วคงจะไม่่วงนอน. และ ภาชนะหรือเปลือกอย่างนี้ จะรักษาเนื้อในไว้เสมอไป; เพราะการที่จะให้เด็ก

จำชื่อกิเลสอันเป็นภาษาบาลีต่างๆ นั้น เด็กคงจำไม่ไหว; แต่ถ้าให้จำไว้ในรูปของ “น้ำมันผี” หรือ “ผีอะไร” หรืออะไรทำนองนี้แล้ว มันง่ายจนไม่ต้องจำมันก็ได้. นิทานบางเรื่องที่ครูอาจารย์เคยเล่าให้ฟังตั้งแต่เด็กๆ หลายสิบปีมาแล้ว เรายังจำได้กระทั่งเดี๋ยวนี้ นั่นแหละคือผลของการใช้ภาษาขณะที่ดี ; ฉะนั้นครูอาจารย์ควรจะนึกถึงภาษาขณะที่ดี หรือถ้ากล่าวอีกทีหนึ่งก็คือ **สื่อที่ดี ที่จะถ่ายทอดธรรมะที่เป็นธรรมาธิฐานไปสู่บุคคลาธิฐาน แล้วฝังแน่นไปสู่ความรู้สึก ความจดจำของเด็กของเรา.** นี่คือตัวอย่างที่ว่า จะสอนเขาอย่างไร ด้วยวิธีที่สนุกสนาน กลายเป็นโรงมหรสพทางวิญญาณไปในห้องเรียนนั่นเอง หรือในวันอาทิตย์ก็ได้. ครูบาอาจารย์มีสติปัญญามาก พอที่จะไปหาวิธี make up เขาเองซึ่งดีกว่า make up อย่างอื่นซึ่งเปลืองมาก หรือทำความยุ่งยากมาก แล้วก็ยังไม่เอาชนะเด็กได้.

เวลาที่เหลือต่อไปนี้จะได้พูดถึงเรื่องตรงกันข้าม **คือความว่างจากกิเลส.** ดังที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า กิเลสเป็นสิ่งที่สมบรูณ์ก็ต่อเมื่อปรุงมาถึงขั้นเป็นความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู ของกู ขึ้นมาเท่านั้น ; ถ้ายังไม่ถึงนั้น เรียกว่ายังไม่เป็นตัวเป็นตน ยังไม่คลอดอกออกมา. ในขณะแห่งการเกิดขึ้นของตัณหานั้นเป็นเหมือนกับตั้งครรภ์เท่านั้น ; ในขณะแห่งอุปาทานนั้น คือครรภ์แก่เข้า แก่เข้า, เป็นตัวกูเจริญขึ้นในครรภ์. ในขณะที่เป็นภพสมบรูณ์นั้น คือแก่เต็มที่ ๙ เดือน ๑๐ เดือนก็จะคลอดแล้ว. ในขณะแห่งชาติก็คลอดออกมาเป็นตัวกู เป็นของกู ; เป็น selfishness ชัดเจนอย่างนั้นอย่างนี้ทีเดียว. นี่คือภาวะสมบรูณ์แห่งกิเลส หรือความเกิดขึ้นโดยสมบรูณ์แห่งกิเลส ; ไม่ว่างจากกิเลส คือวุ่นไปด้วยตัวกู และของกู ; นี่ส่วนหนึ่งหรือพวกหนึ่ง เป็นภาคต้นในเรื่องความทุกข์. ที่นี้ภาคปลาย **ที่ว่าเป็นเรื่องของความว่างจากกิเลส หรือว่างจากทุกข์นั้น** คือหมายความว่า “มันว่างจากความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู ของกู” นั่นเอง.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ จะกล่าวให้สั้นเชิงว่า ที่ว่าว่างๆ นี้ มันว่างได้ตามธรรมชาติเอง เป็น co-incident ก็ได้; อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้นเมื่อกี้ี้ ว่าตามธรรมดาเราก็อ้างกันอยู่มาก ไม่เช่นนั้นก็เป็นโรคเส้นประสาท หรือโรคจิตตายกันไปเสียแล้ว ; แต่ความว่างอย่างนี้ยังไม่พอที่จะช่วยเราได้ เป็น **ตถังควิมุตติ** คือมัน fluke เป็นไปเอง.

ว่างอีกที ที่สูงขึ้นไปก็คือว่า ในขณะที่ทำสมาธิ จิตเป็นสมาธิแน่นอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เป็น**วิกขัมภณวิมุตติ** ; อย่างนี้ก็ว่างจากความรู้สึกว่าเป็นตัวกู ของกูเหมือนกัน แต่มันชั่วที่ทำสมาธิอยู่ ; เหมือนกับชั่วขณะที่เราเอาหินไปทับหญ้าไว้ มันไม่งอกก็จริง ไม่ปรากฏมีหญ้าก็จริง แต่พอเอาหินออกเมื่อไร มันก็งอกขึ้นมาอีก อย่างนี้เป็นต้น.

ดังนั้นเราต้องมีวิธีที่เด็ดขาด เจ็บปวดกว่านั้น ที่เรียกว่าวิธีเป็นไปเพื่อ**สมุจเจตวิมุตติ** ; นี่คือนานาของสติปัญญาหรือวิชา ที่เรากำลังถกเถียงปรึกษาหารือกันอยู่หลายวันแล้วที่นี่.

ขอให้ระลึกย้อนกลับไปถึงหลักที่ว่า “หยุดอยู่เพียงแค่ผัสสะ” อีกครั้งหนึ่ง ; ข้อนี้เป็นการกระทำอย่างเก่งที่สุด ที่ไม่ให้ตัวกู ของกูเกิดขึ้นมาได้ คือถึงกับไม่ให้ตั้งกรรมที่เดียว คุณกำหนดไม่ให้ตั้งกรรมได้เลยถ้าให้หยุดอยู่ได้เพียงแค่ผัสสะ. ถ้าไปหยุดอยู่เพียงเวทนา ก็คล้ายกับว่า หยุดหวัดตั้งกรรมแล้ว แต่ยังพอทำให้ระงับไปได้ ไม่ทันปรุงเป็น ตัณหา, อุปาทาน, ภพ, ชาติ ก็ได้เหมือนกัน แต่ยังไม่สู้เก่ง ; ถึงอย่างนั้นก็ยังเอาตัวรอดได้ มันไม่คลอดออกมาเป็นความทุกข์ได้.

คำว่า “ว่าง” ที่แท้จริง ต้องใช้วิธีที่ฉลาด ที่จะไม่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาได้เลย; ไม่มีความยึดมั่น ถือมั่นด้วยกิเลส แม้ในขณะที่มีความรู้สึกเป็น egoism อยู่ตามธรรมชาติ; เลยว่างอยู่เรื่อยๆ อย่างนี้เรียกว่าว่างจากกิเลส หรือ ว่างจากความทุกข์. คนเราตามธรรมดา ไม่เข้าใจคำนี้; กล่าวได้ว่าแทบทุกคน ไม่เข้าใจคำว่า “ว่าง” อย่างนี้ เพราะว่าพอพูดว่าว่างแล้วก็หมายถึงว่า ไม่มีหรือไม่ทำอะไรเลย. ขอให้ครูอาจารย์จงจำไว้ว่า ว่างนั้นมีอยู่. ๒ อย่าง คือว่างทางสสาร ทาง material, ว่างทางกายวัตถุอย่างหนึ่ง; หมายถึงว่าไม่มีสสารอันใดปรากฏอยู่ นี้เรียกว่าว่าง แต่เป็นว่างทางสสาร ไม่ใช่ว่างอย่างที่เรากำลังพูดนี้.

ส่วนว่างทาง mental หรือทาง spiritual นั้น หมายถึงจิตว่าง คือว่างจากความรู้สึกที่เป็นตัวตน ของตนเท่านั้นแหละ หมายถึงความว่าง “ตัวตนของตน” หรือ “ตัวกู ของกู ไม่โผล่มา ก็คือยังว่างอยู่”; จิตก็ว่าง กายก็ว่าง อะไรๆ ก็ว่าง แม้แต่ผัสสะก็ว่าง แม้แต่เวทนาก็ว่าง. แต่ถ้าความคิดมันปรุงไปในทางรู้สึกเป็นตัว เป็นตนแล้ว มันไม่ว่าง มันเป็นตัวตนหา, อุปาทาน, เป็นภพ, เป็นชาติ อย่างใดอย่างหนึ่งไป. คำว่า ว่าง ที่ไม่ทุกข์นี้ ต้องเป็นว่างทาง spiritual อย่าไปเอาว่างอย่าง vacuum ทางฟิสิกส์หรืออะไรทำนองนั้น. ดังนั้นมันจึงเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณแท้ : ว่าง ก็ทางจิต แม้ วุ่น ก็ทางจิต; รู้จักคำสองคำนี้ให้ดี คือ ว่าง กับ วุ่น. เมื่อวุ่น นั้นแหละเป็นทุกข์, เมื่อว่างนั้นแหละไม่ทุกข์; ฉะนั้นจิตเดิมแท้หมายความว่า ยังว่างอยู่ ต่อเมื่ออะไรมากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ปรุงแต่งกระทั่งเป็นตัวตนหา อุปาทานแล้ว เมื่อนั้นวุ่น คือไม่ว่าง เมื่อวุ่นนั้นแหละคือทุกข์, เมื่อว่างก็ยังไม่ทุกข์; เมื่อว่างได้โดยเด็ดขาด ก็คือหมดทุกข์สิ้นเชิง เป็นนิพพานโดยแท้จริง.

เพื่อประโยชน์แก่ท่านที่ไม่เคยสนใจมาก่อน อาตมาจะยกตัวอย่างให้เข้าใจคำว่า “ว่าง” อย่างง่ายๆ . เหมือนอย่างว่าคนๆ หนึ่งเป็นคนแจวเรือจ้างเลี้ยงชีวิต เขาต้องแจวเรือกลางแดดหรือทวนน้ำเหน็ดเหนื่อยมาก ซึ่งครูอาจารย์ของเราไม่ทำไม่ไหว ออดแอดมากจนถึงกับแจวเรือจ้างไม่ไหว ; ฉะนั้นเราเอาคนแจวเรือจ้างที่เข้มแข็งจริงๆ เป็นเกณฑ์ ในขณะที่เขาแจวเรือจ้างเฉิบๆ ร้องเพลงไปพลาง ขณะนั้นถือว่าจิตของเขายังว่างจากอุปาทานว่าตัวกู ว่าของกู ; ความรู้สึกนึกคิดของเขาเวลานั้น ไม่น้อมไปในทางว่ามีตัวกูหรือของกูเลย เรียกว่าว่างจากตัวกู ของกู ; ดังนั้นเขาไม่เป็นผู้ทุกข์ ไม่มีความทุกข์ แจวเรือเฉิบๆ ร้องเพลงไปพลาง ได้เงินมาเลี้ยงชีวิตไม่มีทุกข์เลย. ถ้าเผชิญมันเป็นไปได้ว่าตาคนนั้นแหละ วันหนึ่งหรือต่อมาอีกประเดี๋ยวหนึ่งก็ได้ แกมีอะไรผ่านเข้ามาในจิตใจ ทำให้คำนึงเป็นความรู้สึกที่น้อยเนื้อต่ำใจ รู้สึกอับโชค อับวาสนา เป็นตัวกูที่ยากจน เป็นของกูที่ไม่มีอะไร เกิดความเสียอกเสียใจขึ้นมา นี้ เกิดตัวกู ของกู อย่างนี้แล้ว เรียกว่าไม่ว่าง แกก็ เป็นผู้ทุกข์ทันทึ งานก็คงทำอย่างเดียวกัน คือแจวกก็แจวนั้นแหละ ; เรือก็ลำนั้นแหละ แล้วเวลาก็เหมือนกัน ; ทวนน้ำก็อย่างเดียวกัน ; กลางแดดก็อย่างเดียวกัน. เมื่อจิตของแกว่างจากตัวกู แกก็ไม่มี ความทุกข์ ; แต่ถ้าจิตงุ่นอยู่ด้วยตัวกู แกก็มีความทุกข์. ดังนั้นเราจึงได้ประโยคที่น่าสนใจประโยคหนึ่งว่า “ถ้าจิตว่าง การงานเป็นสุข ถ้าจิตงุ่น การงานเป็นทุกข์”; ขอให้ช่วยจำไว้ให้ดี ทั้งๆ ที่การงานอันเดียวกัน!

หรือเหมือนอย่างว่า แม่บ้านคนหนึ่งจะถูพื้น หรือคุณนายเองจะถูพื้นก็ตามใจ; ถูพื้นเรือนนี้ ถ้าจิตงุ่นอยู่ด้วยความรู้สึกสำนึกในตัวตนนี้ว่าตน, ว่าตัวกูเป็นอย่างไร ฐานะของกูเป็นอย่างไรแล้ว ถูพื้นไปพลางก็ตำคนนั้น คนนี้ ตำผีสาวเทวดาไปพลาง; ถ้าจิตว่างจากความรู้สึกที่เป็นตัวกู ของกูนี้ งานถูพื้นนั่นเอง กลับสนุกสนานหัวเราะว่า ทำเพลินไต่เดียว จนห้องไม่พอให้ถู; มัน

สนุกอย่างนี้. นี่ถ้าจิตว่างแล้วไม่มีความทุกข์แล้ว; จะไปโกยทองรองที่เหม็นตุก็ได้ ไม่มีความทุกข์เลย สนุกไปหมด; ถ้าจิตวุ่นแล้ว แม้แต่ภูผาก็ไม่สนุก; แม้ทำอะไรที่สวยสดงดงามก็ไม่สนุกทั้งนั้น ถ้าจิตมันวุ่นอยู่ในเรื่อง ตัวกู ของกู.

ตามที่กล่าวมานี้ ขอให้แยกเอาความหมายของคำว่า “ว่าง” กับคำว่า “วุ่น” ไว้ให้ดีด้วยตนเองทุกๆ ท่าน. มันกล่าวได้ว่า “ถ้าจิตว่างแล้ว ทุกอย่างเป็นสนุกไปหมด; ถ้าจิตวุ่นแล้ว ทุกอย่างเป็นทุกข์ไปหมด” แม้เรื่องนิดเดียว ก็เป็นทุกข์เท่าภูเขาเลากาทีเดียว.

เราจะดูกันต่อไปถึงการที่จะทำหน้าที่ที่ละเอียด ที่ประณีต อย่างว่าจะยิงปืน จะยิงเพื่ออะไรก็ตาม หรือเพื่อประกวดฝีมือกันก็ตาม ถ้าจิตปรุปรุอยู่ด้วยตัวกู ของกูแล้วเป็นยิ่งผิดแน่; ที่ว่าปรุปรุอยู่ด้วยตัวกู ของกูนี้ ในขณะนั้นเขาจะรับความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน ว่าของตนไม่ได้ มีความรู้สึกว่า ถ้ากูยิงผิด เขาก็ฮากันใหญ่ เสียชื่อเสียงของกู เสียชื่อเสียงของหมู่คณะโรงเรียนกู อย่างนี้เป็นต้น หรือถ้ายิงแพนของเขามานั่งดูอยู่ด้วยแล้ว ก็ยิ่งกระสับกระส่ายทางตัวกู ของกูมากขึ้นไปอีก มันก็สั่นทั้งมือ สั่นทั้งใจ สั่นทั้งระบบประสาท นี่ไม่เป็นเรื่องเป็นราว มันวุ่น ไม่ว่าง มันไม่มีทางที่จะยิงถูกได้. ที่นี้ถ้าเขาลืมหมดกระทั่งโลกนี้ เขาก็ลืม กระทั่งตัวเองเขาก็ก่อน; สิ่งที่เขาปรากฏอยู่ในความรู้สึก ก็มีสติสัมปชัญญะกับสมาธิที่จะยิงออกไปอย่างไร ปัญญาที่จะยิงออกไปอย่างไร มันก็ยิ่งถูกเหมือนปาฏิหาริย์; นั่นคือว่าง ไม่ใช่ว่างแล้วแข็งทื่อเป็นก้อนหิน, ท่อนไม้, กระดิกไม่ได้ จิตรู้สึกคิดนึกอะไรไม่ได้; แต่กลับเป็น active ไปหมดทั้งกายและทั้งใจ นั่นแหละคือว่าง; เพียงแต่มันว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู เท่านั้น.

เหมือนอย่างจัดดอกไม้ในแจกันก็เหมือนกัน ดังที่กล่าวแล้วในการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้ ครูอาจารย์ฝ่ายเคหศาสตร์ เทคนิคเคหศาสตร์นี้ ลองจำ

ไปสังเกตดู ไปค้นคว้าดู ว่าจะจัดแจกันดอกไม้จิตที่วุ่น กับจิตที่ว่างจากตัวกู ของกู มันจะต่างกันสักกี่มากน้อย อันไหนจะเป็นคิปปะลึกซึ้ง เป็นที่สนใจของ นักปราชญ์ หรือศิลปินเป็นต้น; การจัดด้วยจิตวุ่นนั้น คงเป็นแจกันที่ ประหลาดที่สุด เพราะว่าจิตใจกำลังวุ่น เหมือนกับปีศาจสิง.

ในกรณีนักเรียนจะสอบไล่ ก็ต้องมีจิตว่างจากตัวกู ของกู; มีแต่สติ ปัญญา มีแต่สมาธิ ความอยากสอบได้ ความตั้งใจจะสอบไถ่นั้น มีในเบื้องต้น แล้วก็ให้ระงับไป เหลืออยู่ในบัดนี้แต่เพียงว่าจะทำอย่างไรเท่านั้น. ข้อนี้ครู อาจารย์ลองไปช่วยอบรมเด็ก ให้สามารถบังคับจิตใจได้ถึงอย่างนี้ โดยวิธีนี้ โดย แนวนี้ เด็กๆ ในชั้นของท่านจะเรียนเก่งที่สุด จะจำเก่งที่สุด จะคิดเก่งที่สุด แล้ว จะสอบไล่ได้ผลดีที่สุด ด้วยเรื่องว่าง ด้วยเรื่องวุ่นสองคำนี้ ฉะนั้นเห็นได้ว่า มันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะให้เด็กๆ ของเรารู้เรื่องพุทธศาสนา ในชั้นที่เป็นหัวใจ คือ เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาทีเดียว คือ เรื่องความว่าง ซึ่งมีความหมายเป็น นิพพาน หรือความดับทุกข์ แต่เป็นในระยะต่ำ จึงเป็นนิพพานระยะของเด็ก คือในระยะขมลอง ; ความหมายมันเหมือนกัน คือว่างจากกิเลส และว่างจาก ความทุกข์ หากแต่ว่ามันอยู่ในระดับต่ำ หรือในระยะกาลเวลาจำกัด หรือชั่วคราว เท่านั้นเอง. ถ้าเป็นไปได้เด็ดขาด หรือถึงที่สุดแล้ว มันก็เป็นนิพพานเต็มรูป ในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นท่านจึงถือว่า ว่างอย่างยิ่งนั่นแหละคือนิพพาน ; “นิพพานํ ปรมํ สุขุณฺ” - ว่างอย่างยิ่งนั่นแหละ คือนิพพาน”.

เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้นไปอีก เรามาดูถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับชีวิต ประจำวันของเรา ซึ่งเราจะรวมประมวลได้เป็นหมวดๆ เช่นว่าคิปปะ ดนตรี วรรณคดี เป็นต้น ที่อาตมามักจะยกตัวอย่างสิ่งเหล่านี้ ก็เพราะว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ เรากำลังหลงใหล เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยมากที่สุด และกำลังเห่อกันมากกว่า ;

พูดอย่างนี้แม้จะหยาบไป ก็ขออภัย เพราะคนในโลกนี้กำลังเห่อศิลปะเห่อวรรณคดีอะไรทำนองนั้น. ความมุ่งหมายที่แท้จริงของศิลปบริสุทธิ์นั้นหมายความว่าต้องการจะดึงจิต หรือพรากจิตของผู้เห็นศิลปะนั้น ออกมาจากความวุ่นด้วยตัวกู ของกู ให้มาว่าง. เหมือนที่เราเห็นศิลปะที่สวยงาม, ที่บริสุทธิ์นี้ เราก็ลืมเรื่องวุ่นวายใจทางบ้านช่อง ทางกิจการงานได้ เพราะศิลปะนี้ดึงดูดใจมายึดเอาไว้หมด แล้วศิลปะนั่นเองก็ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกู ของกู ศิลปะนั้นจึงมีค่าสูงสุด มีค่าเท่ากับธรรมะ. ศิลปะคือธรรมะ ธรรมะคือศิลปะไป ; แต่ว่าเป็นธรรมะที่แสดงออกในรูปของวัตถุศิลปะ จึงน่าบูชา. แต่เดี๋ยวนี้ศิลปะเหล่านั้น มันเปื้อนไปด้วย “น้ำมันผี” จากกระโหลกผีที่กล่าวแล้วนั้นไปหมด ; มันกลายเป็นเครื่องมือของภูตผีปีศาจ เพื่อแสดงสิ่งลามกอนาจาร. เมื่อมนุษย์ไม่มีจิตใจเป็นอิสระแก่ตัว เพราะเปื้อนไปด้วยน้ำมันผีเหล่านี้ แล้วก็สามารถอ้างอิงด้วยเหตุผลเป็นคั่งเป็นแควทีเดียว ในการที่จะเอาสิ่งลามกอนาจารมาเป็นศิลปะ; ศิลปะจึงมีแต่ประเภทรูปเปลือยในหมู่ชนผู้ตกอยู่ใต้อำนาจของภูตผีปีศาจเหล่านี้. ทุกชั้นล้วนแต่ให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกู ของกู กลุ้มไปหมด แล้วก็กำลังนิยมว่ารูปเปลือยเท่านั้นเป็นศิลปะของเขา. ศิลปะบริสุทธิ์นั้นหายไปไหน? มันหายไป ก็เพราะว่าเดี๋ยวนี้ตลาดที่ต้องการศิลปะนั้น มันมีแต่คนที่เปื้อนไปด้วย “น้ำมันผี” อย่างที่กล่าวมาแล้วมอมแมมไปทั้งนั้น; ศิลปะของโลกจึงเห่ไปในทางที่ก่อให้เกิดกามราคะ หรือตัวตนที่เป็นไปในทางกามราคะ “เป็นตัวกู เป็นของกู” ยิ่งขึ้นไป เป็นศิลปะทำลายโลก ไม่ใช่ศิลปะที่จะผดุงโลกนี้ให้คงงาม อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้พูดถึงภาพ เมื่อจะเป็นภาพเขียน หรือภาพแกะสลัก ภาพปั้นอะไรก็ตาม แม้แต่ภาพวิว ภาพอะไรก็สุดแท้ ถ้าจะเป็นศิลปะบริสุทธิ์ เป็นตัวเดียวกับธรรมะแล้ว มันต้องระงับความรู้สึกยึดมั่นว่าตัวกู ของกู ได้เหมือนกัน เมื่อเราเห็นวิวสวยๆ อย่างนี้ เราก็ลืมความยึดมั่นว่าตัวกู ของกู ; เพลินไปด้วยวิวสวยๆ

ที่ชายทะเล ที่ภูเขา อย่างนี้ นี่มันเป็นศิลปะ แม้จะเป็นศิลปะของธรรมชาติ; หรือเมื่อเราเอามาเขียนประดับฝาบ้าน มันก็เป็นศิลปะบริสุทธิ์ที่นำไปสู่ความว่าง แต่ว่าศิลปะอย่างนี้มันหมดไปๆ ตามความที่ “น้ำมันสี” มันเปื้อนคนในโลกมากขึ้น. อาตมาจะยกตัวอย่างง่ายๆ ว่าที่เมืองชายทะเลสำหรับตากอากาศต่างประเทศ แห่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงในยุโรป ที่ตากอากาศชายทะเลแห่งนั้น เมื่อ ๒๐ ปีก่อน เขาเขียนภาพโปสเตอร์ด้วยภาพวิว ที่นั่นสวยที่สุด โฆษณาไปตามจังหวัดต่างๆ ให้ชวนคนไปตากอากาศที่นั่น เพื่อเก็บเงิน เพื่อได้ประโยชน์. แล้วต่อมาไม่กี่ปี ภาพอย่างนั้นไร้ความหมายในการโฆษณา จึงเอาภาพชาตินิยม เช่นเรือรบที่มีชื่อ อย่างเดียวกับสถานที่ตากอากาศนั้นเป็นภาพโฆษณา อาศัยความรู้สึกตัวกู ของกู ทางชาตินิยม มายั่วชวนให้ไปตากอากาศที่นั่น. ที่นี้ไม่กี่ปีต่อมาภาพเรือรบที่ปลุก ความรู้สึกทางชาตินิยมก็ใช้ไม่ได้อีกแล้ว ต้องให้ภาพหญิงในชุด beginy เป็นฝูงๆ ในท่าทางที่ลามกอนาจาร มาโฆษณาให้คนไปตากอากาศที่นั่น. นี่ชั่ว ๑๕ ปีเท่านั้น มันก็เปลี่ยนแปลงมากอย่างนี้. นี่เป็นเครื่องวัดจิตใจของคนเราเป็นอย่างไร และสิ่งที่เรียกว่าศิลปะนั้น จะเป็นเครื่องสนับสนุนสันติภาพทางจิตใจ หรือทาง สังคมหรือไม่ หรือสนับสนุนอะไรกันแน่.

แม้ที่สุดแต่ดนตรี ซึ่งก็ถือว่าเป็นแขนงหนึ่งของศิลปะ; ถ้าดนตรี บริสุทธิ์ก็สามารถจะดึงดูดจิตใจให้ว่างจากตัวกู ของกู ได้เหมือนกัน เพลินไปใน ทางดนตรีนั้น; แต่อย่าเพิ่งเข้าใจว่าเป็นการบรรลุมรรค ผล นิพพาน; แต่เพิ่ง เข้าใจว่าเป็นอุบายอันหนึ่งที่จะหยุดความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู อันเดือดพล่านเสียได้; โมโหใครมา ฟังดนตรีก็หาย หรือกำหนดในทางกาม ฟังดนตรีบริสุทธิ์อีกแบบหนึ่ง ก็หายกำหนดในทางกาม อย่างนี้เป็นต้น; ดนตรีบริสุทธิ์ยังช่วยได้ในทางที่จะ ระวังความทุกข์ หรือความรู้สึกที่เป็นตัวกู ของกู. แต่เดี๋ยวนี้มีดนตรีประเภท rock and roll หรืออะไรทำนองนั้น ซึ่งแม้แต่เพียงชื่อก็ไม่น่าเอามาเอ่ยถึงเลย ;

มันก็เป็นดนตรีสำหรับจิตใจที่เปื้อนด้วย “น้ำมันผี” อย่างที่วามาแล้วนั่นเอง แทนที่จะเป็นดนตรีชนิดนำมาสู่ความเยือกเย็น สงบจากตัวกู ของกู มันก็สร้างความร้อนในเรื่องตัวกู ของกูมากขึ้น. โลกเรามัวเมาด้วยดนตรีอย่างนี้ยิ่งขึ้นไปอีกแล้ว ก็เป็นโลกที่เปื้อนด้วย “น้ำมันผี” หรือเป็นโลกของภูตผีปีศาจมากขึ้นเท่านั้นเอง. เหมือนอย่างที่เราเคยกล่าวในวันก่อนนั้นว่า ดนตรีชนิด ๘๐ % คือเพลงไทยสากลที่มีเนื้อร้องเหมาะสำหรับหญิงโสเภณีปะเลาะผู้ชาย หรือผู้ชายปะเลาะโสเภณี ซึ่งส่งกันอยู่ประมาณ ๘๐ % ของเพลงไทยสากลทั้งหมดนั้น เพลงเหล่านี้ไม่ช่วยระงับความร้อนในทางยึดมั่นว่า ตัวกู ของกู แต่กลับส่งเสริม. ถ้าเราลองไปฟังเพลงไทยแท้ ๆ แต่โบราณนั้นมันตรงกันข้าม, หรือแม้เพลงไทยโบราณนั้นบางเพลงที่พูดถึงความรัก พูดถึงความรู้สึกระหว่างเพศอย่างนี้ ก็ยังเยือกเย็นอยู่นั่นเอง ไม่ร้อนระอุเหมือนอย่างเพลงไทยชนิด ๘๐% อย่างว่า. แล้วเรายังจะเห็นว่าแม้ในบทขับ บทร้อง ในเรื่อง เสภาขุนช้างขุนแผนบางตอน ซึ่งพาดพิงการกระทำหรือความรู้สึกระหว่างเพศอยู่มาก แต่ก็ยังไม่ให้ผลเท่ากับเพลงชนิด ๘๐% นี้เลย. นี่คือวัฒนธรรมอันสูงส่งของพุทธบริษัทชาวไทยเราที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม แล้วกำลังแปดเปื้อนไปหมด. หมายความว่า เมื่อจิตใจแปดเปื้อนไปด้วยน้ำมันผีนี้แล้ว สิ่งเหล่านี้ก็ถูกดัดแปลงหันเหไปหมด จนมาสู่ความเหมาะสมแก่ความรู้สึกที่ว่า เป็นจิตใจที่เปื้อนด้วยน้ำมันผีนั่นเอง. เราจะได้เห็นคนบางคน มัวเมา ดื่มด่ำในเพลงชนิด ๘๐% นี้ เป็นหญิงสาวชนิดที่เปิดเพลง ๘๐% เกี่ยวตัวเอง ให้วิทยุช่วยเกี่ยวตัวเอง แล้วก็สบายอกสบายใจไปด้วยความรู้สึกที่เป็น “ตัวกู ของกู” เหล่านี้; แล้วจริยธรรมของโลกเรา呢 หรือของประเทศไทยเราก็ตาม จะเป็นไปอย่างน่าชื่นใจได้อย่างไร เพราะมันแปดเปื้อนไปด้วยสิ่งที่เรียกว่า “น้ำมันผี” ไปเสียหมด.

ทั้งหมดที่พูดไปนี้ไม่ใช่เพื่ออะไรอื่นเลย นอกจากเพื่อให้เข้าใจคำว่า “ว่าง” กับคำว่า “วุ่น” และให้เข้าใจว่าสิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมตัวเราอยู่ในขณะนี้

มันไม่ส่งเสริมความว่างเสียเลย มันเพิ่มหนทางหรือลู่ทางที่จะวุ่นนี้มากขึ้น; มันเพิ่มความยุ่งยากลำบากเท่าภูเขาเลากาให้แก่องค์กร หรือสถาบันที่มีหน้าที่คุ้มครอง สงวนจริยธรรม รับผิดชอบในด้านจริยธรรม เช่นกระทรวงศึกษาธิการเราเป็นต้น และมันก็ไม่พ้นใคร ก็คือมือของครูบาอาจารย์ทั้งหลายนั่นเอง. นี่มันเป็นอุปสรรคศัตรูแก่เราอย่างไร เราควรจะรู้จักมันไว้ในฐานะที่มันเป็นอุปสรรคศัตรูอย่างไร.

ถ้ามองดูที่วรรณคดี ก็จะมีอย่างเดียวกันอีก. วรรณคดีที่ไพเราะ อย่างบริสุทธิ์แล้ว ก็ต้องหยุดความรู้สึกเดือดพล่านของตัวกู ของกู ลงได้. เราลองเปรียบเทียบว่า ถ้าเราอ่านวรรณคดีเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” กับอ่าน “ปฐมสมโพธิ” อย่างนี้มันต่างกันอย่างไร วรรณคดีไหนเราตัวกู ของกู ให้พล่านขึ้นมา วรรณคดีไหนทำให้ตัวกู ของกู เยือกเย็น สงบลงไป; แต่แล้วใครชอบอ่านหนังสือปฐมสมโพธิยิ่งกว่าเรื่องขุนช้างขุนแผน. หรือถ้าเปรียบเทียบเรื่อง “นิราศนรินทร์” นี่มันเป็นอย่างไรบ้าง ครูบาอาจารย์ที่เป็นสุภาพสตรียังสาวอยู่ เมื่อต้องอธิบายบทโคลงนิราศนรินทร์บางบทแล้ว ก็แทบไม่รู้ว่าจะทำหน้าที่ทำตาอย่างไร รู้สึกกันอยู่เต็มที่แล้ว กระทบกระเมี้ยนอย่างนี้แล้วมันยังไม่พอ; เพราะว่าวรรณคดีชนิดนั้น มันเร้าความรู้สึกที่เป็นตัวกู ของกู และเป็นไปทำนองกามราคะ ทั้งแก่ฝ่ายครูและฝ่ายศิษย์ มันจึงทำความร้อนเร้าระอุยุ่งยากลำบากขึ้นมา. นี่เพื่อเปรียบเทียบว่า ขณะนั้นไม่ว่างเสียแล้วทั้งครูและทั้งศิษย์; *ควรจะมีความคิด* ชนิดที่ทำให้ว่างจากความรู้สึกว่าตัวกู หรือของกู หรือให้มันสงบเย็นลงไปอยู่เสมอได้ เราก็จะได้รับประโยชน์มากมาย โดยไม่ต้องลงทุนมาก ; คือเราไม่สร้างสิ่งซึ่งเป็นอุปสรรคศัตรูของจริยธรรมขึ้นมา ; ไม่ทำให้เกิดอาการรวนเรหรือฟุ้งทลายแก่จริยธรรมขึ้นมา.

ที่นี้ เราจะได้พูดกันถึงความว่างชนิดที่เด็กเข้าใจ. ถ้าเราต้องการจะให้เด็กเข้าใจเรื่องความว่าง เราควรจะคิดว่าเด็กนั้นไม่ควรจะมีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี.

ที่อาตมามากล่าวอย่างนี้ ก็เพราะเคยได้ยินมาแต่ในพระคัมภีร์ว่า เด็กจะเป็นพระอรหันต์ได้ ก็มีแต่อายุเกิน ๑๕ ปี; และมีพระอรหันต์เด็กอยู่ ๒-๓ คน หรือไม่กี่คนในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา; ดังนั้นแปลว่า เด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี ก็คงจะยากเกินไปที่จะเข้าใจเรื่องความว่าง แต่อย่างน้อยก็คงเข้าใจบ้าง. เหมือนอย่างเราเรียกเด็กมาแล้วบอกให้คิดดูว่า “ถ้าให้หัวเราะเรื่อยจะเอาไหม ให้ร้องให้เรื่อยจะเอาไหม”; นี่มันต่างกันแล้ว ระหว่างหัวเราะกับร้องให้ หัวเราะเรื่อยเขาก็สู้ไม่ได้ ร้องให้เรื่อยก็ยิ่งไม่ได้; ฉะนั้น *ไม่ต้องหัวเราะ ไม่ต้องร้องให้ คือว่าง* นั่นแหละพอจะสู้ได้ แล้วดูก็เยือกเย็นดี.

หรืออีกทีหนึ่งว่า *ความกระวนกระวายที่ยังไม่ได้ในสิ่งที่ตัวอยากนั้น* แหม ! มันกระวนกระวายเหลือทน เด็กเขารู้สึกดี; พอได้สิ่งที่ตัวรัก ตัวอยากมาแล้ว ก็หึงหวง ก็เป็นห่วง ไม่อยากให้ใครมาแตะต้อง แม้แต่เป็นเพียงตุ๊กตาก็ยังไม่อยากให้ใครมาแตะต้อง; นี่แปลว่า *ความรู้สึกหลังจากที่ได้แล้ว นี่ก็ไม่ไหวเหมือนกัน* ดังนั้น *รู้ความรู้สึกที่อยู่ตรงกลาง คือว่าง อยู่那儿ไม่ได้*.

หรือจะยกตัวอย่างกันว่า *ความรักกับความเกลียด; ให้มีความเกลียด* มันก็รู้สึกร้อน ให้มีความรัก มันก็รู้สึกร้อน “ถ้าอย่าต้องรักต้องเกลียด” คืออยู่ตรงกลางนี้ มันพอทนได้ คือ *ว่างสบาย*.

นี่คือวิธีที่เด็กเล็กๆ จะรู้เรื่องความว่าง และเป็นวิธีที่น่าปรารถนา ในเรื่องที่ครูบาอาจารย์สนใจว่าจะทำให้เด็กสนใจในเรื่องนิพพาน หรือความหมายของคำว่า “นิพพาน” ได้อย่างไร อาตมาก็ยกตัวอย่าง อย่างนี้มาให้ฟังแล้ว. ถ้าเด็กๆ ของเรา ได้รับการกล่อมเกลามาในลักษณะที่ให้ความรู้ความว่าง แม้ในลักษณะเล็กน้อยเช่นนี้มาแต่แรกแล้ว มันง่ายที่สุดที่จะเข้าถึงธรรมะตามลำพัง

ตัวเอง; เพราะฉะนั้นคำว่า “ว่าง” นั้น มันมีความหมายอย่างนี้ ดังตัวอย่างต่างๆ ที่ยกมานี้; ขอให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายเข้าใจในลักษณะเช่นนี้ อย่าได้เข้าใจผิดอีกต่อไป.

เราจะต้องถือว่า หลักเกณฑ์ต่างๆ ที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้นั้น ไม่ควรจะถูกประมาณว่า ครีคระ หรือพันสมัยอะไรทำนองนั้น **จะต้องถือว่าถูกต้องอย่างยิ่งไว้ก่อน** แล้วก็ศึกษาพิจารณาดูให้เข้าใจ; อย่างเรื่องความว่างนี้เป็นต้น มันมีอยู่แต่ที่ว่า **เรามองกันแต่ในแง่วัตถุ จึงไม่รู้เรื่องความว่าง**; มองแต่ในทางสสาร คือมองแต่นอกตัวไปหมด ไม่มองไปในทางจิตทางใจ ฉะนั้นจึงไม่เข้าใจเรื่องความว่างที่แท้จริง ที่เป็นเรื่องทางจิตใจ; รู้แต่เรื่องทางวัตถุ ทางสสารไปหมด; ฉะนั้น พอพูดถึงว่าง ก็ว่างจากสสาร เป็น vacuum; ไม่มีอะไร ไม่มีร่างกาย ไม่มีความคิดนึก ไม่มีความรู้สึกอะไรอย่างนี้; นี่มันเป็นมิจฉาทิฐิไปเลย ไม่ใช่ความว่างที่เป็นสัมมาทิฐิในพุทธศาสนา.

อุปสรรคข้อหนึ่งมันอยู่ตรงที่ว่า เราเคยชินต่อการที่จะมองสิ่งต่างๆ เป็นวัตถุและเป็นของภายนอกตัวเรามากเกินไป พระพุทธรเจ้าท่านจึงตรัสว่า “มหาวิทยาลัยทั้งโรงอยู่ในร่างกายนี้” อาตมาใช้คำอย่างนี้; คือคำที่ท่านตรัสมีอยู่ว่า:

“ความทุกข์ก็ดี เหตุให้เกิดทุกข์ก็ดี ความดับสนิทไม่เหลือแห่งทุกข์ก็ดี, วิถีปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทแห่งทุกข์ก็ดี; ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกาย ซึ่งยาวประมาณวาหนึ่งนี้เท่านั้น ที่มีพร้อมทั้งสัญญาและใจ”. ที่ว่ามีพร้อมทั้งสัญญาและใจนี้ หมายความว่า ให้เอาร่างกายที่เป็นๆ ไม่ใช่ร่างกายที่ตายแล้ว ; แล้วก็ในช่วงที่ยาววาหนึ่งนี้ มีมหาวิทยาลัยสำหรับศึกษาเรื่องความทุกข์ มีวัตถุสำหรับศึกษา มีความรู้สำหรับศึกษา และความดับทุกข์ ที่เป็นผล

ของการศึกษาอยู่ในนั้นหมดเลย ไม่ต้องสนใจไปภายนอกกาย; นี่ก็หมายความว่า มันเป็นเรื่องทางจิตใจล้วน.

เราทำตนเป็นนักศึกษาทางด้านจิต ด้านวิญญาณบ้างแล้ว ก็ง่ายที่สุด; ถ้าเรายังคงไม่ประสีประสาต่อเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ ตกไปเป็นทาสทางวัตถุเสียหมดแล้ว ไม่มีทางที่จะเอาชนะความทุกข์ได้เลย ไม่อาจจะควบคุมจริยธรรมให้เป็นไปในร่องรอยที่น่าปรารถนาได้; เราจึงหลงไหลแต่ทางเนื้อหนัง, ทางรูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัสเหล่านี้ไปหมด ก็เรียกว่า **ตกเป็นทาสชนิดทางวิญญาณ**; ไม่ใช่ทาสทางซื้อขาย ทางผูกมัดทางวัตถุอย่างนี้; โดยทางวิญญาณแล้ว เราตกเป็นทาสของอารมณ์ ทาสของโลก ของอารมณ์ในโลก; ปัญหา มันจึงเกิดมาจากสิ่งๆ เดียวนี้; คือการที่พลโลก หรือคนในโลกในยุคนี้ล้วนแต่ตกเป็นทาสของอารมณ์ในโลก. แต่ถ้าปฏิบัติกันได้ในข้อนี้ คือว่า **ถ้าไม่ตกเป็นทาสอารมณ์ในโลกแล้ว. ปัญหาต่างๆ จะสิ้นสุดลงไปในพริบตาเดียว** คือ กลับเป็นโลกที่บริสุทธิ์ สว่าง สะอาด น่าอยู่ น่าดู ไม่มีปัญหายุ่งยากอะไรเลย; นอนก็ไม่ต้องปิดประตูเรือน; ใช้วิหารโบราณก็ต้องว่าอย่างนั้น.

เราควรจะมีความรู้ในด้านจิตใจกันให้มากพอ จนรู้เรื่องความว่างกัน อย่างเพียงพอ แล้วจะรู้สึกได้ว่า ได้พบสิ่งที่น่าปรารถนา เป็นสิ่งที่น่าดูดีมียิ่งกว่าสิ่งใดๆ หมด คือความว่างนี้. รสของความว่างนี้ เป็นรสที่ดียิ่งกว่ารสของกามารมณ์ หรือกามคุณ; แต่เพราะเหตุที่ไม่เข้าถึง มีเข้าถึงแต่รสของกามารมณ์ หรือเรื่องทางฝ่ายเนื้อหนังไปหมด ก็เลยไม่ต้องรู้เรื่องความว่าง. เท่านั้นยังไม่พอ คือยังแถมต้องเกลียดชังความว่าง หรือความสงบนี้เป็นอย่างยิ่ง; เพราะว่า “เปื้อนน้ำมันของปีศาจในนิทานยายกะตา” นั้นมากเกินไปนั่นเอง. นี่คือการที่ความว่างจากกิเลส ซึ่งเป็นความว่างจากทุกข์ ว่างจากปัญหายุ่งยากต่างๆ รวมกันไปในตัว เพราะอำนาจจากความว่างจากกิเลสนั้น.

อาตมาถือว่า ความว่างนี้เป็นจุดปลายทางของจริยธรรม ; ไม่ว่าจริยธรรมของศาสนาไหน ถ้าเป็นจริยธรรมที่ควรแก่นามของจริยธรรมแล้ว จะต้องเป็นไปเพื่ออย่างนี้ทั้งนั้น คือเพื่อความอยู่สงบจากความวุ่นวายไปด้วยความรู้สึกว่าตัวกู ของกู หรือ selfishness นั้นเอง. “selfishness หายไปจากโลกนี้เมื่อไร โลกนี้ก็จะเป็โลกของพระศรีอารยขึ้นมาทันที”; ไม่ต้องให้คอมมิวนิสต์มาจัด หรือไม่ต้องให้ใครมาจัด คอมมิวนิสต์หรือลัทธิการเมืองฝ่ายใดก็ตาม ถ้าตกอยู่ได้ อำนาจกิเลสตัณหาแล้ว ย่อมจัดโลกไปตามอำนาจกิเลส ตัณหาทั้งนั้น; ย่อมไม่สามารถจัดโลกนี้ให้เป็นโลกพระศรีอารยได้ เว้นไว้แต่พวกที่เข้าถึงธรรมะ เข้าถึงความว่าง เข้าถึงจุดหมายปลายทางของจริยธรรมได้แท้จริงเท่านั้นเอง.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ เพียงเท่านี้.

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๖

เรื่อง

ตัวแท้ของจริยธรรม

๑๗ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย

ในการบรรยายครั้งที่ ๖ นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึง “ตัวแท้ของจริยธรรม” ตัวแท้ของจริยธรรมในที่นี้ อาตมาขอระบุไปยังสิ่งที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอ ที่เรียกว่า “มรรคมีองค์แปด”

คำว่า มรรค นี้ เป็นสิ่งสุดท้ายในสิ่ง ๔ สิ่ง ที่เรียกว่าอริยสัจจ์ อริยสัจจ์ ๔ ประการนี้คือ ความทุกข์ประการหนึ่ง ; มูลเหตุให้เกิดความทุกข์ประการหนึ่ง ; สภาพที่เป็นความดับสนิทของความทุกข์ ไม่มีความทุกข์เหลือขึ้นประการหนึ่ง ; และประการสุดท้ายคือ วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงสภาพชนิดนั้น; และเรียกกันว่า “มรรค” ที่ได้กล่าววามรรคเป็นตัวแท้ของจริยธรรมนี้ โดยมีเหตุผลพร้อมทุกประการ; แม้ว่าเราจะเอาความหมายของคำว่า จริยธรรม โดยเอาตัวพยัญชนะเป็นหลัก ก็แปลว่า “ธรรมที่ควรประพฤติ”; จร แปลว่าประพฤติ; อีย ปัจจัย

มีความหมายว่า ควร ; จริย แปลว่า ควรประพฤติ ; **จริยธรรม** ก็แปลว่า “**สิ่งที่ควรประพฤติ**”.

ในบรรดาสิ่งที่ควรประพฤติทั้งหลาย ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า การประพฤติที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์. ความดับทุกข์นั้น เราขยายออกได้เป็นอย่างสูง อย่างกลาง อย่างต่ำ. จริยธรรมจะอยู่ในระดับไหนได้ก็สุดแท้ แต่ต้องรวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ควรประพฤติ; คือหนทางที่ควรเดินนั่นเอง ชื่อนี้ย่อมาจะให้ระลึกย้อนไปถึงคำบรรยายครั้งแรก ที่กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า **ธรรม**.

คำว่า ธรรมะ ในที่ทั่วไปแล้วก็แปลว่า “สิ่ง” เท่านั้นเอง สิ่งทุกอย่างคือธรรมะ หมายถึงทุกสิ่งกระทั่งตัววัตถุ จิตใจ การกระทำ และผลของการกระทำ ล้วนแต่เรียกว่าธรรมะหรือ “สิ่ง” ไปทั้งนั้น. เราจะแยกธรรมะหรือสิ่งนี้ออกเป็น ๒ ประเภท โดยหลักใหญ่ๆ คือ ธรรมะที่เป็น **ตัวผล** ที่เรามุ่งหมายอย่างหนึ่ง ; และธรรมอีกอย่างหนึ่งก็คือ **ตัวเหตุ** ตัวเครื่องมือ ที่จะทำให้เกิดผลอันนั้นมา ; ฉะนั้นธรรมะหรือสิ่งที่เป็นตัวเหตุ ตัวเครื่องมือนี้เอง ที่เราเรียกว่า “**จริยธรรม**” ในที่นี้ ; หรือที่จะเรียกว่า “**มรรค**” ในพระพุทธานุศาสนาก็ตาม.

ขอให้สนใจคำว่า มรรค ไว้ในฐานะเป็นตัวแท้ หรือเป็นตัวทั้งหมดของการปฏิบัติในพระพุทธานุศาสนา คำว่ามรรค แปลว่าหนทาง มีมูลมาจากคำสามัญ ธรรมดาที่คนทั่วไปใช้พูด คือถนนหนทางที่ใช้เดินด้วยเท้ากันตามธรรมดานี้แหละ ก็เรียกว่า ทาง หรือมรรค เหมือนกับภาษาบาลี ; ต่อเมื่อมีระบบศาสนาเกิดขึ้นเป็นเรื่องทางจิตทางใจ ค้นพบวิธีปฏิบัติจิตใจให้ก้าวหน้าไปสู่ภูมิธรรมอันสูง จนอยู่เหนือความทุกข์ เขาเลยยืมเอาคำว่า ทาง หรือถนนหนทางนี้แหละไปใช้เรียก ระบบการปฏิบัติทั้งหมดนั้น และเรียกมันสั้นๆ ว่า “**ทาง**” .

คำว่า “ทาง” มีความหมายดีอยู่ในตัวมันเอง. ใคร ๆ ก็รู้จักเมื่อพูดว่าทางก็พึงถูก. เมื่อพูดว่าทางเดินเท้าก็ยิ่งพึงง่าย; ส่วนที่เป็นทางจิตทางใจนั้น ต้องได้รับการศึกษาบ้าง. ท่านผู้เฒ่าสูงอายุในที่นี้ก็มีอยู่หลายคน ; คงจะได้เห็น หรือบางท่านก็อาจต้องการเสียเองว่า จะให้มีผู้บอกทางเมื่อใกล้จะตาย. เมื่อใกล้จะตายมีธรรมเนียมบอกทางให้คนจะตายนั้นระลึกถึงทาง; บางทีก็บอกว่า *อรหัง* คือเอ๋ยถึงพระอรหันต์ขึ้นมา; บางทีก็บอกว่า ไปไหว้พระศรีอริยเมตไตรยบนสวรรค์ เหล่านี้เป็นต้น; เขาเรียกว่า *บอกทาง*. ข้อนี้เป็นสิ่งที่เลื่อนมาเติมทีละตัว ; ที่จริงการบอกทางนี้ ก็คือการเตือนให้ระลึกถึงธรรมะว่ามีแนวอยู่อย่างไร มีลู่ทางอยู่อย่างไร ให้ระลึกให้ได้ ให้อยู่ประจำใจ และกีดบจิตไปด้วยความรู้สึกอันนั้น; นั่นแปลว่า *บอกทาง*. ต่อมาเหลืออยู่เพียงเป็นประเพณี ตะโกนว่าพระอรหันต์กลับบ้านไปหมด; คนที่จะขาดใจตายอยู่แล้ว หูก็ไม่ได้ยิน นี่เป็นพิธีนำหัวเราะ; *ระเบียบที่วางไว้ดี* ได้ถูกทำให้เป็นสัพพตปริมาสไปด้วยเหตุนี้. ที่ว่าระเบียบที่วางไว้ดี หมายความว่าเมื่อเขายังมีสติพอจะระลึกรู้จักคิดอะไรได้ ญาติข้างเคียงหรือผู้หลักผู้ใหญ่บอกให้เขาระลึกถึงหลักธรรมะต่างๆ อย่างสั้นที่สุดไม่ให้พ้นมือ ให้เขาถือเป็นเครื่องทำจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อโรคภัยไข้เจ็บ, ไม่สะดุ้งกลัวต่อความตาย, มีจิตปกติ, มีสติสงบเย็นเป็นสุขแล้วดับไป; ระเบียบที่วางไว้ดี ก็มากลายเป็นพิธีตะโกนให้หนวกหูอย่างนี้เป็นต้น. คำว่า *ทาง* เป็นสิ่งที่ประสงค์กันอยู่อย่างยิ่งถึงอย่างนี้.

คำว่า *มรรคหรือทางในที่นี้* ประสงค์เอาทางวิญญูณ หรือทางจิตใจ ไม่ใช่ทางวัตถุ คือถนนหนทางที่ลาดยาง ลาดซีเมนต์ที่เดินกันอยู่. นั่นเป็นทางในฝ่ายวัตถุ หรือรูปธรรม; แต่ว่าทางที่เราจะกล่าวกันในทางศาสนานี้ คือ *ทางเดินของวิญญูณ* บางท่านคงจะนึกหวาดอาตมาอยู่ในใจว่า อะไรๆ ก็ทางวิญญูณ อะไรๆ ก็วิญญูณ น่ารำคาญอย่างยิ่งอยู่อย่างนี้ก็ได้ ; ถ้าอย่างนั้นก็ขอ

ยืนยันว่า มันเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะขอรับรองให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย เข้าใจสิ่งที่เป็นไปทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณยิ่งขึ้นทุกที ด้วยการรู้จักพิจารณาพิเคราะห์ถึงแต่ ฝ่ายวิญญาณนี้ให้เข้าใจแจ่มแจ้งกันให้ได้ และให้ยิ่งขึ้นไป.

ข้อนี้ตั้งต้นแต่ว่า ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณ ; เป็น guide ผู้นำให้ เดินทางวิญญาณ; ถ้าครูยังไม่รู้จักทางวิญญาณ หรือทางที่มีไว้สำหรับวิญญาณเดิน แล้ว ครูจะเป็นผู้นำได้อย่างไร ฉะนั้น จึงควรจะสนใจคำว่า “ทางจิต” หรือ “วิญญาณ” นี้ให้มาก แท้ที่จริงแล้วน่าจะกล่าวว่า แม้แต่สถาบันของครู ก็เป็นฝ่ายวิญญาณ หรือทางวิญญาณ.

สถาบันที่แท้ของครู ไม่ควรจะเล็งถึงรูปร่างอาคาร สถานที่หรือเป็นตึก หรือแม้แต่เป็นตัวบุคคล ; แต่เป็นสถาบันทางจิต ทางวิญญาณ ร่วมกันทั้งโลก มีอยู่ในโลก เพื่อจูงจิตวิญญาณของโลกให้สูงขึ้นไป เป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ทางวิญญาณ คຸ່ມครองสัตว์โลก จູນนำสัตว์โลก; อยาามองสถาบันของครูที่ตัวอาคารสถานที่ หรือที่กลุ่มของครู หรือแม้แต่ตัวการปฏิบัติงานของครู; ขอให้มองลึกไปถึง spirit ทางความเป็นครูในส่วนลึกของจิตใจ; มีวิญญาณแห่งความเป็นครูที่เต็มไปด้วย เมตตา กรุณา ถึงกับว่า ในหัวใจของครูนี้ ถ้าผ่าออกมาดูได้ ต้องเห็นเมตตากับปัญญานอนเคียงคู่กันอยู่ ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น; ไม่มีจิตที่จะคิดหาเงิน หรือเอาเปรียบนายจ้าง ซึ่งเป็นลักษณะของลูกจ้าง ในหัวใจลูกจ้าง ถ้าผ่าออกดู จะเห็นแค่ความเป็นอย่างนั้น ไม่เห็นเมตตากับปัญญานอนเคียงคู่กัน; มีแต่ ความเห็นแก่ตัว คิดเอาเปรียบนายจ้าง เป็นความดิ้นรนกระวนกระวายอยู่; นี่เป็น หัวใจของลูกจ้าง. ในหัวใจของครูมีสิ่ง ๒ สิ่ง คือปัญญากับเมตตา นอนเคียงคู่กันอยู่ดังกล่าวแล้ว ; นั่นแหละคือสถาบันของครูอันเป็นฝ่ายนามธรรม.

ไหนๆ ก็ได้พูดถึงเรื่องวิญญูณมาแล้ว จะขอพูดต่อไปในโอกาสนี้ทีเดียวว่า แม้แต่การสมรส การแต่งงานนี้ก็ยังคงอยากจะกล่าวว่า **มีการสมรสทางวิญญูณ** ซึ่งไม่ใช่เรื่องทางร่างกายด้วยเหมือนกัน. คำว่า **สมรส** แปลว่า “**มีรสเสมอกัน**”; สม (อ่านว่าสะมะ) แปลว่า เสมอ; รส (อ่านว่าระสะ) แปลว่า รส; สมรสจึงแปลว่า **มีรสเสมอ**; คือมีรสนิยมอย่างเดียวกัน เสมอกัน ฉะนั้นถ้าคนมีจิตใจตรงกันทุกวิถีทาง เสียสละเพื่ออุดมคติอย่างเดียวกัน จนตายไปด้วยกัน แต่เนื้อหนังไม่เคยถูกต้อง ไม่เคยแตะต้องกันเลย อย่างนี้ก็ยังเรียกว่า **เป็นการสมรสทางวิญญูณได้**; หรือว่าผู้ที่จะเรียนตำรับตำราคัมภีร์ที่มากมายเช่นพระไตรปิฎกนี้ ท่านอาจารย์เก่าแก่ก็เคยแนะนำให้สมรสกับนางฟ้าชื่อ วาณีสี่เลย ; คือภิกษุผู้จะเรียนพระไตรปิฎกนั้น ท่านแนะนำให้มีการสมรสกับนางฟ้า ชื่อวาณี. นางฟ้าก็คือพระไตรปิฎกนั่นเอง; ข้อนี้คือคำประพันธ์ที่ว่า:-

มุนินทวทนมพุช-

คพุกสมภวสุนทรี

ปาณินิ สรณิ วาณิ

มยุหิ ปิณยติ มนั ฯ

นี่คือคาถาที่จะช่วยให้สมรสกับนางฟ้าชื่อวาณี หรือพระไตรปิฎก ซึ่งแปลว่า “นางฟ้าผู้มีความงาม ที่เกิดอยู่ในดอกบัว กล่าวคือพระโอรสของพระพุทธเจ้า ผู้มีจอมแห่งมุนี เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งหลายนี้ จงทำใจของข้าพเจ้าให้ลุ่มหลง” ข้อความนั้น แปลว่าอย่างนี้; ฉะนั้น พระไตรปิฎกนั้น แม้จะมากมายก่ายกองสักเท่าไร ก็เรียนได้ด้วย “ความลุ่มหลง” นั้นเอง. แม้นี้ก็ คือ การสมรสทางวิญญูณด้วยเหมือนกัน.

อาตมายังอยากกล่าวว่า ถ้าจะให้ดียิ่งกว่านั้นก็ คือ สมรสกับนางสาวสุญญตา เสียเลย. สุญญตาแปลว่า “ภาวะแห่งความว่างจากกิเลส จากความทุกข์” ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นนั้น มีลักษณะเป็น eternity คือจะเป็น “ปัจจุบัน

ธรรม” อยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่กลับมีอยู่เป็นนิรันดร์. ถ้าเราเข้าใจถึงสิ่งนี้ โดยจิตใจ ด้วยการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ก็จะลุ่มหลงแต่ในสิ่งๆ นี้ อย่างเดียวเท่านั้น จึงเรียกว่า “สมรสกับนางสาวสุญญตา”.

ทำไมจึงเรียกว่า นางสาว. ท่านอธิบายว่า เพราะสิ่งนี้ไม่เคยแก่เลย ; สิ่งนี้เรียกว่า eternity ย่อมเป็นปัจจุบันกาลอยู่เรื่อย; ไม่แก่เพราะไม่มีการเกิด การตาย และไม่เปลี่ยนแปลง แต่สดชื่นอย่างยิ่งอยู่เสมอ จึงควรแก่นามว่า “นางสาวสุญญตา”; เพราะว่าเป็นนางสาวที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลงจากความเป็นสาว คือมีความสดชื่น แจ่มใส ไร้ความทุกข์อยู่เสมอ; นี่ก็เรียกว่าเป็นการสมรสกับ นางสาวสุญญตา โดยโวหารพูด เป็นการสมรสในด้านวิญญาณเหมือนกัน; เป็นการสมรสกับสิ่งที่นำมาซึ่งความสุขอย่างยิ่ง

คำพูดอย่างนี้ จะเป็นสำนวนโวหารเล่นลิ้น หรือจะเป็นสำนวนโวหาร ซึ่งแสดงความจริงที่ลึกซึ้งอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ขอให้ไปลองนึกคิดดูเอง. ถ้า คตินี้ถูกวิถีทางแล้ว จะพบความหมายของคำว่า **อะไร ๆ ก็ทางวิญญาณไปทั้งหมดนี้** ได้โดยง่าย ดังนั้นขอให้เห็นว่า เรายังมีอาหารทางวิญญาณ มียาแก้โรค ทางวิญญาณ มีเครื่องนุ่งห่มทางวิญญาณ มีที่อยู่อาศัยทางวิญญาณ มีการครอง ชีวิตอยู่ในด้านวิญญาณดังนี้.

อาหารทางวิญญาณ ก็คือ ไม่หมายถึงข้าวปลาอาหาร การบริโภค ประจำวัน; แต่หมายถึง**อาหารที่จิตใจบริโภค** ก็คือ ธรรมะที่ควรแก่การบริโภค ของจิตใจนั่นเอง; แต่ถึงอย่างไรมันก็ไม่พ้นไปจากจริยธรรมแขนงใดแขนงหนึ่ง ซึ่งจิตใจต้องการจะบริโภค; บริโภคแล้วจิตใจสะอาด สว่าง สงบ ; จึงเรียกว่า อาหารทางวิญญาณ.

ยาแก้โรคทางวิญญาณ ก็เหมือนกัน; คนเรามีโรคทางวิญญาณทางจิตใจอยู่ชนิดหนึ่ง คือความโลภ ความโกรธ ความหลง เสียบแทงจิตใจอยู่ เหมือนกับความป่วยไข้ ที่เสียบแทงเนื้ออยู่คู่กัน. โรคทางกาย ก็แก้ด้วยยาทางกาย โรคทางวิญญาณก็ต้องแก้ด้วยทางวิญญาณ; ดังนั้น เราลองพิจารณาดูที่ว่า ใครบ้างไม่เป็นโรคทางวิญญาณ.

เครื่องนุ่งห่มทางวิญญาณ ก็เหมือนกัน : เสื้อผ้ามันนุ่งห่มให้ร่างกาย; แต่ธรรมะนั้นนุ่งห่มให้แก่จิตใจ *คนไม่มีธรรมะเหมือนกับคนเปลือยกาย*; แม้เขาจะนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์สักกี่ชิ้นๆ ก็เป็นคนเปลือยกาย. ดังนั้น กลางถนน เราจะเห็นคนเปลือยกายเป็นหมู่ ๆ ฝูง ๆ อยู่ก็ได้ คือพวกคนไม่มีธรรมะนั้นเอง, ส่วนคนมีธรรมะหรือคนนุ่งผ้า นั้น คอยแต่จะซ่อนเร้นอยู่ในห้อง ไม่กล้าออกมา ก็ได้ เพราะไม่กล้ามาเบียดเสียดกับคนเปลือยกายตามถนน. นี่คือเรื่องเครื่องนุ่งห่มทางวิญญาณ.

ที่อยู่อาศัยในทางวิญญาณ ก็หมายถึง มีธรรมะเป็นเครื่องอยู่อาศัยของจิตใจ, พวกที่เป็นพรหมก็อยู่ด้วยพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา , ส่วนพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์นั้น ท่านอยู่ด้วย *สุญญตา* วิหาร คืออยู่ด้วยธรรม กล่าวคือ “ว่าง”, เป็นความว่างจากตัวกู ของกู . นี่คือ ที่อยู่อาศัยในทางวิญญาณ.

ที่ว่า **มีชีวิตอยู่ในทางวิญญาณ** หมายความว่า มีชีวิตอยู่ด้วยธรรมะไม่ใช่อยู่ในบ้านเรือนอย่างชาวบ้านทั่วไป, การกิน อยู่หลับ นอน ฯลฯ ตามอย่างที่ทำกันอยู่นั้น นั่นเป็นเรื่องทางฝ่ายกายขอให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย เข้าใจความหมายของคำว่า “ทางวิญญาณ” ยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกวัน จนถึงวันสุดท้ายด้วย.

ธรรมะสูงสุด ก็คือสุญญตา ความว่าง ดังที่กล่าวแล้ว. พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ท่านอยู่ด้วยความว่างนี้ คือว่างจากความเห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ตัวเลย. คุณค่าของสุญญตา หรือความว่างนี้ มีมากมายอย่างนี้; ควรจะเป็นที่สนใจอย่างยิ่ง เพราะแก้ปัญหาได้ทุกประการ.

การที่เพชรฆาตฆ่าคนไม่เป็นบาป ทหารปฏิบัติหน้าที่ของตน ยิ่งปืนออกไปไม่เป็นบาป ตุลาการพิพากษาคัดสินประหารชีวิตคน ไม่ต้องเป็นบาปนี้ ก็เพราะอำนาจของสุญญตา ธรรมชั้นสูง ที่เห็นความว่างจากตัวตน; ไม่มีความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ธรรมะอย่างเดียว อย่างเพชรฆาตเขาทำหน้าที่ของเขา ด้วยใจบริสุทธิ์แล้ว เขาต้องมีธรรมะเป็นหลักยึด; ว่า **การที่เขาทำไปนี้ ก็เพื่อผลคุณธรรมะไว้ไม่ให้สูญไปจากโลก**; ถ้าเจตนาของเขาเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ อย่างนี้ก็ไม่บาป; เว้นไว้แต่เพชรฆาตบ้า ๆ บอ ๆ กินเหล้าเมาเข้าไปแล้ว มีความทะนงตัว เห็นแก่ตัว ทำหน้าที่นั้นมันก็ต้องบาปเป็นธรรมดา.

ทหารก็เหมือนกันถ้าลั่นไกปืนออกไป พร้อมด้วย **มีจิตใจมุ่งมั่นแต่ในการที่จะผลคุณความยุติธรรมของโลกอย่างเดียวเท่านั้น** ไม่เห็นแก่ใครหมด ไม่เห็นแก่ตัวเอง ไม่เห็นแม่แก่ประเทศชาติของตัวเอง; ไม่เห็นแก่หน้าไหนหมด เห็นแต่ความเป็นธรรมของโลกอย่างเดียว; ว่างจากตัวตน จากของตน มีแต่ธรรมะบริสุทธิ์อย่างนี้แล้ว เขาไม่ต้องเป็นบาป เพราะการยิงปืนออกไป และทำให้คนตาย เพราะเจตนาของเขาบริสุทธิ์อย่างนั้น.

ตุลาการวินิจฉัยคดีไปตามตรง แม้จะต้องพิพากษาสั่งประหารชีวิตใคร ก็ทำไปด้วยเจตนาบริสุทธิ์ เพื่อผลคุณความเป็นธรรมของโลก ไม่เห็นแก่ตัวเอง ไม่เห็นแก่หมู่คณะไหน ชาติไหนหมด; แต่เห็นแก่ธรรมะอย่างเดียว ไม่มีตัวกู ตัวใครเข้ามาเจือแล้ว **ก็ไม่ต้องรับบาป** เพราะเหตุนี้.

นี่เป็นความรู้ ถึงความเป็นไปในฝ่ายวิญญาณ ซึ่งลึกซึ้งละเอียดลออ สุขุมยิ่งกว่าทางฝ่ายร่างกาย; ถ้าเรานำมาใช้ปฏิบัติได้ถูกต้อง สิ่งต่างๆ จะหมด ปัญหาและปราศจากทุกข์; ฉะนั้นจึงแนะนำให้สนใจในฝ่ายจิต หรือวิญญาณนี้ ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป.

หรือจะกล่าวอีกทีก็ได้ว่า ธรรมะในด้านจิต ด้านวิญญาณ ในขั้นสูงสุด คือเรื่องสุญญตาทำนองนี้ จะทำให้คนเราอยู่เหนือโชค ชตา อยู่เหนือกรรม ซึ่งไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ลองเอาไปคิดดู มันมีเรื่องที่ต้องอธิบายกันมาก ไม่มีเวลาพอ. แต่ถ้ามีใครเชื่อโชคชตา ไปดูหมองมา หมองว่าเคราะห์ร้ายอย่างไรก็ตาม ถ้าอยาก อยู่เหนือโชคร้ายเหล่านั้น ก็จะต้อง ศึกษาเรื่อง “สุญญตา” ให้ถูกต้อง ไม่ใช่อย่าง ง่าย ; ก็จะเป็นผู้มีจิตใจ มีวิญญาณ อยู่เหนือโชค; โชคชตาจะทำอะไรไม่ได้.

อย่าว่าแต่โชคเลย แม้แต่กรรม คือกรรมดี กรรมชั่วที่ได้ติดขัดเพียงแต่ แน่นอนนี้ ก็ยังมีกรรมที่ ๓ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านสอนให้ประพฤติปฏิบัติ หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี่เอง เป็นเครื่องทำให้อยู่เหนือกรรมดี กรรมชั่วไปหมด หรือเหนือโลกไปหมด ; เรียกว่ากรรมที่ ๓ เป็นที่สิ้นสุดแห่ง กรรมดีกรรมชั่ว. นี่มันอยู่เหนือไปหมดเหนือหัวเราะ เหนือร้องไห้ เหนือ ทุกอย่างที่มีมนุษย์เป็นๆ กันอยู่นี้ ; หรือสามารถเขย่าพรหมโลกให้พังทลายลงมา ก็ได้ ; ในบรรดาสิ่งที่มีมนุษย์ถือกันว่าสูงสุดแล้ว ดูเหมือนว่าไม่มีอะไรเชื่อถือกัน นอกจากสภาพที่เรียกว่า พรหมโลกที่สูงที่สุด มันคงที่สุด ; แต่ถ้ามาถูกเข้ากับ เรื่องสุญญตาแล้ว พรหมโลกก็จะพังทลายลงมาทีเดียว เรื่องฝ่ายวิญญาณที่เป็น ด้านลึกนั้น มันมีมากถึงอย่างนี้ ฉะนั้นท่านอย่าเพ้อติดหนะระอาใจ ในการที่จะฟัง หรือจะคิดนึกเรื่องในทางฝ่ายจิตหรือวิญญาณ.

บัดนี้ อาตมาจะได้กล่าวถึงเรื่อง “ทาง” หรือ “ทางฝ่ายวิญญาน” นี้ต่อไป.

คำว่า **มรรค** แปลว่า **ทาง**; คำว่าทาง คือทางเดิน; เดินด้วยกายก็ได้ เดินด้วยใจก็ได้; แต่ในที่นี้หมายถึงเดินด้วยใจ คำว่า **ทาง** หรือ **หนทาง** นี้มันศักดิ์สิทธิ์มาก ; **ศักดิ์สิทธิ์จนถึงกับสร้างสถาบันของตัวมันเองขึ้นมาได้.** ในบรรดาลัทธิศาสนาที่สูง ที่ประเสริฐแล้ว ก็จะต้องมีคำว่าทาง และใช้คำว่า “ทาง” นั้นเอง เป็นตัวแท้ของศาสนา; เช่นศาสนาพุทธของเรา มีคำว่า **มรรคมืองค์ ๘** นี้ เป็นตัวแท้ของศาสนา ; แต่บางทีก็เรียกว่าพรหมจรรย์ หรือเรียกโดยชื่ออื่นก็ได้; **มรรคมืองค์ ๘** นี้ คือพรหมจรรย์ คือตัวปฏิบัติพระศาสนา; เรียกอย่างนี้ก็มี แต่เอาคำว่า “ทาง” นั้นแหละเป็นหลัก. พระพุทธเจ้าท่านใช้คำว่า **มัชฌิมาปฏิปทา**; ปฏิปทาก็แปลว่า ทาง; มรรคก็แปลว่า ทาง ; **ทางสายกลางนี้เป็นตัวพุทธศาสนา.** ดังนั้น จึงว่า เขาอาจได้ใช้คำว่าทางนี้เป็นตัวศาสนาแต่ก่อนพระพุทธเจ้าด้วยซ้ำไป เพราะเป็นคำที่เหมาะสม และมันเป็นไปเองตามธรรมชาติ เพราะน้ำหนักของคำ ๆ นี้.

ศาสนาที่เก่าแก่ในประเทศจีน คือลัทธิเต๋านั้น; เต๋า ก็แปลว่า ทาง ; คำนี้เอามาใช้เป็นคำแปล คำว่า “ธรรมะ” ในพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนาไปถึงประเทศจีนในยุคแรก ๆ เขาเอาคำว่าเต๋า นั้นมาเป็นคำแปลของคำว่าธรรมะ; แล้วตัวเต๋าแปลว่า ทาง. **ท่านผู้ตั้งลัทธิเต๋าชื่อเล่าจื๊อ**; หรือก่อนเล่าจื๊อ ก็ล้วนแต่มองเห็นความหมายของคำว่า “ทาง” มาแล้วทั้งนั้น.

ศาสนาที่เก่าแก่ในเปอร์เซีย คือศาสนาโซโรแสเตอร์ ซึ่งเป็นศาสนาเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนั้น ก็มีคำว่า “ทาง” อีกเหมือนกัน ซึ่งหมายถึงตัวธรรมะในศาสนานั้น.

มองดูศาสนาใหม่ๆ เช่น ศาสนาคริสต์เตียน ก็มีคำว่าทาง เช่นพระเยซูกล่าวว่า “**เราที่นี่แหละคือตัวทาง**” ดังนี้เป็นต้น หมายความว่า การผ่านทางพระเยซูนี้เข้าถึงพระเป็นเจ้าในสวรรค์ได้ มีความหมายสำคัญอย่างนี้อยู่ในตัวมันเอง ฉะนั้นจึงถูกนำมาใช้เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาทุกศาสนาก็ดำเนินได้ คืออาจมองเห็นได้ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม อาตมาจึงกล่าวว่า คำว่า “ทาง” นี้ศักดิ์สิทธิ์มาก จนถึงกับสร้างสถาบันสำหรับตัวมันเองขึ้นมาได้ทีเดียว เป็นทาง เป็นแนว อยู่อย่างประจักษ์อย่างศักดิ์สิทธิ์ ใครมาแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้: มีหลักอยู่อย่างนั้น ตายตัวอยู่ตามอำนาจของธรรมชาติ มีแต่ว่าใครจะรู้จักหรือไม่รู้จัก เดินหรือไม่เดินเท่านั้นเอง; **ทางมันมีอยู่แล้ว แต่เมื่อใครไม่เดิน จะโทษทางไม่ได้ ต้องโทษคนที่ไม่เดิน**. นี่เรียกว่าทางเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ถึงกับตั้งตัวเองได้ ยกตัวเองขึ้นเป็นสถาบันได้.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า “**ทางมีองค์แปด**” อนุสฺสูทิก แปลว่า มีองค์ ๘ คำว่า องค์ ตรงกับคำว่า factor หรือ fold ฉะนั้นคำว่าทางจึงไม่ได้มี ๘ ทาง เหมือนกับที่พูดกันผิดๆ โดยสะเพร่าโดยประมาท; พูดกันว่ามรรค ๘ พูดกันเกร่อไปหมด มันผิดจากความจริง; ขึ้นชื่อว่ามรรคแล้วต้องหนึ่งเท่านั้น เหมือนที่กล่าววันก่อนแล้วว่า “**เป็นทางเส้นเดียว, สำหรับบุคคลคนเดียว, เดินไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงอย่างเดียว**”; มัน เดียว อย่างนี้ถึง ๓ เดียว คือเส้นเดียว บุคคลเดียว เพื่อจุดหมายปลายทางเพียงสิ่งเดียว; อย่าไปพูดว่า ๘ ทาง หรือมรรค ๘ หรืออะไรทำนองนั้น มันผิดอย่างน่าสมเพชที่ว่าองค์ ๘ นั้นก็คือเห็นชอบ ดำริชอบ พูดชอบ ทำชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พากเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งจิตมั่นชอบ อย่างที่เคยได้ยินได้ฟังกันอยู่แล้วตั้ง ๘ ชอบ; นี่ก็มีความถูกต้อง ๘ ชนิดรวมกันแล้ว จึงจะเป็นทางเส้นเดียวขึ้นมา.

ข้อนี้เพื่อเป็นการเปรียบเทียบกัน ขอให้เราลองนึกถึงว่า การที่เราจะมีการศึกษาดี คือ การศึกษาจริยธรรมโดยเฉพาะ จะสำเร็จประโยชน์ต่อนักเรียนได้จริงนี้ เราต้องมีองค์ ๓ เป็นอย่างน้อย คือว่า **มีครูดี มีสิ่งแวดล้อมดี มีวิธีการสอนดี**; เป็นสามดี สามองค์ ก็เกิดผลสำเร็จประโยชน์ในการศึกษา หรืออบรมจริยธรรม.

ต้องมีครูดี ครูดีหมายถึงครูที่ประพฤติดี ถ้าครูประพฤติไม่ดี จะเอามาสอนนักเรียน มาขู่เข็ญนักเรียนสักเท่าไร นักเรียนก็ไม่ทำตาม เพราะครูไม่ประพฤติดีเอง ไม่ทำตนเป็นตัวอย่าง; ครูที่มีความรู้มาก แต่ประพฤติไม่ดีนี้ ไม่สำเร็จประโยชน์ในการสอน เพราะนักเรียนจะไม่เคารพและเชื่อฟัง; ดังนั้นจะต้องมีครูที่มีความรู้ดี และประพฤติดี นี้องค์หนึ่ง;

มีสิ่งแวดล้อมดี ก็หมายความว่า มีบิดามารดาของเด็กเป็นคนดี มีโรงเรียนดี มีเครื่องใช้สอย มีเครื่องมือดี ฯลฯ เรียกว่า สิ่งแวดล้อมดี;

มีวิธีการสอนที่ดี คือฉลาดในการสอน นำจิตใจเด็กไปได้จริง; ถ้ามี ๓ ดีอย่างนี้แล้วก็ครบองค์ ๓ ; อย่างน้อยก็ต้องครบองค์ ๓ ; ใครจะว่ามีก็องค์อีกก็ตามใจ แต่อาตมาเห็นว่า ยกมาไว้เพียง ๓ องค์นี้ก็เห็นจะพอ แล้วก็สำเร็จประโยชน์เป็นหนทางขึ้นมา คือมีการเดินทางที่ดีสำเร็จขึ้นมา เพราะครบองค์ ๓ นี้เด็กมีวิญญานที่เดินไปตามทางถูกต้อง ถึงจุดหมายปลายทาง เพราะการสอนนั้นสมบูรณ์.

แต่ตรงนี้อาจจะขบอกว่า พระพุทธเจ้าดูเหมือนท่านจะ**เล็งถึงครูดี** มากกว่าอย่างอื่นหมด เพราะว่ามีครูดีอย่างเดียวแล้วย่อมบันดาลสิ่งอื่นๆได้หมด คืออาจบันดาลสิ่งแวดล้อมให้ดี บันดาลวิธีการสอนให้ได้ดีได้โดยไม่ยากเลย ; ขอให้

ครูตัวอย่างเดี๋ยวนั้น คราวหนึ่ง พระอานนท์มาทูลแสดงความเห็นของท่านกับ พระพุทธเจ้าว่า ท่านเห็นว่า การมีมิตรดีหรือมีกัลยาณมิตร เป็นความสำเร็จของ มนุษย์เราตั้ง ๕๐ เปอร์เซนต์ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ไม่ใช่เช่นนั้น แต่จะเป็น ร้อยเปอร์เซนต์เลย; กัลยาณมิตรนั้นเป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จของคนเราในสิ่ง ที่ประสงค์ร้อยเปอร์เซนต์. ข้อนี้ถือว่า กัลยาณมิตรจริงๆ แล้ว ย่อมบันดาล ความสำเร็จให้ได้ทั้งหมด ทั้งในฐานะเป็นมูลเหตุและเครื่องมือ. โปรดเข้าใจว่าใน ทางธรรมะ นั้น เขาเรียกครูว่า “กัลยาณมิตร”; เช่นอาจารย์สอนวิปัสสนา กัมมัฏฐานอย่างนี้ เขาเรียกว่ากัลยาณมิตร ไม่เรียกครูหรืออาจารย์. ข้อนี้ มีเหตุผลลึกซึ้งเกินไปสำหรับคนทั่วไป. และที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือ ท่านเรียก มรรคมรรค ๘ ว่ากัลยาณมิตร เสียเองก็ยังมี.

ขอให้สนใจต่อไปว่า องค์หลายๆ องค์นี้ รวมกันเป็นเพียงสิ่งๆ เดียว ได้อย่างไร ; ถ้าจะยกตัวอย่างทางวัตถุตรงๆ ก็เช่นว่า เชือกเส้นหนึ่งมี ๘ เกลียว ; ๘ เกลียวรวมกันเป็นเชือกเส้นเดียว เราไม่เรียกว่าเชือก ๘ เส้น เพราะฉะนั้น อย่าได้เรียกว่า มรรค ๘ อีกต่อไป ขอให้เรียกว่า มรรคมรรคแปด และกัมมรรคเดียว; หรือว่าทางเดินเท้าสายหนึ่งนั้น ต่อประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ อย่างน้อยสัก ๘ องค์ จะมีแต่พื้นถนนลาดยางอย่างเดียวนี่ไม่ได้ : ถนนสายนั้น ต้องมีการคุ้มครองจากโจรผู้ร้าย จากเสือ จากราชสีห์เป็นต้น ถนนสายนี้จะต้องมี อาหารสำหรับซื้อหากินได้ในระหว่างทาง มีร่มเงา มีสะพาน มีสิ่งจำเป็นอย่างอื่นๆ เพื่อจำเป็นแก่การเดินทาง หนทางนั้นจึงจะสำเร็จประโยชน์; จะมีองค์ประกอบ สักกี่องค์ก็ได้ รวมกันแล้วก็ยังเป็นทางสายหนึ่งขึ้นมาได้. ในพุทธศาสนาเรา สิ่ง ที่เรียกว่า มรรคหรือทางนั้น จำแนกเป็นองค์ ๘ อย่างที่เราจะบอมาแล้ว.

ในที่นี้อยากจะขอถือโอกาสบอกเล่าอีกนิดหนึ่งว่า ศาสนาที่เป็นคู่แข่งกัน กับศาสนาพุทธเราคือ ศาสนาไชนะ (Jaina) นั้นเขามี ๓ องค์ คือ สัมมาสังกัธยา

ความเชื่อถูกต้ององค์หนึ่ง, สัมมาญาณะ คือความรู้ถูกต้องนั้นองค์หนึ่ง, และ สัมมากัมมะ คือกรรมะ หรือการกระทำอันถูกต้องนั้นองค์หนึ่ง รวมเป็น ๓ องค์ เขารวมเรียกว่า มรรค หรือ ทาง เหมือนกัน. ส่วนเรามีถึง ๘ ดังที่จำแนกให้ฟังแล้ว. ฟังดูของเขาก็เข้าที่ที่ว่า เชื่อถูกต้อง, รู้ถูกต้อง, ทำถูกต้องนี่พอแล้ว; เพราะว่า ๓ อย่างนี้อาจจะขยายออกเป็น ๘ หรือเท่าไรก็ได้ เหมือนกับพุทธศาสนาเราก็ได้; แต่แล้วมันผิดกันอยู่ที่ว่า หนทางของไชนะนั้นเขากล่าวว่า เมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางแล้ว ไปมีตัวตนที่ถาวร เรียกว่า เกวลียะ. ที่ในภาษาไทยเราเรียกว่า ไกวัลย์ นั้นเอง เรามักจะแปลไกวัลย์ว่าทั้งปวง; แต่ไกวัลย์ในที่นี้เป็นชื่อของจุดหมายปลายทางของศาสนาไชนะ คือเป็นอัตตาใหญ่ที่ไม่เปลี่ยนแปลง เทียบได้กับ นิพพานของเรา แต่ความหมายไม่เหมือนกัน. ดังนั้นก็เป็นอันว่าทางทั้งหมดนั้นมีจุดหมายปลายทางเป็นสุดยอต; จะเป็นนิพพาน หรือไกวัลย์ หรือเป็นอะไรก็ได้แล้วแต่จะบัญญัติ.

เราต้องทราบไว้ด้วยว่า เมื่อพระสิทธัตถะออกจากพระราชวัง ไปเป็นนักบวชนั้น ทรงกระเสือกกระสนไปตามสำนักต่างๆ ได้ไปเป็นลูกศิษย์ของลัทธินั้นนานมากเพราะสมัยนั้นศาสนาไชนะกำลังแพร่หลายอยู่. ในพระไตรปิฎกของเราเอง เมื่อสำรวจดูแล้วจะเห็นว่าไม่น้อยกว่า ๑๔ สูตร ที่แสดงว่า พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ เคยไปศึกษาอยู่ที่สำนักไชนะ คือลัทธิที่เราเรียกว่า เดียรถียนิกอนันนั้นแหละ. ในเวลานั้นลัทธินี้ดีกว่าลัทธิอื่นทั้งหมด; ศาสตราชื่อ ปารสวารณ สอนอยู่ประมาณ ๒๐๐ ปีก่อนพระพุทธเจ้า. แม้ว่าศาสนานั้นจะตายไปแล้ว คำสอนก็ยังสอนกันอยู่; พระพุทธเจ้าก็ได้เข้าไปศึกษาและทดลองปฏิบัติตามอย่างมากมายจนถึงที่สุดจึงได้ผละจากไป และได้ยืมเอาคำต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนในลัทธินั้นมาใช้ เช่นคำว่า อรหันต์, มรรค ฯลฯ โดยชื่อธรรมดาสามัญนี้เหมือนกัน คือคำเดียวกัน แต่ท่านมาให้ความหมายใหม่หมด เพราะท่านไม่ทรง

เห็นด้วยกับความหมายที่มีอยู่เดิม; ดังนั้นคำว่า นิพพาน จะให้เป็นอัตตาหรือเป็นไภวัญญัตตานั้นไม่ได้ จึงต้องมา มีความหมายเป็นสุญญตา อย่างนี้เป็นต้น; ฉะนั้นหลักการต่างๆ จึงคล้ายกันมากจนปนเปกันได้ ขอให้เข้าใจไว้ด้วย อย่าให้เผลอถึงกับทำยุ่งในเรื่องนี้; โดยเฉพาะหลักที่ว่า มรรคมีองค์ ๘ มีอะไรบ้างก็ต้องสนใจให้ถูกต้องและแม่นยำ. คำว่าองค์มีความหมายหมายอย่างนี้; แล้วก็มี ๘ องค์ เหมือนกับเชือก ๘ เกลียวพันเป็นเชือกเส้นเดียวสำเร็จประโยชน์; หรือว่า *ครุฑี* สิ่งแวดล้อมดี วิธีสอนดี รวมเป็น ๓ องค์ เป็นหนทางทางเดียวทางเอก สำเร็จประโยชน์ในการเดินทางของเด็กของเรา อย่างนี้เป็นต้น.

เรามาพูดถึงคำว่า ถูกต้อง หรือ สัมมา. องค์มรรคแต่ละองค์ๆ มีคำว่า “สัมมา” ซึ่งแปลว่า ถูกต้อง นำหน้าเสมอไป คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นถูกต้อง, สัมมาสังกัปปิ ความดำริถูกต้อง, สัมมาวาจา การพูดจาถูกต้อง, สัมมากัมมันโต มีการกระทำถูกต้อง, สัมมาอาชีโว มีอาชีพะถูกต้อง, สัมมาวาจาโมปากเพียรถูกต้อง; สัมมาสติ ระลึกระจำใจถูกต้อง, สัมมาสมาธิ ปักใจมั่นถูกต้อง; เราจะเห็นได้ว่า มีสัมมา, สัมมาทั้ง ๘ สัมมา คือ ๘ ถูกต้อง. ใน ๘ ถูกต้องนี้ เราอาจจะเห็นได้ชัดว่า ความถูกต้องทางกาย ทางวาจาก็มีได้แก่วาจาชอบ การงานชอบ และอาชีพะชอบ; ความถูกต้องทางใจก็มี คือมีสติรำลึกชอบ มีความปักใจมั่นชอบ มีความพากเพียรชอบ; ความถูกต้องทางทิฏฐิหรือสติปัญญาก็มี ได้แก่ความเห็นชอบ ดำริชอบ. ดังนั้นเป็นอันกล่าวได้ว่า ในทาง physical ก็ถูกต้อง; ทาง mental ก็ถูกต้อง; ทาง spiritual ก็ถูกต้อง; ดังนั้นท่านจึงจำแนกองค์เหล่านั้นเป็นพวกๆ คือเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา. ใน ๘ องค์นั้น ๒ องค์ที่แรกเป็นปัญญา, ๓ องค์ถัดไปเป็นศีล, ๓ องค์ถัดไปเป็นสมาธิ. ขอให้สนใจในข้อที่ว่า เป็นความถูกต้องครบหมดจนไม่เหลืออะไรไว้ให้; ทางกายก็ถูกต้อง, ทางใจก็ถูกต้อง, ทาง spiritual ซึ่ง

ไม่แน่ว่าจะแปลว่าอะไร ก็แปลว่าทางวิญญูณนี้ก็ถูกต้อง; เป็นความถูกต้องหมด. ถ้าจะให้เห็นชัด คืออย่าให้ปนเปกันลงสังเกตดูอย่างนี้ว่า ถูกต้องทางกาย ทางวาจา นั้น คือดำรงกาย วาจาไว้ดี; ถูกต้องทางใจ คือดำรงใจไว้ดี เช่นในการรับอารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็ดำรงใจไว้ถูก ในลักษณะที่จะชนะไม่พ่ายแพ้; ถูกต้องในทาง Spiritual ซึ่งเป็นส่วนลึกส่วนวิญญูณนั้น หมายถึง ทิฐิฐิ ความคิด ความเห็น ความรู้ ความเชื่อ ความมีเหตุผลอย่างถูกต้อง นั้นส่วนสูง ส่วนลึกไปทีเดียว; ดังนั้นจึงแปลว่า ถูกต้องไม่มีส่วนเหลืออะไรให้กับพระองค์เลย. นั่นแหละคือคำว่า **สัมมา** ของพระพุทธเจ้า ที่ท่านทรงเอามาใช้กับอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นสัมมามรรค คือหนทางอันถูกต้อง; ตรงกันข้ามจากมิจจามรรค ซึ่งมีอยู่ชุดหนึ่งเหมือนกันเรียกว่าทางผิด ก็คือตรงกันข้ามทุกอย่างนั่นเอง. นี้เรียกว่า ความถูกต้องของมรรคแต่ละองค์ๆ ซึ่งมีรายละเอียดอย่างไร เราจะกล่าวกันต่อไป; ในที่นี้จะกล่าวรวบๆ ชนิดที่เป็นความหมายรวมเสียก่อน.

หนทางมีองค์ ๘ เป็นหนทางที่ถูกต้อง นี้เราเข้าใจกันแล้ว; แต่ยังมีคำว่า “อริย” คือ ประเสริฐเข้ามาอีก กำกับไวแน่นแฟ้นเข้ามาอีกว่า “**อริยมรรค**” แปลว่า **มรรคที่เป็นอริยะ** คือประเสริฐ. อริยะคำนี้ แปลว่า ประเสริฐ ซึ่งมักจะแปลกันว่า noble หรือ holy ดังนี้ก็ได้ แต่ความหมายทางตัวหนังสือ นั้น พระอรรถกถาจารย์ท่านนิยมแปลว่า “ไปจากข้าศึก”. อริ แปลว่า ข้าศึก; ยะ แปลว่า ไป; อริยะ แปลว่า ไปจากข้าศึก ข้าศึกคือความทุกข์ ไปจากข้าศึก ก็คือ อริยะ; อริยมรรคคือหนทางที่ไปจากข้าศึก ที่นี้เราอาจประนีประนอมให้ปรองดองกันได้ว่า **เพราะไปจากข้าศึกได้นั้นแหละจึงประเสริฐ** เป็น noble หรือ holy ขึ้นมา. นี้เรียกว่า “**อริยมรรคมีองค์แปด**” ดังที่กล่าวแล้ว.

สิ่งที่เรียกว่า มรรค หรือในทางพุทธศาสนานี้ ใช้ได้กว้าง ถึงกับ
 เรื่องทางโลกก็ใช้ได้ เรื่องทางธรรมก็ใช้ได้ น่าสมเพชเวทนาพวกเราในสมัย
 ปัจจุบันนี้ ที่บางคนบางท่านเข้าใจไปเสียว่า ศาสนานี้เป็นอุปสรรคอย่างร้ายกาจ
 ของความเจริญของโลก. นี่เขาต่อสู้ศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนาด้วยคำเท็จอย่างยิ่ง
 ไม่มีคำเท็จใดจะเสมอเหมือน. โปรดช่วยกันบอกกล่าวให้ทั่วกันด้วยว่า เขาเป็น
 คนกล่าวต่อพระพุทธศาสนาด้วยคำอย่างไม่มีอะไรจะเสมอเหมือน คือผู้ที่กล่าวว่า
 ธรรมะในพุทธศาสนานี้ ขวางความเจริญของบ้านเมือง ขวางความเจริญของโลก
 ดังนี้ เป็นต้น. บางทีเขาก็เป็นเจ้าหน้าที่ ที่จะจัดบ้านเมืองให้เป็นสุข ให้
 ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขด้วยซ้ำไป เขาพยายามกีดกันไม่ให้คนมาเกี่ยวข้องกับธรรมะ
 หรือศาสนา โดยกล่าวว่าศาสนาจะทำให้คนของประเทศเกียจคร้านบ้าง ทำตนเป็น
 ลูกตุ้มถ่วงความเจริญของประเทศบ้าง นี่เป็นเรื่องที่ผิดอย่างยิ่ง ไม่ตรงกับ
 ความจริงแม้แต่นิดเดียว.

ธรรมะนั้นย่อมมีไว้ให้ทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม ขอให้นำไปใช้
 ให้ถูกก็แล้วกัน ถ้าจะพูดให้รวบรัดที่นี้เดี๋ยวนี้ อาตมาก็กล่าวได้ว่า **มรรคมืองค์ ๘**
ซึ่งเป็นหนทางไปสู่พระนิพพานนี้แหละ เอามาใช้สร้าง**ความเจริญของบ้านเมือง**
ในโลกนี้ ในชาตินี้ ในชีวิตนี้ อย่างที่เห็นกันด้วยตาตาๆ นี้ก็ได้ ขอให้ศึกษา
 ให้เข้าใจให้ดี. ความเห็นถูกต้อง ความเข้าใจถูกต้อง ความไม่ฝืนถูกต้อง พูดจา
 ถูกต้อง ทำการงานถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง พากเพียรถูกต้อง ดำรงสติถูกต้อง
 ปกใจมั่นคงถูกต้องเหล่านี้ มันขัดขวางอะไรที่จะสร้าง**ความเจริญ**ให้แก่บ้านเมือง
 ของเราหรือแก่โลก คำเหล่านี้เป็นคำที่มีความหมายที่กว้าง นำมาใช้ในกรณีไหน
 ในทางที่ถูกที่ควรก็ได้ทั้งนั้น **มันเป็นอุปสรรคก็แต่ในทางที่ชั่วเท่านั้น**; ใน
 ทางที่ดีที่ชอบแล้ว ไม่มีทางที่จะเป็นอุปสรรคได้เลย. เพราะเหตุฉะนั้นในหลัก

ของพระพุทธานุศาสน์ จึงได้แบ่งมรรคมีองค์ ๘ นี้ ออกเป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือ **โลกิยมรรค** อย่างหนึ่ง **โลกุตตรมรรค** อีกอย่างหนึ่ง.

สำหรับคำว่า **โลกิยะ** และ**โลกุตตระ** ๒ คำนี้ มักจะถือเอาความหมายกันอย่างแคบๆ ว่าโลกิยะเป็นการกระทำของปุถุชน, โลกุตตระ เป็นการกระทำของพระอริยเจ้า; หรืออีกอย่างหนึ่งก็ว่าโลกิยะนั้น ยังกลับกลอกหรือกลับไปกลับมา, ส่วนโลกุตตระ เด็ดขาดตายตัวลงไปแล้ว ดังนั้นเป็นต้น แต่อาตมาขอรับรองให้ถือเอาความหมายให้กว้างกว่านั้น ดังเช่นในกรณีของมรรคมีองค์แปดนี้ ซึ่งจะได้ชี้ให้เห็นโดยละเอียดต่อไป.

โลกิยมรรค ก็เป็นไปในทางที่จะสำเร็จประโยชน์ตามวิสัยของโลก ส่วน**โลกุตตรมรรค** ก็คือ เป็นไปเพื่อสำเร็จประโยชน์ในการที่จะอยู่เหนือวิสัยโลก อันหมายถึงการบรรลุมรรค ผล นิพพาน. ที่อยู่ในวิสัยโลก ก็หมายความว่าอยู่ดีกินดี ในลักษณะที่เป็นธรรมดา อย่างที่เราเรียกกันว่า มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัตินั่นเอง ; แต่ยังอยู่ในวิสัยโลก ก็เพราะว่า ยังมีจิตใจ พอใจอยู่ในความเป็นอย่างนั้น หรือในโลกนั่นเอง ดังนั้น บางทีก็ต้องร้องไห้บ้างเป็นธรรมดา ทั้งที่ไม่ได้ทำผิด ทำชั่วอะไร ก็ต้องร้องไห้อยู่เป็นธรรมดา. ในเมืองสวรรค์ก็ยังต้องมีการร้องไห้ ขอให้เข้าใจอย่างนั้น เพราะว่ามันยังอยู่ในวิสัยโลก, ยังอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลง. แม้ไม่ทำผิด ทำชั่ว แต่ทำดีอยู่โดยประการทั้งปวง เมื่อสิ่งต่างๆไม่เป็นไปตามมปรารถนา เช่นความตายมาถึงก็ต้องร้องไห้อย่างนี้เป็นต้น แปลว่า เขาเป็นคนดี มีความสุขตามวิสัยโลกนี้เรียกว่า มนุษย์สมบัติ หรือสวรรค์สมบัติ แล้วแต่จะเรียก.

ส่วน**โลกุตตรมรรค**นั้น นำไปสู่निพพาน คือมีจิตใจอยู่เหนือการที่จะร้องไห้หรือหัวเราะอีกต่อไป เขาเห็นสิ่งต่างๆ ในโลกนี้เหมือนกับของเด็กเล่น ;

มีจิตใจว่างจากความรู้สึกว่าตัวกู ของกู โดยประการทั้งปวง จึงเป็นจิตใจที่อิสระสูงสุด เข้าอยู่เป็นหนึ่งเดียวกับความว่าง คือความไม่เปลี่ยนแปลง ความไม่ต้องเป็นไปตามกาลเวลา หรือตามเหตุปัจจัย; มันสูงสุดถึงอย่างนั้น. แต่แล้วในการปฏิบัติก็ใช้มรรคมีองค์ ๘ อย่างเดียว มีรูปร่างอย่างเดียวกันทั้งนั้น, มีองค์ ๘ องค์ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง เมื่อเป็นดังนี้ องค์มรรคทุกองค์นับตั้งแต่สัมมาทิฐิเป็นต้นไปทั้ง ๘ องค์นั้น ก็เลยต้องแบ่งเป็นอย่างโลกียะ และโลกุตระเป็น ๒ อย่างไปตาม.

องค์มรรคที่ ๑ คือสัมมาทิฐิ ที่ถูกแบ่งเป็นโลกียะและโลกุตระนั้น จะชี้ให้เห็นว่าต่างกันอย่างไร

สัมมาทิฐิ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจถูกต้องที่เป็นโลกียะ นั้น มีแนวอยู่ว่า เขามีความเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บิดามารดามี ครูบาอาจารย์มี นรกสวรรค์มี สัตว์เป็นอุปาทิกะมี อย่างนี้เป็นต้น; ถ้าเชื่ออย่างนี้ เห็นอย่างนี้ เข้าใจอย่างนี้ ก็เรียกว่ามีสัมมาทิฐิแล้ว หากแต่ว่าเป็นอย่างโลกียะ.

ที่ว่า มีดี มีชั่ว มีบุญ มีบาปนั้น หมายความว่า เขาเชื่อว่า ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว ; เพราะพอทำดี มันก็ดีแล้วตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติการกระทำนั้นว่าดีตรงกันหมด; ในการทำชั่วยกก็เหมือนกัน พอทำชั่วลงไป ก็ชั่วแล้ว ตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติที่ตัวการกระทำนั้นว่าชั่ว และทำลงไปแล้วมันก็ต้องชั่วแล้ว ชื่อนี้อย่าไปเอาผลพลอยได้เป็นเกณฑ์; เช่น เงิน ชื่อเสียง ที่พลอยได้นั้นมันเป็นหลักไม่ได้ แต่มันเป็นหลักได้อยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าเงินได้มาจากการทำชั่ว ต้องเป็นเงินชั่ว; ถ้าเงินมาจากการทำดี ก็เป็นเงินดี เงินชั่วยกก็ทำเจ้าของให้เป็นคนชั่ว กินใช้เข้าไปก็ทำให้เลือดเนื้อเป็นภูตผีปีศาจไปหมด; เงินดี

เมื่อเอามากินมาใช้ก็ทำให้เป็นสุขอย่างปกติ จึงทำให้เป็นคนดี. ชื่อเสียงก็เหมือนกัน ถ้าเป็นชื่อเสียงปลอมได้มาจากการทำชั่ว มันก็ทำคนนั้นแหละให้กลายเป็นภูตผีปีศาจไป; ถ้าชื่อเสียงดี มาจากการทำดี ก็ทำให้คนนั้นเป็นคนดีจริงๆ ได้เหมือนกัน. สิ่งเหล่านี้เป็นผลพลอยได้ ไม่ใช่ตัวกรรม. ตัวกรรมนั้นคือ การทำดี ดี ทำชั่วชั่ว, และมันสำเร็จไปแล้วตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติตัวการกระทำนั้นเองว่าดี หรือว่าชั่ว; ส่วนผลพลอยได้นั้น ก็มีทั้งทั้งดีชั่วตามกันไปอีก; เงินดีก็มี เงินชั่วก็มี ชื่อเสียงดีก็มี ชื่อเสียงชั่วก็มี. ฉะนั้นอย่าไปเชื่อว่า ทำดีเกือบตาย ไม่เห็นได้เงิน ได้ชื่อเสียง; อย่างนี้มันเป็นความเข้าใจผิดมาก เพราะมันดีเสร็จแล้ว แต่ว่าผลพลอยได้ส่วนนั้น มันยังไม่ทันจะได้ อาจจะได้ทีหลังก็ได้ บางทีไปคิดเสียว่า บางคนทำเลว ทำชั่วอยู่หลังจากกลับได้รวย ได้ชื่อเสียง; ที่จริงทำชั่วนั้นมันต้องชั่วแล้ว คนนั้นต้องชั่วแล้ว, เงินที่ได้มาก็เป็นเงินชั่ว ชื่อเสียงก็ชื่อเสียงปลอม เอามาทำตัวเองให้เป็นภูตผีปีศาจ ไม่ใช่มนุษย์. ถ้าเอามาหล่อเลี้ยงชีวิตตัวเองและลูกเมียก็พลอยเป็นภูตผีปีศาจกันไปหมดทั้งบ้านทั้งครอบครัวอย่างนี้. การเข้าใจถูกต้องอย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ในเรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาป.

ส่วนสัมมาทิฏฐิที่ว่า บิดามารดามี ครูบาอาจารย์มีนั้น หมายความว่าพวกมิชฌาทิฏฐินั้น เขาไม่ยอมรับว่า บิดามารดาเป็นบิดามารดา เขาถือว่าท่านทั้งสองนี้อาศัยความสุข สนุกส่วนตัวท่านต่างหากไม่ได้ตั้งใจให้เราเกิดมาเป็นต้น เขาไม่ถือว่าเป็นบิดามารดา. และไม่ถือว่ามีครูบาอาจารย์, เขามีแต่บุคคลที่รับจ้างสอนหนังสือ เป็นลูกจ้าง. และเขาไม่ถือว่ามีอุปปาติกกำเนิด คือว่าตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดา เป็นสัตว์นรกเป็นต้น. นี่เป็นเพราะเขาไม่มองเห็น แม้แต่ว่าคนเรานี้ยังนั่งอยู่ที่นี่ พอเราคิดอย่างสัตว์นรกก็เกิดเป็นสัตว์นรกแล้ว, พอเราคิดอย่างเทวดา ก็เป็นเทวดาแล้ว, เราคิดอย่างใจก็เป็นใจแล้ว , ถ้าคิดอย่าง

สุภาพบุรุษ ก็เป็นสุภาพบุรุษแล้ว; ณ ที่ตรงนี้เอง ด้วยความคิดสักว่า ขณะจิตหนึ่งเท่านั้น ก็เกิดเป็นนั่นเกิดเป็นนี่ เกิดเป็นโน่นได้ต่าง ๆ นานา นี่คืออุปปาติกกำเนิด ส่วนพวกที่เป็นสัมมาทิฐิผู้นั้นยอมรับว่าบิดามารดามี ครูบาอาจารย์มี, และเชื่อว่าอุปปาติกกำเนิดอย่างนี้มี แล้วเขาก็กลัวที่จะไปเกิดชั่ว เป็นเหตุให้เชื่อว่านรกมีจริง สวรรค์มีจริง, ไปเกิดในนรกก็เป็นได้จริง, ไปเกิดในสวรรค์ก็เป็นได้จริง; เท่านั้นก็พอแล้วที่จะเรียกว่า โลกียสัมมาทิฐิ มีแต่จะทำให้คนให้ดี ทำให้คนขยันในความดี ขะมักเขม้นในความดี มีปัญญารู้ว่าควรจะทำอะไร ไม่ควรทำอะไร ; ไม่เป็นที่ขัดขวางความเจริญทางไหนเลย.

แต่ว่าสัมมาทิฐิเพียงเท่านั้น ยังไม่ทำให้อยู่เหนืออาภรณ์ เหนือโลก เหนือความบีบคั้นของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้ ฉะนั้นเขาจะเป็นเพียงคนดี ก็มีการร้องไห้อย่างคนดี นี่เป็นธรรมดา. ข้อนี้ทำให้พูดได้อย่างลึกซึ้งต่อไปอีกว่า คนมีบุญก็ทุกข์อย่างคนมีบุญ คนมีบาปก็เป็นทุกข์ไปตามประสาคนมีบาป เช่นเดียวกับคนที่เปื้อนเศษฐิ ก็มีความทุกข์ไปอีกแบบหนึ่งตามประสาคนที่เปื้อนเศษฐิ ไม่ใช่เหมือนกับคนขอทาน ดังนี้. หรือว่าคนที่เปื้อนพระเจ้าแผ่นดินก็มี ความทุกข์อีกแบบหนึ่ง ตามแบบของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่แบบเดียวกับราษฎรอย่างนี้เป็นต้น. อย่างนี้เรียกว่า ยังไม่พ้นทุกข์, แต่ละแบบมีความทุกข์ตามแบบของตนๆ; แต่ว่าเมื่อรวมกันทั้งหมดแล้ว มีความทุกข์เพราะปัญหาแห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือเพราะว่า ธรรมชาติที่เด็ดขาดนั้น ไม่เอื้ออวยกับใครหมด; มีกฎเกณฑ์ของมันอย่างไร มันก็เป็นไปอย่างนั้น; เพราะฉะนั้นเพียงแต่อำนาจของสัมมาทิฐิโลกียะนี้ ไม่พอที่จะดับทุกข์ทั้งปวงได้ จึงต้องมีสัมมาทิฐิประเภทโลกุตตระขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง.

ที่นี้ สัมมาทิฐิประเภทโลกุตตระ ที่สูงขึ้นไปนี้ก็คือรู้ เรื่องอริยสัจ ได้แก่การรู้อย่างถูกต้องว่า ทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร นิพพาน

คือทุกข์ดับสนิทนั้นเป็นอย่างไร, มรรค คือข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงนั้นเป็นอย่างไร. นี่แหละมันสูง หรือกว้างจนถึงกับครอบคลุมความทุกข์ ทุกชนิดไว้. รู้อย่างนี้ แล้วสามารถจะดับทุกข์สิ้นเชิง.

อีกอย่างหนึ่งโลกุตตรสัมมาทิฐิ คือมีความรู้เรื่องกรรมที่สาม คือกรรม อริยมรรคมีองค์แปด ประเภทที่เป็นโลกุตตระนี่เอง ที่ปฏิบัติแล้วทำให้จิตเข้าถึง ความหลุดพ้นจากความยึดมั่น ถือมั่นว่าตัวกู ของกู ไม่ยึดถือในกรรมที่หนึ่ง ที่สอง คือกรรมดี กรรมชั่วอีกต่อไป คือมีจิตใจอยู่เหนือความรู้สึกที่จะยึดดี ยึดชั่ว เป็นจิตใจที่เป็นอิสระ อยู่เหนือกรรมทั้งปวง. อย่างนี้เรียกว่า เป็นกรรมที่สาม. หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือรู้ เรื่องปัจจุสมุปบาท ว่าสิ่งต่างๆ อาศัยกันเกิดขึ้นแล้ว เป็นไปอย่างนั้นๆ, อาศัยกันเกิดขึ้นแล้วเป็นไปอย่างนั้นๆ เหมือนลูกโซ่คล้องกัน เป็นสายตามเรื่องของปัจจุสมุปบาท ไม่ต้องมีใครที่ไถนยื่นมือเข้ามา; ไม่ต้อง มีเทวดาศักดิ์สิทธิ์ หรือพระเจ้าศักดิ์สิทธิ์ที่ไถนยื่นมือเข้ามา; เพียงแต่อาศัย อำนาจแห่งเหตุปัจจัย หรือเหตุผลของมันเองล้วนๆ สิ่งต่างๆ ก็เกิดขึ้นและเป็น ไปได้. นี่เรียกว่ารู้เรื่องปัจจุสมุปบาท. แต่ในที่สุดก็ต้องรู้ เรื่องไตรลักษณ์. ไตรลักษณ์คือลักษณะที่สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนตฺตา. หรือสรุปความว่า “สพฺเพ ธมฺเ นาลํ อภินิเวสยา” สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่มีสิ่งใดเลย ที่ควรเข้าไปยึดมั่น ถือมั่นว่า เป็นตัวเรา ของเรา อย่างนี้.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า “โลกุตตรสัมมาทิฐิ” คือความเห็นชอบขั้นที่เป็น ไปเพื่อโลกุตระ ทำให้อยู่เหนือวิสัยโลก; ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของโลก ไม่ทำให้บุคคลนั้นรู้สึกสะเทือนใจ, เขาอยู่เหนือความห่วงใยไปตามโลก ; แต่แล้วก็ไม่เป็นอุปสรรคศัตรู แก่การสร้างความสำเร็จของโลกชนิดไหนเลย. การที่เป็นผู้มีจิตใจว่างจากความยึดถือชนิดนั้นเสียอีก จะช่วยให้ทำอะไรได้ไม่ผิด ทำได้เก่ง ดังที่อาตมาได้กล่าวถึงอานิสงส์ของความมีจิตว่าง ดังตัวอย่างในการ บรรยายในครั้งที่แล้วมา.

สัมมาทิฐิประเภทโลกุตตระนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน โดยตรง, ทำให้มีจิตใจอยู่เหนือวิสัยโลก ไม่เหมือนกัยสัมมาทิฐิ ประเภทแรกหรืออย่างโลกียะ ซึ่งเป็นไปตามวิสัยโลก; ดังนั้นสัมมาทิฐิจึงต้อง แบ่งเป็นโลกียะและโลกุตตระอย่างนี้.

ที่นี้ก็มาถึง **สัมมาสังกัปป**. ความดำริฝัฝ้นชอบนี้ก็เหมือนกัน ถ้า ดำริไปตามเรื่องราวของโลกในทางที่ถูก ที่ชอบ ก็เรียกว่า สัมมาสังกัปปอย่างโลก; ถ้าดำริเพื่อนิพพานหรือเหนือโลก ก็เป็นโลกุตตรสัมมาสังกัปป.

ส่วน **สัมมาวาจา** หรือการพูดจาชอบนั้น ถ้าพูดจาเรื่องโลกๆ อย่าง ถูกต้อง เป็นการพูดจาถูกต้องไปตามวิสัยโลก ก็เป็นสัมมาวาจาอย่างโลกียะ; ถ้าพูดจาไปในทางเหนือโลก พ้นจากโลก ก็เป็นสัมมาวาจาอย่างโลกุตตระอีก เช่นเดียวกัน.

สัมมากัมมันโต การกระทำชอบ ก็มีหลักอย่างเดียวกันอีก : สัมมา- กัมมันโต นี้ท่านจำแนกเป็นการเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิชฌาจาร. อาตมามีข้อที่จะบอกกล่าวที่ประหลาดอีกอย่างหนึ่งว่า ในพระบาลีพุทธภาษิตที่ กล่าวถึงมรรคมืองค์แปดนี้ เมื่อกล่าวถึงสัมมากัมมันโตนี้ แม้กล่าวกับภิกษุสงฆ์ ก็ยังมีบาลีจำแนกเป็น ปาณาติบาต, อทินนาทาน, กาเมสุ มิชฌาจาร ไม่ได้ เปลี่ยนข้อที่สามเป็น อพฺรหฺมจริยา เลย, นี่ประหลาดไหม; คือมันเป็น อย่างเดียวกับที่กล่าวกับฆราวาสในเรื่องศีลของฆราวาส ; เพราะฉะนั้นท่านต้อง เข้าใจในคำว่า กาเมสุ มิชฌาจาร นี้ให้ดี ๆ. สำหรับคำว่า ปาณาติบาต นั้น ไม่ต้องพูดกันแล้ว หมายถึงการเบียดเบียน ทำอันตรายแก่ร่างกายและชีวิตของ สัตว์อื่นด้วยเจตนาที่เห็นแก่ ตัวกู ของกู ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว. อทินนาทาน

ก็เหมือนกัน ถือเอาสิ่งของผู้อื่นไม่ได้ให้ ด้วยความเห็นแก่ตัวกู ของกู; แต่พอมาถึง กาเมสุ มิจฉาจารย์นี้ คนโดยมากมักจะเข้าใจเสียว่า หมายถึงการประพฤติดิตทางชู้สาวเท่านั้น เลยทำให้เด็ก ๆ ไม่ต้องถือศีลข้อนี้ เพราะเด็กเล็กๆ ขนาดเด็กอนุบาลจะผิดศีลชู้สาวได้อย่างไร. อาตมาได้ยืนยันมาหนักหนาแล้วว่า ข้อนี้ต้องแปลให้ถูกต้องตามตัวหนังสือที่มีอยู่ ว่า “กาเมสุ มิจฉาจารย์” นี้แปลว่า **ประพฤติดิตในของรักของใคร่ทั้งหลาย**. “สุ” เป็นวิภัติและเป็นพหูพจน์นะ แปลว่าทั้งหลาย; กาเมสุ แปลว่า ในกามทั้งหลาย คือในของรักใคร่ทั้งหลาย; มิจฉาจารย์แปลว่า ประพฤติดิต ถูกแล้วการประพฤติดิตในทางชู้สาวทั้งหลายนั้นเป็นการประพฤติดิตในกาม ในของใคร่อย่างหนึ่งนั้นแน่นอน แต่ว่าเด็ก ๆ เล็กๆ ที่ประพฤติดิตในของรักของใคร่ของบุคคลอื่น เช่น เด็กคนหนึ่งรักตุ๊กตามากแล้วเด็กเล็กๆ อีกคนหนึ่งไปทำให้สกปรก หรือย่ำยีเล่น ให้เจ้าของเขาเจ็บช้ำน้ำใจเช่นนั้น นี่ก็ผิดศีลข้อนี้อย่างเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนกัน. ฉะนั้นครูบาอาจารย์จะต้องพยายามอธิบายให้เด็กเล็กๆ รู้จักรักษาศีลข้อสามด้วย อย่าไปเข้าใจว่ายังไม่เป็นเด็กหนุ่มสาว แล้วไม่ต้องถือศีลข้อนี้. แต่เมื่ออาตมาอธิบายอย่างนี้มีผู้รู้บางคนเอาไปกระแนะกระแหนในวิทยุกระจายเสียงด้วยซ้ำไปว่า อธิบายบ้าๆ บอๆ อธิบายเอาเองตามชอบใจอย่างนี้; แต่อาตมาก็ยังยืนยันในข้อนี้อีกครั้งหนึ่งว่ากาเมสุ มิจฉาจารย์ ต้องแปลอย่างนี้ ต้องมีความหมายอย่างนี้นี้ขอฝากไว้ด้วย.

ทุกคนถ้าประพฤติดิตในของรักของคนอื่น ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งแล้ว ก็เรียกว่าประพฤติดิตศีลข้อที่สามนี้ทั้งนั้น. เรื่องนี้มันไม่เหมือนกับไปฆ่า ซึ่งเราก็คannotไปฆ่าเขา, และมันก็ไม่เหมือนกับไปลักของเขา. เรื่องนี้มันเป็นเรื่องทำให้เขาเจ็บช้ำน้ำใจหรือเสียหาย ในเรื่องเกี่ยวกับของรักเท่านั้น; เพราะ

คำว่า “กามะ” นี้แปลว่า รัก หรือ ใคร่ ในของรักหรือของใคร่ทั้งหลาย อย่าได้ไปประพฤติก่อกวนเข้าเป็นอันขาด. เพียงแต่ว่าคนหนึ่ง เขาซื้อรถจักรยานมาใหม่ ๆ เขากำลังรักของเขาอยู่ คนหยาบคายคนหนึ่ง ไปทำของเขาให้สกปรก หรือเสียหายไป มันไม่อาจจะผิดศีลข้ออื่นได้ก็จริง แต่มันจะ ต้องศีลข้อสามนี้ไม่มากนัก; เพราะฉะนั้นถ้าเราจะช่วยกันรักษาศีลข้อนี้ให้สะอาดแล้ว โลกนี้จะสะอาดขึ้นอีกเป็นอันมาก.

เรื่องศีลอย่างนี้จะเป็นโลกียะ หรือโลกุตตระได้อย่างไร ขอให้ฟังต่อไป : ขึ้นชื่อว่าพวกโลกียะแล้ว ไม่ว่าจะอย่างไรหมด ย่อมยังอยู่ในขั้นเด็กสอนเดิน เป็นเด็กอมมือหรือเด็กสอนเดินทั้งนั้น คือต้องคิด ต้องทำไปด้วยเจตนาตามทบบัญญัตินั้นๆ. โดยเนื้อแท้ในความรู้สึกส่วนลึกนั้น ยังไม่รู้ ยังไม่เข้าใจ ยังไม่แจ่มแจ้ง ฉะนั้นจึงต้องเจตนาทำ; เช่นว่ารักษาศีลก็ไปปฏิญญาต่อพระที่วัดว่าจะรักษาศีล ทั้งนี้เพื่อผูกมัดตัวเองเอาไว้ แล้วก็มาตั้งอกตั้งใจเพื่อจะรักษา. แต่แล้วก็ตบยุงบ้าง เดี่ยวก็เอาเปรียบคนนั้นคนนี้บ้าง เดี่ยวก็ไปล่วงของรักของคนอื่นเข้าแล้ว; ศีลนี้ลุ่มๆ ดอนๆ เว้าๆ แหว่งๆ ต่างๆ พริ้วๆ อย่างนี้รักษาให้จนตาย มันก็ไม่เคยบริสุทธิ์สักที; ไม่เป็นอริยกันตศีลที่พระอริยเจ้าพอใจได้เลย. นี่เป็นแบบโลกียะซึ่งต้องอาศัยเจตนา ความตั้งใจเจตนาพยายามระมัดระวัง.

แต่ถ้าเป็นศีลแบบโลกุตตระแล้ว มันมาเหนือเมฆ. อาตมาขอใช้คำอย่างนี้ แม้จะโงกโงกไปบ้างก็ขออภัย เพื่อบรรัดเวลา. ข้อนี้เป็นไปโดยหลักที่ว่า เพราะได้ไปศึกษาเรื่องสุญญตา คือไม่มีอะไรที่ควรยึดถือ เป็นตัวกูหรือของกูเลย; เมื่อจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู ของกูอย่างนี้แล้ว มันลึกของใครไม่ได้ มันหาใครไม่ได้ มันไปประพฤติก่อกวนของรักของใครไม่ได้;

มันจึงเป็นศิลปะที่บริสุทธิ์ไปเสียทุกกระเบียดนิ้วและทุกวินาที หรือทุกลมหายใจ เข้าออกเลย ศิลปะที่เป็นโลกุตตระระย่อมเป็นอย่างนี้. เพราะเขาได้ทำจิตใจให้มองเห็น โลกเป็นของเด็กเล่นไปเสียก่อนแล้ว จิตอยู่เหนือวิสัยโลกแล้ว จึงไม่มีจิตใจที่ไหน ที่จะมาเป็นตัวเจตนาที่จะฆ่าเขา ลักเขา ล้วงเกินของรักของเขา มันจึงเป็นศิลปะที่พระอรียะเจ้าชอบใจ เรียกว่า **อริยกันตศิลป์** เป็นศิลปะชนิดที่เป็นรากฐานของการ บรรลุมรรคผล ผลอย่างแท้จริง. ส่วนศิลป์โลกิยะนั้น ล้มลุกคลุกคลาน รักษาศิลป์ จนตายไม่เคยบริสุทธิ์ นี่มันก็เป็นไปตามเรื่องของชาวโลก ; เป็นชาวโลกชนิด ที่ยังไม่สามารถจะทำอะไรให้ดีกว่านั้นได้.

ครูบาอาจารย์ของเราเป็นชนชั้นปัญญาชน ย่อมมีสติปัญญา มีความสามารถพอที่จะฟังเรื่องสุญญตาเข้าใจ ฉะนั้นขอให้สนใจเกิดไม่เสียหลาย; จะทำให้ รักษาศิลป์ได้ง่ายๆ เหมือนว่าเล่น และมีศิลป์บริสุทธิ์ผุดผ่อง เป็นที่ชอบใจของพระ อริยเจ้าได้ เพราะมันเป็นการห้ามกันเด็ดขาดอยู่ในภายในเสียเอง ไม่ต้องมา ล้ำรวมห้ามกันข้างนอก; ซึ่งถ้ากิเลสมันทะลุออกมาถึงข้างนอกเสียแล้ว มันจะฆ่า มันจะลัก มันจะเอาเปรียบอะไรๆ อยู่ทุกเมื่อ นี่มันไม่ไหว สู้มันไม่ไหว; ฉะนั้น จึงเป็นโลกียศิลป์อยู่เรื่อย ไม่สำเร็จประโยชน์ ผลentrataก็ต้องไปอยู่ในคุกอยู่ในตะราง เพราะมันคอยแต่จะพุ่งออกมาเรื่อย แต่ถ้าตัดต้นตอมันข้างในได้แล้ว คือเป็นศิลปะ ที่จะโน้มนำไปฝ่ายโลกุตตระได้แล้วมันสบาย ; รักษาศิลป์สักเท่าไรๆ ก็ไม่รำคาญ ไม่เดือดร้อน ไม่รู้สึกว่ามันมาก ไม่ยุ่งยากเลย; จะบัญญัติศิลป์มาให้สักกี่ร้อยข้อก็ยังรักษา ได้ เพราะมันเป็นการรักษาเพียงตัวเดียว คือรักษาเรื่องว่างจากตัวกู ของกูนี้เอง.

สำหรับ**สัมมาอาชีโว** นั้น เกือบจะไม่ต้องกล่าวอธิบายอะไรมากมายนัก เพราะว่าพอจะเข้าใจกันได้ว่า สมรวาสมีอาชีพอย่างไร บรรพชิตมีอาชีพอย่างไร และแม้แต่พระพุทธเจ้ามีอาชีพอย่างไร ก็ยังพอจะกล่าวได้ว่า มันต่างๆ กัน.

คนเราตามธรรมดาเมื่ออาศัยด้วยเหตุใด ก็ทำไปอย่างคนธรรมดา; คนที่ไม่ต้องเป็นอย่างนั้น มีอาศัยด้วยสติปัญญา ก็ทำไปด้วยสติปัญญา; ขอแต่ให้มันไม่เป็นการผิดธรรมะก็แล้วกัน ที่สูงไปกว่านั้น เช่น พระอรหันต์ พระอริยเจ้า ท่านมี**อาศัยเป็นเจ้านี้** เหมือนพวกครูเรานี้, ซึ่งอาตมาหมายถึงครูอุดมคติ ที่กล่าวปัญญาตัวเองว่าเป็นครูตามอุดมคตินั้น จะมีอุดมคติอย่างเดียวกับพระอรหันต์ หรือพระอริยสาวก แล้วก็มีอาศัยเป็นเจ้านี้เช่นเดียวกัน. การที่มีอาศัยเป็นเจ้านี้อย่างนี้ เขาเรียกว่า **สามิบริโภค**. สามิ แปลว่า นาย หรือเจ้านี้; บริโภค ก็แปลว่าบริโภค การบริโภคอย่างเจ้านี้หรืออย่างนายก็คือ **สิ่งที่เรา** **ได้ทำให้ไปแก่ผู้อื่นนั้นมีความมากมาย จนเหลือที่เขาจะตอบแทนไหว**; เขาเป็นลูกหนี้อย่างยิ่ง เขาจึงต้องผ่อนผันใช้หนี้ทีละนิดๆ เท่าที่เขาจะสามารถใช้ให้แก่เราได้.

สำหรับพระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้านี้ ท่านมีคุณประโยชน์แก่สัตว์โลกมากมาย จนคำนวณไม่ไหวทีเดียว แล้วสัตว์โลกผ่อนใช้หนี้ให้ท่านเท่าที่จะใช้หนี้ให้ได้ ดังนั้นการบริโภคปัจจัยสี่ของท่านนั้น จึงเป็นการบริโภคอย่างเจ้านี้ นี่แหละคืออาศัยของเจ้านี้ ขอให้ฟังดูให้ดี. ถ้าครูบาอาจารย์ของเรามีอุดมคติอย่างทีกล่ามาแล้วในการบรรยายครั้งที่ ๑, ที่ ๒, ที่ ๓ ซึ่งได้ยืนยันว่าทำให้รู้สึกหนาวๆ ร้อนๆ กันนั้นก็เพื่ออุดมคติของครูจะได้บริบูรณ์ ทำให้ครูเป็นปูชนียบุคคล เลยกลายเป็นเจ้านี้ แล้วก็เหลืออยู่อย่างเดียวกันแต่ว่า สัตว์โลกหรือประชาชนโลกนี้ จะต้องผ่อนใช้หนี้ มันจึงเป็นอาศัยที่ประหลาดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นอาศัยของปูชนียบุคคล ไม่ใช่ลูกจ้างอย่างนี้เป็นต้น อาตมายกตัวอย่างอาศัยต่างๆ กันมาให้ฟังดังนี้ ก็เพื่อจะเป็นเครื่องช่วยยให้เข้าใจชัดเจนว่า อาศัยมีหลายอย่าง; ขออย่าทำไปให้ผิดวิธี ก็จะเป็นสัมมาอาชีวะไปหมด แต่ทว่า นักบวชบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง ไม่ทำหน้าที่ของบรรพชิต มันก็หมดอาศัยเจ้านี้ไปทันที กลายเป็นอาศัยลูกหนี้ไป. เมื่อทำงานไม่คุ้มค่าข้าวสุกก็เป็นบาป คือถึงกับตกนรก

ไปเลยอย่างนี้เป็นต้น ไม่ยกเว้นใคร; ไม่เฉพาะแต่ชาวบ้าน แม้แต่บรรพชิต ก็ยังอยู่ในกฎเกณฑ์อันเดียวกัน.

สัมมาวาจาโม แปลว่า **ปากเพียรชอบ** โดยหลักนั้น ท่านวางไว้ว่า ปากเพียรที่จะไม่ทำให้เกิดให้ชั่ว; และปากเพียรที่จะละสิ่งที่ผิดที่ชั่วที่มีอยู่ก่อนนั้นเสีย นี้คือนิ่ง; และอีกคือนิ่งก็คือ ปากเพียรที่จะทำให้มันถูก มันดีขึ้นมา, แล้วก็ ปากเพียรจะรักษาสิ่งที่ถูกที่ดีอยู่แล้วนั้น ให้ยังคงอยู่และเจริญขึ้นไป นี่อีกคือนิ่ง, รวมเป็นสองคู่. นี่คือนวหรือประมวลทั้งหมด ของสิ่งที่เรียกว่าปากเพียร. คิดดูเถิดว่า หลักที่กล่าวนี้จะเป็นอุปสรรคศัตรูแก่การสร้างบ้านเมืองไม่ให้เจริญ ได้อย่างไร.

ถ้าเป็นบรรพชิต ก็ต้องมีความปากเพียรไปตามแบบบรรพชิต เอามาปนกันไม่ได้; ถ้าเป็นชาวบ้าน ก็ต้องปากเพียรไปตามแบบของชาวบ้าน ; แล้วมันก็ยังอยู่ในร่องรอยของอริยมรรคมีองค์ ๘ ด้วยกันทั้งนั้น.

สัมมาสติ หมายถึงการที่จิตทรงตัวอยู่ได้ ในลักษณะที่อารมณ์หรือโลก มาทำให้หวั่นไหวเปลี่ยนแปลง งอนแง่นคลอนแคลนไม่ได้; หมายความว่า ไม่มีอะไรมาช่วยให้ลุ่มหลงไปตามได้; เพราะว่าจิตใจของเราเนี่ย ถ้าถูกอะไรมาดึง มาจูงไปได้แล้ว มันก็เสียการทรงตัว มีแต่จะตกไปในฝ่ายต่ำ; ฉะนั้น สติจะต้อง ทรงตัวอยู่ให้สมบูรณ์ ในการที่จะรู้ว่า อะไรเป็นอะไร แล้วทรงตัวอยู่ได้อย่างไม่ เสียหลัก. ไม่ว่ารูปจะเข้ามาทางตา เสียงจะเข้ามาทางหู หรือกลิ่นเข้ามาทางจมูก หรืออะไรเข้ามาทางไหนก็ตาม จะต้องมีสติสัมปชัญญะพร้อมบริบูรณ์อยู่เสมอที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร โดยที่ถูกต้องก็คือ จะไม่ยึดมั่นอะไรว่าเป็นตัวกู เป็นของกูนั่นเอง. นี่เรียกว่า สัมมาสติ สติที่ถูกต้องอย่างยิ่ง. หรืออีกชื่อหนึ่งก็เรียกว่า **ความไม่ ประมาท**. ถ้ามีสติอย่างนี้ เรียกว่ามีความไม่ประมาท เป็นอยู่ด้วยความไม่

ประมาณ ; พอเสียหลักทรงตัวอยู่ไม่ได้ เป็นผู้ไม่มีสติ ก็เรียกว่าเป็นผู้ประมาณแล้ว.

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ คือความตั้งใจไว้มั่นคงโดยชอบ. คำว่า “ชอบ” นี้ ภาษาบาลีขยายความออกไปเป็น *กัมมณียะ*. *กัมมณียะ* แปลว่า “ควรแก่การกระทำการงาน”. **จิตที่มีลักษณะเป็นสมาธินั้น** มีหลักว่า “*ปริสุทฺโธ, สมาหิต, กมฺมณีย*”. *ปริสุทฺโธ* แปลว่า บริสุทธิ์หมดจด ; *สมาหิต* แปลว่า ตั้งมั่น ; *กมฺมณีย* = ควรแก่การงาน แล้วถือเอาความหมายของคำว่า *กัมมณีย* = ควรแก่การงาน นี่เป็นหลักสำคัญ ; เพราะถ้ามันบริสุทธิ์ มันก็ย่อมควรแก่การงาน และเมื่อมันตั้งมั่น มันย่อมควรแก่การงาน ; เพราะฉะนั้นเราถือเอาคำว่า **ควรแก่การงาน** นี่เป็นหลักแต่เพียงคำเดียวก็พอแล้ว.

ในเวลาใด **จิตแน่วแน่ ควรแก่การคิด การนึกการตัดสินใจ การพิจารณา การแทงตลอดปัญหาอะไรต่างๆ แล้ว** นั้นเรียกว่า จิตมีสภาพเป็น *กัมมณีย*; นั่นแหละคือความหมายของคำว่า **สมาธิที่แท้จริง**. ถ้าพิจารณาดูแล้วก็ตรงกับคำว่า *active*; *กัมมณีย* นี้ตรงกับคำว่า *active* ไม่ใช่หมายความว่า มันวิ่งวุ่น ลนลาน ว่องไวถึงขนาดลนลาน อย่างนั้นก็ไม่ใช่ ; มันไวต่อการทำงานที่ถูกต้องต่างหาก. แล้วคิดดูเถิดว่าใครบ้างที่ไม่ต้องการจิตชนิดนี้ ; ไม่ว่าในเรื่องโลก ๆ หรือในเรื่องธรรม. ไม่ใช่ว่าถ้าเป็นสัมมาสมาธิแล้ว ต้องไปนั่งตัวแข็งอยู่ในป่าในถ้ำ ไม่ทำอะไร อย่างนี้ไม่ใช่; อย่างนี้ว่าเอาเอง, พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ว่า. สัมมาสมาธิของท่าน ต้องหมายถึง *ปริสุทฺโธ* คือบริสุทธิ์, *สมาหิต* คือตั้งมั่น, *กมฺมณีย* คือควรแก่การงานอยู่เสมอ ; เป็นจิตที่ใช้ได้ทุกกรณี.

องค์ทั้ง ๘ นี้ นับตั้งแต่สัมมาทิฐิ มาจนถึงสัมมาสมาธินี้เป็น factor อันหนึ่งๆ รวมกันเข้าเป็นเรื่องเดียวคือ **มรรค** ; ฉะนั้นจะเป็นทางเดินไปสู่ นิพพานได้ ก็ต่อเมื่อครบทั้ง ๘ องค์ รวมเป็นทางทางเดียวกัน.

สำหรับคำว่า สัมมาทิฐิ นั้น; คำว่า “สัมมา” เขาแปลว่า right; ส่วนคำว่า “ทิฐิ” นี้ เขาแปลกันว่า view บ้าง, ว่า believe บ้าง, ว่า under-standing บ้าง รวมความหมายเข้าด้วยกันแล้ว จะว่าอย่างไร ขอให้ท่านครูบาอาจารย์พิจารณาดูเอาเองก็แล้วกัน สัมมาทิฐิ = Right Understanding.

คำว่า สัมมาสังกัปปो ดำริชอบนี้, คำว่า “สังกัปปะ” เขาแปลกันว่า aim, หรือจะให้รุนแรงถึงกับ ambition ก็ได้ แต่ต้องอยู่ในควบคุมของสติปัญญา ไม่อยู่ในความควบคุมของกิเลสตัณหา. สัมมาสังกัปปะ = Right Aim.

ส่วนวาจาซึ่งหมายถึงการพูดจา นั้น เขาแปลกันว่า speech ตามธรรมดา นี่เอง. การพูดจาที่ถูกต้องเรียกว่า สัมมาวาจา = Right Speech.

สัมมากัมมันโต, การทำงานชอบนั้น ที่จริงไม่ใช่ทำงาน แต่หมายถึง การกระทำ เท่านั้น; ดังนั้นเขาจึงแปลคำกัมมันโตกันว่า conduct; สัมมากัมมันโต = Right Conduct.

สัมมาอาชีโว, คำว่าอาชีพนี้ เขาแปลว่า livelihood; คำว่า conduct กับคำว่า livelihood ต่างกันอย่างไร ครูบาอาจารย์ก็รู้ดี ฉะนั้นมันไม่ปนกันได้; ขออย่าไปแปล “กัมมันโต” ว่า ทำงานเข้า เดียวจะไปปนกับการทำอาชีพไป; conducy เขาหมายถึงความประพฤติทางกาย ซึ่งเป็นเหตุให้ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ล่อวงเกินของรักของเขา ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น. สัมมาอาชีโว = Right Livelihood.

สัมมาวายาโม คำว่า “ความเพียร” ก็คือ effort นี่เอง สัมมาวายาโม = Right Effort.

คำว่า “สติ” แห่งคำว่าสมาสตินั้น เขาใช้คำว่า attentiveness คำนี้หมายถึงดำรงความสำนึกอยู่อย่างไม่เสียความทรงตัว; สมาสติ=Right Attentiveness.

ส่วนคำว่า “สมาธิ” นั้น เขาใช้คำว่า concentration; กิริยาที่เรียกว่า concentrate นั้น หมายความว่า รวม หรือ sublimate สิ่งที่มีมันพุ่งชนใช้อะไรไม่ได้ มาให้เป็นสิ่งที่ใช้งานได้ดีที่สุด ; สมาสมาธิ=Right Concentration.

ทั้งหมดนี้ เมื่อรวมกันเข้าเรียกว่า ทางมีองค์แปดอันประเสริฐ =Noble Eightfold Path.

ที่นี้ ทางนี้ ในภาษาบาลีมีพระพุทธานุชาตว่า แม่น้ำทั้งหลาย มีแม่น้ำคงคา ยมุนา ฯลฯ นั้นสายไหนก็ตามล้วนมีความลุ่มลาดไปทางมหาสมุทร ฉะนั้นหยดน้ำที่ตกลงไปในแม่น้ำเหล่านั้น มันไม่มีทางไปอื่น มันจะไปสู่มหาสมุทรหมด; อริยมรรคที่ตกคตบัญญัติแล้วนี้ก็เหมือนกัน มีความลาดเอียงไปทางนิพพาน อันเป็นที่สิ้นสุดของความทุกข์ ฉะนั้นใครเห็นตนเองลงไปได้ในร่องในรอยของอริยมรรคแล้ว จะง่ายเหมือนกลิ้งครกลงภูเขา คือจะไหลไปสู่กระแสของอริยมรรคนี้ไปสู่ความดับทุกข์ได้โดยง่าย. นี่แหละพระพุทธเจ้าท่านทรงรับรอง หรือรับประกันไว้ถึงอย่างนี้.

คนที่ไปพูดว่า แหม! ยาก, แหม! เหลือวิสัย, แหม! อย่างนั้น แหม! อย่างนี้ ไม่เอาแล้ว ; นี่มันเป็นข้อแก้ตัวของคนขี้เกียจ ของคนไม่เข้าใจ ของคนไม่เคารพตัวเอง ดังนี้ เป็นต้น. เพราะเป็นที่ยืนยันได้ว่า ถ้าเป็นอริยมรรคของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ของคนอื่นแล้ว จะต้องมีลักษณะลาดเอียงไปสู่ที่สุดของความทุกข์เสมอ ; ฉะนั้นเรามีหน้าที่ที่จะพยายามแต่ที่แรกๆ; เหมือนอย่าง

สะพานโค้งสูง ถ้าเราจะถีบรถจักรยานข้ามไป เราก็พยายามแต่ที่แรกๆ ให้มันไปถึงจุดสูงสุดของสะพานโค้ง แล้วที่ขาลงมันคล่องอย่างไร เราก็รู้กันดี; ดังนั้นขอให้เข้าใจว่า อริยมรรคของพระพุทธเจ้านี้ มันเหมือนกับการตั้งต้นที่จุดสูงสุดของสะพานโค้งแล้วลงไปสู่ความลาดอีกฝ่ายหนึ่งนั่น เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นการง่าย ไม่เหลือวิสัยที่เราจะเดินอยู่ในร่องรอยของอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งอาตมาระบุลงไปว่านั่นแหละคือ **ตัวจริยธรรม**.

ที่นี้ มีความหมายที่สำคัญอย่างยิ่งอีกความหมายหนึ่ง คือความหมายของคำว่า สัมมา = โดยชอบนั่นเอง เราจะต้องเข้าใจว่า สัมมา สัมมา โดยชอบๆ นี้รวมกันแล้ว มันหมายถึง การเป็นอยู่ชอบ มีชีวิตอยู่ชอบ มีลมหายใจอยู่ชอบ มีความถูกต้องทั้งทางกาย, ทางใจ และทั้งทางความคิดเห็น; คือทั้งทาง physical, ทาง mental, และทาง spiritual, ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น. ขอให้เราเพียงแต่เป็นอยู่ชอบในลักษณะเช่นนี้เท่านั้น ไม่ต้องทำอะไรมากไปกว่านี้; แล้วนอกนั้นมันจะเป็นไปอย่างที่เราเรียกว่า เป็นไปเอง; “ลูกบอลจะกลิ้งไปเอง”. ในลักษณะที่กล่าวได้ว่า เป็นอยู่ชอบนี้ จะทำให้โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์.

พระบาลีมีว่า “ถ้าภิกษุเหล่านี้จักมีความเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์” ความเป็นอยู่โดยชอบในที่นี้ ท่านทรงหมายถึง เป็นอยู่โดยมีอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือมีความชอบแปดประการ นี้เอง และเราก็ไม่เห็นว่ามันไหนจะเป็นเรื่องเหลือวิสัยเลย และไม่เห็นว่าอันไหนจะเป็นโทษ เป็นอันตรายแก่การสร้างความสำเร็จให้แก่โลกได้เลยทั้ง ๘ องค์นี้. ที่นี้ท่านอาจจะหันไปแย้งในข้อที่ว่า แหม ! มันง่ายเกินไปแล้ว จะเป็นพระอรหันต์ได้อย่างไรกัน ? นี่ความลับมันมีอยู่ในข้อที่ว่า :-

เหมือนอย่างว่า ถ้าเราล้อมเสือ หรือสิงโต หรือสัตว์ร้ายอะไรก็ตามไว้ในที่ล้อมได้, ล้อมมันเสียทั้งป่าที่มีสัตว์ร้ายอยู่ในนั้น ไม่มีทางที่จะได้อาหาร หรือไม่มีอาหารของสัตว์ร้ายที่จะเข้าไปให้มันกินได้, เรา boycott มันหมดทุกทางอย่างนี้ สัตว์ร้ายตัวนี้มันจะอยู่ได้อย่างไร ; ไม่ตายวันนี้ มันก็ต้องตายในหลายๆสิบวันข้างหน้า เพราะมันหิว มันอด มันผอม แล้วมันก็ต้องตาย; ฉะนั้นเมื่อเราเป็นอยู่ชอบตั้งแปดเหลี่ยม แปดประตูอย่างนี้ ก็เลยในสันดานมันไม่ได้อาหาร; คือไม่ได้อาหารทางตา, ทางหู, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกาย เพราะการเป็นอยู่ชอบไปหมดตามองค์แปดของมรรค; ก็เลยซึ่งมีลักษณะเหมือนกับเสือที่ถูกล้อมมันไม่ได้อาหาร และเราก็ไม่ต้องทำอะไร เพียงแต่เป็นอยู่ให้ชอบเท่านั้น มันจะตายเอง. ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงทรงยืนยันว่า ถ้าเป็นอยู่โดยวิธีถูกต้องแล้วโลกไม่มีว่างจากพระอรหันต์ คือจะมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกเรื่อยไป. แต่แล้วเราก็ไม่สนใจให้เพียงพอให้กับที่หลักธรรมะเหล่านี้ มีคุณสมบัติ มีคุณภาพ มีอานุภาพมากถึงนี้. นี่แหละคือข้อที่แสดงว่า เราอย่าทำเล่นกับสิ่งที่เรียกว่าจริยธรรม ที่เป็นตัวมรรคมีองค์แปด.

ที่นี้ อาตมาอยากจะชี้ให้ละเอียดยิ่งขึ้นเป็นประจำวันออกไปอีกว่า **สิ่งที่เรียกว่าทาง ที่จะไปสู่ความสิ้นสุดของทุกขนั้น มันมีวิธิต่างของมันอย่างไร.**

ข้อนี้ต้องขอรับรองให้ย้อนระลึกไปถึงคำบรรยายที่แล้วมา ที่พูดถึงเรื่องปฏิเสธสมุปปาท ที่ได้กล่าวแล้วว่า จิตใจของคนเราตามธรรมดาสามัญนั้น มันมีทางของมันเองอยู่ทางหนึ่ง **เป็นทางของกิเลสตามธรรมชาติ** คือว่า เมื่อได้มีการกระทบทางตา, ทางหู, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกาย, ทางใจ เป็นผัสสะแล้วมันไม่หยุดอยู่แค่ผัสสะ; มันย่อมปรุงเป็นเวทนา รู้สึกพอใจ ไม่พอใจอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา ; พอมันเป็นเวทนาขึ้นมาแล้ว มันไม่หยุดอยู่แค่เวทนา มันปรุง

เป็นตัณหา คืออยากอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่รู้สึกต่ออารมณ์นั้นอย่างไร; ดี สวย ก็อยากได้, ไม่ดีก็อยากตีให้ตาย, นี่มันเป็นเรื่องยาก เมื่อเป็นตัณหาขึ้นมา ; ครันมีตัณหาอยาก เป็นความอยากแล้ว มันต้องมีความรู้สึกว่าตัวกู หรือตัวเรา ตัวฉัน หรือตัวข้าพเจ้านี้เป็นผู้อยาก, และมีสิ่งที่เป็นของข้าพเจ้าตามความอยาก, มันจึงมีตัวกู ของกู (egoism) อย่างรุนแรงขึ้นมา นี่เรียกว่าเกิดอุปาทาน. ตัณหา ย่อมทำให้เกิดอุปาทาน; อุปาทานนี้มันทำให้เกิดความพร้อมหรือสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไปกว่านั้นอีก คือมันแสดงออกมาภายนอก โดยทางทวารของใจ เป็นมโนกรรม ที่เด่นชัดยิ่งขึ้น เป็นการสมบูรณ์ที่จะทำให้เห็นเป็นกรณีหนึ่งแล้ว เรียกว่า “ภพ”; แล้วเมื่อไรมันแสดงออกมาชัดแจ้งโดยสมบูรณ์ที่สุด คือเป็นตัวกู ของกู มีกิริยา ทำทางของตัวกู ของกู อย่างนั้นอย่างนี้ ให้คนอื่นเห็นโดยสมบูรณ์ หรืออย่างน้อย ตัวเองก็เห็นโดยสมบูรณ์ สำเร็จถึงที่สุด ในการยึดมั่นต่ออารมณ์นั้นๆ เป็นไปตาม ความรู้สึก ว่า ตัวกู ของกู โดยสมบูรณ์แล้ว ก็เรียกว่า “ชาติ”; คือเกิดเป็น “ตัวเรา” ขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้ โดยอุปาทิกกำเนิดอย่างสมบูรณ์ ดังที่กล่าว เมื่อตะกี้ที่ว่า พอคิดอย่างสัตว์นรก ก็เกิดเป็นสัตว์นรก ; พอคิดอย่างเทวดา ก็เกิดเป็นเทวดา อย่างนี้เป็นต้น. นี่เรียกว่าชาติ หรือความเกิด; แล้วก็มี ทุกข์ เพราะความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้นๆ ตามแบบของมันโดยเฉพาะ เป็น กรณีๆ ไป. นี่เป็นทางของกิเลส ไม่ใช่ทางอริยมรรค จึงนำไปสู่ทุกข์. ทางนี้ อาจจะสรุปได้ว่า จากผัสสะเป็นเวทนา, จากเวทนาเป็นตัณหา, จากตัณหาเป็น อุปาทาน, จากอุปาทานเป็นภพ, จากภพเป็นชาติ, จากชาติเป็นทุกข์; จะเป็น ทางโล่ง ลื่นไปเลย; เป็นทางใหญ่ที่จิตของสัตว์เดินอยู่เป็นนิตยสายหนึ่ง เพื่อ ไปสู่ความทุกข์อยู่เป็นประจำ; ในเมื่อสัตว์นั้นไม่ได้ศึกษา และปฏิบัติในธรรม ของพระอริยเจ้า.

ส่วนทางอริยมรรคนั้น หมายความว่า พอกระทบเป็นผัสสะแล้ว ก็วก ออกมาเสียทางสติปัญญา ; อย่าปล่อยให้เดินไปทางกิเลสตัณหา ดังที่กล่าวนั้น;

มาเสียทางสติปัญญา คือมีสติสัมปชัญญะทันทั่วทั้งที่ ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร คือรู้ว่า *ไม่ควรยึดมั่น* ถือกั้นในอารมณ์นั้นๆ ว่าเป็นเรา ของเรา นั้นเอง.

ถ้าวกไม่ทันในระยะของผัสสะ ก็วกให้ทันในระยะของเวทนา; อย่าให้ปรุ้งเป็นต้นหา อุปาทานขึ้นมาได้; แต่ให้วกมาเป็นสติปัญญาว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวกู ของกู หรือยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวกูของกู ; แล้วจิตก็ไม่ปรุ้งเป็นกิเลสต้นหาได้ แต่จะเป็นสติปัญญาชนิดที่จะรู้ว่า ควรจัดการอย่างไรกับสิ่งที่มากระทบทางตา, ทางหู, ทางจมูก, ฯลฯ ดังนี้เสมอไป; แล้วมันไม่เป็นทุกข์เพราะการกระทบอารมณ์นั้นๆ และไม่เป็นทุกข์เพราะการที่จะต้องจัดต้องทำ อย่างใดอย่างหนึ่งกับสิ่งที่มากระทบนั้นต่อไป. นี่เรียกว่าเดินมาตามทางของอริยมรรคอย่างนี้; อย่าเดินไปตามทางของ ปฏิจจสมุปบาท ฝ่ายที่ทำให้เกิดทุกข์อย่างนั้น.

คนโบราณเขาผูกเป็นคำสั้นๆ ไว้ว่า “**ทางใหญ่ อย่าพึงจร**”; นี่ก็คืออย่าปล่อยกระแสจิตมันไหลไปตามทางใหญ่ที่มันลื่นแล้ว ที่เดินกันมาก็กับปี ก็กลับแล้วคนทั้งหมดนั้น ล้วนไปสู่ทุกข์ทั้งนั้น. จงวกมาหาอริยมรรค ซึ่งเป็นทางพิเศษเฉพาะของผู้มีปัญญา คือสาวกของพระพุทธเจ้า ; อย่างนี้แหละคืออริยมรรค. เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็แปลว่า การเดินทางนั้นไม่เป็นไปในทางทุกข์ แต่ไปสู่**ที่สุดทุกข์** ซึ่งเรียกกันว่า**นิพพาน**. ไม่ใช่ว่านิพพานนี้มีความหมายเร้นลับ หรือว่าเป็นแดนศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ไหนก็ไม่ใช่; แต่มัน **อยู่ที่จิตใจของคนเราในขณะที่ไม่มี** **ความทุกข์โดยแท้จริง!**

ในขณะที่ใดจิตว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา ว่าของเรา คือไม่พลุ่งขึ้นมาเป็นตัวกู ของกูแล้ว เมื่อนั้นเป็นนิพพาน หรือเป็นไปตามความหมายของนิพพานทั้งนั้น ; ผิดกันอยู่แต่ว่า เป็นอย่างแท้จริง หรืออย่างชั่วคราวเท่านั้น ; คือ

อย่างเด็ดขาด หรืออย่างกลับไปกลับมา; หรืออย่างเต็มที่ หรือซิมลองเท่านั้น; แต่ทั้งหมดนั้นเป็นความหมายของนิพพานทั้งนั้น; ฉะนั้นในขณะที่เรามีจิตใจโปร่งสบายที่สุด ไม่มี egoism ใดๆ แม้แต่นิดเดียวปรากฏอยู่ที่จิตแล้ว ขณะนั้นเรียกว่า อยู่กับความว่างหรือนิพพาน ระดับใดระดับหนึ่ง. ฉะนั้นเราเข้าใจลักษณะของความว่างอย่างนี้ให้มากเกิด จะเข้าใจนิพพานที่สมบูรณ์ คือเป็นความไม่ทุกข์ที่ได้เด็ดขาดได้ ในเวลาไม่นานเลย คือทันได้ในชาติทันตาเห็นนี้.

นิพพาน โดยสาระสำคัญก็แปลว่า **ที่สุดของความทุกข์** เท่านั้น; แต่มันยังมีดีถึงกับว่า แม้เราจะยังไม่ถึงที่สุด เราก็ยังจะเดินได้ถูกต้องทาง; ขอให้เราเป็นผู้ที่กำลังเดินไปอย่างถูกต้องทางเท่านั้นก็พอแล้ว คือว่าอยู่ในแนวทางของอริยบุคคล ก็ต้องอยู่ในแนวของอริยมรรค ; ไม่นอกแนวของอริยมรรค ก็ต้องอยู่ในแนวของอริยบุคคล. อุปมาข้อนี้ซึ่งเป็นพุทธภาษิตมีตรัสไว้ว่า เหมือนกับคนหลายๆ ประเภท หรือหลายพวก ; พวกหนึ่งตกน้ำจ่อม หายมิดเลยไม่เคยโผล่เลย ตายอย่างไรก็ไม่ทราบ ตายไปได้น้ำเลย นี่เป็นพวกหนึ่ง; อีกพวกหนึ่งตกน้ำจ่อม แล้วยังโผล่ขึ้นมาได้สองสามครั้ง แล้วจมหายไปตายได้น้ำเหมือนกัน ; นี่มันเป็นพวกที่ต้องตาย ที่ไม่เคยเห็นแสงสว่างของธรรมะ.

ต่อไปก็คือ พวกที่ตกน้ำจ่อมไปแล้วโผล่ขึ้นมาได้ ถึงแม้จะจมลงไปอีกก็โผล่ได้ จมไปอีกครั้งก็โผล่ขึ้นมาได้ ไม่จมน้ำตาย, มองเห็นทิศทางว่าไหนเป็นฝั่งนอก ไหนเป็นฝั่งใน ก็ว่ายน้ำเข้าไปหาฝั่ง นี่ก็มี ; เรียกว่า พวกที่จะรอดตัว เพราะเห็นฝั่ง เพราะรู้ทิศทาง และไม่หลงทาง. นั่นแหละคือพวกซึ่งรู้กระแสของอริยมรรคหรือเรียกว่า “พระโสดาบัน” เป็นพวกเห็นทิศทาง มีธรรมจักษุ รู้ว่าความทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ดับทุกข์เป็นอย่างไร เขาจึงตั้งหน้าตั้งตาวายเข้าหาฝั่ง. นี่เป็นคำเปรียบของพระโสดาบัน.

พวกที่ว่ายไถลฝั่งเข้าไปมากแล้ว นี่คือคำเปรียบเทียบของพระสัททาคามี.

พวกที่เข้าไปถึงเขตน้ำตื้น ยืนเท้าถึงดิน แล้วก็ยังเดินด้วยเท้า ไม่ต้องว่ายน้ำ แต่ว่ายังอยู่ในน้ำ ; นี่ก็เหมือนพระอนาคามี.

พวกหนึ่งขึ้นบกแห่งสนิทแล้ว นั่งนอนสบายอยู่บนเกาะ นี่เปรียบกับพระอรหันต์. เกาะที่ไม่มีความทุกข์เลยนั้น เหมือนกับนิพพาน ; อย่างนี้เป็นต้น.

เราพิจารณาถึงหลักเกณฑ์อันนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า เรื่องมรรค ผล นิพพาน นั้นไม่ได้มีไว้สำหรับใคร นอกจากมีไว้สำหรับ “คนตกน้ำ”. ที่นี้เรามาดูตัวเราที่กำลังตกน้ำ อยู่ในน้ำชนิดไหน ในลักษณะอย่างไรจะดีกว่า ; หมายความว่าดวงจิตดวงวิญญาณของเราที่กำลังตกน้ำชนิดไหนอยู่ และจมตายไปวันหนึ่งๆ วันละกี่ครั้ง สูญเสียความเป็นมนุษย์ สูญเสียความเป็นสุภาพบุรุษ จมน้ำตายไปวันหนึ่งๆ กี่ครั้ง. ขอให้สนใจอย่างนี้แล้ว จะรู้เรื่องมรรค ผล นิพพาน ได้โดยประจักษ์, ฉะนั้นจึงได้รบกวนรบกวนว่า ขอให้สนใจเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ; อย่าได้รู้สึกอดทนระอาใจเรื่องคำว่า “ทางวิญญาณ” ; เพราะจะทำให้เข้าใจจริยธรรมส่วนลึก ซึ่งเป็นรากฐานของจริยธรรมทั่วไป แล้วมันจะง่ายดายเหมือนกับปลิงครกลงจากภูเขา เหมือนที่ยกตัวอย่างเมื่อตะกี้นี้ ว่าถ้ารักษาศีลด้วยอุคคคติ ที่ไม่ยึดมั่นอะไรเป็นตัณหา ของกูแล้ว ศีลบริสุทธิ์เองโดยไม่ต้องทำอะไร มีศีลเองโดยสมบูรณ์ ; แต่ถ้ารักษาศีลอย่างละเมอไป งมงายไป หรืออย่างเครื่องจักรแล้ว มันย่อมเหมือนเข็นครกขึ้นภูเขา มันคอยแต่จะกลับตกลงมาเรื่อยเท่านั้น ; เพราะฉะนั้นอย่าได้สนใจแต่เพียงเรื่องทางวัตถุ หรือทางระเบียบต่างๆ ที่วางไว้ แล้วจะบังคับเอาให้ได้ซึ่งหน้านั้น มันเป็นไปได้ไม่ได้ มันเหมือนกับปลิงครกขึ้นภูเขาฉะนั้น. เราจะต้องเข้าถึงอุคคคติลึกกว่านั้น ในเมื่อ

ยึดอุดมคติได้แล้ว สิ่งต่างๆ จะเป็นไปเองโดยง่าย. ข้อนี้เป็นข้อที่พวกเราจะต้องสนใจเป็นพิเศษ อย่าให้เสียทีที่เป็นพุทธบริษัท มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเลย.

อาตมาไม่เลื่อมใสในหลักการของ M.R.A. ก็เพราะว่า พอมาถึงก็ชวนขึ้นมา เข้า! ชี้อตรงที่สุด ไม่เห็นแก่ตัวที่สุด อ่อนน้อมที่สุด เป็นการบังคับให้ทำอย่างนี้ มันเป็นการกลังครกขึ้นภูเขา. แต่ถ้าเรามีอุดมคติ หรือจะเรียกว่าปรัชญาหรือว่าอะไรก็สุดแท้ แต่อาตมาเรียกว่า **สัจจธรรมชนิดที่ชี้ให้เห็นเรื่องกรรม เรื่องปฏิจัมพูบาท และโดยเฉพาะเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ที่บอกว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เห็นชัดเสียก่อนเถิด แล้วมันจะเป็นไปเองโดยไม่มีใครเชื่อเชิญบังคับ ในการที่จะชี้อตรงที่สุด, ไม่เห็นแก่ตัวที่สุด, อ่อนน้อมที่สุด, เปิดเผยที่สุด; มันจะเป็นไปได้เองในลักษณะอย่างนี้. ฉะนั้นเรามีหลักธรรมของพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนานี้แหละ ที่จะทำอะไรให้มีรุกรากมั่นคง ได้ผลสมบูรณ์ ชนิดที่ทำให้คำกล่าวของ M.R.A. นั้นกลายเป็นของเด็กเล่น เป็นของเด็กอมมือไปเลย; อาตมาจึงไม่เลื่อมใส. นี่ไม่ใช่จะดูถูกเขา หรือมุ่งร้ายต่อเขา ก็ไม่ใช่; เพราะฉะนั้นเขารู้อย่างนั้น หรือเขาถืออย่างนั้น; แต่เราต้องถืออย่างนี้ ต้องมีหลักอย่างนี้; ฉะนั้นเราจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีจริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งเริ่มขึ้นด้วยสัมมาทิฏฐิ จบลงด้วยสัมมาสมาธิ เป็นหลักสำหรับเดิน.

เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจ **เทคนิคตามธรรมชาติ และโดยธรรมชาติ** ของเรื่องนี้อย่างถูกต้อง ว่า **สัมมาทิฏฐิ** นั้นต้องยกเอามาไว้ข้างหน้าเป็นตัวนำ แล้ว **สัมมาสังกัปป** ไปอยู่ติดกับ **สัมมาทิฏฐิ**. สองข้อนี้เป็นปัญญา. ท่านเอาปัญญามาก่อนแล้วอาศัยกับสมาธิตามมา ทั้งนี้ก็เพราะว่า **สัมมาทิฏฐิ** หรือปัญญานั้น เหมือนกับนำร่อง หรือเข็มทิศ หรือกองหน้า. กองหน้ามีหน้าที่ที่จะดูว่า อะไรเป็น

อะไรข้างหน้า ; ส่วนสัมมาสมาธินั้น เหมือนกับทัพหลวง หรือเป็นตัวกำลังใหญ่
ที่มาข้างหลัง ; ท่านจึงว่า สัมมาทิฏฐินั้นเหมือนรุ่งอรุณ. พอดวงอาทิตย์ทำ
ให้อากาศเรืองเป็นแสงอรุณแล้ว มันแน่นอนว่า กลางวันต้องมาแน่ จะต้องเป็น
กลางวันแน่; ฉะนั้นจึงทำให้เป็นรุ่งอรุณขึ้นมาให้ได้ก่อน ให้สัมมาทิฏฐิหรือ
ปัญญานี้นำหน้าอยู่ข้างหน้า แล้วสัมมาสมาธิเป็นกำลังอยู่ข้างหลัง.

หรืออีกอย่างหนึ่งว่า เปรียบเหมือนกับการฟาดฟัน หรือเจาะแทง :
ความคมอยู่ที่สัมมาทิฏฐิตัวแรกที่สุด ; ส่วนน้ำหนัที่จะให้ความคมหรือความแหลม
ทำงานนั้น คือตัวสัมมาสมาธิที่อยู่หลังสุด ฉะนั้น ความคมกับน้ำหนักนั้น ต้องทำงาน
ร่วมกัน มันจึงจะตัดขาด หรือตัดไซ้ทะลุออกไปได้. ถ้าคมอยู่เฉยๆ ไม่มีน้ำหนัก
มันก็ไม่ไหว มันตัดให้ขาดไม่ได้ ; หรือถ้ามีแต่น้ำหนัก ไม่มีความคมเสียเลย
อย่างนี้ มันก็เหลือที่จะตัดให้ขาดได้; มันยุ่งยากโกลาหลมาก. ดังนั้นอย่างน้อย
มันต้องมีความคม และมีน้ำหนักที่ทำงานร่วมกัน นอกนั้นก็เป็นอย่างอื่นไปตาม
สมควร. อุปกรณ์เช่นด้าม เช่นเครื่องหล่อลิ้น หรืออะไรก็สุดแท้ เป็นเพียง
อุปกรณ์ไปเท่านั้น; มันสำเร็จประโยชน์จริงๆ ในการตัดอยู่ที่มีความคมและมี
น้ำหนัก แต่ต้องอาศัยอุปกรณ์ที่ช่วยให้ความคมและน้ำหนักทำงานได้ด้วย.
ดังนั้นท่านจึงว่ามรรคมืดองค์แปดนี้ ต้องรวมเป็นสิ่งเดียว เรียกว่า **สมังคี** แปลว่า
มืดองค์เสมอกัน ; กลายเป็นสิ่งเดียวกันแล้ว ก็เรียกว่า **การเป็นอยู่ชอบ**
คือ ตัดกิเลสได้ในตัวมันเอง หรือเผาผลาญกิเลสให้หมดสิ้นไปได้ในตัวมันเอง;
จิตก็เป็นอิสระ หลุดพ้นจากสิ่งที่เคยแผดเผา หุ้มห่อ ร้อยรัด พัวพัน ครอบงำ;
จะเป็นจิตที่สะอาด สว่าง สงบ ไม่มีอะไรที่เป็นเครื่องให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้เลย.
นี่คือหลักของอริยมรรคมืดองค์แปด ที่เรียกว่า **จริยธรรมสากล** เป็นตัวแท้
ของจริยธรรมในโลก.

อาตมาได้กล่าวในวันแรกว่า น่าขันอย่างยิ่ง ที่องค์แปดของมรรคนี้ เหลือบดอยู่แล้ว ทำไมจึงไปตรงกับการศึกษาทั้ง ๔ ของเราในขณะนี้ ซึ่งเข้ารูปกันพอดีกับองค์แห่งมรรคทั้ง ๘ องค์ กล่าวคือพุทธิศึกษา คือสัมมาทิฏฐิ กับสัมมาสังกัปปะ; จริยศึกษา คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันโต; ถ้ามี หัตถศึกษา ก็คือสัมมาอาชีโว; ที่เหลือคือสัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธินั้นเป็นพลศึกษา คือเป็นตัวกำลังทั้งนั้น ตามหลักพุทธศาสนานั้น ความเพียรที่ดี สติที่ดี สมาธิที่ดี รวมกันแล้วเป็นตัวกำลังทั้งนั้น.

สำหรับสัมมาอาชีโวนั้น ควรจะมุ่งหมายให้เข้าไปในทางเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตให้พอเหมาะพอสม เป็นหัตถศึกษา ทำลงไปจริงๆ จนเป็นอยู่ได้ แล้วก็ทำสิ่งที่ดีงามกว่านั้น ; นี่ยังไม่ใช่วัตถุแห่งจริยศึกษา.

สัมมาวาจา พูดจาดี สัมมากัมมันโต มีการกระทำทางกายดี นี่เป็นตัวจริยศึกษาแท้.

สัมมาทิฏฐิ เชื่อ เข้าใจ คิดเห็น รวมกันให้ถูกต้อง เป็นทิฏฐิที่ถูกต้อง รวมกับสัมมาสังกัปปะ คือดำริ มี aim มี ambition ถูกต้องนี้ เป็นพุทธิศึกษา, เป็นรุ่งอรุณของจริยธรรม รวมกันทั้งหมดก็เป็นจริยธรรมสมบูรณ์.

อาตมาอยากจะเรียนตามชอบใจว่า การศึกษาทั้ง ๔ นี้ เมื่อกลมกลืนกันเป็นสมังคี เหมือนกับอริยมรรคทั้ง ๘ องค์ รวมกันเป็นองค์เดียวแล้ว เราเรียกว่า **จริยธรรม** คืออาจจะกระจายจริยธรรมออกไปเป็น พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา พลศึกษา และในที่สุดก็คือ มรรคมีองค์แปดนั่นเอง. เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องว่าเอาเองแล้ว เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้อธิบายไว้อย่างละเอียดละออพอเพียงและน่าเลื่อมใส มีรายละเอียดดังที่ครูบาอาจารย์ ก็อาจพบได้ในที่ทั่วไป

ในหัวข้อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง. เรื่องนี้มีรายละเอียดอย่างไรนั้น ควรจะได้กล่าววาทันคราวอื่น ในวันหลัง.

ในวันนี้ ขอสรุปให้เห็น *ความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน* เท่านั้น รวมความแล้วก็คือ สัมมาทิฏฐิ กับสัมมาสังกัปปो นี่เป็น**ปัญญา**; สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว เป็น**ศีล**; สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นั้นเป็น**สมาธิ**; นี่ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่าไตรสิกขาในพุทธศาสนา. ถ้าขยายไตรสิกขาออกเป็น ๘ ก็เป็นมรรคมีองค์ ๘ ที่เราดึงออกมาเป็นการศึกษาทั้ง ๔ ของเรา และรวมกันเป็นจริยธรรม; เพราะฉะนั้นจริยธรรมของเราจึงตรงกับคำว่า มรรค; ซึ่งเมื่อเป็นมรรคในทางพุทธศาสนาแล้ว ก็เรียกว่า **อริยมรรคมีองค์แปด** คือหนทางอันประเสริฐ เพราะออกไปจากข้าศึกได้ ต้องประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น นี่เป็นตัวแท้ของจริยธรรม ซึ่งเราจะได้แยกดูให้ละเอียด จนนำเอามาใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงๆ ยิ่งขึ้นไป.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ เพราะหมดเวลาเพียงเท่านี้

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๗

เรื่อง

จริยธรรมในชีวิตประจำวัน

๒๐ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๗ นี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า จะใช้จริยธรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างไร. อาตมาอยากจะขอรับรองให้พบทวนความจำในครั้งที่แล้ว ๆ มาว่า ในครั้งแรกที่สุดเราได้วินิจฉัยกันถึงความหมายของจริยธรรมเป็นต้น โดยคร่าว ๆ ทั่ว ๆ ไปทุกแง่ทุกมุม.

ในครั้งที่ ๒ ได้แสดงให้เห็นแนวของจริยธรรมทั้งหมด ซึ่งเห็นได้ว่ามีแต่แนวเดียว ไม่ได้แตกต่างกันคนละทิศคนละทางอย่างที่เข้าใจกันว่า ของฆราวาสไปอย่างหนึ่ง ของบรรพชิตก็อย่างหนึ่ง ของเด็กก็อย่างหนึ่ง และของผู้ใหญ่ก็อย่างหนึ่ง. เรามีเพียงแนวเดียวตรงที่จะต้องกำจัดความเห็นแก่ตน หรือความเห็นแก่ตนจัด นี้อย่างเดียวกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นการประพฤติธรรมะในสายไหน แม้ที่สุดแต่เพื่อไปนิพพาน ก็ต้องกระทำอย่างนั้น.

ในครั้งที่ ๓ ได้กล่าวถึงอุปสรรค ศัตรู ความวุ่นเร และการพังทลายของจริยธรรม ว่ามีได้ด้วยอาการอย่างไร.

ในครั้งที่ ๔ ถือเป็นครั้งพิเศษ ซึ่งได้กล่าวถึงมหรสพในทางวิญญาน เพื่อประโยชน์แก่จริยธรรม เพราะมีผู้คิดว่าจริยธรรมนี้น่าเบื่อเหงาหงอย ชวนเศร้า ; ที่แท้สิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น ไม่เป็นอย่างนั้น อาจจะทำให้ความเพลิดเพลินบันเทิงได้เหมือนกัน ถ้ามีจิตใจสูงพอเหมาะพอสมกัน เป็นที่ลุ่มหลงได้มากเหมือนกัน แต่ไม่ใช่ลุ่มหลงด้วยกิเลส ; มันลุ่มหลงด้วยสติปัญญา พอใจด้วยสติปัญญา ไม่ใช่พอใจด้วยกิเลส ฉะนั้นจึงต่างกัน แต่ว่าให้ความเพลิดเพลินเหมือนกัน.

ในครั้งที่ ๕ ได้กล่าวถึงจุดหมายปลายทางของจริยธรรม คือความว่างหรือความสิ้นสุดไปของกิเลส.

ในครั้งที่ ๖ ได้กล่าวถึงตัวแท้ ตัวจริงของจริยธรรม โดยระบุเจาะจงลงไปที่ยุทธมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นตัวพรหมจรรย์และเป็นตัวศาสนา พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า ยุทธมรรคมีองค์ ๘ นั้น ใช้ได้ทั้งเรื่องโลกียะ และเรื่องของโลกุตตระ ; และอาจจะปรับระดับให้เข้ากันได้กับชีวิตทุกระดับ เพราะเหตุฉะนั้น ในวันนี้ อาตมาจึงจะได้กล่าวถึงวิธีที่จะใช้ยุทธมรรคมีองค์ ๘ หรือธรรมะที่เราเรียกกันว่า จริยธรรมในที่นี้ได้ในชีวิตประจำวันนี้ โดยลักษณะอย่างไร เรียกสั้น ๆ ว่า **“จริยธรรมในชีวิตประจำวัน”** เพราะเหตุว่าได้รับปัญหามากที่สุดเกี่ยวกับเรื่องนี้ จึงถือโอกาสประมวลรวมปัญหาของทุกท่าน มาเป็นหัวข้อบรรยายข้อหนึ่งทีเดียว เรียกว่าจริยธรรมในชีวิตประจำวันดังที่กล่าวแล้ว.

ถ้าท่านทั้งหลายตั้งใจจริงต่อธรรมะ คือมุ่งหมายที่จะใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์จริง ๆ แล้ว เรื่องนี้ไม่ยาก แต่ถ้าเป็นเพียงเรื่องสมัครเล่น คือได้ก็เอา ไม่ได้ก็แล้วไป นี่เพราะไม่มีอะไรมาบังคับ, มันก็ยากที่จะเป็นไปได้

เพราะสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น เราถือเป็นหลักว่าไม่บังคับ ไม่ใช่วินัย วินัยเป็นเรื่องบังคับ แต่ธรรมะนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องบังคับ ใครจะเอาก็ได้ ไม่เอาก็ได้ **แม้ใครตั้งใจจะเอา แต่ถ้าทำไม่ถูกวิธี มันก็ยังไม่ได้อยู่นั่นเอง.** ฉะนั้นปัญหาใหญ่จึงอยู่ที่ว่า **จะต้องเข้าใจและสนใจให้มากพอ.**

เพื่อให้เข้าใจจนเกิดความสนใจมากพอนั้น จะต้องมีความสำหรับคิดในเบื้องต้นก่อน ซึ่งอาจมาเห็นได้ว่า จะต้องตั้งปัญหาขึ้นมาก่อนว่า ชีวิตของเราคืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า นี่เป็นหลัก logic ทางธรรมะในพุทธศาสนา โดยเฉพาะเช่นเรื่องอริยสัจ. อย่างเราจะรู้จักชีวิตดี เราต้องมีปัญหา ๔ ข้อเป็นอย่างน้อยว่า ชีวิตนี้คืออะไร เป็นต้น. แม้แต่เพียงว่า คืออะไรเท่านั้น มันก็มีหลายแง่หลายมุมเสียแล้ว เพราะว่าคนเราเข้าใจคำว่า “ชีวิต” นี้ต่าง ๆ กัน ในแง่วัตถุก็มี ในแง่นามธรรมทางจิตทางใจก็มี หรือในแง่ของปรัชญาที่ลึกซึ้งเข้าไปก็มี. สำหรับปัญหาว่าชีวิตนี้คืออะไรนั้น ย่อมตอบได้หลายทาง : ทางวัตถุล้วน ๆ เช่นทาง biology นั้น เมื่อถามว่า ชีวิตคืออะไร เขาก็ระบุไปที่ความสดชื่น หรือยังเป็นอยู่ของ protoplasm ซึ่งเป็นของที่บรรจุอยู่ในเซลล์ เซลล์หนึ่ง ๆ ; เป็น nucleus ของเซลล์นั้น ๆ . ถ้าสิ่งที่เรียกว่า protoplasm ยังสดอยู่ ก็ถือว่ายังมีชีวิตอยู่. แต่ว่า ความหมายสำหรับคำว่าชีวิตในลักษณะของ biology อย่างนี้ ย่อมใช้กันไม่ได้กับทางธรรมะ ฉะนั้นขอให้เว้นไว้ก่อน. เราจะต้องมองดูกันในเรื่องของจิตใจว่า สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตนั้นคืออะไร.

ชีวิต คืออะไร กล่าวโดยทางธรรมแล้ว เราจะรู้สึกชีวิตนี้คือความอยาก หรือความดิ้นรนที่จะเป็นไปตามความต้องการของตัวเองเป็นอย่างน้อย ; ความรู้สึกเมื่อมีตัวตนเป็นศูนย์กลางอยู่ แล้วก็มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็น

วัตถุที่มุ่งหมายของมันอยู่แล้ว มันก็ทะเยอทะยานดิ้นรน เพื่อจะให้ได้สิ่งเหล่านั้น คือกระทำไปตามความอยากที่จะได้นั้น. แม้จะได้มาแล้วก็ไม่ไ้จะหยุดความอยาก เสียได้ ย่อมมีความอยากอย่างอื่น เนื่องกันกับสิ่งที่ได้มาแล้วนั้น และมีความอยาก อย่างอื่นต่อไป มันจึงดิ้นรนต่อไป คืออยากต่อไป แล้วก็ทำต่อไป แล้วได้ผลมา แล้วก็อยากต่อไป แล้วก็ทำต่อไปอีก; ได้ผลมาแล้ว ก็ยังคงอยากได้อย่างใด อย่างหนึ่งต่อไปอีกนี้ ไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไปทีเดียว. นี่คือการแสของความอยาก ของการกระทำตามทีอยาก; ครั้นได้ผลมาแล้วก็เพื่อหล่อเลี้ยงความอยากอันนั้น เข้าไว้ หรือปรุงความอยากอันอื่นขึ้นมาอีก **เป็นวงกลมที่ไหลวนเชี่ยวเป็นเกลียว ไปทีเดียว.** ชีวิตในแง่ของธรรมะ หรือในแง่ของปรัชญาทางพุทธศาสนาเรา มีความหมายกันอย่างนี้. มันจะใช้กันได้กับท่านทั้งหลายหรือเปล่า ขอให้ลองคิดดู ให้เป็นข้อแรกก่อน ถ้ามันเป็นสิ่งที่ใช้ได้ ก็พอจะวินิจฉัยกันต่อไปได้; ฉะนั้น จึงนิยามคำ ๆ นี้อย่างสั้น ๆ ว่า **ชีวิตคือการแสแห่งความดิ้นรน.**

ถ้าถามว่า **ชีวิตนี้มันมาจากอะไร** เนื่องมาจากอะไร ท่านก็ลองคิดว่า มันเนื่องมาจากอะไร. ถ้าตามทางวัตถุ คงจะตอบว่า เพราะมันอยากได้อะไรสักอย่างหนึ่ง; แต่ในทางธรรมะที่ลึกไปกว่านั้น เราถือว่ามันเนื่องมาจากความไม่รู้. *ความไม่รู้* นั้นแหละเป็นเหตุให้ดิ้นรนอย่างนั้น. ถ้ารู้หรือมีสภาพแห่งความรู้ เข้ามาแล้ว มันก็หยุดทันที จึงตอบว่ามันมาจากความไม่รู้; ดังนั้นจึงถือว่าตาม ปกติธรรมดาที่เป็นอยู่เองนี้ เราไม่รู้ตามที่ เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร หรือชีวิตนั้น มันไม่รู้ตามที่ เป็นจริงว่า อะไรเป็นอะไรอย่างถูกต้อง; นั่นคือสภาพที่ปราศจาก ความรู้ ที่เราเรียกว่า อวิชชา เป็นเหตุให้สร้าง ความดิ้นรน หรือสร้างกระแส แห่งความดิ้นรนขึ้นมา.

ถ้าถามว่า **ชีวิตนี้เพื่ออะไร** คำตอบนี้คล้ายกับกำปั้นทุบดิน คือคำตอบว่า เพื่อหยุด. ถ้ามีปัญหา ก็จะมองเห็นว่าไม่ใช่กำปั้นทุบดิน. อย่าง

จะถามว่า กินเพื่ออะไร มันก็เพื่อหยุดกิน; หรือว่าทำงานเพื่ออะไร ก็เพื่อจะได้หยุดทำงาน; หรือว่าเดินทางเพื่ออะไร ก็เพื่อจะได้หยุดเดินทาง เพื่อถึงที่หมายปลายทาง แล้วจะได้หยุดเดินทาง. เพราะฉะนั้นถ้าหากว่า ชีวิตนี้คือกระแสแห่งการไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไปแล้ว มันจะเป็นไปเพื่ออะไร นอกจากเพื่อจะได้หยุด; เพราะมันต้องเป็นไปเพื่อหยุดโดยแน่นอน. หยุดนั้นแหละคือ ความว่าง หรือความหยุด หรือความสงบ ซึ่งแล้วแต่จะเรียก คือไม่เป็นความทุกข์ ก็แล้วกัน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า **เพื่อความไม่ทุกข์**. ที่เราชวนขายกันทุกทางนี้ ที่แท้จริงจะเป็นไปเพื่อความไม่ทุกข์; แต่เนื่องจากไม่รู้จักความทุกข์ หรือความไม่ทุกข์ อย่างถูกต้อง จึงดิ้นรนเท่าไร ๆ ก็ไม่เคยประสบความหยุด หรือความพ้นทุกข์สักที เลยพาเอาความดิ้นรนนั้นแหละ เป็นเพื่อนเข้าโลงไปด้วย. นี้เรียกว่า เพราะไม่รู้ชีวิตเพื่ออะไร.

ปัญหาข้อต่อไปว่า **จะโดยวิธีใด** คือว่าจะหยุดได้โดยวิธีใด นี่มันก็ต้องหาความรู้เข้ามา ; เพราะว่ามันวิ่ง ก็เพราะความไม่รู้; หยุดได้โดยวิธีใด ก็ต้องสิ่งตรงกันข้าม คือความรู้; เพราะฉะนั้น เราจะต้องมีความรู้ชนิดที่จำเป็นแก่ชีวิต มันจึงจะเป็นชีวิตที่หยุดได้.

นี่คือหัวข้อแรกที่ว่า ชีวิตคืออะไร ส่วนข้อที่ว่า เราจะใช้ธรรมะใน ชีวิตประจำวันได้อย่างไรนั้นเราจะต้องแยกชีวิตออกเป็นสองรูปสองแบบเสียก่อน คือว่า **ชีวิตโดยพื้นฐาน** นี้อย่างหนึ่ง **ชีวิตเฉพาะเหตุการณ์** นี้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นชีวิตประจำวัน เฉพาะเหตุการณ์ เฉพาะเรื่อง เฉพาะคน.

ชีวิตพื้นฐาน หมายถึงความที่เราจะต้องมีพื้นฐานแห่งความมีชีวิตหรือความเป็นมนุษย์ของเรานี้อย่างถูกต้อง ตลอดสายหรือตลอดกาล ตลอดทุกเวลา เป็นพื้นฐาน. ถ้าท่านจะถามว่าธรรมะสำหรับชีวิตพื้นฐานตลอดเวลานี้คืออะไร ?

มันก็ไม่พ้นที่จะระบุไปยัง *ความรู้จักควบคุมจิตใจ* ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกู ของกู ให้ว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู ไม่ให้มีความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้นมา แต่อย่างใด อย่างหนึ่ง นั่นเอง. นั่นแหละคือพื้นฐานทั่วไปของธรรมะที่จะใช้กับชีวิตที่เป็น พื้นฐานประจำวันและตลอดเวลา; ฉะนั้นถ้าจัดการเรื่องพื้นฐานไม่ได้ ข้อปลีกย่อยเฉพาะเรื่องก็ทำไม่ได้ เพราะสิ่งต่าง ๆ มันจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐาน แปลว่า เราจะต้องมีจิตใจดี มีพื้นฐานของจิตใจดี มีหลักเกณฑ์ของความคิด, ความเข้าใจ ความเชื่ออะไรดีเป็นพื้นฐานเสียก่อน; ซึ่งทั้งหมดนั้นจะไปรวมอยู่ที่ ไม่ยึดมั่น ถือมั่นสิ่งใดไว้ ด้วยความเป็นตัวตน ของตน; เพราะว่าความรู้สึก ยึดมั่นถือมั่นนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็ปิดบังปัญญาเสียหมดสิ้น ฉะนั้นต้องขจัดออกไป ให้ปัญญาอยู่แทน เพื่อรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ซึ่งสรุปความแล้วก็คือว่าทุกสิ่งนั้นไม่ควร ยึดมั่น ว่าเป็นตัวเราหรือของเรา ดังกล่าวแล้วนั่นเอง ฉะนั้นถ้าเรามีพื้นฐาน ของชีวิตถูกต้องโดยอาศัยธรรมะพื้นฐานที่สุดอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าชีวิตประจำวัน ของเราโดยพื้นฐานนั้นดีที่สุดแล้ว ดังนั้นจะต้องถือว่า ชีวิตพื้นฐานนี้มันจะต้อง เป็นของประจำวันด้วยเหมือนกัน เพราะมันตั้งอยู่เป็นพื้นฐานตลอดวันตลอดคืน ทั้งหลับและทั้งตื่น ที่ว่าทั้งหลับนี้หมายความว่า แม้ตกอยู่ในความหลับก็ไม่ ผันร้าย อย่างนี้เป็นต้น.

สำหรับ**ชีวิตเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี** นั้นหมายความว่า เราแต่ละคน มีหน้าที่จะต้องทำต่าง ๆ กันนี้ก็อย่างหนึ่ง; แล้วยังมีสิ่งต่าง ๆ มากกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ถ้าเรียกรวม ๆ กันก็เรียกอย่างนี้ เป็นเรื่องจาก บุคคลนั้นบุคคลนี้ จากบุคคลภายนอก บุคคลภายใน ที่ต้องประสบเป็นธรรมดา, เป็นเรื่องแสวงหา เรื่องบริโภคนิสัยต่าง ๆ เหล่านี้ มันมีเฉพาะเรื่องและเฉพาะ คน; นั่นก็จะต้องมีธรรมะเฉพาะเรื่อง หรือตรงกันกับเรื่อง มาช่วยขจัดบำบัดเป่า เป็นกรณีพิเศษออกไปจากส่วนที่เป็นพื้นฐาน. ฉะนั้นขอให้เรารู้จัก แยกชีวิต

ออกเป็น ๒ รูป ในทำนองที่ว่า ชีวิตประจำวันนั้น ส่วนที่เป็นพื้นฐานทั่วไปย่อมเหมือนกันหมดทุกคน ทุกเวลา และทุกแห่ง นั่นก็แบบหนึ่ง รูปหนึ่ง; แล้วก็ส่วนที่เป็นกรณีเฉพาะคนจริง ๆ เฉพาะเวลาจริง ๆ เฉพาะเหตุการณ์จริง ๆ นั่นก็แบบหนึ่ง; เมื่อเข้าใจทั้ง ๒ แบบแล้วมันก็ง่าย ขออย่าเตือนว่า แบบพื้นฐานทั่วไปนั้น จะต้องอาศัยหลักไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือมีจิตว่างจากตัวตนนั้นแหละ เป็นพื้นฐาน ที่นี้ก็มีสติปัญญาที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันเฉพาะเรื่อง เฉพาะเวลา ด้วย **สติปัญญาที่เกิดมาจากความว่าง** นั่นเอง แต่ว่ามีสติปัญญาให้ตรงตามเรื่อง ที่ว่าจะต้องใช้ธรรมะข้อไหน อย่างไร; เช่นว่าจะต้องใช้ธรรมะข้อไหน โอตตปปะ สติ สัมปชัญญะ สันโดษ เลี้ยงง่าย หรืออะไรทำนองนี้เป็นต้น.

ขอให้เข้าใจในการที่จะวางพื้นฐานให้ดีเสียก่อนเกิด แล้วมันจะเหมือนกับป้อมค่ายที่มั่นคง ที่ยากที่ข้าศึกคือกิเลสนั้นจะตีแตก; ธรรมะพื้นฐานเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างนี้.

เพื่อให้ง่ายขึ้น สำหรับปัญหาชีวิตประจำวันประเภทเฉพาะหน้า อยากจะให้ทุกคนรู้จักคิดปัญหาที่ว่า **เกิดมาทำไม** อย่างน้อยก็ควรจะรำพึงว่า **เกิดมาทำไมหนอ?** ที่ใช้คำว่า “หนอ” ก็เพราะว่าต้องคิดนานสักหน่อย มันคงไม่เห็นคำตอบได้ทันที. เมื่อถามว่า เกิดมาทำไมนี่ ย่อมตอบได้ต่าง ๆ กันมากมายเหลือที่จะเอามาเปรียบเทียบกันได้. ลองคิดคำตอบดูด้วยกันทุกคนในที่นี้ เชื่อว่าคงจะไปคนละทิศคนละทาง และบางทีก็น่าขบขันที่สุด. บางคนเข้าใจผิด โดยได้ฟังมาผิด หรือเขาสอนมาผิด ว่าเกิดมาเพื่อทนทุกข์ อย่างนี้ก็มี; บางคนก็มากไปจนถึงกับว่า เกิดมาเพื่อสนุกกันใหญ่ ไม่ต้องคิดถึงอะไรหมด; อย่างว่าเกิดมาเพื่อกิน เพื่อดื่ม เพื่อสนุก รื่นเริงกันเต็มที่ เพราะว่าพรุ่งนี้เราอาจจะตายเสียก็ได้ อย่างนี้ก็มี; และบางคนก็เกิดมาเพื่อหวังจะเอาอะไรที่ยังอยู่ไกลนอกฟ้าหิมพานต์

ทีเดียว ; เขายังไม่รู้จัก ยังไม่เข้าใจ ยังมีดมัว แต่ก็ตั้งหน้าตั้งตาที่จะเอาให้ได้ อย่างนั้นก็มี. นี่ ล้วนแต่แกว่งไปสุดเหวี่ยง คนละทิศคนละทางต่าง ๆ นานา อย่างนี้มันจะเอามาใช้กันได้กับการที่จะศึกษาธรรมะ หรือใช้ธรรมะให้เป็น ประโยชน์ ได้อย่างไร. ปัญหาข้อนี้มันซับซ้อนอยู่หลายชั้น ที่ถามว่าเกิดมาทำไม นี่ มันเป็นการถามและการตอบของคนที่ไม่รู้เรื่องจริง มันรู้เรื่องที่ไม่จริง คือกลายเป็นมีตัวมีตนที่ได้เกิดมา จนกระทั่งไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมในที่สุด. ถ้ารู้เรื่องจริง อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านว่า ก็หมายความว่า **ไม่ได้มีตัวมีตนซึ่งเกิดมา**; มีแต่ ความไหลเวียนเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ที่เป็นรูป เป็นนาม เป็นขันธ เป็นธาตุ เป็นอายตนะ เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ๆ เท่านั้น ; ไม่ได้มีใครเกิดมา ไม่ได้ มีใครเป็นอยู่ ไม่ได้มีใครตายไป ไม่ได้มีใครจะเกิดใหม่ ; อย่างนี้เป็นต้น.

แต่ที่นี้เราจะพูดกันอย่างที่เรียกว่าโดยโหวทสมมุติ คือมีคนสนใจเรื่อง ธรรมะ กระทั่งสนใจว่าเกิดมาทำไม. นี่ถ้าจะให้เข้ารูปกันกับธรรมะ มันจะต้อง ตอบว่า **เกิดมาเพื่อรู้ธรรมะ** มากกว่าอย่างอื่น; เพราะว่าที่จริงนั้นมันไม่ได้ เกิดมาเพื่ออะไร ไม่ได้มีอะไรเกิดมา; แต่ความหลงผิดมันหลงไปว่า มีอะไร เกิดมา มีตัวเราเกิดมา. เมื่อความจริงมันไม่มีอะไรเกิดมา มันก็ไม่ต้องมีวัตถุประสงค์มุ่งหมายอะไรก็ได้. แต่ถ้าสมมุติว่าความรู้สึกอย่างนี้ เป็นความรู้สึกของ ปุณฺณสามัญญว่าเกิดมาแล้ว ที่นี้ก็ถามขึ้นว่า เกิดมาเพื่ออะไรกัน. มาเพื่อหาเงิน จนตายไม่รู้จักหยุดจักหย่อน, มาเห็นดีเห็นชอบจนตายไม่รู้จักหยุดจักหย่อน, หรือ มาเพเลิดเพเลินสนุกสนานไม่รู้จักหยุดจักหย่อน, เกิดมาเพื่อต้องบริหารร่างกาย ให้ปรกติสุขอยู่เสมอไม่รู้จักหยุดจักหย่อน. เกิดมาเป็นทาสของร่างกาย อย่างนี้ น่าสนุกไหม มันล้วนแต่จะต้องคิดดูทั้งนั้น. ถ้าสมมุติว่าเราเกิดมา มีภาระ หน้าที่ผูกพันทุกอย่างทุกประการ ทั้งข้างนอกและข้างใน ทั้งส่วนสังคมและส่วน ตัวเราล้วน ๆ ทั้งส่วนร่างกาย ทั้งส่วนจิตใจ อย่างนี้แล้ว เราจะเห็นได้ทันทีว่า

การเกิดมานั้น มันเป็นความทนทาน; ฉะนั้น ความมุ่งหมายของการเกิดมาก็เพื่อจะศึกษาให้เอาชนะความทนทาน หรือความทุกข์ให้ได้. ถ้าคิดอย่างนี้ ค่อยง่ายหน่อยว่า เราเกิดมาเพื่อเอาชนะความทุกข์ จะจริงหรือไม่จริงนั้น จะต้องคิดดูด้วยตนเองทุก ๆ ท่าน อย่าไปเชื่อตายตามคำที่มีเขียนไว้อย่างนั้นอย่างนี้ กล่าวไว้อย่างนั้นอย่างนี้. เราเกิดมาเพื่ออะไรกันแน่ และที่มันมีอยู่เอง เป็นอยู่เอง เป็นไปเอง โดยใครบังคับมันไม่ได้ นั่นคืออะไรกันแน่ คือการที่ต้องรับภาระบริหารร่างกาย จิตใจ ชีวิตการงาน เรื่อยไป อย่างนี้ใช่หรือไม่ แล้วมันเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ถ้ามันเป็นสุขก็ดีไป เพราะเมื่อเป็นสุขอยู่ในตัวเองแล้ว ก็ไม่ต้องทำอะไรก็ได้; แต่ถ้าเกิดมาเพื่อทุกข์ มันก็มีปัญหาที่จะเอาชนะความทุกข์นั้นให้ได้.

โปรดอย่าใช้คำว่าหนีทุกข์ ! เพราะคำว่าหนีทุกข์นั้น ไม่ใช่คำเดียวกับคำว่า เอาชนะความทุกข์. แม้แต่คำว่าดับทุกข์ ก็ไม่น่าจะใช้ ถ้าจะใช้คำว่าดับทุกข์ ต้องอธิบายให้ถูก; ส่วนเรื่องหนีทุกข์นั้น เป็นอันว่าไม่ต้องพูดถึง มันผิดด้วยประการทั้งปวง; จะมีศาสนาไว้เพื่อให้หนีทุกข์นั้น เป็นเรื่องมงายโง่เขลาอย่างยิ่ง. หรือแม้ที่สุดแต่ว่าบวช ออกจากบ้านเรือนไปบวช นี่ก็ไม่ใช่เพื่อจะหนีทุกข์; นั่นเป็นคำพูดที่ว่าเอาเอง มันผิดอย่างยิ่ง; ที่ถูกมันต้องเพื่อเอาชนะความทุกข์. แม้ที่พูดว่าเพื่อดับทุกข์นั้น ก็ไม่ค่อยถูก หรือถูกต้องทีเดียว ผิดครึ่งถูกครึ่ง ; คือว่า เราไม่ต้องไปเหน็ดเหนื่อย มัวไปดับทุกข์มันอยู่. มัวไปดับมันทำไม เรามีวิธีใดวิธีหนึ่ง ที่ไม่ให้มันมาทำอะไรเราได้ก็แล้วกัน นั่นแหละเรียกว่าเอาชนะความทุกข์; เราทำให้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความอะไรทุก ๆ อย่างนั้น ไม่มีความหมายไปเลย; มันเป็นตัวมันเองไปตามเรื่องตามราวของมันเกิด มันไม่มาทำอะไรเราได้ก็แล้วกัน. นี่ ถ้าเข้าใจอย่างนี้แล้ว จะต้องเรียกว่า เราเกิดมานี้ เพื่อเอาชนะความทุกข์ ไม่แพ้แก่ความทุกข์

ไม่ต้องหนีทุกข์ และไม่ต้องหนีตึงเครียดไปดับทุกข์; เหมือนกับพูดว่า “เอาไม้สั้น ไปรันอุจจาระ” แสดงว่ามันยุ่งเปล่า ๆ มันเลอะเทอะเปล่า ๆ มันสกปรกเปล่า ๆ . ความทุกข์นี้ก็เหมือนกัน เราไม่ไปแตะต้องกับมัน โดยที่เรามีวิธีที่ฉลาด ที่จะอยู่เหนือ ที่จะเอาชนะมันได้ ก็พอแล้ว.

เราก็มีปัญหาต่อไปว่า **มีความทุกข์ชนิดไหนบ้าง ที่ทางวัดดูนี้เอาชนะไม่ได้**. คำว่า “ทางวัดดู” นั้น อาตมาหมายถึงมีเงิน มีทอง มีอำนาจวาสนา และมีวัตถุ มีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ มีความรู้ทางวัตถุนี้ กระทั่งมีเงินมาก มีทรัพย์สมบัติมาก มีอำนาจวาสนามาก มีเครื่องมือสารพัดอย่างนี้แล้ว ยังมี ความทุกข์ชนิดไหนอยู่อีก ที่อำนาจทางวัตถุเช่นนี้ เอาชนะมันไม่ได้ ลองคิดดูต่อไป.

ในที่สุดเราก็จะย้อนมาพบว่า **ความทุกข์ที่เกิดมาจากความเห็นแก่ตัวตน คือตัวกู ของกู ที่ปรุ่งแต่งขึ้นมานี้แหละ เป็นสิ่งที่วัดดูก็ไม่ได้ ชนะไม่ได้** เพราะว่าสิ่งนั้นแหละ มันปรุ่งวัตถุขึ้นมา หรือวัตถุไปตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งนั้น ถูกสร้างขึ้นมาโดยสิ่งนั้น; ฉะนั้น วัตถุแม้จะมีมาก มีอิทธิพลสูงอย่างไร ก็จะแก้ความทุกข์ชนิดนี้ไม่ได้ จึงต้องอาศัยสิ่งอื่นที่ดีกว่า ที่ประเสริฐกว่า มากมายทีเดียว. นั่นแหละ **คือธรรมะ !** ธรรมะจะเข้ามาที่ตรงนี้ มีช่องทางที่ธรรมะจะต้องเข้ามาตรงนี้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่เรา; เราจึงรับเอาธรรมะเข้ามาในฐานะเป็นเครื่องมือ สำหรับเอาชนะความทุกข์ประเภทที่วัดดูช่วยแก้ไขไม่ได้นั่นเอง.

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ลองคิดดูให้ดีว่า เรากำลังมีสิ่งที่ว่านี้ มีเครื่องมืออันนี้แล้วหรือยัง ; หรือว่าสิ่งที่เรากำลังเรียน กำลังทำ กำลังศึกษา

กำลังมุ่งมาดปรารถนานั้น มันออกไปจากขอบวงของวัตถุแล้วหรือยัง; หรือว่า ยังตกอยู่ในวงของวัตถุ ยังเป็นเรื่องมัวเมาทางวัตถุ; ถ้าอย่างนั้นมันก็ยังไม่ใช่ ธรรมะ เราจะต้องอยู่เหนือมันไปอีก จะต้องมึจิตใจ มีความรู้สึก ที่อยู่เหนือ วัตถุ จึงจะเป็นธรรมะ จึงจะมาควบคุมวัตถุ ที่เป็นปัญหายุ่งยากในชีวิตประจำวัน ได้. ปัญหายุ่งยากในชีวิตประจำวัน หรือชีวิตประจำวันที่เป็นปัญหายุ่งยากนั้น ไม่มีอะไรเลย ล้วนแต่เนื่องมาจากวัตถุทั้งนั้น. ความยุ่งยากเหล่านี้ไม่อาจจะเกิด มาจากธรรมะ หรือจากเรื่องทางฝ่ายธรรมะ ซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจได้เลย. แต่ เมื่อจิตใจตกมาเป็นป่าวของวัตถุ เป็นทาสของวัตถุ หมดิสสรภาพแล้ว วัตถุก็สร้าง ปัญหาขึ้นแก่จิตใจในชีวิตประจำวัน. เราจะแก้อย่างไร? เราต้องมี **สิ่งที่เหนือกว่า คือธรรมะที่สามารถจะครอบงำอำนาจของวัตถุได้** นั่นเอง นี่แหละเราจะพบว่า มีความทุกข์อยู่อีกแบบหนึ่ง ซึ่งวัตถุไม่อาจจะเอาชนะได้ แต่จะต้องเอาชนะด้วย สิ่งซึ่งมีอำนาจเหนือวัตถุ คือ “ธรรมะ” ในฝ่ายทางจิตใจ หรือทางฝ่ายวิญญูณ ที่หลาย ๆ คนไม่ชอบให้อะไรถึงนั่นเอง. เมื่อเป็นดังนั้นก็แปลว่า ธรรมะนั้นเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งในส่วนนี้ คือในชีวิตประจำวันนี้เอง.

ปัญหาควรจะดำเนินต่อไปมีว่า เมื่อเป็นดังนั้นแล้ว **อะไรจะเป็นสิ่งที่ดี ที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้** เป็นประจำวัน? คือได้แก่เรื่องทางวัตถุ หรือเรื่อง ทางจิตใจกันแน่ ที่เราควรจะได้ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดเป็นประจำวัน หรือตลอด ชีวิต? ข้อนี้พุทธศาสนาไม่ได้เป็นเอามาก ๆ จนถึงกับรังเกียจฝ่ายไหน รักฝ่ายนี้ โดยส่วนเดียว; เพราะว่าถ้าทำดังนั้นก็ไม่ใช่สายกลาง ไม่ใช่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา. เราไม่รังเกียจอะไรหมด แต่แล้วเราก็ไม่หลงรักอะไรหมด; แต่ว่า **เรายังมีสติ ปัญญาที่จะควบคุมมันทุกอย่างที่เดียว**. สำหรับวัตถุนั้น เราต้องใช้ เราต้องเข้าไป เกี่ยวข้องเสมอ แต่เราทำไปด้วยสติปัญญา หรือด้วยธรรมะที่ควบคุมมันได้; เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นวัตถุหน้าใหม่เข้ามา คือเป็นวัตถุที่ถูกควบคุมแล้ว ที่ควบคุม ได้เป็นอย่างดีแล้ว และ **อยู่ในอำนาจของเรา**.

เรื่องทางฝ่ายนามธรรมหรือทางฝ่ายจิตใจ เราก็ระบุเอาเฉพาะตรงที่เป็นความรู้อย่างถูกต้อง อย่างพอเพียง อยู่ในระดับกลาง ๆ ไม่ต้องเป็นเอามาก ๆ เหนือกับคนบางพวกที่คิดว่า จะทำลายร่างกายนี้เสีย ให้เหลือแต่จิตใจล้วน ๆ ซึ่งเป็นมิจฉาทิฐิพวกหนึ่ง ซึ่งบำเพ็ญอัตตกิลมถานุโยค ทำลายร่างกายหรืออะไรยิ่งไปกว่านั้น. หรืออีกอย่างหนึ่ง ที่มีกล่าวถึงพวกพรหมชนิดหนึ่ง ที่ไม่มีใจมีแต่ร่างกาย เพราะความคิดของเขารุนแรงมากถึงกับเกลียดใจ ไปโทษใจว่า เพราะมีใจนี้แหละ จึงเกิดความทุกข์ขึ้น อย่างนี้ก็มี เรื่องจริง ๆ จะมีได้ อย่างไรนั้นไม่แน่ แต่ความคิดอย่างอุตริวิถถารเช่นนั้นนั้นมิได้แน่ มิได้แก่คนที่ชอบคิด หรือตั้งใจคิด และคิดรุนแรงตะพึดตะพือไป.

พระพุทธศาสนาเราจะถือหลักไปในทางที่ว่า **จะมีจิตใจที่ควบคุมแล้ว จะมีวัตถุที่ควบคุมแล้ว จัดแจงปรับปรุงสร้างสรรค์ให้สัมพันธ์กันเป็นอย่างดีแล้ว คือในสภาพที่เหมาะสมแก่การที่จะไม่เป็นทุกข์นั่นเอง.**

ปัญหาที่ว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะได้นี้ ขอให้จำเอาไปด้วย; ถ้าคิดปัญหานี้ถูกแล้ว การใช้ธรรมะในชีวิตประจำวันจะง่ายดายที่สุด. แต่ถึงอย่างไรก็ดี เราก็ยังจำเป็นที่จะต้องแยกเรื่องวัตถุกับเรื่องทางวิญญาณ หรือจิตใจนี้ ออกเป็น ๒ เรื่องได้เสมอไป เพื่อเห็นความแตกต่าง แล้วควบคุมให้ได้ นั่นเอง คือเราจะต้องมองให้เห็นว่า พวกที่หลงไปทางวัตถุนิยมนี้ เขาแสวงหาความสุขจากวัตถุ และด้ายการตามใจกิเลส. นี่ ขอให้จำประโยคนี้นี้ให้ดี ๆ ว่า **พวกที่ตกไปฝ่ายวัตถุนั้น จะแสวงหาความสุขจากวัตถุ ด้วยการตามใจกิเลส.** นี่แหละเราทุกคนกำลังหวังที่จะแสวงหาความสุขจากอะไรกันแน่; จากวัตถุต่าง ๆ ที่เรามุ่งหมายจะสร้างสม สะสมขึ้นข้างหน้าให้มากมายใช่หรือไม่ หรือมุ่งหมายจะแสวงหาความสุขจากการกระทำต่อจิตใจให้ถูกต้อง และให้เกิดความสงบสุขอย่างประเสริฐขึ้นมาโดยไม่ต้องเกี่ยวกับวัตถุเลย ?

ถ้าเรามุ่งหมายทางวัตถุทะพีดตะพื่อไป โดยถือหลักว่า เมื่อวัตถุสมบูรณ์แล้ว จิตใจก็สมบูรณ์เอง เมื่อวัตถุถึงที่สุดแล้ว จิตใจก็มีความสุขถึงที่สุด; ก็ขอให้ทราบว่า นี่แหละคือ dialectic materialism ซึ่งเป็นต้นกำเนิดและหัวใจของคอมมิวนิสต์; จะเอาหรือไม่เอา ก็ลองคิดดูเอง !

ถ้าหากว่า แสวงหาความสุขทางฝ่ายนามธรรม ซึ่งอยากจะเรียก หรือขอเรียกไปที่ว่า มโนนิยม; เพราะไม่ทราบว่าจะเรียกว่าอะไร มันเป็นการบัญญัติคำที่ก้าวหน้าเร็วเกินไปก็ได้ ขอเรียกไปที่ก่อน เพื่อพอพูดกันได้นั่นเอง; คือถ้าเราไม่เป็นวัตถุนิยม แต่ เป็นมโนนิยม แล้ว ก็แสวงหาสุขจากความเป็นอิสระเหนือวัตถุ ด้วยการแผดเผากิเลสที่นั่นเสีย; มันตรงกันข้ามอย่างนี้.

ถ้าเป็นวัตถุนิยม ก็ต้องแสวงหาความสุขจากวัตถุ ด้วยการตามใจกิเลสปรน ปรือกิเลส; แต่การแสวงหาความสุขทางวิญญาณนี้ เป็นมโนนิยม และแสวงหาความสุขจากความเป็นอิสระอยู่เหนือวัตถุ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ และก็ด้วยการเล่นงานกิเลส แผดเผากิเลส ทำลายกิเลส ไม่ตามใจกิเลส; มันตรงกันข้ามอย่างนี้. แต่บางคนไม่กล้า. การที่ไม่กล้านี้มีได้หลายอย่าง เพราะอ่อนแอ กลัวจะไม่ได้สันทุสนานตามความฝันที่ฝันไว้นามมาแล้ว และที่ฝันมากมาย ทั้งยังฝันต่อไปอีกข้างหน้า โดยไม่สิ้นสุด.

ถ้ามีคนกล้า กล้านึก กล้าคิด กล้าตัดสินใจกันใหม่ นี่แหละจะค่อยเป็นไปได้ คือมีช่องทางที่เราจะเอาชนะวัตถุได้. ถ้าเดินมารูปนี้แล้ว ปัญหาในชีวิตประจำวันแทบจะไม่มีอะไรเหลือ คือจะไม่มีปัญหาอะไรเหลือ แต่มันจะราบรื่นไปหมด; จะไม่มีปัญหาชีวิตประจำวันเกิดขึ้นมาก จนยื่นคำถามข้อนี้มาก เพราะคงจะล้นแต่ประสบปัญหาทางวัตถุทั้งนั้น ซึ่งจะประมาทได้ว่า เพราะสิ่งต่าง ๆ

ทางวัตถุนี้ หรือที่เกี่ยวกับบุคคลภายนอกนี้ ล้วนแต่เป็นไปตามที่กิเลสต้องการ; ไม่ใช่ที่สติปัญญาต้องการ. คือมีกิเลสออกมาแสดงบทบาทเป็นใหญ่ เป็นประธานเสียเรื่อย ฉะนั้นจึงมีความประสงค์มุ่งหมาย คือมี aim หรือมี goal อยู่ตรงที่จะได้วัตถุเต็มตามความต้องการของกิเลส. เมื่อเป็นอย่างนี้ มันก็เป็นไปไม่ได้ ที่จะไม่ให้ปัญหาประจำวันเกิดขึ้นมากมายจนสาบสูญไม่ไหว อาตมาใช้คำว่า จนสาบสูญไม่ไหว มันจะเกิดขึ้นมากมายจนสาบสูญไม่ไหว คือปัญหาประจำวันที่มีอยู่ทุกวัน ๆ จะเกิดเสียจนสาบสูญไม่ไหว. แต่ถ้ากลับตรงกันข้ามเสียแล้ว ปัญหาชีวิตประจำวันมันจะสลายตัวไปเองทันที อย่างนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้น **สิ่งที่พวกเราทุกคนกำลังขาดอยู่อย่างยิ่ง** ก็คือ **ความมีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา** นั่นเอง.

ความมีนิพพานเป็น goal เป็น object เป็นวัตถุที่ประสงค์มุ่งหมายอยู่ตลอดเวลา นั่น เป็นสิ่งที่เราทุกคนกำลังขาดกันอยู่ และทำให้ปัญหาประจำวันมีมากขึ้น ในการปฏิบัติหน้าที่การงานของตน. คงจะมีคนบางคนตะโกนอยู่ในใจว่า “มันจะทำได้อย่างไรรกันไว้ย ! ” ที่อาตมาต้องใช้คำหยาบคายว่า “ไว้ย” นี้เพราะมันเป็นความรู้สึกอยู่ในใจของท่านอย่างนั้นจริง ๆ ก็ได้. เพราะเหตุเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นได้ทันที และล้วนแต่มีดมนอยู่ไกลสุดเอื้อมไปเสียทั้งนั้น; คงจะต้องตะโกนว่าไว้ยแน่; “มันจะทำได้อย่างไรรกันไว้ย”; การที่จะนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ได้ตลอดเวลา นั้น จะทำได้อย่างไร?

ที่ว่า **ยังขาดอยู่ทุกคน** นี้ก็อธิบายอยู่ในตัวแล้วว่า ทุกคนมุ่งหมายวัตถุ มุ่งหมายความสุขทางวัตถุ หรือความสุขทางเนื้อทางหนัง; ไม่ได้มุ่งหมายที่จะให้ว่างจากความรบกวนเหล่านี้ ไม่ได้มุ่งหมายที่จะให้ว่างจากตัวกู ของกู ต้องการจะมีตัวกู ของกู ออกรับวัตถุ เป็นเจ้าของวัตถุ บริโภคใช้สอยข้าวของวัตถุ เพลิดเพลินมัวเมาอยู่ด้วยวัตถุ; อย่างนี้เรียกว่า **มีวัตถุเป็นอารมณ์** ไม่ใช่มีนิพพานเป็นอารมณ์.

ถ้ามีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็คือมีความว่าง ความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตเป็นอารมณ์; ไม่มีอะไรบงกน มุ่งมันจะได้สิ่งนั้นอยู่เป็นประจำ นี่เรียกว่านิพพานเป็นอารมณ์ที่มุ่งหมายอยู่ตลอดเวลา. ถ้าถามว่า “จะทำอย่างไรกันไว้” ละก็ ต้องดูให้ที่ตรงที่ว่า ชีวิตนี้มีสภาพอย่างไร เพราะเหตุไร ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น; จนกระทั่งเห็นชัดประจักษ์ด้วยตนเองนั่นแหละ ว่า**เพราะมันมีวัตถุเป็นอารมณ์นั้นแหละ มันจึงยุ่งยากไปหมด** ทั้งส่วนบุคคล ส่วนสังคม หรือส่วนโลก ทั้งโลก หรือทุก ๆ โลก ถ้าหากจะมี. นี่แหละคือโลกที่มีวัตถุเป็นอารมณ์! คอมมูนิสต์ก็มีวัตถุเป็นอารมณ์! ประชาธิปไตยก็มีวัตถุเป็นอารมณ์! รายไหนก็ล้วนแต่มีวัตถุเป็นอารมณ์! ไม่เคยมีใครนิพพานเป็นอารมณ์; ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นทั่วไปหมด กระทั่งปัญหาจริยธรรม ปัญหาจริยศึกษา ปัญหาศีลธรรมเสื่อม ปัญหาที่สิ่งเหล่านี้เสื่อม มันมีมูลมาจากความมีวัตถุเป็นอารมณ์ ในโลกนี้ บรรยากาศกลุ่มไปด้วย **ความมีวัตถุเป็นอารมณ์** ในแบบอย่างต่าง ๆ กัน; แล้วก็ได้รบกัน เป็นวิกฤตกาลถาวร ไม่เคยประสบสันติภาพ. แต่ถ้าทุกคน **เห็นโทษแห่งความยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น จิตจะน้อมไปเองเพือนิพพาน**. คำอย่างนี้พระพุทธเจ้าตรัส ไม่ใช่อาตมาว่า; เป็นพระพุทธานุชาตที่มีอยู่ในหลักบาลีชัด ๆ .

ถ้ามองเห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่นในวัตถุเท่านั้น จิตจะน้อมไปเองเพือนิพพาน และนั่นแหละคือมีนิพพานเป็นอารมณ์; ฉะนั้นถ้าอยากจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็ง่ายนิดเดียว คือ พยายามดูให้เห็นโทษอันร้ายกาจ ที่**ครอบคลุม** พวกเราทั้งโดยส่วนรวมและโดยส่วนตัวอยู่ **นี้** ว่า เพราะมันมีมูลเหตุมาจากความเห็นแก่ตัวเป็นอารมณ์ มีความตกอยู่ในอำนาจของวัตถุเป็นอารมณ์ นั่นเอง.

เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้คราวเดียวกัน **เราก็อย่าบูชาวัตถุเป็นสรณะ แต่บูชาธรรม ซึ่งไม่ใช่วัตถุ** ซึ่งเป็นเครื่องปราบวัตถุนี้ เป็นสรณะ ; มีธรรม

เป็นเครื่องรางคุ้มครองไม่ให้วัตถุมาแผ้วพานเรา. เลยเกิดมีระเบียบ ประพฤติปฏิบัติชนิดที่เรียกว่า ธรรม นี่ขึ้น หรือจะเรียกว่า จริยธรรม ก็ได้. อาตมากล้ายืนยันว่า คำว่า “จริยธรรม” คำเดียว ก็ใช้ได้ตลอดตั้งแต่ต้นจนปลาย ใช้ได้ตลอดจนกระทั่งถึงนิพพานได้เหมือนกัน, ใช้ได้ตั้งแต่เรื่องโลก ๆ จนกระทั่งถึงนิพพานทีเดียว.

จร แปลว่า ประพฤติ, อีย แปลว่า ควร, จริยธรรม แปลว่า ธรรมที่ควรประพฤติ, ทุกแบบที่ควรประพฤติ เราก็เรียกว่าจริยธรรม. เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงวางหลักไว้มากมาย เช่น มรรคมงคล ๘ หรือย่อลงเหลืออยู่แต่ไตรสิกขา เป็นต้น.

มันจะเป็นการง่ายมาก ถ้าเราจะพิจารณาดูที่ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ที่เราค้นหูกันมากที่สุดว่า **ไตรสิกขานี้จะเข้ามาในชีวิตประจำวันของเราได้อย่างไร.** ถ้าเราใช้หลักที่เรียกว่าไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ในชีวิตประจำวันแล้ว ปัญหาเรื่องนี้จะเบาบางลงไปอย่างมากมายทีเดียว อย่างเห็นได้ชัด.

คำว่า “ศีล ๆ ” นั้น ท่านอย่ามุงมันอะไรมากมายไปนัก จะต้องนั่งท่องนั่งจด กืองค้อย่างนั้น กืองค้อย่างนี้ ให้มันมากมายไปนัก นั่นมันเป็นเรื่องทีหลัง ซึ่งทำให้มันยุ่งยากขึ้นเป็นกลิ้งครกขึ้นภูเขา. คำว่า “ศีล” ควรจะมีความหมายแต่เพียงว่า มีความประพฤติดีแล้ว แล้วก็ใช้ได้แก่ทุกศาสนา ทุกชาติ ทุกภาษา ทุกระบบของวัฒนธรรมในโลกนี้. มีความประพฤติดีแล้วนี้เรียกว่า ศีล มีความประพฤติดีแล้ว ก็คือว่า *ไม่กระทบกระทั่งตัวเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน* โดยทางการกระทำภายนอก คือด้วยกาย ด้วยวาจา เรียกว่าศีล. เมื่อเราได้ความหมาย

อย่างนี้แล้ว คำว่าศีลก็จะสากล จนถึงกับใช้ได้ระหว่างชาติ ระหว่างโลกทีเดียว ใช้ได้ตลอดโลก ทั่วโลก.

คำว่า “สมาธิ” นั้น ควรมีบทนิยามแต่เพียงว่า **สามารถบังคับใจของตนเองได้ตามต้องการ**. ขอให้ท่านทั้งหลายสนใจคำนิยามอย่างนี้ไว้ เพื่อเข้าใจธรรมะถูก ตรง และเพียงพอ ในการที่จะนำไปใช้แก้ชีวิตประจำวันอย่างเพียงพอด้วยเหมือนกัน. คำว่า “สมาธิ” นั้น ไปอ่านหนังสือเรื่องสมาธิดูเถิด อ่านตั้งเดือนก็ยังไม่จบ แล้วก็ไม่ว่าอะไรในที่สุด. แต่ใจความที่ถูก ที่ตรงนั้น ก็คือ **สามารถบังคับใจของตนเองได้ตามต้องการ** ในการที่เราจะใช้มันให้ทำอะไรบ้าง. เดียวนี้เราไม่สามารถจะมีจิตใจที่เราจะใช้ได้ตามที่เราต้องการ มันเป็นอย่างนั้น มันเป็นอย่างนี้เสียเรื่อย. เพราะฉะนั้น สำหรับคำว่าสมาธินั้น ต้องมีความหมายของคำว่า “กัมมณีโย” ควรแก่การงาน ดังที่กล่าวแล้วแต่วันก่อนนั้นเป็นหลัก.

คนเราทุกคนในโลกนี้ ไม่สามารถบังคับใจของตนเองได้ตามที่ต้องการ; หมายถึงในทางฝ่ายดี ฝ่ายที่ใครในความดี; แต่ถึงแม้ในฝ่ายที่จะทำชั่วก็เถอะ ไม่ใช่มันจะทำได้อย่างใจเสมอไป. ใจมันเป็นอย่างนี้เอง เพราะฉะนั้นเราจึงต้องมีระเบียบการปฏิบัติสักระบบหนึ่งที่**สามารถบังคับใจได้ตามต้องการ**. จะฝึกโดยวิธีใดก็ได้; ถ้าเราควบคุมใจเราอยู่ในอำนาจ และใช้มันได้ตามต้องการแล้ว เรียกว่าสมาธิทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า สมาธิ **จึงควรเป็นของสากลอย่างยิ่งถึงที่สุด** อีกอย่างเดียวกัน; คือใช้กับคนชาติไหน ภาษาไหน ศาสนาไหน วัฒนธรรมระบบไหนก็ได้ ไม่มีผิดเลย ; ใช้ได้ทั้งนั้น.

คำว่า “ปัญญา” คำว่าปัญญานี้ จะต้องนิยามความหมายของมันว่า **เข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างถูกต้อง**. ทุกสิ่งในที่นี้ เราเอาแต่ **สิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้อง**; เพราะว่าถ้าสิ่งที่ไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง มันก็ไม่มีปัญหา ; ไม่ต้องนึกถึงก็ได้ แต่

ทุกสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรานี้ เราต้องเข้าใจมันอย่างถูกต้อง นี่แหละคือตัวปัญหาในพุทธศาสนา ที่ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน ; ไม่มีอะไรมากกว่านี้เลย.

ฉะนั้นขอให้ท่านสนใจกับทุกสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตนี้ อย่างถูกต้อง ก็แล้วกัน ท่านจะแก้ปัญหาวีชีวิตประจำวันได้ถึงที่สุด. เดียวนี้เราไม่รู้แม้แต่ว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เหล่านี้คืออะไรกันแน่ เป็นอย่างไรกันแน่ มีอะไร เพื่ออะไร โดยอะไร จากอะไร เราไม่รู้ทั้งนั้น. แต่ว่าไม่ใช่จะไม่รู้เสียเลย หากแต่ส่วนที่รู้นั้น รู้ผิดทั้งนั้น รู้ไม่ถูกเลย จึงมีค่าเท่ากับว่าไม่รู้ ; เพราะฉะนั้นจึงรวบรัดพูดเสียว่า ไม่รู้.

ถ้าเราสามารถรู้จักสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา ทั้งฝ่ายวัตถุและทั้งฝ่ายจิตใจ คือรู้ทั้งวัตถุที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา และรู้ถึงความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับวัตถุนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำวันแกใจเรา; ทั้ง ๒ อย่างนี้เรารู้จักมันอย่างถูกต้องว่า คืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยอะไร แล้ว ก็เรียกว่า เรามีปัญญาถึงที่สุด. เพราะฉะนั้นเรื่องจึงเป็นอย่างเดียวกันอีก ที่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ปัญญา นี้ จะเป็นของสากลใช้ได้ทุกชาติ ทุกภาษา ทุกศาสนา ในวัฒนธรรมทุกระบบ จนกระทั่งทุกโลก ถ้าหากว่าจะมีหลายโลก.

สรุปแล้วท่านก็จะเห็นได้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญานี้เป็นของสากลอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรควรจะเป็นของสากลไปกว่านี้แล้ว. พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่รู้จักจริง รู้อย่างยิ่งจริงหรือไม่ ขอให้ลองคำนวณดู. หรือว่าพระพุทธศาสนา จะเป็นศาสนาสากลได้หรือไม่; ช่วยตัดสินใจกันอย่างยุติธรรม อย่าลำเอียงเลย ว่าพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาสากลได้หรือไม่ ในเมื่อได้วางระบบของ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นตัวพุทธศาสนาไว้อย่างนี้. เราเอาเพียงสาม ศีล สมาธิ ปัญญา, ไม่ต้องกระจายออกไปเป็นมรรคมรรค ๘; เวลาจะไม่พอ.

ขอให้ช่วยไปคิดว่า ศีล มีความประพฤติดีแล้ว; สมภา ิสามารถ บังคับใจได้ตามที่ต้องการ; ปัญญา เข้าใจสิ่งที่เกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง; นี่มันเป็นหลักที่ใช้ได้อย่างสากลใหม่ หรือมันสากลสักเท่าไร มันสากลทั้งหมดใช่ไหม. ดังนั้น ถ้าเราเอาหัวใจของพุทธศาสนาที่มีความหมายอันแจกออกไปเป็น ๓ ประการนี้ มาใช้เป็นเครื่องมือได้ละก็ ปัญหาทางชีวิตประจำวันในชีวิตประจำวันนี้จะหายไปเอง. มีความประพฤติดีแล้ว ; บังคับใจตัวเองได้; เข้าใจสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง; นี่เป็นหลัก ส่วนข้อปลีกย่อยนั้น จะหาพบได้เอง จะหาคำอธิบายได้เอง.

การประพฤติปฏิบัติ มีหลักเพียง ๓ อย่างเท่านั้น ที่สามารถใช้ได้ทุกแขนง; ไม่ว่าเพื่ออยู่ในโลกนี้ หรือว่าเพื่ออยู่เหนือโลกก็ตาม หรือเพื่อบรรลุมรรคผล นิพพานก็ตาม เพื่อมีความเจริญด้วย ลาภ ยศ ไม้ตรี อย่างยิ่งในโลกนี้ หรือโลกสวรรค์ก็ตาม มันไม่อาศัยหลักอื่นเลย อาศัยหลักเดียวกันแท้. แต่ท่านทั้งหลายอย่าลืมนะว่า ทั้ง ๓ สิ่งนี้ มันมาจากความไม่เห็นแก่ตัว คือ ความไม่ยึดมั่น ถือมั่นในตัวตน หรือของตนจัด อย่างที่กล่าวแล้วทั้งนั้น; มันจึงเกิดอาการของศีล สมภา ิ ปัญญา ขึ้นมาได้ โดยง่าย โดยตัวมันเอง.

เราจะต้องนึกดูอีกว่า การประพฤติที่เราบัญญัติกันว่า ผิดหรือถูกนี้ มันมีอะไรเป็นหลัก จึงได้สับสนมาก จนถึงกับเกิดเป็นปัญหาว่า จะฆ่าเปิดฆ่าไก่ขายนี้อะไรใหม่ หรือมีปัญหาทำนองที่ว่า ทำอย่างนั้น อย่างนี้ผิดหลักศาสนาไหม อย่างนี้เป็นต้น. ในปัญหาชีวิตประจำวันนั้น คงลำบากใจมากอยู่ด้วยหลักที่จะใช้ตัดสินว่ามันผิดหรือถูกกันแน่ นี่อยู่เป็นอันมากทีเดียว; เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ปัญหายุ่งยากใจ ข้อนี้ลดน้อยลงไปบ้าง ก็ต้องรู้จักแบ่งแยกว่า ความผิดหรือความถูกนี้ มันมีอยู่ ๒ ความหมาย ด้วยกัน คือ ผิดหรือถูกโดยทางวินัย นี้อย่างหนึ่ง; ผิดหรือถูกทางธรรมะ นั้นอีกอย่างหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดกันถึงจริยธรรม ส่วนที่เป็นธรรมะ ไม่ใช่ส่วนวินัย เพราะฉะนั้นก็ต้องถือส่วนที่เป็นธรรมะเป็นใหญ่ แต่แม้จะถือส่วนที่เป็นวินัยก็ได้ ไม่ขัดกันเลย. ในที่นี้เพื่อจะชี้ให้เห็นชัด จึงได้แยกว่า ผิดหรือถูกโดยส่วนวินัยนั้น มันต้องถือเอาตามที่ผู้บัญญัติวินัย ได้บัญญัติไว้ อย่าเอาอื่นเป็นหลักเลย. แต่ถึงอย่างไรก็ดี พระศาสดาเหล่านั้นไม่ใช่เป็นคนเห็นแก่ตัว หรือเข้าข้างตัว หรือตกอยู่ในอำนาจกิเลสมากมาย ; และถ้าเป็นพระศาสดาอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเลย ฉะนั้นสิ่งที่ท่านบัญญัติออกไปนั้น จึงเข้ารูปกันได้กับธรรมชาติ เป็นส่วนมาก หรือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็ต้องเหมาะสมแก่สังคม. ความผิดหรือถูกโดยวินัยนั้น ต้องถือเอาตามที่พระศาสดาบัญญัติ ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าวินัยนี้ ต้องถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ทำ คือเป็น man - made; ทำด้วยมือของมนุษย์ คือมนุษยบัญญัติขึ้น เราจึงเรียกว่า ศีลธรรม หรือ ethics หรือ moral นี่มันเป็นเรื่องที่มนุษย์ทำ; เราไม่เรียกว่า สัจจธรรมหรือ truth เลย. ต่อเมื่อเป็นเรื่องของธรรมะเท่านั้น จึงจะเป็นธรรมชาติทำ โดยธรรมชาติ โดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่ใช่มือของมนุษย์ทำ หรือบัญญัติ ฉะนั้นเราจึงเรียกว่า สัจจธรรม หรือ truth.

นี่แหละ เราจะถือหลักผิดถูกกันอย่างไร ในวันหนึ่ง ๆ ซึ่งถ้าจะมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ที่โต๊ะทำงานก็ดี ที่บ้านที่เรือนก็ดี หรือแม้เมื่อกำลังเดินเล่นอยู่ก็ดี; ท่านจงรู้จักแยกว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ มันเป็นเรื่องของกฎหมาย วินัย หรือว่าเป็นเรื่องของธรรมะ ถ้ามันเป็นเรื่องของระเบียบประเพณี ขนบธรรมเนียม กฎหมาย วินัย อะไรเหล่านี้แล้ว ก็ต้องเอาไปตามกฎหมาย วินัย, อย่าไปร้อนใจ, จงไปศึกษาจากคนที่รู้กฎหมาย รู้วินัย รู้ขนบธรรมเนียมประเพณี. ที่นี้ ถ้ามันไม่เกี่ยวกับเรื่องเหล่านั้น แต่เป็นเรื่องทางธรรมะแล้วละก็ จะต้องศึกษาโดยเหตุผลตามหลักเกณฑ์ของธรรมะ ว่า เป็นไปเพื่อกิเลส โดยกิเลส หรือไม่; ถ้าเป็น

การเพื่อกิเลส โดยกิเลสแล้ว ไม่ไหวแน่ ผิดร้อยเปอร์เซ็นต์; ถ้าไม่เป็นไปเพื่อกิเลส นั่นแหละ จึงจะเอียงมาในทางฝ่ายถูก พอไม่มีกิเลสแล้ว มันก็มีสติปัญญาเท่านั้น ไม่มีอื่น; เพราะฉะนั้น ความถูกต้องอยู่ที่ ไม่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส คือไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่มีความรู้สึกที่เห็นแก่ตัว ว่าตัวกู ว่าของกู นั่นเอง. นี่แหละ ถ้าเราต้องเที่ยวถามคนนั้น คนนี้ เสียเรื่อย แล้วก็ต้องทำอะไรกันเลย คือมันแต่เที่ยวถามว่า นี่ผิดไหม นี่ถูกไหม เป็นปัญหาชีวิตประจำวันอย่างนี้เรื่อยไป ก็ไม่ต้องทำอะไร; ฉะนั้นจึงควรจะมีหลักเกณฑ์ที่ตัดสินใจได้ตามลำพังตัวเอง ในเรื่องผิดหรือถูก โดยอาศัยหลักนี้.

อีกแง่หนึ่ง จะต้องรู้จักคำว่า **โดยธรรมชาติ** หรือ **โดยมนุษย์ทำ**. ที่มนุษย์ทำนั้น มันไม่ใช่ตามธรรมชาติ เรามักจะรวมเรียกกันว่า artificial คือมนุษย์มีความมุ่งหมายปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วประดิษฐ์สิ่ง หรือวิธีการ หรือกรรมวิธีอะไรขึ้น อย่างนี้เป็น artificial นี่ก็อย่างหนึ่ง ; นี่ไม่ใช่ธรรมชาติ เราจึงต้องมองให้เห็นชัดว่า ตามธรรมชาติอย่างไร และ artificial นั้นอย่างไร, มันมีส่วนที่ผิดกันตรงไหน เป็นส่วนสำคัญ.

อาตมาจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ง่าย ๆ สักเรื่องหนึ่ง : เหมือนอย่างว่าหมอนหนุนศีรษะนี้ เมื่อหมอนยางเป่าลมมาใหม่ อาตมาจะเรียกมันว่าหมอน artificial ; ส่วนหมอนที่เราใช้มาแต่โบราณจะเรียกมันว่าหมอนตามธรรมชาติเดิม. นี่ลองคิดดูที่ว่า หมอนยางบาง ๆ เป่าลม กับหมอนเดิม ๆ ที่เราเคยใช้นี้ มันต่างกันอย่างไรบ้าง. หมอนเป่าลมนั้น ถ้ามันต่ำไป จะซ้อนกันสองลูกไม่ได้ ขยับตัวนิดเดียวมันหล่นออกจากกัน ; แม้จะหนุนลูกเดียว มันก็ลุดไปลุดมา; บางที่ขยับตัวผิดพลาดนิดเดียว มันก็โดดหนีไปเลย เลยหัวเราะกันใหญ่ ; หมอนอย่างนี้มันเป็น artificial. ลักษณะอย่างว่านี้ไม่เกิดแก่หมอน

ที่เราใช้กันอยู่ตามธรรมดาสามัญเลย. ลองคิดว่า โดยเนื้อแท้แล้ว เราควรจะมีระบบจริยธรรมเก่าของเรา ที่เป็นไปตามธรรมชาติ คล้อยตามธรรมชาติมากกว่า; อย่าให้เป็นไปในพวก artificial เป็นระบบจริยธรรมใหม่; มันเป็นแบบฝรั่งชาติไหน แบบไหน ก็ตามใจเถิด อย่าไปหลงไหลบูชาเขา มันจะตกไปในฝ่ายอะไรฝ่ายหนึ่ง ซึ่งไม่เข้าร่องเข้ารอยกันกับธรรมะ ซึ่งเรารู้ดีกว่า เพราะไปลุ่มหลงในวัฒนธรรมตะวันตกนั่นเอง เราไม่ต้องกลัวเขาโกรธ และเราก็ไม่ได้ด่าเขา เพราะเขามีอยู่อย่างนั้นจริง ๆ .

ข้อที่ไปหลงนิยมในระบบวัฒนธรรมตะวันตกนี้ มันทำให้เกิดปัญหาทางจริยธรรม หรือจริยศึกษา หรือศีลธรรมนี้ เกิดขึ้นมากมาย เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศเขา ยุ่งยากจนสาหัสไม่ไหว จนจะแก้จริยธรรมให้เป็นที่ ศีลข้อ ๓ นี้ ไม่มีในโลก คือศีลข้อ กาเมสุมิณาจารย์นี้ ไม่ต้องมีในโลกแล้วด้วยซ้ำไป ซึ่งความจริงเป็นอย่างนี้จริง ๆ ด้วย. นี่เราจะทำอย่างนั้นไม่ได้; ถ้าเราจะทำอย่างนั้นแล้ว ปัญหาชีวิตประจำวันจะเกิดขึ้นพวไปหมด เหลือที่จะสาหัสไหว เหมือนที่เขาประสบมาแล้วเหมือนกัน. เรามีพุทธศาสนาเป็นมิ่งขวัญ ! ใช้คำว่า “มิ่งขวัญ” แล้ว ก็ขอให้เข้าใจเอาเองว่า คุ่มครองได้ทุกชนิด. เราจะต้องรักษาเอาไว้ให้ได้; เราเพียงแต่มีหลักเกณฑ์อย่างนี้เท่านั้น ปัญหาชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นแก่คนพวกนั้น จะไม่มาแก่พวกเรา. ขอให้ตัดสินใจเสียให้แน่ว่า เราจะเอาชีวิตประจำวันแบบไหนกันแน่ คือจะเอาแบบใหม่ หรือแบบเดิมของเรา เราจะมีกำเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันแบบไหนกันแน่? แบบเดิม หรือแบบใหม่ของเขา อันนี้เองเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีปัญหายุ่งยากขึ้น จนต้องมีการสัมมนา การอภิปราย หรือการบรรยายเรื่องนี้กันอย่างใหญ่โต.

เราลองไปพิจารณากันถึง ปัญหาชีวิตประจำวัน ชนิดปลีกย่อยเฉพาะเรื่อง ซึ่งไม่ใช่ปัญหาพื้นฐาน. ถ้าเราจะมีธรรมะที่เหมาะสม แก่ชีวิตประจำวัน

ของคนทุกชั้น ทุกชนิดแล้ว เราจะต้องรู้จักเราเอง คือคนเราเองนี้แหละ ในลักษณะอย่างไรบ้าง? อาตมาได้กล่าวแล้วว่า ถ้ากล่าวโดยพื้นฐานทั่วไปแล้ว จริยธรรมก็มีสายเดียว ใช้ได้แก่คนทุกคน ทุกวัย ทุกเพศ ทุกวรรณะ; แต่ถ้ามาถึงขั้นที่เป็นปัญหาปลีกย่อย เฉพาะคน เฉพาะเวลาแล้ว เราก็ต้องพิจารณา คนนั่นเอง เป็นพวก ๆ ไปเหมือนกัน. เช่นได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอ ๆ แล้วว่ามีคนชั้นต่ำ มีคนชั้นกลาง มีคนชั้นสูง ดังนี้; โดยวรรณะนั้น ย่อมมีคนชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่พ้น. บางคนเข้าใจผิดว่า พุทธศาสนาไม่มี วรรณะ เอามาพูดอย่างนี้ผิดเรื่องไปแล้วก็ได้. พุทธศาสนาไม่มีวรรณะนั้น หมายถึงวรรณะโดยกำเนิด โดยบัญญัติ สมมุติตามชาติกำเนิด ที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นอย่างไรแล้ว ถือว่าลูกต้องเป็นอย่างนั้น; เช่นบัญญัติเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นศูทร เป็นไวยสยะหรือแพศย์ ว่าเกิดมาจากพ่อแม่อย่างไรแล้ว จะต้องเป็นอย่างนั้นเสมอไป นั่นแหละวรรณะตามแบบฮินดู หรือแบบพราหมณ์สมัยหนึ่ง. วรรณะอย่างนี้ในพุทธศาสนาไม่มีจริง และไม่ยอมรับโดยแน่นอน; แต่ วรรณะที่กล่าวว่าเป็นชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ซึ่งมีได้โดยกรรม คือโดยการกระทำ ของตนเองนั้น มีอย่างเต็มทีในพุทธศาสนา. อย่างที่กล่าวว่า “**กัมมัม สตุเต วิภชติ**” นี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า **กรรมเป็นเครื่องแบ่งแยกสัตว์**. การกระทำ เป็นเครื่องแบ่งแยกสัตว์ ให้เป็นคนดี คนชั่ว; ชั่วมาก ชั่วน้อย; ดีมาก ดีน้อย; พอที่จะกล่าวได้ว่า เป็นชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง นั่นเอง.

ชั้นต่ำก็มีความทุกข์มาก หรือมีกิเลสมาก มีความชั่วมาก; ชั้นกลาง ก็เบาบางไป; ชั้นสูงก็แทบจะไม่มี หรือไม่มีเลย อย่างนี้เป็นต้น. นี้เรียกว่า วรรณะโดยกรรม หรือโดยการกระทำ อย่างนี้มีอยู่ในพุทธศาสนา. เราไม่อาจ ให้การศึกษาเท่ากันหมดได้ ไม่อาจจัดระดับการกินอยู่ เป็นอยู่ ดำรงชีพอยู่ เสมอ เหมือนกันได้; นั่นเป็นเรื่องแน่นอน. เพราะว่ากรรมเป็นผู้จำแนก ไม่ใช่เรา

เป็นผู้จำแนก; คือการกระทำของมนุษย์นั่นเอง ได้จำแนกมนุษย์ให้เป็นชั้นวรรณะอย่างนี้. ถ้าอย่างนี้แล้ว ก็ต้องกำหนดให้มีธรรมะเป็นชั้น ๆ อย่างเดียวกัน ; ให้คนชั้นต่ำที่ต้องเหน็ดเหนื่อยมาก มีการศึกษาน้อย ได้รู้ธรรมะง่าย ๆ เข้าใจง่าย เข้าใจได้ทันที และได้ใช้ประพฤติปฏิบัติอยู่ โดยไม่ต้องให้เป็นทุกข์ เหมือนกับตกรอกทั้งเป็น. คนแจวเรือจ้าง คนถีบสามล้อ ฯลฯ ในระดับนี้ ต้องการธรรมะอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อใดข้อหนึ่ง ที่เหมาะสมแก่เขาอย่างยิ่ง เพื่อหล่อเลี้ยงจิตใจของเขาให้คงนิยมทางธรรมะ และมีความสุขทางจิตใจ อยู่ได้โดยไม่ต้องรู้สึกเป็นทุกข์ทรมาน. ถ้ามีฉะนั้นแล้วเขาจะเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ; เมื่อเขาทนไม่ไหว เขาก็จะต้องเลิกอาชีพสุจริต แล้วไปประกอบอาชีพทุจริต และเป็นภัยแก่สังคมอย่างแน่นอน. ฉะนั้นในเรื่องเช่นนี้ จึงต้องมีธรรมะ เช่นความสันโดษ เป็นต้น ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับทุกคน มาให้แก่เขา.

ถึงแม้คนชั้นกลาง ชั้นสูง ก็ยังจะต้องใช้ธรรมะข้อที่เรียกว่าสันโดษ เป็นต้นนี้ ตามสัดส่วนอยู่เหมือนกัน แต่เพราะมีสติปัญญามากพอที่จะแก้ไขหรือจะหาทางออกได้โดยวิธีอื่น เราจึงมีธรรมะข้ออื่นบ้างที่แปลกออกไป ให้แก่เขา.

ที่นี้ ถ้าจะถือเอา **โดยวัยเป็นประมาณ** ก็ต้องมีวัยเด็ก เช่นเด็กอมมือ, เด็กโตแล้ว, วัยหนุ่มสาว, วัยพ่อบ้านแม่เรือน, แล้วก็มีวัยคนเฒ่าคนแก่ ; อย่างนี้มันก็ยิ่งต่างกันมาก เพราะว่าได้เห็นโลก หรือมีประสบการณ์ในโลกนี้ มากน้อยต่างกันมาก อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้. ฉะนั้นเราจึงต้องมีธรรมะที่เหมาะสมแก่วัย ที่วัยนั้น ๆ จะพอรับเอาได้ หรือเข้าใจได้. ข้อนี้ท่านเปรียบไว้ในอรรถกถาว่า “**ขึ้นบ่อนข้าวคำใหญ่ ๆ แก่เด็กซึ่งปากยังเล็ก ๆ อยู่มันก็ร่วงกระจายหมด และบางที่เป็นอันตรายแก่เด็ก เข้าจุมูก เข้าตา เป็นต้น มันเป็นเรื่องทำผิด**” ฉะนั้น จึงต้องมีวิธีที่จะต้องคิดนึกให้ดี ให้มีธรรมะสำหรับเด็ก ทั้ง ๆ ที่อาตมา

ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นตลอดเวลาว่า **ธรรมมีเพียงแนวเดียว สายเดียว คือความไม่เห็นแก่ตน**. ความไม่ยึดมั่นตัวตนนั้นเป็นแนวเดียวสายเดียวก็จริง แต่เราอาจเอามาย่อยให้เป็นรายละเอียดให้เหมาะแก่ขั้นได้; เช่น เด็ก ๆ ก็ไม่เห็นแก่ตัวอย่างที่เด็ก ๆ ควรจะมี ; เช่นไม่อิจฉาน้อง, ไม่อิจฉาเพื่อน อย่างนี้เป็นต้น กระทั่งถึงรู้จักประพฤติปฏิบัติในทำนองเอื้อเพื่อแผ่แผ่มากขึ้นตามส่วน.

คนหนุ่มสาวมีปัญหาแปลกออกไปอีก เพราะว่าต่อม grand ต่าง ๆ ทางร่างกายเนื้อหนังนี้ เจริญเต็มที่ขึ้นมา ย่อมมีปัญหาโดยธรรมชาติเกิดขึ้น ก็จะต้องมีธรรมชาติอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีกำลังมากพอที่จะหยุด ที่จะบังคับความล้นของความรู้สึกต่าง ๆ ไว้ให้อยู่ในอำนาจ; มิฉะนั้น ก็จะต้องประกอบกรรมที่ไม่พึงปรารถนาโดยแน่นอน ; เหล่านี้เป็นต้น.

ที่นี่ ก็มาถึงพ่อบ้านแม่เรือน นักอึ้งอยู่เหมือนกับเป็นวัวลากแอก ลากไถอยู่กลางทุ่งนาตลอดเวลา เพราะมีภาระมาก. นอกจากมีภาระของตัวเองแล้วยังมีภาระของลูก หลาน เหลน คนใช้ คนในครอบครัว คนเกี่ยวข้อง เจ้านาย ข้างบน คนต่ำข้างล่าง เหล่านี้มีมากมาย ก็จะต้องมีความอดกลั้นอดทนเป็นพิเศษ พร้อม ๆ กันกับสติปัญญาที่จะระบายความกดดันเหล่านั้นได้ มิฉะนั้นก็เป็นบ้าตาย; ธรรมะก็มีให้เพียงพอในเรื่องนี้.

สำหรับคนแก่ เลิกกิจการงานในโลกแล้ว ยังรอวันที่จะแตกดับของสังขารนี้ มักจะบ้ำเป๋อแล้ว แต่กระนั้นก็มีธรรมชาติที่ป้องกันความบ้ำเป๋อได้. ถ้าหากว่า ได้ประพฤติปฏิบัติในทางสมาธิภาวนา อยู่เป็นประจำแล้ว อาการบ้ำเป๋อจะไม่เกิดขึ้น ให้เด็ก ๆ ลูกหลานหัวเราะเล่น อย่างนี้เป็นต้น. แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ในขั้นนั้นนอกจากไม่บ้ำเป๋อ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ มีปัญญา

มั่นคงแล้ว ควรจะเป็นไปได้ถึงขนาดที่ว่า สามารถเยาะเย้ยความตายก็ได้ ยิ้มรับ หรือทำความตายก็ได้ โดยที่ให้มีอาการเหมือนกะว่า **ความตายเข้ามากระทบในลักษณะของคลื่นกระทบฝั่ง ; คือไม่มีความตาย** นั่นเอง.

ผู้ที่รู้ธรรมะในเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นดีแล้ว ก็หมดความรู้สึกที่ว่าเป็นตัวเรา หรือของเรา ฉะนั้นจึงไม่มีอะไรที่จะให้ความตายกระทบ; มันว่างไปหมดอย่างนี้. นี่เป็นปัญหาชีวิตประจำวันของคนแก่ ที่เตรียมพร้อมจะเผชิญกับสิ่งที่เขาเรียกกันว่าความตาย; ซึ่งที่แท้ไม่ใช่ความตายอะไรที่ไหนเลย มันเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงของชั้นภว ชาติ อายุ ตาย ตามปกติธรรมดาของมันเอง. ถ้ารู้อย่างนี้แล้วความตายไม่มี; ความตายก็ว่าง; ผู้ที่จะตายก็ว่าง.

ถ้าเราจะดูกันถึง งานที่ทำ เราจะมึ่งงานที่กำลังทำ ในขั้นของการศึกษาของการประกอบอาชีพ ของการเก็บเกี่ยวผล และบริโภคผล ; ถ้าเราจะดูถึง **หน้าที่ที่ผู้ถูกพันเราอยู่** เราก็มองเห็นว่า เรามีหน้าที่รับใช้เขา หรือเรามีหน้าที่ถูกเขารับใช้ ; เราเป็นผู้ดูแลเขา หรือเราเป็นผู้ถูกเขาดูแล อย่างนี้เป็นต้น. หรือจะพูดกันถึง **อาการที่กำลังมีอยู่** เราก็มองอาการของความเหนื่อยแสบที่จะเหนื่อย ; เปื่อระอา ก็มี, เจ็บไข้ได้ป่วยก็มี, รู้สึกว่า จะต้องตายก็มี, นี่อาการที่กำลังมีอยู่ปรากฏอยู่อย่างนี้. ถ้าหากว่าไม่มีธรรมะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยแล้ว มันเป็นเรื่อง **ตกรอกทั้งเป็น** ทั้งนั้น. อาตมาจำเป็นจะต้องใช้คำว่า ตกรอกทั้งเป็น; มันจะหยาบคายไปบ้าง ก็ต้องขออภัย แต่ว่าอาตมามุ่งหมายถึงข้อที่ว่า **มันเป็นความทนทานในความหมายเดียวกันกับนรก**.

ความเปื่องาน ความเหน็ดเหนื่อยต่อการทำงานเช่นนี้ ถ้าเราไม่มีธรรมะมาช่วยแก้ไขในส่วนนี้แล้ว มันจะเป็นการเหนื่อยเอาจริง ๆ และเปื่อเอาจริง ๆ

ทำไมไหวจริง ๆ ; และความเจ็บไข้ต่าง ก็จะเป็นภัยใหญ่โตมหาศาล เท่ากับ
ภูเขาเลากาไปจริง ๆ . แต่ถ้าเรามีธรรมะตามวิธีที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้าแล้ว
ในโลกนี้จะไม่มีความเหน้อย จะไม่มีความเปื้อน จะไม่มีความเจ็บไข้ จะไม่มีความตาย
อย่างทีกล่าวนมาแล้ว เป็นต้น. ท่านต้องรู้จักแยกว่า ส่วนเนื้อหนังทางกายนั้น
เป็นอย่างไร ส่วนทางจิตทางวิญญาณนั้นเป็นอย่างไร; มันเกี่ยวข้องกันอย่างไร.
ถ้าแยกออกจากกันได้ และไม่ถือส่วนไหนว่า เป็นตัวกู ของกูแล้ว สิ่งเหล่านี้จะ
ไม่มี กล่าวคือความเหน้อย ความเปื้อน จะไม่มีในความรู้สึก. เมื่อเหน้อยทางกาย
นอนเสียก็แล้วกัน ตื่นมามันก็หาย ทางใจ มันมีธรรมะ มันไม่รู้จักเหน้อย ;
มีสติปัญญาถูกต้อง ไม่ต้องเปื้อน ไม่ต้องรู้สึกเปื้อนต่ออะไร; ไปเปื้อนให้มันรำคาญใจ
ทำไม ; เจยหรือว่างอยู่ก็แล้วกัน นั่นแหละเป็นสติปัญญาอย่างยิ่ง!

ความเจ็บไข้นี้ ถ้าเราฉลาดพอแล้ว มันนำหิวเราะมากกว่าที่จะน่ากลัว;
แต่เราก็หิวเราะไม่ออก เพราะว่าเราไม่มีความรู้ทางธรรมนี้ อย่างเพียงพอ. แต่
โดยเนื้อแท้ของธรรมชาตินั้น มันมีธรรมะมาให้ สำหรับทำให้เรา เกินกว่าจะให้
หิวเราะได้เสียอีก!

แม้ที่สุดแต่ว่า ปัญหาที่เราชอบพูดกันอยู่บ่อย ๆ เช่น ปัญหาทาง
การประหยัด ปัญหาทางพัฒนา เป็นต้น ซึ่งเป็นที่ต้องการของรัฐบาลอย่างยิ่งนี้
อาตมายืนยันว่า ถ้าไม่อาศัยธรรมะเข้ามาช่วยแล้ว เป็นไม่มีทางที่จะเป็นไปได้;
จะมีแต่ฝีกซีโรยหน้า หรือเล่นละครตลกไปทั้งนั้น ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย.
ถ้าเราควบคุม “ตัวกูของกู” ไม่ได้แล้ว ไม่มีทางประหยัดอะไรได้; ประหยัด
ช่องนี้ไว้ได้ มันไปมีช่องโหว่ที่อื่นที่ใหญ่มหาศาล รั่วพรู ๆ ไปทีเดียว มันไม่มี
ทางจะประหยัดได้. และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องทางเนื้อหนังนี้ ถ้าได้ทำให้
เกิดความลุ่มหลงมัวเมาเสียแล้ว ไม่มีใครกันมันอยู่ มันรั่วพรู ๆ ไปทีเดียว.

ฉะนั้นเราจะต้องมีธรรมะชนิดที่เพียงพอ ที่ทำให้รู้จักว่า อะไรเป็นอะไร อะไรผิด อะไรถูก, อะไรดี อะไรเท็จ, อะไรจริง อะไรไม่จริง, อะไรจริงแท้ อะไรจริงไม่แท้; เราจึงจะควบคุมตัวเราได้ จะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง แล้วควบคุมมันได้ ให้เกิดการประหยัดจริง เกิดการพัฒนาจริง แล้วการประหยัดจริง พัฒนาจริงในรูปนี้ มันสนุกอย่างยิ่ง. อาตมาใช้คำว่า **สนุกอย่างยิ่ง** นี้ไม่ใช่พูดเล่น ; พูดอย่างที่มีมองเห็นและมีเหตุผล; หากแต่ว่าเหลือวิสัยที่จะพิสูจน์ในเวลาเล็กน้อยอย่างนี้เท่านั้น. แต่ขอให้อย่นไปใช้หลักเดียวกันที่ว่า **“ถ้าจิตว่างแล้ว งานเป็นสุข การงานเป็นสุข ภาระหน้าที่ต่าง ๆ เป็นสุข ; ถ้าจิตวุ่นแล้ว การงานหน้าที่ภาระต่าง ๆ นั้น เป็นนรกทั้งเป็นที่เดียว คือมีความทุกข์อย่างยิ่งนั่นเอง”** อย่าลืมข้อความที่เคยกล่าวที่แรกในวันแรก ๆ ว่า **“ทางนี้สายเดียว สำหรับบุคคลผู้เดียว เดินไปสู่จุดหมายปลายทางแห่งเดียว”** นั้นมันไม่มีอย่างอื่น นอกจาก **ธรรมะที่เป็นไป เพื่อว่างจากตัวตน แล้วสามารถแยกออกมาเป็น ธรรมะปลีกย่อยต่าง ๆ ได้สารพัดอย่าง.** เราจะต้องไม่ยึดถือตัวตนนั้นเสียก่อน เราจึงจะละอายแก้บาปได้ ; กลัวบาปได้ ; จะรักษาศีลได้สำเร็จ จะมีขันติ หรือจะมีสันโดษ หรือจะมีอะไรได้ทุกอย่าง ตามที่เราควรจะมี.

ในที่สุด เราก็มาถึง **สิ่งที่อาตมาขอยืนยันอยู่เสมอว่า ชีวิตประจำวันนี้ จะต้องเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ตามหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘** ซึ่งได้กล่าวแล้ว อย่างละเอียดแต่วันก่อน ว่ามีอยู่อย่างไร และเป็นความถูกต้องอย่างไร เป็นตัวแท้ของจริยธรรมอย่างไร.

ถ้ามีสัมมาทิฐิอย่างถูกต้องแล้ว จะเป็น **เด็กสัมมาทิฐิ** เป็น **หนุ่มสาวสัมมาทิฐิ** เป็น **พ่อบ้านแม่เรือนสัมมาทิฐิ** เป็น **คนแก่สัมมาทิฐิ** ; มันมาในรูปนี้ทั้งนั้น คือ มีสัมมาทิฐิ เป็นเครื่องคุ้มครองไปหมด. เมื่อเป็น

ดังนั้นแล้ว เราก็จะ มี ลูกจ้างสัมมาทิฏฐิ มี นายจ้างสัมมาทิฏฐิ มี ผู้ใหญ่สัมมาทิฏฐิ มี ผู้น้อยสัมมาทิฏฐิ มี ผู้ปกครองประเทศสัมมาทิฏฐิ มี ราษฎรสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ; แม้จะมีเทวดาหรือพระภูมิ เป็นผู้คุ้มครองสักที่ ก็ขอให้เป็นสัมมาทิฏฐิ อย่าให้เป็นมิชฌาทิฏฐิ. อะไร ๆ ก็ขอให้เป็นสัมมาทิฏฐิ; ชนชั้นกลาง ชั้นต่ำ ชั้นสูง อะไรก็ตาม ต้องตั้งอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ เสมอกันหมด; แล้ว สัมมาทิฏฐินี้จะช่วยให้เขาแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่ว่าปัญหาในครัว ปัญหาบนเรือน ปัญหาข้างล่าง ปัญหาที่ตลาด ปัญหาที่ออฟฟิศ ปัญหาอะไรต่าง ๆ ได้ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ นั้นเอง. ฉะนั้นอย่าได้ลืมข้อความที่อาตมาเคยกล่าวมาบ้างแล้วว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “**สมมาทิฏฐิ สมมาทานา สพุทฺ ทุกขํ อุปลัจฺจํ** = **ล่องพ้นความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงได้ด้วยสัมมาทิฏฐิ**” ทั้งนี้เพราะว่า สัมมาทิฏฐินั้นมันเป็นตัวนำ เป็นตัวจริง เป็นตัวเหตุอย่างยิ่ง ขอจริยธรรมทั้งปวง คือเป็นเหตุให้สัมมาอีก ๗ สัมมา ซึ่งได้แก่ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา ฯลฯ เป็นต้น ไปนั้นเกิดขึ้นมาได้ เป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ถึงที่สุด. และสัมมาทิฏฐินั้นเอง ก็เป็นเหตุให้เราเข้าใจธรรมะปลีกย่อยเฉพาะเรื่อง เฉพาะกาล เฉพาะคน ทุกข้อได้ถึงที่สุด โดยไม่ต้องเรียนในโรงเรียน หรือไม่ต้องเข้าโรงเรียนนักธรรมก็ได้; ขอแต่ให้มีสัมมาทิฏฐิเท่านั้น.

สัมมาทิฏฐินั้น มีมาจากความสังเกตเป็นส่วนใหญ่ : การพิจารณา อยู่เรื่อย ๆ ไป จะรู้จักสัมมาทิฏฐิ และจะมีสัมมาทิฏฐิเพิ่มขึ้นทุกวัน เท่าที่อายุ เพิ่มขึ้น. ฉะนั้นเมื่อเด็ก ๆ โตเป็นหนุ่มสาว เติบโตใหญ่ขึ้นมาตามลำดับ ขออย่าได้ ละเล็งลืมตัวจนถึงกับว่า สัมมาทิฏฐินี้เข้ามาไม่ได้ เข้ามาไม่ไหว นั่นแหละคือ มิชฌาทิฏฐิที่ประดังกันเข้ามา สัมมาทิฏฐิก็เข้าไม่จุอยู่เอง. มันล้นอยู่ด้วยมิชฌาทิฏฐิอย่างนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสลดใจอย่างยิ่ง น่าสมเพชอย่างยิ่ง. มันเป็นเรื่องของบิดามารดาก่อน แล้วก็เป็นเรื่องของครูบาอาจารย์ ที่จะทำให้สัมมาทิฏฐินี้

มีพืช มีเชื้อที่ดี เพาะปลูกให้ดี แล้วงอกงามเจริญตามขึ้นมา ตามกาลเวลา หรือตามที่จิตใจเจริญขึ้น จากเป็นเด็ก เป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนเฒ่าคนแก่ เป็นชั้น ๆ ไปทีเดียว มีสัมมาทิฐิเป็นแกนกลางอยู่ตลอดสาย. นั่นแหละคือสิ่งที่ทำให้เกิดเครื่องคุ้มครองป้องกัน หรือสร้างความเจริญ ในปัญหาประจำวันของชีวิตเรา.

ที่นี่ จะยกตัวอย่าง **ธรรมะที่สำคัญสำหรับชีวิตประจำวัน** ที่เนื่องมาจาก**สัมมาทิฐิ** มาให้ดูสักอย่างหนึ่ง คือความสันโดษก่อน ความสันโดษนี้ ถูกเข้าใจผิดอย่างยั่งยืนมาแล้วว่า เป็นสิ่งที่ทำให้ท้อถอยบ้าง, เป็นเครื่องทำให้หยุดบ้าง, เป็นเครื่องถ่วงความเจริญบ้าง นั่นมันเป็นคนสันโดษชนิดอื่น ; ไม่ใช่ความสันโดษของพระพุทธเจ้า แต่เป็นความสันโดษของอริชชา ของโมหะ หรือของพญามาร ของภูตผีปีศาจแห่งอริชชาอย่างใดอย่างหนึ่งมากกว่า ถ้าหากว่าสันโดษนั้น เกิดเป็นเครื่องขัดขวางความเจริญขึ้นมา.

สันโดษของพระพุทธเจ้า นั้น จะต้องเป็นเครื่องมืออย่างยิ่ง ในการที่จะสร้างความเจริญที่แท้จริงขึ้นมา. ข้อนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “**สันโดษเป็นของจำเป็นอย่างยิ่ง**” คือสันโดษมันเป็นทรัพย์สมบัติอย่างยิ่ง; สันโดษเป็นเสบียงหล่อเลี้ยงชีวิตอย่างยิ่ง คือเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง เป็นเสบียงอย่างยิ่ง.

คำว่า **สันโดษ** แปลว่า **ยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่**. นี่ก็แปลตามตัวหนังสือแท้ ๆ ; “ส” แปลว่า มีอยู่ ; “ตุฏฺฐิ” แปลว่า ความยินดี ; “ตุฏฺฐ” แปลว่า ผู้ยินดีแล้ว ; สันโดษ ก็แปลว่า ผู้ยินดีแล้วในสิ่งที่มีอยู่. จริงอยู่ที่คำนี้ตัวหนังสือมันทำให้อธิบายผิดได้ว่า มีอะไรและก็ยินดีเสีย แล้วก็นั่งยินดีอยู่นั่นไม่ลุกไปไหน ; อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องอีกเรื่องหนึ่ง. แต่แท้จริงพระพุทธเจ้าท่านหมายถึงความพอใจในสิ่งที่มีแล้ว หรือทำเสร็จแล้วนี้ ว่าเป็นเครื่องอิมใจของ

บุคคลนั้น ; เพื่อให้เขาเป็นผู้ที่มีอะไรเป็นเครื่องอึดอึดใจอยู่เสมอ. ฉะนั้น
ความสันโดษนี้ พวกฝรั่งเขาจึงแปลว่า contentment ท่านครูบาอาจารย์ก็คง
เข้าใจดีว่า contentment นี้หมายถึงอะไร. อาตมาจะยกตัวอย่าง ดีกว่าที่จะกล่าว
โดยตรงอย่างนี้.

เหมือนอย่างว่า เราปลูกต้นกุหลาบ เพื่อจะเอาดอกอย่างในแจกันนี้ ;
พอเราเตรียมดินเสร็จเท่านั้น ก็ต้องสันโดษ คืออึดใจ หรือพอใจว่า เตรียมดิน
เสร็จ ; พอเราเอาต้นปลูกลงไป ก็ต้องยินดีว่าปลูกต้นลงไปแล้ว ; แล้วเรา
ก็รดน้ำ เราก็ยินดีว่า รดน้ำแล้ว ; แล้ว ๙ วัน, ๑๐ วัน, ๒๐ วัน, เดือนหนึ่ง
ก็ตาม เรา **พอใจเพิ่มขึ้นทุกวัน** ว่า ความใกล้เป็นดอกมันใกล้เข้ามาแล้ว!
ความเป็นดอกใกล้เข้ามาแล้ว ! วันหนึ่ง สองวัน มีความอึดใจเพิ่มขึ้นทุกที
จนกระทั่งถึงวันที่ดอกกุหลาบบาน ก็ยินดีถึงที่สุด อย่างนี้เป็นต้น.

ฝ่ายตรงกันข้าม คือถ้าไม่มีสันโดษ เพียงแต่ว่าเตรียมดินเสร็จ มัน
ก็ยังมิดมัวเต็มที ไม่มีความพอใจ บางทีก็สับถักรุ่นขึ้นไป เป็นเหตุให้ไม่สนใจที่จะ
ปลูกอย่างดี รดน้ำอย่างดี ทำอะไรอย่างดี เพราะไม่สันโดษเสียตั้งแต่ที่แรกที่สุด
คือการเตรียมดินแล้ว ; หรือบางทีมันตายเลยตั้งแต่วันปลูกนั่นเอง. ใครเคย
ทำอย่างนี้บ้าง ขอให้ลองคิดดูเอง. นั่นเป็นเพราะความที่ไม่รู้จักสันโดษ. แต่
นี่ยังเป็นเรื่องเล่นสนุก เราพูดเรื่องการทำงานกันดีกว่า.

ที่นี้ ก็มาถึงเอง **ชาวนาที่ทำงานกลางแดดกลางฝน อยู่กลางทุ่งนา**
พินดินด้วยจอบไม่รู้วาก็ร้อยครั้ง พันครั้ง หมื่นครั้ง จึงจะเสร็จหนานา ชาวนา
นั้นก็ยากจน **เขาจะต้องสันโดษทุกคราวที่พินดิน ; อึดใจทุกคราวที่พินดิน**
ว่ามันเสร็จไปครั้งหนึ่งแล้ว หรืออึดอึดใจ หัวเราะว่าเรง ผัวปากเล่นอยู่ได้

ตลอดเวลาที่เขาพินดินอยู่ทุกที. จิตของเขาว่าง มีสติปัญญา มีความพอใจ ไม่ว่ารุ่นอยู่ด้วยความรู้สึกว่า “ตัวกู ของกู”; ถึงจะพินไปสักกี่วัน กี่เดือน กี่ปี ก็ไม่มีความทุกข์เลย และรู้สึกเป็นคนร่ำรวยไปเสียตั้งแต่ขณะที่พินดิน ทั้ง ๆ ขำยังไม่ได้ปลุก ยังไม่ได้ออกกรวงสักที. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “**สนฺตฺตฺถิ ปรมํ ธนํ**” สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง นั้น นี่หมายความว่าอย่างนี้.

ไม่ต้องพูดถึงชาวนา แต่จะพูดถึง **กรรมกรแจวเรือจ้าง กรรมกรสามล้อ** ดูบ้าง. ถ้าเขาไม่สันโดษแล้ว เขาจะลาอาชีพนั่น ไปทำอาชีพทุจริต เบียดเบียนสังคม ; แต่ถ้าเขาไม่สันโดษแล้ว และไม่ไปทำทุจริต เบียดเบียนสังคมด้วย เขาก็จะต้องเริ่มเป็นโรคเส้นประสาท เพราะความทนทรมานใจเกินไป ; หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นโรคจิต และตาย. การที่เขาอดชีวิตอยู่ได้ เพราะอำนาจของสิ่งที่เรียกกันว่า **สันโดษ** แท้ ๆ แต่ธรรมชื่อนี้อำภัพอัปโชค อย่างที่เรียกว่าไม่ค่อยมีใครเหลียวแล ไม่มีใครให้เกียรติ ; กลับเห็นสันโดษเป็นศัตรูไปเสียก็มี.

สันโดษที่แท้ของพระพุทธเจ้านั้น เป็นมิตรแก่มนุษย์อย่างยิ่ง และท่านทั้งหลายจำต้องใช้ในชีวิตประจำวันเป็นอย่างยิ่ง จะเป็นเสมียนพนักงานก็ตาม จะเป็นผู้บังคับบัญชาก็ตาม ต้องพอใจในสิ่งที่กระทำลงไป มันจึงขยันทำมากขึ้น ๆ ไม่เกียจคร้าน และไม่หงุดหงิด มีความพอใจนี้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงอยู่เสมอ แม้แต่ในสิ่งที่ทำผิดพลาดไป. เราทำอะไรผิดพลาดลงไป เราต้องสันโดษพอใจว่า นี่ก็เป็นครูอย่างดี; อย่าไปเสียใจ อย่าไปปกปิดเป็นความลับ อย่าซ่อนเร้น อย่าทำทุจริตอะไรอย่างอื่นอีกเลย; ยินดีเปิดเผยออกมาโดยเห็นว่า **ความผิดนั้นก็เป็นครู ยิ่งกว่าความถูก** ; ความถูกนั้นมีแต่จะทำให้เกิดความสะเพร่าได้มากยิ่งขึ้นไป ส่วนความผิดนั้นทำให้เกิดความสังเกตระมัดระวังได้มาก ฉะนั้นเราก็ควรจะยินดี แม้แต่ความผิด ; ยินดีรับโทษ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ทำให้คุณมากเหมือนกัน

อย่างนี้ทำให้คนเราเชื่อตรงสุจริต เป็นสุภาพบุรุษ เป็นอะไรต่าง ๆ ได้ เพราะอำนาจของความสันโดษในสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ กำลังมีอยู่ หรือกำลังเป็นไป. นี่แหละท่านทั้งหลาย ใช้ธรรมะข้อนี้ได้เพียงข้อเดียวเท่านั้นก็จะมีผลสดชื่นสมกับคำว่า contentment ; เป็น **ความสดชื่นที่หล่อเลี้ยงจิตใจให้สดชื่น หล่อเลี้ยงโลกให้สดชื่น.**

พวกกรรมกรเขาไม่สันโดษ เขาไม่ถือว่า กรรมเป็นเครื่องแบ่งแยกสัตว์ให้แตกต่างกัน เขาเกิดจะยื้อแย่งนายทุนขึ้นมา ; นี่จะว่าอย่างไร อย่างนี้ดีไหม. มูลเหตุที่จะให้เกิดลัทธิกรรมกรล้มนายทุน ที่เป็น **ปัญหาใหญ่อย่างเดียวของโลก** ในทุกวันนี้ มันเป็นอย่างไร มันมาจากความไม่สันโดษอย่างถูกวิธี ใช้หรือไม่ ฉะนั้น ถ้าสันโดษยังคุ้มครองโลกอยู่แล้ว ลัทธิอย่างนี้เกิดขึ้นไม่ได้ ; โดยที่คนในโลกมีความสันโดษไปตามที่กรรมจำแนกให้ ว่าตนต้องเป็นอย่างไร. ดังนั้น คำว่า **“กมฺมํ สตุเต วิภชติ”** ดังที่กล่าวแล้วนี้ เราต้องไม่ลืม.

ถ้าเราเข้าใจด้วยสัมมาทิฐิ ในเรื่องของธรรมะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสันโดษนี้แล้ว เพียงข้อเดียวเท่านั้น ก็ยังแก้ปัญหาชีวิตประจำวันได้เสียเกือบหมดแล้ว ไม่ต้องพูดถึงธรรมะอีกหลายสิบข้อ หลายร้อยข้อ หรือหลายพันข้อทีเดียว ซึ่งว่ากันว่า มีอยู่ตั้งแต่แปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นนี้ หมายถึงแปดหมื่นสี่พันข้อ ; แต่ **มันมีไว้เพื่อเลือกทั้งนั้น ; ข้อเดียว อย่างเดียวเท่านั้น** ถ้าทำถูกต้องถึงที่สุดแล้ว มีประโยชน์อย่างยิ่ง อย่างที่กล่าวมานี้เอง.

ฉะนั้น จึงขอสรุปว่า ถ้าเราเข้าใจสันโดษอย่างถูกต้องแล้ว **อานิสงส์** จะเกิดขึ้น คือ

๑. มันเป็นเหตุป้องกันไม่ให้อำนาจ ชั่ว ป้องกันไม่ให้เป็นบ้าตาย;
๒. มันเป็นเหตุให้ทำงานสำเร็จ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ทำงานไม่สำเร็จเต็มที่;
๓. เป็นเหตุให้รู้สึกกรวย รู้สึกเป็นสุข สนุกในการทำงาน อยู่ตลอดเวลา.

นี่แหละจะเอาอย่างไรกันอีก ; มันถึงกับไม่ให้ผลไปทำชั่ว ไม่ให้เป็นบ้า และให้ทำงานสำเร็จ แล้วให้ความรู้สึกกรวยและมีความสุข อยู่ตลอดเวลา. ข้อนี้หวังว่าท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายคงจะนำไปคิด และสนใจเป็นพิเศษ ว่าการที่จะสนใจ และนำธรรมะ มาใช้ในชีวิตประจำวันนั้น มันไม่ได้อยู่ที่ว่า ท่านทั้งหลายไม่รู้เรื่องนี้เลย และมันไม่อยู่ที่ว่า ท่านทั้งหลายไม่เคยได้ยินได้ฟังเรื่องนี้; แต่มันอยู่ที่ว่า ท่านได้ยินได้ฟังเรื่องนี้ ในรูปอื่น ในความหมายอย่างอื่น ซึ่งฉิวเฉียดบ้าง ซึ่งผิด ๆ ไปเสียบ้าง. อย่างเรื่องเข้าใจสันโดษว่าเป็นภัยแก่สังคมเป็นต้น. การที่เข้าใจไปว่า สันโดษเป็นภัยแก่ความเจริญของสังคม เป็นความเข้าใจผิด ; และถ้าหลงผิดไปตาม มันก็เป็นเรื่องที่ไม่มีความช่วยเหลือได้ พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้ เพราะท่านไม่ได้ว่าไว้อย่างนั้น.

ยังมีธรรมะอย่างอื่นอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมะหมวด สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ซึ่งรวมเรียกว่า ฆราวาสธรรม นั้น มันวิเศษอย่างยิ่ง ในการที่จะแก้ไขปัญหามานุษย ทุกอย่าง ทุกประการได้; แต่อาตมาไม่มีเวลาพอที่จะบรรยายในวันนี้.

ต่อไปนี้ ยังจะขอยืนยันต่อไปว่า ไตรลักษณ์ คือเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ได้ยินแล้ววงวนนอนหลับที่นั่น ยิ่งเป็นประโยชน์มากขึ้นไปอีก แต่แล้วก็ไม่มีเวลาพอที่จะอธิบายให้เห็นชัดได้ จึงขอยกไปวันอื่น หรือแม้ที่สุดแต่

ธรรมะข้อเดียวซึ่งอาตมาตั้งชื่อเอาเองว่า แทนที่จะเรียกว่า ไตรลักษณ์นั้น เรียกว่า **เอกลักษณ์** ก็ได้ ; กล่าวคือมีลักษณะเดียวเท่านั้น คือ **สุญญตา** นั่นเอง. ธรรมะข้อนี้ ได้แก่ **ความมีจิตว่างจากความรู้สึกว่า “ตัวกู ของกู”** ; เป็นธรรมะที่จะแก้ปัญหาได้หมด ทั้งโดยพื้นฐาน และโดยปลีกย่อย. นี่รวมความแล้วก็คือ การเป็นอยู่โดยถูกต้องนั้นแหละ ; เราจะต้องมีสัมมาทิฐิเป็นหลักของการเป็นอยู่ โดยถูกต้อง แล้วก็จะมีศีล สมาธิ ปัญญา ที่สมบูรณ์ ; จะเข้าใจธรรมะต่าง ๆ ได้ถูกต้อง จน **สามารถเอาธรรมะเพียงข้อเดียว มาแก้ปัญหาได้ทั้งหมด** ; ในที่สุดก็จะดังไปในทาง **ความคิดนึกที่เฉียบแหลม** เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งจนถึง **กะว่าเมื่อธรรมะมีข้อเดียว สายเดียว แนวเดียว เป็นของบุคคลเดียว** เดินไปสู่ **จุดหมายแห่งเดียวแล้ว** ทำไมท่านไม่คิดบ้างว่า เราควรจะเห็นตามที่เป็นจริงว่า **แม้แต่มนุษย์ ก็มีคนเดียว, แม้แต่ศาสนา ก็มีศาสนาเดียว, จุดหมายปลายทางของมนุษย์ ก็มีแต่จุดเดียว !**

ที่ว่า **มนุษย์ทั้งหมดมีเพียงคนเดียว** นี้หมายความว่า ถ้าเรามองดูกันในแง่ที่สัตว์ทั้งปวงต้องทนทุกข์ทรมานแล้ว มันเหมือนกันหมด คือถูกโลภะ โทสะ โมหะ ย่ำยี เหมือนกันหมด ; มี “ตัวกู ของกู” ที่ทำให้ชีวิตกลายเป็นนรก ทั้งเป็นขึ้นมา นี่เหมือนกันหมด. ฉะนั้น เราจึงควรจะรักกันเหมือนกับคนคนเดียว ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดเมตตากุณาได้โดยง่าย. ถ้าท่านชี้โมโหแก่เด็กที่เป็นลูกศิษย์ หรือแก่เพื่อนบ้าน หรือแก่อะไรก็ตาม ขอให้นึกถึงข้อนี้ คือ ข้อที่ว่า **ท่านก็คือฉัน ฉันก็คือท่าน** คือ คน ๆ เดียวกัน นี่ล้วนแต่มีความหมายอะไร ๆ เหมือนกันหมด ; แม้จะมองในแง่สมมุติ หรือแง่ปรมาตมอะไร ๆ ก็เป็นคนเดียวกันเรื่อยไป. แม้ในทางโลก หรือทางโลกียะนี้ เราก็สามารถมองเขาในฐานะเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย กันได้ แล้วก็เลยเป็นคนคนเดียวกัน เหมือนกันหมด.

เมื่อเห็นว่าโลกนี้ หรือโลกทุกโลก มีมนุษย์เพียงคนเดียว จึงรักกัน; เท่ากับ
สามารถ **รวมคนทั้งโลกทั้งหมดเป็นคนเดียว** มีเมตตากันมากถึงอย่างนี้.

ที่ว่า **ศาสนาทั้งหมดมีเพียงศาสนาเดียว** นั้น หมายความว่า ทุก
ศาสดาล้วนแต่มุ่งหมายจะทำลายความรู้สึกว่า “ตัวกู” ว่า “ของกู” ด้วยกันทั้งนั้น.
เราอย่าเพิ่งไปตีข้อปลีกย่อยต่ำ ๆ เตี้ย ๆ หรือมูลฝอยของศาสนาเลย; เราไปเพิ่งถึง
ถึงตัวแท้ของศาสนากันเถิด; เราจะพบว่า มีจุดร่วมจุดเดียวกัน ตรงที่เขาก็ก้าว
แต่มุ่งหมายที่จะทำลายสิ่งที่เรียกว่า “ตัวกู ของกู” คือความเห็นแก่ตัวนี้ด้วย
กันทั้งนั้น. แม้ว่าเขาจะไปบัญญัติผลแห่งการทำอย่างนั้นเสร็จแล้ว ว่าเป็นตัวกู
อย่างอื่นขึ้นมาอีก เป็นอาตมันบริสุทธิ์ถาวรขึ้นมาอย่างไรอีก ก็ไม่เป็นไร.
เขาอยากจะเรียกอย่างนั้นก็ตามใจเขา; แต่ว่าข้อปฏิบัติที่เขาสอน เพื่อให้เข้าถึง
ความเป็นอย่างนั้น ก็ล้วนแต่สอนให้ทำลายความเห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง ;
ทำลายความเห็นแก่ตัวชั้นเนื้อหนัง หรือชั้นวัตถุที่เป็นอันตรายนี้เสียก่อน แล้ว
ก็น้อมไปสู่เรื่องทางจิตใจที่สูงขึ้นไป ให้ความรู้สึกที่เป็นตัวกู ของกู นั้นสิ้นไป
ไม่เหลืออยู่หรือไม่แสดงอยู่ก็ได้ ; นี่แหละ เรามีศาสนาเดียวกันอย่างนี้ ; แล้ว
จุดหมายปลายทางก็คืออย่างนี้ คือ **อยู่โดยไม่มีความวุ่นวาย มีแต่ความว่าง หรือ
ความสะอาด สว่าง สงบ ด้วยกันทั้งนั้น.**

ปัญหาชีวิตประจำวันก็มีหลักอย่าง ปัญหาพื้นฐานทั่วไป มันก็มีหลัก
อย่างนี้ ; ขอให้เข้าใจแนวสังเขปดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ให้แจ่มแจ้งเสียก่อน จึงจะ
เรียกว่า เข้าใจวิธีที่จะใช้ธรรมะหรือจริยธรรมให้ปัญหาชีวิตประจำวันได้ ใน
ลักษณะที่ต่อไปนี้ท่านทั้งหลายจะใช้มันได้เอง

เหมือนอย่างเราจะเรียนความรู้อะไรสักอย่าง เช่น เรียนภาษาอังกฤษ ;

เราจะต้องเรียนจากครูบาอาจารย์ ถึงขนาดที่ว่า **พอให้เรียนเองได้** เสียก่อน; ต่อไปนั้นก็เรียนเอง เรื่องเท่าที่อาตมานำมาบรรยายนี้ ก็เหมือนกันคือ เท่าที่ท่านทั้งหลายอาจจะเอาไปเรียนเองได้ ไปค้นคว้าดูเอง จัดระบบเอาได้เอง; แล้วดำเนินไปได้ด้วยตนเองโดยแน่นอน.

อาตมาขอยุติการบรรยายในเรื่องนี้ลง เพราะหมดเวลาเพียงเท่านี้.

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๘

เรื่อง

จริยธรรมประเภทเครื่องมือ

๒๒ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๘ นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึง จริยธรรม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ. แท้ที่จริง ธรรมะหรือที่เรียกว่าจริยธรรมทั้งปวง ย่อมเป็นเครื่องมือบำบัดความทุกข์ของโลกด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าธรรมะหรือจริยธรรมข้อไหน ; แต่สำหรับในวันนี้ อาตมาอยากจะชี้ให้เห็น จริยธรรม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของจริยธรรมด้วยกัน อีกส่วนหนึ่งด้วย คือธรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องมือของธรรมะประเภทอื่น. นี่ก็ต้องเรียกว่าเครื่องมือเหมือนกัน. ข้อที่ว่าจริยธรรมทั้งปวงเป็นเครื่องมือบำบัดทุกข์นั้น ท่านทั้งหลายควรจะได้เอง เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้นำมาวินิจฉัยให้ฟัง; ตั้งใจแต่จะวินิจฉัยกันถึงจริยธรรมส่วนที่เป็นเครื่องมือของจริยธรรมอื่นที่สูงขึ้นไป หรือที่เป็นตัวการสำคัญยิ่งไปกว่านั้น เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจตามนี้ด้วย.

ในข้อแรกเราจะพิจารณาดูกันถึงคำว่า **เครื่องมือ**. สิ่งที่เราเรียกว่าเครื่องมือนี้ สำคัญมากสำคัญน้อยเพียงไรขอให้สนใจเป็นพิเศษ คืออย่าได้ลำเอียงแก่สิ่งสิ่งนี้ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าเครื่องมือนั้น บางอย่างถ้าขาดเสียแล้วเราทำอะไรไม่ได้เลย. เช่นว่าเราจะตัดไม้ จะเป็นไม้ต้นใหญ่หรือต้นเล็กก็ตาม ถ้าไม่มีเครื่องมือ จะตัดอย่างไร จะเอาฟันกัด หรือว่าจะทำอย่างไร; หรือแม้ที่สุดแต่เรื่องของความเจริญที่เจริญขึ้นมาแล้วถึงขนาดที่มีรถ มีเรือ มีเครื่องบินใช้ ถ้าไม่มีเครื่องมือ สิ่งเหล่านั้นก็จะเป็นหมันลงในวันใดวันหนึ่ง. ฉะนั้นขออย่าได้ตีค่าเครื่องมือนี้ว่าเป็นสิ่งเล็กน้อยเลย; มันจะสำคัญมากสำคัญน้อยกว่าของจริงอย่างไรรันนั้นลองวินิจฉัยกันดูให้ดีๆ.

สิ่งต่างๆ ที่เป็นเครื่องมือเหล่านั้น ถ้าไม่ถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือแล้ว มันก็ไม่มีค่าอะไร คือเก็บไว้เฉยๆ ก็ไม่เป็นเครื่องมือ; ต่อเมื่อนำมาใช้จริงๆ จึงจะสำเร็จประโยชน์ และเป็นเครื่องมือขึ้นมา; แต่ถ้าใช้ไม่เป็น มันก็ไม่มีประโยชน์ และเกิดความเสียหายขึ้นด้วย; และถ้าใช้ผิดยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็กลายเป็นอันตราย เช่นใช้เป็นอาวุธเครื่องทำลายกันไปเลย ดังที่เราจะได้ยินได้ฟังว่า มีเรื่องทะเลาะวิวาทและตีกันด้วยเครื่องมือ ซึ่งไม่ใช่เป็นอาวุธเลย แต่ก็ใช้เป็นอาวุธได้.

ธรรมะนี้ก็เหมือนกับเครื่องมือเหล่านั้น ถ้าใช้ไม่เป็น ก็บาดเจ็บได้เหมือนกัน คือบาดเจ็บบุคคลผู้หนึ่ง ทำอันตรายแก่บุคคลผู้หนึ่ง อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “พรหมจรรย์ที่ลุ่มบดล้าไม่ดี ย่อมเป็นอันตรายแก่ภิกษุผู้หนึ่ง; เหมือนหญ้าคาที่จับไม่ดีแล้วดึงมา ย่อมบาดเจ็บผู้จับฉะนั้น”. นี่ขอให้เข้าใจว่า สิ่งที่เราเรียกกันว่า เครื่องมือ และรู้ว่ามันเป็นประโยชน์นั้น จะต้องรู้จักใช้ให้ถูก ใช้ให้ดี. เราได้เห็นการใช้ธรรมะหรือจริยธรรมนี้ในลักษณะอย่างไรบ้าง? เราจะเห็นว่า

ส่วนมากมีการใช้ไปในทางแสวงหาประโยชน์อย่างอื่น ซึ่งไม่ตรงตามความหมายของธรรมะเลย; คือไม่ได้ใช้เป็นเครื่องมือนั่นเอง; หรือจะใช้เป็นเครื่องมือก็เป็นเครื่องมือที่ผิดทาง เช่นเอาไว้พุดกัน ไว้อวดกัน เอาไว้เถียงกัน เอาไว้ทะเลาะวิวาทกัน ด้วยความรู้เรื่องธรรมะ; อย่างนี้เรียกว่าใช้ผิดทาง และไม่ได้ใช้อย่างเครื่องมือ จึงเกิดความแตกแยก เกิดความผิดพ้องหมองใจกัน กลายเป็นอันตรายไปเสีย และกลับเป็นโทษ แทนที่จะเป็นคุณ ; เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจให้ชัดเจนลงไปว่า จริยธรรม หรือธรรมะนี้ จะต้องใช้ให้ถูกต้อง ในฐานะเป็นเครื่องมือโดยวิธีที่ถูกทางเสมอไป มิฉะนั้นแล้วก็เป็นอันตรายเท่ากันกับที่เป็นคุณ.

อยากจะยกตัวอย่างว่า แม้ว่าเราจะช่วยกันพยายามพิมพ์พระไตรปิฎกให้มากมายท่วมโลก และศาสนาไหนก็พยายามพิมพ์พระไตรปิฎก คือพิมพ์พระคัมภีร์ของตนๆ ออกให้ท่วมโลกไปหมดด้วยกันทุกศาสนา มันก็ยังช่วยอะไรไม่ได้ ยังไม่มีหวังว่าจะช่วยอะไรได้ เพราะว่ายังไม่ได้ใช้เป็นเครื่องมือ; และอีกที่หนึ่งก็คือใช้เป็นเครื่องมือผิดๆ โดยเรียนรู้มาก แล้วก็อวดกันแต่ความรู้ ทะเลาะวิวาทกัน ข่มขู่กัน ดุหมั่นดุถูกกัน เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้อีกแห่งหนึ่ง มีใจความว่า *ธรรมนี้เหมือนพวงแพสำหรับข้ามฟาก* แต่สาวกบางพวกนั้นแทนที่จะใช้แพข้ามฟาก กลับเอาไปขายเสีย เอาไม้ไผ่ออกไปขายเสีย หรือว่าชักไม้ไผ่ออกมาหวดตีกันซุลมุนไปเลยเช่นนี้. ฉะนั้นอย่าประมาท ว่ามีหนังสือจริยธรรม หรือพิมพ์ตำรับตำราขึ้นไว้เป็นหลักแล้วจะเป็นอันปลอดภัย หรือวางใจได้.

ขอให้เข้าใจว่า พระไตรปิฎกนั้น จะต้องถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับศึกษา และสำหรับปฏิบัติเสียก่อน ธรรมะจึงเกิดขึ้นเป็นเครื่องมือสำหรับกำจัดความทุกข์สืบไป. เรื่องนี้เป็นเรื่องที่จะชักช้ารัวอยู่ไม่ได้ และจะไม่ได้

ยิ่งขึ้นทุกที เพราะเหตุว่าโลกเรานี้หมุนเร็วยิ่งขึ้นทุกที. ถ้าเมื่อกล่าวอย่างนี้ บางท่านอาจจะนึกสงสัย บางท่านอาจจะนึกขบขันหรือหัวเราะเยาะอยู่ในใจ ว่าโลกหมุนเร็วยิ่งขึ้นทุกทีหรือ แต่อาตมาก็ยังยืนยันว่า โลกหมุนเร็วขึ้นทุกที ผู้ที่เป็นนักวิทยาศาสตร์รู้เรื่องโลกดี รู้เรื่องก้อนโลก คือ The globe นี้ดี คงจะยืนยันว่า โลกยังคงหมุนรอบตัวเอง ๒๔ ชั่วโมง ; รอบดวงอาทิตย์ ๓๖๕ วัน ; อะไรๆ ของมันยังเท่าเดิมนั้นก็จริง นั่นก็ถูก; เพราะว่าเขานักวิทยาศาสตร์ในทางวัตถุ เขาจึงรู้ว่ามันยังคงที่อยู่ หมุนคงที่อยู่.

เราไปดูในหัวใจของพวกนักการเมือง หรือพวกนักสงคราม นักเศรษฐกิจอะไรๆ ดูเถอะ เราจะเห็นว่าใจของเขากำลังร้อนเป็นไฟ ค่าที่สิ่งต่างๆ มันเปลี่ยนไปเร็ว มันหมุนไปเร็ว จนเขาทำไม่ทัน ; วันหนึ่ง คืนหนึ่ง คล้ายกับมันมีเวลาน้อยมาก ที่จะให้เขาทำสิ่งต่างๆ ให้ลุล่วงได้ทันเวลา รวากับวันหนึ่งมีสัก ๑๕ ชั่วโมงเท่านั้น ไม่ถึง ๒๔ ชั่วโมง.

ส่วนในทางธรรมะนั้น ท่านสอนให้รู้สึ่ว่า ความทุกข์ที่เกิดมาจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อะไรทำนองนี้ ได้บีบคั้นรูกเร้าหนักขึ้น ตามที่เราได้อยู่ในโลกมานาน พอที่จะรู้จักสิ่งต่างๆ กว้างขวาง จนมีความอยาก มีความทะเยอทะยาน ความหลงใหลมากขึ้นตามอายุ. นี้ขอให้เข้าใจว่า ถ้าเรามองกันในทางวัตถุ หรือทางรูปธรรมแล้ว โลกก็หมุนเร็วยิ่งขึ้นเท่าเดิม, แต่ถ้ามองกันทางจิต ทางวิญญาณแล้ว โลกนี้หมุนเร็วยิ่งขึ้นทุกที เท่ากันกับความก้าวหน้าของคนในโลก.

ท่านทั้งหลายกำลังรู้สึกว่ขาดแคลนอะไรๆ อยู่มากมายทีเดียว และกำลังมากมายยิ่งขึ้น คือไม่เพียงพอกับความต้องการยิ่งขึ้น, ยังมีสิ่งที่จะต้องรู้ ต้องทำ ต้องแก้ปัญหา ต้องสะสางต่างๆ มากขึ้นอย่างนี้, นี้เรียกว่าเป็นเรื่องที่มองเห็นชัดในทางวิญญาณ ว่าโลกนี้มันยิ่งหมุนเร็วขึ้นอย่างไร. ถ้าเรามัว

มองกันแต่วัตถุ เราไม่อาจจะเข้าใจธรรมะ หรือจริยธรรมได้. ถ้าเรารู้จักมองในทางวิญญาน ทางด้านลึกของจิตใจ เราอาจจะได้ความเข้าใจที่ถูกต้องกว่าที่มีประโยชน์แก่เรื่องความดับทุกข์ของเราเร็วยิ่งกว่า. สมมติว่าเราจะมองดูไก่อี๋กัน แมวกัดกัน สุนัขกัดกัน เราก็เฉยๆ รู้สึกว่าไม่เห็นมีอะไร ; และก็เห็นว่ามันผิดด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย มันจึงกัดกัน แต่ที่คนกัดกัน ทำไมเราไม่เห็นอย่างนั้นบ้าง ; นี่ก็เพราะเราไปมองในด้านวิญญาน หรือในด้านลึกทางจิตใจ : พวกนักการเมืองในประเทศกัดกันระหว่างกลุ่ม, หรือประเทศระหว่างประเทศกัดกัน, หรือว่าค่ายระหว่างค่ายหลายๆ ประเทศรวมกันแล้วกัดกัน, นี่เราทำไมจึงไม่รู้สักเฉยๆ เหมือนกับไก่อี๋กัน แมวกัดกัน หรือสุนัขกัดกัน อย่างนั้นบ้าง. นี่เพราะเรามองในด้านวิญญานสูงขึ้นไปในนั่นเอง. แต่ก็น่าแปลกที่ว่าทำไมเราจึงไม่รู้สักว่ามันก็เหมือนกันในอีกแง่หนึ่ง แล้วก็เกลียดมันเท่าๆ กันในข้อว่า ต่างฝ่ายต่างก็ลุ่มหลงในวัตถุนิยมด้วยกันทั้งนั้น จึงได้กัดกัน. จะเป็นสุนัขกัดกัน หรือแมวกัดกัน หรือไก่อี๋กัน มันก็เรื่องวัตถุนิยมเป็นมูลเหตุ ; ที่คนรบกัน ทำสงคราม ยึดเยื้อต่อกันนี้ ก็เรื่องวัตถุนิยมเป็นต้นเหตุ ; มันจึงแปลกอยู่ว่า ทำไมจึงไม่เกลียดวัตถุนิยมที่คนหลงไหล แล้วกลับไปนึกดูถูกดูหมิ่นไก่และสุนัขที่กัดกัน เช่นนี้เป็นต้น. ฉะนั้น ขอให้เรารู้จักมองในด้านลึก คือด้านจิตหรือด้านวิญญานลึกยิ่งขึ้นไป จนเห็นความจำเป็นที่เราจะต้องมีเครื่องมือในการที่จะกำจัดภัยอันตรายของวัตถุนิยม ซึ่งเป็นมูลเหตุของการกัดกัน. ขอภัยที่ต้องใช้ค้ำง่ายๆ ตรงๆ อย่างนี้ เพื่อประหยัดเวลา เพราะมันแสดงความหมายได้ดีกว่า.

ถ้าเราพยายามมองให้ละเอียดด้วยสติปัญญาอย่างนี้แล้ว เราจะมองเห็นชัดทีเดียวว่า ธรรมะหรือจริยธรรมนี้ เป็นเครื่องมืออย่างพิเศษที่จะควบคุมวัตถุที่จะเป็นพิษขึ้นมา คือลัทธิวัตถุนิยมนั่นเอง ; และโดยทั่วๆ ไปจะต้องเป็นอย่างนั้นเสมอ ; คือจริยธรรมนั้น ถ้าเป็นจริยธรรมแท้แล้ว ไม่ว่าศาสนาไหน

จะต้องทำหน้าที่อย่างนี้ทั้งนั้น. แต่แล้วมันก็มีปัญหาอย่างที่ว่ามาแล้ว เพราะว่าต่างคนต่างฝ่ายต่างหันหลังให้ศาสนาของตน; หรือบางพวกถึงกับไม่มีสิ่งที่เรียกว่าศาสนา เอาเสียเลย พวกที่มีศาสนาก็เฉยเมย หรือหันหลังให้ศาสนาของตน; เล่นตลก หรือแก้ตัวได้ต่างๆ นานา ในปัญหาที่เกี่ยวกับศาสนา ฉะนั้นบาปกรรมจึงเกิดขึ้นเป็นส่วนรวม ทำให้โลกเราประสบวิกฤติการณ์ถาวรอยู่เรื่อย เพราะว่าเราไม่ใช้ศาสนา ธรรมะ หรือจริยธรรม เป็นเครื่องมือให้ถูกวิธีดังที่กล่าวแล้ว; เพราะฉะนั้น จึงหวังว่า ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายจะได้ใช้ความพยายามมอดูในแง่นี้ ให้เห็นความสำคัญที่สุดของสิ่งที่เรียกว่า จริยธรรม นั้น แล้วนำไปใช้ให้เต็มที่ ในความหมายของคำว่า “เครื่องมือ”.

อาตมาอยากจะแนะนำให้พิจารณาเป็นพิเศษลงไป ในข้อที่ว่า ธรรมะ หรือจริยธรรม บางอย่างบางประเภทนั้น เป็นเครื่องมือของจริยธรรม ประเภทอื่นที่ยิ่งขึ้นไป หรือที่สูงขึ้นไป; สรุปความก็คือว่า ธรรมะก็เป็นเครื่องมือให้แก่ธรรมะได้เหมือนกัน. เมื่อธรรมะทั้งหมดเป็นเครื่องมือได้โดยสมบูรณ์แล้ว ธรรมะก็นำบัดความทุกข์ของโลกเราได้. ปัญหาที่ยากมันมีอยู่ที่ว่า การปฏิบัติธรรมในขั้นสูงขั้นลึกลงนั้น มันยาก; แต่เราก็จะแก้ไขได้ด้วยใช้ธรรมะอีกประเภทหนึ่ง เป็นเครื่องมือแก้ไขความยากนั้น. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงทรงสอน หรือทรงแนะนำธรรมะอีกประเภทหนึ่ง ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ ; เช่นธรรมะหมวดที่เรียกว่า อิทธิบาทเป็นต้นก็เป็นธรรมประเภทเครื่องมือ สำหรับปฏิบัติธรรมะที่ยากขึ้นไป เช่นโพชฌงค์ เป็นต้น ให้สำเร็จไปได้โดยง่าย. นี้ขอให้สนใจให้ดี ๆ โดยเราจะตั้งต้นดูไปจากสิ่งที่เรารู้จักดีอยู่แล้ว คือการศึกษา ๔ ประเภท ซึ่งท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายข้าของดี และได้ยินอยู่แล้วว่า จริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา.

เมื่อมองดูความหมายของสิ่งทั้ง ๔ นี้ให้ประจักษ์ เราจะพบว่า :

พุทธิศึกษา หมายถึง ความรู้ดี;
 จริยศึกษา หมายถึง ความประพฤติดี;
 พลศึกษา หมายถึง ความมีกำลังวังชาดี;
 หัตถศึกษา หมายถึง ความมีปัจจัยเครื่องยังชีวิตดี;

ดูเถิดมันไม่ซ้ำกันเลย; แต่ดูให้ดีอีกทีหนึ่งว่า แต่ละอย่างๆ นั้นมันจะไปได้ตามลำพังละหรือ? ถ้าดูให้ดีแล้วจะเห็นว่า มันต้องอาศัยกันทั้งนั้น; นั่นแหละคือความที่มันเป็นเครื่องมือให้แก่กันและกัน. แม้ว่าการศึกษาทั้ง ๔ อย่างนั้น แต่ละอย่างๆ เป็นเครื่องมือเพื่อกำจัดความทุกข์ กำจัดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาอยู่ได้ในตัวมันเองก็ตาม, แต่พร้อมกันนั้น ต่างก็เป็นเครื่องมือแก่กันและกัน; เพราะฉะนั้นจึงขอรับรองว่าย่อมมองข้ามส่วนนี้เสีย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ทำไมจึงว่าสำคัญ? ก็เพราะว่า ถ้าท่านทั้งหลายไม่ใช้การศึกษาทั้ง ๔ นี้ให้เป็นเครื่องมือแก่กันและกันแล้ว อาจจะมีล้มเหลวไปทั้งหมดก็ได้ หรือได้ผลแต่น้อยที่สุด. บางยุคบางสมัยคนเรานึกถึงกันแต่เรื่องพุทธิศึกษา คือวิชาความรู้ ผลก็เกิดเสียหายมากมาย จนเห็นค่าของจริยศึกษาขึ้นมา.

ที่นี้มาพบต่อไปว่า ถ้าสนใจแต่เรื่องความรู้และเรื่องจริยศึกษา ถ้าอนามัยทางกายหรือทางจิตไม่ดี ก็ไปไม่ไหวอีกเหมือนกัน; ฉะนั้น จึงเกิดมีพลศึกษา หรือการศึกษาประเภทนี้ขึ้นมา.

ต่อมาพบว่า ถ้าเขาไม่คล่องแคล่วในการใช้มือ ใช้เท้า ใช้อวัยวะ ไม่คล่องแคล่วในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ ก็ไปไม่ไหวอีกเหมือนกัน เพราะจะเอากำลังกายมาจากไหน มันจะมีปัญหายุ่งยากไปหมด จึงอาศัยการฝึกฝนกำลังกาย

อวัยวะเครื่องที่จะใช้นี้ให้ดีขึ้นอีกส่วนหนึ่ง; เพื่อเป็นเครื่องฝึกให้เฉลียวฉลาดด้วย เพื่อเป็นปัจจัยเครื่องยังชีพด้วย; ฉะนั้นจึงมีขึ้นมาครบทั้งสี่. นี้เรียกว่าเป็นเครื่องมือแก่กันและกันอย่างที่จะขาดเสียไม่ได้; และเมื่อเป็นเครื่องมือให้กันและกันแล้ว มันก็แน่นแฟ้นมั่นคงถึงที่สุดด้วยกัน เลยเอาไปใช้เป็นเครื่องมือบำบัดทุกข์ได้ดี ได้จริง ได้ตลอดชีวิตของบุคคลคนนั้นไป.

ขอให้สนใจธรรมะ ในฐานะที่มี ลักษณะ เป็นเครื่องมือ มีหน้าที่เป็นเครื่องมือ; และใช้ให้ถูกต้องนี้ เป็นอย่างมาก.

เราจะดูกันให้ละเอียดต่อไปว่า สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นเครื่องมือโดยแท้จริง และถึงที่สุดอย่างนี้นั้น เอาไปใช้เพื่อทำอะไรกัน? ในการที่ว่าเพื่อบำบัดทุกข์นั้น หมายถึงทำอะไร; และส่วนใหญ่ที่สุด ที่เป็นหลักพื้นฐานที่สุดนั้น หมายถึงใช้เพื่อทำอะไร.

เพื่อความรู้อบรอบของท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย อาตมาอยากจะแนะนำสิ่งที่ป็นศัตรูพื้นฐานที่สุดของมนุษย์เรา. ศัตรูนี้ เราเรียกว่า “ธรรมชาติ” ก็ได้ มันถูกอย่างมากมาย; คือธรรมชาติเป็นสิ่งที่ไม่อำนวยความสะดวกตามความประสงค์ของเรานั้นเอง. เราจะต้องต่อสู้มัน เอาชนะมันให้ได้ เช่นธรรมชาติแห่งความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย; ธรรมชาติแห่งความที่สิ่งต่างๆ ไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ. เราจะต้องบังคับ หรือต่อสู้ หรือจัด หรือทำมัน ให้ได้เพียงพอแก่ที่เราต้องการ; และที่จำเป็นอย่างยิ่ง ก็คือไม่ให้มันเป็นทุกข์ขึ้นมาได้ ไม่ให้ทำความทุกข์ให้แก่เราได้. เราเอาเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว เหลือออกนั้นก็ตามใจธรรมชาติเถิด จะเป็นอย่างไรก็สุดแท้.

ปัญหาส่วนที่ลึกลงไปอีกนั้นมันอยู่ที่ว่า ธรรมชาติมันเป็นตอย่างนั้นมาแต่เดิม เราจึงถือว่ามันเป็นเหมือนกับสิ่งที่เขาเรียกกันว่า บาดั้งเดิม หรือ original

sin ของคริสเตียน. ฝ่ายคริสเตียนเขาถือกันว่า อาดัม กับ อีฟ ได้ทำผิดตั้งแต่วันแรกๆ ที่สร้างมนุษย์ขึ้นมาในโลก และความผิดของอาดัม กับ อีฟ ถือเป็น original sin ของมนุษย์ทั้งหมด ตกทอดมาถึงลูกหลานสมัยนี้ ที่จะต้องทนทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งจะต้องหันหน้าเข้าพึ่งพระเป็นเจ้าอยู่เรื่อย เพราะบาปดั้งเดิมนั้นยังไม่ขาดตอน ; ยังมีมาถึงยุคนี้. อย่างนี้มันเข้ารูปกันแล้วกับที่ท่านครูบาอาจารย์ ได้รับร่ำส่งปัญหามาถามมากมายหลายท่าน ว่าขอให้อธิบายด้วยการเปรียบเทียบ ; ขอให้ยกตัวอย่าง ขอให้อุปมา ; ที่นี้อาตมาจะลองอุปมา และขอให้คอยฟังให้ดีก็แล้วกัน.

ในฝ่ายพุทธศาสนาเราก็มีสิ่งที่เรียกว่า original sin หรือบาปดั้งเดิมนี้อีกเหมือนกัน ; แต่ถ้ามองไม่เห็น ก็กลับจะหัวเราะเยาะว่า มันก็เป็นคริสเตียนไปซี. ที่จริงมันก็ไม่ใช่คริสเตียนหรืออะไร มันเป็นเรื่องของธรรมชาติโดยแท้. ไม่ว่ามนุษย์คนไหน ล้วนแต่มีภาวะที่เรียกว่าบาปดั้งเดิมนี้นี้ รบรวนกันอยู่ทั้งนั้น ; คือความโง่ ความหลง หรืออวิชชา ที่เป็นเหตุให้ทำอะไรผิดพลาด ขนาดเห็นกงจักรเป็นดอกบัวอยู่ด้วยทั้งนั้น ; ฉะนั้น อาตมาอยากจะเล่านิทานอีกจะดีกว่า ไม่เสียเวลามากนัก เพราะว่ามันแสดงความหมายที่ลึกได้ด้วยตัวมันเอง.

นิทานที่จะนำมาเล่าให้เข้าใจในเรื่อง original sin นี้ เล่าว่า เมื่อพระเจ้าสร้างโลกขึ้นมาใหม่นั้น พระเจ้าเห็นว่า สร้างโลกขึ้นมาอยู่เปล่า ไม่มีอะไรนี้ไม่ได้ประโยชน์อะไร จึงสร้างมนุษย์ขึ้นมาด้วยความหวังว่า เพื่อทำโลกนี้ให้มีประโยชน์. นี่โปรดช่วยกำหนดจดจำให้แม่นยำ ว่าสร้างมนุษย์ขึ้นมาในโลกนี้เพื่อให้โลก คือ The globe หรือ The earth นี้มีประโยชน์ อย่าเป็นดินเปล่าๆ เป็นโลกเปล่าๆ. ที่นี้ มนุษย์คนแรกถูกสร้างขึ้นมานี้ไม่รู้จักแม้แต่ตัวเอง เหมือนกะเด็กๆ คลอดออกจากท้องแม่ แก่ไม่รู้จักแม้แต่ตัวแกเองว่าเป็นอะไร ; นี่คือ

บาปดั้งเดิมมีอย่างนี้. เขาไม่รู้จักรว่าตัวเองคืออะไร; ถูกพระเจ้าสร้างขึ้นมาหยกๆ ใหม่ๆ เดี่ยวนี้ เป็นคนแรกในโลก ก็ถึงกับต้องถามพระเจ้าว่า นี่ฉันเป็นใคร. พระเจ้าบอกว่า แกเป็นคน เขาก็ยังงงอยู่ว่าเป็นคนนี้นะ เป็นทำไม พระเจ้าว่าเป็นเพื่อ **ทำให้โลกนี้มีค่า มีประโยชน์ หรือ มีความงดงาม** น่ายุ่ น่ายูขึ้น. เขาก็ถามว่า จะให้อยู่นานเท่าไร จะต้องทำอะไรมากน้อยเท่าไรพระเจ้าบอกว่า ให้อยู่ ๓๐ ปี ทำประโยชน์ในโลกนี้ ๓๐ ปี ; แล้วก็ปล่อยให้มนุษย์นั้นทำไปตาม ข้อตกลง.

พระเจ้าเห็นว่า ถ้ามนุษย์ไม่มีสัตว์ที่เป็นเครื่องมือ; เพราะเครื่องมือนี้สำคัญ ; แล้วมนุษย์จะทำมาหากันอย่างไรได้ จึงได้สร้างสัตว์ประเภท วัว ควาย เป็นต้น ที่จะเป็เครื่องมือทำนา เลี้ยงชีวิต ทำกสิกรรม เกษตรกรรมต่างๆ ขึ้นมา. วัวก็ถามพระเป็นเจ้าด้วยความงง เหมือนกะที่มนุษย์เคยถาม ว่าฉันเป็นอะไร. พระเจ้าก็ว่า แกเป็นวัว. เป็นทำไม ? ตอบว่า เป็นเครื่องมือให้มนุษย์ทำกิน ทำนา ไถนา. ถามว่าให้ทำนานเท่าไร ทำก็มากน้อย ; ตอบว่า ๓๐ ปี. แต่ว้วนั้นมีปัญหามาจากไหนก็ไม่ทราบ ได้คำนวณว่า ๓๐ ปีเนื้านเกินไปสำหรับทำงานหนัก ไม่ยุติธรรมเลย ควรจะให้อยู่น้อยกว่านั้น, พระเจ้าก็เห็นจริงด้วย ก็เลยเอออวยว่า วัวไม่ต้องอยู่ถึง ๓๐ ปี คือไม่ต้องทนทำงานนานถึง ๓๐ ปี ; มีอายุเพียงสักประมาณ ๑๐ ปีก็แล้วกัน. นี่คิดดูเถิด แม้แต่วัวก็รู้จักว่าเวลามากเกินไปมันต้องทนทุกข์ทรมานมากเกินไปนั้นนะไม่ไหว; **แต่มนุษย์ไม่เห็นพูดอะไรสักคำ สามสิบปีก็สามสิบปี ;** มิน่าซ้ำ มนุษย์นี้ค่อยยอบค่อยคลานเข้ามาหาพระเป็นเจ้า แล้วขอร้องวิงวอนอย่างยิ่งว่า ยี่สิบปีที่ลดให้ว้วนั้นขอให้เอามาเพื่อให้แก่คนเถอะ. พระเป็นเจ้าได้ฟังก็รู้สึกเกลียดน้ำหน้าคนที่ตะกละหรือละโมภถึงเพียงนี้ ทั้งไม่รู้ว่าจะลงโทษอย่างไรดีให้สาสมกัน ; แต่แล้วก็พบว่า

การที่เพิ่มให้มันอีกยี่สิบปีนั้นแหละ เป็นการลงโทษสาสมกัน คือให้มันได้ของวัวไป ๒๐ ปี เอาไปบวกให้มนุษย์เป็น ๕๐ ปี ; ให้มีอายุอยู่ได้ ๕๐ ปี.

ต่อมาพระเป็นเจ้าเห็นว่า มนุษย์ยังไม่มีสัตว์ประเภทช่วยอารักขา ไม่มีเครื่องมือสำหรับอารักขา จึงได้สร้างสัตว์ประเภทสุนัขเฝ้าบ้านขึ้น ให้ช่วยมนุษย์ในการอารักขา. สุนัขก็งออย่างที่มีมาแล้ว จึงถามพระเจ้าของฉันเป็นอะไร. พระเจ้าบอกว่า เป็นสุนัข. เป็นทำไม? ก็ว่าให้ช่วยเฝ้าทรัพย์ แล้วอย่าหลับอย่านอนเสีย ถามว่ามีอายุนานเท่าไร ; ก็ตอบว่า สามสิบปีอีก. พระเจ้าเอากฎเกณฑ์ ๓๐ ปีมาใช้เรื่อย ; สุนัขมานึกดูว่า ตอนอนตั้ง ๓๐ ปี ไม่สนุกไม่ยุติธรรม อ่างเหตุผลต่างๆ นานาให้ลด ; พระเจ้าก็ต้องลดด้วยความเห็นใจ ก็คือลดให้ ๒๐ ปีอีก ว่าสัตว์ประเภทสุนัขนี้ให้มีอายุสัก ๑๐ ปีโดยประมาณ ก็แล้วกันก็เลยตกลงกันได้ ; เลยเป็นว่าสุนัขมีอายุราวนั้น. ที่นี้คนเรานี้แหละอุตสาหะแข็งใจยอมคลานเข้ามา พินอบพิเทากระเช้ากระชั้พระเป็นเจ้าอีกว่า ที่ลดให้สุนัข ๒๐ ปีนี้ กรุณาเอามาเพิ่มให้แก่คนเถิด. พระเป็นเจ้ายิ่งโมโหหนักขึ้น กว่าที่แรก คิดว่าจะทำอย่างไรให้สาสมแก่ความตะกละของมนุษย์สักที ; แต่แล้วก็ไม่พบวิธีไหนที่ดีกว่าที่จะต้องเพิ่มให้มันอีก ; แล้วก็เพิ่มให้มันอีก คือยอมเพิ่มให้มันตามที่ต้องการอีก ๒๐ ปี ; เป็นอันว่าคนก็ได้อายุของสุนัขอีก ๒๐ ปี รวมเป็น ๗๐ ปี.

ต่อมาพระเป็นเจ้าเห็นว่า สัตว์ที่เป็นเครื่องเร้งรืนของมนุษย์นี้ยังไม่มี คือเครื่องมือให้หัวเราะนี้ยังไม่มี ; มนุษย์ไม่ได้หัวเราะเดี๋ยวจะเป็นโรคอะไรบางอย่างตายก็ได้ เพราะปอดไม่แข็งแรง ; จึงได้สร้างสัตว์ที่ช่วยให้เกิดการหัวเราะ ก็คือลิงเป็นต้น. พระเจ้าสร้างลิงขึ้นมาแล้ว ลิงก็งเหมือนกันอีก ; มันถามว่ามันเป็นอะไร. ตอบว่า เป็นลิง. เป็นทำไม? เพื่อให้คนได้หัวเราะ

ให้อยู่กี่ปี ? ก็ ๓๐ ปีอีกตามเคย. ดังก็อ้างเหตุผลต่างๆ นานาว่า งานนี้หนักมาก งานศิลป์นี้หนักมาก ขอให้ลดจนได้ ; ก็ลดให้ ๒๐ ปีอีกเหมือนกัน. กฎเกณฑ์ ๒๐ ปีนี้ใช้ได้เรื่อย ; ก็เป็นอันว่าลิงมีอายุอยู่ได้ ๑๐ ปีโดยประมาณ; ๒๐ ปีลดให้ไม่ต้องทนอยู่. มนุษย์ก็แข็งแรงยอมหมอบคลานเข้ามากระซี้กระเช้า ถึงที่สุดว่า แม้ที่ลดให้ลิง ๒๐ ปี ก็เพิ่มให้แก่มนุษย์เถิด พระเป็นเจ้าโมโห ๓ เทา แต่ก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ก็เลยลงโทษมันให้สาสมกัน ด้วยการเพิ่มอายุชนิดลิงให้มันไปอีก ๒๐ ปี ; แล้วก็ปล่อยให้สิ่งต่างๆ เป็นไปอย่างที่เคยตกลงกัน โดยไม่มีการแก้ไข ไม่ยอมแก้ไข. อะไรจะเกิดขึ้น จงคอยดูต่อไป.

อย่างนี้ ท่านทั้งหลายลองคิดดูที่เกิด ว่ามันจะจัดเป็นบาปดั้งเดิม หรือ original sin ของมนุษย์ได้หรือไม่ ? เรียกชื่ออย่างเดียวกันกับของคริสเตียนได้หรือไม่ ? อาตมาเห็นว่า ตรงกันแท้ ; คือ มนุษย์คนแรก คนดั้งเดิมนั้นได้ทำผิดไว้อย่างนี้แล้ว บาปนั้นตกทอดมาถึงลูกหลาน ซึ่งจะเห็นได้ว่ามนุษย์ลูกหลานกำลังทนทรมานอยู่อย่างไรบ้าง. เมื่อมนุษย์นั้นได้เกิดมาแล้ว มีอายุระหว่าง ๓๐ ปี นั้นพออยู่ได้ ; คนเราอายุตั้งแต่ ๑ ปีถึง ๓๐ ปีนั้น มันสวยสดงดงามพออยู่ได้ ; เกิดมาก็เจริญวัย แล้วก็สวยขึ้นทุกที แข็งแรงขึ้นทุกที น่าดูยิ่งขึ้นทุกที นี่พอจะเรียกว่ามนุษย์ได้ ; เข้ารูปเข้ารอยกันได้ดี กับที่จะทำให้โลกนี้งดงาม ไม่รกร้างว่างเปล่า. แต่พอมนุษย์มีอายุเลย ๓๐ ปีไปจนถึง ๕๐ ปีนี้ก็มีอาการเป็นมนุษย์วัยขึ้นมาก็เดียว ; คือต้องเป็นแม่บ้านพ่อเรือน ต้องลากแกลกกลากไถ คือภาระต่างๆ นานาที่สุมทับอยู่บนบ่า ; ภาระส่วนตัว ภาระครอบครัว ภาระประเทศชาติ ภาระทุกสิ่งทุกอย่าง ; มันจึงมีลักษณะที่เหมือนกับวัยที่ลากไถอยู่กลางนาจนบ่าถลอกปอกเปิกนั่นเอง. นี่ทุกคนเป็นมนุษย์วัยในขณะนี้.

ต่อมาถึงระยะ ๕๐ ปี - ๗๐ ปี ; ตอนนี้ มนุษย์เอาของสุนัขมา ก็เลยต้องเป็นมนุษย์สุนัข คือ นอนหลับยาก. คนที่อายุถึงขนาดนี้แล้วนอนหลับยาก

มาก : นึกถึงลูกหลานที่ไปเรียนอยู่ที่อเมริกาบ้าง ที่ไหนบ้าง; แม้กระทั่งว่า ประตูปิดแล้วหรือยัง หน้าต่างปิดแล้วหรือยัง เงินในธนาคารเป็นอย่างไรบ้าง มั่นนอนไม่ค่อยจะหลับ หรือมั่นนอนไม่หลับเลย เป็นมนุษย์สุนัขทำงานงนี้ไป ถึง ๗๐ ปี.

ที่หลังที่อายุ ๗๐-๘๐ ปี ที่ไปเอาของลิงมานั้น ก็คือคนแก่ๆ แสดงอาการป้าป๊าให้ลูกหลานเหลนหัวเราะเฮฮาสรवलเสกกันไปตามเรื่อง ; กินแล้ว ว่าไม่ได้กิน มีอะไรต่างๆ นานา ; แม้แต่หน้าตาหัวหนูก็ดูน่าหัวเราะไปหมด ; เพราะไปเอาของลิงมา ๒๐ ปี และได้เป็นมนุษย์ลิง.

ที่ว่าบาปดั้งเดิมนี่ คิดดูตรงนี้ก็แล้วกันว่า ใครทำให้ ใครทำไว้. พระเจ้าไม่ได้ทำให้! พระเจ้าเสียอีกไม่ปรารถนาจะให้เป็นอย่างนั้น ; แต่วามมนุษย์เองไปบีบคั้นเอามาจากพระเป็นเจ้าที่ละ ๒๐ ปีๆ ทั้งที่เป็นของวัวก็ไม่รังเกียจ ทั้งที่เป็นของสุนัขก็ไม่รังเกียจ ทั้งที่เป็นของลิงก็ไม่รังเกียจ. ดูความตะกละของมนุษย์สิ; บาปดั้งเดิมอันนี้ยังติดมาอยู่กระทั่งเดี๋ยวนี้หรือไม่ ขอให้ลองคิดดู.

ถ้าครูบาอาจารย์จะหัด make up เล่านิทานอย่างนี้ให้เด็กฟังได้ ทุกข้อของธรรมะละก็ การเรียนจริยธรรมจะสนุกสนานมาก ; แต่ดูเหมือนว่าท่านไม่สนใจ make up ชนิดนี้; ท่านสนใจ make up ชนิดอยู่หน้ากระจกแต่งตัวเสียมากกว่า ; ไปร้านเสริมสวยเสียมากกว่า ที่เป็นผู้ชายก็เป็นไก่แจ้ หรือเป็นนกยูงรำแพนเสียมากกว่า; ความคิดความนึกที่จะนึกอะไรสักสิ่ง ถึงกับเอาชนะลูกเด็กๆ ของเราได้นี้จึงไม่ค่อยจะมี. นี่ชาวบ้านเขาว่ากัน; อาตมาเอามาเล่าให้ฟัง เพื่อว่าถ้าอย่างใดเราจะได้สนใจในการที่จะทำบทเรียนจริยธรรมนี้ให้สนุกสนาน ด้วยการเปรียบเทียบอุทาหรณ์โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง อย่างที่ได้ยกตัวอย่างมาให้ฟังแล้ว หลายเรื่องหลายคราวตั้งแต่วันก่อนๆ มา เพื่อให้เขารู้สึกว่า

ตามธรรมชาตินั้น เรามีกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างนี้บังคับอยู่; เช่นว่าเราต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย และจะต้องเป็นไปด้วยอวิชชา ความโง่ ความหลงดั้งเดิม ที่ไปเห็นกงจักรเป็นดอกบัว ไปรับเอาสิ่งที่ไม่ควรรับมาเป็นของตัวนี้เป็นต้น; แล้วเขาก็จะเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งขึ้นมาทันทีอย่างหนึ่งว่า **แห่ม!** นี่ถ้าจะต้องหาเครื่องมืออะไร มาไว้ใช้ทำลายสัญญาผูกมัดกะพระเป็นเจ้าเสียที, **ข้าระบาปดั้งเดิมนี่เสียให้ลึนไปเสียที.** นี่เป็นเหตุให้เราต้องระลึกรู้ถึงการที่จะแสวงหาเครื่องมืออันประเสริฐวิเศษที่สุดของพระพุทธเจ้าที่มีไว้ให้แก่เรา ซึ่งถ้าเราสามารถเอามาใช้ได้ มันจะทำลายข้อผูกมัดหรือฉีกสัญญา ระหว่างเราจะพระเป็นเจ้าเสียได้ แม้จะเป็น original sin ชนิดไหน ของศาสนาไหน ก็ตาม; อาตมากล้าทำว่า ธรรมะของพระพุทธเจ้านี้จะเป็นสากลที่สุด เหมือนดังที่อธิบายให้ฟังแล้วแต่วันก่อน; จะสามารถทำลายบาปดั้งเดิมที่ผูกมัดเป็นสัญญานั้นได้โดยเด็ดขาด.

ข้อนี้หมายความว่า มนุษย์ตอนที่หนุ่มๆ นี้ มีความสวยงามงดงามดี ก็พยายามให้ดียิ่ง คือให้ **งามทั้งร่างกาย ให้ งามทั้งทรัพย์สินสมบัติ ให้ งามทั้งวิชาความรู้ ให้ งามทั้งความประพฤติ;** อย่างนี้มันก็งามหมดจริงๆ เหมือนกัน ; เป็นหนุ่มสาวที่งดงามอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ จริยธรรม ; ซึ่งงามโดยจริยธรรมนั้นแหละเป็นสิ่งสูงสุด ; นี่แปลว่าเรางามกันได้ถึง ๓๐ ปี.

พอมาถึงตอนที่เราจะเป็นอย่างนี้ เราก็อาศัย **ธรรมะเรื่องว่างจากตัวตน เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น** เป็นต้น ; ที่จะทำให้จิตใจให้ไม่รู้สึกเหนียว ไม่รู้สึกเบื่อ ไม่รู้สึกเป็นทุกข์แต่ประการใดเลย ดังที่ได้อธิบายยืดยาวแล้วนั้นแหละ มาใช้เป็นเครื่องมือ ก็จะไม่รู้สึกว่าเราเป็นเหมือนกับกำลังลากแอกอยู่ในทุ่งนา หรือกำลังลากเกวียนอยู่ตามถนนเหมือนวัว ; คือไม่ต้องเป็นมนุษย์ตัวนั้นเอง. ธรรมะนั้นจะเป็นเครื่องมือให้มาถึงอย่างนั้น ขอให้พิจารณาดู ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งหลายวันนั้นเกิด.

แม้ว่าจะต้องอยู่มาจนถึงเป็นมนุษย์สุนัข จะต้องนอนไม่หลับอย่างที่ว่านั้น ถ้ามีธรรมเรื่องความว่างจากตัวตน ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวง เข้ามาใช้ให้ถูกต้องยิ่งขึ้นไปอีกแล้ว จะนอนหลับโดยไม่ต้องกินยานอนหลับ จะหลับอย่างสบายยิ่งขึ้นทุกที; ทุกอย่างเป็นไปถูกต้องไม่มีผิดพลาด เพราะว่ามีสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์ดีนั่นเอง จะไม่ต้องเป็นมนุษย์สุนัขเลย.

แม้จะอยู่ไปจนแก่เฒ่าเข้าถึงเขตของมนุษย์ลิง ก็จะไม่หลงลืม ไม่ลืมเลือน ไม่พัวพัน ไม่ป้ำเป๋อ เพราะเราสามารถฝึกฝน **ระเบียบปฏิบัติ เช่น อานาปานสติภาวนา** เป็นต้น หรือกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะสมนั้น มาเป็นอย่างดี. แต่ขอยืนยันอานาปานสติว่าดีกว่าอย่างอื่น : ถ้าฝึกอยู่เป็นนิสัย ก็ไม่มีความเลอะเลือน พัวพันเหมือนกับคนแก่ตามธรรมดาเป็น ; จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ ดังที่ฝึกอยู่เป็นประจำนั้น จนกระทั่งวาระสุดท้ายทีเดียว นี่ก็คือไม่ต้องเป็นมนุษย์วานรนั่นเอง ; ไม่ต้องป้ำเป๋อให้ใครหัวเราะเยาะ.

นี่แหละธรรมะหรือเครื่องมือนี้จะวิเศษใหม่ จะวิเศษสักก็มาน้อย ขอให้ลองคิดดู; จำเป็นแก่ชีวิตคนเราอย่างยิ่งใหม่! ฉะนั้นขอให้ท่านนักศึกษาทั้งหลายได้สนใจและพิจารณาให้ลึกซึ้ง จนถึงกับมองเห็นชัดว่า จริยธรรมหรือธรรมะนี้ช่างเป็นเครื่องมือเสียจริงๆ ; เป็นเครื่องมืออย่างยิ่ง เป็นเครื่องมือทั้งทางร่างกาย และทางฝ่ายวิญญาณ ; และทางฝ่ายร่างกายนั้นก็เอาชนะได้อย่างกว้างขวาง กินความไปถึงวัตถุภายนอก ถึงทรัพย์สินสมบัติ อำนาจวาสนาด้วย ; ไม่มีอะไรเป็นพิษเป็นโทษขึ้นมาได้เลย ; และทางฝ่ายวิญญาณนั้นเล่า ก็ทำให้มี **จิตใจอยู่เหนือสิ่งรบกวนของธรรมชาติ** เช่น ความแก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น ดังที่กล่าวเปรียบในนิทานเรื่องบาปดั้งเดิมนั้น. เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่า มันเพียงพอ กันแล้ว สมควรกันแล้ว ที่เราจะเสียสละทุกอย่างเพื่อธรรมะ ; จะเพื่อ

ศึกษาธรรมะก็ตาม, จะเพื่อปฏิบัติก็ตาม, เพื่อเผยแพร่ธรรมะหรือสั่งสอนก็ตาม, นี่แหละ เรามีหน้าที่ที่จะต้องประพฤติด่อจริยธรรม หรือจริยศึกษาโดยเฉพาะนี้ เป็นอย่างนี้ หรือถึงขนาดนี้ทีเดียว ; แล้วสิ่งต่างๆ ก็จะไม่มีปัญหา มากหรือยุ่งยากหยาบหยาบ ดังปัญหามากมายที่อาตมาได้รับ.

อาตมาขอตอบอย่างนี้ทีแรก จะเอาเปรียบที่สุดแท้ ; แต่ที่จริง ก็มิใช่เอาเปรียบเลย ความจริงมีอยู่อย่างนั้น คือตอบเป็นส่วนรวม เป็นประเด็นใหญ่อย่างนี้เสียทีแรก แล้วจึงค่อยตอบโดยปลีกย่อยเฉพาะราย ; และปัญหาต่างๆ จะหมดไป ถ้าหากว่าเราสนใจธรรมะหรือจริยธรรมนี้ ให้สมกับค่าของมัน ว่ามีมากน้อยเท่าไร. เดียวนี้เราไม่เข้าใจ ไม่อาจจะตอบปัญหาเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง ก็เพราะยังมีความสนใจน้อยอยู่ ; ฉะนั้น ขอให้เสียสละความเพิดเพลิน บางอย่าง เสียสละที่เราไม่ค่อยจะเสียสละต่างๆ นี้ มาใช้เป็นเวลาสำหรับสนใจ ศึกษาค้นคว้าในเรื่องจริยธรรมที่เป็นเครื่องมือประเสริฐที่สุด สำหรับเราเองจะ ได้รูดฟัน สำหรับเด็กๆ ของเราก็รูดฟัน สำหรับเพื่อนมนุษย์ของเราทั้งโลก ก็รูดฟัน.

ที่นี้ ต่อไปอาตมาจะได้กล่าวถึงธรรมะที่เป็นเครื่องมือของธรรมะ ให้เห็นชัดโดยรายละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก เท่าที่เวลาจะอำนวย.

ข้อแรกจะชี้ถึงเครื่องมือชนิดที่เป็นการส่งต่อเป็นทอด ๆ กันไป ; เหมือนอย่างว่า เราจะชี้กันว่า พุทธศึกษา ส่งให้มีจริยศึกษาดี, จริยศึกษาดีแล้ว ก็ส่งให้มีพลศึกษาดี มีหัตถศึกษาดี อย่างนี้ก็ได้ ก็พอจะเห็นได้เหมือนกัน. แต่ที่เกี่ยวกับหลักธรรมะโดยตรงนั้น ควรจะดูให้เห็นชัดว่า ธรรมะอย่างหนึ่งส่งกำลังให้ธรรมะอีกอย่างหนึ่ง ส่งต่อเป็นทอด ๆ ไป จนถึงวาระสุดท้ายที่จะได้ผล ; เช่น

การเรียนรู้หรือปริยัติธรรมนี้ ส่งต่อให้เกิดการปฏิบัติที่เรียกว่า ปฏิบัติธรรม ; ปฏิบัติธรรมก็ส่งให้เกิดผลของการปฏิบัติที่เรียกว่า ปฏิเวธ คือการบรรลु มรรค ผล นิพพาน ; ฉะนั้นในศาสนาจึงมีปริยัติธรรม คือการพุดจาศึกษาไต่ถาม สอน ทานอะไรกันต่างๆ ให้เข้าใจหลักธรรมะ นี้เรียกว่าปริยัติธรรม; ครั้นได้หลักอันนี้ ซึ่งเป็นเหมือนแผนที่ที่ดีแล้ว ก็ไปปฏิบัติ ; ที่นี้ก็จะส่งให้เกิดผล คือ **ความดับทุกข์ขึ้นมา** ตามสมควร เรียกว่า **มรรค ผล นิพพาน**, หรือรวมเรียกว่า ปฏิเวธธรรม.

หรืออีกหมวดหนึ่ง ซึ่งครูบาอาจารย์ได้ยินได้ฟังจนคุ้นเคยกันมากก็คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา**. ศีลให้เกิดสมาธิ, สมาธิให้เกิดปัญญาได้ตามลำดับ, แต่แล้วปัญญาก็ย้อนกลับมาส่งศีล เพิ่มกำลังให้แก่ศีล แก่สมาธิเรื่อยไป เป็นวงกลมอยู่อย่างนี้ มันจึงก้าวหน้าไปได้เรื่อย เป็นปัญญาที่สูงถึงขนาดที่จะตัดกิเลสได้. **เราดูธรรมะในฐานะที่เป็นเครื่องมือแก่กันและกันอย่างนี้ ก็เพื่อให้เห็นว่า เราจะกระโดดไปประพฤติพระนิพพาน การบรรลุทีเดียว นั้น ย่อมเป็นไปได้**.

การที่ต้องการให้ช่วยอธิบายว่า จะอธิบายธรรมะเรื่องนิพพานให้เด็ก ๑๓ ขวบ ๑๔ ขวบ เข้าใจได้อย่างไร นั้น มันก็ยากอยู่เหมือนกัน ยากที่จะทำได้และยากที่จะอธิบาย ; เพราะว่าแม้แต่ตัวผู้ถามซึ่งไม่ใช่เด็กอายุ ๑๓-๑๔ ขวบ ก็ยังไม่เข้าใจได้ แล้วบางที่ยังไม่สนใจด้วยซ้ำไป. อาตมาจึงกล่าวได้แต่เพียงว่า **จะต้องสอนให้เด็ก ๆ รู้จักสังเกต ในขณะที่จิตใจเป็นอิสระไม่ถูกอะไรครอบงำ ; ไม่ต้องหวัหระ ไม่ต้องร้องไห้ ไม่มีอะไรกังวล ; นั้นแหละเรียกว่านิพพาน** หรือความหมายของนิพพาน หรือลักษณะของนิพพาน ซึ่งจัดว่าเป็นความว่างระดับหนึ่ง. แต่เท่านั้นยังไม่พอ เราจะต้องมีการศึกษาเรื่อยไป มีการปฏิบัติ

เรื่อยไป เพื่อทำให้มันว่าง ไม่มีอะไรกังวลใจ ; คือไม่มีอะไรมากังวลใจได้อย่างเป็นอิสระ ถึงขนาดที่ไม่มีอะไรมากังวลใจได้ ให้เด็ดขาดลงไป จึงจะเป็นนิพพานจริง เพราะฉะนั้นจึงต้องอาศัยเครื่องมือ. นี้เรียกว่า ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือส่งต่อ ๆ กันไปให้ก้าวหน้าถึงที่สุด.

ธรรมะอีกประเภทหนึ่ง เป็น **เครื่องมือในฐานะที่เป็นสมุฏฐาน หรือเป็นรากฐาน**. ขอให้ท่านครูบาอาจารย์สนใจให้ดี ๆ เพราะได้รับปัญหาอย่างมาก ที่ว่าจะอธิบายให้เด็กเข้าใจธรรมะได้ง่ายๆ อย่างไร. ตัวอย่างของธรรมะประเภทนี้ ก็เช่น หิริ และโอตตปปะ. หิริ แปลว่า ความละอาย โอตตปปะ แปลว่า ความกลัว; ละอายต่อความชั่ว และกลัวความชั่วอย่างยิ่ง นี้เรียกว่า หิริโอตตปปะ. ถ้าคนเราไม่รู้จักอาย ไม่รู้จักกลัว เขาก็เรียกกันว่า คนดื้อ. คนที่ละอาย กลัว, รู้จักอาย รู้จักกลัวนี้ไม่กล้าทำอะไรให้ผิด, ส่วนคนที่ตรงกันข้ามนั้น ทำได้อย่างหน้าตาเฉย.

การที่เรามีศีลไม่ได้ หรือมีการประพฤติดีอย่างอื่น ๆ ไม่ได้ ก็เพราะเราไม่มีหิริโอตตปปะ ; เพราะฉะนั้นเราจะต้องสร้างพื้นฐาน คือหิริและโอตตปปะนี้ให้ยังคงมีอยู่ ให้เจริญยิ่งขึ้น ๆ ไป กว่า **ที่มันติดมาแต่กำเนิด**. เราต้องนึกดูให้ดีกว่า สัตว์นั้นก็มีเชื้อแห่งความละอาย ความกลัว ติดมาแต่กำเนิดเหมือนกัน แต่บางทีธรรมชาติมันไม่ได้เบิกบานในใจสัตว์ มันรีบตายไปเสียก่อนดูให้ดี ๆ เราจะเห็นว่า แม้แต่เด็กเล็กๆ เขาก็รู้จักอาย ; เขาไม่ยอมทำอะไรที่น่าอาย ; เขามีความละอายอย่างนี้ก็แปลว่า มีวัฒนธรรมหรือมีอะไรแวดล้อมดี. เขารู้จักละอาย **ไม่ทำอะไรที่น่าอายกลางถนนหนทาง ไม่มีเปลือยเป็นอันขาดในเรื่องนี้ ;** แต่ที่เรื่องธรรมะส่วนตัวจริงๆ อย่างอื่นกลับเปลือยแฉ นี่เพราะว่าไม่มีความละอาย และไม่มี ความกลัวมากเท่ากันในเรื่องเช่นนั้น ; เราจะต้องสร้างให้เขามีความละอาย

มีความกลัวมากเท่ากัน แม้ไม่ใช่เรื่องที่จะไปทำอะไรน่าละอายกลางถนนหนทาง. แม้ว่าเรื่องสอบไล่ตกนี้ เขาก็ต้องกลัวและละอายให้มากอยู่แล้ว ; แม้แต่ว่าเรียนไม่ดีอยู่ในชั้น เขาก็ต้องกลัวให้มาก ละอายให้มาก ; หรือแม้แต่ว่าเขาทำอะไรได้ไม่สมกัน ไม่ทันเพื่อน ไม่เสมอเพื่อนอย่างนี้ เขาก็ควรจะกลัว ควรจะละอายให้ยิ่งไปกว่า. เมื่อเขาทำอะไรไม่เป็นที่พอใจของผู้อื่นโดยไม่มีเหตุผลอย่างนี้ เขาก็ควรกลัวควรละอายยิ่งไปกว่านั้นอีก. หรือว่า เขาคิดนึกอยู่คนเดียวคิดนึกไปในทางต่ำ ในทางทรามอย่างนี้ เขาก็ควรจะละอายอย่างยิ่งโดยเท่ากัน.

ถ้าเราพอกพูนนิสัยแห่งหิริโอตตปปะได้แล้ว สิ่งต่างๆ ที่เนื่องด้วยจริยธรรมจะหายไปหมด ; นี่คือ อานิสงส์ของธรรมะประเภทเครื่องมือ. อาตมาอยากจะระบุไปถึงบุคคลที่สูงอายุด้วยว่า คนสูงอายุก็ไม่ละอาย ไม่กลัว คือทำผิดในเรื่องการควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดยินดียินร้าย ไม่ให้หลงไหล ไม่ให้เพลิดเพลิน เมื่อรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มากกระทบ. เมื่อเขาไม่ละอาย มันก็กระทบได้ในลักษณะที่เป็นโทษเป็นภัยมากยิ่งขึ้น คือทำให้เขาไปยึดมั่น ถือมั่น นั่นนี้ว่า ตัวกู ว่าของของกู ว่าตัวตน ว่าของตนเสียเรื่อย ; นี่ทำไมเขายังไม่ละอาย เขากลับเอามาอวดกันว่า ของฉันมีมากเท่านั้น ของฉันมีใหญ่เท่านี้ ให้กว้างกว่าของใคร ให้ใหญ่กว่าของใคร ให้สูงกว่าของใคร ดีกว่าของใครอยู่เรื่อยว่าเป็นของฉันๆ ของฉันๆ ดังนี้ ; มันจึงเหมาะสมแล้วที่จะถูกลึงด่า เหมือนกับที่กล่าวไว้ในชาดกเรื่องหนึ่ง คือ

ลิงโพธิสัตว์ตัวที่เป็นนายฝูง ถูkJักมาเลี้ยงในวัง พอถูกปล่อยกลับออกไป พวกลูกสมุนลิงก็อยากรู้ว่า ในเมืองมนุษย์มีอะไรบ้าง. นายลิงนั้นก็เล่าว่า ในเมืองมนุษย์นั้นมีแต่เสียงที่ได้ยินแซ่ไปว่า “เงินของกู, ทองของกู, ลูกของกู, ผัวของกู, เมียของกู” อย่างนี้ทั้งนั้น ; นั่นแหละเรื่องในเมืองมนุษย์. เมื่อ

พวกจึงเป็นบริวารได้ฟังดังนั้น ก็วิ่งกรูกันไปทีล้าธาร ไปล้างหูกันหมด ; มันร้องกันขึ้นว่า “เพ็งได้ยินเสียงสกปรกหูที่สุดเป็นครั้งแรกในชีวิตคราวนี้เอง” นี่ชาดกในพระคัมภีร์มีอยู่อย่างนี้.

นี่ทำไมพวกเราจึงไม่ละอายถึงเหล่านั้บ้าง? ถ้าเรามีหิริโอตตปปะอย่างนี้กันบ้างแล้ว การศึกษาธรรมะ แม้ในเรื่องมรรค ผล นิพพาน จะสะดวกดายกว่านี้ ในการเข้าใจก็ตาม ในการปฏิบัติก็ตาม ในการบรรลุธรรม ผล ก็ตาม. แต่ถ้าขาดคุณธรรม คือหิริโอตตปปะมาถึงอย่างนี้แล้ว ก็ไม่รู้จักอาย ไม่รู้จักกลัว แม้ต่อสิ่งที่น่ากลัวอย่างยิ่ง คือความทุกข์นั่นเอง รวมทั้งกิเลสด้วย. กิเลสกับความทุกข์นี้ เขาจัดไว้เป็นชุดเดียวกัน ; กิเลสเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์เกิดมาจากกิเลสซึ่งมันเนื่องกัน. นี่เป็นสิ่งที่ถ้าใครมีแล้ว มันน่าละอาย และน่ากลัวอย่างยิ่ง.

หิริ และโอตตปปะ เหล่านี้ เรียกว่าธรรมะประเภทเป็นเครื่องมือ ในฐานะที่เป็นสมุฏฐาน เป็นรากเป็นรากที่ดี ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาให้อย่างนี้. และยังมีธรรมะชื่ออื่นอีก ซึ่งทำหน้าที่อย่างเดียวกัน เช่นสัมมาทิฐิ หรือปัญญา เป็นต้น ดังที่ได้อธิบายแล้วในการบรรยายครั้งก่อนๆ ว่า สัมมาทิฐินั้นเป็นธรรมในขั้นรากฐานอย่างไร.

ที่นี้ ก็มาถึงธรรมที่เป็นเครื่องมือประเภทกระตุ้น : กระตุ้นให้เดินไป กระตุ้นให้เกิดกำลัง. พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงระบุธรรมะที่เรียกว่า **ศรัทธา** หรือ **ฉันทะ** เป็นต้นไป

ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ. แต่คนโดยมากเข้าใจผิดว่า ความเชื่อนี้พอได้ฟังแล้วก็เชื่อ, ได้ยินพระเทศน์แล้วก็เชื่อ, เห็นมีเขียนอยู่ในพระไตรปิฎก

แล้วก็เชื่อ ; ถ้าอย่างนี้มันผิดหมด. เพราะพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เป็นใจความที่สรุปได้สั้นๆ ได้ว่า “แม้แกล่จะได้ฟังจากปากตนเอง ก็อย่าเพื่อเชื่อ ต้องไปคิดดูก่อนว่า มันเป็นไปได้จริงหรือไม่” ; คือเมื่อท่านตรัสว่า ทำอย่างนี้ดับทุกข์ได้ เราก็ต้องไปคิดดูเสียก่อนให้เห็นชัดว่า ถ้ากระทำตามนั้น มันดับทุกข์ได้จริง ; แล้วจึงเชื่อ แล้วไปปฏิบัติตาม. พระสารีบุตรเป็นผู้ที่กล้ายืนยันในที่เฉพาะ พระพักตร์ของพระพุทธเจ้าเองว่า ท่านเองก็ทำอย่างนั้น ต่อคำสอนของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน ; อย่างนี้เป็นต้น. เชื่ออย่างนี้จึงจะเรียกว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ; เพราะฉะนั้นคำว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนาของเรา จึงไม่เหมือนในลัทธิอื่น ; ไม่เหมือนความเชื่อ หรือความภักดีเป็นต้น ในลัทธิศาสนาอื่น พวกเราที่เป็นพุทธบริษัทควรจะทำ เรื่องนี้ ให้บริสุทธิ์สะอาด อย่าให้เกิดความงมงายไม่น่าดูขึ้นด้วยความเชื่องมงาย เหมือนที่เป็นอยู่โดยมาก. เรื่องนี้อย่าต้องระบอออกมาเลยว่ามียะไรบ้าง จะเป็นที่ยำคาญ ; แต่ขอยืนยันว่า ศรัทธาที่พวกเรากำลังมีอยู่นั้น ยังไม่ใช่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ; มันจึงกระตุ้นไปทางผิด กระตุ้นไปเข้ารกเข้าพง จนกระทั่งอาจจะทำผิด จนตัวเองเดือดร้อน เป็นตกนรกทั้งเป็นก็ได้, ถ้าศรัทธาชนิดนี้กระตุ้นไป.

สำหรับ สิ่งที่เราเรียกว่า ฉันทะ นั้น แปลว่า ความพอใจ. เดี่ยวนี้เราพอใจในธรรมะ หรือในจริยธรรมนี้ เหมือนกับพอใจในบุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติ แก้วแหวนเงินทอง เครื่องแต่งตัวนั้น หรือเปล่า? นี่ลองนึกดูเอง ; เพราะตัวเราก็รู้จักตัวเองในเรื่องนี้กันอยู่ดีด้วยกันทุกคน. ในคำอุปมาเกี่ยวกับความพอใจต่อการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เขาเขียนภาพเปรียบเทียบเป็นภาพการได้แก้วทีเดียว : การได้ธรรมะนั้นต้องเหมือนได้แก้ว หรือเพชรพลอยนั้นแหละ ; และเมื่อดีใจ ชื่นอก ชื่นใจแล้ว ก็เอาไปทำให้มันสมควรกันแก่คุณค่าของมัน ; ฉะนั้น เราจะต้องมีความพอใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือจริยธรรมนี้ ให้ควรแก่

คุณค่าของมัน. ท่านพิสูจน์เอาได้ตามลำพังตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามใครว่า ธรรมหรือจริยธรรมนี้ มีคุณค่าเป็นราคาสักเท่าไร. ท่านลองเอาไปเปรียบกับ แก้วแหวน เพชรพลอย เงินทอง บุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติสารพัด สวรรค์สมบัติ มนุษย์สมบัติ อะไรก็ตาม ดูเถิดว่า มันมีค่าเมื่อเปรียบเทียบกับธรรมะนี้ได้ลัพท์ ได้ผลอย่างไรบ้าง คือช่างไหนมากน้อยกว่ากันอย่างไร. **ต่อเมื่อเห็นคุณค่าของ ธรรมะจริง เท่านั้นแหละ จึงจะมีสิ่งที่เรียกว่า “ฉันทะตัวจริง”.** เดียวนี้มีแต่ ฉันทะถูกบังคับ ฉันทะสมัครเล่น ฉันทะปล่อยไปตามเรื่องตามราว ทั้งนั้น; เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าฉันทะนั้น จึงไม่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ กระตุ้นให้ไปถึงคุณธรรมขั้นสูงได้. นี่เราไม่ต้องโทษใคร ; มันเป็นเรื่องของความที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ในการที่จะใช้เครื่องมือของเราเอง ทั้งที่เครื่องมือมีให้อย่างเต็มที่ ; พระพุทธเจ้าท่านมีให้อย่างเต็มที่ แล้วก็ไม่มีใครหวง สร้างขึ้นเมื่อไรก็ได้ ใช้เมื่อไรก็ได้ ; แต่แล้วเราก็ไม่เกี่ยวข้องเอง; ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องเอง; เพราะไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นของมีค่าอะไร เหมือนกับไก่เห็นพลอย.

อาตมาอยากจะกล่าวต่อไป ถึง **ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือในการ ค้ำครองป้องกันรักษา.** เมื่อเราจะแนะนำให้เด็ก ๆ เห็นว่า อะไรเป็นเครื่องป้องกัน ที่ทำความปลอดภัยให้แก่เรามากที่สุดนี้ เราก็ควรจะชี้ให้เขาเห็นข้อเท็จจริงที่ว่า **มันไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าธรรมะ** อีกเหมือนกัน; จะให้พ่อแม่ค้ำครองนี้ก็ยังไม่เท่ากับ เราประพฤติตัวให้ดี ค้ำครองเราเอง อย่างนี้เป็นต้น. จะให้พี่ชาย น้องชาย มิตรสหายชาวเกลอที่ไหน ช่วยพิทักษ์รักษาค้ำครอง มันก็ยังไม่เท่ากับที่ให้ธรรมะ ค้ำครอง เพราะว่าพอประพฤติธรรมะแล้ว มันไม่มีอันตราย ไม่มีภัยมีเวรที่ไหน มาแตะต้อง ; ถ้าไม่ประพฤติธรรมะแล้ว ต่อให้อาพหามาเป็นหมื่นเป็นแสน มาคอยล้อมอยู่ มันก็ต้องประสบอันตรายเข้าจนได้สักวันหนึ่ง สำหรับธรรมะ ประเภทที่เป็นเครื่องค้ำครองนั้น ท่านระบุไปที่ สติสัมปชัญญะ และ อินทริยสังวร เป็นต้น.

- **สติ** หมายถึงความรำลึกที่ถูกต้อง ไม่เียง ไม่เผลอ ไม่ประมาท อยู่เสมอ;
- **สัมปชัญญะ** ก็คือรู้สึกในความถูกต้องนั้นอย่างทั่วถึงอยู่เสมอ;

สติสัมปชัญญะ นี้เป็นเกลอกัน ไม่แยกกัน ไปด้วยกันเรื่อย จึงรวมเรียกเสียว่า สติสัมปชัญญะ จัดเป็นของสิ่งเดียวกันก็ได้. เราไม่มีสติสัมปชัญญะ ก็เผลอเรื่อย ; หัดเผลอไม่เท่าไรก็ลืมเลือน ฟันเพื่อน ; ไม่ทันแก่ ไม่ทันเฒ่า ก็ชักจะเลือนแล้ว ; นี่แหละคือโทษของความที่ไม่ฝึกสติสัมปชัญญะไว้ให้แม่นยำ ให้มั่นคง ไปเห็นแต่สิ่งอื่นมากเกินไปกว่าสิ่งที่มีค่า การปฏิบัติธรรมะในพระศาสนาทั้งหมด พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เป็นหลักว่า **“สติเป็นเครื่องป้องกัน หรือคุ้มกันอย่างยิ่ง”** ; จะกันโจร กันขโมย กันอะไร ก็ต้องด้วยสติ; จะกันโรคภัยไข้เจ็บก็ต้องด้วยสติ; กันกิเลสก็ต้องด้วยสติ; กันความทุกข์ไม่ให้เข้ามาแตะต้อง นี่ก็ต้องด้วยสติ; ฉะนั้น เราจะต้องศึกษาเรื่องสติสัมปชัญญะกันให้เพียงพอ.

ที่เรียกว่า **อินทริยสังวร** คือสำรวมอินทริย์ ได้แก่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ นั้น มันก็เรื่องสติสัมปชัญญะอีกเหมือนกัน. เมื่อมีอะไรมากระทบตา กระทบหู กระทบจมูก ฯลฯ อย่างนี้ ถ้าไม่มีสติ มันก็ปล่อยไปตามอารมณ์ เกิดเป็นผัสสะ เป็นเวทนา เป็นตัณหา เป็นอุปาทาน เป็นภพ เป็นชาติ คือเป็นความยึดมั่น ถือมั่น เป็นตัวกู เป็นของกู เป็นทุกข์ วุ่นวายระส่ำระสายขึ้นมาทีเดียว; นี่เรียกว่าไม่มีเครื่องกันกระแสของความทุกข์. **สติที่ทำหน้าที่สำรวมอินทริย์นี้ จะกันกระแสแห่งความทุกข์ให้หยุดอยู่ได้ เสียจากการกระทบ**; อย่างว่า ได้ยินเสียงปี่ดังปังมากระทบหูอย่างนี้ แทนที่จะเกิดกลัวเป็นทุกข์ ก็ให้มีสติสัมปชัญญะมาเตือนว่า มันคืออะไร อย่างไร จะจัดการอย่างไร; อย่างนี้ไม่ดีกว่าหรือ ที่จะไปเป็น เวทนาเป็นกลัว เป็นอะไร จนเป็นทุกข์ไปเลย; ให้ออกกลับมาเป็นสติปัญญา จัดการกับมันให้ถูกต้อง ในระยะสักว่าเพียงได้ยินเสียง

เท่านั้น ; อย่างนี้เรียกว่าเป็น **การกั้นกระแสแห่งกิเลส และความทุกข์ได้สูงสุด**. ยังมีตัวอย่างอีกมากมาย ถ้าขึ้นนามากล่าวทุก ๆ อินทรีย์ละก็ เวลาคงหมดแน่ ฉะนั้นจึงให้ไว้ได้แต่ตัวอย่างเรื่องเสียงทางหู.

อาตมาจะกล่าวต่อไปถึง **ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือ สำหรับการละสิ่งที่ต้องการละ**. เรามีปัญหายุ่งยากมาก ในการที่จะละสิ่งที่ต้องการละ แล้วละไม่ได้. ครูบาอาจารย์บางคนจะกำลังเดือดร้อนอยู่แล้วด้วยซ้ำไปว่า แม้แต่จะละบุญก็ไม่ได้; ละมาก็ครั้งแล้ว ก็รู้อยู่ดีว่า มันไม่เคยสำเร็จ. จะเป็นการละสุรา ละเครื่องมีนเมาที่ยิ่งขึ้นไป กระทั่งละกิเลสที่ร้ายกาจยิ่งขึ้นไป ก็ไม่ทราบว่าจะละได้ด้วยธรรมะอะไร.

ธรรมะเพื่อใช้ในการละ นี้ก็มีหลายอย่าง; แต่ที่พระพุทฺธเจ้าท่านตรัสไว้เฉพาะคนทั่วไปนั้น มีอยู่ ๔ อย่าง เป็น**ธรรมชุด** หรือ team work คือต้องมาใช้ร่วมกัน; ได้แก่ **สัจจะ, ทมะ, ขันติ, จาคะ**, (หมวดฆราวาสธรรมในนวโกวาท), ซึ่งครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็เคยได้ยินชื่อ และรู้จักว่า “**ฆราวาสธรรม**” คือธรรมสำหรับฆราวาสโดยตรง ได้แก่ **สัจจะ** ความจริงใจ, **ทมะ** การบังคับตัวเอง, **ขันติ** ความอดกลั้นอดทน, **จาคะ** การเสียสละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตนให้ออกไปจากตน; ๔ อย่างนี้ท่านอย่าเข้าใจแต่เพียงว่า เป็นธรรมะสำหรับฆราวาส; อาตมายืนยันว่า **เป็นธรรมะสำหรับทุกคนทีเดียว** จะเป็นบรรพชิต หรือยิ่งกว่าบรรพชิตก็ตาม ; ถ้าต้องการจะละอะไรที่ไม่พึงปรารถนาแล้ว จะต้องใช้ธรรมะ ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องมือ.

ข้อแรก คือสัจจะ นั้น ต้องจริงใจในการที่จะละ คำว่า สัจจะนี้หมายถึง จริง : จริงต่อ บุคคล จริงต่อเวลา จริงต่อหน้าที่การงาน จริงต่ออะไร

ต่างๆ ทุกอย่างหมด แต่ในที่สุดมาสรุปอยู่ได้ทีที่คำว่า **จริงต่อธรรมะ**: หรือ **จริงต่อตัวเอง** หรือ **จริงต่อเกียรติยศของตัวเอง** นี่ก็เรียกว่า **จริงต่อธรรมะ**. เราต้องรู้จักเคารพตัวเองว่า เราเป็นมนุษย์ก่อน แล้วก็ตั้งข้อสงสัยต่ออุดมคติของความเป็นมนุษย์; อย่างนี้เรียกว่า **จริงต่อธรรมะ** ที่นี้ เมื่อเราอยากจะทำบุญหรือเป็นต้นนี้ มันก็เป็นเรื่องเล็กไปทีเดียว; เพราะความจริงต่อธรรมะ ต่อเกียรติยศของความเป็นมนุษย์นี้ มันใหญ่โตกว่ามาก มันสามารถจะบีบบังคับการละบุญหรือให้เป็นเรื่องเล็กลงไปได้มาก. นี่แหละเรียกว่าจะต้องมี **สัจจะ** จะเอามาเป็นข้อแรก คือความจริง ; ให้จริงต่อตัวเรา ต่อเกียรติยศของเรานี่ก่อน. ที่นี้มันเนื่องจากว่าจริงหรือตั้งใจจริงนี้ มันอาจจะจริงไปไม่ได้ไม่ว่า **คือไปไม่ได้ยืดยาว**, ถ้าหากว่าไม่มี **ทมะ** เข้ามาช่วยอีกส่วนหนึ่ง.

ทมะ คือการบังคับตัวเอง เพื่อจะให้จริงไปได้ตลอดกาล พระพุทธเจ้าจึงทรงวางธรรมะข้อ ๒ เรียงลำดับลงไปว่า **ทมะ คือการบังคับตัวเอง**; การบังคับตัวเองคือการบังคับใจของตัวเอง ให้ยังคงอยู่ในร่องในรอยของสัจจะ ดังที่ได้ตั้งปณิธานไว้; เพราะฉะนั้น เราจะต้องเป็นผู้บังคับตัวเอง อย่าปล่อยไปตามอำนาจฝ่ายต่ำดังไป จูงไป, ต้องบังคับตัวเองให้ยังคงตั้งอยู่ในอำนาจของธรรมะฝ่ายสูง. เราจะต้องบังคับตัวเองอย่างฉลาด ด้วยอุปายที่แยบคาย เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านทรงกำชับไว้ว่า “จงบังคับตัวเองอย่างฉลาด เหมือนความขี้ช้างที่ฉลาด ถือขอบังคับช้างที่ตกมันได้ ฉันทก็ฉันทนั้น”. ท่านต้องใช้คำว่า **ความขี้ช้างที่ฉลาด**; เพราะความขี้ช้างที่ไม่ฉลาดนั้น จะมีแต่ถูกช้างฆ่าตายมากกว่า ไม่สามารถจะบังคับช้างได้; ส่วนจิตของคนเราที่ประกอบด้วยกิเลสนั้น มันยิ่งกว่าช้างชนิดที่ตกน้ำมันเสียอีก; เพราะฉะนั้น ถ้าเราผู้เป็นเจ้าของไม่ฉลาดพอกันแล้ว มันต้องตายแน่ คือต้องจมอยู่ในกองทุกข์ กองกิเลสนั้นแน่ ไม่ขึ้นมาได้. นี่ต้องอาศัยความฉลาด ; เป็นผู้ฉลาดแล้วบังคับตนเอง ; ต้องแสวงหาความฉลาด

มาให้เพียงพอในการบังคับตัวเอง แล้วก็มีกำบังบังคับตนเองให้ได้ สัจจะ ก็ยังคงรุ่งเรืองอยู่ได้ตลอดไป. คิดดูเถิดว่า ความประเสริฐในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หรือความฉลาดรอบคอบของพระพุทธเจ้านั้น มีมากน้อยเท่าไร.

ท่านวางธรรมะอะไรไว้ต่อไปอีก ในการที่จะให้เราบังคับตัวเองอยู่ได้? ท่านก็ได้วางธรรมะที่เรียกว่า **ขันติ คือความอดกลั้น อดทน** นี้ไว้; เพราะว่าการบังคับตัวเองนั้น มันต้องเจ็บปวดเป็นธรรมดา. ไปคิดดูเองเถอะว่า ในการต่อสู้กันระหว่างจิตกับธรรมชาติฝ่ายต่ำนี้ มันต้องเกิดการเจ็บปวดแน่. ที่นี้ถ้าเกิดการเจ็บปวดขึ้นมาแล้ว ไม่ทน ไม่อดทน ก็วิ่งหนีเลย วิ่งเตลิดไปเลย เรื่องมันก็ล้มเหลวกันเพียงนั้น; ฉะนั้น ท่านจึงวาง **ขันติ คือ ความอดกลั้น อดทน** ให้รอดได้ คอยได้ เอาไว้ให้เป็นลำดับที่สามติดกันมาทีเดียว. เรา ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย จะต้องสั่งสอนนักเรียนให้รู้จักอดทน อดกลั้น รอดได้ คอยได้, อย่าใจเร็ว ด่วนได้ และไม่อดกลั้นอดทน. อย่างในการศึกษานี้ เราจะต้องรอคอยเป็นเวลาเท่าไร; มีความยากลำบากแล้วเราก็ต้องอดกลั้นอดทนเท่าไร. แม้ในเรื่องที่จะละบุญหรือ, ถ้ามันเดือดร้อนระส่ำระสายขึ้นมา มันก็ต้องอดทนได้; มีความจริงใจในการบังคับตัวเอง และมีความอดทน.

พระพุทธเจ้าท่านยังฉลาดยิ่งไปกว่าที่นึกเสียอีก คือท่านกลัวเราจะทนไม่ไหวนั่นแหละ ท่านจึงได้ให้ธรรมะข้อสุดท้ายที่เรียกว่า **จาคะ** ไว้. **จาคะนี้ แปลว่า สละ**; ซึ่งหมายถึงการระบายนอกไป; ระบายนอกไปที่ไม่ควรจะมีอยู่นอกไป คือระบายนอกไปที่เป็นข้าศึกนั้นแหละออกไป. ฉะนั้น ในกรณีตัวอย่างของการละบุญหรือนั้น อะไรที่มันเป็นข้าศึกของการที่จะทำให้ล้มเหลว ก็ต้องระบายนอกไป; หรือหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาช่วยให้ระบายนอกไป เช่นว่าอย่าไปในที่เขาสุบุญหรือ หรือว่าอย่าไปในที่ที่จะทำให้หอดไม่ได้; อย่างนี้ก็เรียกว่า **จาคะ** เหมือนกัน คือ สละสิ่งที่ไม่ควร

จะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย. ถ้าเป็นเรื่องการละกิเลส ก็หมายความว่า **เพื่อไม่ให้ต้องอดกลั้นอดทนในการต่อสู้กับกิเลสจนเกินไปนั้น ก็มีวิธีอีกระบบหนึ่ง เป็นการระบายออกทีละเล็กละน้อยอยู่เสมอ** อย่าให้มีความกดดันเครียดมากเกินไป ; ฉะนั้น อะไรที่จะเป็นการช่วยได้เล็กๆ น้อยๆ ก็มีไว้ให้ครบถ้วน แล้วก็ระบายออกไปเรื่อย ทางรู้เล็กๆ ทางช่องเล็กๆ นั้น; เช่นการทำบุญทำทาน, การสวดมนต์ภาวนา, การตั้งอยู่ในชนบทรอบนิยามประเพณีที่ดี, หรืออะไร ๆ ต่างก็ถูกเอามาใช้เป็นเครื่องมือระบายความกดดันนี้ออกไปเรื่อยๆ มันก็ไม่ต้องทนมากเกินไปจนถึงกับทนไม่ไหว. เพราะฉะนั้น **ขันติ จึงมีอยู่ได้ ด้วยอำนาจของจาคะ คือการระบายออกนั้น** ซึ่งหมายถึงระบายสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในใจให้ออกไปเสียจากใจ. อย่าได้เข้าใจเป็นอย่างอื่นเลย แม้ที่สุดแต่การทำบุญให้ทานนั้น ถ้าเป็นจาคะจริง ก็ไม่ใช่เพื่อแลกเอาสวรรค์กลับมา ; แต่ว่าเพื่อระบายความขี้เหนียวความเห็นแก่ตัวให้ออกไป มันจึงเป็นจาคะจริงๆ, อย่างนี้เป็นต้น ; ฉะนั้น **ขึ้นชื่อว่า จาคะ แล้ว ต้องเป็นเรื่องระบายออกทั้งนั้น ไม่ใช่รับเข้ามาที่หลัง ด้วยการลงทุนไปก่อน.**

ถ้าเมื่อใดเรามี สัจจะ, ทมะ, ขันติ, จาคะ เป็น team work ช่วยกันทำงานแล้ว ย่อมละอะไรได้ทั้งนั้น. ขอให้ท่านครูบาอาจารย์สังเกตดูให้ดีๆ แล้วเอามาปรับปรุงใหม่ ให้ใช้ในการที่จะแก้ไขเด็กของเรา ด้วยการสั่งสอนหรือการอบรมก็ตาม. นี่เป็นตัวอย่างของธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือในการละ.

ธรรมะประเภทเครื่องมือ ในการประวิงเวลา. ข้อนี้หมายความว่า บางอย่างเราสู้มันทนที่ไม่ได้ เราต้องประวิงเวลาไว้ก่อน ให้เรามีโอกาสตั้งเนื้อตั้งตัวก่อน เราจึงจะเล่นงานมันได้ ; เหมือนกับกิเลสบางชนิดนี้ จะต้องใช้

อธิบายอย่างนี้ ธรรมะประเภทนี้ก็มีธรรมะชื่อ ชันติ โสรัจจะ หรือทำนองนี้; หรือแม้ที่สุด แต่สิ่งที่เรียกว่า อูเบกขา ในระดับโลกียะ ก็ยังนำมาใช้ได้.

ขันติ คือ อุดทนได้, โสรัจจะ นั่นคือ ยึดไว้เสมอ ; ไม่ใช่ทนอย่างหน้าดำคร่ำเครียดเป็นทุกข์ ; ดังนั้นจึงมีพวงติดกันมา เป็น ชันติโสรัจจะ = ความอดทนที่รวมกับความเสถียรมงาม. ข้อนี้มันเหมือนกับที่เราได้ยินในนิทาน เรื่องนับสิบก่อน ; พอจะโกรธใครขึ้นมา ให้นับสิบเสียก่อน แล้วจึงค่อยโกรธ. การนับหนึ่งถึงสิบเสียก่อนนั้น มันเป็นการประวิงเวลา ให้ธรรมชาติฝ่ายสูงตั้งเนื้อตั้งตัวได้ ; ตั้งเนื้อตั้งตัวดี ในการที่จะต่อสู้กับธรรมชาติฝ่ายต่ำ ; คือความไม่โกรธนั้น มีเวลาตั้งเนื้อตั้งตัวได้ สำหรับต่อต้านความโกรธ ; เพราะฉะนั้นการสอนให้นับสิบก่อนนั้น จึงเป็นอุปมาเรื่องประวิงเวลาเช่นเดียวกับธรรมะประเภท ชันติ โสรัจจะ ; อะไรเกิดขึ้น ต้องทนไว้ก่อน ฉะนั้น คำว่า ชันติ นั้นไม่ใช่เพียงแต่ว่า ทนเจ็บ ทนปวด ทนหนาว ทนร้อน ทนเขาด่าเขาว่า ; นั้นเป็นเรื่องสำหรับเด็กอมมือเกินไป. **ขันติที่แท้จริงก็คือ ทนต่อความยั่วของกิเลส.** กิเลสที่จะเข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางอะไรก็ตาม ต้องทนได้ คือว่าต้องสู้ได้ ต้องปกครองตัวเองไว้ได้ แม้ว่ามันจะยั่วแสนจะยั่ว ; แม้ว่าเมื่อทนแล้วเกิดเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ; เช่นไม่ได้ไปดูหนังไปรุกรมนี้แล้ว จะขาดใจตายเสียให้ได้อย่างนี้ มันก็ต้องทนได้ และมีความยิ้มแยมเป็นปกติอยู่ได้ ; มันจะประวิงเวลาไว้ได้ จนกระทั่งว่า **ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีมันจะมีมา ;** แล้วก็ทำสิ่งต่างๆ ไปโดยถูกต้อง.

คำว่า อูเบกขา ที่จะต้องใช้เป็นหลัก ตั้งมั่นในการต่อสู้กับอารมณ์ นี้ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน ; เมื่ออารมณ์กระทบ **ยังทำอะไรไม่ถูก ก็ให้เฉยเสียก่อน** อย่าเพ้อโกรธ อย่าเพ้อเกลียด อย่าเพ้อรัก อย่าเพ้อกลัว อย่าเพ้อเศร้า

หรืออะไรทำนองนี้; ประวิงเวลาให้สติปัญญาตั้งตัวขึ้นมาให้ได้ว่าจะจัดทำไปอย่างไร
จึงจะควร.

การที่ยกตัวอย่างมาทีละอย่างๆ นี้ ก็ด้วยความรู้สึก หรือสังเกตเห็น
หรือเชื่อว่า ท่านครูบาอาจารย์ประสบปัญหายุ่งยาก ก็เพราะว่าไม่ดูให้ดี จนถึงกับ
จับความหมายของธรรมะแต่ละอย่างๆ ได้ ว่าเป็นธรรมะที่จะใช้เป็นเครื่องมือกันใน
ลักษณะไหน หรือประเภทไหน; เพราะฉะนั้น จึงพยายามที่จะแยกให้เห็นทั้งๆ
ที่ชื่อธรรมะเหล่านี้ก็มีอยู่ในหนังสือเล่มแรก ก, ข, ก, กา ของธรรมะ คือหนังสือ
นวโกวาท นั้นเอง. แต่ท่านได้เคยคิดหรือสังเกตมัน ในลักษณะอย่างนี้หรือเปล่า
ขอให้ลองไปคิดดูเองก็แล้วกัน. ดังนั้น จึงได้กล่าวพอเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่า
ท่านจะใช้หนังสือ ก, ข, ก, กา ของธรรมะนี้ ในลักษณะอย่างไร.

ธรรมประเภทเป็นเครื่องมือที่จะระบุต่อไปก็คือ **ธรรมะที่เป็นเครื่องมือ ประเภทสะสม**. สำหรับการสะสม จะเป็นการสะสมทรัพย์ หรือสะสม
เกียรติยศชื่อเสียง หรือสะสมคุณธรรมความดีในทางธรรมะโดยตรง ให้มากยิ่งขึ้น
ก็ตาม เราเรียกว่าการสะสมทั้งนั้น, และหมายถึงการสะสมที่ไม่ผิด เป็นการ
สะสมที่ถูกต้อง; อย่างนี้ท่านก็มีหลักธรรมะที่เรียกว่า *ความเพียร ๔ ประการ*
ไว้ให้เรา; ท่านมอบธรรมประเภทนี้ไว้ให้เราเป็นเครื่องมือ กล่าวคือ :

สังวรปธาน เพียรระวังความชั่วหรือสิ่งไม่ดี, อย่างนี้ท่านก็ได้ยินได้ฟัง
กันอยู่ แต่ทำไมไม่มองให้ชัดยิ่งถึงกับว่า จะใช้เป็นเครื่องมือได้อย่างไร, *สังวร-*
ปธาน ป้องกันไม่ให้เกิดความชั่ว กับ *ปหานปธาน* ละความชั่วที่เกิดแล้ว; คู่นี้
เป็นการปิดอุดทางร้ายเสียก่อน; แล้วจึงถึง *ภาวนาปธาน* และ *อนุรักษนาปธาน*

คือสร้างความคิดให้ค่อยๆ เกิดขึ้น, แล้วตามรักษามั่นไว้ อย่างขยันขันแข็ง ะมัดระวังเต็มที่ เป็นอีกคู่หนึ่ง ; เป็นการสร้างให้สิ่งที่ต้องการ เกิดขึ้น, และงอกงามขึ้น

การที่ท่านเอาระบบ “อุดรฐั” มาให้ก่อน เป็นคู่แรก; แล้วเอาระบบ “สร้างสรรค์ขึ้นมาจริง” มาให้เป็นคู่หลังนี้ เป็นเทคนิคที่ดีมาก; แต่ที่นี้พวกเรา แม้สังคมของเรา ประเทศชาติของเรานี้ จะไม่ได้ใช้ระบบนี้ด้วยกรรม คือไม่ได้ใช้ระบบอุดรฐัต่างๆ นานา ทางวัตถุและทางจิตใจนี้ ให้มันหยุดชั่วเสียก่อน ; อย่างที่อาตมาได้กล่าวถึงในวันที่บรรยายถึงเรื่องเพลงชนิด ๘๐ เปอร์เซนต์ ให้ฟังแล้ว ; นั่นเป็นตัวอย่างของฐัอย่างยิ่ง. เราจะต้องอุดมั่นก่อน แล้วเราจึงจะประหยัดหรือพัฒนาในสิ่งที่ประสงค์ขึ้นมาได้. นี่แหละธรรมะเป็นเครื่องมือสำหรับการสะสม มีอยู่อย่างนี้.

ถึงแม้ธรรมชื่ออย่างอื่น เช่น อุดรฐัสัมปทา, อารักขสัมปทา, กัลยาณมิตตตา, สมชีวิตา ก็ตาม ซึ่งท่านครูบาอาจารย์ผ่านหูผ่านตาอยู่เสมอ ก็ต้องเอาไปใช้ให้ถูกให้ตรง ตามความหมายแห่งคุณค่าของมัน ที่จะเป็นเครื่องมือในการสะสมได้อย่างนี้.

อาตมาจะกล่าวถึง ธรรมที่เป็นเครื่องมือในฐานะเป็นกำลังต่อไป. คำว่า “เป็นกำลัง” นี้หมายถึงเป็นกำลังกาย และกำลังใจด้วย ไม่ใช่เฉพาะแต่กำลังทางใจอย่างเดียว. นี่ก็เป็นธรรมะ ก, ข, ก, กา อีกตามเคย ท่องกันให้เกรอไปว่า ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมาธิ, ปัญญา ๕ อย่างนี้ ชื่อว่าธรรม เป็นเครื่องทำกำลัง ธรรมะเป็นกำลัง ; แต่แล้วก็ได้แต่ ท่องแบบอัตโนมัติแล้วเปิดดั่งลิ้น ไม่สามารถเอามาใช้เป็นกำลัง ; ไม่เคยเอามาใช้เป็นกำลัง.

ถ้าได้เอาธรรมะเหล่านี้มาใช้เป็นกำลังจริงแล้ว ปัญหาต่างๆ ไม่เกิด เหมือนกับที่
เกิดมากและถามกันมากจนตอบไม่ทันนี้.

ศรัทธา เป็นกำลัง; หมายความว่า ความเชื่อนี้เป็นกำลังทางใจอย่างยิ่ง.
คนเราถ้าลงไม่เชื่อ ไม่เลื่อมใสแล้ว ก็ไม่มีอะไรผลักดันให้เป็นไปตามได้; มัน
ต้องมีความเชื่อ ความเลื่อมใส ความพอใจ ในอุดมคติอันนั้นเสียก่อน กำลังใจ
ที่จะทำตามนั้นจึงจะเกิดขึ้น. เหมือนอย่างคำว่า มีความต้องการที่ไหน ความ
สำเร็จก็มีที่นั่น หนทางย่อมมีที่นั่น ; นั่นมันคือศรัทธา ความเชื่อ ที่รวมเป็น
อันเดียวกันกับความพอใจ ความเลื่อมใส ความเห็นด้วย ความยินดีรับ ความ
ไว้วางใจ เหล่านี้มารวมไว้ที่ “ศรัทธา” คำเดียว แล้วก็กำลังอันแรกที่ทำให้
เกิดความต้องการ เป็นกำลังเริ่มต้น เป็นกำลังในฐานะที่เป็นพืชพันธุ์ สำหรับจะ
เพาะหวาน.

กำลังถัดไป คือ **วิริยะ** ความเพียร. นี่ก็คือ energy โดยตรง
ใช้เป็นเครื่องผลักดัน วัตถุประสงค์ หรืออุดมคตินั้นให้เป็นไป; มันก็เป็น
กำลังผลักดันอย่างยิ่งในลักษณะหนึ่ง หรือส่วนหนึ่ง หรือมุมหนึ่ง หรือแง่หนึ่ง ;
ซึ่งขาดไม่ได้.

ถัดไปก็คือ **สติ** ความระลึกอย่างถูกต้องอยู่เสมอนี้เป็นกำลัง เพื่อจะ
ควบคุมของ ๒ อย่างที่แล้วมาอย่าให้เผลไปนอกทาง มิฉะนั้นแล้ว ศรัทธาจะกลายเป็น
เป็นไม่ศรัทธา หรือความเพียร วิริยะ จะแล่นไปผิดทาง. สิ่งเหล่านี้มันอาจ
เกิดขึ้นได้ เป็นได้; แต่สติมันแหละจะเป็นกำลังแย้งกล้า ควบคุมมันไว้ไม่ให้
มันผิดทาง. เช่นว่าทหารใช้ความกล้าหาญของตนผิดทางนี้ ผลอะไรจะเกิดขึ้น;
แต่ถ้าได้สติมาควบคุมไม่ให้ใช้ความกล้าหาญผิดทางละก็ มันก็ได้ผลที่น่าชื่นใจ.
นี้เรียกว่า *กำลังในการควบคุม*.

ถัดมาเรียกว่า **สมาธิ** เป็นกำลังอย่างยิ่ง ; หมายถึงเป็นกำลังทางใจ มีกำลังใจมั่น เพราะว่ารวมหมด สมาธินี้ เป็นการรวมกำลังใจทั้งหมดให้เป็นจุดเดียว เหมือนกับเรา focus แสงสว่างพวๆ นั้นให้มารวมเป็นจุดเดียว นี่มันแรงมาก ส่องไปไกล เห็นไกล อย่างนี้เป็นต้น ; นี่ทางวัตถุ. แต่ทางฝ่ายนามธรรม หรือทางฝ่ายวิญญาณนั้น เรารวมกำลังใจที่มีพวๆ อยู่ตลอดวันนั้นให้เป็นจุดเดียว เป็นกำลังอันเดียว ส่องไปยังวัตถุประสงค์เพียงอันเดียว ด้วยเรียวแรงทั้งหมด มันจึงจะทะลุตลอดถึงความจริงของสิ่งต่างๆ ได้. นี่เรียกว่ากำลังของสมาธิ ; แม้แต่เด็กๆ ก็ต้องใช้ในการเรียน ในการจำ ในการคิดการนึก ในการสอบไล่ ; เช่นนี้เป็นต้น.

อันสุดท้าย เรียกว่า **ปัญญา**. ปัญญาเป็นกำลังนี้ มันเป็นอีกมุมหนึ่ง คือกำลังแห่งความรอบรู้ **เจาะแทง** ทำให้แตกฉาน รู้เท่ารู้ทัน มีไหวพริบทั่วถึงไปหมด ; นี่มันควบคุมไปทั้งหมดอีกทีหนึ่ง. สืออย่างข้างต้นนั้น ต้องถูกควบคุมอยู่ด้วยปัญญาเสมอ ให้มันทำหน้าที่ของมันได้เต็มที่ ไม่ให้เดินไปผิดทางได้ ; หรือถ้าไปผิดทางแล้ว ก็ให้กลับมาถูกทางได้ ; หรืออุปสรรคเกิดขึ้นก็แก้ไขได้ ; จึงเอามาไว้ให้รู้ท้าย.

เมื่อรวมกันเป็น ศรัทธา สติ วิริยะ สมาธิ ปัญญา นี้ พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า **พลธรรม** คือธรรมที่เป็นกำลัง. ของจะช่วยกันสอดส่องให้ดีเป็นพิเศษ นำมาใช้เป็นเครื่องมือทำให้เกิดกำลัง หรือใช้เป็นกำลังให้แก่เราให้ได้จริงๆ.

อาตมาจะกล่าวถึง **ธรรมะ ประเภทที่เป็นเครื่องมือในการต่อสู้**. มันมีอะไรบ้างนั้น นึกอยากจะเว้นคำบาลีเสีย และเรียกเป็นไทยๆ ว่า ได้แก่ว่าที่เรียกว่า **ความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรม**. อุดมคติ

ของพุทธบริษัทเรา ควรจะขึ้นปากกันอยู่ที่ว่า เราปรารถนาความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรม อย่างยิ่ง.

ความดี หมายถึงสิ่งที่ไม่เบียดเบียนใคร ; ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น, อย่างนี้เรียกว่า ความดีในพุทธศาสนา ; ไม่ใช่ความดีอย่างที่คนบางพวกบัญญัติเอาเอง ว่า “ถ้าได้ละก็เป็นดี ถ้าเสียละก็ไม่ดี”; ซึ่งทำให้เกิดเป็นปัญหาเรื่องกรรมว่า ทำไมคนนี้ทำดีจะตายแล้ว ทำไมจึงไม่ดี ไม่เจริญ ไม่ก้าวหน้า ไม่รวยกะเขา. นี่มันพูดกลับกันอยู่เรื่อย พูดเล่นตลกกันอยู่เรื่อย. ทำไมไม่ดูตามที่เป็นจริงว่า เมื่อทำดีแล้วมันจะไม่ดีได้อย่างไร ; เพราะใคร ๆ ก็บัญญัติการกระทำอย่างนั้นว่าดี. เมื่อทำการกระทำอย่างนั้นเสร็จลงไปแล้ว มันก็ดีแล้ว ; เพราะมันดีอยู่ในตัวการกระทำนั้น ; เมื่อมีการกระทำนั้นแล้ว มันก็ต้องดีแล้ว. ที่นี้จะได้เงินหรือไม่ได้เงิน จะได้ชื่อเสียงหรือไม่ได้ชื่อเสียง นั้นมันเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก. เขาไปเอาเงินหรือเสียงมาเป็นความดี ซึ่งบางทีไม่ได้ แล้วก็ว่าทำดีไม่ได้ดี ; อย่างนี้มันผิดอย่างยิ่ง.

มีครูบาอาจารย์หลายท่านยื่นคำถามให้อธิบายเรื่อง กรรม. ที่จริงมันก็มีหลักเพียงเท่านั้นว่า ถ้าทำดี มันก็ต้องดีอยู่ในหลักตัวการกระทำนั้น; ส่วนที่ผลพลอยได้ ที่จะได้มาเป็นเงิน เป็นชื่อเสียง เป็นอะไรทำนองนั้น มันเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก ; แต่แล้วมันก็ยังแน่นอนอยู่อีกว่า ถ้าเงินนี้ ได้มาจากการทำดี ก็ต้องเป็นเงินดี ; ถ้าเงินนี้ได้มาจากการทำชั่ว มันก็เป็นเงินชั่ว. ขอให้มองในด้านจิตด้านวิญญาณ อย่างนี้กันบ้าง อย่างมองในด้านวัตถุอย่างเดียว : จะเห็นเป็นเงินเหมือนกันไปหมด ไม่มีเงินดีเงินชั่ว. ถ้าเข้าใจถูกต้องแล้ว จะเห็นได้ชัดว่ามีเงินดี เงินชั่ว ตามที่ได้มาด้วยการทำความดีหรือทำชั่ว. ชื่อเสียงก็เหมือนกัน มันมีชื่อเสียงจริง กับ ชื่อเสียงปลอม : ถ้าทำดี ก็ได้ชื่อเสียงจริงมา ; ทำชั่ว

ได้ซื้อเสียงมา ก็เป็นซื้อเสียงปลอม. เงินซื้อหรือซื้อเสียงปลอมนั้น มันก็ทำคนชั่วให้ชั่วหนักขึ้นไปอีก คือ เมื่อทำชั่วเสร็จ มันก็ชั่วไปแล้ว ; แล้วยังแถมเอาเงินชื้อมากินมาใช้ เป็นเลือดเป็นเนื้อ, เอาซื้อเสียงปลอมมาหลอกคนเล่นอย่างนี้ มันก็ยิ่งชั่วหนักเข้าไปกว่าเดิมอีก. ที่นี้เงินดีหรือซื้อเสียงแท้ ก็เหมือนกัน : ทำดีดีเสร็จแล้ว เป็นคนดีตั้งแต่เมื่อทำดีเสร็จแล้ว ; เราเองเห็น เทวดาเห็น ; เพื่อนมนุษย์ยังไม่ทันเห็นก็ตามใจ ; แต่ว่าเราเป็นคนดี ดีเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำที่นี้ ได้เงินดีมาเลี้ยงกัน มากินมาใช้ ก็ยังเป็นคนดียิ่งขึ้นไปอีก ; ยิ่งได้ซื้อเสียงดีก็ยิ่งเป็นคนดี มีซื้อเสียงจริงยิ่งขึ้นไปอีก ; นี่คือ *ความดีตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา และความดีนี้* เป็นกำลังในการต่อสู้.

ความงาม นั้นก็เหมือนกัน ; *ต้องงดงามด้วยธรรมะ* เช่นที่พระพุทธเจ้าท่านยืนยันว่า พรหมจรรย์นี้ งามทั้งเบื้องต้น งามทั้งตรงกลาง งามทั้งเบื้องปลาย. เรามีความงามของธรรมะ คือมีธรรมะในฐานะที่เป็นความงาม เป็นที่เกรงขาม ; เช่นเดียวกับสัตว์ที่มีความงาม ย่อมเป็นที่เกรงขามของสัตว์ที่ไม่มี ความงาม ; นี่ย่อมเป็นกำลังในการต่อสู้.

ความจริง คือ **สัจจะ** อย่างที่กล่าวมาแล้วโดยละเอียด ในเรื่องขมรวาสธรรม. *ต่อสู้ด้วยความจริง* นั้น มีตัวอย่างเช่น movement ของมหาत्मคานธี ที่เรียกกันว่า *สัตยเคราะห์* นั้นเอง.

ความถูกต้อง นี้ก็เหมือนกัน ; หมายถึงความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ที่บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ได้วางหลักไว้ โดยอนุวัตรตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ว่าผิดอย่างไร ถูกอย่างไร ความถูกต้องย่อมไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น เช่นเดียวกับความดี และเป็นกำลังในการต่อสู้เหมือนกัน.

ความยุติธรรม นั้น หมายถึงไม่ลำเอียงด้วยอคติ เช่น จันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ โมหาคติ เป็นต้น.

ทั้ง ๕ อย่างเหล่านี้แหละ คือกำลังในการต่อสู้ หรือ**ธรรมะที่เป็นเครื่องมือในการต่อสู้**. ทำไมเราไม่ชนะคนชั่วด้วยความดี ? มีแต่เอาความชั่วไปชนะคนชั่ว ; จะให้ชนะเขาด้วยความชั่ว เรื่องมันก็ไปกันใหญ่โต. ในหลักธรรมนั้นท่านถือว่า **คนที่ด่าตอบนั้น เลวกว่าคนที่ด่าทีแรก** ; คือเมื่อคนแรกด่ามา ก็เป็นคนที่ใช้ไม่ได้อยู่แล้ว ในฐานะที่เป็นคนด่าก่อน แต่**คนด่าตอบกลับเลวกว่านั้นสองเท่า**. ท่านไม่พูดอย่างคนสมัยนี้ที่พูดว่า ที่ด่าตอบนั้นก็เพื่อแก้ให้หลุดกัน ; คนด่าตอบนี้ไม่ชั่ว, ถูกแล้ว, ยุติธรรมแล้ว, ควรเรียกร้องสิทธิอันนี้ได้อย่างเป็นธรรม, ขอให้ชาวโลกเห็นใจ ; อย่างนี้คนทั้งหลายในโลกนี้ก็เห็นใจยกมือกันสลอน. นี่คนในโลกสมัยนี้ เป็นอย่างนี้ ! แต่ว่าตามหลักของพระพุทธเจ้า ท่านถือว่า **คนด่าตอบนั้นเลวกว่าสองเท่าของคนด่าทีแรก ; อย่าด่าตอบเลย**, นั้นแหละคือความดีที่ชนะความชั่ว ; จะต้องใช้เป็น**เครื่องมือ** ชนะความชั่ว เพราะว่าเมื่อไม่ด่าตอบนั้น เป็นเหตุให้ชนะคนชั่ว ให้หยุดด่าได้ หรือว่าให้เขาขอโทษได้ ; ฉะนั้นโดยท่านเองเดียวกัน จะต้องชนะความไม่จริง ด้วยความจริง ; ชนะความไม่ถูกด้วยความถูก ; ชนะความไม่ยุติธรรมด้วยความยุติธรรม ; นี่คือหลักธรรมที่เป็น**เครื่องมือในการต่อสู้**ระยะยาว ซึ่งทำให้ชนะได้แท้จริง.

ธรรมะที่เป็น **เครื่องมือในการก้าวหน้า** นั้น ท่านวางไว้เป็นหลัก เช่น วุฒิ ๔ ; ซึ่งปรากฏว่าเป็น ก, ข, ก, กา ในนวโกวาทอีกเหมือนกัน. หลักนั้นมีอยู่ว่า **ให้อยู่ในประเทศที่ควรอยู่** คือในประเทศที่มีการศึกษาหาได้, มีบัณฑิตนักปราชญ์หาได้ ; แล้วก็ให้ **คบกับผู้ที่เป็นคนดี คือบัณฑิตหรือ**

นักปราชญ์เท่านั้น ; แล้วฟังคำสั่งสอน เอาคำสั่งสอนมาคิด มาใคร่ครวญ ; แล้วปฏิบัติให้เหมาะสม ให้ควรกัน ดังนี้ ; อย่างนี้เรียกว่า วุฒิ หรือจักร ๔ เป็นเครื่องก้าวไปสู่ความก้าวหน้า หรือความเจริญ ข้อนี้เราจะต้องปรับปรุงหลักเกณฑ์อันนี้ให้ดี ๆ ว่า เราชอบไปโรงเรียนหรือว่าจะชอบไปหาผู้รู้ ในเมื่อมีเวลาว่างเกิดขึ้นสัก ๒ ชั่วโมง ดังนี้ เป็นต้น. เมื่อเราไม่พอใจในธรรมะที่เป็นวุฒิ หรือเป็นจักรแล้ว จะไปโทษใคร ; มันก็มัวห้ามล้อตัวเองอยู่นั่นเอง.

ธรรมเป็นเครื่องมือให้เกิดความสำเร็จโดยง่าย โดยเร็วและแท้จริงนั้น คือธรรมประเภท อิทธิบาท ๔ มีอยู่หลายหมวดด้วยกัน. อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา; คือ ความพอใจในสิ่งที่ตนจำเป็นอย่างยิ่ง, ความพากเพียรอย่างยิ่ง, ความเอาใจใส่อย่างยิ่ง, ความค้นคว้าสอดส่องอยู่เป็นอย่างยิ่ง. นี่มันสบลัทธิวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง ว่าธรรมที่เป็น team work ยุคนี้, ๔ ข้อด้วยกันนี้, มันทำให้เกิดความสำเร็จ โดยง่ายดาย โดยเร็ว และโดยแท้จริง. พระพุทธเจ้าท่านทรงย้ำว่า ถ้าต้องการจะมีอายุยืนอยู่สักกี่ปีหนึ่ง ก็สำเร็จได้ ด้วยการประพฤติธรรมะชุดนี้ให้จริงจัง ; ขอลองให้คิดดู.

ธรรมะประเภทที่ทำให้เกิดความพอดี ให้รู้จักความพอดี. คนเรานี้ เสียท่าเสียทีกันมาก ก็เพราะว่าทำมากเกินไป ทำน้อยเกินไป ; ทำช้าเกินไป ทำเร็วเกินไป ฯลฯ ล้วนแต่ไม่เหมาะสมทั้งนั้น. ความพอดี นี้ ท่านเรียกว่า สมบัติของสัตตบุรุษ คือสมบัติของคนดี. คนดีต้องรู้ความพอดีเสมอไป ไม่เช่นนั้น จะดีไปไม่ได้; ฉะนั้น สัตตบุรุษจึงมีธรรมะ คือรู้ความพอดีพอเหมาะ ของเหตุ, ของผล, ของตน, ของประมาณ, ของเวลา, ของบริษัท, ของ ปัจเจกชน, รวมเป็น ๗ ประการด้วยกัน ที่ต้องรู้จักความพอดีของมัน. ขยายความว่า :

มีความรู้เรื่องเหตุ ว่ามาจากผลอะไร ;
 มีความรู้เรื่องผล ว่ามาจากเหตุอันไหน ;
 รู้จักตัวเอง ว่ามีสถานะเป็นอย่างไร ;
 รู้ประมาณมากน้อย สูงต่ำ ว่าควรเป็นอย่างไร ;
 รู้เวลา ว่าควรไม่ควร เหมาะไม่เหมาะสมอย่างไร ;
 รู้บริษัท คือหมู่คณะบุคคล หรือสังคมนั้นสังคมนี้ ว่าเป็นอย่างไ ;
 รู้บุคคลโดยเฉพาะคน ว่า คนนี้คนนั้น คนหนึ่งๆ เขาเป็นอย่างไร ;

นี้รวมเป็น ๗ อย่างด้วยกัน เป็นเหตุให้รู้ความพอเหมาะพอดี ที่สมบูรณ์
 อย่างยิ่ง, หรือถึงที่สุดจริงๆ. ขอให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายไปศึกษาเรื่องความ
 พอดี ๗ ประการนี้ให้เป็นพิเศษเถิด การปฏิบัติหน้าที่ของตน เกี่ยวกับตนเองก็ดี
 เกี่ยวกับเด็กก็ดี เกี่ยวกับผู้บังคับบัญชาที่ดี นี้จะอยู่ในกำมือของท่านทั้งหมด.

ในที่สุด อาตมาอยากจะกล่าวถึง **ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือใน
 ฐานะเป็นอุดมคติรากฐาน เป็นปรัชญารากฐาน.**

ที่ว่าต้องมีอุดมคติรากฐาน ก็ได้แก่เรื่องเช่นที่เคยกล่าวให้ฟังว่า อาตมา
 ไม่เลื่อมใสในหลักการหรือเรื่องของ M.R.A เพราะพวกนั้นมีแต่สอนว่า ให้ทำ
 อย่างนั้น ทำอย่างนี้ ทำอย่างโน้น ให้ถึงที่สุด; แต่ไม่บอกว่า การทำอย่างนั้น
 มันตั้งรกรากอยู่บนอุดมคติหรือเหตุผลอะไร. การบังคับกันดื้อๆ เช่นนั้น มัน
 ก็เป็นเหมือน ช่มเขาโคให้กินหญ้า เพราะมันไม่สมควรจะกิน. แต่ถ้าเรามีปรัชญา
 พื้นฐาน เป็นอุดมคติ เช่น เรื่องกฎแห่งกรรมที่ถูกต้อง, เรื่องอนิจจัง ทุกขัง
 อนัตตา ที่ถูกต้อง, เรื่องสิ่งทั้งหลายไม่ควรยึดมั่น ถือมั่น ด้วยอุपाทานว่า ตัวกู
 วาของกูนี้ และเรื่องทั้งหลายต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ต้องเป็นไปตาม
 กฎของธรรมชาติอย่างนี้; ถ้ารู้อุดมคติ มีปรัชญาเหล่านี้แล้ว ก็จะเป็นเครื่องมือ
 ให้เกิดความง่ายดาย ในการกระทำทั้งหมดทุกอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น.

อย่างพวกเรา ต้องมีอุดมคติของความเป็นครูที่ถูกต้อง ในฐานะเป็น **ผู้ยกวิญญาณของโลก** ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง; เพราะว่า คำว่า “ครู” นี้ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่คณะบุคคล; แต่ว่าเป็นสถาบันอันหนึ่งของโลกเพียงอันเดียว ซึ่งทำหน้าที่ยกวิญญาณของโลกทั้งโลก พร้อมกันทั้งโลก; ถ้าเราเข้าถึงอุดมคติอันนี้ หรือมีปรัชญาอย่างนี้เป็นรากฐานแล้ว จะถึงกับเดินแรงเดินกา อยากปฏิบัติหน้าที่ครู ด้วยชีวิตจิตใจทั้งหมด สนุกสนานเป็นวันไปทีเดียว; ไม่มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นเป็นความหม่นหมอง ขาดแคลน แล้วร้องทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้เลย. นี่แหละ ท่านจะเห็นได้ว่า **ธรรมประเภทเครื่องมือที่สูงสุด ก็คือธรรมะที่แสดงความจริงในชั้นปรมาตม** ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นอย่างไร; และเมื่อเอามายึดเป็นหลัก หรือเป็นอุดมคติดรากฐานแล้วก็จะกระตุ้นธรรมะอื่นๆ ให้เจริญงอกงามตามกันไปหมด. นี่คือนิยามประเภทเครื่องมือ หมวดสุดท้าย.

ทีนี้ ก็มาถึงข้อที่มักจะสับสนวุ่นวาย ฉงนกันอยู่ข้อหนึ่งคือข้อที่ว่า เราได้ยินกันว่า “อตตฺตาหิ อตตฺโน นาโถ = ตนแหละเป็นที่พึ่งของตน”; เพราะทำไฉนว่า ตนจะเป็นที่พึ่งให้แก่ตนได้อย่างไร ? ในเมื่อตนก็เป็นทุกข์เสียเองแล้ว จะเอาตนนั้นเป็นที่พึ่งให้แก่ตนได้อย่างไร หรือจะเป็นเครื่องมือให้แก่ตนได้อย่างไร; ฟังดูก็คล้ายๆ กันว่า พระพุทธเจ้านี้พูดอะไรเสียหลัก หรือผิดหลัก แต่ที่จริงนั้นเราต่างหากที่ไม่เข้าใจของท่าน. ที่ว่าตนเป็นเครื่องมือให้แก่ตนนั้น มันหมายความว่า **ตนกิเลส ตนใจ ตนปุถุชนนั้น** มันเป็นคนที่เป็นเจ้าทุกข์ แล้วตนที่จะเป็นที่พึ่งให้แก่ตนชนิดนั้นได้นั้น คือ**ตนธรรมะ** ถ้าเรารู้ว่าตนที่แท้จริงไม่ใช่ตนเนื้อหนังร่างกาย; สิ่งที่เราควรจะเรียกเป็นตัวเป็นตน เป็นขึ้นเป็นอัน เป็นแก่น เป็นสารแท้จริงนั้น คือธรรมะ ดังนั้นแล้วเราก็เอาธรรมะเป็นตน; แล้วก็สามารถจะเป็นที่พึ่งให้แก่ตน. เพราะว่าธรรมะนี้คนอื่นหามาให้เราไม่ได้ เราต้องหาเอาเอง, เรียนเองเอง, เราต้องรู้เอาเอง, เราต้องปฏิบัติเอง, และได้ผลเอง,

แล้วธรรมะชนิดนั้นนั่นแหละคือตน; เพราะฉะนั้น จึงแก้ไขตนที่อยู่ในสภาพที่ไม่น่าปรารถนานั้น ให้กลายเป็นสภาพที่น่าปรารถนาได้; มันจึงเป็น “ตนเพื่อตน และด้วยตน”; สำเร็จขึ้นมาได้ ถ้าถามว่าเป็นเครื่องมือให้แก่อะไร ? ก็ตอบว่า ให้แก่ตนนั่นแหละ; เราทำ “ตนกิเลส” ให้กลายเป็น “ตนธรรมะ” เสีย มันก็เป็นทีที่พึงแก่ตน. ข้อนี้ได้เคยชี้ให้เห็นแล้วตั้งแต่วันแรกว่า อะไรๆ ก็ล้วนแต่เรียกว่า “ธรรมะ” ทั้งนั้น, เพราะล้วนแต่เป็นธรรมชาติทั้งนั้น. นี่ขอให้นึกดูใหม่ นึกดูให้ดี; ถ้าลืมเสียแล้วก็ขอให้คอยอ่านบันทึกคำบรรยายเหล่านี้ ให้เข้าใจคำว่า ทุกสิ่งเรียกว่าธรรมะทั้งนั้น. ที่นี้ธรรมชาติที่เป็นตนประเภทโง่เขลา เป็นทุกชนิดนั่นแหละ จะต้องเอาธรรมชาติประเภทที่เป็นตนชนิดรู้แจ้ง ฉลาดเฉลียว เห็นจริงนั่นแหละ เป็นทีที่พึง !

นี่แหละ เราควรจะขอบคุณธรรมะที่เป็นเครื่องมือ ให้เราทุกอย่าง ทุกประการ นับตั้งแต่ ให้เกิดมา ให้มีความรู้ความเข้าใจ ให้ประพฤติดี ปฏิบัติดี; เป็นตัวเราก็ได้ เป็นความรอดพ้นของเราก็ได้ เป็นเครื่องมือทำให้เกิดความรอดพ้นของเราก็ได้. นี่แหละ คือธรรมในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับบรรเทาทุกข์ทั่วไป และเป็นเครื่องมือช่วยธรรมะด้วยกันเอง ให้เป็นสิ่งที่มีความสูงยิ่งขึ้นไปอีก เหมือนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น. ฉะนั้น ขอให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายสนใจธรรมะ เฉพาะในแง่นี้ ในความหมายอย่างนี้ ให้มากเป็นพิเศษด้วย จนท่านมี “เครื่องมือ” ขึ้นมาได้จริงๆ. มันเป็นเครื่องมือที่ท่านขอร้องนัก ขอร้องหนา ในคำขอที่ยื่นมาถึงอาตมาหลายสิบฉบับด้วยกันนั่นเอง; อาตมาจึงรวบรวมมาตอบในคราวเดียวกัน เท่าที่จะตอบได้ในคราวเดียวกันอย่างไร ที่เหลือก็จะเอาไว้ตอบต่อไปในโอกาสหน้า .

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ ลงด้วยความสิ้นสุดแห่งเวลาเพียงเท่านี้.

ปาฐกถาชุด แนวแนวจริยธรรม ครั้งที่ ๙
เรื่อง
การดำรงรักษา และการเผยแผ่จริยธรรม
๒๔ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวถึงการดำรงรักษา และการเผยแผ่จริยธรรม. ขอได้โปรดทบทวนความเข้าใจเกี่ยวกับหัวข้อของการบรรยายเรื่อยๆ มาแต่ต้นว่า.

ในครั้งแรกที่สุด เราได้ทำความเข้าใจกันถึงแนวทาง ความหมาย หรือหลักเกณฑ์ทั่วไป ของสิ่งที่เรียกว่าจริยธรรม.

ในครั้งที่สอง ได้กล่าวถึงแนวที่มีอยู่แนวเดียวของจริยธรรม กล่าวคือการฝึกเพื่อความไม่ยึดมั่นตัวตน หรือไม่เห็นแก่ตน ซึ่งเป็นแนวที่ใช้ได้หมดในทุกกรณี และทุกระดับของศีลธรรมะและสังกัธรรม.

ในครั้งที่ ๓ ได้กล่าวถึงอุปสรรค ศัตรู ความวุ่นเร และความพังทลายของจริยธรรม ว่ามีขึ้นมาได้เพราะความหลงในทางวัตถุ หรือรวมเรียกว่า “ความสุขในทางเนื้อหนัง”.

ในครั้งที่ ๔ เป็นครั้งพิเศษ เพราะเป็นวันอาทิตย์ ได้กล่าวถึงมหรสพทางวิญญาณเพื่อจริยธรรม สำหรับมนุษย์ในยุคปรมาณูนี้ ดังมีความหมายอยู่ในถ้อยคำเหล่านั้นชัดเจนแล้ว. การที่จะไม่มีความบันเทิงในทางธรรมด้วยนั้น ย่อมไม่ได้ จะนำมาซึ่งความเบื่อหน่าย และไม่เป็นที่ตั้งของสมาธิและความเข้าใจ. การเข้าใจธรรมะนั้น มีหลักตามแนวที่เป็นพระพุทธานุชาตว่า จะต้องมียุติและปราโมทย์เป็นพื้นฐาน จิตจึงจะเป็นปัสสัทธิ คือสงบระงับ ยุติปราโมทย์นี้ หมายถึง ยุติตามทางธรรม ไม่ได้ทำจิตให้ฟุ้งซ่านเหมือนยุติปราโมทย์อย่างโลกียวิสัย เมื่อจิตเป็นปัสสัทธิร่าบแล้วย่อมเป็นสมาธิ และย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง. เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่า การมีวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งให้เกิดความบันเทิงในทางธรรมนั้น เป็นของจำเป็นอย่างหนึ่ง แม้ที่สุดแต่ในการที่จะเผยแผ่อบรมสั่งสอนจริยธรรม ซึ่งท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายจะต้องสั่งวรไว้ในเรื่องนี้.

ในครั้งที่ ๕ ได้กล่าวถึงความว่าง ซึ่งหมายถึงว่างจากกิเลส ว่างจากความรู้สึกว่าตัวตน ของตน นี้ว่า เป็นจุดหมายปลายทางของจริยธรรม. เรามุ่งหมายจะให้เป็นผู้ที่มีจิตว่างจากตัวตน ก็เพื่อให้มีสติปัญญาเต็มที่; ถ้าจิตไม่ว่างจากตัวตน ก็ไม่อาจจะมีสติปัญญาเต็มที่ คือจิตไม่เป็นตัวของมันเอง มันถูกกิเลสอันทำให้เห็นแก่ตัวตน หรือเป็นตัวเป็นตนนี้ ครอบงำอย่างยิ่ง. ขอให้ถือว่า ข้อนี้เป็นจุดประสงค์ของเรา ในการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นทุกข์ ด้วยจิตที่ว่าง และใช้จิตที่ว่างในลักษณะเช่นนี้โดยเฉพาะ เป็นเครื่องมือในการศึกษา ในการปฏิบัติ การงานให้ได้ผลอย่างดี อย่างประณีต.

ในครั้งที่ ๖ นั้นได้กล่าวถึงตัวแท้ของจริยธรรม ในลักษณะที่เป็นมรรคมีองค์แปด อันเป็นตัวพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านครูบาอาจารย์จะต้องสนใจกับองค์ทั้งแปด หรือธรรมทั้งแปดนี้ให้ละเอียด จนเข้าใจได้ด้วยตนเอง

จึงจะสอนเด็กได้ด้วยหัวข้อของธรรมะที่ง่ายและชัดเจน และไม่น่าเบื่อ ; อาตมาได้รับปัญหามากในเรื่องนี้ ก็ขอย้ำในลักษณะอย่างที่ได้อธิบายแล้ว.

ในครั้งที่ ๗ ได้กล่าวกันถึงวิธีที่จะใช้ชีวิตประจำวัน ให้ประกอบอยู่ด้วยจริยธรรมอย่างไร หรือว่าจะใช้จริยธรรมในชีวิตประจำวันอย่างไร ก็ได้ให้ตัวอย่างที่พอจะนำไปคิดนึกด้วยตนเองได้.

ในครั้งที่ ๘ ได้กล่าวถึงจริยธรรมประเภทที่เป็นเครื่องมือแก่กันและกัน. เมื่อเรามีความประสงค์จะปฏิบัติธรรมะ ที่เป็นตัวการดับกิเลสโดยตรงนั้น บางที่ต้องใช้ธรรมข้ออื่นซึ่งเป็นเครื่องมือ ให้เกิดธรรมะประเภทนั้นขึ้นมาโดยง่ายตายอีกก็มี; นี้เรียกว่า **ธรรมะซ้อนธรรมะ**. แม้หลักเกณฑ์อันนี้ ก็ขอให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายสนใจให้มาก ในเรื่องที่ธรรมะซ้อนธรรมะ หรือเป็นเครื่องมือแก่กันในลักษณะอย่างนี้ ซึ่งเป็นเครื่องมืออย่างยิ่ง; เป็นวิธีที่จะต้องใช้อย่างยิ่ง ในการอบรมสั่งสอนธรรมะ.

ส่วนในครั้งที่ ๙ นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึงวิธีการเผยแผ่จริยธรรมนั้นโดยตรง รวมทั้งการธำรงรักษาให้ยังคงอยู่ด้วย; ถ้าไม่คงอยู่แล้วก็ไม่มีทางจะเผยแผ่จริยธรรมนี้อะไรได้.

เกี่ยวกับที่อธิบายไปแล้ว ยังมีความเข้าใจผิดบางอย่างบางประการอยู่ เช่น ปัญหาว่า ถ้ามีความรู้สึกว่างจากตัวตน ไม่มีตัวตนหรือของตน ก็อาจจะเกิดความเข้าใจผิดกันขึ้น ถึงกับว่า ไม่ต้องเคารพบิดามารดาครูบาอาจารย์ หรือไม่มีความกตัญญูทวดที่ต่อผู้มีบุญคุณเหล่านี้เป็นต้น เพราะว่างจากตัวตน.

ปัญหานี้ มันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะความเข้าใจที่ไขว่กันอยู่: ที่กล่าวว่า ไม่มีตัวตนนั้นเป็นหลักธรรมในชั้นลึก ; ที่เรามีตัวตนตามโลกสมมุตินั้น

เป็นหลักจริยธรรมในขั้นต้นๆ ทั่วไป จึงมีเราผู้ที่เป็นหนี้บุญคุณ หรือเป็นเจ้าบุญคุณต่อกันและกัน เป็นต้น ดังที่กล่าวแล้วในเรื่องของสัมมาทิฐิประเภทที่เป็นโลกียะ ว่ามีความรู้สึก มีความเชื่อ มีความเข้าใจ มีความเห็นถูกต้อง ในข้อที่ว่าบิดามารดามี ครูบาอาจารย์มี นรก - สวรรค์มี นี่ก็เพื่อว่าจะได้รู้จักหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน ผู้ที่มีปัญญาถึงขนาดทราบ ว่า ตัวตน หรือของตนไม่มีนั้น หมายความว่า มีปัญญาพอที่จะรู้ว่า **อะไรเป็นเรื่องที่กล่าวอย่างสมมุติ** ตามความหมายอย่างโลกๆ หรือโลกียะ และ**อะไรเป็นเรื่องความจริงที่เด็ดขาด** ใน**ลักษณะที่เป็นโลกุตตระ** ความรู้ที่ว่าไม่มีตัวตนนี้ มันเป็นความรู้ที่จริงเด็ดขาดเป็นขั้นโลกุตตระ แต่เราพยายามที่จะเอาหลักเกณฑ์อันนี้มาใช้ทั่วไป แม้ในเรื่องที่เป็นโลกียะ เพราะว่าล้าพั้งความรู้เรื่องโลกียๆ หรือธรรมประเภทโลกียะนี้ ใช้ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงไม่ได้ จะเป็นเหตุให้มีความทุกข์เหลืออยู่เป็นอันมากที่ดับไม่ได้ ; ดังนั้นจึงใช้ความรู้ประเภทที่เป็นโลกุตระนี้เข้ามาช่วย ดังที่ได้กล่าวว่า เอาความหมายหรือหลักการ “เรื่องนิพพาน” มาใช้เป็นประจำวัน คือเรื่องสอนให้มีความรู้สึก “ว่างจากตัวตนอยู่เสมอ” ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน การแข่งขัน การสอบไล่ การประกอบอาชีพต่างๆ ในตัวอย่างที่ได้ยกมาให้ฟังอย่างละเอียดแล้ว ; นั้นแหละขอให้เข้าใจชัดลงไปเถอะว่า เป็นการนำเอาหลักการเรื่องไม่มีตัวตน หรือนิพพานมาใช้ในกรณีประจำวัน.

มีบางท่านยังเข้าใจไม่ถูก เลยถามว่า จะเอาเรื่องนิพพานมาใช้ได้อย่างไร. นั้นเป็นความเข้าใจไขว้กันอยู่ ; เราไม่ได้เอานิพพานโดยตรงลงมาใช้ แต่ว่าเอาหลักเกณฑ์ หรือหลักการ หรือความหมาย ของนิพพานมาใช้ โดยนำมาปรับปรุงให้เข้ากันได้กับชีวิตประจำวัน. ฉะนั้น **หลักการเรื่องไม่มีความรู้สึกว่า “ตัวกู ของกู” ที่พลุ่งพล่านอยู่ในจิตใจ แล้วทำอะไรไปด้วยสติปัญญาอันบริสุทธิ์นั้นแหละ เรียกว่าหลักการของนิพพานที่นำเอามาใช้ในชีวิตประจำวัน,**

เพราะฉะนั้นเรื่องเกี่ยวกับความรัก เช่นรักบิดามารดา บุตรภรรยา สามีเหล่านี้มันไม่ถูกทำลายไปไหน แต่ว่าทำให้มันเป็นความรัก หรือเป็นความกตัญญูทเวทิด้วยสติสัมปชัญญะ หรือสติปัญญาที่สมบูรณ์ เท่านั้น ไม่ใช่รักหรือกตัญญูด้วยความยึดมั่น ถือมั่น ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกที่รุนแรง จนถึงกับเกิดความกลัว, เกิดความเศร้า, เกิดความว่าเหวอะไรขึ้นได้ เท่ากันกับความรักที่รักด้วยความยึดมั่น ถือมั่นนั่นเอง. ฉะนั้นท่านจึงสอนธรรมะขึ้นโดยระบบที่ว่า **อย่าทำอะไรลงไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู ของกู ด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา; และถ้าจะมีตัวตน ก็ให้มีตัวตนของธรรมะ คือสติปัญญา;** ดังนั้นเราจึงรักใคร่กัน สงเคราะห์กัน ตอบแทนบุญคุณซึ่งกันและกันได้อย่างดีเสียอีก แล้วไม่มีความรู้สึกผูกพันด้วยโมหะ ที่ทำให้เป็นไปถึงกับว่า เมื่อลูกตายแล้วก็ร้องให้น้ำตานองไปหมด; หรือว่า พ่อตายลูกก็ร้องให้น้ำตานองไปหมด; อย่างนี้ เพราะความยึดมั่น ถือมั่น ผิดวิธี. ด้วยเหตุนี้ก็ไม่ต้องกลัวว่า ถ้าสว่างจากตัวตนแล้ว เราจะเกิดเป็นคนทหาธุณโหดร้าย ไม่เห็นแก่ใครขึ้นมา; ทั้งนี้เพราะหลักการของความว่างนั้นมุ่งหมาย **อยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว.** ขอได้โปรดจำคำว่า “**ความไม่เห็นแก่ตัว**” ไว้ให้แม่นยำ ; เมื่อไม่มีความเห็นแก่ตัวแล้วนั้นแหละ คือการที่จะทำสิ่งที่ดีงาม เช่น **ความกตัญญูทเวทิด** เป็นต้น ได้อย่างถูกต้องและดีถึงที่สุดจริงๆ .

การที่บุตรบางคน ไม่กตัญญูทเวทิดต่อบิดามารดานั้น ก็เพราะมีความเห็นแก่ตัว มีตัวมีตนจัด; บางทีมอบหน้าที่บ่าว หรือคนใช้ให้แก่บิดามารดา ผู้แก่เฒ่าแล้วทำ ก็ยังมี. นี่คือการเห็นแก่ตัวจัดของบุตร แม้จะได้รับการศึกษาแบบใหม่จากเมืองนอกอย่างเต็มปรี ก็ยังมอบให้บิดามารดาทำหน้าที่คนใช้อย่างขึ้นตา. ฉะนั้นเรื่องของโลกที่เต็มไปด้วยความยึดมั่น ถือมั่นนั้น จะเป็นไปในทางที่ไม่น่าปรารถนา เพราะมีความเห็นแก่ตัวเป็นพื้นฐาน. เราต้องควบคุมความ

เห็นแก่ตัวให้พอเหมาะพอสม : ถ้ามีตัวก็ต้องมีตัวที่ดี คือยึดมั่น ถือนั่นในทางดี และยึดมั่น ถือนั่นแต่น้อย จึงจะมีสติปัญญาเข้ามาควบคุมสิ่งต่างๆ ได้.

ขอให้เข้าใจว่า หลักการเรื่องนิพพาน หรือความว่างจากตัณหา ของภูนั้น เป็นสิ่งที่ต้องเข้าไปให้ถูกต้องกันจริงๆ เสียก่อน จึงจะนำไปใช้สอนเด็กได้ ; คือให้รวมใจความสำคัญอยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัวไว้เรื่อยไป ; **อย่าทิ้งหลักอันนี้. ความไม่มีตัวนั้นคือ ไม่มีตัวชนิดเป็นกิเลส แต่ให้มีตัวชนิดที่ประกอบด้วยธรรมะ.** ถ้ามีตัวชนิดประกอบด้วยธรรมะ คือ **มีธรรมะเป็นตัวแล้ว** มันก็ว่างจากตัวชนิดที่เป็นกิเลสไปเอง. ชีวิตประจำวัน ต้องมีตัวชนิดที่เป็นธรรมะ หรือเป็นสติปัญญา ซึ่งที่แท้ไม่ใช่ตัว ; ที่เป็นตัวนั้นคือกิเลสตัณหา. ความรู้สึกที่เกิดมาจากกิเลสตัณหา นั้น ย่อมรู้สึกเป็นตัณหา เป็นของกู จัด ; อันนี้ต้องขจัดออกไปให้ว่าง. พอทำให้ความรู้สึกอย่างนี้ออกไปแล้ว ว่างแล้ว **ธรรมชาติเดิมแท้ของจิตนั้น** ย่อมเป็นสติปัญญาอยู่ในตัวเอง และมายิ่งขึ้นเท่าที่มีการอบรม ; ฉะนั้นขอได้โปรดเข้าใจหลักอันนี้ให้ถูกต้อง และถือเป็นหลักพื้นฐานสำหรับการเผยแผ่จริยธรรม คือเราจะเผยแผ่หลักที่**จะมีชีวิตอยู่ โดยไม่มีความรู้สึกที่เป็นความยึดมั่น ตัวกู ของกู** นั่นเอง.

ขอให้พิจารณาคำว่า ยึดมั่น ถือนั่นนี้ ให้เข้าใจอย่างถูกต้อง. เรามีตัวเราด้วยสติปัญญานั้น คือ**ไม่ต้องมีความยึดมั่น ถือนั่น** จึงจะเป็นตัวเราที่เป็นธรรม อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมะเป็นที่พึ่ง = อตฺตที่ปา อตฺตสรณฯ ธมฺมที่ปา ธมฺมสรณฯ”. การที่ธรรมะเป็นตัวตนเสียเองนี้ มันไม่ใช่ตัวตนของตัณหา อุปาทาน ; มันเป็นตัวตนของธรรมะ ซึ่งหมายถึงสติปัญญาที่สามารถจัดตัวตนอย่างตัณหา อุปาทานได้เสมอไป.

ที่นี่ เราจะได้พิจารณากันต่อไป ถึงการที่จะธำรงรักษา และเผยแผ่จริยธรรม ซึ่งมีหลักพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน. เราจะเผยแผ่ลัทธิที่ไม่เห็นแก่ตัวนี้ ออกไปได้อย่างไร ; หรือที่เราชอบกล่าวกันมากก็คือว่า *เผยแผ่ธรรมะหรือเผยศาสนา* นั้นแหละ ออกไปได้อย่างไร แต่อาตมาขอระบุหรือยืนยันลงไปให้ชัดว่า *ธรรมะหรือศาสนาที่จะเผยแผ่นั้น จะต้องเลือกเอาแต่ที่เป็นจริยธรรมของการไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งมีมูลมาจากความไม่ยึดมั่น ถือมั่น ในตัวหรือของตัว* ดังที่กล่าวมาแล้ว.

เกี่ยวกับการสืบธำรงรักษาและเผยแผ่จริยธรรมนี้ อาตมาอยากจะขอร้องให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ไม่รังเกียจคำหรือศัพท์ที่ใช้กันอยู่ในวงการของพระศาสนา เช่นคำว่า *สืบอายุพระศาสนา* ; ซึ่งคำๆ นี้หมายความว่า *การธำรงไว้ได้ซึ่งพระศาสนา หรือธรรมะ หรือจริยธรรมนั่นเอง.*

ในบัดนี้ เรามีปัญหาเฉพาะหน้า คือการธำรงรักษา และการอบรมสั่งสอนจริยธรรม โดยที่เราแยกออกเป็น ๒ หัวข้อว่า *ธำรงรักษาอย่างหนึ่ง แล้วเผยแผ่อย่างหนึ่ง* เผยแผ่ก็คือการอบรมสั่งสอน; *เมื่อเราธำรงรักษาไว้ให้ได้ นั่นแหละจึงจะมีธรรมสำหรับอบรมสั่งสอนหรือเผยแผ่.* ถ้าเราธำรงรักษาไว้ไม่ได้แล้ว จะเอาอะไรสั่งสอนเผยแผ่ ; เพราะว่าตัวจริยธรรมนั้นไม่ใช่คำพูด หรือตัวหนังสือที่พิมพ์ไว้มากๆ แล้วก็จะมียู่ในโลก นี้ไม่ใช่. ข้อนี้เป็นดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนก่อนว่า จะช่วยกันพิมพ์พระไตรปิฎกของแต่ละศาสนาขึ้นไว้ให้เต็มโลกนี้ มันก็ยังช่วยไม่ได้. ฉะนั้นคำว่า *การธำรงรักษาจริยธรรมก็ดี การสืบอายุพระศาสนาให้คงไว้ก็ดี* ไม่ได้หมายถึงการรักษาหนังสือเล่มๆ หรือมีการบันทึกเสียงอะไรไว้มากๆ นั้นเลย; แต่ต้องหมายถึงมีการกระทำที่เป็นการทำ *ให้มีการปฏิบัติจริยธรรม หรือปฏิบัติศาสนาจริงๆ อยู่ที่เนื้อตัวของบุคคล อยู่ที่ร่างกาย*

จิตใจของบุคคล ; สืบอายุพระศาสนาให้อยู่ที่เนื้อที่ตัวของคน ; มีเนื้อที่ตัวของคน มีร่างกายจิตใจของคนนั้นแหละ เป็นที่ตั้งที่เกาะของจริยธรรมหรือของศาสนา. ฉะนั้นจึงหมายความว่า เรามีศาสนาอยู่ที่ตัวคน ไม่ใช่อยู่ในตู้พระไตรปิฎกอย่างนี้เป็นต้น.

การสืบอายุพระศาสนา เป็นสิ่งสำคัญ จนถึงกับถือกันว่า เป็นสิ่งที่ได้บุญหรือกุศลอย่างสูงสุด. แม้แต่คนจะบวชเข้ามาในศาสนานี้ ถ้าให้ถูกต้องก็ต้องเป็นการบวชที่สืบอายุพระศาสนา คือ **บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง สอนต่อๆ กันไปจริงๆ ;** จริงอย่างนี้จึงจะเรียกว่า เป็นการสืบอายุพระศาสนา; ไม่ใช่แต่เพียงว่า พิมพรูปพระพุทธรูป หรือตัวอักษรไว้ในแผ่นอิฐมากๆ แล้วฝังดินไว้; หรือว่าจารึกไว้ในใบลาน; ในตู้พระไตรปิฎกเลย.

การธำรงรักษาจริยธรรม ของเราก็เหมือนกัน : **เราจะต้องทำให้มีจริยธรรมอยู่ที่เนื้อที่ตัวของครูบาอาจารย์ แล้วถ่ายทอดจากใจโดยใจ จากกากระทำโดยการกระทำ ให้ไปติดอยู่ที่เนื้อที่ตัวของศิษย์.** การที่เราจำเป็นที่จะต้องธำรงรักษาพระศาสนา หรือจริยธรรมนี้ไว้ เราต้องเข้าถึงอุดมคติ ไม่เช่นนั้นจะเปื้อน. คือว่า มันต้องเนื่องมาจากการไม่เห็นแก่ตัวกู หรือของกูอีกนั่นเอง ; มันต้องมีจิตใจกว้างพอที่จะเห็นแก่โลก แก่เพื่อนมนุษย์ทุกคนในโลก ซึ่งเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายทั้งหมด รวมทั้งสัตว์เดียรัจฉานด้วย จึงจะเกิดกำลังใจในการที่จะสืบอายุของจริยธรรมหรือศาสนา ฉะนั้น ท่านจึงชอบเปรียบด้วยอุปมาว่า **“ช่วยกันปลูกต้นไม้โพธิ์ ของโลก และช่วยกันรดน้ำพรวนดินไว้ให้ดี”.** นี่เราควรจะมีมโนภาพมองไปยังต้นไม้โพธิ์ของโลก ว่าคืออะไร; ถ้าเราจะมีต้นไม้โพธิ์สักต้นหนึ่ง มุงบังโลกนี้ให้ร่มเย็น นี่มันจะคืออะไร. มันต้องไม่ใช่อะไรอื่น นอกไปจากธรรมะในรูปของจริยธรรมอีกนั่นเอง ; คือธรรมที่ควรประพฤติ หรือต้องประพฤติ เราช่วยกัน

รดน้ำพรวนดินต้นโพธิ์นี้ ด้วยการศึกษาคำให้เข้าใจ แล้วมีการปฏิบัติให้สมบูรณ์ อยู่ที่เนื้อที่ตัวของคนทุกคน นั่นแหละคือการรดน้ำพรวนดินลงไปที่ดินโพธิ์ของโลก. เราต้องมองให้เห็นชัดถึงกะว่า ถ้าศาสนาหรือธรรมะนี้ ยังอยู่ในโลกแล้ว โลกนี้ ก็เท่ากับยังคงมีต้นโพธิ์ค้ำครองโลก ไม่ให้มีการแตกสลาย หรืออยู่ด้วยความ ร้อนระอุ.

เราควรมองให้ลึกลงไปอีกว่า ในบรรดาพุทธบริษัทเรา เราก็มีหน้าที่ของเรา ; ศาสนาอื่น ลัทธิอื่น เขาก็มีหน้าที่ของเขา แต่**สิ่งที่น่าอัศจรรย์**นั้น มันมีอยู่ว่า แม้แต่เพียงพวกเราทำ พวกอื่นไม่ทำ ก็ยังทำให้ต้นโพธิ์ของโลกนี้ ยังคงมีอยู่ได้; คือว่า ศาสนานี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ชนิดที่ว่า ถ้าศาสนายังคงมีอยู่ในโลกแล้ว จะต้องถ่วงโลกไว้จากความล่มจมเสมอไป เป็นเครื่องถ่วงชนิดที่ไม่ให้โลก ล่มจม แต่ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกคนปฏิบัติ; เพราะมันไม่มีอะไรบังคับ ให้ทุกคนปฏิบัติได้. เมื่อคนส่วนหนึ่งปฏิบัติไว้ มันก็ถ่วงหล่อเลี้ยงธรรมะให้ ยังคงมีอยู่ในโลก ; โลกนี้ไม่ว่า ไม่ล่มจมไปเพียงไรแล้ว ทุกคนได้รับ ประโยชน์. แม้พวกที่ไม่ชอบธรรมะ พวกที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ พวกที่เป็นศัตรู ต่อธรรมะ ก็ยังได้รับประโยชน์จากการที่โลกใบนี้ไม่ล่มจมไป. นี้เรียกว่า เราแสวงหาบุญกุศลด้วยการห้ามล้อโลกนี้ไว้ ไม่ให้หมุนไปสู่ความล่มจม ด้วยอาศัยธรรมะ หรือจริยธรรมนี้เป็นเครื่องมือ. พอเรามองเห็นอย่างนี้ เราก็พอใจ หรือศรัทธา เลื่อมใสในอุดมคติของการที่จะเกี่ยวข้องกับจริยธรรม ในการที่จะธำรงรักษาไว้ก็ตาม, การเผยแผ่ให้กว้างออกไปก็ตาม, โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ การปลูกฝังลงไป ในเยาวชนของโลก; นี้ต้องใช้คำว่า “ของโลก”.

ที่นี้ เราจะดูกันต่อไปว่า การที่จะธำรงรักษาจริยธรรมให้คงมีอยู่ใน โลกนี้ เราจะมีหลักการอย่างไร. เราจะมี**หลักการตามอุดมคติของพุทธศาสนา** คือ

๑. มีการทำดีด้วยตนเองด้วยกันทุกคน เรียกว่า **ปฏิบัติธรรม** ;
๒. สอนให้ผู้อื่นทำดี ตามความสามารถ หรือตามโอกาส เรียกว่า **อนุศาสนธรรม**
๓. ช่วยเหลือเมื่อมีผู้ทำดี เรียกว่า **เวยาวัจจกณธรรม** :

ถ้าครบทั้งสามอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่า **ครบองค์ของการดำรงจริยธรรม** ไว้ในโลก.

การทำดีนี้ ต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้อง. แม้คำว่า “ทำดี” โดยทั่วไป จะหมายถึง การประพฤติธรรมอยู่แล้วก็ตาม; ก็ยังมีการกำชับว่า **ต้องประพฤติธรรมให้สุจริต !** นี่ฟังดูแล้วน่าขันที่ว่า จงประพฤติธรรมให้สุจริต โดยบทว่า “ธมฺมํ สุจริตํ จเร ; น ตํ ทุจริตํ จเร = จงประพฤติธรรมให้สุจริต, ไม่พึงประพฤติธรรมให้ทุจจริต”.

ประพฤติธรรมทุจจริต นี้หมายความว่าอย่างไร ข้อนี้หมายความว่า เป็นผู้ที่มี **ตัณหา ของกุญ** จัด แล้วมาประพฤติธรรมะ เพื่อหวังประโยชน์แก่ตัณหาของกุญ อย่างนี้เรียกว่าประพฤติธรรมะไม่สุจริต คือ เป็นทุจจริต; **ต้องประพฤติธรรมเพื่อธรรมะ** จึงจะสุจริต. ถ้าประพฤติธรรมะเพื่อเงิน หรือเพื่อความสุขแก่ตัณหาของกุญแล้ว ก็เรียกว่า ไม่สุจริต เป็นความเห็นแก่ตัว ประเภทที่ทุจจริต ฉะนั้นเราจึงดูให้ดี ๆ ว่า **การไม่ซื่อตรงต่ออุดมคติ หรือต่อหน้าที่การงานของตน นั้นแหละ คือประพฤติธรรมทุจจริต.** ดังนั้น ถ้าครูบาอาจารย์คนไหนเกิดไม่ตรงต่อหน้าที่ของตน เกิดไม่ตรงต่ออุดมคติของความเป็นครูขึ้นมา อย่างนี้เรียกว่า **ประพฤติธรรมทุจจริต** เพราะมีกิริยาอาการประพฤติธรรม แต่ความหมายนั้นทุจจริต ; ฉะนั้น จึงมีการกำชับว่า **จะประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่เปิดโอกาสแห่งการแก้ตัว**

ให้แก่กิเลสตัณหา; จงดูให้ดี ทุกคนจะต้องดูให้ดีว่า มีการประพฤติธรรมะทุจริต เล่นตลกหน้าไหว้หลังหลอกตัวเอง อยู่ตรงไหนบ้าง; ดูให้ดีเถอะ จะมีด้วยกัน ไม่มากนักน้อย; มีความคิดนึกที่จะแก้ตัวให้แก่กิเลส ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ **แก้ตัวให้แก้ตัวเอง** เพื่อเป็นไปตามอำนาจของกิเลส. นี่จะมีอยู่ด้วยกันทุกคนตามมากตามน้อย; เพราะว่าถ้าสิ่งนี้ไม่มีแล้ว ความประพฤติธรรมะจะเข้มแข็งเฉียบขาดแน่นอนยิ่งกว่านี้มาก. นี่ยังมีการหละหลวมรี ๆ ราว ๆ **เล่นตลก ระหว่างธรรมะ กับตัวเองอยู่เรื่อย**; อย่างนี้ยังไม่เรียกว่าการทำดี; ฉะนั้น เราจะต้องมีการทำความดีที่เรียกว่าดีจริงๆ .

สำหรับการสอนให้ทำดีนั้น หมายถึงเรามีความคิดคืบหน้าไปว่า ทำดี อยู่คนเดียวมันช้า ในการที่จะทำโลกให้มีสันติภาพ ที่มีร่มเงาดี จึงสอนผู้อื่นด้วย.

คำว่า สอนผู้อื่น นี้ ไม่ใช่จะไปตั้งตัวเป็นครูบาอาจารย์อยู่เหนือเขา เขา บุญคุณแก่เขา เขาอะไรตอบแทนจากเขา คำว่าสอนผู้อื่นนี้ก็คือ ทำหน้าที่ให้ ธรรมะแผ่กว้างออกไปยังบุคคลจำนวนมาก เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านทำ; ท่าน ไม่ได้ทำเพื่อหวังผลตอบแทน เป็นค่าจ้างหรืออะไรทำนองนั้น. เพราะฉะนั้น การสอนที่ประกอบไปด้วยอุดมคติของครูบาอาจารย์นั้น จะต้องเป็นอย่างที่เราได้กล่าวแล้วในการบรรยายครั้งก่อน คือในฐานะเป็นผู้นำทางวิญญาณของโลก; ลืมตัวกู ลืมของกู ลืมค่าจ้างค่าสอน ลืมประโยชน์อะไรต่างๆ ที่จะพึงได้แก่ตัวกูของกู; ทำหน้าที่ให้เต็มตามอุดมคติ แล้ว**สิ่งที่จะเลี้ยงชีวิตพอให้อยู่ได้นั้น มันจะมาอยู่ใต้ฝ่าเท้าเอง !** นี่แม้จะเป็นสำนวนค่อนข้างจะหายาบคาย ก็ขอได้โปรดไปคิดว่ามันจะมีความจริงจางอย่างไร. เราอย่าได้ก้มศีรษะลงไปเพื่อรับสิ่งนั้น! เราจะ **ชูศีรษะไว้สูงเสมอ** ในการที่จะประพฤติหน้าที่ของเราให้ถูกต้องตามอุดมคติ แล้ว สิ่งเหล่านั้นจะปลิวมา คลานมาสู่ใต้ฝ่าเท้า ของเราเป็นเครื่องบูชาคุณของเรา

ในการกระทำหน้าที่อันนี้. เมื่อทำอย่างนี้ จึงจะเป็นการสอนธรรมะ หรืออบรมธรรมะ หรือเผยแผ่ธรรมะ ที่ถูกต้องตามอุดมคติของธรรมะ.

ในทางพระพุทธศาสนาเราถือว่า บรรดาการให้ หรือการบริจาคนี้ ไม่มีอะไรที่สูงไปกว่าการให้ธรรมะ หรือบริจาคธรรมะ; เรียกว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” = การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง; นี้หมายความว่า เราจะต้องบริจาคความเห็นแก่ตัวเหมือนกัน มันจึงจะมีการให้ธรรมะได้. แม้แต่ธรรมะบางคนก็ยังหวง ; การทำดีบางคนก็ยังหวง ; ถ้าไม่มีการเสียสละ และความพยายามเป็นความเหน็ดเหนื่อยแล้ว จะไปให้ธรรมะได้อย่างไร.

การทำคนให้ได้ธรรมะ มีธรรมะนั้น มันต้องลงทุนด้วยความยากลำบากเป็นธรรมดา เพราะมันไม่อาจจะทำได้ด้วยเงิน หรือลำพังแต่เงิน ; แต่มันต้องอาศัยความรัก, ความเอ็นดู, ความเมตตากรุณา, ความเสียสละ, ตั้งจิตใจ, พยายามทุกอย่างทุกทาง ที่จะทำให้อคนเหล่านั้นมองเห็นธรรมะ ให้แน่นแฟ้นลงไปจนไม่ถอยกลับ. ฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านได้ทรงพยายามอยู่ตั้งหลายวัน หลายเวลากว่าที่จะเอาชนะคนได้สักคนหนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น ; ดังนั้นจึงเรียกว่า “ชนะการให้ทั้งหลายจริง ๆ ” เรียกว่า “เป็นการให้ที่สูงที่สุดจริง ๆ ”. อย่าลืมว่านอกจากจะให้ความรู้แล้ว ยังจะต้องให้ความเสียสละ เหนื่อยยากลำบากอีกด้วย จึงจะทำคนสักคนหนึ่งเข้าถึงธรรมะได้ ครูบาอาจารย์ก็มีศิษย์ ท่านจะต้องให้ธรรมะแก่ศิษย์; ศิษย์ก็มีหลายคน ฉะนั้นการเสียสละมันก็ต้องมีมากขึ้นตามส่วน ปัญหาที่แท้จริงอยู่ที่ตรงนี้ ไม่ใช่อยู่ที่ว่าจะสอนธรรมะนั้นอย่างไร; แต่สำคัญอยู่ที่ตรงที่ จะต้องรู้ธรรมด้วยตน ปฏิบัติธรรมด้วยตน และเสียสละความเห็นแก่ตนนี้มากกว่า.

ข้อถัดไปหมายถึง การช่วยเมื่อผู้อื่นทำดี เราเองก็ทำดี แล้วยังสอนผู้อื่นให้ทำดี แล้วยังต้องพยายามอีกอย่างหนึ่งว่า จะต้องช่วยเมื่อผู้อื่นทำดี

อย่างน้อยก็ด้วยการรับรู้ อย่างนี้ก็เรียกว่าช่วยเหมือนกัน; รับรู้ว่า เขาทำดี เขาจะได้มีจิต มีใจ เพราะเรายอมรับรู้ว่าเขาทำดี อันนี้แหละสำคัญมากที่สุด สำหรับเด็ก ๆ; ถ้าครูบาอาจารย์ไม่ค่อยรับรู้ ไม่แสดงให้เด็กทราบว่า อาจารย์รับรู้ในการที่เด็กทำดีแล้ว ไม่มีทางที่จะจูงใจเขาไปได้ ไม่มีทางที่จะให้เขารับธรรมะ หรือจริยธรรม หรือจริยศึกษานี้ได้; จะเปื้อนอย่างมากเหมือนในปัญหาที่ส่งเข้ามาว่า “ประสบปัญหาหนักที่สุด ก็เรื่องเด็กเกลียดวิชาจริยศึกษา เกลียดจริยธรรม”; ฉะนั้นเราต้องตั้งต้นด้วยการรับรู้ ในการที่เขาประพฤติดี แล้วก็ช่วยเหลือ หรือเพิ่มกำลังให้เขา.

เกี่ยวกับพระศาสนานั้น เรารับรู้ซึ่งกันและกันในวงพุทธบริษัท แล้วช่วยเหลือกัน และเพิ่มกำลังให้แก่ “เจ้าหน้าที่โดยตรง”. เจ้าหน้าที่โดยตรงนี้ อาตมาหมายถึงภิกษุ บรพชิต ผู้เป็นเจ้าหน้าที่เผยแผ่ธรรมะ หรือสืบอายุพระศาสนาอย่างยิ่ง; จะต้องได้รับการเพิ่มกำลังที่ถูกที่ควร และเต็มตาที่ควรจะได้; นี่ก็เรียกว่า มีการช่วยเมื่อผู้อื่นทำดี.

ลองคิดว่า เราเคยมีจิตใจอย่างนี้หรือเปล่า ที่จะคอยรับรู้เมื่อผู้อื่นทำดี คอยช่วยเหลือ คอยเพิ่มกำลังใจให้แก่เขาหรือเปล่า; หรือว่า ตัวกู ของกูนี้ กำลังจัดอยู่ตลอดเวลา ไม่รู้ไม่ชี้ ไม่ใช่เรื่องของเรา. นี่แหละคือการประพฤติธรรมไม่สุจริต ประพฤติธรรมคด ๆ งอ ๆ ไม่รับรู้ในเมื่อมีผู้ประพฤติธรรมะ ไม่นุมนุทนาคด้วย ซึ่งเป็นการทำให้เกิดบุญกุศลอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า “บุญ” เพราะการอนุมนุทนา ไม่ช่วยเหลือ ไม่เพิ่มกำลังให้ ไม่เคยบริจาคเพื่อกิจการนี้; แต่จะสะสมไว้เพื่อตัวกู เพื่อของกู ไม่มีที่สิ้นสุด ให้มีอีกก็เท่า ก็สิบเท่า ก็ร้อยเท่า ก็ยังไม่พออยู่นั่นเอง; แล้วจะไปโทษใคร ในการที่โลกนี้ไม่เจริญรุ่งเรืองไปด้วยธรรมะ. เพราะว่าประพฤติธรรมคด ๆ งอ ๆ ไม่สุจริตกันในหมู่มนุษย์ที่อยู่ใน

โลกนี้เอง ; ไม่ว่าชาติไหน ภาษาไหน ศาสนาไหน ล้วนแต่มีตัวกู ของกู ที่กำลังจูงไปสู่วัตถุนิยมทั้งนั้น. ฉะนั้นเราจะต้องมีจิตใจกว้าง มองไปทั่วโลก ทั่วสากลโลกที่มีสัตว์ ที่มีชีวิต มีปัญหาเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ; และมองให้เห็น จินตภาพ รู้ชัดว่ามันขาดการทำดี ขาดการสอนผู้อื่นให้ทำดี ขาดการช่วยเหลือหรือ รับรู้ในเมื่อผู้อื่นทำดี อย่างนี้เป็นต้น. นี่ มีแต่ต่างคนต่างแสดงละคร ทั้งนั้น ; ประพฤติธรรมะ พุทธธรรมะ ก็เป็นเรื่องแสดงละครชนิดที่ทำให้คนอื่นชอบตัวเอง ทั้งนั้น, ไม่ใช่เพื่อให้ผู้อื่นชอบธรรมเลย. โปรดฟังคำพูดประโยคนี้ให้เข้าใจ ; ว่า ที่ไปเทศน์ ไปแสดงปาฐกถา ไปอธิบายธรรมะ พูดจ้อกันอยู่เอง ตามบ้าน ตามเรือน ตามศาสนาวัดนี้ ก็เพื่อให้เขาชอบตัวผู้พูดทั้งนั้น ไม่ใช่เพื่อให้ชอบธรรมะ. นี่คือการประพฤติธรรมที่คดๆ งงๆ ; เพราะฉะนั้นการสอน การอบรมจริยธรรม แก่เด็กก็เหมือนกัน เราจะต้องมีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือเอาธรรมะเป็นใหญ่ เป็นประธาน ; ให้ทุกคนหันหน้าเข้าหาธรรมะ ไม่ใช่เห็นแก่ครูผู้สอน หรือ เพื่อประโยชน์ของครูผู้สอน, หรือจะเอาเด็กมาเป็นลูกน้องสนับสนุนตัวเราเอง อย่างนี้ก็ไม่ใช่ ; เราต้องรักเขายิ่งกว่ารักตัวเรา ด้วยการไม่มีตัวกู หรือของกู นี้ เสมอไป, แล้วการกระทำทุกอย่างจะเป็นธรรมไปทั้งเนื้อทั้งตัว. อากา รอย่างที่ว่านี้ คือการธำรงรักษาไว้ซึ่งจริยธรรม หรือการสืบอายุพระศาสนา ; ฉะนั้น เราจึงมีการทำดี, สอนให้คนอื่นทำดี. ช่วยเหลือเมื่อมีผู้ทำดี ; นี่เป็นหลักเกณฑ์.

อาตมาอยากจะย้ำ ถึงข้อความที่กล่าวแล้วเมื่อวันก่อนว่า “ครูดี การ สอนดี อุปกรณ์แวดล้อมดี นี่เป็นความสำเร็จของการสั่งสอน”, แต่ถ้าเราไปมัว แบ่งเป็น ๓ อย่างอยู่อย่างนี้จะก็ มันคงอืดอาดนัก ล่าช้ามาก แล้วเกียจจนกัน มากด้วยเรื่อง ครูดี, การสอนดี, อุปกรณ์แวดล้อม ซึ่งหมายตลอดถึงผู้ปกครอง ของเด็กก็ดี สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ก็ดี ; ถ้าอย่างไร ขอให้ครูยอมเสียสละ ยอมรับ

ภาระว่า เาภาระทั้งหมดมาให้ครุคนเดียวกั้แล้วกัน มันก็เหลือเพียงหนึ่งเท่านั้น คือ **ครุติ** ; โดยมีหลักว่า ถ้าครุติแล้ว จะต้องมีการสอนดี แล้วจัดสิ่งแวดล้อมต่างๆ ให้ดีได้ อย่าไปหวังพึ่งคนอื่นเลย.

ครุติ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็จะทำให้มีการสอนที่ดี จัดสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างให้ดีได้ ตลอดจนถึงบิดามารดาของเด็กก็จะดีขึ้นมาได้ เพราะครุติ. เราไม่มัวแบ่งเป็นสาม แต่จะย่นให้เหลือหนึ่งอยู่เรื่อย โดยที่ทำได้ สอนคนให้ทำดี ช่วยเหลือเมื่อผู้อื่นทำดี **รวมอยู่ที่ครุคนเดียวนี้**. นี้เรียกว่าความเสียสละของครูเท่าๆ กับการเสียสละของพระพุทฺธเจ้า ที่บำเพ็ญบารมีมีสี่อสงไขยแสนกัป นี้ไม่มีตัวกู ของกู ที่จะเห็นแก่ตัวกู ของกู ; มีแต่การเสียสละ. อย่างนี้เรียกว่าเป็นการธำรงรักษาจริยธรรม หรือธรรมะอย่างสูงสุด.

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ บางท่านอาจจะเห็นว่าเป็น **อุดมคติ** เลยเกิดไปเสียแล้ว ปฏิบัติไม่ได้ ; อย่างนี้ก็ตามใจ. อาตมาไม่เห็นลู่ทางอันอื่นเห็นแต่ลู่ทางอันนี้. ถ้าผู้ใดเห็นว่าไม่เลยเกิด ก็ลองช่วยเอาไปคิด ไปนึก เพื่อจะแก้ปัญหาก็ยังแก้ไม่ตกนี้ให้ได้ **ด้วยการที่บุคคลในยุคเรานี้ช่วยกันเสียสละสักยุดหนึ่งเกิด** เพื่อจะแก้ไขวิกฤติการณ์ของโลก ให้คนที่จะเกิดทีหลังได้รับความสุข **ความผาสุก !** ถ้าว่าบุคคลในยุคเรานี้ทุกคนไม่ช่วยกันเสียสละ ยังมีตัวกู ของกู **หรืออยู่ทั้งหมดแล้ว** มันจะสืบต่ออายุของความไม่มีจริยธรรมยิ่งขึ้น จะมีความรวนเร และความพังทลาย ของจริยธรรมในโลกนี้. ฉะนั้น ในยุคนี้เราชวนกันเสียสละสักทีจะเป็นไร ; อะไรๆ ก็จะต้องเสียสละได้ ถ้าเพื่อธรรมะ. ไม่ใช่เพื่อตัวตนของใครโดยเฉพาะ แต่ว่าเพื่อธรรมะ ; ควรจะสละได้ทุกอย่างทุกทางที่จะสละได้ เพื่อประโยชน์ของการธำรงรักษาไว้ซึ่งจริยธรรม.

อาตมาจะได้กล่าวต่อไปถึงปัญหาที่ ๒ คือ การเผยแผ่จริยธรรม หรือเผยแผ่ธรรมะ.

ขอวิงวอนให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ช่วยกรุณานำไปคิด ถึงวิธีการเผยแผ่ ซึ่งอาตมาขอรับรองให้พิจารณาว่า มีอยู่ ๓ วิธี หรือ ๓ ขั้นตอนด้วยกัน และเราจะถือเอาตามหลักของพระพุทธศาสนาทีเดียว; ได้แก่ข้อที่ว่า พระธรรมนี้มีอยู่ ๓ ประเภท คือ ปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม.

ปริยัติธรรม คือ คำสอน หลักวิชาต่างๆ ของธรรมนั้น เรียกว่า ปริยัติธรรม การสอน การเรียน การบอก การกล่าว หรือตัวบทของพระธรรมนั้นเอง รวมกันเข้าทั้งหมด กระทั่งโรงเรียนที่จะต้องให้เป็นทีสอน จนกระทั่งครูบาอาจารย์อะไรเหล่านี้ รวมกันเข้าเป็นปริยัติธรรมเพียงคำเดียว. **ปฏิบัติธรรม** คือการปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจจริงๆ ตามที่ได้เล่าเรียนมา. **ปฏิเวธธรรม** คือ การรู้แจ้งแทงตลอดธรรมะนั้นๆ ได้ผลเป็นมรรค ผล นิพพาน มา. นี้เรียกว่า มีหลักอยู่ ๓ หลัก ตามจำนวนธรรมะ ๓ ธรรมะ.

ทั้งนี้ในการเผยแผ่นั้น เราจะต้องทำให้เข้ารูปกับกับธรรมะที่มีอยู่ ๓ ประเภท เหล่านี้ คือ :--

๑. การสอน ให้เกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ; นี่คือหลักของปริยัติธรรม ;

๒. การทำเป็นตัวอย่างให้ดู ปฏิบัติให้ดู เพื่อให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความสนใจอย่างย้ง ; นี่คือหลักของปฏิบัติธรรม ;

๓. มีความสุขให้ดู คือแสดงผลที่ได้ให้ดู นี้จะทำให้เกิดความไว้วางใจอย่างย้ง อยากทำตามจนทนอยู่ไม่ได้ ต้องทำตาม ; นี่คือหลักของปฏิเวธธรรม ;

ขอให้ท่านครูบาอาจารย์ทบทวนดูใหม่ว่า การสอนอย่างที่เราสอนในชั้นเรียนนั้น มันทำได้แต่เพียงให้เกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ไม่ให้อะไรมากไปกว่านั้น. แต่ว่าการทำให้ดู ที่แสดงอยู่ที่เนื้อที่ตัวไม่ต้องพูดนั้น มันทำให้เกิดความเชื่อด้วยจิต ด้วยใจทั้งหมด เกิดความเลื่อมใสในข้อความที่สอน ในหลักการที่สอนนั้นอย่างยิ่ง เกิดความสนใจในสิ่งที่สอนนั้นอย่างยิ่ง. แต่ว่าเท่านี้ยังไม่พอ เราจะต้องประพจน์ดีจนมีผลอย่างดี แสดงผลของความดีที่เนื้อที่ตัวให้ดู ซึ่งอาตมาใช้คำว่า **มีความสุขให้ดูนี้**. อันนี้มันทำให้ไวใจ ซึ่งยิ่งกว่าเชื่อ คือไวใจถึงมอขีวิตจิตใจ แก่คำสอน หรือแก่หลักการอันนั้น แล้วก็อยากจะทำตามตัวอย่างนั้น หรือคำสอนนั้นอย่างยิ่ง จนทนอยู่ไม่ได้ จนต้องทำตามเอง ; ไม่ต้องบังคับให้ทำตาม ไม่ต้องชักจูงใจให้ทำตาม ไม่ต้องยักคิ้วหลิวตาให้ทำตาม เขาทำตามเองอย่างทนอยู่ไม่ได้ และด้วยความสมัครใจ ฉะนั้น ขอได้โปรดใช้วิธีอบรมสั่งสอนศิษย์ด้วยหลักการของพุทธศาสนา ที่ว่ามีอยู่ ๓ อย่างนี้ คือจะสอนด้วยปาก ด้วยเสียง ด้วยรูปภาพ อะไรเหล่านี้ นี้เรียกว่าการสอนในสวนพุทธิศึกษา ก็ทำไปอย่างเต็มที่ ; ที่นี้ ที่เนื้อตัวของครูบาอาจารย์ ก็ต้องแสดงตัวอย่างแห่งการปฏิบัติอย่างนั้น อยู่อย่างเต็มที่ ; แล้วที่ทำมากไปกว่านั้นอีกก็คือเป็นผู้มีความสุข มีความแจ่มใส ชนะตัวเองได้ คือชนะกิเลสได้ มีความสงบสุขให้ดูอยู่ตลอดเวลา เรียกว่ามีความสุขให้ดู.

ขอได้โปรดจำหัวข้อเพียง ๓ หัวข้อนี้ไว้เท่านั้น ก็จะเป็นการเพียงพอที่จะแก้ปัญหาที่อาตมาได้รับมากมาย ที่ว่า **มีวิธีการสอนจริยธรรมสำเร็จได้อย่างไร โดยเฉพาะแก่เด็ก**. นี่อาตมากำลังตอบอยู่เดี๋ยวนี้ว่า **มีวิธีถ่ายทอดความรู้ ถ่ายธรรมะ หรือถ่ายทอดจริยธรรมนี้ ด้วยอุบาย ๓ อย่างด้วยกัน คือ การสอนให้เข้าใจ, การทำให้ดู ให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ; และการ มีความสุขให้ดู ทำให้เกิดความไว้วางใจ** อยากทำตามจนทนอยู่ไม่ได้ ใครห้ามก็ไม่ฟัง; จนถึงกะว่า

สมมติว่าเด็กๆ คนนั้นเขาอยากจะทำตามขึ้นมาแล้ว. แม้บิดามารดาทางบ้านจะห้ามไม่ให้ทำ ก็ห้ามไม่ไหว. นี่คือน้ำ หรือ **อำนาจของการเผยแผ่อบรมสั่งสอนที่ถูกต้อง**. เพราะฉะนั้นขอให้เราเปรียบเทียบเอาเองว่า การสอนด้วยปากกับการทำตัวอย่างให้ดูนี้ มันจะมีน้ำหนักกว่ากันก็มากน้อย ; แล้วไปเทียบกับการมีความสุขให้ดูอีกทีว่า มันจะมีน้ำหนักมากขึ้นไปอีกเท่าไร. ถ้าเทียบกันแล้วจะเข้าใจได้ดีว่า เราควรจะใช้วิธีไหน.

อาตมาอยากจะกล่าวว่า ถ้าสมมติว่าการสอนด้วยปาก มีราคา สองไพละก็ การทำตัวอย่างให้ดู มีราคาเท่ากับ **ตำลึงทอง** ทีเดียวก ; แล้วที่มีความสุขให้ดูนั้น จะมีราคาเท่ากับ **ทองขึงหนึ่ง** เลยก หรือร้อยขึงพันขึงของทองคำไปเลย. ขอทบทวนอีกครั้งหนึ่งเถอะว่า ถ้าเทียบว่าการสอนด้วยปากมีราคาสองไพแล้ว การสอนด้วยการปฏิบัติให้ดู จะมีค่าเท่ากับตำลึงทอง ; และถ้าสอนด้วยการมีความสุขให้ดูด้วยแล้ว จะมีค่าตั้งขึงทอง หรือร้อยขึงทองคำไปเลย !

แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า เราจะเลิกการสอนด้วยปาก. มันเป็นเรื่องที่เลิกไม่ได้ และจะต้องทำอย่างดีที่สุด ; เพราะว่าเป็นอุปกรณ์ของข้อที่สอนที่สามนั่นเอง เราต้องเรียนให้รู้ถูกต้อง จึงจะปฏิบัติถูกต้อง ; เมื่อปฏิบัติถูกต้อง จึงจะเกิดความสุขขึ้นมาได้สมจริง ; มิฉะนั้นจะมีไม่ได้ ถ้าลองมองดูอีกเหลี่ยมหนึ่งจะเห็นว่า ความจำเป็นอย่างยิ่งมีอยู่ที่การสอนอย่างถูกต้องในเบื้องต้นนั่นเอง. ถ้ามองกันอย่างนี้แล้ว การสอนก็จะมีค่าในทางความจำเป็นมากอีกเหมือนกัน ; แต่ในทางที่จะชักจูงใจนั้น มีน้อยกว่ามาก. เมื่อพูดถึงความจำเป็นที่จะต้องกระทำในเบื้องต้นแล้ว ก็มีมากเป็นภูเขาเลากาเหมือนกัน ฉะนั้นเราจึง **ต้องทำให้ดี ให้บริสุทธิ์ ให้เต็มที่ไปหมดตั้งแต่ต้นทีเดียว !**

ในการสอนด้วยปาก ด้วยวิธีพุทธิศึกษาของเรา **นี้** เราจะต้องทำให้เกิด **ความรู้ที่ถูกต้อง, ความคิดที่ถูกต้อง, ความเข้าใจที่ถูกต้อง**, และจนกระทั่ง สามารถนำเอาไปศึกษาพิจารณาได้ด้วยตนเอง ให้เกิด **ความเข้าใจที่ถูกต้อง** ยิ่งขึ้นไปอีก. นี่ขอให้จำกัดความว่า ต้องเกิด **ความรู้ที่ถูกต้อง** **ความนึกคิดที่ถูกต้อง** **ความเข้าใจที่ถูกต้อง** จนสามารถเอาไปพิจารณาได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้อง ยิ่งๆ ขึ้นไป.

เดี๋ยวนี้เรามักจะ **สอนอย่างชนิดที่เรียกว่าเครื่องจักร**. อย่างจะสอนเรื่องธรรมะในขั้นต้นๆ เช่นเรื่องหิริโอตตปปะ, ขันติโสรัจจะ, อย่างนี้เราก็บอกให้นักเรียนจดว่า หิริโอตตปปะ แปลว่าอะไร มีก็อย่าง; ขันติโสรัจจะ แปลว่าอะไร มีก็อย่าง; สติสัมปชัญญะ คืออะไร มีก็อย่าง; บอกเสร็จแล้ว จดเสร็จแล้ว ก็พับสมุดเก็บ นี่ผลมีเพียงเท่านั้น แล้วเวลาสอบไฉน ก็ไม่มีโอกาสที่จะสอบให้รู้ได้แม้แต่หนึ่งในพัน หรือหนึ่งในหมื่นของสิ่งที่เรียนนั้น มันก็ไม่ว่าเขาจะรู้หรือยังไม่ว่า; หรือแม้แต่เพียงว่าจำได้หรือไม่นั้นก็ยังไม่ว่า; ดังนั้นการสอนอย่างนี้ย่อมไม่เกิด **ความรู้** **ความคิด** **ความเข้าใจที่ถูกต้อง** และเพียงพอ.

อย่างจะสอนหิริ โอตตปปะ อย่างนี้ต้องอธิบายจนเห็นว่า มันมีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของใครบ้าง และมันไม่มีอยู่ที่เนื้อที่ตัวใครบ้าง แล้วคนนั้นเป็นอย่างไร และครูจะต้องคอยติดตาม ชี้ตัวอย่างเด็กที่ไม่มีหิริโอตตปปะ กำลังทำตนเป็นภัยแก่หมู่คณะ แก่โรงเรียน แก่ประเทศชาติอย่างไร; หรือแม้แต่ที่สุดจะเป็นเรื่องดูหนัง ดูละคร อ่านหนังสือ เราก็ควรจะต้องหาโอกาสชี้ว่า ในเหตุการณ์นั้นๆ มีธรรมะข้อไหน อย่างไร; ไม่มีธรรมะข้อไหน อย่างไร. โดยเฉพาะที่ตัวเด็กเอง **จะต้องมีวิธีชี้ให้เขาเห็น ขณะที่เขามีธรรมะ หรือไม่มีธรรมะ ด้วยอุบายที่แยบคาย** ไม่ให้เขาโกรธ เขาเกลียดขึ้นมา; แต่ให้เกิดความเชื่อ ความ

เคารพนับถือ พร้อมทั้งให้เห็นโทษของการที่ไม่มีหิริ โอตตัปปะ ; พร้อมทั้งที่ให้เห็นคุณของการมีหิริ โอตตัปปะ. ไม่เท่าไร เด็กของเราจะต้องมีหิริ โอตตัปปะ ขึ้นมาตามส่วน. ถ้ามีแต่บอกให้จด บอกคำบอกให้จด จดแล้วก็ปิดสมุดเลิกกัน อย่างนี้ สอนเท่าไรๆ มันก็ไม่มีหิริ โอตตัปปะได้ ; แม้แต่ผู้ใหญ่ก็ยังมีไม่ได้ อย่างว่าแต่เด็กเลย.

อย่างในเรื่องสติ สัมปชัญญะ นี้ ก็ต้องสอนจนถึงขนาดที่เรียกว่า รู้จักสิ่งนั้นดี จนเอามาใช้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของเด็ก ในเวลาเรียน ในเวลาเล่น ในเวลาที่อยู่บ้าน ว่าสติ สัมปชัญญะถูกใช้ไปอย่างไร ไม่ถูกใช้ไปอย่างไร. สมมุติบันทึกประจำวันเด็ก น่าจะมีช่องที่ครูใช้บันทึกสิ่งเหล่านี้ลงไป.

เราควรจะมีหลักที่แน่นอนว่า เด็กชั้นไหน เราจะสอนธรรมะข้อไหนก็ข้อ. สอนทั้งหมดย่อมไม่ไหว ; จึงกำหนดไว้ว่า เด็กในชั้นนี้ จะอบรมธรรมะ ๑๐ ข้อ เช่น หิริ โอตตัปปะ, กตัญญู กตเวที, สติ สัมปชัญญะ, สัจจะ ทมะ, ขันติ จาคะ, รวมกัน ๑๐ ข้อดังนี้ ก็จะต้องมีแผนการที่แน่นอน ในข้อที่ว่า จะคอยข้ออย่างไร คอยทักอย่างไร คอยท้วงอย่างไร คอยแสดงโทษอย่างไร คอยแสดงอนิสสัยอย่างไร เป็นต้น ; ตลอดถึงให้เด็กเองยกตัวอย่างมาวิพากษ์วิจารณ์กันบ่อยๆ ในกรณีของผู้ที่ไม่มี หิริ โอตตัปปะ กับผู้มีหิริ โอตตัปปะ ; ซึ่งเป็นตัวอย่างที่จริง ที่เกิดขึ้นในวงสังคมของเด็กนั่นเอง. อย่างนี้แล้วจะเป็นการได้ผลเร็วที่สุด และได้ผลที่แท้จริง แม้จะต้องเสียเวลามากมันก็ได้ผล ; ส่วนการทำวิธีอื่นนั้นแม้เสียเวลามากเท่าไร มันก็ไม่เคยได้ผลเลย. ฉะนั้น การกระทำที่เรียกว่า ทำจริงหรือทำถูกวิธีนี้ แม้แต่ทำนิดหนึ่ง มันก็ยังให้ผลมาก ; แต่ถ้าทำไม่ถูกวิธีแล้ว แม้ทำเท่าภูเขาเลากา มันก็ไม่ได้ผลเลย.

เรื่อง **ความรู้ที่ถูกต้อง** และ **การสอนด้วยของจริง** นี้ อาตมาอยากจะยกตัวอย่างที่น่าตกใจสักเรื่องหนึ่ง และเกี่ยวข้องกับธรรมะอย่างมาก เช่น การสอนเรื่องธาตุทั้ง ๔ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ที่สอนกันอยู่ตามโรงเรียน แม้โรงเรียนนักธรรม ก็ชี้ธาตุดินไปที่ดิน, ชี้ธาตุน้ำไปที่น้ำ, ชี้ธาตุไฟไปที่ไฟ, ชี้ธาตุลมไปที่ลม มันน่าหัวเราะอย่างยิ่ง คือมันไม่ถูกสิ่งที่เป็นตัวจริง, ผิดตัวจริง ผิดของจริง และเป็นการสอนที่ไม่ถูกต้อง เป็นความรู้ที่ไม่ถูกเลย.

ความรู้ที่ถูกต้องและเป็นความจริงนั้น เช่นจะต้องหยิบดินขึ้นมาสักก้อนหนึ่ง แล้วสอนให้เห็นว่า ในดินก้อนนี้ ส่วนที่มีคุณสมบัติแข็ง กินเนื้อที่นั่น คือ **ธาตุดิน** ; ส่วนคุณสมบัติที่อาจเปลี่ยนรูปไปตามภาชนะ และมีการเกาะตัวกันอยู่อย่างละเอียด มีลักษณะเป็น cohesion นั้น ในดินก้อนนั้นก็ยังมี นั่นแหละ คือ **ธาตุน้ำ** ซึ่งในดินก้อนนั้นก็ยังมี. ฉะนั้น คุณสมบัติของก้อนดิน ส่วนที่เป็นธาตุน้ำ นั้นมันก็มี, แล้วที่นี้อุณหภูมิดินก้อนนั้นก็ยังมี เพราะว่าดินก้อนหนึ่ง ย่อมมีอุณหภูมิตามมากตามน้อย ตามสิ่งแวดล้อมของดินนั้น, ฉะนั้น **ธาตุไฟ** ก็มีอยู่ในดินก้อนนั้น. ส่วนธาตุลม คือคุณสมบัติของการขยายตัวระเหยออกไปนี้ ซึ่งเป็นอาการของ gas ก็มีอยู่ในดินก้อนนั้น อย่างเดียวกับที่เราเรียกว่าลมในท้องลมในลำไส้ ลมหายใจ ; นี่ก็คืออาการที่ gas ลอย เคลื่อนที่ และขยายตัว ; คุณสมบัติอย่างนี้เราเรียกว่า **ธาตุลม**. ฉะนั้นในดินก้อนหนึ่งที่หยิบมาให้ดูนี้ เราจะต้องชี้ให้เห็นว่าส่วนไหนเป็นธาตุดิน ส่วนไหนเป็นธาตุน้ำ ส่วนไหนเป็นธาตุไฟ ส่วนไหนเป็นธาตุลม.

ถ้าครูอาจารย์ขึ้นสอนไป โดยชี้ธาตุดินไปที่ดิน ชี้ธาตุน้ำไปที่น้ำ เหมือนที่สอนกันอยู่ที่ศาลาวัดแล้ว โรงเรียนก็รับมาสอนกันอย่างนี้แล้ว เป็นการทำลายสถาบันของศาสนาเป็นอย่างยิ่ง คือทำให้คนสมัยนี้เห็นไปว่า พระพุทธ-

ศาสนาที่สอนอย่างโง่เขลาที่สุด ที่ชี้ธาตุดินไปที่ดิน ธาตุน้ำไปที่น้ำ ธาตุไฟที่ไฟ ธาตุลมที่ลมซึ่งพัดอยู่. โดยที่แท้แล้ว ธาตุดินนั้นต้องหมายถึงคุณสมบัติแห่งการกินเนื้อที่ คือของแข็งที่กินเนื้อที่; ธาตุน้ำนั้น คือคุณสมบัติแห่งการเกาะตัวกัน เป็นของเหลว ของอ่อน และเพราะการเกาะตัวกันจึงเปลี่ยนรูปไปตามภาชนะได้. อาตมาไม่ทราบจะใช้คำว่าอะไร จึงใช้คำว่า cohesion อย่างที่ครูบาอาจารย์ก็ย่อมจะเข้าใจได้ดี : ธาตุใดมีคุณสมบัติเป็น cohesion อย่างนี้ก็เรียกว่าธาตุน้ำ. ฉะนั้น ในขณะที่ใดวัตถุอันหนึ่งมันมีคุณสมบัติอันนี้ **ในขณะนั้น** เราต้องเรียกมันว่าธาตุน้ำ ; เพราะเรารู้อยู่แล้วว่า สสารชนิดหนึ่งนั้น เมื่ออุณหภูมิต่างกันมากแล้ว ย่อมปรากฏตัวเป็นของเหลวบาง ของแข็งบ้าง หรือว่ายิ่งกว่าของเหลว ก็คือระเหยไปเลยบ้าง; เราจะชี้ระบุที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นธาตุนั้นธาตุนี้โดยส่วนเดียว เหมือนพวกสอนธรรมะตามศาลาวัด สอนแยกธาตุ ๔ อย่างนั้นไม่ถูก ; เขาสอนไม่ถูกตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. ฉะนั้น เราจะมาสอนกันในโรงเรียนให้ผิดต่อไปอีก มันก็ทำให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยนี้ ดูถูกดูหมิ่นคำสอนในพุทธศาสนาอย่างยิ่งว่าสอนอย่างโง่มงาย คล้ายคนสมัยหินไปทีเดียว. ฉะนั้นเราจะต้องรู้จักธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อย่างในพุทธศาสนาให้ถูกต้องอย่างนี้.

นี่อาตมายกตัวอย่างที่มันคาบเกี่ยวกัน ระหว่างในวงการศาสนากับในวงการที่โรงเรียนจะต้องเอามาสอนให้เข้าใจ ; เพราะว่าทำอย่างไรเสียก็ต้องสอนธรรมะในรูปนี้เป็นแน่นอน จึงว่าต้องสอนด้วยความรู้ที่ถูกต้อง ด้วยความจริง และเป็นความจริง. อย่างว่าดินก้อนหนึ่งนี้ เราสามารถจะสอนให้เห็นธาตุทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นต้น. หรือว่าจะตักน้ำมาจากแม่น้ำสักชั้นหนึ่ง, ในน้ำชั้นนี้ เราจะชี้ให้เห็นธาตุดินที่มีอยู่ในน้ำนั้น ก็คือส่วนสสารที่ละลายอยู่ในน้ำนั้น ; แล้วธาตุไฟก็คือ อุณหภูมิของน้ำในชั้นนั้น ; ธาตุลมก็คือ gas บางๆ ที่ระเหยอยู่ด้วยอำนาจ

ของความร้อน หรืออะไรอย่างนี้ ; คุณสมบัติที่ระเหยขยายตัวใหญ่ออกเรื่อยเราเรียกว่าธาตุลม ; ส่วนความที่มันเหลว เป็นคุณสมบัติเหลว คือเป็น cohesion นั้นก็คือ ธาตุน้ำ. ฉะนั้นในน้ำชั้นหนึ่งก็สามารถที่จะชี้ธาตุทั้ง ๔ ได้ อย่างนี้เป็นต้น. นี่เพื่อให้เห็นชัดและถูกต้องตามความจริง ฉะนั้น เราจะสอนอะไร ก็จะต้องสอนให้ถูกต้องตามความจริง ในลักษณะอย่างนี้เสมอไป จึงจะเรียกว่าไม่ช่วยกันทำลายพุทธศาสนา หรือทำลายสถาบันของการสอนธรรมะ ให้เป็นที่ดูถูกดูหมิ่นของการศึกษาสมัยใหม่ ที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปทุกที อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ **เกี่ยวกับการที่จะสอนเขา**นั้น พระพุทธเจ้าท่านมีหลักว่า จะสอนอะไรแก่เขา ตัวเองต้องทำอย่างนั้นได้ก่อน. มีพระบาลีว่า “อตฺตานเมว ปจฺมี ปฏฺฐเป นิเวสเย” แปลว่า **ตั้งตัวเองให้อยู่ในรูปที่สมควรกันเสียก่อน**, “อถญฺมมนุสาเสยฺย น กิลิสุเสยฺย ปณฺทิตํ” **เสร็จแล้วจึงสอนคนอื่น จึงจะไม่เป็นบัณฑิตสกปรก** ; แปลตามตัวหนังสือว่าอย่างนี้ ; “กิลิสุเสยฺย ปณฺทิตํ” นี้แปลว่า บัณฑิตที่สกปรก ; หมายความว่า ครูหรือผู้สอนอะไรก็ตาม จะเกิดเป็นบัณฑิตสกปรกขึ้นได้ โดยการที่ไม่ทำตัวเองให้อยู่ในคุณสมบัติที่สมควรกันเสียก่อน แล้วจึงสั่งสอนคนอื่น.

ข้อนี้มีคำถามมากเหมือนกันว่า **ครูบาอาจารย์ หรือผู้หลักผู้ใหญ่** ไม่เป็นตัวอย่างที่ดีของยุวชนในประเทศเช่นนี้ เลยสอนจริยธรรมเท่าไรมันก็ไม่สำเร็จ. นี่ก็มีจริง ; พระพุทธเจ้าท่านก็ว่าอย่างนี้. ส่วนที่จะให้อาตมาตอบปัญหาว่า จะไปแก้ผู้หลักผู้ใหญ่ ครู อาจารย์เหล่านี้อย่างไรนั้น อาตมาถือว่ามันนอกหน้าที่ ไม่ควรจะพูดกันในที่อย่างนี้ มันจะเป็นเรื่องกระทบกระทั่ง. แต่เราอาจพูดกันเป็นหลักการทั่วไปว่า **ทุกคนมาพยายามในสิ่งที่ตนทำได้ โดยไม่เฝ้าด้วยผู้อื่น**, โดยการที่ทำตนให้อยู่ในคุณสมบัติที่ควรแก่การสอนผู้อื่น **ไม่เป็นผู้สอน**

ที่เศร้าหมองเสียก่อนด้วยกันทั้งนั้น. บางทีพวกเราจะมองข้ามความสำคัญข้อนี้กันเสียเป็นส่วนมากก็ได้. หรือว่าตามที่เป็นอยู่จริงนั้น ครูบาอาจารย์ส่วนมากมักจะถือว่า เรามีหน้าที่เพียงแต่การทำการสอนตามชั่วโมง ตามเวลา คือมาเป็นเครื่องจักรฟันคำพูดออกมาเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับคุณสมบัติของใครของมันของอะไรที่ไหน ; ถ้าอย่างนี้แล้วมันไม่แคล้วที่จะต้องล้มละลาย และอยู่ในลักษณะเป็นผู้สอนที่เศร้าหมองด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น **อุดมคติที่ว่า ครูบาอาจารย์เป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของโลกนี้ เป็นสิ่งที่ต้องให้เสมอไปในทุกกรณี.** นี่ก็ข้อหนึ่งที่จะต้องสังวรไว้.

อยากจะแนะนำต่อไปว่า **เราจะต้องมีอุบาย หรือมีวิธีที่จะทำให้เด็กๆ** **ยุวชนของเรา**นี้ คิดเอาเองให้มาก คือให้รู้จักคิดก่อน ; นี่หมายถึงคิดให้เป็น. **ถ้าไม่คิดก็ไม่มีทางจะรู้ ;** แต่ถึงแม้จะคิด, ถ้าคิดไม่เป็น เพราะไม่ได้ฝึกอบรมเรื่องคิด มันก็คิดไม่ได้ ; และยิ่งกว่านั้นมันหมายความว่า จะต้องให้คิดเอง อย่างบอกเป็นเครื่องจักรกันไปตะพึด : เราต้องมีปัญหาที่เหมาะสม ที่ทำให้เขาคิด ; เราอย่าได้เข้าใจ เหมือนที่เดี๋ยวนี้กำลังเข้าใจกันอยู่มากว่า **ธรรมนี้สูงเกินไป,** **เอามาสอนกันทำไม, เอามาพูดกันทำไม ;** นี่แหละคือข้อคิดเห็นที่อาตมาได้รับมากที่สุด ในบัตร์ที่เสนอขึ้นมา.

แม้แต่ เรื่องนิพพาน ก็ถูกมองข้ามไปหมดว่า **เอามาสอนเด็กไม่ได้.** ที่พอจะเชื่อว่าอาจจะสอนได้ ก็ยังไม่แน่ใจว่าจะสอนอย่างไร. ตอนนี้ก็เหมือนกับที่เคยกล่าวในคราวก่อนว่า ให้เด็กๆ รู้จักคิดในทางเปรียบเทียบ อย่างว่าจะให้เขาหัวเราะอยู่ตลอดเวลา หรือจะต้องร้องไห้อยู่ตลอดเวลา อย่างนี้จะเอาไหม. หรือถ้าว่าง ไม่ต้องเป็นอย่างนั้น หรือเป็นอิสระไม่ต้องเป็นอย่างนั้นจะดีไหม?

อย่างนี้เป็นต้น. อย่าไปถือว่่าเรื่องนิพพานเป็นเรื่องที่ไม่ควรเอาเข้ามาสู่สมองของเด็ก ; เพราะนั่นแหละคือต้นเงื่อนที่จะนำไปสู่ความเข้าใจจริยธรรมที่ดับทุกข์ได้จริง.

หรือว่าเราจะให้เด็กคิด **ปัญหาที่ว่า เกิดมาทำไม ?** นี่ลองดูบ้างจะเป็นไร. เขาคงจะตอบน่าเอ็นดูมาก น่าสงสารมากทีเดียว. ถ้าคุณครูจะจัดการประกวดให้เด็กแข่งกันตอบปัญหา หรือให้ออกความเห็นว่่า คนเรานี้เกิดมาทำไม ไ้หนตัวเล็กนั้นๆ ก็จะออกความเห็นตามประสาของตัว แล้วครูก็จะมีโอกาสชี้ทีเดียวกว่่า ความเห็นอย่างไหนดีกว่ากัน อย่างไหนฉลาดกว่ากัน; ให้ประกวดกันมาตามลำดับ จนกระทั่งรู้ว่่าโดยที่แท้ันั้น เกิดมาทำไม. การทำอย่างนี้แม้จะกินเวลาบ้าง แต่ว่่ากลับเป็นการประหยัดเวลามากที่สุด ที่จะให้เข้าใจธรรมะในลำดับสูงขึ้นไปได้โดยง่ายอย่างยิ่ง.

หรือจะให้เขาคิดว่่า **อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้**; อย่างนี้ก็ได้. ให้ออกความเห็นตั้งแต่ตัวน้อยๆ จนโตขึ้นมา ก็ยังออกความเห็นเพื่อบตอบปัญหาข้อนี้ ; กระทั่งเป็นชั้นมัธยม ชั้นเตรียม ชั้นอุดม หรือชั้นอะไรๆ ก็ยังจะตอบปัญหาข้อนี้.

ถ้าคนเราข้ยนคิดนึกเพื่อบตอบปัญหาข้อนี้ ว่่าเกิดมาทำไม อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้, แล้วมันจะเดินเข้าไปในทางของธรรมะ อย่างไม่รู้สึักตัว อย่างง่ายด้ายที่สุด. จงให้เด็กๆ หัดตอบปัญหาว่่า **ความทุกข์ชนิดไหนบ้างที่แม้จะมีเงินมากก็แก้ไม่ได้**; คือ ให้เขาค้นให้พบความทุกข์ที่เงินแก้ไม่ได้ ; เพราะเขากำลังคิดว่าเงินนั้นเป็นแก้วสารพัดนึก สารพัดอย่าง ใช้ทำอะไรได้หมดเลย แล้วยังไม่คิดที่จะหาสิ่งอื่นที่ดีกว่าเงิน อย่างนี้ก็แปลว่่า ติดอยู่ที่เงิน ซึ่งเป็นเรื่องของวัตถุ แล้วนำไปสู่วัตถุนิยม. เราต้องให้เขาคิดว่่า **อะไรบ้าง ที่เงินช่วย**

อะไรไม่ได้; ก็จะเป็นเหตุให้รู้ได้ว่า **อะไรบ้างที่ดีกว่าเงิน** อย่างนี้เป็นต้น.
ครุบาอาจารย์จะต้องมองเห็นความจริงข้อนี้ก่อนศิษย์!

ทั้งหมดนี้คือการเรียนธรรมะ หรือการสอนธรรมะ *ที่ถูกวิธีของธรรมะ* ซึ่งเป็นของธรรมชาติ ไม่ใช่เปิดหนังสือแล้วบอกคำบอกให้จด อย่างที่ทำกันอยู่ทั่วไป หรือบังคับให้ท่องนั้นท่องนี่ ท่องกันอย่างพระสวดมนต์. แม้ที่พระสวดมนต์นี้ก็เป็นเรื่องท่องๆ เสียส่วนมาก เป็นเรื่องไม่เข้าใจธรรมะอีกเหมือนกัน. มันต้องเกี่ยวกับความคิดนึกพิจารณาไปตามแนวของธรรมะ แล้วเกิดความรู้สึกไปตามแนวของธรรมะเท่านั้น ที่จะรู้ธรรมะได้เร็ว.

ในธรรมะขั้นสูงขึ้นไปอีก ต้องมีอุบายที่จะให้เด็กของเรารู้จักสังเกต เช่นเดียวกับในหลักการของการสอนวิทยาศาสตร์ นี่ครุบาอาจารย์เข้าใจตัวอย่างยิ่ง : รู้จักทำให้เด็กเรียน รู้จักทำให้เด็กสังเกตสิ่งซึ่งในห้องเรียนวิทยาศาสตร์; แต่ที่ชั่วโมงสอนจริยศึกษา ทำไมไม่ทำอย่างนี้บ้าง ; ทำไมจึงทำหวัดๆ พอแล้วๆ ไป ทั้งที่ธรรมะที่จะต้องสอนมันละเอียดยิ่งกว่าเรื่องของวิทยาศาสตร์ หรือวัตถุของวิทยาศาสตร์ ทางเคมี ทางฟิสิกส์ เหล่านี้เสียอีก เพราะมันดูด้วยตาไม่เห็นยิ่งไปกว่านั้นอีก ; ฉะนั้นจึงต้องสอนให้เขารู้จักสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นหรือรู้สึกขึ้น ในจิตใจของเขาว่ามีอะไรเกิดขึ้นอย่างไร เปลี่ยนแปลงอย่างไร ในขั้นต้นๆ ง่ายๆ นี้. เช่นว่า เราจะเกิดรักขึ้นมาอย่างไร, จะเกิดเกลียดขึ้นมาอย่างไร, จะเกิดโมโหขึ้นมาอย่างไร, จะเกิดกลัวขึ้นมาได้อย่างไร, จะเกิดเศร้าขึ้นมาได้อย่างไร ดังนั้นเป็นต้น ; ซึ่งที่แท้มันเป็นเพียง mechanism ทางจิตเท่านั้นเอง. ขอให้รู้จักสังเกต และตั้งข้อสังเกตอย่างนี้ ไม่เท่าไรเด็ก ๆ ของเราจะฉลาดในธรรม โดยไม่ต้องออกชื่อธรรมที่เป็นบาลียุ่งยาก.

อาตมาเห็นด้วย ที่ครูบาอาจารย์หลายคน เสนอขึ้นมาถึงอุปสรรคที่เกิดมาจากภาษาบาลี. จริงอยู่ อุปสรรคของภาษาบาลีมีอยู่มาก เราควรจะทำเป็นคำไทย แต่พร้อมกันนั้น เราก็ให้จำไว้เป็นภาษาบาลีไปพลาง ไม่เท่าไรมันก็จะกลายเป็นคำไทยไปเอง.

เรื่องคำไทยคำบาลีนี้ อาตมาได้คำนวณให้ฟังตั้งแต่คราวที่แล้วว่า ในภาษาไทยสมัยใหม่ของเรานั้น เต็มไปด้วยภาษาบาลีตั้ง ๖๐ เปอร์เซ็นต์ ไปเปิดดูเถิด หน้ากระดาษไหนก็ได้; หนังสือรุ่นแรกๆ ที่ว่าเป็นภาษาไทยมากๆ เช่นหนังสือสามก๊ก หนังสือราชาธิราช อย่างนี้ก็ยังมีคำที่เป็นภาษาบาลีอยู่ตั้งหลายสิบเปอร์เซ็นต์เหมือนกัน ในหน้าหนึ่งๆ มีตั้ง ๒๐-๓๐ คำ แต่ไม่ไปสังเกตมันอย่างละเอียด ไม่ไปขีดทีละคำ ก็ไม่รู้และเข้าใจว่าเป็นภาษาไทยไปหมด. รกรากของภาษาไทยมีภาษาบาลีสันสกฤตเจืออยู่มาก เพราะว่าชาวอินเดีย เขาเข้ามาที่ดินแดนนี้ตั้งพันกว่าปีหรือตั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว ดังนั้นเราไม่ควรรังเกียจภาษาบาลี แต่เราพยายามใช้ให้เป็นภาษาไทยมากขึ้น **อย่ากันออกไป** มิฉะนั้นจะเพิ่มความลำบากขึ้น สอนภาษาไทยให้รู้ภาษาบาลีพร้อมกันไปเสียในตัว เช่นคำว่า พระพุทธก็เป็นบาลี พระธรรมก็เป็นบาลี พระสงฆ์ก็เป็นบาลี จริยธรรมก็เป็นบาลี พุทธศึกษาก็เป็นบาลี จริยศึกษาก็เป็นบาลี พลศึกษา หัตถศึกษาก็เป็นบาลี ; เห็นได้ชัดอยู่ว่าล้วนแต่เป็นรูปที่ถอดมาจากสันสกฤตหรือบาลีไปหมด; แต่เพราะใช้กันจนชิน มันจึงเป็นอย่างนั้น ; ไม่เท่าไรคำว่า นิพพาน วัฏฏสงสาร ฯลฯ จะมาเป็นภาษาไทยไปหมดเหมือนกัน.

ภาษาอังกฤษนั้น คำว่า “กรรม” ก็เป็นภาษาอังกฤษไปแล้ว : เขาใช้คำคุณศัพท์ว่า karmic, ใช้คำกริยาวิเศษณ์ว่า karmically ; นี่เป็นภาษาอังกฤษจำไปเลย ; แต่คำนี้ก็คือนำคำว่า “กรรม” ในภาษาสันสกฤต และ “กัมม” ในภาษา

บาลี อย่างนี้เป็นต้น. ฉะนั้น โปรดตั้งใจให้ตรง ไม่ลำเอียงเกี่ยวกับภาษาบาลี และภาษาไทยนี้ให้ถูกเต็มที่สักหน่อย มันจะเป็นไปเพื่อผลอันดี. ที่ครูบาอาจารย์ ตั้งข้อสังเกตมานั้น ดูเหมือนว่าตั้งข้อสังเกตในภาษาบาลีมากไปหน่อย.

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เรียกว่าการสอนด้วยหลักวิชา ชนิดที่ทำให้เกิด ความรู้ ความคิด ; ที่นี้ข้อที่สองต่อไปคือ การทำให้ดู อบรมสั่งสอนโดย ทำให้ดู ให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความสนใจอย่างยิ่ง.

เกี่ยวกับการสอนด้วยการทำให้ดูนี้ อาตมาจะยกตัวอย่างง่ายๆ เหมือน อย่างว่า แม่ไก่มันสอนลูกของมันให้เขี่ยดินเป็น ให้วิ่งเป็น ให้บินเป็นนั้น มัน ก็เขี่ยให้ดู วิ่งให้ดู บินให้ดู มันไม่ค่อยพูดกันเลย. ส่วนลูกไก่ที่ฝึกด้วยเครื่องฟัก ในห้องฟักนี้ มันเขี่ยไม่เป็น เลี้ยงจนโตแล้วก็ยังไม่เขี่ยไม่เป็น งุ่มง่ามจนเขาต้อง เลี้ยงอยู่เรื่อย จนกระทั่งบางตัวไม่เคยเขี่ยเลยตลอดชีวิต เพราะไม่เคยเห็นตัวอย่าง ในการเขี่ย. แต่ลูกไก่ปาแล้วเขี่ยเป็นในวัน ๑ หรือ ๒ วัน เพราะแม่มันเขี่ย ให้ดู โดยไม่ได้พูดกันเลย ; นี่จะเห็นได้ว่า ตัวอย่างที่ทำให้ดูนั้นมันมีค่ามากมาย มีน้ำหนักมากมาย ; แม่พวกเราก็มักจะพูดกันว่า “สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น” ; นี่คือมัวแต่พูดด้วยปาก มันก็ต้องพูดกันสิบเท่า จึงจะเท่ากับเห็นตัวอย่างด้วยตา ที่หนึ่งหรือเท่าหนึ่ง.

ผู้ใหญ่สมัยนี้ถูกเอ่ยถึงมากที่สุด! ที่จริงเราไม่ใช่จะพูดกระทบกระทั่ง ผู้ใหญ่ จะไปที่ไหนๆ ก็มักจะได้ยินคำที่ว่า ผู้ใหญ่ไม่ทำตัวอย่างให้ดี. ในการสัมมนา ก็พูดถึงกันแต่อย่างนั้น; ในปัญหาบัตรที่ยื่นเข้ามานี้ก็มีอย่างนี้มาก ถึงข้อที่ว่า ผู้ใหญ่ไม่เป็นตัวอย่างที่ดี ; แปลว่า ผู้ใหญ่ถูกเอ่ยถึงมากในทางที่เป็นตัวอย่างไม่ดี. นี่จะจริงหรือไม่จริง อาตมาไม่ใคร่จะได้ทราบนัก เพราะไม่ค่อยได้เข้ามาอยู่ในบ้าน ในเมืองกะเขา จนสมัครที่จะเรียกตัวเองว่า “พระเถื่อน” อย่างนี้ ; ได้โปรดเข้าใจ

ว่าตรงกับความจริง เพราะมันอยู่แต่ในป่า; มันจึงเป็นเรื่องที่ครูบาอาจารย์จะต้องเข้าใจเอาเองว่า มันจริงหรือไม่จริง แต่มันก็น่าจะจริง เพราะว่ามีข้อที่พูดถึงกันมากขึ้นๆ . ถ้าลงตัวอย่างไม่ดีอยู่เพียงไรแล้ว ก็ต้องมีอุปสรรคในการอบรมสั่งสอนตามวิธีนี้อยู่เป็นอันมาก ; แต่เราจะต้องเห็นอกเห็นใจกัน หวังดีต่อกัน ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขพร้อมกันไป โดยวิธีที่สุภาพและเหมาะสม.

เรายอมรับกันทั่วไปแล้วว่า **สิ่งชั่วร้ายที่ดำตาทอยู่ทุกวันนี้แหละเป็นอิทธิพลอันใหญ่หลวง ที่พาชุมชนของเราไปสู่ความรวนเรทางจริยธรรม** ฉะนั้นเราช่วยกันทุกอย่าง ทุกทาง ที่จะขจัดสิ่งชั่วที่ดำตาทอยู่เสมอ. เราจะต้องระลึกให้ดีกว่า ในบรรดาสิ่งที่เรากำลังนิยมกันอยู่นี้ อย่างเช่น championship นานาชนิด ; ใครเป็นเอก เป็นเด่นอะไรขึ้นมา ทางนักมวย ทางแข่งรถ ฯลฯ ทางอะไรก็ตามนี้มันควรจะดูกันเสียก่อน มีจริยธรรมเจืออยู่หรือเปล่า. บางทีมันก็เห่อๆ ไปตามคนที่เป็น champion นั้นๆ : เขาแต่งตัวอย่างไร เขานุ่งห่มอย่างไร เขาทำหน้าทำตาอย่างไร เขายิ้มอย่างไร นี่เด็กๆ ก็เอาอย่างกันเป็นแถว โดยไม่มีความหมายว่าเพื่ออะไร ; ไม่มีความรู้ว่า เพื่ออะไร ; แต่ทำไปเพราะสิ่งเหล่านี้ดำตามากที่สุด. หรืออย่าง fashion show ที่ชอบแห่กันไปดูจนเสียค่าบัตรผ่านประตูนั้น มันก็อย่างเดียวกัน : มันมีความหมายของจริยธรรมที่ตรงไหน ; แล้วทำไมมันจึงมีขึ้นได้มากมาย แล้วก็ถึงเวลาไปหมด. ท่านลองคิดว่า สิ่งเหล่านี้ท่านจะเข้าใจว่าอะไร มันเป็นตัวอย่างในทางไหน หรือมันให้ความหมายความรู้สึกไปในทางไหน ; ควรเรียกมันว่า championship สมความหมายของคำๆ นี้หรือไม่? บางทีตัวเนื้อหาของ championship นั้น ไม่มีคุณค่าทางจริยธรรมที่ทำให้โลกเป็นสันติภาพถาวรเลย ; มีแต่พุ่งเพื่อไปในทางวัตถุนิยมบ้าง, ไปในทาง**ที่จะมีตัวกู ของกู จัดขึ้นเท่านั้นเอง**. ฉะนั้นเราครูบาอาจารย์จะต้องสอนเด็กให้รู้จักสังเกตว่า ถ้าจะถือเอาใครเป็นตัวอย่าง จะเอา champion คนไหนเป็น

ตัวอย่าง เป็นที่นิยมชมชอบละก็ มันจะต้องให้มีไปในทางจริยธรรม คือมีประโยชน์ แก่ชีวิต แก่ความดับทุกข์ของเราเสมอไป. กลัวแต่ว่าครูบาอาจารย์หนุ่มๆ สาวๆ นี้ จะฮือจะเฮไปตามเขาว่า ถ้า champion ละก็ใช้ได้, ว่ามีใน fashion show แล้ว ละก็ถือเป็นหลักได้อย่างนี้เป็นต้น ; **ไม่รู้จักเป็นตัวของตัวเอง ไม่รู้จักตัดสิน วิพากษ์วิจารณ์ของตัวเอง** เราก็เสียเวลาไปตามเขาหมดเลย ไม่มีอะไรที่จะเหนี่ยวรั้งไว้ให้อยู่ในร่องรอยได้ เพราะสิ่งที่ดำตาหรือนิยมชมชื่นนั้น เป็นไปในรูปนั้น.

มองดูให้กว้างไปทั้งโลกก็จะพบว่า มนุษย์ในโลกเราทั้งหมดนี้ เสียเวลา เสียเงิน เสียทองไปเพราะเหตุนี้เป็นอย่างมากทีเดียว ; แล้วในที่สุดก็เสียอย่างยิ่ง เสียสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ **เสียความทรงตัว; เสีย balance คือ ความทรงตัวในทางจิต ทางวิญญาณ มีความล้มละลายในทางจิต ทางวิญญาณ** ตามเข้ามา ; **นี่คือต้นเหตุของวิกฤติการณ์ถาวรของโลกเรา.** ก่อนที่เราจะไปห่อพวกใหม่ๆ ที่เขานิยมกันว่า เมืองนอก เมืองนา พวกฝรั่งก้าวหน้า, นี่ต้องดูก่อนว่า มันก้าวหน้าไปในทางล้มละลายของวิญญาณหรือเปล่า? นั่นก็ดูว่าจริยธรรม วัฒนธรรม ศาสนาของตะวันตกออกเรานี้ แม้จะไม่ก้าวหน้า แต่มันก็มันคงอยู่ในร่องรอยของจริยธรรมหรือเปล่า? เราดูด้วยจิตใจที่เป็นอิสระอย่างนี้ เราก็จะรู้จักเลือกตัวอย่าง. การรู้จักเลือกอย่างนั้น ไม่ใช่ของเล็กน้อย มิใช่คำพูดที่เล็กๆ น้อยๆ เลย ; เมื่อเรารู้จักเลือกตัวอย่างแล้ว เราก็ได้ตัวอย่างที่ดี ให้แก่ตัวเราเอง ให้แก่ศิษย์ตาต้าๆ ตัวเล็กๆ ของเรา และนำไปถูกทางได้.

ที่นี้มาถึงหลักข้อสาม ที่เรียกว่า **การสอนด้วยการมีความสุขให้ดู.**

การเผยแผ่อบรมสั่งสอนโดยมีความสุขให้ดูนั้น คุณครูจะต้องมีอนามัยดี ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต มีความร่าเริง แจ่มใส ไม่มีความทุกข์ หรือที่เรียกว่ามีอินทรีย์ผ่องใส ที่เป็นเหตุให้เด็กเคารพนับถือไว้ใจ อยากทำตามคำพูด คำสอน

ทนอยู่ไม่ได้. ข้อนี้ต้องขอยกตัวอย่างความสำเร็จที่ประสบมาแล้ว ในวงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.

เช่น พระอัสสชิ เป็นพระสาวกองค์หนึ่ง ในชุดแรกที่สุดที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งออกไปประกาศพระศาสนา. พระอัสสชิท่านมีอินทรีย์ผ่องใส มีอิริยาบถงดงาม แสดงแววตาของความสุข. ที่นี้ก็มี อุปติสสะ โกณฑิละ ศิษย์เอกฝ่ายปริพาชก, ซึ่งต่อมาเป็นพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะนั่น. เขาไม่ได้รับความพอใจในลัทธิศาสนาที่เขา กำลังศึกษาอยู่; เผลอเขาเดินอยู่ที่ถนน สวนทางกับพระอัสสชิเท่านั้น ไม่ได้พูดจาอะไรกันเลย เพียงแต่เห็นอินทรีย์ผ่องใสของพระอัสสชิก็น่าสนใจอย่างยิ่ง และเชื่อมั่นว่า นี่คือนักปฏิบัติที่มีธรรมะ หรือเข้าถึงธรรมะ ฉะนั้นจึงได้ติดตามไป. ครั้นเสร็จการบิณฑบาตแล้ว จึงได้ถาม จึงได้รู้เรื่องหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่ว่า **“สิ่งทั้งปวงมาแต่เหตุ เป็นไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ”** ซึ่งรวมความแล้วคือว่า **ไม่ควรยึดมั่น ถือมั่นว่าตัวตนนั่นเอง**; จึงได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แล้วมาบวชในพระศาสนา นี้ ซึ่งต่อมาได้เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้า คือพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ นี่ขอให้ถือเป็นตัวอย่างว่า การมีความสุขให้ดูนั้น เผยแผ่ศาสนาได้อย่างเฉียบขาดที่สุด.

ในการสอนจริยธรรม แม้ในโรงเรียนก็เหมือนกัน ควรจะสอนด้วยการแสดงผลดีให้ดู **มีผลดีแสดงให้ดู อยู่ที่เนื้อที่ตัวของครู** อยู่ที่หมู่คณะของเรา รวมทั้งให้เด็กรู้จักสังเกตที่มีอยู่แก่ประเทศชาติของเรา ในระบอบวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของเรา. นี่จะเป็นการเผยแผ่ธรรมะ แผ่พระศาสนาที่ดี ที่สะดวกดายไม่ยุ่งยาก ไม่ลำบากอะไรหมด ฉะนั้น **ขอให้ประพฤติดี ตั้งตนอยู่ดี แสดงความสุขให้คนอื่นดูเท่านั้นเอง** ซึ่งต่างคนต่างจะเป็นผู้เผยแผ่ธรรมะ แผ่พระ

ศาสนาอย่างยิ่ง **ยิ่งกว่าที่พระเทศน์อยู่บนธรรมาสน์** ซึ่งมีค่าสองไพเบี้ย ในเมื่อมีความสุขให้ดู มีการปฏิบัติให้ดูนี้ มีค่าตำลึงทองหนึ่งบ้าง หรือชั่งทองบ้าง สิบชั่งทองบ้าง.

ขอให้เรารั้งตนอยู่ด้วยธรรมะ มีลักษณะของธรรมะปรากฏอยู่ที่เนื้อที่ตัว ที่กาย วาจา ใจ, มีแววตาที่แสดงความสุข ไม่มีทุกข์ ไม่ตกนรกทั้งเป็น ซ่อนอยู่ในภายใน มีลักษณะแห่งความเป็นผู้ไม่มัวเมาในตัณหา ของกุ อยู่เสมอ ; นั้นแหละคือวิธีการเผยแผ่ที่ดี. เราต้องการครูบาอาจารย์ที่แจ่มใส มีความประพฤติดี มีความสุข ไม่มีปัญหาส่วนตัวครอบงำ ซึ่งไม่สอให้เด็กเห็นว่า แม้แต่ครูก็เอาตัวเองไม่รอด แม้แต่ครูก็ยังเร่าร้อนอย่างนี้เป็นต้น.

เกี่ยวกับข้อนี้ มีบาลีที่ท่านทั้งหลายทุกท่านจะต้องได้ยินได้ฟัง เพราะว่าเมื่อมีการสวดมนต์เย็นตามบ้าน ตามงานต่างๆ ที่เรียกกันว่า มงคลสูตร ก็มีอยู่ข้อหนึ่งว่า “สมณานนฺจ ทสฺสนํ ฯลฯ และต่อท้ายถึง เอตมฺมงฺคฺลฺมฺตฺตมํ” นี้หมายความว่า ในบรรดาสิ่งที่เป็นมงคลอันสูงสุดนั้น มีข้อที่ว่า **การได้เห็นสมณะ** รวมอยู่ด้วย. การได้เห็นสมณะเป็นมงคลสูงสุดนั้น สมณะคืออะไร? สมณะที่แท้จริงคืออะไร? พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตรัสว่า เอาผ้าเหลืองมาคลุมแล้วเป็นสมณะ; ท่านทรงปฏิเสธหมดว่า ไม่ได้เป็นสมณะเพราะโกนหัวให้โล้น, ไม่ได้เป็นสมณะเพราะเอาผ้ากาสาเยมาพันที่ตัว ฯลฯ อย่างนี้; แต่**เป็นสมณะเพราะมีความสงบ** **ระงับ** ตามความหมายของคำว่า สมณะ; สม แปลว่า สงบ; สมณะ แปลว่า ผู้สงบ. **ผู้สงบ** ก็คือ สงบจากความวุ่นวายของตัณหา ของกูอีกนั่นเอง ; ที่สงบก็เพราะไม่มีความยึดมั่น ถือมั่นเป็นตัณหา ของกู ที่ให้เกิดวุ่นวายเป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง ขึ้นมา.

เพียงแต่ได้เห็นสมณะเท่านั้น ท่านว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง และมีความ
 ดั่งดูดยิ่ง เหมือนอย่างทีพระอัสสชิมีให้แก่อุปติสสะ โกณฑิละ อย่างที่กล่าวมาแล้ว.
 ฉะนั้น **ครูก็เป็นสมณะได้** : ครูบาอาจารย์ที่สอนอยู่ในห้องเรียนนั้นก็**เป็นสมณะ**
ได้ ขอให้มีความสงบระงับทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางความรู้สึกความคิดนึก
 ทางทิวฐิ ความคิดเห็น ความเชื่ออะไรต่างๆ ล้วนแต่ให้เป็นไปในทางของ
 ความสงบ ไม่พลุ่งพล่าน เราร้อนอยู่ด้วยความกระวนกระวาย ด้วยอำนาจของ
 ความยึดมั่น ถือมั่น อย่างที่กล่าวนั่นเอง.

ลักษณะเช่นนี้ เขาใช้เรียกบรรพชิตว่า **เป็นทสสนานุตตริยะะ**. การ
 เห็นสมณะนี้จัดเป็นทสสนานุตตริยะะอย่างหนึ่งเหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า
 การได้เห็นผู้มีความสุขนี้ มันเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลมาก ที่จะดึงผู้นั้นมาสู่การปฏิบัติ
 ตาม จนทนอยู่ไม่ได้ เพราะไว้วางใจอย่างยิ่ง ที่สอนด้วยปากนั้นไม่เกิดความไว
 วางใจ กลับให้เกิดความรู้ความคิด ที่เป็นความสงสัยลังเลด้วยเข้าไป ทำให้
 ไม่เชื่ออย่างเต็มที่ ไม่เลื่อมใสอย่างเต็มที่ แต่ว่าถ้าปฏิบัติให้ดู จึ่งจะเชื่อ
 จะเลื่อมใส ; ถึงกระนั้นความไว้วางใจยังไม่เต็มที่ ต่อเมื่อมีความสุขเพราะประสบ
 ความสำเร็จให้ดู คนเราจึงจะไว้วางใจเต็มที่ และนี่ก็อยากทำตามจนไม่ต้องมีใครชักชวน.

ในเรื่องทางวัตถุเราเห็นได้ชัด เช่นว่า ถ้าใครประดิษฐ์สินค้าเพื่ออาชีพ
 การค้า การอุตสาหกรรม หรืออะไรขึ้นมาได้อย่างหนึ่งมีผลดี ก็เอ้กันทำตามอย่าง
 ยังไม่อยู่ จนของนั้นล้นหรือเฟ้อไปอีก. นี่ไม่ต้องจูง ต้องลาก ต้องเข็นอะไร
 กันเลย เพราะมันแสดงให้ดูด้วยการประสบความสำเร็จมีผลเป็นเงิน เป็นทอง
 ให้ดู ; นี่เป็น **เครื่องเปรียบเทียบทางวัตถุ**. ในทางธรรมะหรือจริยธรรม
 ก็เหมือนกัน เราต้องได้บุคคลที่ปฏิบัติให้ดูและมีความสุขให้ดู จึ่งจะเกิด**ความ**
สมัครใจ ในการที่จะปฏิบัติตามจนทนอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นจึงถือว่า เป็น**เครื่องมือ**
 การเผยแผ่ หรือเป็นวิธีเผยแผ่แบบหนึ่ง อย่างยิ่ง หรือ อย่างที่สุด ที่เดียว.

ทั้งหมดที่กล่าวนี้จะเห็นได้ว่า การเผยแผ่จริยธรรมหรือธรรมะ ซึ่ง บัดนี้กำลังจะมีอยู่ในห้องเรียนในโรงเรียนด้วย นี่จะต้องใช้อุบาย ๓ วิธี ดังที่ กล่าวแล้ว คือ สอน ให้เกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ; ปฏิบัติให้ดู เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ ; รับผลให้ดู จนอยากปฏิบัติตามทนอยู่ไม่ได้. ขอได้โปรด นำหลักการคร่าวๆ นี้ ไปพิจารณาดูอย่างละเอียด แล้วนำไปใช้ให้ได้ ในการปฏิบัติงาน ประจำวันของครูบาอาจารย์. นี่เป็นการตอบปัญหาหลายปัญหาที่ถามอย่างนี้ไปในตัว.

มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่อีกเล็กน้อย ก็อยากจะกล่าวเสียเลยว่า บรรดา สิ่งต่างๆ ล้วนแต่จะต้องมีแผนการ ที่เรียกว่าอุบาย หรือกุศโลบาย เสมอไป. ข้อนี้เป็นเรื่องของปฏิภาณ หรือความไหวพริบ ไม่อาจจะนำมากล่าวอย่างตายตัวได้ เพราะมันเป็นเรื่องเฉพาะหน้า เฉพาะเรื่อง เฉพาะกาล เฉพาะเวลา เฉพาะคน จะต้องพยายามเสาะหา หรือว่าคอยสังเกตอยู่ตลอดเวลา ที่ว่าจะต้องใช้อุบาย อย่างไร. แม้แต่การเผยแผ่จริยธรรมทั้ง ๓ วิธีนี้ ก็เรียกว่าเป็นอุบายหรือเป็น เครื่องมืออย่างหนึ่ง ฉะนั้นเราจะต้องมีการใช้อุบายในการกลับใจคน ซึ่งมีเรื่อง มากมาย ; แม้แต่ในเรื่องนิทานเล็กๆ น้อยๆ , เรื่องนิยายเล็กๆ น้อยๆ , ก็ยังมีให้อ่าน ให้นำไปคิดไปนึกเป็นตัวอย่างได้. เราจะต้องมีอุบายกลับใจคน ขนาดที่เรียกว่า เอาคนเข้าบ่วงที่แนบเนียน ทำนองหมากรุกกล และเป็นบ่วงที่ ดึงไปในทางที่ดี ไม่ใช่เอาเข้าไปในทางทำลาย. เราจะต้องดึงเอาลูกศิษย์ตาต้าๆ ของเรามาเข้าบ่วงของธรรมะให้จงได้. อุบายอย่างนั้นมันมีมากเหมือนกัน เป็นเรื่อง ที่ฝากไว้ให้สนใจเอาเอง.

อย่างนิทานชาดก เรื่องสุดโสม จะขอนำมาเล่าย่อๆ สั้นๆ ว่า พระ สุดโสมถูกยักษ์ปวิสาทจับไปเพื่อจะกิน. แต่ก็ยังเอาตัวรอดได้ในข้อที่ว่า สุดโสม ขอผัดว่าอย่าเพิ่งกิน เพราะเขาได้สัญญาไว้กับนักศึกษาคนหนึ่งที่มาจากต่างประเทศ

ว่า จะให้ฟังอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งประเสริฐที่สุด. สุตโสมเป็นนักศึกษามากถึงอย่างนี้จริง ๆ ไม่ได้ผิดเพียงเพื่อจะหนีเอาชีวิตรอด โดยอ้างเลศไปฟังความรู้ซื่อนั้นตามที่ตกลงกันได้. ยักษ์ไม่ค่อยจะเชื่อเครดิต แต่เพราะว่าเขาเคยเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาก่อน สุตโสมก็เป็นพระเจ้าแผ่นดินมาก่อน จึงเชื่อเครดิตกันและปล่อยให้ไป. สุตโสมได้ไปฟังความรู้ธรรมะประเสริฐสุด ที่ถือกันว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ; เพราะชาดกทั้งหมดย่อมหมายถึงเรื่องที่เกิดก่อนพระพุทธเจ้าองค์นี้ทั้งนั้น ; พอได้ฟังแล้วก็กลับมา. ยักษ์จึงได้ฉงนว่า นี่ทำไมมันจึงกลับมาและไม่กลัวตาย ชะรอยจะเป็นเพราะอานุภาพของสิ่งที่ได้ฟังมานั้นแหละทำให้สุตโสมไม่กลัวตาย ยังกลับมาสู่ความตายอีก. ที่จริงก็หลุดมือไปแล้ว ควรจะเดลิทหนีไปเลย ทำไมกลับมาอีก ฉะนั้นสิ่งที่ได้ฟังนั้นคงจะช่วยให้สุตโสมกล้าหาญ หรือทำให้เป็นผู้รักษาความสัตย์ ไม่กลัวตาย ; ยักษ์นั้นก็เลยเกิดอยากจะฟังสิ่งที่สุตโสมได้ฟังมาเหลือกำลัง ; สุตโสมก็กล่าวธรรมะนั้นให้ฟัง. ยักษ์นั้นไม่ใช่หมายความว่า จะเป็นพาล หรือว่าไม่อยู่ในเหตุผล ไม่มีความรู้สึกที่เป็นหลักเกณฑ์ของธรรมะเสียทีเดียว เขาเคยเป็นนักศึกษา ทั้งเคยเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาก่อนเหมือนกัน พอได้ฟังธรรมะก็พอใจธรรมะ และเพื่อไม่ให้เสียธรรมเนียมว่า **เมื่อได้ฟังธรรมะจากใคร ควรจะบูชาคุณคนนั้นบ้าง** ; ยักษ์ก็เลยให้สุตโสมเลือกเอาพรสักอย่างหนึ่งได้ตามใจชอบ ก่อนแต่ที่จะตายเพราะถูกยักษ์กิน.

สุตโสมได้ขอพรว่า “ขอให้ตัวเขาเองได้เห็นยักษ์นี้มีอายุยืนร้อยปี”. นี่แหละลองคิดดูเถอะว่า ยักษ์นี้เข้าบ่วงของสุตโสมอย่างไร ; ยักษ์ก็ต้องเอออวยยอมตกลง และบางทีจะยิ่งยินดีด้วยซ้ำ เพราะเขาปรารถนาความสุขสวัสดิ์แก่ตัวให้มีอายุยืนตั้งร้อยปี. ที่นี้เรื่องมันก็มีว่า ที่ให้ยักษ์มีอายุยืนร้อยปีก็หมายความว่า สุตโสมต้องไม่ตาย เขาจึงจะได้เห็นยักษ์มีอายุยืนร้อยปีได้ : ยักษ์ก็กินไม่ลง

กินไม่ได้แบบนี้ เป็นต้น คำตอบที่ตอบออกไปว่า “ขอให้เราได้เห็นท่านมีอายุยืน ร้อยปี” นั้นมันเหมือนกับอุบายที่ฉลาดขนาดหมากรุกกล ที่ดึงดูดคนมาเข้าบ่วงของ ธรรมะ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่ตัวอย่างเดียว ; เขามีจิตใจที่ว่างจากตัณหา ของกู ไม่ฉลาด ไม่กลัว มีจิตใจแจ่มใส ; จึงอาจนึกอุบายต่างๆ เป็นปฏิภาณไหวพริบ เกิดขึ้น. นี่คือนิสัยของการใช้อุบาย. เราจะต้องใช้อุบายชนิดที่ใครหลบหลีกไม่ได้ ในการที่จะพาลูกเด็กๆ ตาตาๆ ของเราไปเข้าบ่วงของธรรมะ ที่มีอยู่มากมายเหลือ ที่จะเอามากล่าวได้อย่างนี้เป็นต้น. ตัวอย่างนี้อาจจะสูงเกินไปสำหรับเด็ก แต่ไม่ สูงเกินไปสำหรับผู้ใหญ่ ; สำหรับเด็กก็เอาไปย่อส่วนเอาตามสมควรก็แล้วกัน.

รวมความว่า ในการเผยแผ่จริยธรรม นี้ เรามีอุบายที่จะเผยแผ่ด้วยวิธี ทั้งสาม ; และเราจะมีอุบายกลับใจคน, เราจะมีอุบายในการเอาคนเข้าบ่วงของ ธรรมะ อย่างแยบคายที่สุดเหมือนหมากรุกกล ; จึงจะได้ชื่อว่าเป็นครูบาอาจารย์ แท้จริง คือ **เจลิยวฉลาดในการสถานะทางวิญญาณของคนในโลกได้จริง.**

ทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องของ การธำรงไว้ซึ่งจริยธรรมให้คงมีอยู่ในโลก เป็นการสืบอายุจริยธรรม เหมือนปลูกต้นโพธิ์ไว้ประจำโลก แล้วก็รดน้ำพรวนดิน อยู่เรื่อยไป ; ที่นี้ ถ้าต้องการพืชพันธุ์ขยายออกไปมากต้น ก็อาจทำได้ด้วยการ เผยแผ่อย่างทีกล่าวก่อนแล้ว ว่า ใช้อุบาย ๓ วิธี คือ การสอน, การทำตัวอย่างให้ดู, มีความสุขให้ดู และ มีอุบาย การกลับใจเขา คือดึงเขาเข้ามาในบ่วงของธรรม. นี่เป็นแนวคร่าวๆ ทั่วไปอย่างนี้ เท่าที่เวลาอำนวยให้กล่าวได้.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ เพราะสิ้นสุดลงแห่งเวลาเพียงเท่านี้

ภาคผนวก

ปาฐกถา
เรื่อง

อุดมคติของครูตามทัศนะทางฝ่ายพุทธศาสนา

ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ^๑

แสดง ณ หอประชุม วิทยาลัยครูสวนสุนันทา กรุงเทพฯ

ในที่ประชุมครูโรงเรียนฝึกหัดครูทั่วประเทศ

วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๑๘

ท่านผู้เรียกตัวเองว่าเป็นครูทั้งหลาย,

อาตมารู้สึกยินดี ที่ได้มาพบปะบุคคลที่เรียกตัวเองว่า เป็นครู อาตมาได้รับคำขอรับรองของผู้จัดการอบรม ให้มาบรรยายหลักพุทธศาสนา ตามที่ครูทั้งหลายควรจะทราบ นี่ก็นับว่าเป็นความยินดีอีกส่วนหนึ่ง ที่ได้มีโอกาสทำประโยชน์เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน, แต่ความยินดีส่วนใหญ่ ก็ยังคงเกิดมาแต่โอกาสที่ได้พบผู้ที่เรียกตัวเองว่า ครู อยู่นั่นเอง. อาตมารู้สึกว่าออกจะเป็นการยาก ในการที่จะเลือกเรื่องมาบรรยายสำหรับครู. ในที่สุดได้ตกลงใจว่า จะเลือกเอาเรื่องเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ในพระพุทธศาสนาหรือตามความมุ่งหมายทางพระพุทธศาสนา อันจะแสดงให้เห็นว่า **ครูนั้น คือบุคคลประเภทใดในโลกนี้** มาบรรยายเป็นส่วนใหญ่. เพราะว่า ถ้าพวกครูเราได้ทราบเรื่องนี้แล้ว จะเป็นกำลังใจอย่างยิ่ง

---

๑ ในสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระอริยธานมณี

สำหรับปฏิบัติหน้าที่ของครู ทั้งนี้โดยที่อาตมาเชื่อว่า **ความรู้** ทั่วๆ ไปนั้น มีกันอยู่ทุกคน แต่กำลังใจที่จะปฏิบัติตามความรู้ที่รู้อยู่แล้วนั้น ยังไม่แน่ว่าจะมีกันเพียงพอหรือไม่ ในเมื่ออุดมคติของคำว่าครูอยู่ลึก จนยากที่จะเข้าใจได้. เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องพยายามทำความเข้าใจในเรื่องนี้กันเรื่อยๆ ไปให้เพียงพอ จนกว่าจะเกิดกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ของครู อย่างเพียงพอด้วยกัน.

อุดมคติของคำว่า “ครู” มีอยู่หลายอย่างหลายทางด้วยกัน. อาตมาจะขอบรรยาย เฉพาะส่วนที่มองเห็นแต่ตามหลักของพระพุทธศาสนาเท่านั้น, จึงในตอนแรกที่สุดนี้ อาตมาอยากจะกล่าวเจาะจงเรื่อง **“อุดมคติของคำว่าครูตามความหมายทางพุทธศาสนา”** นั้นเอง. อุดมคติของคำว่าครู ตามความหมายแนวอื่นๆ ท่านทั้งหลายอาจจะทราบกันอยู่แล้ว และทราบดีกว่าอาตมาเสียอีก. อาตมาจึงขอถือโอกาสกล่าวเฉพาะที่พึงดู ตามแนวพระพุทธศาสนาเท่านั้น.

คำว่า ครู คนทั่วไปหรือโดยหลักภาษาไทยเรา มักจะถือเสียว่า เป็นผู้สอนหนังสือหรือสอนวิชาความรู้ กระทั่งวิชาอาชีพ. แต่ถ้ามองกัน **ตามอุดมคติทางพุทธศาสนาแล้ว คำว่า “ครู” มิได้หมายความว่าอย่างนั้น.** อาตมาได้พยายามสอบสวนค้นคว้าความหมายของคำว่าครู โดยภาษาบาลี, และสันสกฤต, ตลอดจนถึงปรากฏ ซึ่งเป็นพื้นฐานของภาษาทั้งสองนี้, โดยประวัติของคำๆ นี้ โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาล ว่ามีความหมายอย่างไร? ในที่สุด ก็ได้ความหมายของคำว่าครูๆ นี้ ผิดจากที่เราเข้าใจกันอยู่จริงๆ. ท่านที่คุ้นเคยกับการอ่านภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ที่เขาแปลจากภาษาสันสกฤต โดยเฉพาะคือวรรณคดีในฝ่ายศาสนาฝ่ายสันสกฤต ที่แปลมาจากสันสกฤตแล้ว, ท่านจะพาคำว่าครูๆ นี้เขาแปลว่า “มัคคุเทศก์ทางวิญญาณ”. หรือ “ผู้นำฝ่ายวิญญาณ”, ใช้เป็นภาษาอังกฤษว่า “spiritual guide” ซึ่งแปลว่า

“ไถ่หรือผู้นำเทวาทวิญญาน”. ถ้ามองดูกันถึงความหมายของคำ ๆ นี้ตามแนวของพุทธศาสนา ก็จะได้ความตามนั้นจริง ๆ หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ผู้ยกสถานะทางวิญญานของมนุษย์ให้สูงขึ้น ซึ่งเราน่าจะใช้คำว่า “เครื่องจักรสำหรับยกสถานะทางวิญญานของมนุษยชาติ หรือของโลกให้สูงขึ้น” นั่นเอง, จึงจะเป็นคำแปลที่ถูกต้องที่สุดของคำว่า “ครู”. เพราะฉะนั้น อาตมาจึงอยากจะสรุปความว่า คำว่า ครู ๆ นี้ เมื่อกล่าวโดยหน้าที่แล้ว ก็คือ “ผู้นำทางวิญญาน” หรือ “ผู้ยกสถานะทางวิญญานของโลกให้สูงขึ้น” และเมื่อกล่าวทางสิทธิแล้ว ครู ก็คือ “ปฐนียบุคคลของโลก” หรือให้ชัดกว่านั้นก็คือ “เจ้าหน้าที่นำเคารพที่สุดในโลก” นั่นเอง : โดยหน้าที่ เป็นผู้ยกวิญญานของโลกให้สูงขึ้น ; โดยสิทธิ เป็นปฐนียบุคคลของโลก ! ดังนี้.

ขอให้ท่านทั้งหลาย จงได้พิจารณาดูว่า คำว่า ครู มีความหมายเหมือนที่เคยคิดเคยนึกกันทั่วๆ ไปหรือเปล่า? ถ้าคำว่าครูเป็นแต่ผู้สอนหนังสือหรือผู้สอนวิชาอาชีพแล้ว จะผิดจากอุดมคติของคำๆนี้ ซึ่งมีอยู่ในสมัยพุทธกาลในประเทศอินเดียซึ่งเป็นที่เกิดของคำๆนี้. อาตมาอยากจะชี้แจงเกี่ยวกับคำๆนี้ สักเล็กน้อย โดยอ้างตัวอย่างจากหนังสือที่ควรจะได้อ่านกันแล้วทุกๆ คน โดยทั่วๆ ไป เช่นอย่างในหนังสือบทละครสันสกฤตชื่อ “ปรียทรรคิกา”. ท่านจะได้พบคำว่า อุปัชฌาย์ ในภาษาพื้นบ้าน คือปรากฏการณ์ เป็นเพียงคำใช้เรียกผู้สอนอาชีพเท่านั้น เช่นอาจารย์ที่สอนตีตพิณ ก็เรียกว่า อุปัชฌาย์พิณ ดังนี้ เป็นต้น แต่คำว่า อุปัชฌาย์ในสมัยนี้ โดยเฉพาะในเมืองไทยเราถือกันว่าหมายถึงพระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์ในการบวชคนหรือเสกคนให้เป็นพระ ดังนี้ เป็นต้น.^๑ นี่จะเห็นได้ว่า คำนั้นมีความหมายต่างกันมาก คำว่าครูๆ ใน

๑. ในแง่ทางวินัยที่เกี่ยวกับการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกัมมวาจา อุปัชฌาย์คือผู้ค้ำประกัน ต่อสงฆ์ว่า จะคุ้มครองผู้เข้ามาบวชผู้นั้น ให้เรียบร้อยไปจนกว่าเขาจะปกครองตัวเองได้ จึงจะพ้นข้อผูกพัน, มิฉะนั้นสงฆ์จะไม่ให้อุปสมบท คือไม่ยอมรับผู้นั้นเข้าเป็นภิกษุ

สมัยนั้น เป็นคำที่มีเกียรติสูง เหนือไปกว่าคำว่าอุปัชฌาย์. ดังจะเห็นได้ว่า ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำในทางวิญญูณ. ส่วนคำว่า อุปัชฌาย์ กลับเป็นคำใช้เรียกบุคคลที่สอนวิชาชีพ เช่นวิชาดนตรีเป็นต้น. เพราะฉะนั้น เราน่าจะยึดถืออุดมคติของคำว่าครู ชนิดที่ใช้กันอยู่ในอินเดีย ในยุคพุทธกาลนั้นให้มั่นคง จะเป็นการถูกต้อง และจะเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ ในการที่จะให้เกิดกำลัง แก่บุคคลที่เป็นครูทุกคน เพื่อปฏิบัติหน้าที่ของตน.

การยกสถานะในทางวิญญูณให้สูงขึ้นนี้ มีความหมายลึกซึ้งมาก ขอให้ท่านสนใจในคำว่า ความสูงของวิญญูณ ความสูงของจิตใจของมนุษย์ในโลกนั้นมันหมายถึงอะไร ถ้าท่านเข้าใจสิ่งนั้นดี ก็จักรู้จักหน้าที่ของครูได้ดี ก็จะสามารถทำตนให้เป็นครูที่ถูกต้องตามอุดมคติของคำๆ นี้ด้วย จึงจำเป็นที่จะต้องรู้จักความสูงของวิญญูณ เป็นข้อแรก ; แต่อาตมาอยากจะทำใจความเข้าใจในคำว่า ครูๆ นี้ ต่อกันไปอีกสักเล็กน้อย.

ที่ว่า การยกสถานะทางวิญญูณเป็นหน้าที่, การเป็นปูชนียบุคคลเป็นสิทธิ นั้น ไซ้เราจะเกี่ยวจนเอาประโยชน์ตอบแทนในการเป็นปูชนียบุคคลก็หาไม่ได้ แต่ข้อเท็จจริงย่อมเป็นดังนั้น. ในการยกสถานะทางวิญญูณของมนุษย์นี้หมายถึงว่า เราต้องรู้ว่า ตามปกติถ้าไม่มีการยกแล้ว จิตหรือวิญญูณของมนุษย์จะตกต่ำอยู่ในสภาพเช่นไร. เราอาจจะคิดเห็นได้เหมือนกันว่า การสอนเขาให้รู้หนังสือเพียงอ่านหนังสือได้นั้น ก็ถือว่าการยกสถานะทางวิญญูณได้เหมือนกัน คือยกจากการไม่รู้หนังสือมาสู่การรู้หนังสือ, หรือว่าให้เขาฉลาดในการประกอบอาชีพ ก็ถือว่าการยกสถานะทางวิญญูณจากการไม่รู้จักประกอบอาชีพมาสู่การรู้จักประกอบอาชีพ. แต่ว่าผลที่ได้เพียงเท่านั้น ยังไม่เป็นความรอดตัวของวิญญูณ หมายความว่า ยังไม่อาจจะเอาตัวรอดจากความทุกข์หรือกิเลสได้

เพราะว่า **ผู้รู้หนังสือหรือผู้รู้ประกอบอาชีพนั้น** ถ้าหากยังไม่เข้าถึงความสูงของวิญญานแล้ว ก็ไม่อาจจะเอาตัวรอดได้ อย่างที่กล่าวกันทั่วไปว่า “ความรู้ท่วมหัวก็ยังไม่รอด”; หรือว่าประกอบอาชีพร่ำรวยแต่ความทุกข์ก็ยังเต็มอกอยู่นั่นเอง. คนเช่นนี้ไม่ได้เปรียบคนที่ยากจนแม้แต่ประการใด. นี่เป็นการแสดงถึงข้อที่วิญญานยังไม่สูง. วิญญานสูงจึงหมายถึง มีวิญญานอยู่เหนือน้ำท่วม. **น้ำในที่นี้ได้แก่ความทุกข์**; หรือลึกซึ้งไปกว่านั้น ก็ได้แก่กิเลส; ถ้าลึกซึ้งไปกว่านั้นอีก ก็คือ **ความที่ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร**. คำหลังนี้จะฟังยากไปสักหน่อย แต่ความหมายก็อย่างเดียวกัน.

เมื่อคำว่า **น้ำ** ในทางพุทธศาสนา หมายถึง กิเลส และหมายถึงผลของกิเลส คือความทุกข์ และหมายถึงการเวียนว่ายอยู่ในน้ำคือความทุกข์ด้วยอำนาจแห่งกิเลสเช่นนี้แล้ว, การยกวิญญาน คือยกจิตใจของคนเรา ให้อยู่ในสภาพที่ความทุกข์ท่วมไม่ได้ นี่เรียกว่า การยกสถานะของวิญญานในที่นี้ หรือเรียกว่าเป็นการนำวิญญานให้เดินถูกทางในที่นี้ ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่าครู ตามหลักภาษาบาลีหรือสันสกฤต ที่ใช้อยู่ในสมัยพุทธกาล คำว่า ราชครู ก็หมายถึงที่ปรึกษา หรือผู้ยกสถานะทางวิญญานของพระเจ้าแผ่นดินให้ปลอดภัยอยู่เสมอ ไม่ผิดพลาดในทุกๆ กรณีที่ปฏิบัติราชกิจ ดังนี้ เป็นต้น.

ส่วนที่ว่าครูโดยสิทธิเป็นปุชนียบุคคลนั้น หมายถึงผู้ที่ได้เป็นเจ้าหนี่ของโลก เพราะการยกวิญญานหรือการนำวิญญานของสากลโลกให้ไปในทางที่ถูกต้องนั่นเอง. เราจะเห็นชัดตอนนี้องว่า **ครูๆ นั้นไม่ใช่ลูกจ้าง และ อาชีพครูนั้นก็ไม่ใช่ เรือจ้าง** คำว่า **ลูกจ้าง** หมายถึง รับจ้างสอนหนังสือ หรือรับจ้างสอนวิชาบางอย่างบางประการ, ซึ่งพอจะเรียกว่า ลูกจ้างได้ ที่ว่าเป็นเรือจ้างนั้น หมายถึงการอิงอาศัยอาชีพครู พอเป็นสะพานเปลี่ยนอาชีพ ไปสู่

อาชีพอื่นที่ตนเห็นว่าสูงกว่า. ลักษณะอย่างนี้ไม่ตรงกับอุดมคติของคำว่าครูและไม่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคลของโลกได้. แต่เมื่อใดได้มีการทำหน้าที่ ที่ถูกต้องตามอุดมคติ คือยกวิญญาณของศิษย์ให้สูงขึ้นจากน้ำ กล่าวคือกิเลสและความทุกข์ได้แล้ว ก็กลายเป็นปูชนียบุคคลไป ข้อเปรียบเทียบที่เด่นชัดที่สุดในเรื่องนี้ก็คือ ถ้าหัวใจเป็นสิ่งเปิดดูได้, เราก็จะพบว่าในหัวใจของลูกจ้างนั้นมีแต่ความอยากได้เงินเดือนมากๆ, ความอยากให้เวลาล่วงไปครบเดือนเร็วๆ และมีความคิดที่จะเอาเปรียบนายจ้างอยู่เสมอ. ส่วนในหัวใจของครูนั้น มีแต่**ปัญญา กับเมตตาอันเคียงคู่กันอยู่.** ปัญญาคือความรู้ความสามารถในการที่จะยกวิญญาณของเด็กให้สูง; และเมตตาก็คือความรักและความเสียสละเพื่อทำหน้าที่ของตน โดยไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยหรือเอือมระอา ความเป็นลูกจ้าง กับความเป็นปูชนียบุคคล จึงเป็นสิ่งที่แตกต่าง อย่างไม่มีทางที่จะใกล้เคียงกันได้เลย.

คำว่า ปูชนียบุคคล นั้น อาตมาเชื่อว่า ท่านผู้เป็นครูทุกคนคงจะทราบความหมายอยู่แล้วว่า หมายถึงอะไร. แต่ถ้าจะสรุปกันสั้นๆ ปูชนียบุคคลก็แปลว่า ผู้ที่โลกต้องบูชา. อาตมาใช้คำว่า **ต้องบูชา** ไม่ใช่ควรบูชา คือยิ่งไปกว่า ควรบูชา. หรือถ้าจะใช้คำในความหมายตามหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งใช้สำหรับพระอรหันต์แล้ว ความหมายยังเพ่งเล็งไปถึงว่า เป็น**เจ้าหนี้ที่ต้องเคารพนับถือ.** ทำไมครูจึงเป็นปูชนียบุคคล และเป็นเจ้าหนี้ที่ต้องเคารพนับถือ? ทั้งนี้ก็เพราะว่า ครูได้ทำหน้าที่ยกวิญญาณของโลกให้สูงจนอยู่เหนือทุกข์นั่นเอง. เพื่อปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามอุดมคติของคำๆ นี้ ครูทุกคนจะต้องสอส่งชวนชวาย พยายามในการที่จะทำให้สถานะทางวิญญาณของคนในโลกให้สูงขึ้นโดยแน่นอน. เพราะฉะนั้นถ้าเราจะมีวิธีใดๆ ที่จะทำให้อุณหภูมิของวิญญาณของคนในโลกสูงขึ้นได้แล้ว ก็ต้องพยายามโดยทุกวิธี. แม้จะเป็นการกระทำแก่เด็กๆ เราก็

จะต้องกระทำในลักษณะที่จะทำให้จิตหรือหรือวิญญาณของเด็กสูงขึ้น คือรู้จักเอาชนะน้ำ
กล่าวคือ กิเลส หรือความทุกข์โดยตรงนั่นเอง.

เด็กๆ ก็ต้องสามารถเอาชนะน้ำ คือความทุกข์ หรือกิเลส ไปตาม
ประสาเด็ก เพราะว่าเด็กๆ ก็มีกิเลส และเด็กๆ ก็มีโอกาที่จะประพฤติหรือ
ปฏิบัติ เพื่อละกิเลส ตามขั้นตามประสาของเด็กๆ. ครูที่สนใจส่วนจริยศึกษา
มากกว่าพุทธิศึกษา คงจะเคยประสบกันมาแล้วกับปัญหาข้อนี้ คือในการที่จะแก้ไข
ฐานะในทางจริยศึกษาให้สูงขึ้นนั่นเอง. หากว่าน้ำคือกิเลสยังท่วมทับเด็กๆ
ของเรามากเกินอยู่เพียงใดแล้ว สถานะทางจริยศึกษาของเด็กนั้น จะสูงขึ้นไม่ได้.
เพราะเหตุนี้ การสอนให้รู้หนังสืออย่างเดียวจึงไม่พอ คือไม่สามารถจะยกสถานะ
ของวิญญาณของเด็กให้สูงขึ้นได้ เราจะต้องสนใจอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งต่างหากไปจาก
การสอนหนังสือ ซึ่งได้แก่ การพยายามทุกอย่างทุกทาง ที่จะให้เด็กสามารถ
เอาชนะกิเลสของตนตามมากตามน้อย ตามสัดส่วนส่วน ที่ควรจะกระทำได้.
นี่แหละ คือ การยกสถานะทางวิญญาณของลูกศิษย์ให้สูงขึ้น จนทำให้ครูกลายเป็น
ปูชนียบุคคลไป. เพราะเหตุใด จึงกล่าวดังนี้? เพราะเหตุว่า ความสูงของ
สถานะทางวิญญาณนั้นมีค่าเกินกว่าเงินเดือนที่ครูได้รับ. ถ้าเพียงแต่ให้รู้หนังสือ
เรายังไม่อาจจะยืนยันได้ว่า เด็กได้รับประโยชน์ ที่มีค่าสูงเกินกว่าเงินเดือนที่ครู
ได้รับ. แต่ถ้าเราไปเพ่งเล็งเฉพาะความสูงในทางจิตใจของเด็ก แม้ความสูงใน
ทางจิตใจในชั้นเด็ก ก็ยังมีค่าหรือราคาสูงกว่าเงินเดือนที่ครูคนหนึ่งได้รับจนตลอด
ชีวิต ; เพราะเหตุฉะนั้น ครูจึงพ้นจากสถานะในการเป็นลูกจ้าง แต่กลายเป็น
ปูชนียบุคคลของเด็กไป หรือกลายเป็น **เจ้าหน้าที่ต้องเคารพนับถือ**ไป.

ที่นี้, ถ้าหากว่า ครูได้พยายามเช่นนั้นตลอดมา จนกระทั่งลูกศิษย์
เติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีนิสัยใจคอดี มีอัธยาศัยดี ตลอดจนถึงรู้จักบังคับตัวเองได้

อยู่เหนือกิเลสอย่างนี้แล้ว ก็แปลว่าครูผู้ นั้น ได้ทำบุญคุณให้แก่ลูกศิษย์ของตนๆ จนเหลือที่ลูกศิษย์นั้นๆ จะตอบแทนไหว จึงได้กลายเป็นปวงชนียบุคคลโดยสมบูรณ์ ซึ่งทำอย่างไรๆ ก็ต้องเป็นปวงชนียบุคคลอยู่เสมอไป ไม่มีทางที่ลูกศิษย์จะตอบแทนให้สมกันได้ จึงพ้นจากความเป็นลูกจ้างด้วยเหตุนี้ และกลายเป็นเจ้าหนี้ที่ต้องเคารพนับถือตลอดกาล ! การรับเงินเดือนของครู เป็นการรับเครื่องสักการบูชา เหมือนกับการรับดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น หาใช่เป็นค่าจ้างหรือค่าจ้างชีพไม่. นับว่าเป็นการพ้นจากสถานะของความเป็นลูกจ้าง โดยสิ้นเชิง ด้วยลักษณะอย่างนี้.

ในครั้งพุทธกาลนั้น ท่านไม่ได้เรียกสิ่งเหล่านี้ว่า เงินเดือนหรืออะไร ท่านองนั้น แต่ท่านเรียกว่า เครื่องสักการะครู; เครื่องบูชาครู หรืออะไร ท่านองนี้ทั้งนั้น. ทั้งนี้ เพราะเหตุที่ว่า ครูเป็นปวงชนียบุคคลจริงๆ เป็นเหมือนเครื่องจักรที่ทำงานยกสถานะทางวิญญาณของโลก อยู่ตลอดเวลาแล้ว, แล้วใครจะไปจ้างท่านได้ หรือใครจะไปอยู่ในฐานะเป็นนายจ้างของท่านได้, ขอให้อลองคิดดู. ข้อที่รับเงินเดือนนั้นจะเป็นการใช้หนี้ หรือเป็นการใช้ค่าจ้างไปไม่ได้เลย, แต่จะกลายเป็นเครื่องสักการบูชาเสมอไป. ทั้งนี้เพราะเหตุที่ว่า บุคคลที่เรียกตัวเองว่าครูนั้น ได้ปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ของคนแล้วจริงๆ.

เฉพาะในข้อนี้ อาตมาอยากจะให้ท่านพิจารณาถึงความเป็นอยู่ของ พระอรหันต์ หรือพระภิกษุสงฆ์ทั่วๆ ไป เป็นเครื่องเปรียบเทียบ พระอรหันต์ ท่านเป็นอยู่ด้วยบิณฑบาตข้าวปลาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม จีวร เสนาสนะ ที่อยู่อาศัยของประชาชน เหมือนๆ กับพระทุกวันนี้ แต่กลับมีระเบียบอย่างหนึ่งที่เรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นเครื่องสักการะ และมีหลักว่า **พระอรหันต์เป็นอยู่อย่างเจ้าหนี้** บริโภคก็บริโภคอย่างเจ้าหนี้, นี่ก็เพราะเหตุที่ ประชาชน

หรือโลกเป็นหนี้ท่าน จนเหลือที่โลกจะตอบแทนไว้นั่นเอง เพราะอรหันต์ได้ทำหน้าที่ยกสถานะทางวิญญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้น จนเหลือที่โลกจะตอบแทนไหว. ข้าวปลาอาหารหรือบิณฑบาตที่ประชาชนถวายท่าน จึงกลายเป็นเครื่องสักการบูชา ไม่เป็นค่าจ้าง ท่านเองเดียวกันกับเงินเดือนของครู ที่อาจจะกลายเป็นเครื่องสักการบูชาได้ ฉันทิดก็ฉันทัน ในเมื่อครูคนนั้นได้ทำหน้าที่เป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของโลกแล้วจริงๆ. แม้ภิกษุธรรมดาทั่วไป ปณิสนัยนี้ ถ้าหากได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้องแล้ว ก็ย่อมอยู่ในฐานะที่เป็นครู หรือผู้ยกสถานะทางวิญญาณของโลกอย่างเดียวกัน. ข้าวปลาอาหารที่ทายกทายิกาถวายจึงเลยกลายเป็นเครื่องสักการะ ไม่เป็นค่าจ้างและไม่มีใครเรียกว่าค่าจ้าง นั่นก็เป็นการถูกต้องแล้ว.

ครูเราก็กินเองเดียวกัน : เมื่อได้มีการเสียสละ, การอุทิศตน, การปักแน่วในใจ, ในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง ตามอุดมคติของคำว่าครูแล้ว ก็ย่อมกลายเป็นปุชนิยบุคคลไปในตัว. เงินเดือนก็กลายเป็นเครื่องสักการบูชาไปในตัว ไม่เป็นค่าจ้าง, และครูก็พ้นจากความเป็นลูกจ้าง และกลายเป็นปุชนิยบุคคลที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง หรือกลายเป็นเจ้าหนี้ที่ต้องเคารพบูชาโดยสมบูรณ์ ดังนี้ เป็นต้น. ถ้าครูทั้งหลายได้พิจารณาดูให้ถูกต้องในข้อนี้แล้ว จะไม่มีครูคนใดทำให้อาชีพครู กลายเป็นเรือจ้างอีกต่อไป. เพราะว่า การเป็นครู ทำหน้าที่ยกวิญญาณของโลกให้สูงขึ้น มันเป็นความประเสริฐสุด สูงสุด ไม่มีอะไรยิ่งกว่าอยู่แล้ว และจะอาศัยให้เป็นเรือจ้างไปส่งที่ท่าไหนกันอีก เพราะว่าไปส่งเข้าที่ท่าไหน มันก็กลายเป็นของต่ำกว่า หรือเลวกว่าสถานะเดิมอยู่รำไป.

อาตมาอยากจะพูดตรงๆโดยไม่ต้องเกรงใจว่า เมื่ออยู่ในฐานะที่เป็นครู ยกฐานะทางวิญญาณของโลกให้สูงอยู่แล้ว กลับไปสอบกฎหมายเป็นนักกฎหมาย

หรือกลายเป็นนักปกครอง เช่น ไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นต้น. ผู้ว่าราชการจังหวัดไม่มีโอกาสยกฐานะทางวิญญาณของโลก ให้สูงได้เหมือนกับการเป็นครู, เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการสูงกว่า หรือดีกว่า หรือน่าบูชากว่าการเป็นครู แต่ประการใด. การที่ยังคงอยู่ในอาชีพครูเสียอีก จะยังคงประเสริฐกว่าอยู่ตามเดิม. **การใช้อาชีพครูเป็นเรือจ้างข้ามฟากในลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นการกระทำที่ผิดพลาดและน่าขบขัน.** ถ้าเรียกให้ถูกก็เป็นการกระทำตามอำนาจของกิเลสมากเกินไป ทำของสูงให้กลายเป็นของต่ำ ทำของบริสุทธิ์สะอาดให้กลายเป็นของสกปรก ; ในที่สุด ก็ทำตัวเองให้ตกลงไปเป็นลูกจ้าง โดยไม่ต้องสงสัย คือลดตัวเองจากความเป็นปูชนียบุคคลของโลกลงมาเป็นลูกจ้างของคนทั่วไป ดังนี้ จะนำสลดสังเวชสักเพียงไร เป็นสิ่งที่ต้องคิดดู.

อาตมาพูดอะไรออกจะตรง ๆ เช่นนี้ ก็โดยเหตุที่ถือว่า เราเป็นเพื่อนกัน : อาตมาก็เป็นครู เพราะเหตุว่า พระบรมศาสดาของอาตมาทรงเป็นบรมครูของโลก. อาตมาก็อยู่ในฐานะเป็นครู ตามอุดมคติที่ว่า มีหน้าที่ที่จะพยายามยกสถานะทางวิญญาณของมนุษย์ด้วยกันให้สูงขึ้น. และท่านทั้งหลายทุกคนที่เป็นครู **เมื่อเป็นครูถูกต้องตามอุดมคติของตนจริง ๆ แล้ว ก็มีลักษณะเป็นครูเช่นเดียวกับที่พระภิกษุสงฆ์เป็น,** คือเป็นสาวกอันใกล้ชิดของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีหน้าที่ยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงนั่นเอง เมื่อเราล้วนแต่เป็นครูด้วยกันดังนี้ อาตมาจึงถือโอกาสพูดกันตรง ๆ เหมือนดังที่ได้พูดออกไปแล้ว. ถ้ากระทบกระเทือนบ้างก็ต้องถือว่า เป็นการปรึกษาหารือ หรือเป็นการปรับทุกข์ หรือเป็นการพยายามที่จะช่วยกันก่อกุศลเกียรติศักดิ์ของคำว่า “ครู” ให้คงอยู่ในสถานะที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นปูชนียบุคคลของโลกสืบไป.

ท่านทั้งหลายทุกคน **จงได้พยายามสนใจในอุดมคติของครูตามแนวทางพระพุทธศาสนา** ดังที่อาตมาได้กล่าวมาแล้วข้างต้นให้เป็นอย่างดีที่สุด

ให้อย่างละเอียดที่สุด จึงจะเป็นช่องทางที่จะทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาต่อไป
ข้างหน้าของเรานั้น ไม่เป็นหมัน. ถ้าท่านไม่ยึดถืออุดมคติของครูในลักษณะที่ว่า
นี้แล้ว ปวดยการที่จะไปศึกษาพระพุทธศาสนา สำหรับประพุดิเองก็ตาม สำหรับ
ไปสอนคนอื่นก็ตาม เพราะมันจะขัดขวางกันโดยสิ้นเชิงและเป็นไปไม่ได้ เว้นไว้
เสียแต่ว่า เราจะได้พิจารณาดูให้ถึงความจริงในข้อนี้ จนเกิดความเคารพนับถือ
ตัวเอง คือเคารพนับถือความเป็นครู หรืออาชีพครูของเรานี้เสียก่อนเท่านั้น.

ถ้าท่านมีความเข้าใจ หรือยังมีความเข้าใจในอุดมคติของคำว่าครู
ตามแนวนี้ มากขึ้นเพียงใด ท่านจะยิ่งรักอาชีพครูมากขึ้นเพียงนั้น,
และยิ่งกว่านั้น จะยิ่งมีความรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน ร่าเริงในการเป็นครู
ไม่ชอบเซาเหงาหงอย ทนเป็นครูในลักษณะเป็นเรือจ้างข้ามฟากเหมือนอย่าง
ที่ถูกค่อนข้างอดกันทั่วๆ ไปเลย. **จงเข้าใจถึงอุดมคติของความเป็นครูเถิด**
อาชีพครูก็จะเป็นอาชีพ ที่ชวนทำ สนุกสนาน เพลิดเพลิน ร่าเริง ชุ่มชื่นจิตใจ
ตลอดเวลา ไม่มีความเบื่อหน่าย ; เพราะว่า มีอานิสงส์สามารทที่จะเปลื้อง
ตัวเองจากความเป็นลูกจ้าง ขึ้นไปอยู่ในสถานะแห่งความเป็นปุชนิยบุคคลได้จริงๆ.
แม้แต่ว่า จะเป็นครูสอนชั้นประถม แต่ถ้าหากเราทำหน้าที่ของครูถูกต้องตาม
อุดมคติ คือยกสถานะทางวิญญาณของเด็กให้สูงขึ้นมาได้ระดับหนึ่งจริงๆ แล้ว ก็
พอที่จะภูมิใจตัวเอง หรือเคารพนับถือตัวเองได้เป็นว่า ผู้ทำประโยชน์ในโลกนี้
เกินกว่าการตอบแทนของโลก เช่นเดียวกับที่พระอรหันต์ท่านทำกันอยู่นั้น
เหมือนกัน!

เราเกิดมาชาติหนึ่งนั้น ควรจะทำความดีที่สุด ที่ร่างกายและจิตใจ
ของเราจะพึงกระทำได้ และเมื่อได้กระทำสิ่งที่ดีที่สุดเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมจะมีปิต
ปราโมทย์ในตัวเองถึงที่สุดด้วยเหมือนกัน. นับว่าเป็นบุญกุศลอย่างยิ่งที่ได้มี

อาชีพรู้ หรือสิ่งที่แท้ไม่ควรจะเรียกว่า “อาชีพรู้” นัก. ความเป็นครูนี้แหละที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเช่นนั้นได้ยิ่งกว่าอาชีพรู้ใดๆ. **ขอให้สนใจต่อความเป็นครู ให้สูงขึ้นไป กว่าความเป็นการประกอบอาชีพ.** อาตมาเสียใจและอยากจะตำหนิ บุคคลหรือองค์กร หรือใครก็ตามที่เรียกการเป็นครูว่า “อาชีพรู้”. นั่นเป็นความเข้าใจผิดอย่างหลับลับตา เพราะว่าไม่รู้ความมุ่งหมายเดิมของคำว่า ครู นั่นเอง.

คำว่า “ครู” อย่างน้อยตามตัวหนังสือก็ต้องแปลว่า “หนัก”. หนักอย่างไร ? คือ “หนักอยู่บนศีลระของคนทุกคนในโลก” เป็นผู้ในโลกต้องยำเกรง, เพราะว่ามีบุญคุณอยู่เหนือชีวิตจิตใจของคนทุกคนในโลกนั่นเอง. ครูเป็นผู้ยกสถานะในทางวิญญาณของโลกให้สูงขึ้น; เพราะฉะนั้นเมื่อมีความเป็นครูที่ถูกต้องแล้ว ไม่ว่าจะเป็ครูในระดับไหน ก็กลายเป็นปูชนียบุคคลของโลกไปทันที และ ในตัวมันเอง โดยไม่ต้องมีใครแต่งตั้ง, และ ไม่มีใครอาจแต่งตั้งได้. เมื่อมองเห็นความจริงข้อนี้แล้ว ความเสียสละก็จะเกิดขึ้นในการที่จะเป็นครูได้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์, ไม่มีความอดทนระอาใจเป็อหนายแต่ประการใด พร้อมทั้งได้รับความสนุกสนาน บันเทิงเรีงรื้น อันประกอบไปด้วยธรรมะ, ไม่ใช่ความสนุกสนาน บันเทิงเรีงรื้น อย่างชาวโลกที่มัวเมาไปตามกิเลส, แต่เป็นความสนุกสนาน บันเทิงเรีงรื้น ที่ประกอบไปด้วยธรรมะ คือใน ความเป็นปูชนียบุคคล มีบุญคุณอยู่เหนือศีลระของคนทุกคนในโลกนั่นเอง ! เพราะว่าโลกรอดมาได้ด้วยการกระทำของครู ครูจึงเป็นปูชนียบุคคลของโลกทั้งมวล.

ความที่มีจิตใจสูงหรือมีวิญญาณสูงนั้น เป็น “ชีวิต” ของสัตว์โลก. ถ้าหากกว่าปราศจากความสูงในทางจิต หรือทางวิญญาณแล้ว,

โลกนี้ก็ต้องตาย. แม้ยังอยู่ในลักษณะแห่งความตาย หรือเท่ากับตายแล้ว ; ไม่มีราคา ไม่มีความหมายอันใดเลย ต่อเมื่อความสูงในทางจิต หรือทางวิญญาณ มีอยู่ในหัวใจของคนในโลกเท่านั้น, โลกนี้จึงจะได้ชื่อว่า “ยังเป็นผู้มีอยู่” หรือ “ยังมีอยู่”. เมื่อครูเราได้ทำหน้าที่ให้มีความสูงในทางจิต ทางวิญญาณเช่นนั้นแล้ว ก็ได้ชื่อว่า “เป็นผู้หล่อเลี้ยงชีวิตของโลกไว้” โดยตรง. ข้อนี้ย่อมยิ่งกว่าที่จะเป็นเพียงแสงสว่างของโลกไปเสียอีก. ครูจึงไม่เพียงแต่เป็นแสงประทีปที่ส่องทางเดินของวิญญาณ หรือยกวิญญาณทำนองนั้น, แต่ยังเป็นยิ่งไปกว่านั้น คือ **ครูเป็นผู้ทำให้โลกยังมีชีวิตอยู่ได้ทีเดียว**; เป็นชีวิตที่พอจะเรียกได้ว่า ไม่เป็นหมันหรือเต็มไปด้วยความทุกข์, เพราะว่าถ้าเป็นอย่างนั้น ตายเสียดีกว่า! ด้วยเหตุฉะนั้นแหละ ขอให้พวกเราช่วยกันพิจารณาอย่างละเอียด แยกคายเถิดว่า ความเป็นครูนั้น เป็นความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดเพียงไร? สมที่เราจะเสียสละ อุทิศร่างกายชีวิตจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้น เพื่อความเป็นครูเพียงใด? และพอที่จะให้เราเสียสละความสนุกสนาน ความเห็นแก่ความสวยงาม เอร็ดอรรย เพลิดเพลินในทางโลกๆ นั้นเสียให้หมดสิ้น แล้วมาปฏิบัติหน้าที่ของครูให้บริสุทธิ์ ผุดผ่องหรือไม่.

อาตมาอยากจะบอกกล่าวว่า **ครูหนุ่มๆ สาวๆ ถูกหาว่าเป็นเจ้าชู้กันอยู่ทั่ว ๆ ไปจำนวนหนึ่งทีเดียว.** นี่เป็นที่น่าอัปอายเพียงไร? ถ้าหากว่าท่านถือว่านี้เป็นที่น่าอัปอายแล้ว ก็น่าจะสนใจในความมุ่งหมายของการเป็นครูที่ถูกต้อง อย่างที่อาตมาได้มากล่าวมานี้ว่าผิดหรือถูก? จริงหรือไม่จริงอย่างไร? เมื่อเห็นว่าถูกหรือจริงเพียงไร แล้วพยายามปฏิบัติตามนั้น ก็อาจจะเป็นการเปลื้องตนออกจากถูกกล่าวหาว่าเป็นเจ้าชู้ เป็นต้นได้โดยสิ้นเชิง **ถ้าครูเป็นเจ้าชู้ หรือเพียงแต่เห็นแก่ความสวยงาม เอร็ดอรรย สนุกสนาน เพลิดเพลินทางเนื้อหนังหรือทางวัตถุแล้ว, ย่อมไม่มีทางที่จะยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ในโลก**

ให้สูงขึ้นได้เลย แต่เมื่อเราไปพิจารณาเห็นความประเสริฐสูงสุดของความเป็นครู โดยชัดแจ้งแท้จริงแล้ว มันก็จะเกิดการเสียสละขึ้นมาเอง คือเสียสละความสนุกสนาน เริงตอรอย เพลิดเพลิน หรือเห็นแก่ความส่วย ความงาม นั้นขึ้นมาจาก โดยไม่ต้องฝืนใจ แม้แต่นิดเดียว. การถูกกล่าวหาต่างๆ ก็หมดสิ้นไปในตัว. การปฏิบัติหน้าที่ครู ก็จะบริสุทธิ์ผุดผ่อง พ้นจากสถานะของความเป็นลูกจ้าง ไปอยู่ในฐานะของความเป็นปวงชนบุคคล อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ ถึงกับกล้าทำให้ พวกเทวดา ที่มีหุติพิศดาทิพย์มาพิสูจน์ว่า ความเป็นครูของเราถูกต้อง หรือไม่ ดังนี้ เป็นต้น.

เป็นอันว่าในตอนนี้อเราสรุปความได้ว่า **ครู, โดยหน้าที่** เป็นผู้ ยกสถานะทางวิญญาณของโลกให้สูงขึ้น. **ครู, โดยสิทธิ**, เป็นปวงชนบุคคล ของโลก. รวมกันก็คือ เป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของโลก และเป็น ปวงชนบุคคลของโลก ก็เพราะยกสถานะทางวิญญาณของโลกให้สูงขึ้นนั่นเอง. มีอุดมคติที่จะพึงกำหนดเพียงสั้น ๆ ว่า **ครูคือผู้นำทางวิญญาณ** หรือยก สถานะทางวิญญาณของมนุษย์ให้ขึ้นอยู่ในฐานะ ที่น้ำท่วมไม่ได้; และ เป็นปวงชนบุคคล คือที่พึงของสัตว์ทั้งหลายไป จนพ้นวิสัยที่ใครจะมา เป็นนายจ้างได้; เป็นอาชีพที่ประเสริฐสูงสุด จนไม่อาจเป็นสะพาน หรือเรือจ้างให้แก่อาชีพอื่น. เป็นผู้บริโภคนสิ่งทั้งปวงอยู่ ในฐานะเป็น เครื่องสักการบูชา ไม่ไ้รับเงินเดือน ไม่ไ้รับค่าจ้าง ดังนี้. นี่เป็น เรื่องที่เราจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจกันเป็นข้อแรก. อาตมาไม่มีเวลาจำแนก แจกแจงให้มากกว่านี้ จึงฝากไว้สำหรับคิดพิจารณาตนเอง. เวลาเหลืออยู่ ก็จะได้กล่าวถึงลักษณะของความสูงในทางวิญญาณต่อไป.

คำว่า “สูงๆ” ในทางวิญญาณ ก็หมายถึง สูงในลักษณะที่ไกลจากต่ำ ซึ่งเป็นที่อยู่ของน้ำ เพราะว่ามีน้ำมีลักษณะที่จะอยู่ในที่ต่ำ; ท่านจึงใช้คำว่า สูง ซึ่งโหวงในทางพระพุทธศาสนา ก็คือให้ยกจิตใจขึ้นมาให้อยู่ในลักษณะที่สูงจน น้ำท่วมไม่ได้. บรรดาความชั่วหรือกิเลส, โหวงทางพุทธศาสนา เรียกว่า “น้ำ” ได้ทั้งนั้น ; เช่นเรียกว่า “โสมะ” แปลว่า ห้วงน้ำ ซึ่งหมายถึง มหาสมุทร ; “โอกะ” แปลว่า น้ำธรรมดา ; “อาลัย” เครื่องอยู่อาศัยของจิต ตั้งน้ำเป็นที่อาศัยของปลา ; ดังนี้ล้วนแต่เป็นเรื่องของน้ำ เป็นเรื่องที่จะท่วม เตรียมพร้อมที่จะท่วมทั้งนั้น คำว่า “สูง” ต้องหมายความว่า อยู่ในสภาพที่น้ำจะไม่ท่วมได้เลย.

จิตของคนเรา มีสิ่งที่จะท่วมทับ ที่เห็นกันอยู่ง่ายๆ ก็คือ ความทุกข์ เป็นข้อแรก. ลองคิดดูหรือพิจารณาดูตัวเองเถิดว่า จิตของเราถูกความทุกข์ท่วมทับจริงหรือไม่, ก็พอจะเห็นได้ โดยไม่ต้องเชื่อคนอื่นถ้าให้ละเอียดลงไปกว่านั้น, สิ่งที่จะท่วมจิตอยู่ตลอดเวลา ก็คือกิเลส เป็นเหมือนน้ำที่ท่วมทับอยู่ตลอดเวลา.

กิเลส ก็คือ ความรู้สึกทางฝ่ายต่ำ ทุกอย่าง ทุกชนิด ซึ่งมีอยู่ในใจ พร้อมทั้งจะดังไปในทางต่ำ เช่นเดียวกับน้ำที่พร้อมที่จะไหลไปแต่ทางต่ำเสมอไป, ไม่ว่าเราจะชื่อว่า โลภะ โทสะ โมหะหรืออะไร ๆ อีกตั้งร้อยแปดก็ตาม, ใจความสำคัญของคำว่า กิเลส ก็คือความรู้สึกที่จะดังไปในทางฝ่ายต่ำ. มันท่วมทับจิตใจแล้วเป็นอย่างไร คิดดูก็ไม่ยากเหมือนกับจะคิดว่า คนจมน้ำแล้วจะเป็นอย่างไรเมื่อกิเลสท่วมทับแล้ว, จิตก็ย่อมจะมีลักษณะสกปรก ไม่สะอาด ย่อมจะมีลักษณะมืด ไม่สว่าง, และมีลักษณะเฝ้าร้อน ไม่สงบเย็น ดังนี้ เป็นต้น ; จึงเห็นได้ว่า มันยิ่งกว่าตกน้ำตามธรรมดา หรือถูกน้ำท่วมตามธรรมดา.

การถูกน้ำ คือกิเลสท่วมทับนั้น นับเป็นความตกต่ำของวิญญูณอย่างยิ่ง. ไม่ว่าศาสนาไหน ย่อมรับรองในความข้อนี้ตรงเป็นอันเดียวกันหมด ว่า **ความตกต่ำของวิญญูณนั้น คือความที่ถูกกิเลส หรือความรู้สึกฝ่ายต่ำท่วมทับ.** คนเราจะต้องเอาชนะในข้อนี้ โดยทำตนให้สูงขึ้นมาได้ในข้อนี้. แต่ว่าทางพระพุทธศาสนาของเรายังมีนัยอันละเอียด ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกชั้นหนึ่ง ถึงกับว่า แม้แต่การที่ต้องตกอยู่ในอำนาจของกรรม หรือต้องว้ายเวียนไปในวัฏฏสงสาร ก็เรียกว่า เป็นการถูกท่วมทับเหมือนกัน. เรายังมีวิธี มีความสามารถ มีโอกาสที่จะอยู่เหนือกรรมอยู่อีกส่วนหนึ่ง. แม้จะไม่มีเวลาพอที่จะอธิบายให้ละเอียดในเรื่องกรรม, อาตมาก็ยังอยากจะอธิบายพอให้รู้เค้า เพื่อให้รู้จักความประเสริฐสุดของพระพุทธศาสนาของเรา ในการที่จะยกวิญญูณของสัตว์ให้สูงขึ้นจริงๆ.

ในขั้นแรก ที่จะให้ขึ้นพ้นจากน้ำ คือ ความทุกข์นั้น ท่านทั้งหลายพอจะคิดเห็นได้โดยไม่ยาก คือว่า เราไม่ทำสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่จะบังคับใจไม่ให้ความรู้สึกฝ่ายต่ำครอบงำ แล้วทำอะไรลงไปตามความรู้สึกฝ่ายต่ำ. นี้เรียกว่าขึ้นจากน้ำคือกิเลส. ส่วนที่จะให้อยู่เหนือกรรมนั้น เชื่อว่าหลายคนคงจะไม่เข้าใจ. แต่แม้ว่าจะเป็นเรื่องลึกเรื่องยาก อาตมาก็ยังคิดว่า พอที่จะอธิบายให้เข้าใจในเบื้องต้นได้ แม้จะยังปฏิบัติไม่ได้, และถือโอกาสอธิบายชี้ความแตกต่างในเรื่องกรรม ในระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาอื่น พร้อมกันไปในตัว.

ลัทธิกรรมที่สอนว่า “ทำได้ดีดี ทำชั่วได้ชั่ว” และ “ผู้ทำนั้นเองจะต้องได้รับผลของการกระทำ”, เพียงเท่านี้ **อย่าเพื่อเข้าใจว่า เป็นพุทธศาสนาที่สมบูรณ์.** ชื่นกล่าวเช่นนั้นจะผิด เพราะว่าศาสนาอื่นๆ ก็สอนเช่นนั้น และมีคนสอนเช่นนั้นกันมาแล้ว ก่อนพระพุทธเจ้า และสอนพร้อมๆ กันอยู่กับพระพุทธเจ้า ในสมัยพระพุทธเจ้านั่นเอง. ในหลักเรื่องกรรมเช่นนั้น ถ้าหากว่า

“ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”. และจะต้องเป็นไปตามผลของกรรมดีกรรมชั่ว ไม่รู้หยุด เช่นนั้นแล้ว เราจะอยู่เหนืออำนาจความครอบงำของกรรมได้อย่างไรกัน? ในที่สุดก็ต้องเวียนว้ายไปตามผลกรรม คือขึ้นสวรรค์บ้าง, ตกนรกบ้าง; ขึ้นสวรรค์บ้าง, ตกนรกบ้าง, สลับกันไปไม่มีที่สิ้นสุดเลย. แม้ขึ้นสวรรค์แล้ว ก็ยังไม่พ้นจากการต้องเปลี่ยนแปลงไปซำก็เร็ว, ไม่พ้นจากอำนาจบีบคั้นของความเป็นของต้องเปลี่ยนแปลง และจะต้องแตกดับในที่สุด แล้วเกิดใหม่เวียนไปตามกระแสของกรรมนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในสวรรค์ชั้นไหน จะยังมีกิเลสอย่างชนิดสวรรค์ๆ อยู่ นั่นเอง ยังไม่พ้นทุกข์ชั้นละเอียด ไม่อยู่ในสถานะที่สูงสุดโดยสิ้นเชิง; พระพุทธเจ้าท่านจึงได้ทรงสอน **เรื่องกรรมตามหลักของพระองค์เอง** อีกแนวหนึ่งต่างหาก ต่อจากที่เขาสอนกันอยู่แต่เพียงว่า “ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว ผู้ทำเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”.

วิธีนั้นคืออะไร ? วิธีนี้คือ การปฏิบัติในทางปัญญาภาวนาไปตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสอน จนเห็นความจริงอย่างลึกซึ้ง คือ “เห็นอนัตตา” หรือ “เห็นสุญญตา”, มีจิตอยู่เหนือความยึดถือว่าตัวตน อยู่เหนือกิเลสตัณหา ทุกประการ, ไม่ยินดียินร้ายในผลกรรมใด, คือทั้งผลของกรรมดีและกรรมชั่ว ยินดีกวาดทิ้งทั้งผลดีและผลชั่ว, มีจิตใจเป็นอิสระอยู่เหนือการที่จะต้องว้ายเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามผลของกรรมทุกชนิด; เป็นผู้อยู่เหนืออำนาจของกรรม โดยการกระทำที่เป็นโลกุตตรปฏิบัติ, เช่นนี้แหละคือลัทธิกรรมของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริง, ซึ่งสมบูรณ์กว่าและสูงยิ่งไปกว่าที่เขาสอนกันอยู่ทั่วๆ ไป. ท่านทั้งหลาย จะต้องกำหนดจดจำไว้ในฐานะเป็นความรู้เพื่ออนาคต ทั้งๆที่ว่าในบัดนี้ เรายังทำไม่ได้ หรือยากที่คนธรรมดาจะทำได้ คืออยากที่จะอยู่เหนือกรรม ในขณะที่ยังเป็นปุถุชนเช่นนี้. แต่เราก็ต้องเห็นให้ชัดว่า พระพุทธศาสนาของเรามีวิธีการ

ที่จะให้อยู่เหนือกรรมได้เช่นนั้น ได้แก่ การประพฤติปฏิบัติจนเป็นพระอรหันต์นั่นเอง.

เมื่อมีการประพฤติปฏิบัติ จนทำลายกิเลสได้สิ้นเชิง เป็นพระอรหันต์แล้วย่อมไม่ยึดถือสิ่งใด โดยความเป็นตัวตนหรือของตน **มีจิตใจอยู่สูงเหนือการอยากได้อะไรๆ ทั้งสิ้น** ไม่ว่าจะเป็นอย่างมนุษย์หรือสวรรค์, ไม่มีกิเลสหรือตัณหาใดๆ อันเป็นเหตุให้ทำกรรมใดๆ อีกต่อไป, นี้เรียกว่าอยู่เหนือกรรมจัดเป็นความสูงสุดของวิญญาน ซึ่งไม่มีวิธีการในศาสนาใดๆ จะยกสถานะทางวิญญานของสัตว์ให้สูงขึ้นได้ถึงเพียงนี้เลย. เราจึงมีความปักใจมั่นลงไปว่า พระพุทธศาสนา มีสมรรถภาพในการที่จะยกวิญญานของสัตว์ทั้งหลายให้ขึ้นถึงสภาพที่สูงที่สุด สูงสุดจนไม่มีอะไรสูงไปกว่านั้นอีกแล้ว คือพ้นจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิงจริงๆ นับตั้งแต่พ้นจากความทุกข์เล็กๆ น้อยๆ อย่างโลกๆ ขึ้นไปเป็นลำดับๆ จนถึงความพ้นจากทุกข์สิ้นเชิง คือไม่ต้องทนเกิดเป็นอะไรอยู่ในโลกไหนๆ เพื่อเอาผลอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งอีกต่อไป. เราจึงปลงใจรับนับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเครื่องช่วยให้รอดได้ถึงที่สุด โดยไม่มีการบกพร่องแต่อย่างใด, จะทำให้ศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หรือในพระศาสนามีอยู่อย่างแน่นแฟ้นมั่นคง และพยายามประพฤติปฏิบัติไปโดยลำดับจนกระทั่งมีวิญญานสูงขึ้นๆ เหมือนกิเลส เหนือความทุกข์ หรือเหนืออำนาจกรรมเหนือพรหมลิขิต เหนือทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาตกกันอยู่ภายใต้ ด้วยอาศัยอำนาจของพระพุทธศาสนานั้นเอง. เมื่อเป็นดังนี้ ก็พอจะสรุปความได้ว่า **พระพุทธศาสนา** สามารถที่จะยกจิตใจของสัตว์โลก ให้อยู่สูงเหนือความทุกข์แห่งการว้ายเวียนไปในวัฏฏสงสาร โดยประการทั้งปวง.

ความอยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวงนั้นแหละ ท่านเรียกว่า “นิพพาน”. มีคนเข้าใจนิพพานผิดๆ ตั้งหลายอย่างหรือหลายสิบอย่างด้วยซ้ำไป

เพราะไปยึดถือ แต่เพียงสักว่าคำพูด หรือไปยึดถือในทำนองเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ชนิดใดชนิดหนึ่ง ไปเสียทั้งนั้น. ทั้งนี้ เป็นเพราะไม่ได้พิจารณาไปตั้งแต่ต้น เหมือนกับที่เรากำลังพิจารณาว่า ชีวิตวิญญาณของสัตว์ตกจมอยู่ภายใต้กิเลส และความทุกข์ในลักษณะอย่างไร, แล้วจะค่อยๆ ไขขึ้นมาได้อย่างไร จนพ้นจากการครอบงำของความทุกข์ ของกิเลส และของกรรม หรือที่มักจะเรียกกันว่า พรหมลิขิตหรืออะไรก็สุดแท้ โดยสิ้นเชิงได้อย่างไร ดังกล่าวแล้ว.

เราจะต้องรู้จักตัวเอง ที่กำลังตกอยู่ภายใต้ความทุกข์ หรือภายใต้กิเลส คือหมายถึงการที่เราบังคับตัวของเรา ให้ทำแต่อย่างดี ให้ทำแต่ฝ่ายดี **ไม่ได้**; ยอมแพ้ไปทำฝ่ายต่ำ หรือฝ่ายไม่ดีอยู่บ่อยๆ นั่นแหละคือ ความตกต่ำ ในทางวิญญาณ. ความสูงสุดในทางวิญญาณ หมายถึง บังคับตนได้สิ้นเชิง หมายถึง ละกิเลสได้สิ้นเชิง หมายถึง มีจิตใจอยู่เหนือความหลงรัก และความปรารถนาใดๆ. ท่านต้องคิดพิจารณาดูไปจากจิตของตนเอง **จึงจะเข้าเรื่องนิพพาน**. ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว จะเป็นการเข้าใจผิด จะเดินออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ไม่สำเร็จประโยชน์อันใด แล้วจะกลับเป็นภัยเป็นอันตรายด้วย หรืออย่างน้อยก็เสียเวลาเปล่า.

การศึกษาเรื่องนิพพาน ก็ต้องสนใจในเรื่องความทุกข์ เป็น **ข้อแรก**. เพราะว่า นิพพาน ก็คือ ความไม่มีความทุกข์ **ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น !** อาตมาอยากจะนำความคิด หรือการพิจารณา ไปตามแนวที่พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงวางไว้ สำหรับท่านทั้งหลายพิจารณาดูชั่วระยะเวลาสั้นๆ. การที่จะเข้าใจนิพพาน จะต้องเข้าใจถึงสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริง ของจิตใจของตนๆ ในบัดนี้ว่าอยู่ในสภาพเช่นไร เสียก่อน.

ถ้าเราจะกล่าวโดยโวหารสมมติ ก็อาจตั้งปัญหาขึ้นว่า สภาพทางจิตใจของเรา อยู่ในลักษณะที่ถูก **ตบตี ทิ่มแทง แผลเผา** บ้างหรือเปล่า ? จิตใจที่อยู่ในลักษณะถูกตบตี ทิ่มแทง แผลเผานั้น หมายความว่า ความต้องการที่รุนแรง เช่น ราคะ หรือความกำหนัด เป็นต้น กำลังทิ่มแทง หรือแผลเผา ; หรือว่า ความโกรธ, ความขัดใจ, ความไม่ได้ดั่งใจ กำลังตบตี หรือแผลเผาดังนี้เป็นต้น เราจะต้องรู้จักสิ่งเหล่านี้ หรือกิริยาอาการเหล่านี้ดี. ถ้าว่าเวลานี้ไม่มี เวลาไหนมี จะต้องรู้จักในเวลานั้น และนำมาพิจารณาให้รู้สึก ให้รู้จักว่า ตามธรรมดาจิตใจของคนเรา ย่อมอยู่ในลักษณะที่ถูกแผลเผา ตบตี ทิ่มแทงอยู่ ไม่อย่างเปิดเผย ก็อย่างเร้นลับ. นี่นับว่า เป็นขั้นหนึ่ง.

ถ้าหากว่า ท่านเป็นคนดี, ไม่ถึงกับมีจิตใจเร่าร้อนเช่นนั้น ก็น่าพิจารณาให้ประณีตลงไปอีกขั้นหนึ่งว่า จิตใจของท่านถูก **ริงรัด เย็บ ย่อม พัวพัน** อยู่บ้างหรือเปล่า ? อาตมาใช้คำว่า **ริงรัด เย็บ ย่อม และพัวพัน**. **ริงรัด** นั้น หมายความว่า มีอะไรมารัดรัดหลวมๆ ก็ได้ ไม่มีการเจ็บปวด เย็บก็เหมือนกับอย่างว่าด้ายเย็บผ้าสองแผ่นให้ติดกัน ไม่ให้หลุดจากกัน. ย่อมก็เหมือนกับย้อมสีผ้า ให้ติดแน่น ไม่ให้หลุด. พัวพัน ก็คือเกี่ยวข้องไม่ให้เป็นอิสระแก่ตน. จิตใจของท่านกำลังถูกร้อยรัดหรือเย็บย่อมพัวพันบ้างหรือเปล่า ? สิ่งใดเป็นเครื่องร้อยรัด เย็บย่อมพัวพัน ? นี่หมายถึงความต้องการ, ความอาลัยอาวรณ์, ความเป็นห่วงวิตกกังวลต่ออนาคต หรือต่ออะไรก็ตามอันทับถมอยู่ในใจ ซึ่งปล่อยวาง ซึ่งสลัดออกไปไม่ได้. นี่มันว่า เป็นความทุกข์ ชั้นละเอียด สุขุม ประณีตขึ้นมา ยากที่จะมองเห็นได้ คือละเอียดกว่าในขั้นที่มีลักษณะรุนแรงถึงกับเรียกได้ว่า เป็นการถูกตบตี ทิ่มแทง แผลเผา.

แต่ที่นี้ ถ้าหากว่า ท่านเป็นคนดีมากไปกว่านั้นอีก จนถึงกับในใจของท่านก็ไม่มีอะไร เย็บ ย่อม ร้อยรัด หรือพัวพัน. อาตมาก็ยังอยากจะถามเป็น

คำรบที่ ๓ ว่า ยังมีอะไรที่ **บดบัง หุ้มห่อ ครอบคลุม** จิตอยู่บ้างหรือเปล่า? ตอนนี้เป็นตอนที่จะต้องพิจารณาให้เป็นอย่างดี. เพราะว่า การหุ้มห่อหรือ บดบังนี้ ถ้าเป็นการหุ้มห่อของกิเลสแล้ว, ยากที่เข้าใจได้. ตามปกติสิ่งที่ หุ้มห่อ ปิดบัง ก็คือ ความงี่, ความสงสัย, ความลังเล เป็นต้น แต่ที่จริง ยังมีสิ่งที่หุ้มห่อ ปิดบัง อันลึกลับ ซับซ้อนยิ่งไปกว่านั้น คือแม้สิ่งที่เรียกว่า “แสงสว่าง” นั้นเองก็ยังเป็นของปิดบัง. เพราะว่า **แสงสว่างตามความหมายของโลกนั้นก็คือ ความรู้ความเข้าใจ ที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส.** ความเข้าใจที่เป็นไปตามความต้องการของกิเลสจึงหุ้มห่อ หรือปิดบังครอบงำไม่ให้ รู้ความจริงอันสูงสุด ซึ่งมีอยู่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายึดถือในทางที่ จะเอา จะเป็นเลย ดังนี้ เป็นต้น.

ถ้าเมื่อจิตใจของผู้ใดไม่มีกิเลสรบกวนทั้งใน ๓ ระดับ คือไม่มี ทั้งในลักษณะที่เป็นการตบตี ทิ่มแทง แผลเผา ; และไม่มีทั้งในลักษณะที่เป็นการรังรัด พัวพัน เย็บย้อม ; และไม่มีทั้งในลักษณะที่เป็นการหุ้มห่อ ปิดบัง ครอบงำแล้ว ; ก็เป็นอันกล่าวได้ว่า จิตใจของบุคคลนั้นสูงสุด ไม่มีอะไรจะสูงไปกว่านั้นแล้ว และจะต้องถึงนิพพาน หรือสิ่งที่เรียกว่านิพพาน. แต่ทั้งนี้ ต้องหมายความว่า เป็นการพ้นที่ได้เด็ดขาดจริงๆ ไม่ใช่เป็นชั่วคราวและกลับไป กลับมา ; คือหมายถึง หหมดกิเลสโดยแท้จริง, หหมดสภาพที่ถูกตบตี ทิ่มแทง แผลเผา เย็บ ย้อม ร้อยรัด หุ้มห่อ ปิดบัง ครอบงำ ของกิเลสโดยสิ้นเชิงจริงๆ. เมื่อถึงสภาพเช่นนี้ก็เรียกว่า เป็นการหลุดถึง สิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” หรือความรอดตามแบบของพระพุทธศาสนา ; ซึ่งนิพพานตามแบบอื่นของศาสนาอื่น ก็มีไปอย่างอื่น.

ขอให้จำค่าง่ายๆ เหล่านั้น เช่นคำว่า ตบตี ทิ่มแทง แผลเผา เป็นต้น ไปพิจารณาดูให้ดีๆ . อย่าพิจารณาอย่างลวกๆ ที่จะเข้าใจคำว่านิพพานได้.

คำว่า “นิพพาน” นั้นเอง ก็แปลว่า ไม่แผดเผา ไม่ร้อนร็ด ไม่หุ้มห่อ ไม่ทิ่มแทง. คำว่า นิ แปลว่า ไม่ คำว่า “วานะ” หรือ “พานะ” แปลว่า ร้อนร็ดก็มี ; แปลว่า ทิ่มแทงก็มี ; แปลว่า หุ้มห่อก็มี. ความหมายอันแท้จริงย่อมเป็นอย่างเดียวกัน. ที่แปลว่า ทิ่มแทง ก็เหมือนกับถูกศรแทงอย่างนี้ก็มี ; ถูกรัดรั้งเหมือนอย่างเถาวัลย์รัดรั้งต้นไม้ดังนี้มี ; ถูกหุ้มห่อ ปกคลุม เหมือนกับสิ่งที่หุ้มห่อให้ไม่ได้ รับแสงสว่าง ดังนี้มี ; และที่แปลว่า “ไม่ร้อน” เพราะปราศจากความร้อน ไม่มีความร้อนเลย ดังนี้มี. โดยพยัญชนะ คือ ตามตัวหนังสือ คำว่านิพพานมีคำแปลอย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการยากที่เราจะไต่ไปตามความหมายของตัวหนังสือ เพื่อให้ไปพบกับสภาพที่เป็นความสูงของวิญญาน ในขั้นสูงสุด ดังที่กล่าวมาแล้วได้จริง ๆ.

เพื่อกันฉงน ขอให้เข้าใจอีกอย่างหนึ่งว่า คำว่า “นิพพาน” ในภาษาบาลีนี้ มีความหมายได้ถึง ๓ ประเภท คือ ถ้าเป็นกิจยานาม คำว่า “นิพพาน” แปลว่า การดับสนิทของทุกข์หรือของกิเลส ถ้าเป็นนามตามธรรมดา แปลว่า ธรรมะ หรือเขตแดน หรือ สิ่งก็ได้ ซึ่งเป็นที่ดับสนิทของความทุกข์ทั้งปวง. แต่ถ้าเพ่งเล็งไปในลักษณะที่เป็นผล คำว่า “นิพพาน” นี้แปลว่า ภาวะของความที่จิตไม่ถูกทิ่มแทง ร้อนร็ด เป็นต้นนั่นเอง.

นิพพานนัยอย่างหนึ่ง หมายถึง กิริยา คือ กิริยาอาการที่ดับไปของความทุกข์หรือกิเลส. นิพพานในลักษณะอย่างนี้มีชั่วขณะจิตเดียว ได้แก่กิริยาดับของความทุกข์และกิเลส ซึ่งตามปรกติจะมีชั่วขณะจิตหนึ่งเท่านั้น; เสร็จแล้วก็หมดเรื่องกัน.

นิพพานนัยอย่างที่สอง คือ ธรรมะ หรือสิ่ง หรือเขตแดน อันเป็นที่ดับของความทุกข์. นิพพานในลักษณะอย่างนี้เป็นอนันตกาล คือ มีตลอดเวลา

ไม่มีต้นไม่มีปลาย ซึ่งหมายความว่า ธรรมะนี้ หรือสิ่งนี้จะมียุในที่ทั่วไปและไม่จำกัดเวลา, และพร้อมอยู่เสมอ ที่จะปรากฏแก่บุคคลที่ทำให้แจ้งได้ เพราะฉะนั้นจึงถือว่าเป็นอนันตกาล ไม่มีเวลาที่เกิดขึ้น หรือเวลาดับไป คือมีอยู่ตลอดกาลนั่นเอง.

นิพพานนัยอย่างที่สอง คำว่า “นิพพาน” ซึ่งหมายถึงผลที่ปรากฏแก่จิตนั้น หมายถึงภาวะที่ปรากฏอยู่ภายในใจของบุคคลที่บรรลุนิพพานนั้น คือภาวะแห่งความสงบเย็น หรือสะอาดบริสุทธิ์ หรือสว่างไสวแจ่มแจ้ง ถึงที่สุดจริงๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ก็คือ ภาวะที่ปราศจากการตบตี ทิ่มแทง แผลเผา เย็บเย็บ ร้อยรัด หุ้มห่อ ปิดบังครอบงำ โดยสิ้นเชิงนั่นเอง.

นิพพานมีความหมายได้ ๓ ประการ ดังนี้ และเราจะต้องศึกษา หรือทำให้แจ้งให้ปรากฏซึ่งนิพพานในลักษณะที่ ๓ อันเป็นวัตถุที่ประสงค์ในกรณีแห่งการยกวิญญาณให้สูงสุด. อาตมากล่าวได้ว่า ใครจะทำโดยวิธีใดก็ตาม โดยวิธีของศาสนาไหน หรือพลิกแพลงโดยวิธีใดๆ ก็ตาม, ถ้าเป็นไปเพื่อทำให้จิตใจหลุดพ้นจากภาวะที่ถูกตบตี ทิ่มแทง แผลเผา เย็บเย็บ ร้อยรัด หุ้มห่อ ปิดบังโดยประการทั้งปวงได้แล้ว, ก็เป็นอันว่า เป็นนิพพานในพระพุทธศาสนาทันทีโดยไม่ต้องสงสัย, ใครมีปัญญา มีวิธีอย่างไร ขอให้ทำไป โดยไม่ต้องเชื่อใครก็ได้ แต่อาตมาถ้อยยืนยันว่า แม้จะทำไปอย่างไร ก็จะไปมีหลักเกณฑ์ตรงตามวิธีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ ไม่ผิดแผกไปจากนั้นได้ เพราะพระองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติโดยครบถ้วนสิ้นเชิง โดยไม่มีวิธีใดนอกเหนือไปจากวิธีของพระองค์ได้ ถ้าหากว่า การกระทำนั้นเป็นไปเพื่อการปลื้มจิตให้พ้นจากภาวะที่เป็นการแผดเผา เป็นต้น ดังกล่าวแล้วได้โดยสิ้นเชิงจริงๆ.

เมื่อได้ชี้ให้เห็นว่าความสุดของวิญญานก็คือความสูงจนความทุกข์ครอบงำไม่ได้ หรือถ้าตั้งชื่อให้ ก็คือ “นิพพาน” นั่นเอง ดังนั้นแล้ว ขอให้พวกเราที่เป็นครูทุกคนเข้าใจว่า พุทธศาสนานั้นเป็นวิธีที่จะยกจิตใจสูงอย่างครบถ้วน. เมื่อครูมีหน้าที่ ที่จะยกจิตหรือวิญญานของสัตว์โลก หรือของโลกให้สูง ก็ย่อมจำเป็นที่จะต้องสนใจ ในหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งนับเป็นเรื่องยืดยาวเรื่องหนึ่ง. อาตมาไม่สามารถจะบรรยายได้ในเวลาที่จำกัดไว้เพียงเท่านี้ จะต้องถือโอกาสอื่นถ้าหากมี สำหรับบรรยายในหลักของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ.

ในที่นี้ เป็นการกล่าวได้โดยละเอียด ก็แต่ผลที่มุ่งหมาย ซึ่งจะเป็นเครื่องให้เกิดกำลังใจสำหรับผู้ที่จะศึกษาและปฏิบัติพระพุทธศาสนา และโดยเฉพาะก็คือ ผู้ที่เรียกตัวเองว่าเป็นครู อันจะต้องทำตนให้สมกับอุดมคติของคำว่าครู คือเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่เป็นปูชนียบุคคลของโลก เป็นแสงสว่างของโลก เป็นผู้ยกโลกขึ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง เป็นผู้อยู่เหนือฐานะแห่งการที่จะถูกเรียกว่าผู้ประกอบอาชีพ, ซึ่งเมื่อครูผู้ใดมองเห็นอุดมคติข้อนี้แล้ว ย่อมพร้อมที่จะเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างได้ด้วยความสมัครใจ, เพื่อบำเพ็ญหน้าที่ของครูให้ครบถ้วนถูกต้องได้. ในที่สุดก็จะเป็นการสมคล้องกันกับการที่ตนเป็นพุทธบริษัท และนับถือพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่บุคคลอื่นจนเป็นปูชนียบุคคลของโลกได้จริงๆ.

อาตมาในฐานะที่เป็นครูด้วยกัน ขอวิงวอนให้ครูทุกคนจงสนใจในอุดมคติของคำว่าครูดังที่ได้กล่าวมาแล้ว, ซึ่งเป็นอุดมคติที่เขาใช้กันอยู่ในสมัยพุทธกาล และเป็นอุดมคติที่ตรงตามความหมายของคำๆ นี้, และตรงตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้า, เป็นอุดมคติเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่าน

ทรงมี คือทรงเป็นบรมครูของโลก ก็เพื่อยกสถานะทางวิญญาณของโลกให้สูงดังที่กล่าวมาแล้ว. ความสนใจอันนี้จะเป็นการเตรียมสำหรับเกิดกำลังใจ ในการที่จะเป็นครูและเป็นต่อๆ ไป จนถึงกับเป็นบรมครูชั้นใดชั้นหนึ่งได้จริงๆ.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวาระแรกนี้ไว้เพียงเท่านี้ เพื่อให้ครูทุกคนนำไปใช้ในการทำที่พึงของตน ในการเปลื้องคนออกเสียจากความเป็นลูกจ้าง เพื่อไปเป็นปฐนียบุคคล; และเพื่อปลดเปลื้องอาชีพครูเสียจากความเป็นเรือจ้าง แต่ให้กลายเป็นพาหนะ ที่จะขนส่งตัวในโลกให้พ้นจากอันตราย ซึ่งกำลังย่ำยีสัตว์โลกทั้งหลายอยู่ในบัดนี้. **เราต้องพึงพาอาศัยสติปัญญาความรู้ของบรมครู คือพระพุทธเจ้า** เพราะว่าเราไม่จำเป็นจะต้องเสียเวลาไปคิดค้นเอง. โลกเราต้องพึงพาอาศัยธรรมะอันประเสริฐอยู่ข้อหนึ่ง กล่าวคือความเมตตากรุณาต่อกันและกัน ; แต่ปัญหายุ่งยากมันอยู่ที่ว่า ไม่รู้จะเอาความเมตตากรุณามาแต่ไหน ทุกคนมีความเห็นแก่ตัว. ถ้าวิธีใดทำให้เกิดความเมตตากรุณาได้ นั่นจะเป็นความปลอดภัยของมนุษย์ในโลกเรา. วิธีของพระพุทธเจ้ามีแต่สอนให้ทำลายการเห็นแก่ตัวตนตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ซึ่งเมื่อถึงขั้นสูงสุด คือเป็นพระอรหันต์แล้ว ย่อมหมดความมีตัวตนที่จะเห็นแก่ตนนั้นโดยสิ้นเชิง จึงเป็นวิธีที่พึงได้ คือว่าจะทำให้เกิดความเมตตากรุณาต่อกันและกันได้อย่างแท้จริง คืออย่างบริสุทธิ์ ไม่ต้องไปฝากไว้กับสิ่งอื่น ไม่ต้องไปเห็นแก่ค่าจ้างรางวัลอย่างอื่น แล้วจึงจะเมตตากรุณาต่อกันดังนี้ ฉะนั้น เราจะต้องหันหน้าเข้าหาพระพุทธเจ้า ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางของพระองค์ ยกจิตขึ้นมาให้สูงตามแนวทางของพระองค์ จึงจะช่วยกันทำโลกนี้ ให้มีสันติสุขได้ สมตามความมุ่งหมายแห่งการศึกษาของโลกเรา หรือสมตามความมุ่งหมายของความเป็นครูของโลกเรา.

ขอให้ครูทุกคนจงเห็นแก่ความเป็นครูของตน แล้วนำอุดมคติและ
เหตุผลเหล่านี้ไปพิจารณาด้วยดีเถิด จะประสบผล คือจะมีความสุข
สงบเย็น ปิติปราโมทย์ บันเทิงเรีงรื่น ในหน้าที่ของตน พร้อมกับประสบผล
เป็นปฐนียบุคคลของโลก โดยลักษณะที่กล่าวมาแล้ว.

ขอจงประสบความสุขสวัสดิ์ ในหน้าที่ของตนทุกๆ คนเถิด. อาตมา
ยุติการบรรยายเพียงเท่านี้ พร้อมด้วยความหวังว่า ในโลกเรา^{นี้} จักมี^{ใคร}ครูตาม
อุดมคติที่กล่าวแล้วเลยตลอดกาล.

ปาฐกถา

เรื่อง

บรมธรรม

พระราชชัยกวี (พุทธทาส อินทปณฺโญ)^๑

บรรยาย ณ โรงเรียนสัมมาชีวศิลปมูลนิธิ

๓ กรกฎาคม ๒๕๐๕

ท่านผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การพบกัน หรือการบรรยายในสันนี้ ขอให้ถือว่าเป็นเรื่องคุยเล่น
ในบรรดาผู้ที่มีความสนใจในเรื่องราวของครู หรือผู้ที่เป็นครูตดโดยเฉพาะ ; แต่ว่า
เราจะคุยกันเล่น เรื่อง **บรมธรรม**. อาตมาเห็นว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ควรสนใจ
หรือควรเข้าใจ และควรเอาหลักการมาปฏิบัติด้วย สำหรับผู้ที่เป็นครู หรือผู้อื่น
ที่มีลักษณะคล้ายกัน คือมีหน้าที่ช่วยกันทำโลกนี้ ให้มีความสว่างไสว.

สิ่งที่เรียกว่า “**บรมธรรม**” นี้ ฟังดูก็อาจจะรู้สึกขบขันก็ได้ เพราะ
เราต้องใช้คำนี้เพื่อประหยัดเวลา และเพราะว่า เป็นคำที่เขาใช้กันอยู่ทั่วไปในโลก
ของนักจริยธรรม หรือนักจริยปรัชญา ; และคำๆ นี้ก็เป็นคำที่ใช้กันมาแล้วตั้งแต่

---

๑ พุทธทาสภิกขุ บรรยายสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็น พระราชชัยกวี

พุทธกาล. จะให้เข้าใจง่าย ๆ ก็ต้องพูดถึงความหมาย หรือความมุ่งหมายของ คำๆ นี้ ซึ่งเราจะได้อธิบายกันให้ละเอียด.

บรมธรรม ก็ แปลว่า **ธรรมสูงสุด** หรืออย่างยิ่ง ; เดียวนี้ในวงจริยธรรมทั่วไปนั้นเขาไม่ได้ใช้ภาษาบาลีอย่างนี้ เขาใช้คำสากลสำหรับทุกชาติทุกภาษา โดยเฉพาะก็คือ ภาษาลาติน, เพราะฉะนั้นจึงมีคำภาษาลาติน ที่ใช้กันอยู่ในวงนักจริยธรรมเป็นคำสั้นๆ ว่า Summum Bonum แล้วก็ให้อธิบายว่า :- **สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์อาจจะได้** ในทันตาเห็นนี้:- The utmost goodness that man can get in this very life นี่เป็นสากลของทุกชาติทุกภาษา ในวงของนักจริยศึกษา หรือนักจริยธรรม ; แล้วเขาก็ยุติกันว่าเป็นของ ๔ ประการ, ของดีที่สุด นี้เรียกสั้นๆ ว่า The highest goodness มีอยู่ ๔ ประการคือ:- ความสงบสุข Happiness หรือ Blissfulness, แล้วก็ความเต็มบริบูรณ์ Perfection, แล้วก็หน้าที่ คือ Duty, และความหวังดี Good will รวมเป็น ๔ ประการด้วยกัน นี้เรียกว่า Summum Bonum หรือบรมธรรม. ในวงพุทธศาสนานี้ พวกนักจริยธรรมของโลกสมัยนี้ เขาพากันยุติว่า พุทธศาสนานี้ มีนิพพานเป็น Summum Bonum ก็เป็นอันว่า หมายถึงความสุขนั่นเอง ในข้อแรก ๔ ข้อนั้น ซึ่งมีในพุทธศาสนา ; แต่ว่าอีกสามข้อเราก็มี.

ที่นี้เราลองคิดถอยหลังไปยังที่มาของคำว่า “**บรมธรรม**” เช่นประโยคที่มีกล่าวกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลว่า :- อหิงสา ปรมิ ธมฺโม ซึ่งแปลว่า **อหิงสา คือบรมธรรม** ; ปรมิ ธมฺโม นั่นคือบรมธรรมตรงรูปศัพท์อยู่แล้ว, แล้วสิ่งที่ปรมิ เร็วเกินไปว่า เบียดเบียนนี้มันเป็นเรื่องสั้นๆ ง่ายๆ ต่ำ ๆ มันจะเป็นถึง **บรมธรรม**ได้อย่างไร. นี่ต้องขอให้นักศึกษาสนใจอีกสักชนิดหนึ่งว่า ถ้าท่านเคยศึกษาภาษาบาลี หรือธรรมในพุทธศาสนาบ้างแล้วก็พบว่า คำว่า “อหิงสา” นี้

เป็นคำที่ใหญ่หลวงมาก มันแปลง่าย ๆ ว่าไม่เบียดกันก็จริง แต่ไม่ใช่หมาย
เพียงไม่เบียดเบียน ไม่ทะเลาะวิวาท ตามที่เราเข้าใจกัน.

คำว่า “เบียดเบียน” นี้ มันหมายถึงไม่เบียดเบียนผู้อื่น และไม่
เบียดเบียนตนเองด้วย, และในที่สุดก็หมายถึงไม่เบียดเบียนตนเอง; เพราะ
คนเราถ้าไม่เบียดเบียนตนเองแล้ว ย่อมไม่เบียดเบียนผู้อื่น. การเบียดเบียน
ตนเองนั้น มันเบียดเบียนด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง, เบียดเบียนด้วย
กิเลสของผู้นั้นเอง. เมื่อมีความโลภ ความโกรธ ความหลง เข้ามาเบียดเบียน
ตนเองแล้ว มันก็เบียดเบียนผู้อื่น ; ถ้าไม่มีโลภ ไม่มีโกรธ ไม่มีหลง คือไม่
เบียดเบียนตนเองแล้ว มันก็คือนิพพาน. เพราะฉะนั้นการที่ไม่เบียดเบียนตนเอง
โดยประการทั้งปวงหรือสิ้นเชิงแล้วนั้นแหละ มันคือนิพพาน ซึ่งแปลว่า ไม่มีทุกข์เลย.

ที่เราเบียดเบียนตนเองนั้น มันละเอียดมาก ยากที่จะมองเห็น, โดย
เฉพาะอย่างยิ่ง คือความโลภ ความหลง - คืออวิชชา ทำตัวเองให้ลำบากเป็นทุกข์;
และส่วนที่ละเอียดนั้น คือ เป็นทุกข์โดยไม่รู้สึกรู้สึ ; เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถ
ที่จะขจัดปัดเป่าออกไปได้ จึงเป็นการเบียดเบียนอยู่อย่างเร้นลับตลอดเวลา. เพราะ
ฉะนั้นถ้าเราเอาความทุกข์คือการเบียดเบียนนี้ออกไปได้หมด มันก็คือนิพพานนั่นเอง ;
เราจึงเห็นได้ว่า คำว่า “อหิงสา” คือความไม่เบียดเบียนนี้ มันหมายได้ตั้งแต่ความ
เบียดเบียนเล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นไปจนถึงไม่เบียดเบียนอย่างใหญ่หลวง, และไม่เบียดเบียน
อย่างลึกซึ้งที่สุด จนถึงไม่เบียดเบียนตนเองด้วย ความโลภ ความหลง อย่างนี้จะเป็น
บรมธรรมได้หรือยัง ก็ลองคิดดู.

และเพราะเหตุนี้ นักจริยธรรมของโลก ทุกชาติทุกภาษา เมื่อศึกษา
พุทธศาสนา จึงออกอุทานว่า : “นิพพานในพุทธศาสนา นั้นแหละคือ Summum

Bunum ของพุทธศาสนา” แล้วเราก็เห็นด้วย ; นี่เรียกว่า บรมธรรม. เราจึงยกเอา *บรมธรรม* นี้ มาคุยกันเล่นในวันนี้.

ท่านอาจจะถามว่า ; **บรมธรรมนี้ มันเนื่องอะไรกันกับครู?** ถ้าถามอย่างนี้แล้วก็น่าคิด เพราะคล้ายๆ กับว่า ไม่รู้จักตัวเองที่เป็นครู. เพราะว่า ผู้ที่รู้จักตัวเองว่าเป็นครูมีความหมายหรืออุดมคติอย่างไร ก็จะต้องได้ทันทีว่า :- **“ครูมีหน้าที่นำคนไปสู่บรมธรรม”.** ครูนั้นไม่ใช่ใครอื่น ในโลกนี้ครูนั้นก็คือ **ผู้ที่นำคนไปสู่บรมธรรม.**

อาตมาได้เคยกล่าวในที่หลายแห่ง หลายคราวมาแล้วว่า : ครูคือ spiritual guide – คือผู้นำทางวิญญาณ. ครั้งแรกก็ได้รับการหัวเราะเยาะเย้ยอยู่บ้าง ; แต่เดี๋ยวนี้ก็ดูเหมือนจะเห็นด้วยอยู่มากขึ้น ว่า : **ครูนี้เป็นผู้นำทางวิญญาณ.** เรามุ่งหมายในเรื่องทางวิญญาณก็เพราะว่า มันสำคัญกว่าทางร่างกาย. ผู้นำในทางร่างกาย หรือทางพื้นแผ่นดิน เดินทางด้วยเท้า หรืออะไรนี้ ไม่ลึกซึ้ง หรือไม่สูงสุดอะไร ; ถ้าเป็นการนำในทางวิญญาณแล้ว ก็นับว่าสูงสุดมากที่สุดทีเดียว ; เพราะว่า วิญญาณเดินถูก ทางนั้น มันหมายความว่า เดินไปถึง summum bunum หรือบรมธรรมได้โดยง่าย.

ครูบางคนอาจจะคิดว่า สอนหนังสือ ก ข ก กา อยู่ที่นี่ มันจะเป็นการนำ ทางวิญญาณได้อย่างไร? นั่นมันอาจจะไปด้วยว่า เขาไม่คิด หรือมองกันคร่าวๆ สะเพร่าเกินไป. ที่ถูกแล้วเราต้องตั้งต้นด้วยการให้รู้หนังสือ วิญญาณจึงจะสูงขึ้น หรือเดินไปสู่จุดหมายปลายทางตามลำดับได้. วิญญาณที่ไม่รู้หนังสือนั่นก็เรียกว่า มันยังโง่มาก มันยังดิบมาก มันยังต่ำมาก ; เพราะฉะนั้นจึงเริ่มต้นไปด้วยการให้รู้หนังสือ ซึ่งเป็นแสงสว่างขั้นแรก ; ถึงแม้จะยังสอน ก ข ก กา

อยู่ ก็ยังเรียกได้ว่า เป็นผู้เฝ้าในทางวิญญานนั่นเอง. แต่ต้องมุ่งหมายว่า นำกันไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง, ไม่ใช่เพียงแต่ว่า รับจ้างสอนหนังสือหากินไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ; นั่นไม่ใช่อุดมคติของคุณ. **อุดมคติที่แท้จริง ก็จะต้องอุทิศชีวิต เพื่อนำบุคคลในโลกไปสู่จุดหมายปลายทาง คือ บรมธรรม** อย่างที่กล่าวแล้ว.

ที่นี้เราลองพูดกันถึง คำว่า “ธรรม” ดูบ้าง. คำว่า ธรรม หรือ ธรรมะ นี้ พูดกันดูบ้าง เพื่อจะเข้าใจคำว่า บรมธรรม. คำว่า “ธรรม” ในพระพุทธศาสนา หรือในภาษาบาลีก็ตาม เป็นคำที่ประหลาดมาก คนที่อวดดีที่สุดเท่านั้น ที่จะพูดได้ว่า เราเข้าใจธรรมะ หรือเรารู้จักธรรมะ. ส่วนที่เป็นนักศึกษาแท้จริงแล้วจะงงไปหมด ในข้อที่ว่า ที่เรียกว่า **ธรรมะ นี้ คืออะไร ?** บัญญัติบทนิยามว่าอะไร หรือถ้าจะแปลออกมาเป็นภาษาไทยจะแปลว่าอะไร ? และถ้าจะแปลเป็นภาษาต่างประเทศ เช่นภาษาอังกฤษนี้ คำว่า ธรรมะจะแปลว่าอะไร ? ท่านจะเห็นได้ว่า ภาษาไทยก็ไม่มีปัญญาที่จะแปล คำว่า “ธรรม” ออกมา, เราต้องใช้คำเดิมว่า “ธรรม” เป็นภาษาบาลีไปตามเดิม, ถ้าแปลเป็นไทยมันแปลไม่ได้แน่ โชคดีที่ว่าบรรพบุรุษของเราไม่ได้แปลคำนี้, ใช้คำว่า ธรรม มาแต่เดิม.

พวกชาวต่างประเทศ ที่จะแปลเป็นภาษาอังกฤษ เป็นต้น ครั้งแรกๆ ก็พยายามแปลกันไปว่า law กฎบ้าง หรือ norm บทบัญญัติ, อะไรบ้าง ; รวบรวมดูแล้วตั้ง ๓๐ กว่าคำ แล้วก็ไม่พอสักคำเดียว. ผลสุดท้ายก็ยอมแพ้ ให้คำว่า “Dhamma” ใช้กันจนชินไป, จนคำว่า Dhamma หรือ Dharma ก็เข้าไปอยู่ในพจนานุกรมของภาษาต่างประเทศไปเช่นเดียวกับคำว่า “ธรรมะ” เป็นคำในภาษาไทย, อยู่ในพจนานุกรมไทย. นี่จึงดูความยากลำบากอันแรกที่สุด ที่เกี่ยวกับความหมายของคำว่า ธรรม.

ในทาง ภาษาบาลี นั้น “ธรรม” หมายถึงทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไรเลย ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมะ; อย่างที่จะกล่าวว่า แม้แต่เมื่อดูณไม่มีค่าอะไร ก็เรียกว่า ธรรมะ, และเลยไปจนกระทั่งถึงเรื่องทางจิตใจ ทางวิญญาณ ความสุข ความทุกข์ การประพฤติ การปฏิบัติ ผลของการปฏิบัติ กระทั่งมรรค ผล นิพพาน ก็รวมอยู่ในคำสั้นๆ เพียงคำเดียวว่า ธรรมะ. นี่เราจะใช้คำแปลในภาษาไทยว่าอะไรก็ลอง คิดดู; ผลสุดท้ายมันก็ไม่มีคำ ก็ต้องใช้คำว่า ธรรมะ แล้วก็แบ่งเป็นหมวดๆ หมวดๆ อย่างนี้:-

- ธรรมะที่หมายถึงคำสอน, - ธรรมะที่หมายถึงความจริง ความยุติธรรม, - ธรรมะที่หมายถึงเหตุ, - ธรรมะที่หมายถึงผล, - ธรรมะที่หมายถึงปรากฏการณ์ทุกสิ่งในโลกนี้; แบ่งเป็นหมวดๆ กันไป ก็ยังไม่ได้ประโยชน์เป็นที่พอใจ; จึงยังเหลือคำนิยามที่ใช้กันมากอยู่คำหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ใช้กันแพร่หลาย จนเกือบจะถือได้ว่า เป็นที่รับรองต้องกันหมด คือคำนิยามที่พวกสมาคม Theosophy เริ่มใช้นำขึ้นก่อน; แล้วต่างคนก็พลอยเห็นตาม แล้วในวงชาวพุทธก็พลอยเห็นตาม, และให้ความหมายของ “ธรรมะ” คำนั้น ว่า :-

“แนวปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ทุกชั้นทุกตอน จำเพาะๆ แก่ทุกๆ ชั้น ทุกๆ ตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา”. เขาใช้คำว่า :- The course of conduct right for a man - เหมาะสำหรับมนุษย์ถูกสำหรับมนุษย์, at the particular state of his evolution เหมาะสำหรับมนุษย์ทุกๆ ชั้น เฉพาะชั้นเฉพาะระดับแห่งวิวัฒนาการของเขา, กล่าวคือ ความเจริญในความเป็นมนุษย์. **ระเบียบปฏิบัติอันใดที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ทุกๆ ชั้นแห่งวิวัฒนาการของเขา นั้นแหละคือธรรมะ**; คำว่า “ธรรมะ” ใช้บทนิยามอย่างนี้.

ที่นี้ เรามามองดู, เราคนไทย หรือว่านักภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต อะไรก็ตาม, ไปพิจารณาดู ที่เขาใช้กันอย่างนี้ก็พลอยเห็นด้วย คล้ายๆ กับว่า

ยอมแพ้ว่าเขาบัญญัติได้ดีกว่าเรา, ยุติกันทั่วไปอย่างนี้ในวงพุทธบริษัททั่วโลก ซึ่งหมายถึงชาวต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่. ในเมืองไทยเราอาจจะนอนหลับ ไม่ฝัน **ในการที่จะบัญญัติคำว่า ธรรมะ ว่าอะไรอย่างนี้** ไม่เคยนึก ไม่เคยคิด ไม่รู้ไม่ซึ่ ยังนอนหลับอยู่ก็ได้ ; แต่ก็นำมาคุยให้ฟังว่า เดียวนี้ทั่วโลกเขายุติกันอย่างนี้ หรือบัญญัติอย่างนี้ ซึ่งนับว่าเหมาะสมมาก.

ขอให้นึกดูเถอะว่า สิ่งที่เป็นระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสมแก่มนุษย์ทุกๆ ชั้น ที่เราจะไต่ก้าวไปในวิวัฒนาการของมนุษย์ ; เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า **“ธรรมะ”** นี่มันจึง **จำเป็นแก่มนุษย์อย่างยิ่ง ยิ่งกว่าข้าวปลาอาหาร**. ถ้าพวกเรารู้สึกกันอยู่อย่างนี้ก็นับว่าวิเศษ. ลองนึกดูถึงศาสนาอื่น ลัทธิอื่น เช่น พระเยซูได้กล่าวปรากฏอยู่ในตอนหนึ่งของคัมภีร์มีททาย ที่ว่า ซาตานบอกให้พระเยซูเนรมิตก้อนหินก้อนหนึ่งซึ่งเห็นอยู่ต่อหน้านั้นให้เป็นก้อนขนบปัง ; พระเยซูบอกว่า “ป่วยการ ; เพราะว่าคนเราไม่ได้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยก้อนขนบปัง, แต่คนเรามีชีวิตอยู่ด้วยการประพฤติให้ถูกต้อง ให้ตรงต่อคำสั่งของพระเจ้าทุกๆ คำ” อย่างนี้.

การที่จะมีชีวิตอยู่ โดยให้ตรงตามคำสั่งของพระเป็นเจ้าทุกๆ คำ นั้น เป็นความหมายที่ใช้ได้ทั่วไป แม้ในทุกๆศาสนา, คือว่าไม่ได้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร. คำว่า “ขนบปัง” นั้นหมายถึงอาหาร แต่มีชีวิตอยู่ได้ ด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้อง ตรงตามหลักธรรมทุกคำนั้นมากกว่า. หมายความว่า ถ้ามีชีวิตอยู่ได้เพียงด้วยอาหารเท่านั้น มันก็เป็นเหมือนสัตว์ชนิดหนึ่ง เหมือนกับ หมูหมา กาไก่ นี่จะดีอะไร, มันก็เหมือนกับไม่มีชีวิต ; ต่อเมื่อมีชีวิตประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ในลักษณะอย่างที่ว่านั่นแหละ จึงจะเรียกว่ามีชีวิต เพราะฉะนั้นจึงถือว่ามีชีวิตอยู่ได้ด้วยธรรมะ, เพราะธรรมะ ; เราจึงสนใจ.

ต่อไป เรามาคุยกันให้เห็นว่า คำว่า “ธรรม” นี่มันลึก หรือมันกว้างพอดูอยู่เหมือนกัน. อย่าไปทำเล่นกับคำๆ นี้ ควรจะให้ความสนใจแก่คำนี้เป็นพิเศษ ;

พวกเรามักจะคิดอะไรตื้นๆ เข้าถึงความหมายตื้นๆ แล้วก็นอนใจเลย จะยกตัวอย่างให้ฟัง ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ค่อนข้างจะน่าขันอยู่บ้างเหมือนกัน อย่างเช่น บทโคลงบทหนึ่งที่เราได้ยืมชินหูกันมาก ว่า :-

ใดใดในโลกล้วน	อนิจจัง
คงแต่บาปบุญยัง	เที่ยงแท้
คือเงาติดตามตัว	ตึงแน่น อยู่หนา
ตามแต่บุญบาปแล้ว	ก่อเกื้อรักษา.

โคลงอย่างนี้ บอกว่า บาปกับบุญ เท่านั้นเป็นของเที่ยง ; ใครๆ ก็เห็นด้วย เออ ออ กันไปหมด, ยึดมั่นในเรื่องบาปเรื่องบุญเป็นของเที่ยง ; เพราะว่าเขาว่า :- **ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง, คงแต่บาปบุญยัง เที่ยงแท้.** บุญบาปเท่านั้น เที่ยงแท้, นอกนั้นอนิจจัง. นี่นับว่าเป็นกวีที่ไม่รู้ธรรมชาติของ **พระพุทธเจ้า** เขียนโคลงบทนี้. ถ้าอย่าง **พระพุทธเจ้า** ท่านว่า : **บุญ กับ บาป มันก็เป็นของไม่เที่ยง, ไม่เที่ยงเหมือนกับสิ่งทั้งหลาย. แต่มันยังมีสิ่งที่เที่ยง, เที่ยงจริงๆ คือสิ่งที่ไม่ใช่บุญไม่ใช่บาป หรือเหนือบุญเหนือบาป** ที่นี้เราไม่เคยสนใจถึงสิ่งที่เที่ยง ที่แท้นั้น ; เราก็ต้องเอาบุญและบาปนี้เป็น นิจจัง – หรือเป็น สิ่งเที่ยงแท้ แล้วก็ยึดมั่นถือมั่น ; เป็นกันอยู่อย่างนี้.

นี่มันถูกหรือยัง? มันก็จะถูกบ้าง ไม่ผิดเสียทีเดียว, มันถูกบางส่วน แต่เป็นส่วนน้อย. หรือว่า นี่เป็นหลักพุทธศาสนาหรือยัง? มันไม่สามารถจะยอมรับว่า นี่เป็นพุทธศาสนา ; เพราะพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนอย่างนี้ ท่านสอน **สิ่งที่เที่ยงแท้จริงๆ : ได้แก่บรมธรรมคือนิพพาน**, นี่มันไม่ใช่บุญไม่ใช่บาป ที่มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่ง แล้วก็โยกเยกคลอนแคลนไปตามเหตุตามปัจจัย. เพราะว่า ถ้ามันเป็นสิ่งที่เที่ยงจริง เราคงสร้างมันขึ้นไม่ได้ หรือมันไม่หมดสิ้นไปได้ ; แต่สร้างขึ้นก็ได้ หมดสิ้นไปก็ได้ แล้วจะว่าเที่ยงแท้อย่างไร.

ที่ยกเอามานี้ไม่ใช่เจตนาจะประณาม หรือติเตียนอะไร ไม่ใช่เลย ; แต่เพื่อให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายสังเกตดำรับตำรา ลัทธิคำสอนอะไร ที่ยึดถือกันอยู่ในเวลานี้ มันยังไม่ถูกต้องโดยสมบูรณ์, มันอาจจะถูกน้อยเกินไปก็ได้. เพราะฉะนั้นถ้าถามว่า **สิ่งอะไรที่เที่ยงแท้?** มันก็ต้องตอบว่า ความไม่มีกิเลส หรือพระนิพพาน หรือที่เขาเรียกกันว่า **“สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะต้องถึงให้ได้ในวาระสุดท้าย”**, หรือเรียกสั้นๆ เป็นสากลว่า Summum Bonum นั่นเอง. เพราะฉะนั้นเราจึงพูดว่า **ความหมดกิเลส** ไม่ต้องการทั้งบุญ ไม่ต้องการทั้งบาป **ไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งบุญทั้งบาป** นั่นแหละเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้, เป็นสิ่งสูงสุดจุดหมายปลายทาง ; จริงหรือไม่จริงก็ไปคิดศึกษาเรื่อยๆ ก็แล้วกัน จะพบได้เองในวันหนึ่ง. ในที่นี้จึงมุ่งหมายความไม่มีกิเลสเป็นที่หมายก่อน ว่าเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้เป็นจุดหมายปลายทาง.

ในตอนนี้อาจจะแนะนำถึงข้อที่เราอาจจะนำไปอธิบายแก่เด็กๆ หรือแก่คนที่น้อยการศึกษา โดยวิธีง่ายๆ เช่นว่า :- ตามวิถีของทางโลก วิชาคณิตศาสตร์ เลขง่ายๆ เช่นบวก ลบ อย่างนี้ ; ลองตั้งโจทย์ตั้งสูตรดูว่า จิตใจ+ร่างกาย+กิเลส มันได้ผลเป็นว่า เขาต่อกักรอ ; มีอะไรมายั่วให้รักก็รัก, รู้สึกว่ามีผู้ด่า มีผู้ถูกด่า แล้วก็มีเรื่องมีราวไปทีเดียว. ถ้ามีแต่ จิตใจ + ร่างกาย + ๐ คือไม่มีกิเลส, มันก็มีผลตรงกันข้าม คือ เขาด่าไม่โกรธ ไม่รู้สึกว่ามีผู้ถูกด่า หรือมีผู้ด่า, และไม่มีการด่าไปด้วยเลย ; การด่าก็ไม่มี คนด่าก็ไม่มี ผู้ถูกด่าก็ไม่มี ถ้ามันมีแต่ร่างกายบวกกับจิตใจล้วนๆ ไม่มีกิเลสบวกเข้าไปด้วย. แต่ถ้ามันมีกิเลสบวกเข้าไปด้วยแล้ว มันจะมีผลลัพธ์เป็นการด่า มีคนด่า มีผู้ถูกด่า ; เรื่องราวที่เป็นวิฤตการณ์ ก็เกิดขึ้น มันต่างกันอยู่อย่างนี้ ; นี่เราจะสอนเด็กให้รู้คุณค่าของการไม่มีกิเลสได้ด้วยการสอนเลขอย่างนี้ ; ให้เขาเห็นชัดว่า ในการที่เราเดือดร้อนกันอยู่ ด่ากันอยู่ หรือทะเลาะวิวาทกันอยู่ นี่ก็เพราะมีอันนี้. เอาออก

ไปเสีย มันก็เหลือแต่กายกับใจบริสุทธิ์ ซึ่งชอบเรียกกันว่า “จิตว่าง” ; เพราะว่ามี
 ไม่มีความคิดนึกที่เป็นกิเลส มีแต่สติปัญญา.

ข้อนี้เราหมายความว่า ถ้ามีแต่กายกับใจล้วนๆ **อย่ามีกิเลสแทรก**
เข้ามาแล้ว จะมีแต่สติปัญญา ; เพราะว่า จิตเป็นแต่ธาตุที่รู้ มีความรู้อยู่ใน
 ตัวมันเอง. เดียวนี้มันรู้ไม่ได้ เพราะกิเลสมันมาทับเอา มันมาหุ้มเอา ;
 ถ้าเอาออกไปเสียมันรู้ได้ด้วยตนเอง. เพราะฉะนั้นเบญจขันธ์บริสุทธิ์คือกายกับใจ
 ที่สะอาดบริสุทธิ์ไม่มีกิเลส นั่น มันรู้อะไรของมันเอง มันทำอะไรของมันเองได้
 แล้วไม่มีความทุกข์เลย. อย่าไปเข้าใจว่า ต้องเอาอะไรมาบวกอีก ; ในลัทธิ
 ธรรมชาติของจิตแท้ ๆ นั้น มีความรู้ได้ตามธรรมชาติของมัน. เพราะฉะนั้น
 เราจึงเห็นได้ว่า บรรดาเรื่องราวต่างๆ ที่มันบังเกิดขึ้นได้ในโลกนี้นั้น มันไม่มี
 อะไร นอกจากกิเลส. ถ้าไม่มีกิเลสเสียอย่างเดียวนั่นแหละ มันไม่มีเรื่อง,
 มันไม่มีปัญหายุ่งยาก. เรื่องราวต่างๆ ที่มันเป็นปัญหายุ่งยาก มันเป็นเรื่องของ
 กิเลสทั้งนั้น.

พวกเราควรจะรู้สึกไว้ว่า คือเราไม่อาจจะด่า และเราไม่อาจจะรู้สึกไว้ว่า เรา
 ถูกด่า เพราะว่าเรากลับกิเลส, เรากลับจะเป็นไปในวิถีทางของกิเลส. เราจึงไม่
 สามารถจะด่าเขา และเราไม่สามารถจะรู้สึกไว้ว่าเขาด่าเรา เพราะเรากลับกิเลส ซึ่งเป็น
 สิ่งที่น่ากลัวที่สุด. ขอให้เราสนใจไปในลักษณะที่ตรงๆ ง่ายๆ หรือชัดเจนอย่างนี้.
 เพราะฉะนั้นสิ่งที่เป็นตัวเรื่องตัวราวที่น่ากลัวที่สุดก็คือ กิเลส ; เราเรียกว่า กิเลส,
 พวกอื่นเขาจะเรียกว่า พญามาร หรือซาตาน อะไรก็สุดแท้ มีมากชื่อ. แต่เรา
 ชาวพุทธ เรียกสั้น ๆ ตรง ๆ ว่า **กิเลส เป็นสิ่งที่มีพิษฤทธิ์ร้าย ; เราควร**
จะกลัวยิ่งกว่าสิ่งใดๆ หมด ในบรรดาสิ่งที่กลัวๆ กัน. เขาไปกลัวอะไรกันก็ไม่รู้
 จนนอนไม่หลับ จนเป็นโรคเส้นประสาท วิกลจริตกันก็มี ; คนบางประเทศ

กลัวลัทธิคอมมิวนิสต์ นอนไม่หลับ จนต้องเข้าโรงพยาบาลโรคจิตกันก็มี. มันเป็นเรื่องน่าขบขันยิ่งขึ้นไปอีก **สิ่งที่ควรกลัวอย่างยิ่งกลับไม่กลัว.**

ถึงตอนนี้อยากจะเล่าให้ฟังสักนิดหนึ่งว่า มีชาวต่างประเทศคนหนึ่งไปถึงสวนโมกข์ฯ ไปด้วยความลำบาก ไปคุยกันพอค้นเคยกันดีแล้ว เขาก็เผยจุดประสงค์ที่แท้จริงว่า ขอให้ช่วยกันต่อต้านคอมมิวนิสต์. เขาว่า เดียวนี้คอมมิวนิสต์เป็นภัยของโลก ขอให้ช่วยกันต่อต้าน ; โดยเฉพาะพวกที่เป็นบรรพชิตในศาสนานี้จะเหมาะสมที่สุด. อาตมาบอกเขาว่า : พวกเราที่นี่ **กลัวกิเลสยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์** แล้วต่อมาเขาก็เลยไม่มาเยี่ยมมารายเราอีกเลย. เขาไม่มาเกี่ยวข้องกับเราอีกเลย เพราะว่าเรากลัวกิเลสยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์. นี่แสดงว่าเขาไม่สนใจเรื่องกิเลส เขาสนใจเรื่องตัวเขาที่กลัวคอมมิวนิสต์ แล้วจะไปดึงเราเป็นเพื่อนเขา เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งเราไม่รู้สีกว่าน่ากลัว.

ถ้าเราเข้าใจว่า **อันตรายทั้งหลายเหล่านั้นมาจากกิเลส** แล้วเราต่อต้านกิเลส เล่นงานกิเลสกันเสียไม่ดีกว่าหรือ ; เพราะว่าแม้แต่ลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือลัทธิอะไรที่จะร้ายไปกว่าคอมมิวนิสต์ก็ตาม ถ้ามันเป็นเรื่องวุ่นวายโกลาหลแล้ว มันล้วนแต่มีมูลมาจากกิเลสทั้งนั้น, มันมีต้นตออยู่ที่กิเลสทั้งนั้น ; เราจึงตรงไปเล่นงาน ทำลายที่ต้นตอที่ดีกว่าหรือ, มันถูกกว่า และมันจริงกว่า; เพราะฉะนั้นการที่เขาไม่มาอยู่กับเราอีกเลย เพราะว่าเรากลัวกิเลส ยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์นี้ มันก็เป็นการแสดงกิเลสของเขานั้นอีกเหมือนกัน.

นี้จะเห็นได้ว่า อะไรๆ มันไม่พ้นไปจากเรื่องกิเลส ขอให้เราสนใจกันให้มากเป็นพิเศษ. ที่นี้ เราลองแหงนหน้าขึ้นดูว่า เรากำลังเป็นบ่าว เป็นทาส เป็นข้า ของอะไร หรือเป็นอะไรก็แล้วแต่จะเรียก แหงนหน้าขึ้นดู ก็จะพบว่ามันไม่มีอะไรอีก นอกจากกิเลส. ที่นี้ เราลองดูให้กว้าง หรือถึงกับรู้สึก หรือ

เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า **ความเป็นทาสทุกชนิดนั่นแหละ มันคือเป็นทาสกิเลส** ; จะเป็นทาสน้ำเงิน หรือเป็นทาสติดเงินเขา หรือว่าเป็นทาสต่อเพศตรงกันข้าม, เป็นทาสสชนิดไหนก็ตาม มันล้วนแต่เรื่องเป็นทาสกิเลส ; เป็นทาสของอวิชชา ความโง่ ความหลง, คนแก่ๆ เป็นทาสลูก ทาสหลาน ทาสเหลน จนกระทั่งเข้า โลงเลย ก็ไม่เคยหลุดจากทาส นี่ก็เพราะว่ามันเป็นทาสกิเลส ความเป็นทาสอะไร ทุกๆ ชนิดนี้ มันรวมอยู่ที่ เป็นทาสของกิเลส เป็นบ่าวของกิเลส ; นี่มันน่าสนใจ สักก็มาน้อย, พร้อมกันนั้น มันน่ากลัวสักก็มาน้อย.

เมื่อตะกี้ก็ได้กล่าวแล้วว่า **เราเป็นทาสของ อวิชชา คือความโง่ ความหลง เราจึงเดินไม่ถูก ไม่รู้ว่า ทางอยู่ที่ไหน, คือไม่มีแสงสว่าง. เราต้อง เอาบุคคลประเภทที่เรียกกันว่าครู เป็นผู้ถือปฏิบัติปสองทางเดินให้มีแสงสว่าง.** เรามี **พระพุทธเจ้าเป็นบรมครูก็เพราะว่า มีแสงสว่างอย่างยิ่ง, พระพุทธเจ้า ท่านมีแสงสว่างใหญ่ยิ่ง.** ที่นี้ เราทั้งหลายที่เป็นครู ไม่ว่าชั้นไหน ระดับไหน ก็ล้วนแต่ถือคบเพลิง มีแสงสว่างอยู่ในมือ ที่จะชูส่องให้แก่ดวงวิญญาณของสัตว์โลก ด้วยกันทั้งนั้น ; เพราะฉะนั้นเราจึงรู้สึกได้ว่า เรามีหน้าที่ ที่จะช่วยปล่อยทาส, ปล่อย คนจากความเป็นทาส.

ตอนนี้อยากจะให้ระลึกนึกถึงคำของพระเยซู พูดอย่างน่าขบขันอีกคำหนึ่ง ว่า :- **“มากับฉันสิ แล้วฉันจะให้เธอจับคน แทนจับปลา”.** เพราะว่าสาวก ของพระเยซู ในตอนแรกๆ เป็นคนจับปลา เป็นชาวประมงทั้งนั้น. เขากำลัง จับปลากันอยู่อย่างซุ่มนุ่นวาย. พระเยซูด้ตัวเขามาจากการจับปลา, ว่าให้มา จับคนกันดีกว่า นี่ก็หมายความว่า ให้จับคนให้มาอยู่ในกรอบวงกับพระเป็นเจ้า, ให้ได้แสงสว่างจากพระเจ้า, ให้เขาหลุดรอดออกไปจากความทุกข์ และจากอำนาจ ของซาตาน. นี่เป็นคำไฟเพราะมากที่ว่า **“อย่าจับปลาเลย มาจับคนกันดีกว่า”.**

นี้ก็เหมือนกันกับที่พวกเราจะปล่อยตนเองออกจากความมืด ไปสู่ความสว่างด้วยการนำทางวิญญานนี้ด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น **ครูทั้งหลายในโลกก็คือ พวกที่จะปล่อยคนออกไปจากกรงขัง คือจากความคิดของอวิชชา** ซึ่งก่อให้เกิด โลภะ โทสะ โมหะอยู่เป็นประจำ, เป็นกิเลส แล้วเป็นทาสของกิเลส มีชีวิตเป็นความทนทรมาน โดยไม่รู้สึกรู้สัจจนกระทั่งตาย ; นี่เราเลิกเป็นทาสของกิเลสกันเสียที.

บางคนสงสัยว่า : **ทำไมจึงมีการพูดว่า เราเป็นทาสของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, เป็นทาสของพระรัตนตรัย?** เราปฏิญาณตัวเป็นทาสของพระรัตนตรัย. นี่ตอบได้ง่าย ๆ ว่า ก็เพราะเราอยากจะพ้นความเป็นทาสของกิเลส นั่นเอง. **พระพุทธเจ้าท่านสามารถจะเปลี่ยนเราจากกิเลส จากความเป็นทาสของกิเลส ; เพราะฉะนั้นเราจึงสมัครเป็นทาสของท่าน.** เราอยากจะหลุดพ้นจากความเป็นทาสกิเลส ซึ่งโดยที่แท้คือการเป็นทาสของตัวเอง ; เป็นทาสของกิเลส นั่นคือเป็นทาสตัวเอง, เป็นทาสตัวเองก็คือเป็นทาสของกิเลส ; แล้วเดี๋ยวนี้กำลังเอาตัวเองเป็นกิเลส เอากิเลสเป็นตัวเอง เราอยากจะหลุดพ้นจากการเป็นทาสตัวเอง มาเป็นทาสของพระรัตนตรัย เราจึงสมัครใจมาเป็นทาสของพระรัตนตรัย; เพราะว่าการเป็นทาสของพระรัตนตรัยนั้น ท่านปล่อยเราให้เป็นอิสระ คือเป็นมนุษย์ ๐, ๐ เป็นวงกลมนั่นแหละ. ที่พูดอย่างนี้ก็เพื่อจำง่าย ; เป็นมนุษย์ ๐ หรือว่าง ; ลองคิดดู เดียวนี้ใครเป็นมนุษย์ ๐, ว่าง หรือ เป็นอิสระกันบ้าง.

เรามองดูกันไปยังครอบครัวแล้ว ก็จะได้เห็นว่า พ่อบ้านเป็นมนุษย์หมายเลข ๑, แม่บ้านเป็นมนุษย์หมายเลข ๒, ลูกคนที่หนึ่งเป็นมนุษย์หมายเลข ๓, ลูกคนที่ ๒-๓-๔ เป็นมนุษย์หมายเลข ๔-๕ อะไรต่อๆ ไปตามลำดับ ; ไม่มีมนุษย์คนไหน ๐ เพราะว่ามันล้วนแต่เป็นทาสของตัวเอง เป็นทาสของกิเลส, จึงเป็นมนุษย์หมายเลข ๑-๒ อะไรทั้งนั้น แม้จะเอาโลกทั้งโลกเป็นเกณฑ์ มันก็มี

มนุษย์หมายเลข ๑-๒ ของโลก, มันก็ล้วนแต่เป็นทาสของตัวเอง เป็นทาสของกิเลส กันทั้งนั้น, ผู้เป็นมนุษย์ ๐ ไม่ได้. ข้อนี้หมายความว่า มันไม่มีตัวของตัว ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ในเรื่องตัวกูของกู, ไม่มีอะไรเป็นตัวกูของกู ซึ่งเป็นเหตุ ให้เห็นแก่ตัวกู ซึ่งเรียกว่าความเห็นแก่ตัว.

เดี๋ยวนี้ใครๆ ทั้งโลกก็รู้ดีว่า **ความเห็นแก่ตัวนี่คืออันตรายของโลก ;** เพราะเห็นแก่ตัวเท่านั้น ไม่มีอะไรยิ่งกว่า จึงได้เบียดเบียนกันยึดถือทุกอย่าง เปิดเผย อย่างเร้นลับ ได้ดินบนดินอะไรก็ตามใจ จนโลกนี้มีวิกฤตการณ์ที่ถาวร อยู่เสมอ ไม่สิ้นสุดลงไปได้. นี่คือผลของการเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นมนุษย์หมายเลข ๑-๒-๓ ฯลฯ ซึ่งเห็นแก่ตัวมาก มันก็ยิ่งเอาตัวเลขมาก, หรือจะเอาตัวเลขน้อย แล้วเห็นแก่ตัวมากที่สุดเท่า แต่มนุษย์ ๐ นั้นคือมนุษย์ที่มีจิตใจว่างจากความเห็น แก่ตัว ; เราจะต้องอย่ามองข้ามไปเสีย ; ในบางคราว บางเวลา บางนาที่ เราก็คือมนุษย์ ๐ ได้เหมือนกัน ทุกคน ไม่ว่าผู้หญิง ผู้ชาย เด็กผู้ใหญ่. ขณะใด เรามีจิตว่างจากความเห็นแก่ตัว ขณะนั้นเราเป็นมนุษย์ ๐, ว่างจากความเห็นแก่ตัว.

มนุษย์ ๐ นี่ไม่เป็นอันตราย ไม่เป็นภัยแก่ใครเลย ; คิดเอง ก็ให้เห็นเอง. มันทำอะไรใครไม่ได้ แล้วมันไม่มีความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นอริชชา หรือเป็นกิเลสตัณหา ; **มนุษย์ ๐** นี่จึงไม่มีพิษสง ไม่มีอันตราย ไม่มีอะไร. นี่เราเดี๋ยวนี้ เราเป็นผู้มองเห็นโทษของกิเลสแล้ว, อยากรจะเป็นผู้ว่าง หรือ ๐ จากกิเลส จึงได้มาเป็นทาสของพระรัตนตรัย; เพื่อให้ท่านช่วยปล่อยเราไปจาก อำนาจ ของกิเลส ไม่เป็นทาสกิเลส มาเป็นมนุษย์ ๐ นี่คือแสงสว่าง, นี่คือผู้ที่สามารถนำ คนที่กำลังมืดกำลังบอดไปได้, คือเป็นผู้มีจิตว่าง ; เมื่อมีจิตว่างก็มีสติปัญญา อยู่ในตัวมันเอง ; มันทำอะไรไม่ผิด มันทำถูกต้องอยู่ในตัวมันเอง. พอจิตว่างด้วยเรื่อง ตัวกูของกู มันก็ทำอะไรผิด พลาดผิด คิดผิดไปหมด.

เราจึงพยายามประคับประคองให้ดี จัดทำให้ดี ประพฤติปฏิบัติให้ดี ให้จิตนี้มีลักษณะว่างจากความรู้สึกว่า มีอะไรเป็นตัวกูของกู, อย่าให้มีอะไรเป็นตัวกูของกูอยู่เรื่อย, อย่าให้มีอะไรเป็นตัวกูของกูอยู่เรื่อย ๆ ให้มากที่สุด เท่าที่จะมากได้, แล้วเราก็จะทำอะไรได้ดี แล้วก็สนุกด้วย, เพราะว่าจิตที่ว่างนี้ทำอะไรได้ดี มีผลดีสำเร็จตามนั้น แล้วยังสนุกด้วย ไม่รู้สึกเหนื่อย, ไม่รู้สึกเป็นทุกข์ทรมาน. ถ้าจิตว่างแล้ว มันตรงกันข้ามไปหมด, งานก็ไม่สำเร็จ เพราะมันโง่ มันหลง มันกลัดกลุ้ม มันมีดมัว, แล้วความรู้สึกในเวลานั้นก็ไม่เป็นสุข ไม่สนุกเลย รู้สึกเหมือนกับตกนรกทั้งเป็น.

มนุษย์ ๐ นั้นมันคืออะไร ? มนุษย์รุ่น เต็มไปด้วย ๑-๒-๓-๔ นั้นมันมีอะไร มันเป็นอย่างไร? นี่คือการมุ่งหมายของการที่เราหันหน้า บ่ายหน้าไปหาพระรัตนตรัย เพื่อความมีแสงสว่าง เพื่อความว่างจากความเป็นทาสของกิเลส, **เพื่อถึง หรือลู่ถึงความดีสูงสุดของมนุษย์** แม้ไม่ได้ขาดถาวร แต่เป็นการชั่วคราว ก็ยังนับว่าประเสริฐที่สุด เพราะฉะนั้นขอให้เรามีจิตที่เป็นจิตว่าง หรือเป็นนิพพาน ที่ไม่มีทุกข์เลยนี้, หรือมีเป็นครั้งเป็นคราวก็ยังดี; เมื่อเราทำมากเข้า มันก็ยังมีมากเข้า หรือนานเข้า. ขอให้เราเข้าใจเรื่องนี้ และบ่ายหน้าไปในลักษณะเช่นนี้ มันจึงจะเป็นไปได้. ถ้าเรายังมีดมัว ยังงง ยังหลง, หรือยังมีดมัว ไม่รู้ทิศเหนือทิศใต้ มันเป็นไปไม่ได้.

เกี่ยวกับมีดมัว หรือไม่รู้ทิศทางนี้ อยากจะคุยอะไรสักนิดว่า : ถ้าพูดให้ถูกเราควรจะพูดว่า ความทุกข์นั้น ต้องลงทุนซื้อหามา, ส่วนความสุขนั้นให้ฟรี ให้เปล่า ไม่ต้องลงทุน. นี่ก็เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์นั้นมันทำไปด้วยอำนาจกิเลส ตัณหา ความอยากอย่างนั้นอย่างนี้, แล้วก็ต้องพยายาม; เสียสละอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วจึงจะได้ของรักมาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงกิเลส. นี่ล้วน

แต่ต้องลงทุน แล้วได้มาเพื่อเป็นทุกข์. ส่วน **ความสุขนั้นไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องลงทุนอะไร พยายามให้เป็นมนุษย์ ๐** เป็นมนุษย์ว่างจากความเห็นแก่ตัว, ว่างจากความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องลงทุนอะไร. มันกลับจะมีไปในทำนองว่า **ทิ้งขว้างออกไปเสียให้หมดทีละอย่าง ทีละอย่าง จนหมด จนไม่มีอะไร มันจึงจะว่าง หรือเป็นความสุข.**

นี่เป็นการกล่าวได้ชัดๆ ที่เดียวว่า ความสุขเป็นของเปล่า ให้ฟรี ; ส่วนความทุกข์นั้นต้องได้มาด้วยการต้องหา ต้องลงทุนที่แพงมาก เหนื่อยมาก ลำบากมาก, แล้วเราก็กังวลใจเอาความทุกข์กันอยู่นั่นเอง ทั้งๆ ที่โดยแท้จริง ใครๆ ย่อมอยากได้อะไรฟรีๆ ไม่ต้องซื้อ ไม่ต้องหากันทั้งนั้น คอยหาโอกาสอย่างนี้ กันทีเดียว. แต่ที่ของฟรี ให้เปล่า แล้วดี ประเสริฐกันจริงๆ ด้วย กลับไม่มีใครสนใจจะเอา, กลับไปเอาสิ่งที่จะต้องลงทุน ซึ่งบางทีก็ต้องลงทุนด้วยชีวิต ตายเปล่า ก็ยังไม่ได้, แล้วก็เป็นเรื่องของความทุกข์ทั้งนั้น. **สิ่งที่ต้องลงทุนอย่างนั้น ล้วนเป็นเรื่องของความทุกข์ทั้งนั้น.** ส่วนที่ดำรงตัวไว้ให้ถูก ไม่อยากเอาอะไรนั้น มีแต่สติปัญญา ; ปฏิบัติไปตามหน้าที่นั้น เป็นความสุข ประเดี๋ยวเราจะได้พูดกันถึงเรื่องหน้าที่นี้.

ในที่นี้อยากจะยุติกันเสียทีหนึ่งว่า ที่ต้องลงทุน หรือเหงื่อไหล ไคลย้อยนั้น เป็นเรื่องความทุกข์ทั้งนั้น, ส่วนเรื่องความสุขแล้ว พระพุทธเจ้า ท่านให้ฟรี. เรื่องประโยคนี้ พระพุทธเจ้าท่านเคยตรัสว่า :- *ลพฺฐา มฺหา นิพฺพุตตี ภุณฺณมานา นิพฺพนฺติ* อีรา ยถายมฺปทีโป แปลว่า เขาได้นิพพานมาบริโภคเปล่าๆ โดยไม่ต้องเสียสตางค์. นี่เพื่อให้รู้ว่า นิพพาน หรือ Summum Bonum นั้นเป็นของแจกฟรี, ธรรมชาติเป็นผู้แจกให้ฟรี แล้วไม่มีใครเอา, ไปยินดี ยอมรับสิ่งที่ต้องลงทุนมา เหนื่อยมาก, เอาตัวเข้าแลก เอาชีวิตเข้าแลก.

นี่เป็นตัวอย่างสักอย่างหนึ่งได้ว่า ความหลง ความมืดความบอดนั้น มันเป็นอย่างไร? มันเห็นกงจักรเป็นดอกบัวอย่างไร? มันเห็นผิดเป็นชอบอย่างไร? มันเป็นเรื่องของความหลง ; เราจะต้องกลัว เราจะต้องหลีกเลี่ยง เราจะต้องหาความฉลาดในเรื่องนี้.

การที่เราจะปฏิบัติหน้าที่ของครูบาอาจารย์ อย่างน้อยก็ต้องเป็นมนุษย์ที่จะต้องเป็นอิสระ เป็นมนุษย์ ๐, หาไม่เป็น ๐ เต็ม ๐ ก็สักครึ่ง ๐ ก็ยังดี; คือว่าให้มัน เห็นแก่ตัวนั้นน้อยหน่อย, น้อยลงๆ สักครึ่งศูนย์ คือไม่เต็มศูนย์ คือยังไม่หมดความเห็นแก่ตัวโดยสิ้นเชิง อย่างนี้ก็ยังดี; เพราะว่า เราไม่เห็นแก่ตัวเท่า นั้นแหละ จึงจะประพฤติประโยชน์แก่ผู้อื่นได้. เอาอย่างง่ายๆ กันอย่างนี้ ก็แล้วกัน : ตัวของเราเป็นครูนี้ เราให้แก่เด็กๆ เสียก็แล้วกัน; ความยึดมั่นถือมั่นตัวของตัวนี้, หรือเห็นแก่ประโยชน์ของตัว อะไรอย่างนี้ ยกให้แก่เด็กตาต้าๆ นั้นเสียก็แล้วกัน. ถ้าไม่ได้ตลอดเวลา อย่างน้อยก็เวลาชั่วโมงที่ทำการสอนในห้องเรียนนั้นแหละ, อย่างน้อยที่สุด ในห้องเรียน ในชั่วโมงทำการสอนนี้ เป็นมนุษย์ ๐ ไม่มีตัวเป็นของตัวเอง เพราะยกให้แก่เด็กๆ ตาต้าๆ นี้หมดเลย. เพราะฉะนั้นไม่ต้องพูดอะไรอีก ; ความเมตตา ความกรุณา มีมาเอง, ความเฉลียวฉลาดจะสอนเด็กอย่างไร จะมีมาเอง, ความพากเพียรมีมาเอง, ความอดกลั้นอดทนอะไร มีมาเอง, ความเสียสละอะไรมีมาเอง; เพราะความเป็นมนุษย์ ๐ ไม่เห็นแก่ตัว. นี่เรียกว่าเรายกตัวให้แก่เด็กๆ.

ถ้าถือตาม spirit ของครูที่เต็มบริบูรณ์แล้ว ก็แปลว่าเรายกตัวให้แก่โลกทั้งโลกหมดเลย โดยไม่มีตัวเหลือ; และถือตามอุดมคติที่ว่า “**ครูนี้เป็นผู้ที่ยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงขึ้น**”, หรือว่าทำหน้าที่ส่องแสงดวงประทีปนี้ให้แก่โลก เมื่อมองเห็นคุณค่าอันสูงสุดนี้แล้ว, เห็น summum Bonum ว่ามีค่าอย่างไรเช่นนี้แล้ว มันก็ง่ายที่จะเป็นมนุษย์ศูนย์, ง่ายที่จะบริจาคความเห็นแก่ตัว,

ที่จะอุทิศชีวิตเลือดเนื้อร่างกายทั้งหมดนี้ เป็นครูสมบุรณ์แบบโดยแท้จริงได้ ไม่ใช่ถูกจ้างสอนหนังสือ เพื่อเอาประโยชน์ไปเลี้ยงครอบครัวอะไรทำนองนั้น ซึ่งมันได้น้อยมาก. จึงใคร่ขอรับรองว่า อย่างไรก็ดี ในชั่วโมงทำการสอนละก็ ขอให้เป็นผู้มนุษย์ ๐, ไม่มีความเห็นแก่ตัว, ไม่มีความเห็นแก่ครอบครัว, ไม่มีความเห็นแก่เงินเดือน, ไม่เห็นแก่อะไรต่างๆ หมด ในชั่วโมงสอน.

เรามีอุดมคติตามความหมายของคำว่า “ครู” แล้ว มันก็ไม่มีอะไร เพราะมันไม่มีครอบครัว, ดังเช่น พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครู หรือครูบาอาจารย์แท้จริง ในสมัยพุทธกาลครั้งโบราณนั้น ล้วนแต่พวกที่อุทิศชีวิตให้คนอื่นเสียแล้ว. มันก็ไม่ว่าจะมีครอบครัวไปทำไม, และการทำหน้าที่ตามอุดมคติของครูนี้ มันดึงดูดใจยิ่งกว่าการมีครอบครัวเช่นนี้เป็นต้น. ต่อมาเราหาครูชนิดนั้นไม่ได้ มันก็ต้องเป็นครูที่มีครอบครัว. เพราะฉะนั้นจึงย้ำว่า แม้จะไม่เป็น ๐ ไม่เต็ม ๐ ก็ขอให้ได้สักครึ่ง ๐ ก็ยังดี, คือ**ไม่มีความเห็นแก่ตัว** หรือไม่เห็นแก่ครอบครัว หรือไม่เห็นแก่เงินเดือนอะไรทำนองนี้ แต่เพียงเล็กน้อย; แล้วก็เห็นแก่โลก เห็นแก่เพื่อนมนุษย์ เห็นแก่ธรรมะ, เห็นแก่ความดีสูงสุดของมนุษย์นั้นแหละเป็นส่วนใหญ่. มันมีจิตใจคอยที่จะว่างอยู่เสมอ, มันมีจิตใจเหมาะสม ที่จะเป็ครูอย่างมากอยู่เสมอ อยู่ด้วยลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้เราก็มารู้ถึงสิ่งที่เรียกว่า ความดีสูงสุดที่มนุษย์เราควรจะมี หรือควรจะสนใจ หรือควรจะได้; ที่เรียกว่า Summum Bonum ตลอดเวลานี้. ข้อนี้มันจะมีได้ก็เฉพาะแต่**มนุษย์ ๐** หรือมนุษย์ว่างจากความเห็นแก่ตัว, คือเขาสามารถที่จะหาความสุขได้จากการงาน. ความสุขนั้นหาได้จากการงานโดยตรง ไม่ใช่จากเงิน; ไม่ต้องพูดถึงเรื่องเงิน พูดถึงแต่เพียงงานก็เป็นสุขอย่างยิ่งแล้ว; เพราะเป็นงานที่ทำไปด้วยจิตว่างของ**มนุษย์ ๐** อย่างน้อยก็ครึ่ง ๐ นี้เอง. เรื่องความสุขมีอยู่ในงานนี้

เป็นสิ่งที่พิเศษมาก ถ้าใครมองไม่เห็นแล้ว จะไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่นี้ให้บริสุทธิ์ ผุดผ่องได้ ; แต่ถ้าใครมองเห็นแล้ววิเศษประเสริฐอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าจะไปหาความสุข จากที่ไหนได้อีกแล้ว, หาความสุขได้จากงานนั่นเอง. เพราะฉะนั้นจึงนับว่า คนชนิดนี้เป็นผู้เข้าถึงบรมธรรมสูงสุดอย่างยิ่ง คือคนที่หาความสุขได้จากงาน.

ต่อไปนี้ เราก็มานิยามถึงความสุขที่ได้จากบรมธรรม ซึ่งขอให้ท่าน จดจำไว้อย่างแม่นยำว่า นักจริยธรรม หรือนักปรัชญาของโลกนี้ เขายุติเห็นพ้อง ต้องกันหมดแล้ว คือทุกยุคทุกสมัยหลายร้อยปีมาแล้ว ที่โลกนี้มีการศึกษาเจริญขึ้น มนุษย์สามารถจะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นความสำคัญทางจริยธรรม, พวกนี้ล้วนแต่ คิดกันมาเรื่อยๆ เขียนตำราจับตารากันมาเรื่อยๆ ไม่รู้ว่ากี่สิบเล่มก็ร้อยเล่มแล้ว. หนังสือ ที่ว่าด้วยจริยธรรมคือ Ethics ซึ่งเป็นรากฐานของศีลธรรมอันเรียกว่า morality. ตามทาง Ethics หรือจริยปรัชญา เขาถือว่า **ความดีสูงสุดของมนุษย์มีอยู่ ๔ อย่าง :-** คือ happiness ความสุขที่แท้จริง perfection ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์, duty for duty s sake หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ good will ความปรารถนาดี หวังดี.

ข้อ ๑ ที่เรียกว่า happiness **ความสุข**, ในที่นี้ก็ต้องเป็นความสุข ชนิดที่ไม่เป็นทาสของกิเลส อย่างที่กล่าวแล้ว ความสุข ก สะกด เพราะเป็นทาส ของกิเลส นั้น มันเป็นสุขร้อนสุขไหม้; อย่างนี้ไม่ใช่ความสุขที่รวมอยู่ใน Summum Bonum. สุข ก สะกดนั้น คือสุขจากรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส สุขทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นี่มันเป็นสุข ก สะกด มันเป็นสุขร้อน; เพราะมันร้อนผ่าวอยู่ด้วย โลภะ โทสะ โมหะ และอื่นๆ ที่แยกแขนงออกไป. ความสุข ที่แท้จริงนั้น ข สะกด ก็หมายความว่า มันไม่ใช่ความสุขอย่างนั้น, ไม่ใช่ความร้อน. มันเป็นความสุขชนิดที่เย็นที่สงบลงไป เพราะความร้อนระงับไป ; ความร้อนระงับ

ไปเท่าไร มันก็เป็นความสงบมากขึ้นเท่านั้น. นี่หมายความว่า **กิเลสเบาบางไปเท่าไร มันก็เป็นความสุขแท้จริงยิ่งขึ้นเท่านั้น**. พอกิเลสเป็น ๐ คือหมดกิเลส ความสุขก็สมบูรณ์ เต็มตามความหมายของคำๆ นี้ ที่เรียกว่า happiness หรือ blissfulness ในทางปรัชญาของศีลธรรม ไม่หมายถึงความสุขร้อนอย่างที่ว่านี้ ; ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ให้ทันในชาติปัจจุบันนี้.

ความสุขที่แท้จริงนี้มันจะมีมาจากอะไร ? หรือว่า พร้อมกันกับอะไร ? มันก็มีมาจากการทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ซึ่งเป็นข้อที่ ๓ นั้น; แล้วมันพร้อมกันกับความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ที่เรียกว่า perfection. เดียวนี้เราเต็มกันหรือยัง; ถ้ามั่นง่าย ๆ ตรง ๆ เหมือนกับคุยกันเล่นว่า เดียวนี้เราเป็นคนเต็มคนหรือยัง; เพราะถ้ามีใครมาว่าเราไม่เต็มคน เราก็โกรธ บางทีเราด่าเขาเลย, เพราะเราถือว่า ที่เขามาว่าเราไม่เต็มคนนั้น มันเป็นคำด่าอย่างยั้งอยู่แล้ว. แต่แล้วความจริงเราเต็มหรือเปล่า ? เราเป็นคน que เต็มจริงหรือเปล่า ? เราเต็มกันหรือยัง หรือ perfect แล้วหรือยัง ? หรืออย่างไร ?

ถ้าเราไม่เข้าข้างตัว ไม่เข้าข้างใคร ก็ลองนึกดูให้ดี ๆ ว่ามันเต็มหรือยัง; มันจะพ่องอยู่เกินกว่า ๑๕% เหมือนที่นักจิตวิทยาบางคนเขากล่าวไว้ด้วยซ้ำไป; หรือบางทีไม่ใช่พ่องเพียง ๑๕% มันอาจจะพ่องเกิน ๕๐% ด้วยซ้ำไป ในความพ่องแห่งความเป็นมนุษย์ของเรา. ที่มันจะเต็มบริบูรณ์ได้มันก็ต้องเต็มอยู่ที่ความเป็นมนุษย์ ๐ คือหมดกิเลส แล้วเต็มอยู่ด้วยความสงบสุข, ความผาสุกอย่างแท้จริง, หรืออุดมคติของมนุษย์ที่แท้จริง. กิเลสต้องว่าง หรือ ๐ ไปเสียก่อน แล้วสิ่งที่ตรงกันข้ามจึงจะเข้ามาแทนที่; คือความไม่มีกิเลสนั้นแหละเข้ามาแทนที่ แล้วมันจึงเต็ม นี่เรียกว่า perfection ของความเป็นมนุษย์.

ในทางพระพุทธศาสนาเราถือว่า พระอรหันต์เท่านั้นเป็นคนเต็ม; เขาแปลความหมายของพระอรหันต์ว่า The man perfected “เต็ม” มาไว้

ข้างหลัง เพื่อเน้นความสำคัญคือ perfected **มนุษย์ที่เต็ม คือพระอรหันต์** หรือ saint หรือเป็นมนุษย์สูงสุด. เราอย่าเพ้อท้อใจ เราอาจจะคิดไปว่า แม้พระอนาคามี ก็ยังไม่เต็ม, พระสกิทาคามี ก็ยังไม่เต็ม, พระโสดาบัน ก็ยังไม่เต็ม; เพราะฉะนั้นเราก็พลอยไม่เต็มด้วยกันแล้วกัน; อย่าเสียใจ ไม่ต้องอายในเรื่องนี้. แต่ว่ามันควรจะพยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้มันเต็ม, ให้มันเต็มไปทีละอย่างๆ อย่างไหน ทำให้เต็มได้ก็ทำให้เต็มก่อน. สิ่งที่ยังไม่รู้ทำให้มันรู้ขึ้นมา, ความดี ความงาม ความจริง บางอย่าง บางประการ ที่มันยังพ่องอยู่นั้น ทำให้เต็มขึ้นมา. สิ่งไหน ยังบกพ่องอยู่ ก็ทำให้เต็มขึ้นมา ไม่ช้ามันก็เต็มขึ้นมาหมดได้เหมือนกัน จนถึง perfection ที่เขาถือว่าเป็น Summum Bonum.

ข้อที่ ๒ คือความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ perfection นี้มองเห็นได้ง่ายๆ ว่า ถ้ามันมีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ มันก็มีความสุขเต็มเหมือนกัน; happiness ข้อที่ ก็เต็ม มนุษย์ที่เต็ม มันไม่ทำอะไรให้เป็นปัญหาขึ้นมาในโลก; มนุษย์ที่กำลังวุ่นวายอยู่ในโลกเวลานี้ ทุกคน ทุกค่าย ทุกระบอบ มันเป็นคนุษย์ที่ไม่เต็มทั้งนั้น. มนุษย์ที่ไม่เต็มมันทำอะไรที่ยุ่งยากอย่างนี้. เพราะฉะนั้นความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์จริงๆ จึงถูกจัดเป็นความดีสูงสุดของมนุษย์.

ข้อที่ ๓ คือ duty เขานิยามกันว่า duty for the duty's sake แปลว่า **หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่** เดียวนี้ เรากำลังปฏิบัติหน้าที่เพื่ออะไร? เพื่อเงิน เพื่อชื่อเสียงกระมัง? เพื่อเงินเอามาใช้จ่าย เลี้ยงดูครอบครัว เพื่อหาความสุข สนุกสนาน ทางตา ทางหู ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นี่มันหน้าที่เพื่อเงิน หรือว่า หน้าที่เพื่อชื่อเสียง, ตัวตายก็สละได้ แต่ว่าเพื่อชื่อเสียง; อย่างนี้เขาไม่เรียกว่า duty ที่เป็น Summum Bonum; มันเป็น duty ของคนที่มีกิเลส มีความยึดมั่น ถือมั่น duty ที่แท้ ที่เป็นวัตถุประสงค์ ที่เป็น Summum Bonum นั้นมัน

duty for the duty's sake เสมอไป **หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่นั้น** หมายความว่า **เราไม่มีความเห็นแก่ตัว**, ไม่มีตัวที่จะเห็นแก่ตัว; ที่นี้มันเกิดสติปัญญาชนิดหนึ่งขึ้นมาเป็นสติปัญญาบริสุทธิ์ จิตใจบริสุทธิ์ ร่างกายบริสุทธิ์ นี่มันทำหน้าที่ของมันเอง มันจึงเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ ; นี่คือน้ำที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่.

หรือว่า เราจะลดหย่อนผ่อนลงมาสักหน่อย ถ้าจะพูดอย่างบุคคลาธิฐาน ก็ว่า ทำหน้าที่เพื่อพระเป็นเจ้า ตามความประสงค์ของพระเป็นเจ้า อย่างนี้ก็ยังได้. เพราะว่าพระเป็นเจ้านั้นไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่เห็นแก่เรา, เป็นความดี ความงาม ความถูกต้อง ความจริง ความยุติธรรม นั่นแหละคือพระเป็นเจ้าแท้. พระเป็นเจ้าที่เป็นมนุษย์ ที่โกรธเป็น รักเป็น เกลียดคนก็เป็น แก่งคนก็เป็น, นั่นไม่ใช่พระเป็นเจ้า แต่เหมือนกับสัตว์ป่าเถื่อนอะไรชนิดหนึ่ง ไม่ใช่พระเป็นเจ้า. คำว่า “พระเป็นเจ้า” จะต้องมีความหมายถึง ความดี ความงาม ความจริง ความถูกต้อง ความยุติธรรม, หรือที่เรียกว่า Summum Bonum นี้โดยตรง. นี่ก็แปลว่า เราทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่พระเป็นเจ้า, กล่าวคือทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่ความดีสูงสุดของหน้าที่.

ถ้าใครทำหน้าที่ เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่แล้วก็ perfect คือเต็ม หรือมีความสุขอยู่ในตัวหน้าที่นั่นเอง. นี่แหละคือตัวความสุข มีอยู่ในตัวการงาน, ไม่ใช่เกี่ยวกับเงิน. ที่นี้อาจจะมีคนถามว่าแล้วปากท้องมันยังไม่อิ่ม มันยังมีเรื่องหิวอยู่ละ. นั่นมันไม่ใช่เรื่องใหญ่ มันเป็นเรื่องเล็ก ; เพราะว่า ถ้าบุคคลผู้ใดทำหน้าที่ เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่แล้ว มันมีคนบูชา มันมีปากไม่พอที่จะกินเสียอีก; คือมันมีสิ่งสักการะบูชามาก จนมีปากไม่พอที่จะกินเสียอีก อย่างเช่นพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลายนี้ แม้ไม่ต้องทำงานอะไรก็มีอะไรมา จนเหลือที่จะกินเสียอีก. ที่นี้คนเราที่ทำคุณงามความดี เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่จริง ๆ แม้ในโลกนี้ก็ยังมีคน

เลื่อมใส ยินดีที่จะสนับสนุนช่วยเหลือ จนมีปากไม่พอที่จะกิน กินไม่ไหวเสียอีก, เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องนึก.

แม้ว่า เราจะต้องทำหน้าที่ โดยที่จะต้องรับเงินเดือนก็เหมือนกัน ก็จัดเงินเดือนนั้นไว้ในฐานะเป็นเครื่องสักการบูชา, เป็นขยะมูลฝอย เหมือนกับ รูปเทียนนี้ มันก็เป็นขยะมูลฝอยทั้งนั้น เขาจุดบูชา เพื่อเป็นเครื่องหมายของ เกียรติยศต่างหาก. เพราะฉะนั้นเงินเดือนของเรากลายเป็นเครื่องหมายของเกียรติยศ หรือเครื่องบูชาไป ; ฉะนั้นเราจึงไม่ใช่ลูกจ้างสอนหนังสือ, **เราไม่ใช่ลูกจ้าง** และไม่ใช่คนรับจ้างสอนหนังสือ หรือแม้แต่สอนศีลธรรม. **แต่เราปฏิบัติหน้าที่เพื่อหน้าที่ เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่** ; เงินเดือนจึงเป็นเศษขยะมูลฝอย เหมือนกับดอกไม้รูปเทียน เขาเอามาเสนอเป็นรูปเทียนสักการบูชาในฐานะที่เรา กลายเป็นปุชณียบุคคลไปแล้ว, ไม่ใช่ลูกจ้าง. นี่คือความหมายของคำว่า duty ที่เป็น Summum Bonum.

ข้อที่ ๔ เรียกว่า good will ตรงกันข้ามกับ ill will ซึ่งแปลว่าปรารถนาร้าย ; good will :- **ปรารถนาดี** นี่หมายง่าย ๆ เช่นว่า เราปรารถนาดีต่อผู้อื่นก่อน แล้วผู้อื่น ก็ปรารถนาดีต่อเรา มันก็เลยปรารถนาดีต่อกันและกันทั้งโลก. เพราะฉะนั้นคำว่า good will ในฐานะที่เป็น summum bonum นั้น มันคือความปรารถนาดีของโลก แก่กันและกันทั้งโลก. เดียวนี้เราไม่มี good will ต่อกันและกันทั้งโลก ; เราจึง ไม่มีความปรารถนาดีต่อกันและกันทั้งโลก. เราแบ่งเป็นสองพวกเป็นอย่างน้อย แล้วก็ตั้งหน้าประหัดประหารกัน ด้วยสงครามร้อน ด้วยสงครามเย็น. มีวิชาความรู้ เท่าไรๆ ก็เอาไปประดมเพื่อจะประหัดประหารกัน, ด่ากันจนบรรยากาศกลุ่มไปด้วย เสียงด่า ; โดยเฉพาะทางวิทยุ ฟังดูซีดตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง มีแต่เสียงด่า แล้ว จะเอา good will มาจากไหนในโลกนี้.

ในโลกนี้ มันไม่มีความปรารถนาดีต่อกันเลย เพราะฉะนั้นโลกนี้จึงได้รับแต่วิฤตการณ์ถาวร มันจึงสมน้ำหน้าในการที่ไม่มี good will มีแต่ ill will ในบรรยากาศของโลก; มันจึงเป็นปัญหาที่จะต้องช่วยกันแก้ไขในที่นี้เขาจัด good will เป็น Summmun Bonum เป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ของโลกโดยแท้จริง มุ่งมันปรารถนาอยู่ที่นั่น ที่จะให้โลกนี้มีบรรยากาศที่กลุ่มอยู่ด้วย good will ปรารถนาดีต่อกัน ในทางพุทธศาสนาเราอาจจะเรียกว่า เมตตา กรุณา อะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็นเครื่องคุ้มครองโลกนี้ได้ แล้วแต่จะเรียก ส่วนที่เขาเรียกว่า good will นั้น เป็นภาษาที่เข้าใจกันทั่วไปเป็นสากล เข้าใจกันทั่วโลก.

ที่นี้ เราจะมีเมตตาแท้จริงได้อย่างไร มันก็ต้องเป็นมนุษย์ ๐ เสียก่อนเท่านั้นเอง ; มนุษย์หมายเลข ๐ หรือครึ่ง ๐ ก็ตามใจ พอเป็นมนุษย์ ๐ นั้นก็เมตตาเต็มที่แล้ว ; พอเป็นมนุษย์ หมายเลข ๐ ละก็ หน้าที่นั้นบริสุทธิ์ผุดผ่อง, เป็น duty เพื่อประโยชน์แก่ duty; นี่ก็เหมือนกัน พอเป็นผู้ที่ว่างจากความเห็นแก่ตัว แล้ว good will ก็เต็มที่เต็มเปี่ยม.

คนในโลกเดี๋ยวนี้ก็เฝฝันกันนัก พร่ำหากันนักว่ ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่เห็นแก่ตัว; แม้พวกที่กำลังรบกันอยู่ก็หวัง ความไม่เห็นแก่ตัว ร้องเรียกหาความไม่เห็นแก่ตัว, เพื่อไม่อย่าให้เขาเห็นแก่ตัว ; แต่ตัวเองกำลังเห็นแก่ตัวอยู่อย่างเต็มที่ ; อย่างนี้มันก็ทำไม่ได้. มนุษย์ที่เต็มอัดอยู่ด้วยอะไรต่างๆ ไม่ใช่มนุษย์หมายเลข ๐ มันทำไม่ได้ ที่จะมี good will ต่อกันอย่างเต็มที่ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงสอนเราว่า ให้บรรเทาความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู วาของกู ลงไปตามลำดับ จนกระทั่งเป็น ๐ มันจึงจะเมตตาเขาได้ พระพุทธเจ้าท่านอยู่ด้วยความรู้สึกที่เป็นเมตตา ชนิดที่เป็น ๐.

อย่าเอา พรหมวิหารไปใส่ให้พระพุทธเจ้า ว่า : ‘พระพุทธเจ้ามีพรหมวิหารเป็นวิหารธรรมเครื่องอยู่. นี่มันจะเป็นการถอดพระพุทธเจ้าลงมาจากความเป็นพระพุทธเจ้า มาเป็นเพียงพรหมเท่านั้น เพราะอยู่ด้วยพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา นี่. **พระพุทธเจ้าท่านตรัสยืนยันว่า “เราอยู่ด้วยสุญญตาวิหาร”**; ไปหาอ่าน ในพระไตรปิฎกชุดนี้ก็มี ว่า : พระตถาคต อยู่ด้วย สุญญตาวิหาร, พระสารีบุตร หรือใครๆ ก็อยู่ด้วยสุญญตาวิหาร คือจิตว่าง-ศูนย์จากความเห็นแก่ตัว, ไม่มีตัว, ไม่มีตัวกู ของกู แล้วนั้นแหละมันเป็นเมตตาที่แท้จริง. เมตตาอย่างพรหมวิหารนั้น มันยังรักเขาด้วยความเห็นแก่ตัว; มีตัวผู้รัก มีตัวผู้ถูกรัก. นั่นมันเป็นพรหมวิหารก็ได้ ถูกแล้ว, แต่ยังไม่ใช่เมตตาสูงสุดขนาดเป็น good will เต็มความหมายของ summum bonum.

เมตตาสูงสุด มันต้องเป็นของผู้ที่หมดตัวแล้ว หรือเป็นมนุษย์ว่างหมดความเห็นแก่ตัวแล้ว ; ที่นี้ **สติปัญญามันก็รักคนอื่นเอง**, เพราะมันเป็นสิ่งที่เป็นหน้าที่ตามธรรมชาติอยู่แล้ว. เพราะฉะนั้น **เมตตา** ก็ ตาม **กรุณา** ก็ตาม **มุทิตา** ก็ตาม **อุเบกขา** ก็ตาม มีได้โดยง่ายและเต็มเปี่ยม; แต่มัน**มีได้ด้วยอำนาจของ สุญญตาวิหาร, ไม่ใช่พรหมวิหาร**. ที่ว่าอยู่ด้วยพรหมวิหารคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่ยังมีตัวนี้ บางทีมันก็ลำบากใจอย่างยิ่ง สงสารเขาจนเป็นทุกข์, หรือว่า เมื่อเขาต้องเป็นไปตามกรรมแล้ว มันอุเบกขาอยู่ไม่ได้ มันว่าเหวใจ ในเมื่อช่วยเขาไม่ได้. นี่มันมีปัญหายุ่งยากอย่างนี้ แม้ในขั้นที่เป็นพรหมวิหาร ; ดังนั้นมันจึงสู้สุญญตาวิหารไม่ได้, คืออยู่ด้วยความว่างจากตัวกู ของกู, เป็นมนุษย์ ๐. นั่นแหละมันจะเป็น good will อย่างยิ่งอยู่ในตัวมันเอง.

นี่เราจึงกล่าวว่า **พระพุทธเจ้าประกอบไปด้วยพระมหากรุณา ปานว่ามหาสมุทร, ปานว่าท้องฟ้า, หรือว่า ปานว่าอะไร เหลือที่จะมีขอบเขต**;

อะไรที่ไม่มีขอบเขตก็เอานั่นแหละ มาเป็นคำเปรียบของความ เมตตา กรุณา ของ พระพุทธเจ้า.

นี่เราจึงเห็นได้ว่า ความดีสูงสุดของมนุษย์นั้น มีอยู่ ๔ อย่างคือ :-
ความสุขจริง ไม่ใช่สุขใหม่, ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ **หน้าที่**
เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ **ความปรารถนาดีอย่างเต็มเปี่ยม อย่างสมบูรณ์**
 และอย่างแท้จริง. ที่นี้เรา ที่เป็นครูบาอาจารย์นี้จะทำอย่างไร เรามุ่งหมายที่จะ
 เป็นผู้นำทางวิญญาณ ก็เพื่อนำเขาไปสู่ Summum Bonum ๔ อย่างนี้ ; แล้วตัวเรา
 จะไม่มี Summum Bonum ๔ อย่างนี้เองเสียก่อน แล้วมันจะทำได้อย่างไรกัน นี่ขอ
 ให้ลองคิดดู. เพราะฉะนั้น เรานี้แหละจะต้องสนใจในสิ่งทั้ง ๔ นี้ก่อนใครทั้งหมด :
 ให้รู้ว่าความสุขที่แท้จริงของมนุษย์เป็นอย่างไร, ความเต็มเปี่ยมของมนุษย์เป็น
 อย่างไร, แล้วก็หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่โดยบริสุทธิ์เป็นอย่างไร, good will
 ที่แท้จริงนั้นมันเป็นอย่างไร.

Good will ของคณะมิชชันในโลกเวลานี้ มันก็คือการเอาเงินมาซื้อคนอื่น
 ไปเป็นพวกของตัวเอง ; อย่าไปหลงว่า good will. เขาจะยกกันมาก็พวกๆ
 ก็คณะ, เอามันเอานี้มาล่อมายั่ว มันก็เพื่อจะซื้อคนพวกอื่นไปเป็นพวกของตัวเอง,
 ไม่ใช่ good will ; แต่เขาก็เรียกว่า good will. คณะสังฆไมตรีหรืออะไรก็ตาม
 นั้นเขาก็เรียกว่า good will แต่มันไม่ใช่ good will ในที่นี้; มันมีเจตนาที่จะเอา
 ไปเป็นพรรคพวก, แล้วไปช่วยกันล้างผลาญพวกอื่น ; นี่จะเรียกว่า good will
 อย่างไม่ได้. มาหาเราก็อไม่ใช่เพื่อ good will อยู่แล้ว, พาเราไปก็ไม่ใช่เพื่อ
 good will อย่างยิ่งขึ้นไปอีก.

นี่เราต้องรู้จัก good will ที่แท้ และก็ไม่มีอะไรนอกจากความง่ายดาย
 ในการปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นครูบาอาจารย์, มีความรักลูกเด็กๆ เล็กๆ ตาต้าๆ

ทั้งหมดทั้งสิ้นทั้งโลกให้ได้. ไม่ใช่ถือว่า เรามีลูกคนหนึ่ง สองคน อยู่ที่บ้าน, แล้วเรารักลูกเล็กๆ นั้น, นี่ไม่ใช่ good will ; มันต้องมีความรู้สึกเหมือนกับว่าในโลก หรือในจักรวาล หรือในสากลจักรวาลนี้ มีมนุษย์เพียงคนเดียว คือ **มนุษย์ หรือ ชีวิต** ทั้งหมดทั้งสิ้น จะเป็นอะไรก็ตาม **มีเพียงชีวิตเดียว**. เพราะเหตุใด ? ก็เพราะว่า มันเหมือนกันทั้งนั้นไม่ว่าชีวิตไหน ; มันกำลังมีติดบอดอยู่ด้วยอวิชชา, ถูกเผาผลาญอยู่ด้วยตัณหา มีปัญหาอย่างเดียวกัน, **มีหัวอกอันเดียวกัน, มีทุกข์เหมือนกัน** มีอะไรเหมือนกัน, เป็นเจ้าทุกข์ร่วมกัน ; จึงถือว่าเป็นคนเดียวกัน. อย่างนี้ต่างหากจึงจะเป็นที่ตั้งของ good will ให้รักเพื่อนมนุษย์ รักเพื่อนบ้านทั้งหมด จนกระทั่ง เหมือนกับคนๆ เดียวกัน.

แม้เราไม่สามารถจะสัมพันธ์กันและกัน กับทุกคนในโลก เราก็มีขอบเขตแห่งความสัมพันธ์ หรือขอบเขตแห่งหน้าที่การงาน. เพราะฉะนั้นมีเด็กก็คนอยู่ในความรับผิดชอบของเรา **เราทำหน้าที่ของเราให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง** ตามความหมายคำว่า good will, แล้วมันก็ได้ขึ้นไปเป็น **หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่**, แล้วมันก็ได้ขึ้นไปสู่ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นครูของเรา, แล้วมันก็ได้ไปสู่ความสุขที่แท้จริง ที่เกิดมาจากการที่เราทำ ไม่ใช่เพื่อเงิน. ที่พูดว่างานเพื่อเงิน เงินเพื่องาน บันดาลสุขนั้น ระว่างสักหน่อย. ถ้าถือเอาความหมายผิดไปแล้วก็จะกลายเป็นอันตราย ; ต้องถือเอาความหมายให้ถูกต้อง : **ที่ว่างานนั้นแหละคือ ความสุข ไม่ต้องเหลียวไปถึงเงิน**. ในงานนี้ก็มีความสุข เป็นตัวความสุข, ตัว duty นั้นเองเป็นความสุข, แล้วทำให้เกิดความเต็มแห่งความเป็นครูหรือความเป็นมนุษย์ของเรา แล้วมันก็เป็น good will อยู่โดยอัตโนมัติไปตลอดเวลา.

นี่เรียกว่า สิ่งที่เป็น**บรมธรรม** ซึ่งอาตมาได้กล่าวว่า วันนี้เรามาคุยกันเล่น, และเราคุยกันเล่นเรื่องบรมธรรม, ซึ่งถือว่า เป็นเรื่องสูงสุด ประเสริฐ

ที่สุด หรืออะไร ก็สุดแท้. แล้วมันเกี่ยวข้องกับหน้าที่ของครู ซึ่งมีหน้าที่ ที่จะต้องนำเขาไปสู่บรมธรรม ; โดยที่ตัวเองก็ต้องตั้งตัวให้ถูกให้ชอบ อยู่ในแนวของบรมธรรม ๔ ประการนี้ เดินไปตามแนวของบรมธรรม ๔ ประการนี้ ซึ่งเป็นของสากล, อันเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมยกย่องกันทั่วไป ในหมู่บัณฑิต นักปราชญ์ที่แท้จริงของโลก กล่าวคือนักจริยธรรมทั้งหลาย, หรือแม้ที่สุดแต่ นักจริยปรัชญาที่ทำหน้าที่เป็นแต่เพียงคณคิต ยังมิได้ปฏิบัติอะไรเลยก็ตาม ก็ล้วนแต่มีความเห็นอย่างนี้ ยอมรับอย่างนี้ บัญญัติตรงกันอย่างนี้ ทั้งนี้.

อาจจะมีคนถามขึ้นอีกว่า เป็นมนุษย์ ๐ หรือหมดตัวนี้ มันคืออะไร ? อุดมคติจะเอาไปซื้ออะไรกินได้ ? นี่เป็นปัญหาที่คนผู้กำลังมีติดอยู่ด้วยวัตถุนิยมจะต้องนึกอย่างนี้เสมอ. ส่วนพวกเราไม่มีปัญหาอย่างนี้ เพราะเรามีความเข้าใจแจ่มแจ้งเป็นอย่างดีแล้ว ว่า ความเป็นมนุษย์ ๐ นั้นแหละเป็นบรมธรรม อยู่ในตัวเอง; นั้นแหละคือการได้หมดทุกอย่าง ๐ นั้นแหละคือการได้หมดทุกอย่าง; เพราะมัน ๐ ไปจากกิเลส ตัณหา จากความเห็นแก่ตัว, จากสิ่งที่ป็นข้าศึกศัตรู. ศูนย์จากตัวกู ของกูแล้ว จะได้หมดทุกๆ อย่าง คือได้นิพพาน ได้ความเต็มแห่งมนุษย์ ได้งานอันประเสริฐ คือหน้าที่เพื่อหน้าที่ ; แล้วได้เมตตาอันสูงสุดคือ good will ได้รอบข้างรอบตัวเรา จากทุกทิศทุกทาง ; นั่นคือได้หมด. เพราะฉะนั้นจึงว่าการหมดตัวนั้นแหละคือการได้ทุกอย่าง.

เรื่องการหมดตัวนี้ มีคนๆ หนึ่งมาเข้าเฝ้า ท่านองจะขัดคอประพุทธเจ้า, หรือว่าท่านองจะทำท่าย หรือจะแย้งก็ตาม พุทธพระพุทธเจ้าว่า; เขารู้กันว่า พระสมณโคดม เป็นผู้หมดเนื้อหมดตัว หมดสิ้นประดาตัว ใช่ไหม ? พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า “จริงซิ เราตถาคตเป็นคนหมดเนื้อหมดตัว”. แล้วท่านอธิบายให้ฟัง อย่างนี้คือว่า :- ไม่มีตัว ไม่มีอะไรเป็นตัว เป็นของตัว, ไม่มี

อะไรเป็นตัวกู ของกู, ไม่มีความยึดมั่นด้วยอุปาทานในสิ่งใด; ไม่มีตัว คือ ลิ่นเนื้อประดาตัว ท่านยอมรับอย่างนี้ พร้อมกันนั้นก็ทรงชี้ให้เห็นว่า การบรรลุนิพพานนั้นเป็นการสิ้นเนื้อประดาตัวของกิเลส; เนื้อตัว หรือประดาตัวอะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องของกิเลส ยอมสูญเสียดีกว่า ยอมสิ้นเนื้อประดาตัว คือตัวกู ของกูให้ลื่นไปอยู่ทุกวันทุกคืน อย่างนี้ดีกว่า มันก็จะไม่ถูกสิงดำ ซึ่งเป็นเรื่องในชาดก; มีอยู่ในพระไตรปิฎก เรื่องครหิตชาดก มนุษย์ถูกสิงดำเพราะว่ามีแต่ตัวกู-ของกู ตัวกู-ของกู อยู่ทั้งกลางวันกลางคืน.

นิทานเรื่องนี้ มีเรื่องสั้นๆ นิดเดียวว่า: ลิงโพธิสัตว์ ถูกจับมาเลี้ยงในวัง ครั้นเขาพอแก่ความต้องการแล้ว เขาปล่อยกลับออกไป คือเลี้ยงเล่นชั่วคราวเท่านั้น พอกลับออกไปจากเมืองมนุษย์ มีลิงบริวารถามว่า ในเมืองมนุษย์มีเรื่องสนุกอะไรบ้าง ช่วยเล่าให้ฟังที, มีอะไรน่าเลื่อมใส น่าอัศจรรย์บ้าง ช่วยเล่าให้ฟังที. ลิงโพธิสัตว์ก็ตอบว่า : “*หิรญญํ เม สุวณฺณํ เม เอสา รตฺตี ทิวา กถา*” -ทั้งกลางวัน กลางคืนได้ยินแต่คำว่า เงินของกู ทองของกู ลูกของกู ผัวของกู อะไรๆ ของกูทั้งนั้น, ล้วนแต่ของกูทั้งนั้น. ลิงทั้งหลายก็วิ่งไปที่ลำธาร ล้างหูกันหมด กันว่า เพิ่งได้ยินเสียงสกปรกคราวนี้เอง. นี่เรียกว่าลิงมันดำ, หรือลิงมันล้างหูใส่หน้าเอา.

พวกเราไม่ควรจะถูกสิงดำ หรือถูกสิงล้างหู; เพราะว่าเดี๋ยวนี้ เป็นผู้หมดตัวกู แล้วมันก็ได้ Summum Bonum หมด ครบทั้ง ๔ ประการ คือ -ความสุขที่แท้จริง, -ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์, -ความทำหน้าที่บริสุทธิ์ เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่, -และความปรารถนาดี คือความรักของมนุษย์ ความเมตตาของมนุษย์.

เป็นอันว่า เราได้พูดกันถึงเรื่องบรมธรรมมามากพอสมควรแล้ว, ขอฝากท่านทั้งหลายไว้คิดนี้ตามความอิสระ ตามความพอใจของตน แล้วแต่จะเลือก แล้วแต่จะถือเอาเท่าไร ; ไม่มีการบังคับ โดยหวังอยู่ว่าสติปัญญามันมีพอแล้ว มันเห็นเอง มันสมควรใจเอง แล้วมันเอาได้หมดเอง, ไม่บิดเบือนไม่บิดพริ้วไม่อะไรอีกต่อไป; แล้วมันก็ได้รับผลตอบแทนเกินคาด คือความสนุกสนานอย่างยิ่ง, เป็นนิพพานอยู่ในตัวการทำงานที่ทำอยู่เป็นประจำวัน. **ในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่ต่อลูกหลานตาต้าๆ อยู่** นี้ก็จะได้รับประโยชน์เป็นความเยือกเย็นในจิตใจ, เหมือนได้ดื่มรสของธรรมชาติของนิพพานอยู่ตลอดเวลา. นี่คือผลของการที่เราสนใจแก้ไขข้อขัดข้องต่างๆ ให้ลุล่วงไปด้วยดี ในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม”.

อาตมาขอยุติการบรรยาย เพราะถือเป็นเวลาสมควรแก่การบรรยาย ถือว่าเราคุยกันเล่นเพียงเท่านี้ ด้วยเรื่อง “บรมธรรม”.

เรื่อง

เอกายนมรรค

ในฐานะเป็นทางของบรมธรรม ^๑

บรรยา ณ โรงเรียนสัมมาชีวิตศิลปมูลนิธิ

๕ กรกฎาคม ๒๕๐๕

ท่านผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ เราจะคุยกันเล่นถึงเรื่อง **เอกายนมรรค** ; วันก่อนเราได้พูดกันถึงเรื่องบรมธรรม คือสิ่งสูงสุดที่มนุษย์จะต้องเข้าถึงให้ได้ เป็นเรื่องจุดหมายปลายทาง แต่วันนี้เราจะพูดกันถึงเรื่องมรรค หรือทางที่มีชื่อว่าเอกายนมรรคนั้น มีความหมายเป็นพิเศษ ส่วนนี้แหละคือส่วนที่เราจะต้องศึกษาพิจารณา หรือวินิจฉัยกัน.

เดี๋ยวนี้เราจะไยน์ได้ฟังพูดกันถึงเรื่อง ทาง แต่มันกลายเป็นหลายทางไป; เป็นทางนรกเป็นทางสวรรค์ ทางพรหมโลก กระทั่งทางนิพพาน แต่แล้วก็ดูเหมือนไม่ค่อยมีใครจะชอบ ในเรื่องทางนิพพาน ซึ่งเรียกว่าเอกายนมรรค; ดูเหมือนจะสนใจเรื่องสวรรค์ หรือเรื่องอะไรกันทำนองนั้นเสียมากกว่า และถ้าเอามา

---

๑ พุทธทาสภิกขุ บรรยายสมัยที่ดำรงสมณศักดิ์เป็น พระราชสังฆราช

ให้เลือกพร้อมๆ กันละกัน จะสนใจเลือกเรื่องที่เป็นความสุข สนุกสนานกันเสียมากกว่า. แต่ว่าทางเหล่านั้นไม่ได้รวมอยู่ในคำว่า “เอกายนมรรค” เลย แม้กระทั่งทางที่เรียกว่าทางไปพรหมโลก.

คำว่า “เอกายนมรรค” หมายถึงทางสายเอกสายเดียว สำหรับคนๆ เดียว, เดินไปสู่จุดๆ เดียวคือ นิพพาน ; ซึ่งมีความหมายเป็นพิเศษ ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์หรือสวรรค์ หรือแม้แต่พรหมโลกเพราะฉะนั้นเราจึงต้องปรับความเข้าใจกันเป็นพิเศษในเรื่องเกี่ยวกับทางสายนี้.

ที่นี่ โดยเฉพาะท่านที่เป็นครูบาอาจารย์ คำว่า **ครู** อาตมาได้เคยขอรับรองบ้าง ชี้แจงบ้าง ให้ถือเอาความหมายให้ถูกต้องว่า **หมายถึงผู้นำในทางวิญญูณ**, กำลังนำศิษย์ไปตามทางวิญญูณ จะนำไปไหน ? มีจุดหมายอะไร ? นี่จะต้องพิจารณาดูอย่างละเอียด สำหรับผู้ที่เป็ครูและที่สำคัญกว่านั้นก็คือ จะต้องพิจารณาถึงข้อที่ว่า ตัวเองกำลังเดินทางอยู่ในทางอะไร ? และจะนำเขาไปไหน มีจุดหมายอะไร ? นั้นก็ยังไม่สำคัญเท่ากับที่ว่า **ตัวเองกำลัง เดินทางอยู่ในทางอะไร ? และอย่างไร ?** นี่เราจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกันให้ชัดว่า แม้แต่ครูก็ยังต้องถือว่าเป็นผู้นำคนให้เดินไปตามทางที่เรียกว่า เอกายนมรรค นี่ก็เหมือนกัน คือทางที่มีจุดหมายปลายทางเป็นนิพพาน นั่นแหละ.

บัดนี้เราลองมาคิดดูกันถึงคำพูดกันเป็น Slogan หรือเป็นภาชิตว่า **“ทางใหญ่อย่าพึงจร”**. นี่เป็นภาชิตบรมโบราณของไทย แต่มันก็เนื่องมาจากทางธรรมะ หรือทางศาสนา; เพราะเราสัมพันธ์กันกับศาสนาใกล้ชิดมากจนจะพูดอะไรออกมา ก็เป็นเรื่องที่เนื่องกันมากับศาสนา หรือธรรมะทั้งนั้น. คนโบราณพูดว่า **“ทางใหญ่อย่าพึงจร”** นั่นมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับธรรมะ หรือศาสนา **ทางใหญ่** นี่หมายความว่าเดินกันมาก เดินกันจนโล่งเตียน เพราะใครๆ

ก็ชอบเดิน มันจึงเตียนขึ้นเอง แล้วกลายเป็นทางใหญ่ นี่มีความหมายว่า ทางใหญ่ที่เดินกันมากนี้อ่าไปเดินเข้า; และมันย่อมจะบอกอยู่ในตัวแล้วว่า คนส่วนมากเขาต้องการอะไร คนส่วนมากก็ต้องการความเพลิดเพลิน ความพอใจไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งเขามักจะเข้าใจว่าเป็นตัวตนเสมอ ; เช่นเขาพูดว่า “ชอบใจเรา” อย่างนี้ เขาหาไม่รู้ว่านั้นแหละคือชอบใจ กิเลส ตัณหา ; เพราะว่าเอาตัณหาเป็นเราเอากิเลสเป็นเรา โดยไม่รู้สีกตัวอยู่เสมอ.

เมื่อกิเลส หรือตัณหา มันมาครอบครองบัลลังก์อันนี้ นั่งเป็นตัวเราเสียแล้ว มันก็บัญชาไปต่างๆ ; เพราะฉะนั้นเราอย่าไปพูดว่า “ชอบใจเรา” นี้ระวังให้ดี มัน “เรา” อะไรกันแน่, มันเรากิเลส ตัณหา หรือว่าเราที่เป็นธรรม นี่เราต้องยุติธรรม ต้องไม่เข้ากับใคร ไม่เข้าใครออกใคร, ต้องไม่กระดากที่จะวินิจฉัย หรือพิพากษาตัวเอง โดยเหตุที่คนเรามีกิเลส ตัณหาเป็นเครื่องชักจูงไป, มีความอยากของกิเลสเป็นเครื่องชักจูงไป, มันจึงไปชอบเหมือนๆ กัน ; หรือที่เรียกว่า “เดิน” “ในที่นี้ ไปแสวงหา ไปกระทำ ไปแสวง ผลของการกระทำเหมือนๆ กัน จนเกิดเป็นแนวอันใหญ่ขึ้นมา ผู้กล่าวภาษิตนี้รู้ดีว่าหมายถึงอะไร จึงได้กล่าวว่า : “ทางใหญ่อย่าพึงจร” อย่าไปเดินเข้า.

ทางใหญ่ที่นี้ ก็หมายความว่าถึงทางที่เป็นไปตามกระแสของกิเลส ตัณหา, คือ พัวพันอยู่ในกาม , ด้วยวัตถุกาม, ด้วยกิเลสกาม, หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กามสุขัลลิกานุโยค** ได้แก่สภาพที่พัวพันอยู่ในกาม, ประกอบตนให้พัวพันอยู่ในกาม ; เป็นเรื่องที่ใหญ่ที่สุดในโลก จนเป็นเรื่องธรรมดาของโลกไป นี่คนเขาจึงเรียกว่า “ทางใหญ่” ; และแทบจะกล่าวได้ว่าคนทั้งหมดเป็นอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นมันจึงได้แก่การตามใจตัว คือการตามใจกิเลส; แล้วก็เห็นแก่ตัว คือเห็นแก่กิเลสนั่นเอง เพราะฉะนั้นถ้าเดินตามทางนี้ก็หมายความว่า มีความเห็นแก่ตัว

เพราะสิ่งที่เรียกว่ากามนั้นแหละ เมื่อลุ่มหลงเข้าแล้ว ก็เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัว ที่จะกอบโกยสิ่งที่เรียกว่า “กาม”.

ปัญหาของโลก เราในปัจจุบันนี้ มันก็ไม่มีมูลมาจากอื่น มันมีมูลมาจากสิ่งที่เรียกว่ากามซึ่งเราจะเรียกว่าวัตถุนิยมหรืออะไรก็ได้ซึ่งมีความมุ่งหมายใกล้เคียงกัน กล่าวคือหลงไหลสนุกในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ทัมมารมณ ตามวิสัยของชาวโลก สิ่งทีเรียกว่า **รูป เสียง กลิ่น รสสัมผัส** ถ้าเรียกตามบาลีเขาเรียกว่า “**วัตถุ**” , แม้ว่ามันจะไม่เป็นวัตถุเป็นก้อน เป็นของแข็ง ก็ยังเรียกว่าวัตถุ รูปนั้นพอจะเห็นเป็นวัตถุ ; แต่เสียงหรือกลิ่น หรือรสอย่างนี้ ขนาดถึงสัมผัสผิวนั้นอย่างนี้ มันไม่ใช่ตัววัตถุ , แต่ก็เรียกว่า วัตถุอยู่นั่นเอง; เพราะ”มันเนื่องอยู่ด้วยวัตถุ, มีรสที่เกิดจากวัตถุ, เพราะฉะนั้นจึงรวมเรียกเสียงง่าย ๆ อย่างเดียวนี้ก็เรียกว่า **วัตถุนิยม** : หมายถึงลุ่มหลงในวัตถุ, นิยมรสของวัตถุ อันเป็นความสุข ความเพลิดเพลิน อันเกิดมาแต่วัตถุ ซึ่งในบาลีเรียกว่า “กาม” และเรียกว่า “กามสุขัลลิกานุโยค”.

ในครั้งพุทธกาล ก็มีพวกใหญ่พวกหนึ่ง ที่เป็นวัตถุนิยมจัด เป็นพวกที่เรียกว่า “กามสุขัลลิกานุโยค” มีศาสดาชื่อ **จารวกะ** หรือชื่อ **โกลายตะ**, นี่เป็นเรื่องวัตถุ เรื่องโลกทั้งนั้น พวกนี้เองสอนเรื่องการแสวงหาความสุขจากวัตถุ และเมื่อได้ความสุขจากวัตถุถึงที่สุข เขาก็เรียกว่านิพพาน, เขาก็มีกามารมณขั้นสูงสุดและประณีตเป็นนิพพาน นี่คือการของทางใหญ่; ในที่สุดก็เป็นเรื่องตามใจตัว คือตามใจกิเลส และเห็นแก่ตัวที่จะได้วัตถุเหล่านี้ ตกมาถึงสมัยนี้ยิ่งเป็นมากขึ้น; เพราะว่า ความเจริญในทางวัตถุนั้นมันวิ่งไปทางเดียว, มันเจริญอย่างวิ่งไปทางเดียว แต่ความเจริญในด้านลึกไปในทางจิต หรือในทางธรรมนั้น แม้แต่จะคลานตัวมดเต็มมันก็ยังไม่ได้; มันแทบว่าจะหยุดชะงัก หรือ

ถูกลืม ถูกละ กันไปเสียเลย เพราะฉะนั้นคนในสมัยนี้จึงพ่ายแพ้แก่วัตถุมากยิ่งขึ้น; เพราะมันมีอะไรที่เข้ามาเสนอสนองทดแทนไม่ให้มีเบื่อกันได้ พอเบื่ออย่างนี้ หรือไม่ทันจะเบื่ออย่างนี้ ก็มีอันอื่นเข้ามาแทนแล้วนี่คือความก้าวหน้าทางวัตถุ.

ฝ่ายเด็ก ๆ ของเราเมื่อควบคุมตัวไว้ไม่ได้ หรือผู้ปกครองก็ไม่สามารถควบคุมไว้ได้ ก็เลยเป็นบ่าวเป็นทาส ของวัตถุกันไปหมดแทบทั้งโลก มันจึงเหมือนกับมีโลกอันใหม่ ซึ่งมีปัญหาอย่างใหม่ที่ไม่รู้ว่าใครจะแก้กันอย่างไร จนเวียนหัวไปหมด , จนบางพวกแทบจะยอมว่า ปล่อยมันไปตามเรื่อง; ถือเอาเป็นโลกใหม่, บัญญัติศีลธรรมกันในรูปใหม่ จนจะถือว่า กาเมสุมิฏจาจาร นี่ไม่มีอยู่ในระบบของศีลเสียแล้ว : คือว่า ศีลข้อกาเมสุมิฏจาจาร อะไรทำนองนี้ เลิกได้ไม่ต้องมี บางพวกเกิดหันเหไปมากถึงอย่างนี้.

มันจึงเป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง คือ เมื่อเด็กๆ เหล่านี้เติบโตขึ้น เป็นผู้ปกครองประเทศชาติ หรือว่าเป็นเจ้าของประเทศชาติขึ้นมาเต็มตัว เขาก็จะพาโลกนี้หันเหไปตามทางนี้มากขึ้น; ในที่สุดก็จะตกเป็นทาสของวัตถุ ถึงขนาดที่หน้ามืดตาบอด ประทัดประหารกัน โดยไม่มีความรู้สึกอะไร, คือว่า คนฆ่าคนโดยไม่มีความรู้สึกอะไร, คล้าย ๆ กับว่า ฆ่ามดฆ่าปลวก ฆ่าแมลงอะไรอย่างนี้; แล้วโลกก็จะถึงอวสานต์ นี่เห็นได้ว่าทางใหญ่นี้มันนำไปสู่ผลอย่างนี้.

นี่เราลองนึกเทียบคู่ตรงกันข้าม เราก็จะได้คำว่า “ทางเล็ก” เมื่อทางใหญ่มีคนเดินมากทางเล็กก็หมายความว่า ไม่ค่อยจะมีใครเดิน ; มันก็ค่อยจะแคบ ค่อยจะหาย จนไม่เป็นทางอยู่เสมอ ถ้ากล่าวตามหลักธรรมในแง่ของศาสนา ก็คือ ที่เราเรียกกันว่า “อิตถกิลมณญโยค” -คือการประกอบกรรมทานกาย, พวกนี้มันตรงข้ามกับพวกแรก ซึ่งหลงใหลในวัตถุกาม; ส่วนพวกนี้มันตั้งข้อ

รังเกียจกามจนเลยขอบเขต เป็นบ้าเป็นหลัง ถึงกับจะทำอันตรายอวัยวะต่างๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งของการบริโภคทำให้ไร้สมรรถภาพไป เขาทรมาณด้วยวิธีต่าง ๆ ให้ร่างกายเจ็บปวด ให้อวัยวะสูญเสียสมรรถภาพ เพื่อว่าใจจะได้ไม่น้อมไปในทางกาม.

ฝ่ายทางเล็กนี้ เขาหลงใหลไปถึงกับว่า กามนี้เป็นข้าศึกโดยตรง เพราะฉะนั้นเขาจะต้องทำลายมันเสียโดยสิ้นเชิง, ทำลายต้นตอ ทำลายเครื่องมือที่จะบริโภค กามอะไรทำนองนี้เสีย **จึงทำทุกกรกริยา** ทั้งที่ความจริงก็ฝืนความรู้สึกอย่างยิ่ง ; แต่ทำไปได้ก็เพราะความหลง เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นการทำลายตัว ในเมื่อพวกแรกเห็นแก่ตัวจัดไปในทางวัตถุ พวกหลังนี้มันก็ทำลายตัว แล้วยังสอดแทรกอุดมคติ ในพวกที่นับถือพระเจ้าว่า : พระเจ้าจะชอบใจในเรื่องทรมาณตัว, แล้วก็จะได้โปรดให้ได้อยู่กับพระเจ้า; แล้วก็เลยทรมาณตัวเองกันใหญ่ อย่างนี้เราเรียกว่า ทางเล็ก.

ยังมีอะไรอื่นอีกไหมที่ไม่ใช่ทางใหญ่หรือทางเล็ก? เราก็ต้องมีคำพูดที่ถูกบังคับให้ใช้คือคำว่า **“ทางสายกลาง”** หรือทางที่พอเหมาะพอดี ซึ่งในทางพุทธศาสนาเรียกว่า **มัชฌิมาปฏิปทา**; แล้วยังหมายความว่า กลาง หรือ พอดี; คือมีความมุ่งหมายที่จะควบคุมตัวให้เหมาะสม ไม่ตามใจตัว ไม่ฝืนใจตัว แต่จะควบคุมตัวให้พอเหมาะพอสม พอดี หรือถูกวิธี; แล้วก็เป็นไปเพื่อให้ตัวเองมีความเจริญในทางธรรม **ไม่เป็นการเห็นแก่ตัว ไม่เป็นการทำลายตัวอย่างบ้าคลั่ง แต่เป็นการทำให้งดงาม ให้บริสุทธิ์ ให้สะอาด สว่าง สงบ** อะไรทำนองนี้เราเลยเรียกว่า **“ทางสายกลาง”** หรือ **มัชฌิมาปฏิปทา**.

นี่เราจะเห็นได้ง่าย ๆ ว่า มันก็มีทางจะแยกให้เห็นได้เป็น ๓ พวก คือ **ทางใหญ่ ทางเล็ก และ ทางพอดี**. เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าเอกายนมรรคนี้จะอยู่ในพวกไหน? ท่านทั้งหลายก็จะมองเห็นได้ในทันทีแล้ว ว่าอยู่ในพวกที่พอดี,

ที่เรียกว่าสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา นี่เราได้เค้าเงื่อนเป็นเงาๆ แล้วว่า **เอกายนมรรคนี้คือมัชฌิมาปฏิปทา**. ทางใหญ่ก็ไม่เอา ทางเล็กก็ไม่เอา เอาทางที่พอดี, เรียกว่าได้เค้าเงื่อนโดยกว้างๆ ไว้ที่ก่อน โดยรายละเอียดเราจะได้ดูกันต่อไป.

ตอนนี้อาตมาอยากจะ ให้ความสนใจในคำว่า “ทาง” กันเป็นพิเศษสักหน่อย คำว่า “ทาง” นั้นโดยที่แท้มันเป็นชื่อของธรรมะ, อย่าได้เข้าใจกันว่าเป็นอย่างอื่นเลย คำว่า ทาง ในที่นี้เป็นชื่อของธรรม โดยที่เราเอื้อมมาจากชาวบ้าน. ภาษาชาวบ้าน ตามธรรมดา หมายถึงทางเดินด้วยเท้า ทางเกวียน ทางคน ทางสัตว์อะไรก็ตาม ที่เรียกว่า “ทาง” นี้ มันเป็นทางตามภาษาชาวบ้านพูดส่วน “ทาง” อันเป็นเรื่องทางจิตใจนี้เพิ่งเกิดมาทีหลัง เมื่อเขาพบแนว พบสายของการปฏิบัติ เขาไม่รู้ว่าอะไรจะเรียกว่าอะไรดี เขาก็เรียกว่า ทาง โดยไปเอื้อมคำชาวบ้านมาเรียก เพราะฉะนั้น คำว่า ทาง จึงเป็นชื่อของธรรมะ. เมื่อนักคิดนักค้นทางจิตทางใจออกไปคิดไปค้นจนพบแนว หรือ สายอะไรอันใดอันหนึ่งแล้ว เกิดความรู้สึกรู้ว่า นี่มันเป็น “ทาง”, มันเป็นหนทาง, เลยคิดถึงคำว่า “ทาง” ออกก่อนคำอื่น จึงเลยเรียกว่า “ทาง”.

ทีนี้ เราดูความหมายของคำว่า “ทาง” กันให้กว้างๆ. อาตมาอยากจะชักชวนให้มองกว้างออกไปถึงทุกๆศาสนา หรือทุกๆแขนงของการคิดนึก ไม่ใช่จำกัดอยู่แต่ในวงพุทธศาสนาเรา เมื่อเรามองกันอย่างกว้างๆ อย่างนี้แล้ว เราจะพบว่า ผู้ที่ทอดตนลงเป็นสะพานนั้นก็เรียกว่า “ทาง” เหมือนกัน, นี่เราหมายถึงพระเยซูแห่งศาสนาของพวกคริสเตียน เพราะว่าพระเยซูได้กล่าวว่า : “เราแหละคือทาง” ที่พระเยซูกล่าวว่า เราแหละคือทางนั้น หมายความว่า คนทั้งหลายจะถึงพระเป็นเจ้าได้ ก็ต้องได้ผ่านทางพระเยซู, คือเข้ามาติดต่อกับพระเยซู, ประพฤติตามคำสอนของพระเยซู ; เพราะว่าพระเยซูได้รับมอบ Revelation จากพระเป็นเจ้าให้มาบอก,และยิ่งกว่านั้น พระเยซูทอดชีวิตลงไป คือ ยอมตาย เพื่อ

ให้สัตว์ คือคนเหล่านั้น ได้มีโอกาสเห็นความเสียสละของพระเยซู, และได้กลับใจ เพราะการตายของพระเยซูนั้น เรียกว่าพระเยซูได้เอาชีวิตเป็นเดิมพันสำหรับทอด สะพานให้คนเดิน ระหว่างโลกนี้กับพระเจ้าที่เดียว นี่เราก็เรียกว่า “ทาง” ได้ เหมือนกัน, หมายความว่าผู้ที่ทอดตนลงเป็นทาง ลงเป็นสะพานเลย เอาชีวิตเป็น “ทาง” ให้ผู้อื่นเลย.

เราลองคิดดู พวกครูบาอาจารย์ทั้งหลาย เป็นอย่างนี้หรือเปล่า ; คือได้ทอดตนลงเป็นสะพานสำหรับให้เด็กๆ ของเราเดินไป สู่จุดหมายปลายทางของ ชีวิตมนุษย์หรือเปล่า. ข้อนี้เราหมายถึงการเสียสละ ถ้าครูเป็นลูกจ้าง ย่อมไม่มีการทอดตนอย่างนี้ มีแต่จะทำงานให้เสร็จไปวันหนึ่งๆ เพื่อครบเดือนแล้ว มารับเงินเดือน ท่านจงดูไปเถิด ครูเป็นอย่างนี้มากมายทีเดียว; ผู้ที่เรียกตัวเอง ว่าเป็นครูแท้ ๆ ก็ยังเป็นเสียอย่างนี้ มีครูอยู่สักจำนวนน้อยหนึ่ง ที่มีจิตใจสะอาด มีจิตใจกว้างพอที่จะทอดตัวลงเป็นสะพาน ด้วยมีความรู้สึก ว่า ความสุขมีอยู่ในการทำงาน เหมือนที่ว่า Summum Bonum ข้อหนึ่งซึ่งว่า duty for the duty 's sake ที่ได้เข้ามา แล้วครวาก่อน.

ครูที่ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ มีความสุขอยู่ในหน้า เงินเดือน หรืออะไรนั้นเป็นขี้ฝุ่น เป็นขยะมูลฝอยไปเลย กลายเป็นเครื่องบูชาคุณไป; ครู พวกนี้เท่านั้นแหละ ที่จะเป็นผู้ทอดตนลงเป็นสะพาน หรือเป็นทางด้วยความเสียสละ; ทำทุกอย่างทุกวิถีทาง ที่จะให้สัตว์คือหมายถึงเด็ก ๆ ตาตา ๆ ผู้จะเติบโตขึ้นทุกวันนี้ เดินไปได้โดยแท้จริง โดยเร็ว โยสะดวง เพราะฉะนั้นถ้าเรามีครูประเภทนี้กัน ให้มากสักหน่อยแล้ว การศึกษาอบรมของเราก็ดีขึ้นกว่านี้มาก เพราะว่า ครู นั้นแหละยอมเป็นทางเสียเอง, ยอมเป็นทางด้วยตนเอง.

ดูให้ลึกยิ่งไปกว่านั้น เราก็ต้องกล่าว ข้อปฏิบัติไปตามทางสายกลาง ที่กล่าวแล้วนั้นแหละ นำไปสู่จุดปลายทาง, ซึ่งได้แก่ความไม่เห็นแก่ตัวโดยสิ้นเชิง

คือความไม่มีตัวไม่มีตน,ไม่มีตัวกู ของกู โดยสิ้นเชิง นั่นแหละเป็นปลายทาง. การปฏิบัติจากความเห็นแก่ตัว ไปสู่ความหมดความเห็นแก่ตัว นี่คือ “ทาง” ซึ่งเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติในทางพุทธศาสนาอย่างละเอียดชัดเจน โดยเฉพาะ ที่เรียกว่า ธรรม หรืออัมมะ กล่าวคือทางหรือมีองค์แปด.

แล้วเราก็มีข้อที่ต้องคิดต่อไปอีกว่า พวกครูเรานี้มีกันหรือเปล่า, คือว่า พวกครูเรานี้กำลังเดินอยู่ในทางสายกลางนี้หรือเปล่า, หรือว่าส่วนมากกำลังไปวิ่งอยู่ในทางสายใหญ่; หรือว่าจะมีครูบางพวกซึ่งมีอยู่น้อยเต็มทนไปวิ่งอยู่ในทางสายเล็กก็ตามใจ แต่ว่าครูที่เดินอยู่ในทางสายกลางนั้นมีอยู่สักก็มาน้อย?

ขอให้ลองคิดดูให้ดี ๆ ว่า **ครูที่เป็นลูกจ้าง** ผู้ทำงานเพื่อจะได้ค่าจ้าง แล้วละก็ **ไม่มีหวังที่จะเดินในทางสายกลาง**; เพราะว่าจิตใจมันไหลไปสู่ทางสายใหญ่เสียหมดแล้ว, ไม่มีเหลือไว้สำหรับเดินทางสายกลาง เพราะฉะนั้นจึงไม่มีสติปัญญาที่เฉียบแหลม อันเป็นสติปัญญาที่เกิดมาจากความไม่เห็นแก่ตัว, และเป็นสติปัญญาที่เฉียบแหลมที่สามารถจะควบคุมจิต จะฝึกสอนจิต,หรือตลอดจนบังคับตัวครูเองให้เป็นแบบฉบับที่ดี, นำศิษย์ไปด้วยการทำตัวอย่างที่ดีให้ดูได้ หรือมีความสุขให้ดูได้ เพราะฉะนั้นเมื่อสิ่งที่เรียกว่า “ทาง” หมายถึง มัชฌิมาปฏิปทานี้แล้ว ก็มีปัญหาว่า **ครูเรามีกันหรือเปล่า**.

“ทาง” อีกความหมายหนึ่ง มันหมายถึง**ความลึกซึ้ง**, ความจริงที่ลึกซึ้งอันหนึ่งของธรรมชาติ ; มันได้แก่ตัวธรรมะที่ลึกซึ้ง ข้อนี้ก็อาจจะถึงถึงศาสนาที่เรียกกันว่า เต๋า ของจีน เมื่อพูดถึงศาสนาเต๋าของจีนแล้ว ต้องหมายความว่าถึงคำสอนที่ถูกต้องของเล่าจื๊อ จวงจื๊อ, พวกนั้นจริง ;อย่าเอาพวกเต๋าดังเดี๋ยวนี้ ซึ่งเหลือแต่เพียงจตุตถปุณฺหาไหว้หัวสิงห์โตหิน ; อย่างนั้นไม่ใช่ นั่นมัน

เป็นเพียงของผิด หรือเนืองอกที่งอกออกมา จนเลยขอบเขต ซึ่งย่อมมีกันอยู่ทุกศาสนา. แม้ในพุทธศาสนาก็มีอะไรมกมายอย่างมากมาย, ในคริสต์ศาสนาก็มีอะไรมกมายอย่างมากมายของคนชั้นหลัง ; เพราะฉะนั้นเมื่อเราพูดถึงศาสนาไหน เราต้องเข้าถึงส่วนที่มันถูกต้องหรือของต้นเดิมจริงๆ.

พวก เต่า เขาถือว่า มีคำว่า ทางคำเดียวเท่านั้นก็พอแล้ว ที่จะเข้าถึงคำว่า เต่า คำว่า เต่า เขาแปลว่า “ทาง” ; แต่หมายถึงธรรมะที่ลึกซึ้ง ที่ตามธรรมดาคนธรรมดาจะมองไม่เห็น. ต้องศึกษาต้องคิดค้น จึงจะมองเห็น. สิ่งที่เราเรียกว่า เต่า มันมีความหมายเป็นอสังขตธรรม คือ สิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีเกิดไม่มีเปลี่ยนแปลง ไม่มีตายอะไรเหมือนกัน ; สิ่งที่เราเรียกว่า เต่า โดยแท้จริงนั้นเป็นอย่างนี้ เขาเรียกมันว่า “ทาง”.

ถ้าเราเอาความหมาย หรือความจริงอันลึกลับของธรรมชาติด้านหนึ่งเป็นทางแล้ว ; เราก็จะตั้งปัญหาถามครูบาอาจารย์ว่า ได้เข้าถึงสิ่งนี้, ได้เดินถึงสิ่งนี้กันแล้วหรือยัง หรือแม้แต่เพียงความสนใจก็จะมีหรือยัง นี่มันเป็นเรื่องที่ยิ่งลึกมากขึ้นไปอีก หรือยิ่งมากขึ้นไปอีก.

ที่อาตมานำมากล่าวนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า คำว่า ทางนี้มันหมายถึงได้ถึง ๓ ความหมาย : ผู้ที่ทอดตนลงเป็นสะพานเองก็ได้, ตัวสะพานเองก็ได้, หรือจุดหมายปลายทาง. เอามาเรียกว่าทางเสียก็มี เช่น คำว่าเต่าเป็นต้น มันมีปัญหาคือครูบาอาจารย์จะต้องตั้งขึ้นสำหรับตอบแก่ตัวเองว่า : เราเป็นผู้ทอดตนลงเป็นสะพานหรือเปล่า ; หรือว่าเรามี “ทาง” อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทาหรือเปล่า ; หรือเราเข้าถึงจุดหมายปลายทางหรือเปล่า.

คำว่า “เอกายนมรรค” นี่มันหมายความว่าข้อปฏิบัติสำหรับให้เดินไปจุดหมายปลายทาง. เราควรพิจารณาถึงคำๆ นี้โดยละเอียดสักหน่อย :

คำว่า **เอกายน** นี้เถียงกันมาก เพราะว่าคำบาลีนี้มันถอดรูปตามวิธีของไวยากรณ์ ได้มากกว่า ๑ รูป ภาษาบาลีเขาเป็นอย่างนั้น คือถอดได้เป็น ๒ รูป ๓ รูป เพราะฉะนั้นคำว่าเอกายน ใครจะมีเหตุผลมาแปลก็แปลได้ทั้งนั้น อย่างว่า ทางเดียว ทางเอก อย่างนี้ก็ได้อีกเหมือนกัน, หรือว่าทางสำหรับบุคคลผู้เดียวไป อย่างนี้ก็ได้อีกเหมือนกัน, แล้วก็ทางเพื่อให้ถึงสิ่ง ๆ เดียวให้ถึงปลายทางเพียงสิ่งเดียว ก็ได้เหมือนกัน อาตมาเลยถือเอาเสียทั้งสามอย่างเลย, เอาทั้งสามความหมายเลย ; จึงพูดติดกันไปเป็นพวงเลยว่า :- **ทาง ๆ เดียว สำหรับบุคคลผู้เดียว เดินไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงอย่างเดียว.** นี้ได้ความหมายของคำว่า **เอกายนมรรค** อย่างนี้.

ต่อไปนี้เราก็พิจารณาความหมายของมันทีละอย่าง เช่นว่า : **ทางเดียว** นี้ก็ **หมายถึงศีล สมาธิ ปัญญา** , ที่เราชอบเรียกกันว่า **มรรค** ตรงนี้อาตมาอยากจะแนะหรือย้ำ ทั้ง ๆ ที่เคยแนะหรือย้ำกันมาบ้างแล้วว่า มรรคนี้ ทาง ๆ เดียว หรือมรรคนี้ พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้เรียงลำดับไว้ว่า **ศีล สมาธิปัญญา** ; แต่ท่านเรียงลำดับว่า **ปัญญา แล้ว ศีล แล้ว สมาธิ** เรื่องนี้ไม่ใช่เล็กน้อยเลย ; บางทีจะเป็นเพราะประมาท สะเพร่า มองข้ามความจริงเหล่านี้ไป จึงได้ทำให้การปฏิบัติของพวกเรา ชะงัก ติดตันและล้มเหลวในที่สุด ; เพราะเราไปมัวเรียงลำดับ **ศีล สมาธิ ปัญญา** นั้นเอง, เราไม่เรียงลำดับที่พระพุทธเจ้าท่านเรียงไว้ให้ ว่า **ปัญญา แล้วศีล แล้วสมาธิ** สำหรับผู้ที่รู้เรื่องนี้ดีอยู่แล้ว เพราะเคยเรียนนักธรรมตรี โท เอก มาแล้วก็รู้อยู่แล้ว, แต่คนที่ไม่เคยเรียนอาจจะไม่รู้ก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงนำมาพูดให้ฟังดังนี้:-

มรรคมืองค์แปด ใน ๘ องค์นั้น สององค์แรก คือองค์ที่ ๑ กับ องค์ ๒ นั่นคือปัญญาเรียกว่าสัมมาทิฐิ กับ สัมมาสังกัปปो นี่เป็นปัญญา;

องค์ที่ ๓-๔-๕ นั้นเป็น ศีล คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว ; องค์ที่ ๖-๗-๘ นั้นเป็นสมาธิ ; คือ สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. ท่านจะเห็นได้ว่าทันที มีการเรียงลำดับเป็นปัญญา แล้วเป็นศีล แล้วเป็นสมาธิ,ทางที่ถูกมันต้องเป็นอย่างนี้ มันต้องเป็นปัญญานำหน้าก่อนเสมอไป ; มิฉะนั้นมันหลงทางตายคือ ไปรักษาศีลเข้าโดยไม่มีปัญญา ไม่มีสัมมาทิฐิ มันก็เป็นศีลเข้ารกเข้าพงไปหมด ; เหมือนที่เขารักษาศีล เพื่อความขลัง เพื่อความศักดิ์สิทธิ์, รักษาศีลให้มีโชคดี รักษาศีลแรกเอาสวรรค์วิมาน เพื่อไปสวรรค์ อย่างนี้มันเข้ารกเข้าพงไปหมด ; เพราะไม่เอาปัญญานำมาก่อน.

ถ้าเอา สัมมาทิฐิ องค์แรกของมรรคมาก่อน มันบอกว่าอะไรคืออะไร : ทุกข์คืออะไร,เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร, ความดับสนิทแห่งทุกข์นั้นเป็นอย่างไร, ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งทุกข์นั้นเป็นอย่างไร ; มันเลยหลงไปไม่ได้ ไม่มีทางที่จะให้ไปรักษาศีลเพื่อขลัง เพื่อศักดิ์สิทธิ์ เพื่อโชคดี เพื่อไปสวรรค์ ; แต่จะรักษาศีลเพื่อเดินไปสู่ความหมดความเห็นแก่ตัว, ปลดปล่อยความเห็นแก่ตัว,ไม่มีตัวทั้งนั้น, เป็นการรักษาศีลเพื่อขจัดขัดเกลาคความเห็นแก่ตัว, มุ่งไปสู่ความหมดความเห็นแก่ตัวทั้งนั้นเลยไม่ว่าจะมีศีลข้อไหน นี่มันจะถูกต้องอย่างนี้ไม่ออกนอกทาง.

นี่แหละ ระวังให้ดี จะต้องเอาปัญญาไว้ข้างหน้า แล้วศีล แล้วสมาธิ ; ที่นี้ทำมันไปมันก็ย้อนกลับมาเสริมปัญญาให้แรงยิ่งขึ้นไปอีก ปัญญาก็ส่งศีลและสมาธิให้แรงยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อศีลสมาธิแรงยิ่งขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง แล้วก็ย้อนกลับไปส่งเสริมปัญญาให้แรงยิ่งขึ้นไปอีก ; มันเป็นวงคือสัมพันธ์กันอยู่อย่างนี้ ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า ทางอย่างถูกต้อง, เป็นไปอย่างถูกต้อง จะต้องให้ปัญญานำหน้าเหมือนกับเข็มทิศ หรืออะไรทำนองนั้นเสมอไป.

ที่ว่า “ผู้เดียวเดิน” นี้เราหมายถึงกฎแห่งกรรม เป็นของเฉพาะคน ; ผู้ใดทำผู้หนึ่งจะต้องได้รับผล เพราะว่ากรรมนั้นมันอยู่ที่ กาย ที่วาจา ที่ใจ ของผู้ที่กระทำนั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงแทนกันไม่ได้ แม้ว่าหลายคนจะทำเหมือน ๆ กัน มันก็มีส่วนที่ว่าต่างคนต่างทำ ; จะได้รับผลกรรมของตนๆ แม้ว่าจะทำรวมกัน จนมีผลรวมกัน คราวเดียวกัน ; นี้ก็ต้องถือว่ามันเป็นผลเฉพาะคนทั้งนั้นเพราะฉะนั้นเราจะต้อง ระมัดระวังในข้อที่ว่า อย่าไปหวังที่จะให้คนอื่นช่วย , อย่าไปหวังพระเจ้าช่วย, อย่าไปหวังเทวดาช่วย, อย่าไปหวังโชคชะตาช่วย จะไปดูหมองไปสร้างศาลพระภูมิอะไรนั้น มันเป็นเรื่องของเด็กอมมือ; มันจะทำความสับสนใจให้ก็แต่เด็กอมมือ และผู้ใหญ่ที่มีลักษณะอย่างเดียวกับเด็กอมมือ, จึงจะสับสนใจ อุณใจ ในการกระทำเพียงเพื่อบูชาเทวดา หรือโชคเคราะห์อะไรต่าง ๆ นั้น มันไปเอาสิ่งภายนอก หรือบุคคลอื่น สิ่งอื่นมาเป็นที่พึ่ง หรือมาเป็นหลัก.

ที่ถูกมันจะต้องเอาตัวเองเป็นหลัก ด้วยบทที่บัญญัติไว้โดยเด็ดขาด, มีพุทธภาษิตที่เด็ดขาดว่า พึงตน : -” **ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน** “ นี่แล้ว ก็จะได้ประกอบ **กรรมที่ถูกที่ควร** จนกระทั่งถึงกรรมที่ ๓ คือ พ้นไปจากดีจากชั่ว ไม่เห็นแก่ตัว. กรรมดี กรรมชั่ว นั้นระวังให้ดี, กรรมที่ ๑ ที่ ๒ นั้นระวังให้ดี, มันยังวนเวียนอยู่กับตัว ยังเห็นแก่ตัวอยู่นั้นแหละ. ผู้ที่รักดี ทำดีนั้นมันก็ยังเห็นแก่ตัวอยู่; **ต่อเมื่อถึงกรรมที่ ๓ คือการปฏิบัติมรรค ผล** นี้ซึ่งจะทำลายความเห็นแก่ตัวเสียได้สิ้นเชิง นั้นแหละจึงจะเป็นกรรมที่ ๓ ที่เรียกว่าอยู่เหนือดีเหนือชั่ว เป็นเอกายนมรรคโดยตรง คือทำให้ถึงความไม่ทุกข์จริง ๆ ได้.

ที่เรียกว่า “**สู่จุดๆ เดียว**” ในปลายทางนั้นเราหมายถึงนิพพาน. ข้อนี้เราหมายถึงภาวะที่หมดตัว ดับตัวเอง ดับตัวตนเสียสนิท ; ไม่มีความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปทานว่า มีตัวเราหรือมีของเรา : คือตัวตนดับไปสนิท เพราะ

ความหมดไปแห่งอุปทานนี้; นี้เรียกว่าจุดเดียว สู่ปลายทางนี้ มีแต่อย่างนี้เท่านั้น ไม่มีอย่างอื่น; ไม่ใช่ที่พรหมโลก ไม่ใช่ที่สวรรค์ หรือไม่ใช่เมืองมนุษย์ที่สวยงามในโลกพระศรีอารย์ อะไรทำนองนี้ มันต้องเป็นความดับ ตัวที่เกิดมาจากอุปทานว่าตัวกู ว่าของกู นี้ นั่นแหละคือภาวะที่มุ่งหมายปลายทาง เป็นอย่างนั้น.

ถ้ายังไม่ถึงปลายทาง ก็หมายความว่า มีตัวเบาบาง มีตัวแต่น้อย ๆ, คือมีความเห็นแก่ตัวน้อย ๆ; จากความเห็นแก่ตัวเลว ๆ มาเป็นความเห็นแก่ตัวที่ดี ๆ, จากความเห็นแก่ตัวที่ดี ๆ เป็นตัวที่ดี ๆ นั้นให้มันน้อยลง, ให้มันบางลงจนไม่มีความเห็นแก่ตัว; หมดความรู้สึกรู้ว่ามีตัว ก็เลยเป็นที่สุด จุดหมายปลายทางอย่างนี้. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า เอกายนมรรค หรือ มัชฌิมาปฏิปทาของเรา นี้ มันนำไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างนี้.

ที่นี้เราเหลือบดูกันอีกที ให้ตลอดสายว่า มันตั้งต้นไปจากความเห็นแก่ตัว, ความมีตัวนี้, ไปสู่ความไม่มีตัว; **ความไม่เห็นแก่ตัวโดยประการทั้งปวงนั่นแหละ คือ เอกายนมรรค.** ปุณฺชนคนธรรมดาสามัญนั่นมีตัว, มีความรู้สึกว่ามีตัวกู ของกู เหมือนที่เคยกล่าวแล้วเมื่อวันก่อน ส่วนพระอรหันต์ก็คือตรงข้าม ไม่มีความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู; เพราะฉะนั้น **ทางที่จะเดินระหว่างความเป็นปุณฺชน ไปสู่ความเป็นพระอรหันต์นี้เรียกว่า เอกายนมรรค เส้นเดียวเท่านั้น ตรงแนว; แล้วคนเดียวเดินตรงแนว ไปสู่จุด ๆ เดียว คือความหมดตัว- เป็นนิโรธ** ซึ่งแปลว่า ความดับเสียว่าสิ่งที่เกิดอยู่ สิ่งที่มีมันเกิดอยู่นั่นคือตัวทั้งนั้นไม่มีอะไร, แต่จะไปเรียกว่าทุกข์หรืออะไรก็ได้; ที่แท้มันคือตัวกู ให้ดับตัวกูให้หมด **ไม่มีอุปทานว่าตัวกูนั่นแหละ นี่คือปลายทาง.**

บัดนี้เรากำลังพูดอยู่เรียกว่า **เอกายนมรรค นี่คือ มัชฌิมาปฏิปทา :- คือการปฏิบัติตามมรรคมืองค์แปด ;** การกล่าวตามแนวนั้นเข้าใจกันอยู่ทั่วไปแล้ว

จะไม่กล่าวให้ซ้ำซาก. ไปศึกษาเรื่องมรรคมงคลแปด ให้เข้าใจดี, ให้จับใจความสำคัญให้ได้ว่ามันเป็นอย่างนี้ :- ว่า เรียงลำดับเป็นปัญญา ศีล สมาธิ แล้วเจริญยิ่งขึ้นไป ๆ จนดับตัวตนได้ ส่วนที่จะกล่าวในวันนี้ มันยืนยงอยู่แต่จุดที่ว่า **ไปสุดอยู่ที่ไม่ยึดมั่นตัวของตัว ไม่มีตัวนี้** ; เพราะฉะนั้นเรามาพูดเรื่องมีตัวไม่มีตัว นี่กันดีกว่า; คือเราจะยึดหลักที่เราได้ยืนกันอยู่แล้วว่าสติปัฏฐาน ๔ อย่างนั้นเป็นเอกายนมรรค, แล้วบาลีที่ระบุสิ่งนี้ : **เอกายโน ภิกขเว มคฺโค ๗ นี้ แล้วก็จะระบุไปยัง สติปัฏฐาน ๔.**

เรื่องที่จะพูดก็คือว่า **สติปัฏฐาน ๔** นี้เข้าใจผิดกันอยู่มาก จนทำไม่ได้ ; เช่นไปยึด เอาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งยืดยาว ถ้าอ่านไปตามตัวหนังสือไปเรื่อย ๆ ไม่ข้ามไม่ลัด ละก็ ก็ต้องใช้เวลาเป็นสองชั่วโมงจนกว่าจะจบ, เป็นถ้อยคำมากมาย สองชั่วโมงขึ้นไปจนจะจบ แต่มี**สติปัฏฐานที่แท้จริง ที่อยู่ในรูปของ อานาปานสติ** ; อันนี้ตรงจุดที่พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมาย, และเป็นรูปพุทธภาสิตชัด ๆ เหมือนกันว่าเป็นสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งทำให้เราสงสัยขึ้นมาว่า สูตรที่เดิมคำว่า มหา ๆ เข้ามานี้ จะเป็นสูตรที่เขียนขึ้นชั้นหลัง, ที่เพิ่มเติมมาชั้นหลังเรื่อย ๆ ; คือคนชั้นหลังเห็นกันว่า ธรรมะข้อนี้ก็บรรจุเข้าไปได้, ธรรมะข้อนั้นก็บรรจุเข้าไปได้, ธรรมะข้อโน้นก็บรรจุเข้าไปได้; แล้วก็ใส่ลงไปเรื่อย ๆ ในการสังคายนาครั้งหลังๆ นี้เอง มันจึงมีสูตรประเภทที่ฟุ่มเฟือย หรือยืดเยื้ออย่างทำนองนี้ เกิดขึ้นหลายสูตร รวมทั้งมหาสติปัฏฐานสูตรด้วย มันก็ไม่ผิด แต่มันเหลือที่จะศึกษาจับหัวใจได้; มันพว่ไปหมด มันเป็นการต้องทำพร้อมๆ กันหลายๆ สิบอย่าง แล้วใครจะทำไหว. ส่วน **สติปัฏฐานที่เป็นเอกายนมรรค** ถือเอาตามสูตรอานาปานสติสูตร หรือ **สติปัฏฐานสูตร** จึงไม่มีคำว่า “มหา” อยู่ด้วย. มันมีคำสั้นๆ อย่างนี้ว่า :-

การศึกษา เกี่ยวกับกาย ให้รู้ว่าไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ; - แล้วก็ ศึกษาที่เวทนา จนรู้จักชัดที่เรียกว่า

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ; - แล้วก็ ศึกษาเรื่องจิต เป็น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ; - แล้วก็ ศึกษาเรื่องธรรม เป็น ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ; รวม ๔ เรื่อง.

หมวดที่ ๑ ท่านตัดลัดลง ถึงกับการศึกษาเกี่ยวกับ กายานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ให้ดูกายคือลมหายใจ ; ในที่นี้เอาลมหายใจเป็นกาย. คำที่ว่า “เกี่ยวกับกาย” นี้มีหลายอย่าง ลมหายใจก็เป็นอย่างหนึ่งด้วย ; เพราะฉะนั้นจึงให้ดูลมหายใจในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญของกาย ; ขาดลมหายใจเมื่อไร กายก็สิ้นสุดลงเมื่อนั้น เพราะฉะนั้นจึงมาดูที่ลมหายใจ แล้วฝึกเกี่ยวกับลมหายใจ ให้เกิดเป็นผลขึ้นมาถึงที่สุดเสียก่อน เช่นว่า, กำหนดลมหายใจที่ยาวที่สั้น ให้รู้จักลมหายใจให้ดีเสียก่อน แล้วจึงรู้จักลมหายใจในความหมายที่ลึกซึ้งว่า นี่มันปรุงแต่งร่างกาย เรียกกันว่ากายสังขาร ; ลมหายใจนี้ได้ชื่อว่า กายสังขารเพราะปรุงแต่งกาย.

ถ้ากายสังขาร คือลมหายใจหายาบ ก็หมายความว่า จิตใจก็กำลังหายาบ ยังกำลังวุ่นวาย ถ้าลมหายใจ หรือกายสังขารระงับ กายนี้ก็ว่างับ จิตใจก็พลอยว่างับ ; เพราะฉะนั้นถ้าอย่างใดเราทำกายสังขารนี้ คือลมหายใจนี้ให้ละเอียด ให้ว่างับเกิดร่างกายจะระงับลงไปเอง ; จิตใจก็ว่างับลงไปด้วย. เพราะฉะนั้นในหมวดที่ ๑ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงมีกำหนดอยู่ ๔ ข้อว่า : -กำหนดลมหายใจยาว, กำหนดลมหายใจสั้น ๆ, กำหนดลมหายใจทั้งปวง แล้วก็ทำกายสังขาร คือลมหายใจนี้ ให้ว่างับลง ๆ , เป็น ๔ ข้ออย่างนี้.

การกำหนดลมหายใจยาว และสั้น ที่แรกก็เพื่อทำความคุ้นเคยกับลมหายใจบ้าง, ปรังปรุงร่างกายให้ดี มีอนามยดีบ้าง จนรู้เท่าทันลมหายใจดี , แล้วศึกษาให้รู้ว่ามันเป็นของปรุงแต่งกายอยู่ เช่นว่า เมื่อเราโกรธ ลมหายใจจะหายาบและเร็ว ; เมื่อเรา

มีอารมณ์ดี ลมหายใจจะละเอียดและยาวอย่างนี้เป็นต้น มันเนื่องกันอยู่อย่างเห็นชัดทีเดียว. เมื่อเราปล่อยตามสบาย ลมหายใจมันก็อยู่ในระดับปกติ ; ถ้าเราไปตั้งใจคิดเรื่องทีคิดยากๆ ละเอียดประณีต ลมหายใจก็ต้องละเอียดปราณีตตามลงไปด้วย มิฉะนั้นมันคิดไม่ออก. นี่เห็นได้ชัดว่า มันเนื่องอยู่กับกายโดยตรง เราจึงจับหลักได้ว่า ถ้าเราทำลมหายใจให้ละเอียดได้ กายมันก็จะสงบรำงับ, แล้วจิตมันก็จะสงบรำงับ. เพราะฉะนั้นจึงมีข้อที่ ๔ ว่าทำกายสังขารให้สงบรำงับ, ให้ละเอียด ๆ - ละเอียด ๆ จนรำงับเป็นสมาธิ; มีผลเกิดขึ้นเป็นสมาธิ เพราะฉะนั้นหมวดแรกก็จะปฏิบัติได้ไปจนถึงเป็นสมาธิ.

หมวดที่ ๒ คือเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน, เวทนานี้เราไม่ต้องไปเอา เวทนานั้นที่นี้ให้ยุ่งยากลำบาก โกลาหลวุ่นวาย ซึ่งมีแต่จะถูกจูงถูกดึงออกไปนอกทางมากกว่า ; เราเอา**เวทนาที่ได้มาจากสมาธิ**นั้นแหละ. เมื่อทำสมาธิสำเร็จมันก็มี**เวทนา คือ ปิติ และสุข** เกิดขึ้นในสมาธินั้น ; เพราะฉะนั้นเราเอา ปิติและสุข ซึ่งเป็นเวทนาอันประณีต อันละเอียดนั้น เป็นสุขเวทนาด้วย, เอามาเป็นเวทนาในที่นี้ เพื่อศึกษาเพื่อปฏิบัติด้วย การที่เราเอาเวทนามาเป็นการศึกษาปฏิบัตินี้ มันมีความหมายกว้างเกินกว่าที่คนธรรมดาจะมองเห็นง่าย ๆ ; คือความจริงมันมีอยู่ว่า **สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงในโลกนี้ มันเป็นทาสเป็นข้าของเวทนาด้วยกันทั้งนั้น**, เป็นทาสของสุขเวทนาเป็นส่วนใหญ่; แล้วมันเป็นทาสของทุกข์เวทนาด้วย คือเมื่อมีทุกข์เวทนาขึ้นแล้วมันก็จะอะวุ่นวายเดือดพล่านไปด้วยอำนาจของทุกข์เวทนา เช่นให้โกรธ เป็นต้น ; แต่ส่วนใหญ่นั้นมันเป็นทาสของสุขเวทนา เพราะฉะนั้นมันจึงได้เกิดเป็นตัณหา เป็นอุปาทาน เป็นภพ เป็นชาติไปได้. ถ้าเราทำให้เวทนาหมดฤทธิ์, ถ้าเราทำให้เวทนาหมดความหมายได้แล้วก็ไม่มีตัณหา หรืออุปาทาน

จนเป็นทุกข์ได้ ; เพราะฉะนั้น **จึงจัดการกับเวทนา**, เอาเวทนาที่สูงที่สุดเสียทีเดียว มาจัดการ. **ทำลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาอันสูงสุดนี้เสียได้** มันก็เป็นอัน **ทำลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาต่ำๆ** อย่างโลก ๆ นั้นได้แน่นอน ; เพราะฉะนั้น จึงแนะนำให้เอาเวทนาจากสมาธิมาปฏิบัติ.

หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานจึงกำหนดไว้ ๔ ข้อ : - ข้อ ๑ **กำหนดที่ปิติ**; ข้อ ๒ **กำหนดที่สุข**, - ข้อ ๓ **กำหนดให้รู้ว่าเวทนานี้เป็นจิตตสังขาร** คือ **ปรุงแต่งจิต** ทำนองเดียวกับที่ลมหายใจปรุงแต่งกาย - ข้อที่ ๔ **ก็คือทำจิตตสังขารนี้ให้รำงับลง - รำงับลง**, คือทำอย่าให้เวทนาปรุงแต่งจิตได้ ให้ปรุงได้แต่น้อยๆ น้อยๆ เพื่อไม่เป็นโทษของเวทนา ไม่ก่อให้เกิด ตัณหา อุปาทาน. ให้สังเกตดูให้ดีว่า หมวดเวทนานี้ให้**กำหนดปิตีก่อน** ว่าเป็นอย่างไร ให้คุ้นเคยกับมันก่อน ; **แล้วกำหนดความสุข** ซึ่งมีรสชาติอีกอย่างหนึ่งแปลกออกไปจากปิตินั่นคุ้นเคยกับมัน. พอมาถึงข้อที่ ๓ **จึงจะรู้ว่า** อ้าว, **เจ้านี่เองเป็นตัวปรุงแต่งจิตให้เป็นอย่างนั้น** อย่างนี้, คือคิดนึกไปว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตามอำนาจของเวทนานั้น; เวทนาเปลี่ยนชื่อไป **เรียกว่าจิตตสังขาร** เมื่อศึกษาเรื่องของเวทนาปรุงแต่งจิตอย่างไร แล้วก็เห็นชัดว่า จะควบคุมมันอย่างไร; ลดการปรุงแต่งของมันลงเสียได้อย่างไร จนกระทั่งไม่ให้มันปรุงแต่งจิตได้.

ข้อที่เวทนาจะปรุงแต่งจิตไม่ได้มัน มีแต่ชั้นพระอรหันต์เท่านั้น ; ชั้นที่ต่ำกว่านั้นแม้จะเป็นพระอริยเจ้าแล้ว แต่ต่ำกว่าพระอรหันต์ก็ยังมีเวทนาปรุงแต่งจิตในระดับใดระดับหนึ่งอยู่; ส่วนปุถุชนนี้ไม่ต้องพูดถึง เพราะมันเป็นโทษของเวทนาอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นมันจึงปรุงแต่งจิตให้คิดให้ปรุงกันเรื่อย ให้เป็นดีเป็นชั่ว โกลาหล วุ่นวายกันไปหมด แต่ถ้าสามารถควบคุมเวทนาไม่ให้ปรุงแต่งจิตได้แล้ว มันก็หมายความว่า จิตนั้นไม่คิดไปในทางกาม ไม่คิดไปในทางกิลเลส ตัณหาได้ เพราะเวทนานี้มันส่งผลให้เกิดความคิดไปในทางโลก ทางโภภะ ทางหลง อย่างใด

อย่างหนึ่งเสมอ. ถ้าเราควบคุมมันได้ ก็หมายความว่ามันปรุงไม่ได้ หรือว่า ปรุงได้แต่น้อย, หรือว่าปรุงอยู่ในระเบียบ ข้อที่ ๔ ในการควบคุมนี้มันคืออย่างนี้ ; นี้เรียกว่า **ทำจิตตสังขารให้สงบ** อยู่นี้ มันหมายถึงทำให้เวทนาปรุงแต่งจิตใจแต่น้อยๆ, น้อยลงๆ จนกว่าจะไม่ปรุงเลย มันเป็นอย่างนี้ต่างหาก จึงจะเป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

มาถึง **หมวดที่ ๓ ที่เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เราต้องเปรียบเทียบว่า หมวดที่ ๑ นั้น เราศึกษากันที่กาย ดูกันที่กาย จัดการกันที่กาย ; หมวดที่ ๒ เราดูกันที่เวทนา ศึกษากันที่เวทนา จัดการกันที่เวทนา พอมาถึงหมวดที่ ๓ นี้เราผละจากเวทนา มาดูกันที่จิต มาศึกษากันที่จิต ที่ถูกเวทนาปรุงแต่งนั้นแหละ แล้วจะปฏิบัติกันลงไปที่จิตโดยตรง ดูกันที่จิตโดยตรง ฉะนั้นข้อที่ ๑ ที่เรียกว่า **รู้จักจิต**, รู้จักสิ่งที่เราเรียกว่าจิตก่อน - ข้อที่ ๒ **รู้จักทำให้มันบันเทิง**, บันเทิงในทางธรรม ไม่ใช่บันเทิงในทางรูป ทางภายนอก ทางกิเลสนี้ไม่ใช่ ให้จิตรู้สึกเป็นสุขบันเทิง ปราโมทย์บันเทิงอยู่ - ข้อที่ ๓ **ทำจิตให้ตรงมันได้** เป็นสมาธิได้ ข้อที่ ๔ **ทำจิตให้ปล่อยความยึดมั่น** ถือมันนี้ ๔ อย่างด้วยกันสำหรับการศึกษาในแง่ที่เกี่ยวกับจิต.

ในขั้นที่ ๔ นี้ เราก็คงใจที่จะดูจิต รู้จักตัวจิต จนกระทั่งบังคับให้มันเป็นอย่างไรก็ได้ ใน ๓ ลักษณะคือ ให้มันบันเทิงก็ได้, ให้ตั้งมั่นถือนั่นอยู่ก็ได้, ให้ปล่อยสิ่งที่มันยึดมั่นถือนั่นอยู่ก็ได้ แม้จะเป็นการปล่อยเพียงชั่วคราว คือว่าทำจิตให้หมดความยึดมั่นถือนั่นจากตัวกู ของกู ที่เราร้อนอยู่ แม้ชั่วคราวนี้ก็ยังได้ มันเป็นการทำด้วยอุบายด้วยวิธี จนกว่ามันจะปล่อยโดยสิ้นเชิง ซึ่งมันจะเป็นเรื่องขั้นสูงสุด.

หมวดสุดท้าย คือ หมวดที่ ๔ ที่เรียกว่า ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
 นี้เราก็ดูความจริง, ดูสภาพความจริงที่เกิดอยู่ที่กาย ที่เวทนา ที่จิต หรือที่สิ่ง
 ทั้งปวงนั่นเอง ; แทนที่จะดูที่กาย ที่เวทนา ที่จิต เดียวนี้มาดูที่ความจริง ที่เกิดอยู่
 กับสิ่งเหล่านี้ ซึ่งมีว่า : มีปรกติเห็นความไม่เที่ยงอยู่, เห็นวิราคะ คือความ
 คลาย ความจางอยู่, - เห็นธรรมที่เป็นเครื่องจาง เครื่องคลายนั่น, และ
 เห็นนิโรธ คือความดับสนิทของตัวกู ของกู ของกิเลส ตัณหาอยู่, และ
 เห็นความที่เดี๋ยวนี้มันสลัดคั่นออกจากกันแล้ว, ไม่ได้เพียวยึดมั่นนั้นนี้ด้วยความ
 เป็นตัวตนของตนเอามาเป็นตัวตนของตนแล้ว หมายความว่า จิตนี้หลุดออกมาจาก
 สิ่งที่เคยยึดมั่นถือมั่น ติดตั้งอยู่อย่างไรวั้น เดี่ยวนี้มันหลุดออกแล้ว มันสลัดคั่น
 ออกจากกันแล้ว เราเห็นความเป็นอย่างนี้ก็เรียกว่า เห็นความสลัดคั่น - ปฏิณิ-
 สัคคะ.

จึงกล่าวได้สั้นๆ ว่า เดี่ยวนี้เราได้เห็นลักษณะที่เร้นลับที่สุดของ
 ธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับกาย กับเวทนา กับจิต นี่คือการไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวง
 คือ : ความที่เมื่อได้ปฏิบัติมาจนถึงกับ เห็นความไม่เที่ยงอย่างยิ่ง แล้ว จิตมันคลาย
 ออกๆ จากความที่เคยยึดถือ ; ภาวะของความคลายออกนี้ เราเรียกว่าวิราคะ.
 การคลายออกนี้มันทำให้ดับความยึดถือในที่สุด เรียกว่า นิโรธะ - ตัวตนดับ, ความ
 สำคัญมันหมายความว่า ตัวตน มันดับ กิเลส ตัณหาดับ เมื่อกิเลส ตัณหาดับมัน
 มีอาการเหมือนกับว่า สลัดกระเด็นออกไปจากกัน ; คือว่าโลกนี้มันหลุดออก
 ไปจากจิต ไม่ครอบงำจิต ไม่ห่อหุ้มจิตเหมือนแต่ก่อน เรียกว่า ธัมมานุปัสสนา
 สติปัฏฐาน.

เมื่อปฏิบัติอยู่ตามวิธีนี้ คือ ๔ หมวด ๆ ละ ๔ ข้ออย่างนี้ เรียกว่าเจริญ
 สติปัฏฐาน ที่ถูกที่ตรง ตามที่พระพุทธเจ้าท่านประสงค์ ท่านตรัสไว้ และยืนยันไว้

อย่างนี้ เรียกว่าเจริญสติปัฏฐานที่ถูกที่ตรง ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ และทรงยืนยันไว้อย่างนี้ และทำอยู่อย่างนี้ **นี่แหละคือ เอกายนมรรค.**

ต่อไปนี้จะขอสรุปความให้มันสั้นง่าย ๆ อีกทีหนึ่ง เพื่อกันพ้นเผื่อ หรือ กันลืมได้ ; คือว่าเรื่องตามธรรมชาติแท้จริงมันมีอยู่ว่า เราทั้งหลายนี้ ยึดมันถือมันอะไร ว่าเป็นตัวกู-ของกู แล้วเป็นทุกข์อย่างยิ่งอยู่ด้วยเหตุนี้ ทีนี้จะทำอย่างไร? มันก็จะทำได้โดยวิธีที่ เอาความจริงว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมันถือมันเข้ามาใส่ไว้ในใจเป็นประจำ อย่าให้มันเกิดความยึดมันถือมันขึ้นมาได้ เพราะว่าต้องการให้จิตนี้กำหนดอยู่เรื่องความจริงที่ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมันถือมัน” แล้วกระจ่างในความจริงข้อนี้อยู่ตลอดเวลา; นี่เป็นสิ่งที่เราต้องการ ทีนี้เราทำไม่ได้ เพราะว่าจิตนั้นตามปกติมันวิ่งไปตามทางของมัน อยู่เสมอ, คือมันวิ่งไปตามทางใหญ่อยู่เสมอ มันโน้มไปหาอารมณ์ที่ต่ำตามที่มันต้องการอยู่เสมอ เหมือนกับปลา มันจะวิ่งลงน้ำเรื่อย โยนขึ้นมาบนบก มันก็จะหาทางลงน้ำเรื่อย จิตนี้ก็เหมือนกันมันจมแช่อยู่ในน้ำ คือกามคุณในลักษณะต่างๆ จนชินเป็นนิสัย, มันคอยจะวิ่งลงไปแต่ในน้ำคือกามคุณนี้อยู่เรื่อย. เพราะฉะนั้นจึงทำไม่ได้ในการที่จะให้มันมากำหนดบท คือ ธรรมะ ในข้อที่ว่า : **“สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมันถือมัน”** นี่ก็เป็นปัญหาข้อหนึ่งแล้ว.

อีกข้อหนึ่ง ก็มีอยู่ว่า แม้จะเอามันมากำหนดได้ มันก็กำหนดอยู่นานไม่ได้ มันวิ่งหนีไปทางนั้นทางนี้, มันกำหนดไว้ได้นิดเดียว แล้วมันก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น, มันกำหนดอะไรเพียงนิดเดียว แล้วมันเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น. แต่ความต้องการของเรานั้นมีอยู่ว่า **ต้องการให้กำหนดอยู่ที่ว่าสิ่งทั้งปวง “ไม่ควรยึดมันถือมัน”** นี้อยู่ตลอดเวลา, คือตลอดทุกลมหายใจเข้าออก แต่จิตมันเป็นสิ่งที่กำหนดอะไร - ยึดยาวอย่างนั้นไม่ได้ ; ปัญหามันจึงมีอยู่ว่าเราต้องมีการฝึกมัน

เราต้องการมีการจับจิตนั้นให้ขึ้นมาจากน้ำ คืออารมณ์ที่มันเคยชอบนั้นมาอยู่กับอารมณ์ใหม่ นี่ อารมณ์ที่จะทำลายกิเลสนี้ แล้วให้อยู่ยาวนานติดต่อกันไปด้วย มันมีบทเรียนอยู่อย่างนี้.

สรุปสั้น ๆ ก็ว่า เราจะฝึกจิตให้กำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เรากำลังต้องการ ให้กำหนดได้นานติดต่อกันไม่ได้ เราก็มีอุบายคือ ที่แรกให้มันกำหนดสิ่งง่าย ๆ ไปก่อน ; อย่าเพื่อให้มันไปกำหนดสิ่งที่ยากที่สุด คือความจริงที่ว่า : “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา-สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” นี่มันยากเกินไป ; มันยังเหลือวิสัยสำหรับจิตที่มันยังเป็นป่าเถื่อน เพราะฉะนั้นจับจิตที่มันอยู่ในขั้นที่มันยังเป็นป่าเถื่อนนี้ มาฝึกในขั้นง่าย ๆ ก่อน คือ มากำหนดลมหายใจ เพราะมันกำหนดได้ง่าย มันไม่ต้องไปเที่ยวหาที่ไหน, มันมีอยู่ในร่างกายนี้แล้ว. แล้วมันง่ายที่จะกำหนด เพราะฉะนั้นจึงกำหนดลมหายใจ สั้น ยาว เข้า ออก นี้อยู่เรื่อย, ให้มันกำหนดลมหายใจให้ได้เสียทีหนึ่งก่อนเถอะ, เป็นการฝึกที่กำหนดความมุ่งหมายแต่เพียงว่า กำหนดสิ่งใหม่, แล้วกำหนดให้ได้นาน, แล้วเราก็จะประสบความสำเร็จในขั้นนี้ จนถึงกับว่า ให้จิตกำหนดลมหายใจอยู่ได้ จนกระทั่งเป็นสมาธิ ที่เรียกว่า ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อะไรทำนองนั้น. นี่มันสำเร็จขึ้นมาขั้นหนึ่งแล้ว ที่เรียกว่า เอาจิตมากำหนด สิ่งที่เราต้องการได้ และให้กำหนดได้นานตามที่ต้องการด้วย.

ต่อไป เราจะสับเปลี่ยนมัน คือแทนที่จะกำหนดลมหายใจ เราให้กำหนดสิ่งอื่นแทน ให้มันใกล้ชิดธรรมสูงสุด ที่ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” สูงขึ้นไปทุกที. เพราะฉะนั้นเราจึงมีอุบายล่อจิต โดยกำหนดที่ปีติ หรือสุข ที่เป็นตัวเวทนา ซึ่งเกิดมาจากสมาธิ. นี่เป็นอุบายที่จะทำให้จิตเบนมาอย่างนี้ง่าย เหมือนกับที่เราฉลาดเอาของที่ถูกใจมาล่อ ล่อเด็กมาตามลำดับ

มาสู่จิตที่เราประสงค์ นี่ก็เหมือนกัน ที่น้ำมันมาเพติดเพตินอยู่ในปีติ และสุขที่เกิดมาจากสมาธิอยู่ จนหลงไหล จนลืมหามรรณ ลืมเรื่องโลกๆ แล้ว ดังนั้นมันจึงอยู่ในระดับที่สูงกว่าเดิมแล้ว ; แล้วมันง่ายที่จะกำหนดอยู่นาน; เพราะว่าปีติ และสุขนี้มันดึงดูดใจมาก จึงกำหนดสิ่งเหล่านี้ได้นาน.

เดี๋ยวนี้ จิตมีสภาพเปลี่ยนเป็นว่า เดี่ยวนี้จิตสามารถจะกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นของใหม่ได้นานอีกด้วย ละจากกามารมณมาอยู่กับธรรมะ มาอยู่กับเวทนา มาอยู่กับปีติ สุขได้นานด้วย ; **แล้วจึงให้ศึกษาต่อไปถึงว่าให้มันดูให้มันเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้มันปรุงแต่งกิเลส ตัณหา อย่างนั้น ๆ** จึงปรุงแต่งจิตให้คิดนึกไปทางกิเลส ตัณหา อย่างนั้น ๆ ; แล้วจึงฝึกในทางที่จะให้มันปรุงแต่งในลักษณะเช่นนั้นน้อยลง :- คือว่าเมื่อเกิดปัญหา หรือเกิดเรื่องอะไรขึ้น เราจะไม่ปล่อยให้มีการปรุงแต่งไปในทางกิเลสตัณหา : แต่จะให้ปรุงแต่งไปในทางของสติปัญญา, คือรู้ตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร, จิตเป็นอย่างไร, เวทนาเป็นอย่างไร, นี่มากขึ้น.

นี่ก็แปลว่า **สามารถจะดึงจิตขึ้นมาสู่สภาพที่ดีขึ้นมากแล้ว** คือแปลว่าเจริญขึ้นมากแล้ว **นี่เรียกว่า “ภาวนา”**. ภาวนา แปลว่า ทำให้เจริญขึ้น; ไม่ใช่แปลว่าบ่นพึมพำ ท่องอะไรขึ้นมาอยู่ คำว่าภาวนานี้ตรงกับคำว่า development คือทำให้มันดีขึ้นเจริญขึ้น. บัดนี้มันเจริญขึ้นมาถึงขนาดนี้แล้ว, คือไม่มักตกลงไปในน้ำคือ กามารมณ แล้วจมอยู่เป็นนิสัย; มักจะขึ้นมาจากน้ำ มาสู่บกอย่างนี้, พอใจในบกเป็นระดับแรก ในที่สุด ฝึกให้มันดูตัวมันเองเป็นอย่างไร, แล้วฝึกให้มันสร้างความบันเทิงในทางธรรมะ, ปราโมทย์บันเทิงในทางธรรมขึ้นมาได้, แล้วฝึกให้มันเป็นสมาธิ ตั้งมันแน่นๆ **ประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการคือ :-** บริสุทธิ อย่างหนึ่ง, มีอารมณ์เดียว อย่างหนึ่ง, แล้วคล่องแคล่วต่อการทำงานอย่างหนึ่ง. นี่เป็น **ปริสุทฺโธ สมาหิตो กมฺมณียะ**; สามคำนี้เป็นความหมายที่ถูกต้องที่สุดของคำว่า สมาธิ.

ที่ว่าจิตบริสุทธิ์ คือมีอารมณ์อันเดียวด้วย แล้วคล่องแคล่วต่อการที่จะทำการงานในทางจิตนั้นด้วย เขาเรียกว่า ตั้งมั่น เป็น**สมาหิโต** เป็นอย่างดี แต่ถ้ามันสามารถ กระทั่งมันปล่อยความยึดมั่นถือมั่นในกามารมณ์ หรือในอะไรที่มันเคยยึดมั่นถือมั่นมาแต่ก่อนได้ ตาม**สมควรแก่การบังคับ**; นี้เรียกว่า จิตมันมีความเจริญ หรือ develop ขึ้นมาถึงขั้นนี้แล้ว.

ขั้นสุดท้าย เราจะให้มันศึกษา**สูงขึ้น**ไป ให้**รู้อนิจจัง** ให้**รู้วิราคะ** ให้**รู้นิโรธะ** ให้**รู้ปฏินิสสัคคะ**, เห็นธรรมชั้นละเอียดชั้นสูง เห็นลักษณะแห่งความไม่เที่ยงในที่นี้รวมทั้งทุกข์ อนัตตา อยู่ด้วย อนิจจัง ในที่นี้รวมทั้งอนัตตาอยู่ด้วย เรียกสั้น ๆ ว่า อนิจจัง. ให้เห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง ว่า : **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** แล้วมันจะเกิดความรู้สึกเป็น นิพพิทา, -คือเบื่อหน่ายต่อสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตานั่น เมื่อเบื่อหน่ายแล้ว มันก็คลายมือออก ก่อนนี้มันกุมไว้แน่นด้วยความยึดมั่นถือมั่น; เดียวมันมองเห็นว่า ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นแล้ว เพราะมันเบื่อหน่าย มันจึงคลายมือออก เขาเรียกว่า **วิราคะ-คลายออกจากความยึดมั่นถือมั่น**. และเห็น**นิโรธะ**คือความที่เห็นตัวตนหรือทุกข์นี้ดับไป; ตัวตนกับทุกข์นั้นคืออันเดียวกัน. อย่าลืมบทสวดที่ว่า:- **สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขณฺหา ทุกฺขา, -โดยสรุปแล้วเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน เป็นตัวทุกข์, นั่นแหละคือ ตัวทุกข์จริง. เดียวนี้สิ่งนั้นดับ เป็น นิโรธะ, ตัวปัญฺจุปาทานักขันธ์ดับ เป็นตัวนิโรธะ จิตก็รู้แจ้งแทงตลอดสิ่งเหล่านี้ จนกระทั่งถาวร. เดียวนี้ โลกนี้หลุดไปจากจิต; โลกหรือจะเรียกว่า ความทุกข์ก็ตาม, โลกกับ ความทุกข์นี้เป็นอันเดียวกัน, ได้หลุดออกไปจากจิตราวกับว่า จิตได้สลัดให้กระเด็นไป อย่างนี้เขาใช้คำว่า **ปฏินิสสัคคะ**. โลกไปอยู่ตามโลก จิตนี้**

ไม่เกี่ยวข้องกับโลกอีกต่อไป เป็นโลกุตตรจิต นี่เป็นข้อที่ ๔ หรือหมวดที่ ๔
 แนวมีอยู่อย่างนี้.

แนวของสติปัฏฐาน ๔ ที่เป็นใจความแท้จริง เป็นเอกายนมรรค
โดยตรง โดยด่วน โดยเร็วเป็นอย่างนี้ ; ไม่ใช่ยืดยาวเหมือนในมหาสติ-
ปัฏฐานสูตร ซึ่งแจกรายละเอียดเป็นพวก ๆ ไป แล้วไม่สัมพันธ์กันในทางปฏิบัติเลย
เพราะฉะนั้นจึงแนะนำให้ถือเอาสติปัฏฐานทั้ง ๔ ที่ตรัสไว้ในสติปัฏฐานสูตรนั้น ที่เรียก
ว่าอานาปานสติสูตร และสูตรอื่นอีกบางสูตร ด้วยการปฏิบัติอานาปานสติทุกลมหายใจ
ออกเข้า ๔ หมวด ๆ ละ ๔ อย่าง ; อย่างนี้คือ เอกายนมรรค.

ถ้าเราจะอบรมเด็ก โดยอาศัย เอกายนมรรคนี้ เราก็จะมาพูดกันว่า
 เราจะอบรมเด็กโดยหลักของ เอกายนมรรค เราจะต้องทำอย่างไร เราจะให้เด็ก
 ฟังเรื่องยืดยาวลึกซึ้งอย่างนี้ มันจะไหวหรือ, มันจะน่าขัน เราจะต้องชี้ให้เห็น
 ในรูป หรือในลักษณะที่พอเห็นได้ง่าย ๆ แต่มันก็ยังคงแนวเดียวกันว่า “เราจะ
 ไม่ยึดมั่นถือมั่น จนเห็นแก่ตัว” มันมีเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น . เราจะเห็น
 ได้ว่า เรื่องข้อปฏิบัติทั้ง ๔ หมวดนี้:- เรื่องกายก็ดี เรื่องเวทณาก็ดี เรื่องจิตก็ดี
 เรื่องธรรมก็ดี นี่มันเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นตัวตนทั้งนั้น ท่านที่เคยเรียน
 นักธรรม ก็ต้องมาจนชินปากว่า

กาย นี่ก็สักว่า กาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา,

เวทนา นี่ก็สักว่า เวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา,

จิต นี่ก็สักว่า จิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา,

ธรรม นี่ก็สักว่า ธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา แล้วรวม

ความทั้งหมดดูซิ:-มันไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เรา เขา ; ความหมายทั้งหมดนั้น
 มันอยู่ที่ว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นสำคัญมั่นหมายอะไรว่าเป็นบุคคล ตัวตน เรา เขา
 นั่นเอง.

ความยึดมั่นถือมั่นนี้ มันเป็นเพียงความสำคัญมั่นหมาย ด้วยความเข้าใจผิด ด้วยความหลงผิด : บางทีก็เรียกว่า ความยึดมั่นคือ อุปทาน นั้น, บางทีก็เรียกว่า ความสำคัญมั่นหมายคือ มณฺเฑนา มณฺเฑนานี้แปลว่า ความสำคัญมั่นหมาย, บางทีก็เรียกว่า ความรู้สึกสำคัญเอา, หรือบางทีก็เรียกว่า สัญญา คือมีสัญญาว่าอย่างนั้น มีสัญญาว่าอย่างนี้เป็นสัญญาวิปลาสทั้งนั้น; รวมกันแล้วเป็นความยึดมั่นถือมั่นว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา ให้สั้นเข้ามาอีกก็คือความยึดมั่นถือมั่นว่า “ตัวกู-ของกู”. ถ้าเป็นตัวเขา ก็เป็นตัวเขา และของเขา, ถ้าเป็นเรา ก็เป็นตัวเรา และของเรา ; แต่ละคน ๆ มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู ว่าของกู ทั้งนั้น.

ให้เด็ก ๆ เขามองเห็นว่า ความยึดมั่นถือมั่น ว่า ตัวกู ของกู นั้นมันเป็นทุกข์ เป็นอันตรายทั้งแก่ตัวเรา ทั้งแก่คนอื่น, เราร้องไห้ก็เพราะเหตุนี้, เราเป็นทุกข์ก็เพราะเหตุนี้, เราเบียดเบียนผู้อื่นก็เพราะเหตุนี้, ผู้อื่นเบียดเบียนเราก็คือเพราะเหตุนี้คือเพราะเหตุความเห็นแก่ตัวนี้; มีความยึดมั่นถือมั่นเป็นความเห็นแก่ตัว, ใช้คำว่า “เห็นแก่ตัว” มันยิ่งง่ายขึ้น “อย่าเห็นแก่ตัว” คำเดียวเท่านั้นพอ แล้วไปสอนให้เห็นว่า ที่ทำผิดข้อใดข้อหนึ่งเป็นประจำวัน ที่บ้านที่โรงเรียนนั้น มันเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น.

ข้อนี้อาจจะเป็นมากได้ถึงกับว่า ครูบาอาจารย์เองเสียอีก ยังไม่เห็น ยังไม่มองเห็น ยังไม่เอาใจใส่ ยังไม่ได้ศึกษา ในข้อที่ว่า ความผิดพลาดทั้งหลายในอะไรทั้งหมดมันมาจากความเห็นแก่ตัว. ที่ไปรักเข้า ก็เพราะเห็นแก่ตัว, ที่ไปเกลียดเข้าก็เพราะเห็นแก่ตัว, ที่ไปโกรธเข้าก็เพราะเห็นแก่ตัว, ไปกลัวเข้าก็เพราะเห็นแก่ตัว, อะไรๆ มันรวมอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว; มันเห็นว่ามีตัวก่อน แล้วมันเห็นแก่ตัว เพราะฉะนั้น เราจะต้องศึกษาให้ดีในเรื่อง เห็นแก่ตัว, จับเอามาศึกษา เอามาพิจารณาให้ดี ควบคุมความเห็นแก่ตัวนี้ ให้มันยิ่งขึ้นไป ;

แล้วควรจะมองดูว่า มันเป็นหลักสากลด้วย; ทุกชาติ ทุกภาษา ทุกศาสนา ล้วนแต่เข้าใจในเรื่องนี้ และต้องการจะกำจัดความเห็นแก่ตัวกันทั้งนั้น. แต่ที่เขา จะทำได้ หรือทำไม่ได้ หรือทำแต่ปาก ใจจริงนั้นไม่ทำ นั่นก็ตามใจเขา.

เดี๋ยวนี้ เป็นที่นิยมกันทั่วโลก ทุกชาติ ทุกภาษาว่า จะกำจัด selfishness คือเห็นแก่ตัวจัดนี้. ส่วนในทางศาสนาที่ต้องการจะกำจัดความเห็นแก่ตัวที่ลึกซึ้ง ที่ละเอียดลงไปอีก ที่เรียกว่า egoism - เห็นแก่ตัวอย่างละเอียดลึกที่เป็นพื้นฐาน; ที่มันพลุ่งพล่านขึ้นมาเป็น selfishness นี่มันหยาบคายมาก. และ selfishness นี้โลก รู้จักดี เขาต้องการจะกำจัดกันทั้งนั้น, แล้วเขาก็ต้องการจะอบรมเด็กให้กำจัดความเห็นแก่ตัวอย่าง selfishness นี้ไปก่อน ไม่ต้องถึงกับหมด egoism ที่มันละเอียดกว่า.

Egoism นี้เราหมายถึงว่า มันละเอียด มันเห็นแก่ตัว แล้วยังหวังดี แก่ตัว แก่ผู้อื่น แล้วประพฤติกุศลก็ได้ ไม่ต้องไปในทางความชั่ว; แต่ส่วน selfishness นี่มันเป็นไปไม่ได้ในทางที่ดี มันเป็นไปในทางความชั่วทั้งนั้นอยู่โดย ส่วนเดียว ; จึงถือว่าหยาบกว่า และขึ้นมาระบาดอยู่อย่างเป็นอันตรายทีเดียว. เราจึง ควรสอนเด็กให้บรรเทาความเห็นแก่ตัว นับตั้งแต่ไม่โอ้อวดเล็กน้อย, ไม่หวงแหน ไม่ขี้เหนียว, ไม่ถือทิฐิฐิมานะ ถึงกับว่า จานกินข้าวใบนี้ของกูแล้ว คนอื่นเอาไปกินไม่ได้, อะไรของเราแล้วคนอื่นมาแตะต้องไม่ได้ อะไรทำนองนี้, ล้วนเป็นเรื่องความเห็นแก่ตัว เพราะฉะนั้นจึง สอนไปในเรื่องความเห็นแก่ตัวนี้ เรื่อยขึ้นมาตามลำดับ ว่ามันเป็นสิ่งที่ทำให้เราเป็นทุกข์ หรือว่าทำให้เราเกลียด ชังกัน, หรือทำให้เราอยู่กันด้วยความมุงร้ายต่อกัน อย่างนี้เป็นต้น.

แล้วเราต้องสอนละเอียดต่อไปอีกว่า ความเห็นแก่ตัวนี้ ถ้าเกิดขึ้น เมื่อใดแล้ว ใจกระสับกระส่าย วุ่นวาย จะคิดเลขก็ไม่ออก จะทำอะไรก็ไม่ได้,

ถ้าความเห็นแก่ตัวมันพลุ่งอยู่ละก็ใจมันวุ่น ให้เขา สังเกตของเขาเองว่า *ความเห็นแก่ตัวมันพลุ่งขึ้นมามีอย่างไร? ในรูปอย่างไร? จนคิดเลขก็ไม่ได้ จะท่องจำอะไรก็ไม่ได้* ต่อเมื่ออารมณ์นั้นหายไปแล้ว ใจจึงจะเบิกบานแจ่มใส, ว่างจากความเห็นแก่ตัว คิดเลขก็ออกดี ท่องจำอะไรก็ได้เร็ว, หรือแม้ที่สุดว่าจะเล่นกีฬาว่าจะขว้างให้แม่น นี่ก็มันแม่นยำยิ่ง เพราะใจมันไม่กระสับกระส่ายด้วยความเห็นแก่ตัว; หรือว่าจะทำงานฝีมือ มันก็ทำได้ละเอียดละออ เพราะใจมันไม่มีความวุ่นวาย ไม่ระส่ำระส่าย ทำได้ประณีตงดงาม.

นี่คือเอกายนมรรค ที่จะใช้ได้แก่เด็ก หรือเอกายนมรรคที่เด็กจะต้อง **เดิน จากความเห็นแก่ตัว ไปสู่ความไม่มีตัว**, คือมีความเห็นแก่ตัวน้อยลงตามลำดับ จนกระทั่งไม่เห็นแก่ตัว; และมันคงใช้ได้ไม่ใช่แต่เพียงเฉพาะเด็กเล็ก ๆ, เด็กรุ่น เด็กหนุ่ม เด็กสาว เด็กโต ไปจนเป็นพ่อบ้านแม่เรือน ก็ใช้ได้ไปตามลำดับ มันแนวเดียว มันสายเดียวจริง ๆ นี้อย่ามองคร่าว ๆ อย่าประมาทกับคำที่ว่าแนวเดียวสายเดียว เท่านั้นแหละ มันใช้ได้ตั้งแต่เด็กอมมือ หรือตั้งแต่เด็กในครรภ์เลย จนกระทั่งคลอดออกมา; เด็กอมมือ เด็กรุ่น เด็กหนุ่ม เด็กสาว แต่งงานมีเหย้ามีเรือน เป็นพ่อบ้านแม่บ้าน เป็นคนเฒ่าคนแก่ จนในที่สุด; ไม่ต้องเปลี่ยนทางเดินเลย, เส้นเดียว สายเดียว ไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างเดียวสายเดียวนี้เท่านั้น, ไม่มีสายอื่น. จะต้องเดิน สายเดียวนี้ไปได้ด้วยกันทั้งนั้น จากความเห็นแก่ตัว ไปสู่ความไม่เห็นแก่ตัว กันจนได้.

นี่ ลองไปคิดดูเถิดที่เราถือศีล สมาทานศีล ก็เพื่อกำจัดความเห็นแก่ตัว, การฝึกทำสมาธิ ก็เพื่อรำบ กดบีบ บังคับ **ความเห็นแก่ตัว** ไม่ให้ปรากฏ, หรือปฏิบัติในทางปัญญา-วิปัสสนา ก็เพื่อขุดรากเหง้าของความเห็นแก่ตัว **ทิ้งเสียให้หมด** เผลอเสียให้หมด; ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ หรือว่าต่ำลงไป กระทั่ง

จะให้ท่านก็ต้องเพื่อกำจัดความเห็นแก่ตัว ส่วนให้ท่านเพื่อไปสวรรค์แลกสวรรค์, ให้ท่านเพื่อให้เพื่อนชอบอะไรทำนองนั้น ไม่เกี่ยวกัน ไม่ได้อยู่ในความหมายอันนี้; นั้นมันเป็นเรื่องโลก เป็นเรื่องไปหาผลเป็นโลก เป็นกามคุณไป เพราะฉะนั้น ท่าน-การให้ ที่บริสุทธิ์ จะต้องกำจัดความเห็นแก่ตัว.

ที่เราไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น, นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นก็ต้องไปถึงความไม่เห็นแก่ตัว เราไหว้พระพุทธเจ้า ก็เพราะท่านเป็นผู้หมดความเห็นแก่ตัว, เราไหว้พระธรรม ก็เพราะพระธรรมคือ ระบบปฏิบัติ หรือผลของการปฏิบัติ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว, เราไหว้พระสงฆ์ ก็เพราะว่า ไหว้ท่านผู้ปฏิบัติ และเราก็ปฏิบัติ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว อย่าไปไหว้ในฐานะความศักดิ์สิทธิ์อะไรก็ไม่รู้ ให้มันเกิดความขลังขึ้นมาเอง มัวท่องพิมพ์อะไรอยู่นั้นมันก็มลาย่อยอยู่นั่นเอง, ก็เป็นเรื่องความเห็นแก่ตัวอยู่เรื่อย.

เพราะฉะนั้นเราจะปฏิบัติในส่วนไหน นับตั้งแต่ไตรสรณาคมนี้ขึ้นมาถึง ท่าน ถึงศีล ถึงสมาธิ ถึงปัญญา มันก็เป็นเรื่องเดียว เส้นเดียว ของความไม่เห็นแก่ตัว; แล้วบรรลุมรรค ผล นิพพาน นั้นแหละคือความหมดตัวไปตามลำดับ จนกระทั่งสิ้น สุดลงไม่มีเหลืออยู่, เป็นนิพพาน นี้เราจะเห็นได้ว่าเป็นทางสายเดียวสำหรับบุคคล ผู้เดียว เดินไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงจุดเดียว; ใช้ได้แก่ทุกคน นับตั้งแต่เด็ก ในครรภ์ขึ้นมาจนถึงคนแก่เฒ่าที่จะเข้าโลงไปอีก ทำไมจึงพูดว่าเด็กในครรภ์ด้วย ก็เพราะอยากจะให้แม่ ที่อุ้มครรภ์อยู่นั้นประพาสตัวให้ดี ให้อยู่ในศีลในธรรม, อย่าให้มีความเห็นแก่ตัว, แล้วมันจะได้มีเชื้อความเห็นแก่ตัวนี้ ติดเข้าไป ถึงลูกในครรภ์ ตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ไปทีเดียว, คลอดออกมามันจะได้เป็นคน ไม่เห็นแก่ตัวนี้ได้ง่ายเข้า นี่จึงได้พูดเสียเลยว่ามีตั้งแต่เด็กในครรภ์มาเลย ; ครั้น คลอดออกมา เดินได้ วิ่งได้ ตามลำดับ ก็ต้องฝึกเรื่องความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. นี่คือเอกายนมรรค.

นี่นับว่า เราได้คุยกันถึงเรื่อง เอกายนมรรค ในฐานะเป็นทางของ
 บรมธรรม ดังที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่วันก่อน มาพอสมควรแก่เวลาแล้ว. ขอให้ท่าน
 ไปคิดให้เข้าใจ และเห็นจริงในส่วนไหนละก็ขอให้ทำ; มันจะได้เป็นประโยชน์
 แก่ทุกคน แล้วความมุ่งหมายที่เป็นอุดมคติว่า “**ครูเป็นผู้ยักวิญญาณของศิษย์**”
ก็จะเป็นจริงขึ้นมา, จะเป็นฝันจริงขึ้นมา และมีความสุขอยู่ได้ด้วยความสะดวก
 ตลอดเวลา.

ขอยุติการบรรยายเพราะสมควรแก่เวลาเพียงนี้

เรื่อง

มนุษย์- ศุณย์ *

บรรยายในโอกาส อบรมศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา

ที่ครูสัมมนาครุ พญาไท กรมสามัญศึกษา

๑๐ กรกฎาคม ๒๕๐๕

ท่านศึกษานิเทศก์ทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ ขอให้ถือว่า เป็นการคุยกันมากกว่าที่จะเป็นการ
อบรมวิชาโดยตรง ; เพราะว่าอาตมาก็อยู่ในฐานะที่จะกล่าวได้เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
ความรู้ประกอบ ซึ่งท่านที่เป็นครู หรือที่ปรึกษาขอครูจะได้นำไปใช้เป็นหลัก
ประกอบบางอย่างเท่านั้นถ้าจะกล่าวให้ชัด ให้ตรงกันคือ **หลักธรรมะบางอย่าง**
ที่อาจจะนำมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ครู หรือที่ปรึกษาของครู.

อาตมาอยากจะถือว่า ศิษยานิเทศก์นี้เป็นครูที่ปรึกษา ; เป็นครูที่ปรึกษา
ของครูอีกทีหนึ่ง นับว่าเป็นเรื่องยากสองชั้น หรือเป็นเทคนิคสองชั้นทีเดียว.

ข้อแรกที่สุด เราก็จะต้องนึกถึงข้อที่โลกสมัยนี้มันมีที่แปลกจาก
สมัยก่อนมากซึ่งรวมความแล้วมันต้องการหลักที่เป็นเทคนิค หรือวิชาเทคนิคมาก
ยิ่งขึ้น มันจึงจะได้ผลที่เราประสงค์นั้น มากหรือเร็วทันความต้องการ. ลองคิดว่า
อะไร ๆ มันก็เปลี่ยนแปลงไปมาก และเป็นไปในทางที่ต้องหา ต้องจัด ต้องทำมากขึ้น

---

* บรรยายสมัยดำรงสมณศักดิ์เป็น พระราชสังฆราช

กว่าแต่ก่อน ; เพราะวามนุษย์สมัยนี้ได้เปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ไปในลักษณะที่ทำให้ต้องการอะไรมากกว่าแต่ก่อน อย่างสมัยโบราณที่ไม่มีส้วมชักโครก เราต้องการน้ำเพียงสัปดาห์เดียวก็พอแก่กิจการนั้น ; ในสมัยที่ใช้ชักโครก จะต้องใช้น้ำประมาณ ๑๒ ลิตรต่อครั้งหนึ่ง ลองคำนวณดู มันก็จะเห็นว่าเป็น ๑๒ เท่า ที่ความต้องการมันมากขึ้น ; เพราะฉะนั้นคนที่หาน้ำมาใช้ มันก็ต้องหาน้ำมาให้มากขึ้นเป็น ๑๒ เท่า. จะหาโดยวิธีไหน มันก็ต้องหามาให้ได้เพิ่มขึ้น ๑๒ เท่า. นี่เป็นตัวอย่างง่าย ๆ ที่ทำให้เห็นความเป็นไปในโลกสมัยนี้.

นี่ไม่ต้องพูดถึงวิชา ความรู้ หรือการงานอย่างอื่น ซึ่งเราก็จะต้องเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า ๑๒ เท่า ; แล้วเราจะมัวคลานตัวมดเต็มอยู่อย่างไรว่างได้ เราจึงจำเป็นต้องปรับปรุง แก้ไข ให้มันทันกัน ; อันนี้เองเป็นเหตุให้ต้องใช้วิชา หรือหลักวิชา หรือเทคนิค นี่มากขึ้น. เพราะฉะนั้นที่ปรึกษาของครู โดยเฉพาะศึกษานิเทศก์นี้ได้รับหน้าที่ ที่ยากพอๆ จึงจำเป็นต้องชวนขยายใช้ความรู้ หรือหลักที่เป็นวิชาอย่างนี้มากขึ้นเพิ่มขึ้น อย่างน้อยก็เป็น ๑๒ เท่าของของเดิม จึงจะนำคนไปได้ ในสมัยโบราณจะใช้เพียงเท่าเดียว.

สิ่งที่น่านึกข้อต่อไป ก็คือว่า คนสมัยนี้กับความระแวง หรือไม่ไว้วางใจ หรือไม่ค่อยจะเคารพในครูบาอาจารย์กันมากขึ้น, มีความระแวงในครูบาอาจารย์กันมากขึ้น ; คือไม่สนิทใจ ไม่เคารพอย่างสนิทใจเหมือนกับสมัยก่อน แม้ในทางธรรมะ หรือทางศาสนาก็เป็นอย่างนี้เหมือนกัน ; เพราะฉะนั้นจึงมีการบรรลุมรรค ผล นิพพานน้อยมาก เพราะมูลเหตุมันอยู่ตรงที่ว่าแม้แต่ครูบาอาจารย์ก็ยังเป็นที่ระแวง ไม่มีศรัทธาที่สนิทเต็มเปี่ยม ไม่มีความไว้วางใจที่เต็มเปี่ยม ก็เลยไม่ค่อยจะสนิทใจในคำสั่งสอน หรือคำแนะนำต่าง ๆ อย่างเต็มเปี่ยม ; มันก็เลยรวนกันไปหมด หรือว่าหย่อนกันไปหมด ทั้งนี้มันจะเป็นด้วยเหตุอะไรก็ตามที ; แต่ถ้าเรามองดูแล้วจะรู้สึก มันน่าจะเนื่องมาจากครูบาอาจารย์ก็พากันอยู่ในสภาพที่น่าระแวงยิ่งขึ้นด้วยเหมือนกัน.

มูลเหตุอันนี้ก็ น่าจะไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากว่า สิ่งที่เราเรียกว่า วัตถุนิยม กำลังครอบงำครุบาอาจารย์ของเราจัดมาก หรือจัดเกินไป จนเราตั้งตัวไม่ค่อยจะอยู่ ก็เลยพากันรวนเร ทั้งศิษย์ทั้งอาจารย์ หรือทั้งประชาชนทั่ว ๆ ไป มันก็เลยดิ่งกันไปหมด. บางทีบิดามารดาเด็ก ก็ยังนำเด็กไปในทางที่ครุบาอาจารย์ไม่พึงประสงค์ ก็ยังมีได้ ; คือเป็นไปในทางหรรษา ชั่วครู่ชั่วยาม พอให้แล้ว ๆ ไป ยิ่งกว่าจะให้เป็นผู้มีความรู้ดี มีความประพฤติดี ปฏิบัติดี นี่เรียกว่าเป็นเรื่องที่ดิ่งกันยุ่งไปหมดในโลกนี้ เพราะฉะนั้นทางฝ่ายที่เป็นศิษย์ คนสมัยนี้ก็มีความเป็นศิษย์ที่ดীন้อยลงทุกทีเหมือนกัน ; ก็เพราะถูกยั่วถูกดึงด้วยอำนาจของวัตถุไปเสียตั้งแต่อ่อนแต่ออก ด้วยเหมือนกัน.

นี่ปัญหาของโลกมันจึงเพิ่มมากขึ้น หรือลำบากมากขึ้นไป ในทางที่จะสั่งสอนอบรมกัน ให้เกิดสันติภาพที่ถาวร ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายของวิทยาการ หรือการประพฤติ การกระทำทุก ๆ อย่างทุก ๆ แขนง. เมื่อเด็ก ๆ รุ่นนี้โตขึ้นเป็นครุบาอาจารย์ ลักษณะที่ยุ่งยากนั้นมันก็มีมากขึ้นทุกทีตามลำดับ กล่าวคือความไม่ไว้วางใจ ความไม่เคารพอย่างแท้จริง เหล่านี้จะเพิ่มขึ้นตามลำดับ ก็เป็นปัญหามากขึ้นตามลำดับ. อาตมาถือว่า นี่เป็นปัญหาอย่างแรง หรืออย่างเต็มที่.

ปัญหาข้อถัดมา ที่ว่า เราจะสั่งสอน หรือแนะนำเฉพาะวิชา เฉพาะการสอนเฉพาะวิชา เหล่านี้ มันก็ยังไม่สำคัญเท่า ; เพราะว่ามันขึ้นอยู่ที่ปัญหาอันใหญ่ : ที่ว่าเราสูญเสียอุดมคติ หรือระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีของความเป็นศิษย์และการเป็นครูกัน นั้นเป็นส่วนใหญ่.

ที่พูดนี้ก็เพื่อจะให้หนักกันได้เสียทีหนึ่งก่อนว่า ปัญหาของเรามีมากแล้ว ก็มีความยากชนิดยากที่จะแก้ ; และอาจจะกล่าวได้ว่า เหมือน ๆ กัน และทั่ว ๆ กันไป แทบทุกแขนงของงานในโลก. มันมีปัญหานี้เนื่องมาจากมนุษย์เราถูกดึง

ด้วยอำนาจของความเจริญทางด้านวัตถุนี้ มากจนตั้งตัวไม่ค่อยติดกันทุกฝ่าย ; แล้วเมื่อถูกความดึงดูดอันนี้ครอบงำแล้วละก็ จิตใจก็ไม่ค่อยจะอยู่กับเนื้อกับตัวมาก จนถึงกับว่า ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมด้วยซ้ำไป, ซึ่งเป็นเหตุให้ไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง แล้วจะต้องทำอย่างไร โดยเฉพาะหน้าที่ของตนเป็นคน ๆ ไป. เพราะฉะนั้น การที่จะพูดกันถึงวิธีที่จะแก้ปัญหา ก็น่าจะมองกันให้ลึกไปถึงต้นตอ หรือรากเหง้า ส่วนลึก ในการที่ทำให้เกิดความลำบากยุ่งยากเหล่านี้.

การแก้โดยวิธีอื่น ๆ นั้น อาตมาไม่จำเป็นจะต้องกล่าว เพราะว่า ท่านทั้งหลายอาจจะได้รับการศึกษาอบรมมาแล้วเป็นอย่างมาก อย่างเพียงพอ อาตมาจะพูดไปในทำนองนั้น ก็จะเป็นเรื่องเอามะพร้าวห้าวมาขายสวน. เพราะฉะนั้นจึงอยากจะพูดแต่ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักธรรมะ บางอย่างบางประการที่จะนำไปใช้สำหรับการดำรงจิตใจของเรา ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ในการที่จะเผชิญกันเข้ากับปัญหาเหล่านี้ เพราะฉะนั้นขอทำความเข้าใจกัน ในขั้นแรกว่าอย่างนี้ ว่า:-

จะมีหลักธรรมะในทางพุทธศาสนา นี้ อะไรบ้าง ที่จะนำมาใช้สำหรับ ช่วยเราในการแก้ไขปัญหอันยุ่งยากนี้ ; และในที่นี้ก็คือการที่ท่านศึกษานิติศาสตร์ทั้งหลายจะชนะน้ำใจของผู้ที่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย และนำเขาไปตามลู่ทาง ของวัตถุที่ประสงค์นี้ ด้วยความสมัครใจของเขาเอง.

อาตมาอยากจะคุยกันเล่นมากกว่า ในวันนี้ ด้วยสิ่งที่กำลั้ม คือลั้มได้ยาก ว่า “มนุษย์ศูนย์กลาง” ฟังแล้วก็คงจะงง ; เดี่ยวเราจะได้วินิจฉัยกันดู. อาตมาถือว่า เวลานี้เราจะต้องแก้ไขวิกฤติกาลต่าง ๆ แม้แต่วิกฤติกาลของโลก จนกระทั่งวิกฤติกาล เล็ก ๆ น้อย ๆ ในวงการศึกษของเรา หรือปัญหาขัดข้องในปัญหาของเรา ด้วยการ เป็นมนุษย์ศูนย์กลางกันให้ถูกต้อง.

จะพูดเป็นสมมุติฐานกันก่อนว่า เราจะต้องเป็นมนุษย์ศุณย์ - เลข ๐ กันให้มากยิ่งขึ้นตามส่วนที่โลกนี้มันยิ่งเจริญขึ้น. พูดอย่างนี้ดูจะเป็นการพูดอย่างที่, ขออภัย, เขาเรียกว่าบ้า ๆ บอ ๆ อย่างนี้ก็ได้. แต่ว่าพูดอย่างนี้จำง่ายที่สุด ; และถือว่า การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของท่านที่เป็นนักศึกษาเทศน์นี้ ขึ้นอยู่กับ ธรรมชาติข้อนี้ คือการเป็นมนุษย์ ๐ นี้ ; จึงคิดว่าน่าจะนำมาพูด หรือนำมาคุยกัน ยิ่งกว่าเรื่องใด ๆ.

ทีนี้เราจะทำความเข้าใจกันในเรื่องคำว่า “มนุษย์ ๐” เสียก่อน. คำว่า “ศุณย์” นั้นครูบาอาจารย์รู้ดีว่า มันหมายความว่าอะไร ; และบางทีจะรู้มากเกินไป จนจับใจความของมันไม่ได้ ก็น่าจะเป็นไปได้เหมือนกัน. ถ้าถามว่า ๐ นี่เป็นบวก หรือเป็นลบ? มันก็เกินกว่าจะต้องทราบเสียอีกว่า บวก หรือ ลบ ; คือทุกคน จะต้องทราบว่ามันไม่ใช่บวก หรือไม่ใช่ลบ ; เพราะฉะนั้นมันคือไม่ใช่บ่อย หรือ ไม่มาก ไม่ under ไม่ over นั่นเอง มันจึงจะเป็นศุณย์. บวกมันก็ยิ่ง over ยิ่งมาก ก็ยิ่ง over ; ลบมันก็ยิ่ง under ทีนี้จะอยู่อย่างไรจึงจะเป็น ๐.

วันหนึ่งเราจะ over กันกี่ครั้ง under กันก็อย่างกี่ครั้ง, แล้วอยู่ในระดับ ที่เป็นปกติคือ ๐ นั่นก็ครั้ง ลองคำนวณคำนึงเป็นเวลานานทีเดียว จนกว่าเราจะพบ ความหมายของคำว่า ศุณย์ : เป็นมนุษย์ ๐ อยู่กี่นาทีในวันหนึ่ง ๆ, เป็นมนุษย์บวก สักกี่นาที, เป็นมนุษย์ลบสักกี่นาที. ดูเหมือนจะเป็นมนุษย์บวก กันนั้นแหละ มากกว่า คือมนุษย์ over เสียเป็นส่วนมากในวันหนึ่ง ๆ ; เพราะเราถือว่าความ ทะเยอทะยาน ความอวดดี ความสะเพร่า ความมักใหญ่ใฝ่สูง อะไรเหล่านี้มันเป็น เรื่อง over ; ความเศร้า ความหดหู่ ความขลาด ความกลัว ความท้อแท้ อะไรเหล่านี้ มันเป็นฝ่ายลบ หรือฝ่าย under ; มนุษย์ ๐ ไม่ค่อยจะมี แม้ในที่สุดแต่ความ ลำบากตัว มันก็ยังไม่ค่อยจะมี. มันมีแต่ความลืမ်ดัว คือมันบวกมากเกินไป.

นี่เป็นการกล่าวอย่างหลักธรรม, กล่าวหลักธรรมที่แท้จริงและที่สมบูรณ์ ; แต่กล่าวด้วยภาษาพูดชนิดอะไร อาตมาก็บอกไม่ได้ ; จึงใช้คำว่า **มนุษย์ ๐**. แต่โดยที่เห็นว่า พูดอย่างอื่นเข้าใจยากพูดอย่างนี้เข้าใจง่ายกว่า จึงพูดอย่างนี้ พร้อมทั้งเสนอว่า **ความเป็นมนุษย์ ๐** นี้, มนุษย์เลข ๐ นี้จะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มาก รวมทั้งปัญหาเรื่องครูบาอาจารย์ต่าง ๆ ด้วย. เพราะฉะนั้น ท่านจะต้องนึกถึงคำว่า ไม่บวก ไม่ลบ ไม่ over ไม่ under นี้ไว้ให้ดี ๆ จึงจะเข้าใจ.

ลองเหลือบตาไปดู**หลักธรรมของพระพุทธเจ้า** โดยตรงดูว่า มันเกี่ยวข้องกับ**มนุษย์ ๐** นี้อย่างไรบ้าง. อยากจะขอแนะนำหมวดธรรมสักหมวดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **โพชฌงค์**; ท่านครูบาอาจารย์ส่วนมากก็คงเคยได้ยินคำนี้ เพราะมีอยู่ในหลักสูตรจริยศึกษา หรือศีลธรรม แม้แต่ของเด็ก ๆ. **โพชฌงค์ ๗ ประการ** หมายถึงธรรมะ ๗ ข้อ ซึ่งเป็น factor หนึ่ง ๆ ของความสำเร็จในการตรัสรู้ใน ๗ ข้อนี้เขาระบุไว้ว่า :- **สติ-ความระลึกได้** **ธัมมวิจยะ-การเลือกเฟ้นเอาแต่ที่ถูกที่ควร**. **วิริยะ-ความพากเพียร**. **ปีติ-ความอิ่มอกอิ่มใจ**. **ปัสสัทธิ-ความสงบราบัง**. **สมาธิ-ความตั้งมั่นอย่างแน่วแน่**. **อุเบกขา-ความปล่อยเฉย**.

ลองคิดว่า **ธรรมะทั้ง ๗ ประการนี้เป็นองค์หนึ่ง ๆ ของความสำเร็จอย่างไร ?** อย่าลืมว่านี่เป็นเพียงองค์หนึ่ง ๆ เท่านั้น, และรวมกันทั้ง ๗ องค์ จึงจะเป็นเรื่อง ๆ หนึ่งของความสำเร็จ เราจะเอาธรรมะนี้มา apply คือว่า จะเอาธรรมะนี้ ซึ่งเป็นธรรมะสำหรับบรรลุมรรค ผล นิพพาน มาใช้ ; ซึ่งถ้าเราจะเอามา apply ทั่วไป แม้แต่แก่เรื่องประจำบ้าน ประจำวัน นี่มันก็ยังทำได้ ; และหลักเดียวกันนั่นเองโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลง ยิ่งพิจารณาดู จะยิ่งเห็นอย่างนี้ คือว่า ในการปฏิบัติงานใดก็ตาม, งานที่เป็นขึ้นเป็นอันเป็นเรื่องหนึ่งนั้นจะต้องดำเนินไปตามกรรมวิธี อย่างนี้ทั้งนั้น.

ข้อแรกที่สุด คือ ข้อ ๑ **จะต้องมีสติสมบูรณ์** ระลึกมาได้ทั้งหมด ในเรื่อง ที่ควรระลึกเอามา; เราจะต้องระลึกเป็นวงกว้าง ครอบคลุมเกี่ยวไปหมดทุกสิ่ง ทุกอย่าง กับสิ่งที่มันเกี่ยวข้องกันเป็นข้อแรก เรียกว่า สติ.

ข้อที่ ๒ ต้องใช้ข้อนี้เรียกว่า **ธัมมวิจยะ** ซึ่งแปลว่า เลือกเฟ้นธรรมะ; เลือกเอาเฉพาะเรื่อง ที่ตรงกับความต้องการที่ใช้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ได้; เหมือนกับ เราไปเที่ยวในสวนดอกไม้ เราไม่ได้เก็บดอกไม้ในสวนทั้งสวน แต่เราจะเก็บเอา เฉพาะที่เราต้องการอย่างไรในคราวนั้น หรือในวันนั้นเท่านั้น เก็บเอาแต่อย่างดีที่สุด. นี่ก็คือเราประมวลเอา material ต่าง ๆ ที่เรารวมเอามานี้ แล้วเอามเลือกดูว่า อันไหน จะเป็นอย่างไร? อันไหนจะต้องทำหน้าที่อย่างไร อันไหนจะใช้เป็นหลักเป็น ประฐานอย่างไร? จัดรูปโครงนั่นเองให้แน่นอนตายตัวลงไป เรียกว่าเลือกเฟ้นธรรมะ.

ข้อ ๓ เราจะต้องใช้ที่เรียกว่า **วิริยะ** อันนี้หมายถึงกำลังงาน ที่เราต้องใช้ ในการกระทำ ต้องให้มีถูกต้องและเพียงพอ มีวิริยะก็คือความหมายว่าอย่างนั้น; ข้อนี้เกือบจะไม่ต้องอธิบาย หมายถึงกำลังงานก็แล้วกัน.

ข้อ ๔ คือ ปิติ ท่านจะต้องมีความพอใจ ปิติ ปราโมทย์ในสิ่งที่ทำ ใน วัตถุประสงค์ของสิ่งที่ทำ ในสิ่งที่กำลังทำอยู่ทีเดียว ปิติก็หมายถึงความรู้สึกที่ เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง; ไม่ใช่ปิติลุ่มหลงในเรื่องสวय เรื่องงามอะไร ในทำนองนั้น; และไม่ใช่ปิติที่เกิดมาจากความสำเร็จ ในความหวังที่จะรวยใหญ่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ มันต้องเป็นปิติที่ประกอบไปด้วยธรรม คือพอใจในดวงานมที่ได้ทำ เหมือนกับ ที่เขาพูดว่าทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ไม่เลยไปถึงเงิน หรือถึงผลอย่างอื่น. เพราะฉะนั้น**ปิตินี้เกิดขึ้นเพราะว่า ได้ทำ เท่านั้น** ในสิ่งที่ดีที่ถูก ที่น่าทำอย่างยิ่ง, มีโชคดีที่ได้ทำเท่านั้นก็พอแล้ว; ไม่ต้องมีโชคดีที่จะได้เงิน หรือว่าได้ชื่อเสียง,

ก็พอแล้ว, ไม่ต้องไปถึงนั้น เพราะว่าถ้าไปถึงนั้นแล้ว มันไม่ใช่ปิติที่ประสงค์ ในที่นี้มันเป็นอย่างอื่นไปเสีย.

เหมือนกับจะยกตัวอย่างว่า ชาวนาจะทำนาอย่างนี้ พื้นดินที่แรกที่หว่านนา ก็พอใจที่แรกว่าได้ฝนลงไปทีหนึ่งแล้ว มันเสร็จไปทีหนึ่งแล้ว, ฝนสองทีก็เสร็จไปสองที, ฝนสามทีก็เสร็จไปสามที, มันก็ยังมีปีติมากขึ้นทุกที. อย่างนี้เรียกว่าถูกต้องตามหลักนี้. ถ้าตรงกันข้ามก็หมายความว่า ฝนไปทีหนึ่งก็ยังไม่มีความรู้สึกรำคาญว่า แห่ม, มันยังอีกมาก, ฝนสองที สามที สิบที ก็ยังนึกว่า แห่ม มันยังอีกมา, ยังไม่ใกล้เคียงกับความสำเร็จ มันไม่อาจเกิดปิติได้; แล้วมันยังเกิดความกระวนกระวาย ระส่ำระสาย เกรี้ยวกราด จนกระทั่งจะทิ้งงานไปเสียเลย, มันไม่มีปิติหล่อเลี้ยงกำลังงาน หล่อเลี้ยงกำลังใจ, เพราะฉะนั้นจึงต้องมีวิธีะที่หล่อเลี้ยงอยู่ด้วยปิติ คือความพากเพียรที่หล่อเลี้ยงอยู่ด้วยความพอใจ.

ข้อ ๕ จะต้องมึธรรมะ ที่ชื่อว่า **ปัสสัทธิ คือมันเข้ารูบ** มันเริ่มเข้ารูบ. ความรู้สึกนึกคิดจิตใจอะไรต่าง ๆ นี้ มันเริ่มเข้ารูบ. คำนี้แปลว่า ความสงบ รำบลง ; แต่เอาตมาใคร่ระบุความหมายให้ง่าย ๆ ให้เข้าใจกันได้ในที่นี้ว่า “ความที่มันเข้ารูบ”. ก่อนนี้มันยังไม่เข้ารูบ มันยังไม่แนใจบ้าง ยังสงสัยบ้าง; ไม่ได้ทำให้เป็นรูปเป็นร่างลงไปว่า จะสำเร็จได้แน่. แต่เดี๋ยวนี้มันแน่นอน มันเข้ารูบ เขาเรียก ปัสสัทธิ, คือจิตใจเริ่มรู้สึกว่า มีความรู้สึกพอใจ การงานนั้นเข้ารูบ เข้ารอยดีกับการงานนั้น รักใคร่พอใจกับการงานนั้นยิ่งขึ้น และรู้สึกเป็นสุข พร้อมกันไปในตัวการงานนั้น เรียกว่าเข้ารูบ.

ข้อ ๖ ต้องมีสมาธิ คือความที่มีจิตตั้งมั่นลงไปแล้วเป็นอย่างดี คำว่าสมาธิ นี้ขอให้ความหมาย ๓ อย่างเสมอไป :- คือว่า **มีจิตใจบริสุทธิ์** อย่างหนึ่ง, **แล้วก็มึจิตใจตั้งมั่นในสิ่งเดียวกัน** อารมณ์เดียว นี้อย่างหนึ่ง, และ**มีกัมมณียภาวะ**

คือมีความคล่องแคล่วว่องไว นิ่มนวล อ่อนโยน เหมาะสมแก่การงานทางจิตใจ เป็นอย่างยิ่ง; อย่างนี้ภาษาบาลีเขาเรียกว่า *กมุขนีย* = แปลว่า *ควรแก่การ* งานซึ่งดูเหมือนจะตรงกับคำว่า *active* นี้มากที่สุด. เพราะฉะนั้นอย่าได้เข้าใจว่า สมาธินี้ มันซึม ๆ เชื่อง ๆ อะไรทำนองนั้น มันต้องมีความหมายว่า :- *ปรสฺสุทฺโธ - จิตฺปริสุทฺธิ, สมาหิตฺโต - ตັมฺมันํแนวํแน, กมุขนีโย - ไว* พร้อมทั้งจะไหลไปตาม การงาน ; อย่างนี้เรียกว่าสมาธิ ต้องครบทั้ง ๓ ส่วน อย่างนี้ ก็เรียกว่ามันแน่นนอน ต่อความสำเร็จ.

ข้อ ๗ ข้อสุดท้ายคือ อุเบกขา. อุเบกขานี้ ไม่มีอะไรคือว่า ได้แก่ ปล่อยไปเฉย ๆ ; เพราะว่าสิ่งต่าง ๆ มันเข้ารูปกำลังแล่นไปแล้ว, แล้วก็เฉย เหมือนกับว่า จัดสิ่งต่าง ๆ ดีแล้ว ก็ปล่อยมันเป็นไปเองอย่างนั้น ผู้ทำจะต้อง **มีจิตว่าง วางเฉยอยู่จนกว่าจะไปถึงที่สุด.** ในทางธรรมะ ก็จนกว่าบรรลุมรรคผล; เมื่อได้เตรียมเกี่ยวกับศีล เกี่ยวกับสมาธิ เกี่ยวกับอะไรต่าง ๆ ไว้ดีแล้ว มีปัญญาที่ตั้งไว้ถูกต้องดีแล้ว มันก็วางเฉย ปล่อยให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปเอง.

เปรียบเหมือนกับว่า เอม้ามาลากรด ต้องปรับปรุงรถเป็นการใหญ่ ปรับปรุงม้าเป็นการใหญ่ เอามาผูก เอามาเทียม เอามาฝึกเทียมรถ จนกว่าม้ามัน จะลงรูปกับรถ กับถนน กับคนขับนั้นด้วย; พอมันลงรูปกันแล้ว คนขับก็เพียงแค่ ถือเชือกไว้เฉย ๆ เท่านั้น ม้ามันก็วิ่งไป.

ในขณะแห่งอุเบกขาอย่างนี้ มันเป็น ๐ เสมอ ไม่ได้มีบวมมีลบ นั่นนี้ เหมือนกับตอนแรก ๆ; ที่วิ่งไปด้วยบวกรหรือลบตอนแรก ๆ คิดอย่างนั้น คิดอย่างนี้ ตัดทอนอย่างนั้น เพิ่มเติมอย่างนี้ มันมีแต่ในระยะปรับปรุง ; ในระยะที่สำเร็จ ประโยชน์จริง ๆ มันต้องว่าง, หรือที่เรียกว่า ๐. พอพูดอย่างนี้ บางที บางท่าน

ก็จะว่าเขาแล้ว ๆ *เรื่องความว่างมาอีกแล้ว*. อาตมามักจะถูกเขาพูด หรือว่าจะไร ทำนองนี้เสมอ; แต่ก็ยินดีอย่างยิ่ง ขอให้ยึดถือไว้อย่างนั้นก็แล้วกันว่า จะพูดกัน เรื่องความว่างอย่างนี้เรื่อย ๆ ไป.

ได้พูดมาแล้วว่า เป็นมนุษย์ ๐ คือไม่บวก ไม่ลบ ไม่ over ไม่ under นั่นก็คือ ว่าง เหมือนกัน อย่าลืมเสีย. แล้วกรรมวิธีของจิต คือประพฤติเป็นไปในเรื่องตรัสรู้ มรรค ผล นิพพานก็ดี, ในการทำงานอย่างโลก ๆ ที่บ้าน ที่เรือนก็ดี, **จะต้องอาศัยหลักลักษณะที่เรียกว่า ๐ หรือ ว่างนี้เป็นแกนสำคัญ; ถ้าไม่เช่นนั้นจะเลยเป็นโรคเส้นประสาท หรือเป็นวิกลจริต** ต้องไปอยู่โรงพยาบาลกันหมด ไม่เหลือไว้ให้ทำอะไรได้. แท้จริงทั้ง ๆ ที่เขาไม่รู้ตัว เขาก็ได้อาศัยภาวะที่เป็น ๐ หรือความเป็นมนุษย์ ๐ กันอยู่ทั้งนั้นเลย พื้นฐานของเราที่แท้จริงก็คือ ๐; ถ้าเราไม่มีพื้นฐานเป็น ๐ แล้ว ก็คือวิกลจริตแล้ว มันจะต้องเป็นโรคภัยไข้เจ็บทางจิตใจ จนกระทั่งเป็นโรคภัยไข้เจ็บตายทางร่างกายด้วย. เราต้องนึกดูให้ดี ๆ ว่า พื้นฐานของบุคคลที่ดี สัตว์ที่ดีมันเป็น ๐ ; ในขณะที่ ๐ นั้นมันไม่มีอะไรมารบกวน เพราะฉะนั้นมันจึงฉลาดอย่างยิ่งอยู่ตามธรรมชาติ.

พุทธศาสนาบางนิกาย เช่นนิกายเซ็น เขาพูดในรูปอย่างนี้ ยืนยันเด็ดขาด ยิ่งกว่าพวกเราฝ่ายเถรวาท คือเขาพูดกันว่า : *ธรรมดาคนเรานี้มันไม่มีปัญหาอะไรอยู่แล้ว มันฉลาดอย่างยิ่งอยู่แล้ว ; แต่มันโง่ทุกคราวที่ได้พบอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, นี่ปรุงแต่ง ทำให้เกิดความคิดต่าง ๆ มีดมนไปเลย*. เพราะฉะนั้นถ้าจะทราบคำตอบของอะไรให้ถูกต้องแล้ว **จะต้องทำให้เป็น ๐ แล้วมันจะตอบของมันได้เอง**. แม้ในขณะหนึ่งเราเรียนมาก ศึกษามาก ต้องจดจำหลักมาก คั่นคว่ำมาก คำนึงคำนวนมาก; แต่ขณะที่จะพบคำตอบที่ถูกต่อนั้น จิตจะต้องเป็นว่าง หรือเป็น ๐ เสมอไป, มันไม่อาจจะเกิดขึ้น

มาในขณะที่เป็นบวก หรือเป็นลบ เป็น over หรือเป็น under ; มันจะเกิดขึ้นมาได้ ในขณะที่มันเป็น ๐, ที่เรียกว่าเป็น สมานิบริสุทธิ ตั้งมัน ควรแก่การงานเสียก่อน แล้วก็เป็น ๐.

อาตมาเห็นว่าเมื่อเวลาพอ อยากจะพูดเลยไปเสียถึง **วัตถุประสงค์หมายของมนุษย์** เราว่า มันมีอยู่ในที่สุด สูงสุดนั้นอย่างไร? แล้วมันจะสำเร็จความเป็นมนุษย์ ๐ หรือมีจิตใจ ๐ ได้อย่างไร? และข้อนี้อาจจะมีประโยชน์ถึงกับว่า ทราบถึงหน้าที่ที่เรา, พวกครูจะพาโลกไปให้ถึงได้อย่างไร? คือเราจะต้องรับรู้ว่า **มนุษย์มันต้องการเหมือนกันหมด เพื่อให้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้**, แล้วก็บัญญัติไว้เป็นอุดมคติที่รับรองกันได้.

พวกครู เช่นพวกที่ปรึกษาของครู เช่นพวกศึกษานิเทศก์นี้ จะมีอะไรที่แปลกไปกว่าเขาหรือ ; มันก็ไม่มีอะไรที่แปลกไปเลย ; มันต้องร่วมมือกันพาเขาไปสู่จุดหมายปลายทางนี้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงว่า **ครูนี้มีหน้าที่ ที่จะพาโลกนี้ให้ไปถึงจุดหมายปลายทาง จุดเดียว อย่างเดียวกันหมด** สำหรับทุกคน. ที่นี้เรามาสงใจในระยะเบื้องต้น ระยะเริ่มแรกนี้กันอย่างละเอียดลออ อย่างพิถีพิถัน โดยคิดว่า แม้แต่จะทำให้คนรู้หนังสือนี้ ก็นับรวมอยู่ในกรรมวิธีสายเดียวยาวยืดยาวที่จะพาไปสู่จุดหมายปลายทางด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น อย่าได้ไปแย่งงานขั้นแรกที่สุด เช่นงานสอน ก ข ก กา ออกไปเสียจากการนำโลกไปสู่จุดหมายปลายทางสุด.

ที่นี้เราพูดกันถึงจุดหมายปลายทางสุดบ้างว่า **มันควรจะเป็นอะไร ?** และบางทีจะต้องนึกว่าอย่างไร? เป็นสากลที่สุดที่จะใช้ได้กันทั่วโลก ทุกประเทศเป็นระหว่างชาติไปเลย. เมื่อตั้งปัญหาอย่างนี้ อาตมาอยากจะขอให้สละเวลาสักนิดหนึ่ง นึกกันถึงสิ่งที่เรียกว่า ดีที่สุดที่เขาใช้ภาษากลางว่า Summum Bonum คือเป็นภาษา

ลาติน ที่ใช้เป็นภาษากลางในวงการจริยธรรมของโลก; คือเราจะไม่พูดถึงศีลธรรม คือ morality นั้นซึ่งมันไม่เปิดโอกาสให้วินิจฉัย วิพากษ์ วิจารณ์อะไร; เอาหลักตายตัว หรือเอา common sense เป็นหลักว่า :- เมื่ออย่างนี้มันไม่เกิดความทุกข์ละก็ อย่างนี้มันก็พอ; แต่ว่าเท่านี้มันไม่พอสำหรับพวกเราที่เป็นครูบาอาจารย์; เพราะฉะนั้นเราจะต้องเอาสูงขึ้นมาถึงระดับที่เรียกว่า ethics หรือที่เรียกว่า moral philosophy คือปรัชญาของศีลธรรม ซึ่งเปิดโอกาสให้คานึงคานวนได้เต็มที่อย่างอิสระ.

ขออย่าเอาคำว่า moral กับ ethics ไปปนกันเข้า สิ่งที่เราเรียกว่า moral นั้น **เป็นไปตามความรู้สึกสามัญสำนึก ไม่ต้องใช้เหตุผล** คือคนทุกคนเห็นด้วย แล้วบัญญัติกันขึ้นไว้ แล้วไม่ต้องมีเหตุผล เพราะเป็นสิ่งที่ปรากฏได้ เข้าใจได้ เห็นได้ แก่ทุกคน แต่ส่วน ethics นั้น เขาหมายถึง moral philosophy **คือปรัชญาของสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมนั้นอีกทีหนึ่ง**. มันก็ต้องมีปัญหาเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เพราะไปเกิดใช้สติปัญญา หรือไปคานึงคานวนเลยไป เกินขอบเขตของ common sense; แต่ถึงอย่างนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผล เราจึงสนใจ.

สิ่งที่เรียกว่า Summum Bonum ซึ่งแปลว่า highest goodness นี้ เขาแจกไว้ ๔ ข้อด้วยกันคือ :-

ข้อ ๑ ว่า Happiness หรือ Blissfulness **ความสุข** อันนี้ต้องคานึงถึงก่อนเสมอ. การที่จะบัญญัติจริยธรรม หรือการสั่งสอนอะไรก็ตาม ต้องคานึงถึงความสุขที่แท้จริงนี้เป็นวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายก่อนเสมอ ต้องนึกถึงก่อนเสมอ. แต่อย่าลืมว่า **มันต้องเป็นความสุขที่แท้จริง คือ สุข - ข สะกด ; สุข - ก สะกด** เป็นเรื่องร้อน เรื่องเผาผลาญของ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ของ ราคะ โทสะ โมหะ มันเป็นความสุข ก สะกด จะใช้ในที่นี้ไม่ได้. สุข ข สะกดนั้นแหละคือ

สุขแท้ สุขเย็น เยือกเย็น เพราะสติปัญญา เพราะการประพฤติกระทำถูกต้อง ไม่ถูก
เผาผลาญด้วยกิเลส หรือด้วยเหยื่อของกิเลส.

มนุษย์เราควรจะรู้ว่า อะไรเป็นสุข ก อะไรเป็นสุข ข แยกกัน
ให้เด็ดขาดเสียก่อน. ถ้าพวกครูบาอาจารย์จะมัวไปเมาในสุข ก สะกด อยู่ละก็
มันก็นำลูกศิษย์ไปสู่อะไรก็ลองคิดดู; มันไม่ใช่อุดมคติปลายทางของการศึกษา
เสียแล้ว. แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังเห็นได้ว่า มีการสับเปลี่ยน เอาไปสับเปลี่ยนกันเสียเรื่อย;
แล้วครูบาอาจารย์บางคนกำลังไปมึนเมากับสุข ก สะกดนี้ด้วยเหมือนกัน. ถ้าจะ
สะสางปัญหาข้อนี้กันให้ถูกต้อง ก็ต้องสะสางปัญหาเรื่องนี้กันเสียก่อนว่า สุข ก สะกด
หรือสุข ข สะกดกันแน่; แล้ว**ครูบาอาจารย์จะต้องมีอุดมคติ คือสุขที่แท้จริง,
คือสุข ข สะกดกันเสียก่อน**จึงจะพูดเรื่องอื่นกันได้.

การศึกษาก็เหมือนกัน เราหมายถึงนามธรรม ไม่ใช่ตัวครูบาอาจารย์จะ
ต้องมีอุดมคติ มีเจตนารมณ์ มีอะไรมุ่งไปยังสุข ก สะกด แต่ต้องมุ่งไปยังสุข ข. สะกด
กันเสียก่อน. โลกนี้จึงจะมีแต่สันติภาพถาวร คือ สุข ข สะกด, ไม่ใช่สุข ก สะกด
ซึ่งเราหมายถึงวัตถุนิยม. **เรื่องหลงทางวัตถุนิยมนี้แหละเป็นอันตรายอย่างยิ่ง;**
เพราะว่าทำให้โลกนี้ไม่พอยิ่งขึ้น เพราะทุกคนระดมไปต้องการวัตถุคราวเดียวกันมาก ๆ
จนวัตถุทั้งหมดในโลกนี้มีให้ไม่พอ, หรือว่าแม้วัตถุในโลกนี้จะมีเพิ่มขึ้นอีกสัก ๑๐ เท่า
๑๐๐ เท่า มันก็ยังไม่พอยุ่ที่นั่นแหละ ถ้าไปนิยมสุข ก สะกด กันมากขึ้น; แต่ถ้าไป
นิยมสุข ข สะกดมันเหลือเสียอีก; วัตถุในโลกนี้จะเหลือ เกินกว่าที่มนุษย์ต้องการ
เสียอีก.

ขอให้ไปคิดดูให้ดีว่า **มนุษย์เราในโลกนี้ กำลังลำบากยุ่งยาก เดือดร้อน
เป็นทุกข์อยู่, เป็นทุกข์เดือดร้อนอยู่ด้วยสิ่งที่เกินความจำเป็นทั้งนั้น, สิ่งที่เกิด
ความจำเป็นของร่างกายของชีวิตจิตใจ ของอะไรทั้งนั้น ที่มันทำความยุ่งยากลำบากให้.**

ถ้าเราเอามาเท่าที่จำเป็นแก่ชีวิตแล้ว แทบจะไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยุ่งยากลำบาก วุ่นวายกันได้. ในโลกทั้งโลกนี้พากันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่เฉพาะประเทศไทยเรา; ประเทศไทยเราบางที่จะเดินตามหลังเขาต้อย ๆ ไปเสียอีก ประเทศที่เจริญมากนั้น กำลังทุกข์มาก. **ความทุกข์นั้นมีมูลมาจาก สิ่งที่เกิดขึ้นจากความจำเป็นของธรรมชาติ** หรือของร่างกาย หรือของชีวิตจิตใจทั้งนั้น ที่นี้เขาไปเพิ่มในส่วนนั้นมากขึ้นไป เร่งในส่วนนั้นมากขึ้น; โลกนี้มันก็เต็มไปด้วยความยุ่งยาก วุ่นวายมากขึ้น; และเป็นอย่างนี้ มันขัดกับหลักของทางจริยธรรม. มันเป็นเรื่องโลกดิบ ๆ เป็นวัตถุดิบ ๆ เป็นอะไรทำนองนั้นไปเสีย ไม่ใช่จริยธรรม.

ถ้าถือเอาตามทางจริยธรรมแล้ว มันจะต้องเป็นความสุขที่ถูกต้อง ไม่ว่าจริยธรรมของศาสนาไหน หรือของนักจริยธรรมสายไหน จะต้องเป็นอย่างนี้ ทั้งนั้น. ถ้าไปตกเป็นทาสของวัตถุแล้ว มันก็ถูกกันออกไปจากวงของจริยธรรม ไม่ถือเป็น ethics เพราะฉะนั้นในวงของจริยธรรมจึงไม่ยอมรับเอา dialectic materialism ว่าเป็นจริยธรรม อย่างนี้เป็นต้น เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด. ฉะนั้น ข้อที่ ๑ จึงต้องคำนึงถึงความสุขที่แท้จริงก่อน.

ข้อที่ ๒ Perfection คือความเต็ม ; จะเป็นเต็มของมนุษย์ หรือเต็มของความรู้สึกทางจิตใจ หรืออะไรก็ตาม, เราเรียกว่า ความเต็ม.

นี้เราลองถามตัวเองดูทุก ๆ ท่านว่า เรากำลังเต็มหรือเปล่า. ความเต็มนี้ มันบอกได้ยาก ; เพราะว่าใคร ๆ ก็อยากจะพูดว่าตัวเองเต็มทั้งนั้น. ถ้าใครมาหาว่า ไม่เต็มละก็โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ ; แต่ความจริงนั้นมันเต็มหรือเปล่า. ตามหลักธรรมในพุทธศาสนาถือว่า **คนเต็มก็มีแต่พระอรหันต์เท่านั้น ; เพียงชั้นพระสกิทาคา อนุคามิ นี้ก็ยังไม่เต็ม : เต็มต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้น** นี้ระวังให้ดี เดี่ยวมันก็จะไปศูนย์ หรือไป ว่าง อีกแล้ว.

พระอรหันต์ท่านมีจิตใจว่าง ว่างจากบวก ว่างจากลบ ไม่ over ไม่ under แล้วก็เป็นศุณย์ คือว่างจากความเป็นตัวกู หรือของกู. ความรู้สึกว่า ตัวกู หรือของกู นี่มันทำให้ไม่เป็นบวกก็เป็นลบเสมอไป ; ไม่เป็น ๐ ได้ มันจะเป็น ๐ ได้ก็ต่อเมื่อหมดความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู ; นั่นแหละคือเต็ม มันไม่อยากจะอะไร มันไม่หิวอะไร มันไม่กระหายอะไร. **นี่ถ้าใครยังหิว หรือกระหายอะไรอยู่ ทั้งทางรูปธรรม หรือนามธรรม ก็ตาม เรียกว่ายังไม่เต็ม**; มนุษยธรรมของบุคคลผู้นั้นยังไม่เต็มหรือว่าความสุขของเขายังไม่เต็ม, ความต้องการของเขายังไม่เต็ม ก็แล้วแต่จะเรียก. ถ้ายังไม่เป็นอยู่เรื่อย มันก็ต้องกระวนกระวาย ระวังจะสาย มันก็ต้องกระทบกระทั่งกัน ; เพราะฉะนั้นมันก็หาความสุขไม่ได้.

โลกนี้หาความสุขไม่ได้ เพราะมนุษย์ยังไม่เต็ม, และไม่รู้จักความเต็ม. เราจะสมมุติว่าเต็มของความดี, เต็มของความถูกต้อง เต็มของความยุติธรรม หรืออะไรก็สุดแต่เรียกได้ทั้งนั้นในทางสมมุติ ; แต่อย่าไปหลงว่า มันเป็นบวก. ถ้ามันเต็มแล้วมันจะเป็น ๐ คือมีความรู้สึกว่างจากตัวกู ของกู มันจึงจะเป็นความยุติธรรม เป็นความจริง เป็นความถูกต้องอะไรที่แท้จริง. ถ้าไม่เช่นนั้น มันจะเป็นความยุติธรรมที่เข้าข้างตัว, เป็นความถูกต้องที่เข้าข้างตัว ของฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งเสมอไป.

ขอให้ดูที่เขาทะเลาะวิวาทแย่งชิงกันซิ เขาถูกกันทั้งสองฝ่าย, เขายุติธรรมกันทั้งสองฝ่ายตามแบบของเขา. แต่มันไม่ตรงกันทั้งสองฝ่าย มันก็เลยทำกันไม่ได้ เข้ากันไม่ได้. เพราะฉะนั้นที่เรียกว่าดีจริง ถูกต้องสวยงาม ยุติธรรม อะไรนี้จะต้องเป็นเรื่องถูกต้องของความที่ไม่มีความอยาก ความกระหาย ความหิวแห่งตัวกู ของกู. คำว่า Perfection หมายความว่าอย่างนี้. นี่ที่ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์อย่างหนึ่ง เป็นข้อที่ ๒.

ข้อที่ ๓ Duty คือ **หน้าที่**; แล้วขยายความออกไปว่า Duty for the duty's sake - **หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่**. เดียวนี้เราทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ หรือว่าเพื่อเงิน หรือว่าเพื่อเลื่อนชั้น หรือว่าเพื่อชื่อเสียง หรือว่าเพื่ออะไร. เรามาจับกันดู แล้วเมื่อไรมันจึงจะเป็น Duty for the duty's sake มันก็ไม่มีพวกไหนอีกเหมือนกัน ถ้าจะพูดกันอย่างรวบรัดประหยัดเวลา; ก็มีแต่พวกพระอรหันต์เท่านั้นที่ “ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่” สำหรับบุคคลธรรมดาแล้วยากอย่างยิ่ง ที่จะทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่; มันต้องทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของตัวเอง ของกู อยู่่าเสมอไป ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง.

เราลองมองดูที่ นักศึกษา นักวิทยาศาสตร์ นักค้นคว้าอะไรก็ตาม ทำการค้นคว้าจนล้มกินอาหาร ล้มลุก ล้มเมื่อย ล้มอะไรต่าง ๆ ล้มวัน เดือน ปี ค่ำ มีด หรือ สว่าง; อย่างไรก็ดี ก็ยังไม่ถึงกับจะกล่าวได้ว่า หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่; เพราะยังหลงอะไรอยู่บางอย่าง, หวังจะได้อะไรอยู่บางอย่างเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นมีแต่พระอรหันต์ที่**หมดกิเลส** หมดโลก หมดโกรธ หมดหลง หมดความรู้สึกว่าตัวเอง ของกู นี่เท่านั้น **จึงจะเคลื่อนไหวอะไรไปด้วยกิริยา** สักว่าเคลื่อนไหวไปเพื่อกิริยา เท่านั้น, หรือว่าการกระทำนั้นเพื่อการกระทำนั้น ไม่ถึงผลของการกระทำ. แต่การที่เอาอุดมคติข้อนี้ มาเป็นอุดมคติของคนธรรมดานี้ ก็เพื่อให้คนธรรมดานั้นถือหลักอย่างนั้น บากบั่นมุ่งหน้าไปในลักษณะอย่างนั้น; เพราะว่าในขณะนั้นแหละมันทำให้เราเต็ม และมันทำให้เรามีความสุข.

ในขณะใดที่เราทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่นั้น ลองพิจารณาดูเถิด ในขณะนั้นเราเป็น **๐ เป็นมนุษย์ ๐,-** เป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์; ในเวลานั้นจะสงบเย็นที่สุด เป็นสุขที่สุด ถ้าเราไปทำหน้าที่เพื่อเงิน เพื่อชื่อเสียง เพื่ออะไรเข้าละก็ มันตรงข้ามไปหมด, มันพร่อง มันหิวอยู่ แล้วมันจะเต็ม

ได้อย่างไร ; มันร้อนอยู่ แล้วมันจะสงบเยือกเย็นอยู่ได้อย่างไร เพราะฉะนั้น
อย่าได้ดูถูกดูหมิ่น ว่านี่เป็นอุดมคติ ไร้ชื่ออะไรกินไม่ได้; แต่ที่จริงมันยิ่ง
ไปกว่าที่จะชื่ออะไรกินได้เสียอีก เพราะมันทำให้เต็มและเป็นสุข สำหรับอุดมคติ
ที่ว่า “หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่”.

อาตมาอยากจะยืนยันเสียเลยว่า ท่านครูบาอาจารย์ หรือว่าครูบาอาจารย์
ที่ปรึกษา หรือศึกษานิเทศก์นี้ ยึดอุดมคตินี้แล้ว ท่านจะประสบความสำเร็จอยู่ทุกหน
ทุกแห่ง. ทุกคนจะระดมกันรักท่าน ระดมกันเชื่อถือท่าน นับถือท่าน อะไรอย่างนี้
เป็นต้น. มันเป็นอันว่า เราใช้อุดมคติของจริยธรรมสากล ที่เรียกว่า Summum
Bonum ข้อที่ ๓ นี้เอง เอามาเป็นเครื่องมือ. ถ้าท่านยังไม่เชื่อ ก็อย่าเพ่อเป็น
เอามาก ๆ จนถึงกับว่าไม่ลอง. ขอร้องให้ลองเสียก่อน แล้วจะค่อย ๆ พบความจริง
ขึ้นมาทีละน้อย; แล้วในที่สุดก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนคิดว่า “งานเพื่อเงิน” หรืออะไร
ทำนองนี้มากขึ้นเป็นลำดับ. **แล้วก็จะไปรัก “งานเพื่องาน”** นี้ยิ่งขึ้นตามลำดับ
แล้วก็สบาย, และจะสบายไปทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าส่วนตัว หรือเกี่ยวกับผู้อื่น
ไม่ว่าในหน้าที่การงาน.

ข้อ ๔ เรียกว่า Good will คือ**ความปรารถนาดี** ซึ่งตรงกันข้ามกับ
Illwill นี่ก็อย่างเดียวกันอีก. มันต้องมาจาก ๓ อย่างข้างต้น; หรือว่า Good will
นี้ถ้ามีแล้ว มันให้อะไรแก่ ๓ อย่างข้างต้น; ทั้งนี้ก็เพราะว่าเขาหมายถึง Good will
ที่แท้จริง, คือเราปรารถนาดีต่อเขา อะไรอย่างนี้ แล้วเขาก็ปรารถนาดีต่อเรา.
ที่นี้มันก็มี**ความปรารถนาดีต่อกันทั้งโลกหรือทั้งสากลจักรวาล**; นำไปสู่ความคิดที่ว่า
ทุกชีวิตเป็นชีวิตเดียวกัน, มนุษย์ทุกคนเป็นมนุษย์คนเดียวกันหรืออะไรทำนองนี้
เป็น Universal loving kindness ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องการกันนัก คือ **ให้รัก ถึงกับว่า**
เป็นผู้มีความทุกข์อย่างเดียวกัน, มีชีวิตเป็นคน ๆ เดียวกัน, มีปัญหาอย่างเดียวกัน,

มีหัวอกอย่างเดียวกัน ; ไม่มีเป็นเขาเป็นเรา นั่นแหละคือ Good will. Good will อย่างนี้เดี๋ยวก็จะว่ามีได้แต่พระอรหันต์เสียอีก.

ลองคิดว่า มันจะมีได้ แก่ใครบ้าง? มันจะต้องมีได้แก่คนที่หมดความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู อีกเหมือนกันมันจึงจะบริสุทธิ์ มันถึงกับไม่มีเขา ไม่มีเรา. Good will อย่างที่ชาวบ้านเขามีกัน หรือที่ชาวโลกเขามีกัน มันคือการเอาเงินเอาของไปซื้อเพื่อนเท่านั้นเอง การเอานั้นเอานี้มาให้มากมาย เพื่อซื้อเอาเราไปเป็นพวกเขา แล้วเขาก็เรียกว่า Good will นี่มันเล่นตลก, พูดยตลกแด่กับพระเป็นเจ้า; เพราะฉะนั้นจึงต้องรับบาปกรรมข้อนี้อยู่ตลอดเวลา. ที่นั่นที่นี้ ประเทศนั้นประเทศนี้ ล้วนแต่เล่นตลกแด่กับพระเป็นเจ้า ด้วยเรื่อง Good will นี้; ที่แท้มันควรจะเรียกว่า Ill will; เพราะมันมีเจตนาร้ายอยู่หลังฉาก ที่จะลากเขาเอาไปเป็นพวก เป็นทาส แล้วให้เขาไปทำสิ่งที่ตัวเองต้องการ, แล้วแถมสิ่งนั้นยังเป็นการประหารประหารทำลายล้างฝ่ายอื่นด้วย ; จะเรียกว่าเป็น Good will ได้อย่างไร. เพราะฉะนั้น Good will ที่เป็น Summum Bonum อย่างแท้จริงนี้ มันต้องเป็นเรื่องมนุษย์ ๐, มนุษย์ว่าง, หรือมนุษย์ ๐ จากความรู้สึกว่าตัวกู ว่าของกู อีกเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น จึงขอให้จดจำ ๔ อย่างนี้ไว้คิดเล่น ดูเล่นไปเรื่อย ๆ มันจะเป็นไปเองโดยง่าย ในการที่ตัวเรานี้จะอยู่ในฐานะที่ใครรัก ใครเชื่อ และใครไว้วางใจจริง ๆ ยินดีที่จะกระทำตาม. ข้อที่ ๑ คือความสงบสุข ความสงบเย็นจริง ๆ. ข้อที่ ๒ คือความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์. ข้อที่ ๓ คือหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ข้อที่ ๔ คือความปรารถนาดีอย่างแท้จริง หรืออย่างบริสุทธิ์.

ถ้าเรายึดหลักมุ่งหมายอย่างนี้เป็นอุดมคติแล้ว นับว่ามีสัมมาทิฏฐิอย่างยิ่ง, มีสัมมาทิฏฐิในพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง แล้วมันจะลากเอาการกระทำของเรา

ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ก็ตามไปในทางที่ถูก โดยไม่รู้สึกลำบากเลย, และยังรู้สึกเป็นสุขสนุกสนานด้วย, มันเป็นความเจริญไปในทางถูกต้อง อย่างเป็นสุขสนุกสนาน. เพราะฉะนั้นขออย่าได้เหยียดหยามอุดมคติที่ถูกต้อง หรือที่ธรรมชาติกำหนดไว้.

ที่อาตมาเอามากล่าวนี้ รู้สึกว่าไม่อาจจะค้นหรือรวบรวม เอามาวินิจฉัย หรือวิจารณ์ หรือเอามาบัญญัติให้ดีกว่า พวกนักจริยธรรม ที่เขาได้ค้นคว้า เขาได้บัญญัติกันไว้แล้ว. นี่หมายความว่าหลายยุค หลายสมัยมาแล้ว ที่นักจริยธรรม ของทุกชาติทุกภาษาที่เขาได้คิดได้ค้น ; และเดี๋ยวนี้มันอยู่ในฐานะที่ลงมติดัง อย่างนี้ ว่า Summum Bonum ของสัตว์มันเป็นอยู่อย่างนี้, มีอย่างนี้. พอเอามา จับกันดูกับหลักของพระพุทธศาสนา มันก็สนิทสนมกลมเกลียวกันไป มันไม่ขัดกัน. เพราะฉะนั้นอาตมาจึงถือโอกาสนำมาคุยกันในฐานะที่จะถือว่า เป็นจริยธรรมสากล ก็ได้ หรือในฐานะที่เป็นหลักพระพุทธศาสนาก็ได้ ; และรวมความสั้น ๆ อยู่ที่ว่า เป็นมนุษย์ ○ นั่นเอง.

เป็นมนุษย์ นี่เป็นตามหลักของจริยธรรมสากลก็ได้ ตามหลักของ พระพุทธศาสนาโดยตรงก็ได้ จะเป็นมนุษย์ที่สบายที่สุด; แล้วก็เต็มเปี่ยมของ ความเป็นมนุษย์ที่สุด; และกำลังเคลื่อนไหวด้วยหน้าที่ เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ที่สุด; แล้วนั่นแหละมันเป็น Good will อยู่ในตัวมันเองโดยไม่ต้องเจตนา. โปรดสังเกตคำว่า “โดยไม่ต้องเจตนา” นี้ไว้บ้าง. คนเราที่จะไปทำดีต่อเขา หวังดีต่อเขานั้น ดูจะเป็นเรื่องเจตนาไปเสียทั้งนั้น. ถ้าเจตนาแล้ว ยังเจืออยู่ด้วยกิเลสทั้งนั้น เพราะมันจะเอาอะไรอย่างหนึ่งเสมอไป ; แต่ถ้าไร้เจตนา คือว่า ไร้กิเลสแล้วละก็ ปราศจากดีโดยธรรมชาติ โดยกำเนิด ด้วยจิตใจบริสุทธิ์แท้ ๆ เมื่อเรามีสิ่งเหล่านี้เป็นอุดมคติ เป็นจุดหมายปลายทางเสียก่อน และอะไร ๆ มันจะ

ง่ายไปหมด ทุกคนจะเข้าใจกันดี : แล้วการกระทำของคนเรามันจะดีไปในตัวมันเอง โดยไม่ต้องเจตนามากนักก็ได้, อย่างนี้เรียกว่า subconscious อย่างนี้ก็ยังได้ คือมันจะเคลื่อนไหวไปในทางที่ถูกต้องของมันเอง โดยเราไม่ค่อยรู้สึกสำนึกเลย แล้วมันจะง่ายสักก็มากน้อยก็ลองคิดดู.

ที่อาตมาอยากจะชี้ให้ละเอียดลงไปอีกส่วนหนึ่งก็คือว่า ในขณะที่จิตว่าง หรือเป็น **มนุษย์ ๐** ตามหลักที่ว่านี้ ในขณะที่นั้นแหละจะสามารถทำอะไรได้สำเร็จ เหมือนกับปาฏิหาริย์ สำเร็จได้ง่ายเหมือนกับว่าปาฏิหาริย์ อย่างอัศจรรย์. เราจะต้องทำจิตนี้ให้เป็น ๐ เสียก่อน; ถ้าเวลาอื่นเราทำไม่ได้, ถ้าเวลาที่อยู่ที่ออฟฟิศ หรืออยู่ที่บ้าน หรืออยู่ในครัว อยู่ในห้อง ทำไม่ได้ละก็, **เวลาที่ไปทำหน้าที่ศึกษา** นิเทศก์จะต้องทำให้ได้, ชั่วโมงนั้น นาที่นั้น **จะต้องเป็นมนุษย์ ๐ ให้ได้**. นี่แปลว่า มันไม่สามารถจะทำได้ตลอดเวลา, เพราะว่าเราพิจารณากันดูแล้วจะเห็นว่าหน้าที่ของเราเนี่ยมันยากมาก, เราดูสิว่า หน้าที่มันยาก แล้วเราจะต้องเป็นมนุษย์มีจิตเป็น ๐ นี้อย่างไรกันเสียก่อน.

ศึกษานิเทศก์ ที่จะนำครูไป หรือนำใครไปนี้ อย่างน้อยที่สุด **เราต้องมีความยอมให้** หรือ tolerance หรืออะไรนี้มากกว่าเขาผู้นั้นเสียอีก **เราต้องเป็นฝ่ายยอมให้มากกว่า ที่จะให้เขายอมให้แก่เรา**. ทีนี้ถ้าเราตั้งตัวเป็นผู้รู้ว่า เป็นผู้เก่งกว่า เป็นผู้บังคับบัญชาเบื้มกว่า; มันก็ตรงกันข้ามหมดกับหลักความจริงที่ว่า เรายอมให้เขามากกว่า ถ้าเรามีจิตเป็นบวก หรือเป็นลบนี้ มันยอมไม่ลง; เป็นลบ มันก็ดื้อดึงไปตามประสาลบ, เป็นบวกมันก็ดื้อดึงไปตามประสาบวก - คือมันไม่มีสติปัญญานั้นเอง. ต่อเมื่อมันมีจิตเป็นว่าง เป็นศูนย์ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู มันยอมหมดในตัวในตัวมันเอง; นั้นแหละกิริยาของท่านจะน่ารัก, คำพูดของท่านน่าฟัง, ความรู้สึกหวังดีของท่านจะครอบงำจิตใจฝ่ายตรงกันข้าม. มันกลาย

เป็นว่า ท่านอยู่เหนือเขา และชนะเขาทั้งหมด ด้วยการที่ท่านยอมเขาทั้งหมด; แล้วการยอมเขาได้ทั้งหมดนี้ได้มาจากความเป็น**มนุษย์** ๐.

หรือว่า จะมองกันอีกทีหนึ่งว่า การที่เราไปทำหน้าที่แนะนำเขา อย่างนี้ เราจะต้องมีความอดทน อดกลั้น มากกว่าเขาฝ่ายโน้น, ฝ่ายที่เขาจะได้รับคำแนะนำจากเรา. ทีนี้เราไม่รู้ลึกตัว เราเป็นบวก เป็นลบ เราไม่อดทนเลย; แล้วก็จะไปให้เขาอดทนฟัง ให้เขาอดทนเชื่อ อะไรอย่างนี้, มันก็เป็นไปไม่ได้; มันเป็นเรื่องที่ไม่ใช่วิสัยที่จะทำได้ จะไปบีบบังคับ มันก็จะมี ความกดดันระเบิด ตูมตามออกมา. เพราะฉะนั้น หน้าที่ยังมันก็ล้มเหลวไป แล้วก็โทษกันไปหมด ว่าคนนั้นเป็นอย่างนี้ คนนี้เป็นอย่างนั้น, แล้วก็ไปฟ้องผู้บังคับบัญชายุ่งยากกันไปหมด. ที่แท้มันก็คือความเดือดดาลพละกันยุ่งไปหมด ด้วยความเป็นมนุษย์ over, หรือ under ของทั้งสองฝ่าย ไม่มีความเป็น ๐ เลย.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องมีธรรมะที่กันความรู้สึกว่า ตัวกู ของกูออกไปเสีย ตามหลักของพุทธศาสนา หรือตามหลักของจริยธรรมสากลก็ตามใจ จนในขณะนั้น หรือชั่วโม่งนั้นเราเป็นมนุษย์ ๐ ; เราต้องอดทนถึงขนาดเป็น**มนุษย์** ๐ เราจึงจะชนะเขาได้. นี่เราเรียกว่าเราอดทนมากกว่าเขา, หรือจะเรียกว่าเราจะต้องบังคับตัวเองมากกว่าเขาในการที่เราจะไปสอนเขาแนะนำเขา. เราจะต้องมีการบังคับตัวเอง ที่เรียกว่า self-control, หรือความอดทน patience หรืออะไรทำนองนี้ คล้าย ๆ กันทั้งนั้น. แต่เราจะต้องมีความอดทน บังคับตัวเองมากกว่าเขา; ถ้าเรามีการบังคับตัวเองน้อยกว่าเขาแล้ว ไม่มีหวังที่จะจูงเขามาสู่ความประสงค์ของเราได้. นี่เราก็บังคับตัวเราไม่ได้อีกเหมือนกัน เหมือนกับที่แล้ว่ามาว่า มันเดือดอยู่ด้วยตัวกู ของกู ในทางบวกบ้าง ในทางลบบ้างดังกล่าว.

สรุปกันเสียเลยทีเดียว ขึ้นพูดไปมันก็ไม่รู้จบ, กล่าวเสียเลยที่เดียวว่า;- เราจะต้องเป็นผู้ที่เข้าถึงอุดมคติของเรื่องนี้ลึกกว่าเขา. เพราะฉะนั้น**ขอให้ท่านที่เป็น**ศึกษานิเทศก์**เข้าถึงอุดมคติ**ของ Summum Bonum-หรือ**ความดีสูงสุดของมนุษย์** ยิ่งกว่าครูบาอาจารย์ทั่ว ๆ ไป. การเข้าถึงอุดมคตินี้มันป้องกันอะไรได้หมด ไม่มีช่องทางที่จะไปดูถูกเขาหรืออะไรเขา ; **ถ้าเราไม่เข้าถึงอุดมคติ เรามันจะอวดดี** เพราะว่าคุณสมบัติของเรื่องนี้มันมีอยู่อย่างทีกล่าวนมาแล้ว ๔ ข้อ; มันไม่มีตัวกู ของกู จับอยู่ที่ข้อไหนได้เลย; มันเป็นความว่างจากสิ่งที่เป็นข้าศึก ที่เป็นกิเลสแก่กันอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้นขอให้สนใจอุดมคติส่วนใหญ่ส่วนรวมดังเช่นธรรมะ ๔ ข้อ ทีกล่าวนมาแล้ว, ประกอบกับอุดมคติของท่านเอง – คืออุดมคติของศึกษานิเทศก์เอง ว่ามันมีเจตนารมณ์อย่างไร อะไรอย่างไร ; แต่แล้วก็ต้องสำเร็จอยู่ด้วยการปฏิบัติ อย่างนี้เป็นหลัก.

ที่นี้จะ**มองดูกัน**ในแง่ของจิตวิทยาอีกแขนงหนึ่ง เกี่ยวกับที่มันบังคับยาก อีกอันหนึ่ง ก็คือว่า**เราจะต้องมีจิตใจที่เป็นอิสระมากกว่าเขา** ; เขาเรียกว่า Free Will เรียกกันทั่ว ๆ ไปอย่างนี้. ในวงจริยธรรมเรียกว่า Free Will; ในฝ่าย ธรรมะทางพุทธศาสนาเราก็เรียกว่า “จิตที่เป็นอิสระ” อันนี้เป็นปัญหายุ่งยากมาก คือมันกลับกันอยู่ว่า ถ้าจิตเราไม่เป็นอิสระ เราบังคับคนอื่นไม่ได้ จูงคนอื่นไม่ได้ ดึงคนอื่นไม่ได้. เราต้องมีจิตเป็นของเรา เป็นจิตที่เป็นอิสระ อย่างที่พูดไว้เป็นพุทธ- ภาษิตว่า “**ชนะเราก่อนแล้วจึงไปชนะเขา, ชนะใจก่อนแล้วจึงชนะข้างนอก, ชนะข้าศึกในใจก่อน แล้วจึงไปชนะข้าศึกข้างนอก**” อย่างนี้ นี่คือ Free Will ที่แท้จริง. แต่ว่าตามความรู้สึกของคนทั่ว ๆ ไปนี้ มันจะเป็นในรูปเกินขอบเขต เสมอ คือมัน Free จนไม่รู้ขอบเขตอยู่ที่ไหน; เพราะฉะนั้น Free Will นั้น มันเลยกลายเป็นเรื่องผิดไปโดยไม่ทันจะรู้สึก, มันเป็น animal behavior มันไม่เป็น human conduct,

Free Will นี้มีได้ทั้ง human conduct และ animal behavior สัตว์หรือคนป่าเถื่อนนั้นมัน free เสียจนไม่มีขอบเขต, แล้วมันทำอะไรซึ่งเรายอมรับไม่ได้ รับไม่ไหว กลืนไม่ลง. แต่ถ้า free อย่าง human conduct นั้น มันอยู่ในกรอบของจริยธรรม หรือ moral philosophy ได้ค้ำค้ำค้ำค้ำไว้ให้ หรือวางหลักไว้ให้; ซึ่งทางพุทธศาสนาก็ต้องยอมรับ. ในทาง moral philosophy เขาก็พูดอย่างเดียวกันกับทางธรรมะเราพูด; คือว่า เอากันคนละครึ่งเพียง ๑/๒ เท่านั้น หรือ partial dissimulation, เอากันคนละครึ่ง คือเราเอาตามประสงค์ เอาตามที่เรามุ่งหมายกันไว้ครึ่งหนึ่ง; อีกครึ่งหนึ่งเรามอบให้แก่จริยธรรมตามระบอบ หรือปรัชญาอะไรก็ตาม ที่เขาได้บัญญัติไว้เป็นกฎเกณฑ์ของธรรม ของศาสนา ของขนบธรรมเนียมประเพณี, มันคนละครึ่งอย่างนี้คือ Free Will ที่ถูกต้องที่นี้เราไปหลงคำว่า free, free แล้วมัน free ตามชอบใจหมด ๑๐๐% มันเลยย้อนไป free อย่างธรรมชาติของสัตว์ไป. ท่านศึกษานิเทศก์จะ free เห็นคนอื่น, หรือไป free Will ในการอบรมสั่งสอนนี้ มันต้องระมัดระวังตามหลักของจริยธรรมนี้; คือว่าเราเอาตามโมหะโทสะของเรา ตามความรู้ของเรา ตามสติปัญญาของเรา ตามเหตุผลของเราโดยส่วนเดียวนั้นไม่ได้. แม้จะมีเหตุผลอย่างไรมันก็ไม่ไหวทั้งนั้น, เหตุผลมันต้องเนื่องด้วยอย่างอื่นอีก ต้องประกอบกับด้านอื่นอีก.

ขอแทรกตรงนี้สักนิดว่าในการที่จะบัญญัติลงไปว่า อะไรดี อะไรถูก, อะไรไม่ดี อะไรไม่ถูกนี้ เราไม่ได้เอาแต่เหตุผล; มันมีอยู่ว่า **คนอื่นยอมรับได้ด้วย** ที่เรียกว่า empiricism หรือ rationalism, คนอื่นหรือมนุษยชาติยอมรับได้ด้วย มันจึงจะเป็นเหตุผลที่ใช้ได้; แล้วยังจะต้องมี intuitionism อะไรอีกด้วย ซึ่งเขาเรียกว่า immediate apprehension คือว่าคนอื่นพอมองออก เห็นได้ทันที; **ไม่ใช่เหตุผลที่เรามองเห็นของเราเองคนเดียวตลอด**, แล้วเราก็จะเอา ๆ ตามเหตุผลของเราอย่างนี้. เพราะฉะนั้นมันต้องคนอื่นยอมรับได้ด้วย, คนอื่นมองเห็น

เข้าใจตามนั้นได้ทันทีด้วย ; หมายความว่า คนอื่นก็ทันใจด้วย เห็นด้วยได้ด้วย เหตุผลนั้นจึงจะเป็นเหตุผล นี่แหละคือหลักฐานของการที่เราจะไปยืนยันว่า นี่คือเหตุผลของเรา, แล้วเราก็เอาได้ถูกต้องตามนี้, นี่เป็น Free Will แล้วก็ยืนกระต่ายขาเดียว นี่เป็นเรื่องผิดทั้งนั้น. อย่างน้อยมันก็ผิดจากข้อที่ผู้มีสติปัญญา เขาตั้งกฎเกณฑ์ทางธรรมไว้ให้ ว่าคนละครั้ง คือให้ความมุ่งหมายของเราครั้งหนึ่ง, ให้กฎเกณฑ์ทางธรรม ทางจริยธรรม ทางศาสนาครั้งหนึ่ง แล้วก็ Free เพียงเท่านั้น.

ในที่สุด ก็ยังเหลืออยู่สักข้อหนึ่งว่า เราจะต้องคำนึงว่า **ความปรารถนาดีของเรามันควรจะมีขอบเขตให้ sanction** ได้, เราพูดง่าย ๆ ว่า**ให้แย้งได้**: คือเรื่อง sanction หรือแย้ง หรืออ้างสิทธิ์เพื่อจะแย้งนี้ เป็นหลักสำคัญข้อใหญ่ข้อหนึ่งในไม่กี่ข้อของรากฐานของจริยธรรม. ถ้าใครบัญญัติจริยธรรมในทำนองที่ไม่มีใครแย้งได้ละก็ใช้ไม่ได้. แต่พระพุทธเจ้าเสียอีก จะเปิดโอกาสให้ว่า : “จงแย้งมาเถิด ถ้าอยากจะแย้ง”. เราก็เหมือนกัน ที่จะไปแนะนำเขา สั่งสอนเขานั้น อย่าลืมนึกว่า กฎเกณฑ์ทางจริยธรรมนั้น เขาเปิดโอกาสให้ sanction ได้เสมอไป. ถ้าจะกล่าวถึงให้หมดเลยก็มีว่า :- religious sanction-อ้างสิทธิ์ทางศาสนาแล้วก็แย้ง, political sanction - อ้างสิทธิ์ทางการเมืองแล้วก็แย้ง, social sanction - อ้างสิทธิ์ทางสังคม แล้วก็แย้ง, อย่างนี้เป็นต้น.

เพราะฉะนั้นหากจะถือเอาตามหลักละก็ เราควรเล็งดูว่า คำแย้งของผู้ที่ถูกเราแนะนำนั้น เขามีเหตุผลอะไร หรือมีหลักอะไร มันก็ต้องมีอยู่ใน ๓ อย่างนี้คือ : เขาจะอาศัยความคิดเห็น ความเชื่อทางศาสนาว่า ยังไม่ไหว, หรือว่าอาศัยเหตุผลทางการเมือง นี่ก็อาจไม่ค่อยเกี่ยวข้องกันนัก บางทีก็อาจเห็นการเมืองสำคัญกว่าอื่น ขอให้ยอมให้ก่อน อย่างนี้ก็มีส่วนในเรื่องสังคมนี้ แน่นนอนละ เพราะว่าเราอยู่กันในกลุ่ม ต้องทำกับสังคม เพื่อประโยชน์แก่สังคม ; เพราะฉะนั้นมันต้องระวัง

ให้ดี อย่าให้ประโยชน์มันขัดกันกับประโยชน์ของสังคม ; ซึ่งเรดัตบทสัน ๆ ว่าเราจะให้เขาแย้งได้ ; และทำใจว่าในที่สุดการแย้งนี้ มันจะช่วยทำให้ดีขึ้น ไม่ใช่ช่วยทำให้ล้มละลาย.

อันสุดท้ายก็ดูเหมือนจะเป็นเรื่องว่า เราจะต้องนึกด้วย ว่าเขาอยู่ได้ด้วยอะไร, ที่เรียกว่า motive หรืออะไรนั่น, คือว่าคนเรานี้มันอยู่ได้ด้วย **ความหวังอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น** ถ้าเป็นสัตว์ที่มีชีวิตแล้วมันต้องหวังอะไรเป็น motive ; ความหวังนั้นเป็น motive ที่จะให้อยู่ หรือ ให้ทำอะไรลงไป. ตามทางศาสนา คนเราก็มองจะได้สุข เพราะความกลัวทุกข์ หรือเกลียดทุกข์ อะไรทำนองนี้ เป็น motive ที่ทำให้เราหันหน้าเข้าหาศาสนา, มอบตัวให้ศาสนา, ปฏิบัติตามศาสนา. ถ้าในทางสังคม เราก็มองอยากจะให้สังคมเขาดูหมิ่นเรา หรือลงประชดกันแก่เรา และเราหวังจะได้รับความร่วมมือจากสังคมทั้งหมด. ความหวังอันนี้แหละเป็น motive ที่ทำให้เราประพฤติธรรมในสังคม หรือ ระหว่างสังคม หรือ เป็นอยู่ในสังคม. ทางการเมืองนั้นไม่เกี่ยวกับพวกเรา แทบจะไม่ต้องพูดถึง ; แต่ถึงอย่างนั้น มันก็คล้าย ๆ กันตรงที่ว่า spirit ของการเมือง มันก็เพื่อจะหาความก้าวหน้าของบ้านเมืองด้วยความร่วมมือ ไม่ขัดคอของคนข้างเคียง ของสิ่งแวดล้อมอะไรทำนองนี้ มันก็คล้าย ๆ กันทั้งนั้น. ในการที่เราจะไปพูดกับเขา ไปสอนเขา ไปแนะอะไรแก่เขา ไปดึงเขาไปทางไหน **อย่าให้ขัดกับสิ่งที่ว่า motive นี้**, แล้วสิ่งที่เรียกว่า sanction นั้นจะทำได้เต็มที่. เราจะเพียงแต่แย้งเขา, หรือแทรกแซงเข้าไปในความเห็นเขา, จับตัวเขากลับหลังหัน หรือทำอะไรทำนองนี้ก็ยิ่งจะได้.

นี่แหละลองคิดว่า ตัวอย่างไม่ก็อย่างที่ยกมานี้ มันจะทำได้ด้วยจิตชนิดไหน ถ้าไม่ใช่จิตชนิดที่มีภาวะเป็น ๐ คือว่างจากตัวกูของกู ถ้ามีจิตเป็น ๐ มีภาวะเป็น ๐ ละก็ มันจะทำเรื่องเหล่านี้ได้ง่ายและสำเร็จเหมือนกับปาฏิหาริย์, คือง่ายดาย

อย่างไม่น่าเชื่อ. เพราะฉะนั้นจึงสรุปว่า **อะไร ๆ มันก็สำเร็จอยู่ตรงที่ความเป็นมนุษย์ ๐ มีจิตว่างจาก ตัณฐ ของกู; ถือเป็นหลักใหญ่ง่าย ๆ เพียงหลักเดียว, จำง่ายไม่ลืม ว่าอย่างน้อยเราจะต้องทำให้ได้ adjust ตัวเองให้เป็น ๐ ให้จงได้** ในขณะที่เราปฏิบัติหน้าที่ของนักศึกษาในเทศก์.

ที่พูดนี้คล้าย ๆ กับว่า อาตมาระบุแต่เฉพาะศึกษาในเทศก์; ที่จริงมันก็เป็นหลักทั่วไป แม้แก่พระที่จะนั่งสอนเขาบนธรรมมาสน์. นี่มันจะครีไปบ้างหรืออย่างไร ก็ลองคิดดูเองว่า แม้แต่พระที่จะนั่งสอนเขาบนธรรมมาสน์ ก็ยังต้องมีหลักอย่างนี้ ; และเราจะค้นพบหลักอย่างนี้มาแต่ครั้งพุทธกาลด้วยเหมือนกัน คือในพระคัมภีร์บางคัมภีร์. จริงอยู่ที่ว่า เขาอาจไม่ได้ใช้ถ้อยคำอย่างที่เรากำลังเรียกอยู่ในบัดนี้ ที่พูดที่นี่ ; เขาใช้ถ้อยคำอื่นและเป็นภาษาบาลีเสียด้วย, แต่ว่าความหมายมันอย่างนี้ ๆ ไม่มีผิดเลย. อาตมาได้ลองวิเคราะห์ดูเทียบเคียงดูแล้ว มันมีหลักเหมือนกันแท้กับ**จริยธรรมสากล** แม้แห่งยุคปัจจุบันนี้. เพราะฉะนั้นจึงกล้ากล่าว**ว่านี่จะถือเป็นหลักธรรมสากลก็ได้, หรือจะว่านี่เป็นหลักพระพุทธศาสนาโดยตรงโดยเฉพาะก็ได้**; ยังจะใช้ได้ตั้งแต่อดีต ในปัจจุบัน และในอนาคต ที่ไม่รู้จักสิ้นสุดด้วย ; และดูเหมือนว่าจิตใจของสัตว์ของมนุษย์เรานี่ มันจะมีอยู่ในรูปนี้ไปอีกนานหลายพันปี หลายหมื่นปี.

ที่นี้เราคนหนึ่ง ๆ ก็มีอายุไม่เกิน ๑๐๐ ปี กว่าที่จะโตเต็มที่เริ่มรู้อะไรก็กินเวลาเสียตั้ง ๒๐ - ๓๐ ปีแล้วส่วนในวัยแก่ตอนปลายตีเสีย ๑๐ ปี ๒๐ ปี, ยังเหลืออยู่ตรงกลางสัก ๓๐-๔๐ ปีนี้มันน้อยมาก ; มันก็เกินกว่าที่จะใช้หลักอันนี้ได้. เพราะฉะนั้น ขอให้เขาไปคิดพิจารณาดู มันจะเหมาะ หรือมันจะตรงกับความต้องการอย่างยิ่ง ถ้าท่านเคร่งครัดต่อศาสนา ก็ไปดูตรงที่อาตมาพยายามพิสูจน์ว่าข้อนี้ให้ถือหลักที่เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ มี - สติ - ธัมมวิจยะ - วิริยะ - ปีติ

- ปัสสัทธิ - สสมาธิ - อุเบกขา ; แต่ว่าเรา apply มาสู่กิจการอย่างโลก ๆ ของเรา. ถ้าท่านนิยมไปทางหลักจริยธรรมสากล ก็มีอยู่ตรงตัว เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันว่า ไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงเราพยายามใช้ให้เป็นประโยชน์ ให้สมกับที่เราถือว่า เราทำหน้าที่ที่เป็นครู หรือที่ปรึกษาของครู ซึ่งก็นับรวมอยู่ในพวกของครู ; คือพวกที่จะนำ วิญญาณของโลกไปนั่นเอง. ถ้าลืมนั่นเสียแล้วก็เรียกว่า ; ไม่เคารพตัวเองเสียแล้ว ; คนไม่เคารพตัวเองก็คือ คนล้มละลายแล้ว.

บางคนจะแย้งขึ้นมาทันควันเลยว่า ทำไมไม่มีตัวเรากันอีกเล่า? ไหนว่าไม่มีตัวกู ของกู? ถ้าคิดอย่างนี้ก็ต้องรู้จักจัด รู้จักทำให้ถูก ให้รู้จัก คิดว่า “ก่อนที่จะไม่มีตัวกูนั้น มันต้องมีตัวกูที่ใช้ได้เสียก่อน” เดียวนี้เรากำลังมีตัวกู ที่ใช้ได้หรือใช้ไม่ได้ นี่เป็นข้อที่ต้องคิด มันก็พิสูจน์อยู่ในตัวการทำงานนั้นแล้วว่า ที่ทำอะไรล้มเหลวกลับมา มันมีตัวกูที่ใช้ไม่ได้, มีตัวกู ของกู ชนิดที่ใช้ไม่ได้, ชนิดที่บวกมากเกินไป หรืออะไรทำนองนี้, หรือ over มากเกินไป. เพราะฉะนั้นรู้จักลดเสียบ้าง แต่ก็ลดอย่างที่เราเรียกว่า adjust ให้พอเหมาะ, ให้มันเข้ารูปกับที่มันจะปฏิบัติงานได้ และมันจะค่อย ๆ หมดตัวกู. จุดที่หมดตัวกู นั้นแหละคือ จุดของความสำเร็จเต็มที่ จุดตรงที่มีตัวกูน้อย ๆ นั้นแหละ คือ เตรียมไปสู่ความสำเร็จเต็มที่. เพราะฉะนั้นคงจะมาแย้งตรงที่จะกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ เราจะมีตัวกู ของกูนี้ น้อยลง ๆ น้อยลง ๆ มาสู่หลักเกณฑ์ที่ว่ามาแล้วทั้งหมดนี้ กระทั่งเป็นมนุษย์ ๐”.

ถ้าเป็นไม่ได้ตลอดเวลา ขอให้ เป็นชั่วโมงที่ทำหน้าที่ของศึกษา นิเทศก์. พอทำได้อย่างนี้แล้ว ท่านก็จะประสบความสำเร็จทั้งหมด คือว่าเป็นอะไร ได้ในคราวเดียวทั้งหมด โดยเป็นอะไรได้ดีในคราวเดียวกันทั้งหมด; คือว่าเป็น พลเมืองที่ดี เป็นครูที่ดี เป็นมนุษย์ที่ดี เป็นพุทธบริษัทที่ดี เป็นอะไรที่ดี ในคราว

เดียวกันหมด. ส่วนเรื่องปากเรื่องท้องเรื่องประโยชน์นั้น ไม่ต้องคำนึงถึง; เพราะว่าปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ทำอยู่อย่างนี้มันจะวิ่งมาหาเองอย่างมากมายเสียอีก; คือว่ามันจะเป็นไปในตัวมันเอง ในการที่จะเดินไปถูกทาง, และก้าวหน้าไปด้วยความสงบเย็นเป็นสุข; และแม้ว่าจะขาดแคลนทางวัตถุ ไม่มีผลได้ทางวัตถุ มันก็ยังเป็นสุขอยู่ในตัวการงาน เกินกว่าความสุขที่จะได้มาจากวัตถุเสียอีก.

เพราะฉะนั้นจึงขอวิงวอนให้เอาไปคิดไปนึก ; ถ้าเห็นด้วยละก็ ขอให้ใช้เป็นหลักสำหรับการจับคน เข้ามาสู่ความประสงค์ของเรา ซึ่งเป็นอุดมคติของครู พาโลกให้ไปสู่ความดีสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ให้จงได้ ด้วยกันทุกคน.

อาตมาขอยุติการคุยกันเล่นในวันนี้ เพียงเท่านี้.

อุดมคติของครูตามความหมายของพุทธศาสนา

บรรยายอบรมในที่ประชุมครู จังหวัดเพชรบุรี*

เมื่อ ๒๒ มกราคม ๒๕๐๙

ท่านที่เรียกตัวเองว่า ครูทั้งหลาย,

อาตมามีความยินดีอย่างยิ่ง ที่ได้พบกันในวันนี้ ด้วยความเอื้อเฟื้อของท่านผู้มีหน้าที่จัดการ ได้จัดให้เราได้พบกัน และได้ขอร้องให้อาตมา มาแสดงธรรมกถา เรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่บรรดาครูทั้งหลาย เรื่องที่อาตมาจะกล่าวในวันนี้ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับวิชาครูหรือหลักวิชาอื่นที่เกี่ยวกับหลักสูตรหรือแม้ที่สุดเรื่องราวเกี่ยวกับสหกรณ์; เพราะว่าอาตมาไม่มีความรู้หรือความสามารถในส่วนนั้น หรือแม้จะรู้บ้างแต่ท่านทั้งหลายก็ย่อมจะรู้แล้วหรือรู้ดีกว่า. ฉะนั้นอาตมาจึงนึกว่าจะแสดงข้อความที่เกี่ยวกับครู ตามหลักหรือตามอุดมคติของพุทธศาสนา ในที่สุดนึกออกว่า จะได้กล่าวถึง **อุดมคติของครูตามความหมายของพุทธศาสนา**.

ในขั้นแรก เราจะต้องทำความเข้าใจกันว่า **อุดมคติของครู คืออะไร?** และตามความหมายของพุทธศาสนานั้นหมายความว่า อย่างไร?

คำว่า “อุดมคติ” บางคนจึงเกี่ยวจนถึงกับถือว่าสิ่งที่เรียกว่าอุดมคตินั้น กินไม่ได้ ชี้อะไรก็ไม่ได้ สู้เงินไม่ได้ สู้ลาภสักการะ หรือชื่อเสียง หรืออื่น ๆ

---

* บรรยาย สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็น พระราชหัตถ์

ทำนองนั้นโดยตรงไม่ได้; เลยไม่บูชาอุคฺคตมคฺติแต่เก็บไว้ในฐานะเป็นสิ่งที่ซื้ออะไรกินไม่ได้ดังที่กล่าวแล้ว. มันจะผิดหรือถูกไม่ต้องวินิจฉัยกันในที่นี้ **แต่ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นนิยามอุคฺคตมคฺติ**, คือนิยาม **สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้** โดยไม่คำนึงถึงว่าสิ่งนั้นมันจะกินได้หรือซื้ออะไรกินได้ หรือจะเป็นลาภยศสักการะหรือไม่; แต่เพิ่งเล็งไปตามความจริงที่ว่า เป็นสิ่งที่ดีที่สุดหรือสิ่งที่สูงสุด หรือสิ่งประเสริฐที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้ แม้จะเป็นเพียงนามธรรม คือเป็นสิ่งที่ให้ผลแต่เพียงทางจิตใจ. แต่ท่านถือว่า **จิตใจสำคัญกว่าร่างกาย** : คือนำร่างกายให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของอุคฺคตมคฺติ แล้วทำให้เกิดประโยชน์สุขทางวัตถุหรือทางกายได้โดยไม่ยากเลย. พุทธศาสนาจึงนิยามอุคฺคตมคฺติ แม้จะมีการประพฤติ มีการกระทำทางกายทางวาจา ก็นิยามให้เป็นไปตามอุคฺคตมคฺติ.

เมื่อสนใจในหลักของพระพุทธศาสนา ก็จำเป็นจะต้องสนใจในสิ่งที่เรียกว่า **“อุคฺคตมคฺติ”**; เพราะฉะนั้น ขอให้พักไว้ก่อนในความคิดที่ว่า อุคฺคตมคฺติซื้ออะไรกินไม่ได้; แต่จะให้พิจารณาจนถึงข้อที่ว่า **อุคฺคตมคฺตินี้สำคัญยิ่งกว่าสิ่งที่ซื้ออะไรกินได้** เช่นสำคัญกว่าเงินหรือชื่อเสียงเป็นต้น ส่วนที่ว่า “ตามหลักของพระพุทธศาสนา” นั้น อาตมาหมายความว่า เราเพิ่งดูอุคฺคตมคฺติของคำว่า **“ครู”** เฉพาะแต่ตามแบบหรือตามหลักของพระพุทธศาสนา เพราะว่าถ้าเพิ่งเล็งไปตามหลักของการศึกษาในสมัยปัจจุบัน อาจจะไม่เป็นไปตามอุคฺคตมคฺติของพระพุทธศาสนาก็ได้. อาตมาในฐานะที่เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา จึงถือโอกาสหรือบรรยายไปตามแต่ตามแบบ หรือตามหลักหรือตามอุคฺคตมคฺติของพระพุทธศาสนาว่า : คำว่า **“ครู”** นั้นหมายความว่าอย่างไร? หรือมีอุคฺคตมคฺติว่าอย่างไร? นี่คือข้อปรารภหรือว่าชื่อของธรรมกถาที่จะกล่าวโดยมีชื่อว่า **อุคฺคตมคฺติของครู ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา**. ขอได้กรุณาตั้งใจสดับตรับฟัง โดยไม่ถือว่าเป็นการอบรมที่ทำความรำคาญ.

ในข้อแรก เราจะได้วินิจฉัยกันถึงคำว่า “ครู” บุคคลที่เรียกว่า **ครู** ก็คือ บุคคลประเภทหนึ่งในโลกซึ่งทำหน้าที่ของครู ทีนี้คำว่า **ครู** มีค่าแปลว่าอย่างไร? และมีความหมายอย่างไร?

คำว่า **ครู** ตามพยานะ เขาแปลว่าหนัก, คือคำว่าครูนี้แปลว่าหนัก; แต่ความหมายนั้นเลยไปถึงว่าเป็นผู้ที่ได้ทำหน้าที่อันประเสริฐสุด คือทำหน้าที่ผู้นำในทางวิญญาณ ถ้าท่านผู้ใดสนใจก็ขอได้จดจำคำว่า “**ผู้นำในทางวิญญาณ**” นี้ไว้ให้มั่นคง เพราะว่าเมื่อเราค้นหนังสือเก่า ๆ เก่ากระทั่งก่อนพุทธกาล แม้จะไม่อยู่ในรูปของหนังสือ แต่อยู่ในรูปของคำสอนที่สอนด้วยปาก ก็ยังจับได้ว่า คำว่า **ครู**นี้มีความหมายว่า **ผู้นำในทางวิญญาณ**, หรือนำพาเที่ยวในทางวิญญาณ ก็สุดแท้.

ทำไมจึงเรียกว่า “**ผู้นำในทางวิญญาณ**” เพราะว่า **เป็นแสงสว่างส่องทางแก่วิญญาณของสัตว์ในโลกให้รู้จักทางเดินไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา**. นำประหลาดอย่างยิ่งที่ว่า คำว่า **ครู** ในสมัยโบราณนั้น มีความหมายยิ่งไปกว่าคำว่า “**อุปัชฌาย์**”. คำว่าอุปัชฌาย์ในหนังสือเก่า ๆ แม้ในหนังสือฝ่ายสันสกฤต เขาใช้เรียกอาจารย์สอนวิชาอาชีพรักยังมี เช่น วิชาดนตรี, คนที่เป็นอาจารย์สอนดนตรี ก็ยังถูกเรียกว่าอุปัชฌาย์ ดังนี้ก็มี. นี่แสดงว่าคำว่า**ครู**นั้นยังมีความหมายไปไกลกว่าคำว่า**อุปัชฌาย์**ด้วยซ้ำไป คำว่าอุปัชฌาย์ครูบาอาจารย์นี้มาเนื่องกัน พ่วงกันมา; แล้วในที่สุดปรากฏว่า คำว่า**ครู** มีความหมายชนิดที่น่าสะดุ้ง คือเป็น**ผู้นำในทางวิญญาณ**ดังที่กล่าวแล้ว; แต่ว่าต่อมาความหมายอาจจะเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ กระทั่งคำ ๆ นี้ออกจากประเทศอินเดียไปสู่ประเทศต่าง ๆ เช่น มาสู่ประเทศไทยเรา ความหมายหรือการใช้คำ ๆ นี้ก็เปลี่ยนไป มาเป็นเฉพาะครูสอนหนังสือดังนี้ก็ได้ เพราะฉะนั้น เราต้องไม่เอาความหมายของคำว่า **ครู** เฉพาะแต่ในภาษาไทยเรา ;

จะต้องเอาตามภาษาดั้งเดิมของภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤตเป็นหลัก จึงจะเข้าใจได้
เต็มตามความหมายของมัน.

ที่ว่าเป็นผู้นำในทางวิญญาน คือเป็นแสงสว่างส่องทางเดินให้สัตว์ เพราะฉะนั้นจึงมีความหนัก หนักอยู่ที่ไหน? หนักอยู่บนศีรษะของคนทุกคน ฟังดูคล้ายจะเป็นคำหยาบ ถ้าพูดอย่างหยาบ ๆ ก็คือหนักอยู่บนหัวหรือบนศีรษะของคน. ข้อนี้มีได้หมายความว่าอย่างหยาบ ๆ หรือต่ำ ๆ อย่างนั้น ซึ่งดูจะเป็นคำด่ามากกว่า แต่เขาหมายความว่า ครุนี้มีบุญคุณอยู่เหนือสัตว์ในโลก คือบุคคลประเภทที่เรียกว่าครุ นั้นมีบุญคุณอยู่เหนือบุคคลประเภทอื่น เพราะว่าครุเป็นพวกส่องแสงสว่างแก่ชีวิตหรือวิญญาน ให้สัตว์เดินไปให้ถูกทางถึงที่หมายปลายทาง.

คำว่า “**บรมครุ**” เราหมายถึงพระพุทธเจ้า โดยไม่ต้องสงสัย เพราะเป็นยอดสุดของครุ เพราะเป็นผู้นำในทางวิญญานอย่างสูงสุดยิ่งกว่าใครอื่น. แม้สาวกของพระพุทธเจ้า คือภิกษุทั้งหลายก็ได้ชื่อว่าเป็นครุ เพราะทำหน้าที่อย่างเดียวกัน คือนำวิญญานของสัตว์ ด้วยแสงสว่าง ไปสู่จุดหมายปลายทางดังที่กล่าวแล้ว. คนพวกนี้จึงมีความหนักอยู่เหนือศีรษะของคนทุกคนคือคนทุกคนต้องรับรู้ความจริงข้อนี้แล้วละเลยไม่ได้จะต้องตอบแทน หรือ**แทนคุณครุ** ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครุ.

ที่นี้เราจะได้อีกในแง่ที่ว่า **ครุ**นำในทางวิญญาน หรือส่องแสงสว่างอย่างไร? อาจะนำมาใช้ได้แม้ในปัจจุบันนี้ได้อย่างไร? ขอให้เรานึกดูให้ดี ๆ ว่า การสอน ก. ข. ก. กา ก็เป็นการนำดวงวิญญานชนิดหนึ่งเหมือนกัน เพราะเป็นการทำแสงสว่างให้เกิดขึ้น ในด้านที่จะให้รู้หนังสือ เมื่อสูงขึ้นไปถึงการสอนทางจรรยา มารยาทต่าง ๆ หรือศีลธรรมต่าง ๆ ก็ยังเป็นการส่องแสงสว่างยิ่งขึ้น จึงเป็น

การนำในทางวิญญานยิ่งขึ้น แม้แต่ครูที่สอนให้รู้จักประกอบอาชีพ การหัตถกรรม หรือศิลปะต่าง ๆ ก็ล้วนเป็นการให้แสงสว่างอย่างหนึ่งด้วยกันทั้งนั้น; เพราะฉะนั้นจึงเป็นการส่องแสงสว่างให้แก่ดวงวิญญานของสัตว์เหล่านั้น ให้เดินไปได้โดยสะดวกสบาย ตามทางที่ควรจะไป. **อุดมคติของครู**จึงได้แก่การนำวิญญาน หรือความเป็นผู้นำในทางวิญญานของสัตว์ทั้งหลาย นั่นเอง.

เมื่อเราแบ่งแยกคนในโลกออกเป็นประเภท ๆ เราก็จะพอเห็นได้ว่าบุคคลที่เรียกว่าครูนี้ ควรตั้งอยู่ในฐานะประเภทสูงสุด เป็น **ปุชนียบุคคล** เพราะว่าคนทุกคนจะต้องได้รับการนำของบุคคลประเภทที่เรียกตัวเองว่า **ครู** มันจึงจะไปรอดถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ก็จะมีมโหฬารตั้งแต่เกิดมา ไม่มีทางที่จะเจริญก้าวหน้าได้ ;จึงกล่าวได้ว่า **ครูเป็นผู้นำโลก** หรือเป็นผู้ถือคบเพลิง, ถือตะเกียง ที่มีแสงสว่าง ชูส่องให้คนทั้งโลกเดินตามไป. นี่เป็นความจริงที่ไม่ต้องกล่าวให้เกินจากความจริง กล่าวตรงไปตรงมา ตามเรื่องตามราว ตามอุดมคติของมันก็พอ : เราจะเห็นได้ว่า **ครูเป็นผู้ปั้นดวงวิญญาน** และเป็นผู้นำ ผู้จูงดวงวิญญานของบุคคลประเภทอื่น.

ถ้าเราจะสงสัยว่า **ครูคนแรกคือใคร?** เราก็จะต้องให้เกียรติแก่บิดามารดาของเราเป็นอย่างยิ่ง คือมองไปถึง **บิดา มารดา** ซึ่งเป็น **ครูคนแรกที่สุดในโลก**; เพราะเป็นผู้ให้แสงสว่างแก่เด็กหรือแก่บุตรธิดา ที่เพิ่งคลอดเพิ่งเกิดมา ตั้งแต่อ่อนแต่ออก อีกเหมือนกัน; แต่ที่รวมอยู่ในคำว่า **ครู** พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า **บุพพอาจารย์** คืออาจารย์หรือครูคนแรกของสัตว์ในโลก ; ท่านเรียก บิดามารดาว่าอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นอุดมคติของครู แม้ที่มุ่งหมายถึง บิดามารดาก็ไม่มีอะไรอื่น นอกไปจากการนำในทางแสงสว่างหรือการนำวิญญานด้วยแสงสว่าง เราจึงเห็นได้ว่า **บุคคลที่เป็นครูนี้ เป็น ปุชนียบุคคลโดยแท้จริง.**

ที่ว่า เป็นปุชฌีบุคคล ก็เพราะว่า หนักอยู่บนศีรษะของคนทุกคน; คนทุกคนจะต้องเคารพบูชา จะต้องตอบแทนคุณ เมื่อครูอยู่ในฐานะที่เป็นปุชฌีบุคคล เช่นเดียวกันกับสาวกของพระสัมมา - สัมพุทธเจ้า หรือมีความหมายอย่างเดียวกันกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นนี้แล้ว การเป็นครูไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย; การเรียกตัวเองว่าครู ไม่ใช่เป็นของที่ทำได้เล่น ๆ เพราะครูที่แท้จริง มีความหมายอย่างนั้น. ถ้าทำไปไม่ถูกต้องตามอุดมคติของครู ก็กลายเป็นครูปลอม, ในที่สุด ก็สูญเสียความเป็น ปุชฌีบุคคลกลายมาเป็นลูกจ้าง เหมือนกับที่เขาประนามครูบางคนในที่บางแห่ง ว่าไม่เป็นครู แต่เป็นเพียงลูกจ้าง ที่รับสอนหนังสือเท่านั้น.

เหตุที่อุดมคติสูญเสียไปนั้นก็เพราะว่า ผู้นั้นเป็นฝ่ายทำผิดเอง ไม่ใช่อุดมคติของครูผิด. อุดมคติของครูยังคงถูกเสมอไป ในฐานะเป็นผู้นำสัตว์ในทางวิญญาน แต่ครูผู้นั้น หรือผู้ที่เรียกตัวเองว่าครูผู้นั้น มาละเลยอุดมคติอันนี้เสีย เพราะถือว่าอุดมคติกินไม่ได้ ซื้ออะไร ๆ ก็ซื้อไม่ได้; เลยมุ่งหวังแต่เพียงค่าจ้างหรือเงินเดือน มาทำตนให้เป็นลูกจ้างไปเสีย ก็สูญเสียความเป็นปุชฌีบุคคล.

อาตมาอยากจะแจ้งด้วยอุปมา: คือสมมุติว่า ถ้าเราเอาหัวใจมาเป็นเกณฑ์กัน และสมมุติว่าฝ่าหัวใจออกมาดูได้; ในหัวใจของครูที่มีอุดมคตินั้น จะต้องมียุญญา กับเมตตาเต็มแน่นอยู่ในหัวใจ. **ปัญญา** คือวิชาความรู้ความสามารถ สามารถในหน้าที่ ที่จะส่องแสงสว่างให้กับศิษย์ นี้เรียกว่าปัญญาอย่างหนึ่ง; **เมตตา** คือความรักความเอ็นดู กรุณาต่อศิษย์ของตน เหมือนกับว่าเป็นลูกของตน นี้เรียกว่าเมตตาอย่างหนึ่ง; สองอย่างนี้เต็มอัดอยู่ในหัวใจของครู ประเภทที่ยึดถืออุดมคติ ส่วนครูที่ละเสียซึ่งอุดมคติอันนี้แล้ว ก็กลายเป็นลูกจ้าง; ในหัวใจไม่มีอะไร นอกจากความต้องการจะรับค่าจ้างหรือเงินเดือน, และหนักเข้าก็คดโกงเวลา เอาเปรียบในหน้าที่การงานของตน เพราะความเห็นแก่ตน เพราะปราศจากปัญญาและเมตตา; อย่างนี้ก็เลยกลายเป็นลูกจ้างสอนหนังสือ ไม่ใช่ครูตามอุดมคติของคำว่าครู.

นี่แหละอุดมคติของครูตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นเช่นนี้ ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เราเห็นว่า ค่าของครูมีมากเท่าไร. เมื่ออุดมคติของครูมีอยู่อย่างนี้แล้ว ค่าหรือราคาของครูจะมีเท่าไร. ไม่ต้องสงสัย **ค่าของครูจะตั้งอยู่ในฐานะของปุชนิยบุคคล** ; ไม่ใช่ลูกจ้าง. พวกที่ลืมอุดมคติกลายเป็นลูกจ้างโดยไม่รู้สึกตัว มีหน้าทำประณามอาชีพของครูว่าเป็นเพียงเรือจ้าง. **ครูชนิดที่เป็นลูกจ้างนั้น ประณามอาชีพครูว่า เป็นเพียงเรือจ้าง ก็คือประณามตัวเองเหยียบย่ำเกียรติยศของตัวเอง** ว่าอาชีพของตัวเองเป็นเพียงเรือจ้าง ; มาเป็นครูเพราะว่า ยังหางานอื่นทำไม่ได้ เป็นครูไปก่อน แล้วก็เรียนอะไรไปพลาง มีโอกาสเมื่อไรก็สละอาชีพครูไปยึดถือเอาอาชีพอื่น ; มีลักษณะเหมือนกับว่าเรือจ้างพอสักว่าข้ามฟากสู่ฟากโน้นแล้วก็ไปตามปรารภ ; อย่างนี้เรียกว่าผู้ทรยศขบถต่ออุดมคติของครู, และคน ๆ นั้นก็ไม่เป็นครูแต่เป็นสักว่าลูกจ้างมาแล้วตั้งแต่วันแรกที่สมัครเข้ามาทำงานครู. อุดมคติของคำว่าครูตามหลักพระพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้ และค่าของครูเป็นปุชนิยบุคคลอย่างนี้. นี่อาตมากล่าวไปตามตรงโดยไม่ต้องเกรงใจใคร ข้อความนี้จะมีประโยชน์หรือไม่แล้วแต่ท่านทั้งหลายที่เป็นครู จะนำไปพิจารณาพิจารณาเอาเอง.

อาตมากล่าวตรง ๆ ไม่เกรงใครหมดยกเพราะเหตุว่าถือเป็นเพื่อนกัน เหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าพระศาสดาเป็นบรมครู สาวกของท่านทุกองค์เป็นครู อาตมาก็เป็นครูพวกท่านทั้งหลายก็เป็นครู เพราะมีอุดมคติตรงกัน; เราจึงพูดกันได้อย่างตรงไปตรงมา ในฐานะเป็นการปรับทุกข์กันหรือปรับความเข้าใจกัน ในระหว่างบุคคลที่เรียกตัวเองว่าครูด้วยกัน เพราะฉะนั้นขอให้นำไปพิจารณาดูให้สมควรแก่เหตุการณ์, หรือเท่าที่ท่านจะถือเอาเป็นประโยชน์ให้ได้มากที่สุดอย่างไร. **การเกิดมาเป็นมนุษย์ควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้** เพราะฉะนั้นเราจึงจะต้องพิจารณาดูให้รอบคอบที่สุด แล้วถือเอาประโยชน์ให้ได้มากที่สุดสูงที่สุดและโดยเร็วที่สุดด้วย. คำพูดที่นำมาถวายนี้นี้ก็ด้วยความมุ่งหวังอย่างนี้ ว่าเราจะถือเอา

ประโยชน์ของการเกิดมาเป็นมนุษย์ และเป็นครูนี้ ให้ได้มากที่สุด นี่เรียกได้ว่า เราได้พิจารณากันถึงอุดมคติของครูและค่าหรือราคาของครู ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาพอสมควรแล้ว.

ที่นี้เราจะได้พิจารณาต่อไปถึงสิ่งที่เนื่องกันกับครู กล่าวคือการศึกษา. สิ่งที่เราเรียกว่าการศึกษาก็มีอุดมคติเช่นเดียวกับคำว่าครู, **อะไรเป็นอุดมคติของการศึกษา?** เมื่อกล่าวตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว กล่าวได้ง่ายที่สุด หรือว่าอยู่แค่ปลายจมูกปลายลิ้น ใครทุกคนก็กล่าวได้ เด็ก ๆ ก็กล่าวได้ ว่า **อุดมคติของการศึกษา คือการดับทุกข์ทั้งปวงได้สิ้นเชิง.** คำว่า “ศึกษา” ในภาษาไทยเราอาจจะแคบไปได้ทั้ง ๆ ที่มาจากภาษาสันสกฤตว่าศึกษาหรือภาษาบาลีเรียกว่า **สิกขา.** คำว่า **ศึกษา** ในภาษาไทยนั้น ในภาษาบาลีเรียกว่า **สิกขา.** ในภาษาสันสกฤต เรียกว่า **ศีกษา.** คำ ๓ คำนี้แม้จะต่างกันโดยเสียงหรือโดยพยัญชนะ มันก็เป็นคำ ๆ เดียวกัน.

คำว่า **สิกขา** ในภาษาบาลี หมายถึงการประพฤติปฏิบัติกระทำเพื่อให้ดับทุกข์สิ้นเชิง ซึ่งรวมถึงความรู้ด้วยเพราะว่าเราไม่รู้เราก็ปฏิบัติไม่ถูก; ฉะนั้นความรู้กับการปฏิบัติต้องไปด้วยกันไม่แยกกัน ทั้งความรู้และการปฏิบัตินั้นมีความมุ่งหมายที่จะดับทุกข์สิ้นเชิง, ดับทุกข์สิ้นเชิง นับตั้งแต่ต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด เช่นว่าความยากลำบากเพราะไม่มีอะไรจะกินก็เรียกว่าความทุกข์เหมือนกัน ฉะนั้นเราจึงต้องเรียนรู้วิชาอาชีพเพื่อจะดับความยากจน หรือความทุกข์เพราะไม่มีอะไรจะกิน ; แต่นี้ นับว่าเป็นเรื่องปากเรื่องท้องในขั้นต้นขั้นต่ำที่สุด. การศึกษาชนิดนี้หรือเพียงเท่านี้จึงยังไม่ใช่อุดมคติของการศึกษา.

ตามความหมายของพระพุทธเจ้า ท่านหมายความว่าความดับทุกข์ที่ยิ่งไปกว่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือความทุกข์ที่เกิดมาจากกิเลส ที่เป็นเหตุให้คนเราสูญเสียความ

เป็นมนุษย์. การที่เรายากจนไม่มีอะไรจะกิน ในขณะนั้นเราก็กังไม่สูญเสียความเป็นมนุษย์ยังเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นคนดีเป็นคนสุจริตอยู่ได้. **แต่ถ้าเรามากจนได้อำนาจของกิเลสแล้ว เราจะสูญเสียความเป็นมนุษย์ ทั้งที่ร่ำรวย ; เราจะเห็นได้ว่า คนที่มีทรัพย์มาก มีอำนาจมากเป็นเจ้าใหญ่นายโต ก็ไม่มีความเป็นมนุษย์ ซึ่ง** **สาปแช่งกันอยู่ว่า เป็นคอรัปชั่น หรือเป็นคนอะไรทำนองนั้น ต่าง ๆ นานา** เพราะว่าเขาสูญเสียความเป็นมนุษย์ ทั้งที่กุมอำนาจไว้มาก ทั้งที่มีเงินมาก ทั้งที่มีอะไรต่าง ๆ มาก. เพราะฉะนั้นท่านจึงถือว่า ความทุกข์ที่เกิดมาจากกิเลสเป็นมูลเหตุที่ไม่น่ากลัวกว่าความทุกข์ในทางวัตถุ เช่น ความยากจนหรือความเจ็บไข้เป็นต้น.

การศึกษาของเราควรจะต้องขยายให้สูงขึ้นไป จนถึงกับสามารถกำจัดความทุกข์ที่เกิดจากกิเลสได้ด้วย จึงจะเป็นการดับทุกข์สิ้นเชิง; นี่เป็นความมุ่งหมายของคำว่าสัขา หรือศึกษาตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา ในขั้นแรกก็ต้องเรียน เรื่องมีให้เรียนมาก ซึ่งเรียกกันว่าพระไตรปิฎกเป็นหนังสือหลายหมื่นหน้า ก็ไม่น้อยกว่าตำรับตำราทางฝ่ายอื่น เมื่อเรียนแล้วก็จะสามารถปฏิบัติได้จนถึงที่สุด จึงเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ กล่าวคือได้รับผลเป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง เพราะฉะนั้น **อุดมคติการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาย่อมหมายถึงการดับทุกข์ ตั้งแต่** **เบื้องต้นที่สุดจนถึงเบื้องที่สูงที่สุด, หรือว่าทั้งอย่างต่ำ อย่างกลาง และอย่างสูง คือ** **เอาชนะได้ทั้งโลกนี้และโลกอื่น และเหนือโลก คือ นิพพาน ท่านทั้งหลายจะสนใจหรือไม่สนใจในขณะนี้ ก็ขอให้ฟังไว้ก่อนว่า : หน้าที่ที่เราจะต้องเอาชนะให้ได้ นั้น** **คือเอาชนะโลกนี้ให้ได้ เอาชนะโลกอื่นให้ได้, และเอาเรื่องเหนือโลก คือ พระนิพพานให้ได้.**

เรื่องโลกนี้ หมายถึงสิ่งที่เราจะต้องรู้และกระทำในโลกนี้ เช่นการ **ทำมาหากิน ความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ เป็นคนดีอยู่ได้ในโลกนี้** นี้เรียกว่าชนะโลกนี้.

ส่วนโลกอื่น หมายความว่า เราจะต้องกระทำในลักษณะที่แม้จะต้องไปเกิดในที่อื่นในโลกอื่น ในชาติอื่น ก็ยังคงดีอยู่ได้. แต่ในที่สุดซึ่งเป็นเรื่อง **เหนือโลกก็คือ ดับกิเลสได้สิ้นเชิง** ไม่เกิดในโลกไหนอีกต่อไป เรียกว่าพระนิพพาน เพราะฉะนั้น การศึกษาในพระพุทธศาสนา ก็คือสามารถทำให้บุคคลเอาชนะโลกนี้ทั้งหมดได้ เอาชนะโลกอื่นทั้งหมดได้ และในที่สุดทำให้อยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวง คือการบรรลุนิพพาน.

ส่วนอุดมคติของคำว่า “การศึกษา” ของท่านทั้งหลายที่เป็นครู ที่ถูกอบรมอยู่ในปัจจุบันนี้ จะเป็นอย่างไรนั้นท่านทั้งหลายย่อมทราบดี. แต่ขอให้ลอง **พิจารณาดูให้ดีเกิดว่า มันเพียงพอหรือยัง ?** เพียงพอแก่ความเป็นมนุษย์ของเราที่จะอยู่กันเป็นปกติสุขหรือยัง? ถ้าหากว่าอุดมคติของคำว่าการศึกษา มีความหมายแต่เพียงว่า ทำให้บุคคลผู้นั้นสามารถอยู่ได้สะดวกสบายในสังคม หรือเข้ากันได้กับสังคมเหล่านั้นแล้ว มันจะเพียงพอเพื่อดับทุกข์หรือไม่?

ที่ว่าทำให้สามารถอยู่ได้ในสังคม หรือว่าเข้ากันได้กับสังคมนั้นมันไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่าสังคมเป็นอย่างไร เราก็ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ ไม่กระทบกระทั่งกัน. ทีนี้ ถ้าหากว่าสังคมนั้นนิยมไปในทางต่ำนิยมไปในทางเป็นทาสของกิเลสตัณหาแล้วจะเป็นอย่างไร? ในที่สุดก็ต้องมีความทุกข์เหมือนกับที่เราเห็นประจักษ์ตาอยู่ในบัดนี้ว่า สังคมในโลกนี้ไม่ได้เพ่งเล็งถึงการที่จะดับกิเลสตัณหา ; แต่ส่งเสริมกิเลสตัณหา คือต่างคนต่างแย่งชิงประโยชน์ที่มีอยู่ในโลก เพื่อจะเอามาเป็นของตนให้มากยิ่งขึ้น จนถึงกับเกิดการแบ่งกันเป็นฝักเป็นฝ่าย แต่ละฝ่ายก็มีอำนาจมากก็เลยตั้งข้อที่จะประหัตประหารทำลายล้างกัน คือที่เราเรียกกันว่ามหาสงคราม. เราก็พลอยกระทบกระทั่งเพื่อนกับเขาด้วย อยู่ไม่เป็นสุข ; เพราะว่า **ความเจริญหรือความมุ่งหมายของสังคมนั้น มุ่งไปยังประโยชน์ทางวัตถุอย่างเดียว ไม่คำนึงถึงประโยชน์ ทางจิตทางวิญญาณ.**

การที่จะแบ่งกันเป็นค่ายสองค่าย ในระหว่างครึ่งโลก ๒ ครึ่งนี้ ก็ไม่มี ความประสงค์อื่นนอกจากแย่งชิงทางวัตถุ เขาต้องการที่จะเอาเปรียบกันให้มากที่สุด เท่าที่จะมากได้ เพื่อจะได้เอาประโยชน์ที่มีอยู่ในโลกนี้ มาเป็นของตัวเองให้มากที่สุด เขาจึงรบกัน; เพราะฉะนั้นการศึกษาของเขา จึงมุ่งหมายแต่จะทำให้คนให้สามารถ ในการที่จะทำหน้าที่อย่างนี้เท่านั้น : คือสามารถที่จะทำหน้าที่แสวงหาประโยชน์ กอบโกยประโยชน์ทั้งทางตรงทางอ้อม มาเป็นของตนให้มาก แล้วก็มาสำรวจใน ลักษณะที่เรียกว่า “กินดีอยู่ดี”; แต่เกินขอบเขต คือถูกกิเลสตัณหาครอบงำ ไม่มีขอบเขตของการกินดีอยู่ดี.

นี่ทำให้ถึงกับมัวเมา จนไม่รู้ว่าจะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ โลกของเรา จึงยุ่งเหยิง ด้วยสิ่งที่เรียกว่าสงคราม สงครามร้อนบ้าง สงครามเย็นบ้าง สงคราม บนดินบ้าง สงครามใต้ดินบ้าง ต่าง ๆ นานา; **เพราะเหตุว่าการศึกษาของโลก นำไปผิด** เพราะมุ่งอุดมคติแต่เพียงว่า จะเอาผลทางวัตถุแต่อย่างเดียว ไม่คำนึง ถึงความดีทุกขในจิตหรือด้านวิญญาณ ตามแบบของพระศาสนาเสียเลย เราจะ เห็นได้ว่าศาสนาทุกศาสนา ไม่ว่าศาสนาไหนหมด ล้วนแต่มุ่งหมายที่จะให้มนุษย์ **ทุกคนได้รับความสงบสุขในด้านจิตด้านวิญญาณด้วยเสมอไป** ; แต่การศึกษา ของโลกปัจจุบันกลับมุ่งไปแต่ในทางวัตถุ หรือทางเนื้อทางหนังแต่อย่างเดียว ซึ่ง เป็นที่ตั้งความมัวเอาจมิดหน้ามัวตา, ในที่สุดเห็นการฆ่ากันตายนี้เป็นของเล่น ๆ ; เห็นการฆ่าตัวเองตาย กระโดดน้ำตายอย่างนี้เป็นของว่าเล่น ; **นี่เพราะการศึกษา ไม่หันหน้าเข้าหาธรรมะ ยอมตายด้วยอาการอย่างนั้น เพราะความมิดหน้ามัวตา. ของบุคคลนั้น ได้นำบุคคลนั้นไปผิดทาง, บูชาความสุขทางเนื้อทางหนังเป็น สรรณะยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า, นี่เรียกว่าการศึกษาซึ่งนำบุคคลไปสู่ความพินาศ.**

ถ้าหากต้องการแต่เพียงว่า คนหม่มากเขาเป็นกันอย่างไร ตัวเองก็จะเป็นไป อย่างนั้น ; แล้ว **คนหม่มากมาจากอวิชชา ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสตัณหา**

ส่วนมากจึงเป็นไปตามทางของกิเลสตัณหา. เมื่อคนหมู่มากในโลกเป็นเสียอย่างนี้แล้ว โลกนี้จะเป็นอย่างไร; ไม่ต้องสงสัยจะต้องลุกเป็นไฟยิ่งขึ้นทุกวัน ๆ แม้ว่าการศึกษาหรือการก้าวหน้า การค้นคว้าทางวัตถุ จะเจริญรุ่งเรืองสักเท่าไร มันก็เจริญรุ่งเรืองไปในทางที่จะทำให้บุคคลในโลกให้ลำบากยุ่งยากยิ่งขึ้น, ให้มีความทุกข์มากขึ้นกว่าเดิม ต่อเมื่อไรเราให้การศึกษานั้นเป็นไปถูกต้อง ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ ไม่สูญเสียอุดมคติของการศึกษาแล้ว การก้าวหน้าในโลกนี้จะเป็นไปเพื่อความสุข ความสะดวกสบาย ควบคุมทั้งทางกายและทางจิต.

เดี๋ยวนี้มันเป็นไปในทางกายหรือทางวัตถุมากเกินไปจนเพ้อ ; ส่วนทางจิตหรือทางวิญญาณนั้น ยังไม่มียังเรียบเหงา ยังล้าหลัง; **เพราะว่าผู้นำในทางวิญญาณนั้นได้ละเลยต่อหน้าที่ของตน** เนื่องจากเข้าใจในอุดมคติของคำว่า การศึกษา ผิดไปจากความจริง; จึงหวังว่าเราในฐานะที่เป็นมนุษย์สามัญทั่วไปและเป็นครู รับผิดชอบในการที่จะจัดโลกนี้ให้เป็นอย่างเหมาะสมอย่างไร จะต้องระลึกรู้ถึงเป็นข้อแรก.

คำว่า “ครู” พักไว้ก่อน แต่คำว่า “มนุษย์” คนหนึ่ง ซึ่งเราก็คือเป็นกันทุกคนนี้, เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ๆ นี้ มันมีหน้าที่อย่างใดที่จะต้องจัดโลกของเรา. เราจะจัดโลกของเราให้เป็นไปในลักษณะอย่างไร จึงจะสมกับที่เราเป็นมนุษย์คนหนึ่งเกิดมาเพื่อทำโลกนี้ให้เป็นโลกที่มีความสุข มีความผาสุกหรือสันติสุข.

อาตมาเห็นว่าไม่มีทางอื่นใด นอกจากทางที่เราจะต้อง**เข้าใจ ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ให้ถูกต้อง**, และในที่สุดเข้าใจในอุดมคติของคำว่า “ครู” นี้ให้ถูกต้อง. เพราะครูเป็นบุคคลประเภทที่นำมนุษย์ทุกคนในโลก : ทั้ง ๆ ที่ครูเองก็เป็นมนุษย์คนหนึ่งด้วยเหมือนกัน แต่รับอาสาทำหน้าที่เป็นผู้นำนำทั้งในทางวัตถุและนำทั้งในทางจิตใจ คือนำทั้งในทางร่างกายและนำทั้งในทางวิญญาณ. เมื่อนำไป

ถูกทางแล้ว โลกนี้ก็จะเข้าไปในลักษณะที่น่าดู คือมีความเจริญรุ่งเรืองไปในทางสงบเย็น; ไม่เจริญรุ่งเรืองไปด้วยลูกกระเบิดหรือด้วยไฟหรือด้วยความทุกข์ยาก ความลำบากความทรมานทุกข์ทรมาน.

นี้จะเห็นได้ว่า **สันติสุขหรือสันติภาพอันถาวรของโลกนั้นย่อมขึ้นอยู่กับ การเข้าใจอันถูกต้องของคำว่า “การศึกษา”**. ถ้าหากว่าการศึกษได้รับการพิจารณาจนเข้าใจอย่างถูกต้องและได้ดำเนินไปอย่างถูกต้องตรงตามที่เป็นจริงโลกก็จะดีกว่านี้ และจะอยู่ในฐานะที่น่าดูยิ่งกว่านี้, และถ้าหากว่าโลกได้ยึดถืออุดมคติของการศึกษา ตรงตามความหมายที่พระพุทธเจ้าท่านได้ประทานไว้แล้ว โลกก็จะยิ่งดีกว่านั้นไปอีกคือจะกลายเป็นโลกของพระอรหันต์ที่ปราศจากความทุกข์ โดยประการทั้งปวง. ไม่ต้องมีทหาร ไม่ต้องมีตำรวจ ไม่ต้องมีเรือนจำ **โรงเรียนก็แทบจะว่าไม่จำเป็น** เพราะว่าอาจจะมีการสั่งสอนกันทั่วไปได้ทุกหนทุกแห่ง **เพราะคนประพุดตืออยู่ที่เนื้อที่ตัว เป็นตัวอย่าง.**

เดี๋ยวนี้เราต้องตั้งโรงเรียนดัดสันดาน, โรงเรียนที่ไม่ควรจะต้องตั้ง; ต้องมีคุกมีตะราง มีตำรวจมีทหารมีอะไรต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ทำความยุ่งยากลำบากให้มนุษย์เราเอง. เพราะว่าเราดำเนินการศึกษาของโลกมาในลักษณะนี้ในรูปนี้ แล้วจะไปโทษใครที่ไหน; จะไปโทษพระเป็นเจ้าก็ไม่ถูก เพราะว่าพระเป็นเจ้าไม่ได้กำหนดอุดมคติของการศึกษาอย่างนี้; กำหนดไว้เป็นอย่างอื่นซึ่งเราละเลยเสีย. เรามากำหนดอุดมคติของการศึกษาตามใจชอบ ว่าเพื่ออยู่ร่วมกันได้สะดวกในสังคมหรือเข้ากันได้กับสังคม: ถ้าสังคมส่วนมากตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสแล้ว เราก็กลายเป็นมนุษย์ที่เบียดเบียนมนุษย์กันเอง โดยไม่ต้องสงสัย. ฉะนั้น**เราจะต้องนำสังคมไปในทางที่จะชนะกิเลส รู้จักบังคับตัวเอง ควบคุมตัวเอง.**

ควรจะขยายอุดมคติ หรือความหมาย ของคำว่าการศึกษาให้สูงสุด ตามที่พระพุทธเจ้าท่านต้องการ คือว่าดับทุกข์สิ้นเชิง ทั้งทางกายและทางจิต ;

จะต้องรู้เรื่องทางจิตให้มาก เท่ากับที่เรารู้เรื่องทางกาย. เดิมนั้นเรารู้เรื่องทางวัตถุหรือทางกายนี้มากเกินไป แต่ไม่รู้เรื่องทางจิตหรือทางวิญญาณให้พอกัน การจัดการศึกษาจึงเป็นไปครั้งเดียวหรือซีกเดียว คือเป็นไปแต่เพื่อประโยชน์สุขทางร่างกาย ; ซึ่งในที่สุดก็นำไปสู่ความมัวเมาในความสุขทางเนื้อทางหนัง ไม่มีความสงบสุขในทางจิตหรือทางวิญญาณ. ฉะนั้น ถ้าหากว่าท่านทั้งหลายที่เรียกตัวเองว่าครูทุก ๆ คนในโลก ช่วยกันหมุนโลกให้ได้รับแสงสว่างในทางจิตทางวิญญาณแล้ว โลกของเรานี้จะน่าดูกว่านี้. เราทุกคนจะไม่ลำบากเหมือนที่กำลังลำบากอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งมีอะไรล้วนแต่เป็นความขาดแคลนยิ่งขึ้นทุกที เพราะว่าเราจัดโลกนี้ไปแต่ในทางให้มันเป็นอย่างนั้น : คือตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส ไม่มีอุดมคติตามความหมายของบัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเป็นประธานเสียเลย.

อุดมคติของการศึกษา ไม่ควรจะหยุดอยู่เพียงแค่ว่าทำตัวให้เข้ากันได้กับสังคม ; แต่ควรจะทำล้าคิดล้านี้ให้สูงไปกว่านั้น คือจะ**สูงสังคมให้ไปสู่ความดับทุกข์** หรือพระนิพพานให้จนได้. พังดูแล้วก็น่าสั่นหัว หรือรู้สึกว่าจะเป็นเรื่องที่เหลือวิสัย ; แต่ความจริงก็ยังคงเป็นอยู่อย่างนั้น ความถูกต้องก็ยังคงเป็นอยู่อย่างนั้น.

อุดมคติของการศึกษา หมายความว่า **ทำให้คนสามารถเอาชนะความทุกข์ทั้งปวง** ; โดยเฉพาะก็คือเอาชนะกิเลสทุกชนิด แล้วก็**เป็นนิพพานเอง** โดยไม่ต้องปรารถนานิพพาน. เมื่อคนเราบังคับความชั่วในจิตใจ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้หมดจดสิ้นเชิงแล้วก็ยอมเป็นนิพพานขึ้นมาเอง : ไม่มีใครคิดจะเบียดเบียนใคร ไม่มีใครคิดจะรบกวนใคร ไม่มีใครคิดที่จะเอาเปรียบใคร ; แล้วมันจะรบกันได้อย่างไร ขอให้ลองคิดดู.

การรบกัันด้วยการเอาเปรียบกัน อย่างที่เรียกว่าสงครามเย็น สงคราม
ใต้ดิน นั้นแหละร้ายกาจยิ่งไปกว่าสงครามร้อน ๆ หรือสงครามบนดิน; เพราะมัน
ทรมานใจ ทั้งหลับ ทั้งตื่น ทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืน ตั้งแต่เกิดจนตาย. ไม่เหมือน
สงครามร้อนหรือสงครามบนดินซึ่งมันมีเป็นครั้ง ๆ คราว ๆ ; ลูกกระเบิดทำอันตราย
เราได้ก็แต่เพียงร่างกาย. **แต่กิเลสมันทำอันตรายวิญญาณ, ทำอันตรายจิตใจ**
ทำให้สูญเสียความเป็นมนุษย์ เราถูกระเบิดตายก็ครั้งก็หนกัไม่สูญเสียความเป็นมนุษย์
เพราะเราไม่ได้ทำชั่วทำบาปอะไร. **แต่ถ้าเราถูกกิเลสระเบิดเอาครั้งเดียว มันก็**
สูญเสียความเป็นมนุษย์ คือทำชั่ว หมดความเป็นมนุษย์; เพราะการประพฤดิ
ไม่สมแก่ความเป็นมนุษย์. นี่อะไรจะน่ากลัวกว่า คือถูกระเบิดน่ากลัวกว่า หรือ
ว่ากิเลสน่ากลัวกว่า?

ถ้าเราไม่ต้องการทั้ง ๒ อย่างคือไม่ต้องการทั้งถูกระเบิด, และ
ไม่ต้องการทั้งกิเลส, เราก็ต้องจัดการศึกษาของเราให้เป็นไปในทางที่จะกำจัดกิเลส.
เมื่อกำจัดกิเลสของคนในโลกได้แล้วไม่ต้องสงสัยถูกระเบิดในโลกนี้จะไม่มัสัก
ลูกเดียว ; **ถูกระเบิดเกิดขึ้นมาในโลก เพราะกิเลสของคน.** เมื่อตัดต้นตอ
ของมันเสียได้ คือกำจัดกิเลสของคนในโลกเสียได้ ถูกระเบิดก็ไม่มี ความระส่ำระสาย
ทุกข์ยากเดือดร้อนอันอื่นก็ไม่มี.

นี้จึงเห็นว่า การศึกษาที่มุ่งหมายจะกำจัดกิเลสตามอุดมคติ ของ
พระพุทธเจ้านั้นแหละ เป็นการศึกษาที่ถูกต้อง สำหรับมนุษย์โดยแท้จริง ;
ผิดจากนั้น ก็จะเป็นการศึกษาครั้ง ๆ กลาง ๆ ให้ความเมามัวในทางวัตถุ ทางเนื้อ
ทางหนัง ทางร่างกายอย่างเดียว แล้วก็นำไปสู่ความวินาศอย่างที่เราจะได้เห็นกัน
ถ้ายังขึ้นดำเนินกันไปในรูปแบบนี้.

ที่นี่ จะได้พิจารณากันต่อไปถึง คำว่า “ครู” กับคำว่า “การศึกษา”
เนื่องกันอย่างไร ? ท่านทั้งหลายย่อมทราบได้ด้วยตัวเอง ไม่ต้องมีใครบอกแล้วว่า
 ครูนี้ คือผู้ประศาสน์การศึกษา ครูกับการศึกษาแยกกันไม่ได้ : **ครูเป็นผู้**
ประศาสน์การศึกษา ก็หมายความว่า เป็นผู้จัดการศึกษา ; เป็นผู้มอบให้ซึ่งการศึกษา
 เป็นผู้ทำการศึกษา เป็นผู้ควบคุมการศึกษาว อะไร ๆ ก็ล้วนแต่ตกอยู่ในมือของครู
 จนกล่าวว่า **ครูเป็นผู้นำโลกในด้านจิตหรือด้านวิญญาณ** อย่างที่กล่าวมาแล้วแต่ต้อง
 เป็นครูตามอุดมคติของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นอาตมาจึงจะได้กล่าวถึงการประศาสน์
 การศึกษาของครูตามแบบของพระพุทธเจ้าต่อไป :

การยกวิญญาณหรือการประศาสน์การศึกษาทั่ว ๆ ไปเราจะเห็นได้ว่า
 ความมืดหรือความตกต่ำในทางวิญญาณนั้น ตามธรรมดาสามัญเริ่มมาตั้งแต่แรก
 คือแรกกำเนิดมา มันก็สอน หมายถึงสอนในสิ่งที่ควรจะรู้ : เรื่องการกินอาหาร
 การนอน การนุ่งห่มต่าง ๆ ที่บิดามารดาสอน กระทั่งมาเรียนหนังสือในโรงเรียน
 อบรมเรื่องจรรยา มารยาท แต่ในที่สุดอบรมวิชาชีพที่สูงที่สุด ถึงขั้นอุดมศึกษา
 กระทั่งเป็นครูบาอาจารย์ในวิชานั้น ๆ นี้เรียกว่าการประศาสน์การศึกษาโดยทั่วไป;
แต่แล้วในที่สุด ไม่ได้เลยไปถึงจุดที่เป็นที่มุ่งหมายอันแท้จริง คือทำให้คนเอา
ชนะกิเลสได้. การประศาสน์การศึกษา จึงเรียกว่า ยังเป็นไปครึ่ง ๆ กลาง ๆ
 หรือไม่สมบูรณ์ หรือถึงกับผิดเอาทีเดียว เพราะว่าไม่สามารถจะนำผู้รับการศึกษานั้น
 ให้สามารถช่วยตัวเองได้. แม้กระทั่งที่เรียกว่ามาเป็นครูในที่สุดแล้วยังไม่สามารถ
 กำจัดทุกข์หรือบำบัดทุกข์ของตัวเองได้ ; เพราะว่ามันคือคนที่ เป็นครู ที่เรียกตัวเองว่า
 เป็นครู ก็ยังมีดี ยังมีงมงายกับปัญหาของตนเองไม่ได้. ครูบางคนก็ยังกินยาตาย
 กระโดดน้ำตาย แก้ปัญหาของตัวเองไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่เรียกตัวเองว่าครู. นี่ขอให้ลองคิด
 ดูว่า ในลักษณะเช่นนี้เขาจะประศาสน์การศึกษาให้แก่ศิษย์ได้อย่างไร?

มันน่าจะมีการทำความเข้าใจกันเสียใหม่ว่า การประศาสน์การศึกษานั้น **ต้องได้แก่การทำตัวอย่างที่ดีอยู่ที่เนื้อที่ตัว** ; ให้ศิษย์เห็นว่า ทำอย่างนี้จึงจะเอาชนะความทุกข์ได้. การประศาสน์การศึกษาชนิดเอาชนะความทุกข์ได้เป็นการประศาสน์การศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้า ท่านจึงนิยมการที่ประพฤติปฏิบัติอยู่ที่เนื้อที่ตัว ให้คนอื่นเห็นว่าประพฤติปฏิบัติอย่างนี้ แล้วจะเอาชนะความทุกข์ได้. ท่านไม่นิยมเพียงแค่สอนให้รู้หนังสือ หรือว่าสอนจริยาสอนศีลธรรม ก็สอนด้วยคำพูดหรือสอนด้วยหนังสือ ; ทั้งครูทั้งศิษย์ก็ช่วยกันท่อง ไม่มีการประพฤติปฏิบัติที่เนื้อที่ตัว. การทำอย่างนี้เหนื่อยเปล่า เพราะว่าศิษย์ไม่ไว้วางใจครู เพราะเห็นว่า ครูก็ไม่ได้ทำ ครูได้แต่พูดอย่างนกแก้วนกขุนทอง ศิษย์ก็เกิดความไม่ไว้วางใจครู.

ที่นี้สมมติว่ากลับกัน ครูไม่ต้องพูดไม่ต้องสอนด้วยปากด้วยเสียง แต่ทำการประพฤติปฏิบัติอยู่ที่เนื้อที่ตัวให้เป็นปกติ ละเว้นจากสิ่งที่ไม่ควรประพฤติ กระทำทุกอย่างเป็นแบบฉบับอยู่ที่เนื้อที่ตัว อย่างนี้ศิษย์ก็จะไว้วางใจครู และทำตามครู ; ศิษย์ก็จะมีความรักครูเท่ากับรักพ่อแม่ ; ศิษย์ก็จะมีความเคารพเกรงกลัวครู เช่นเดียวกับที่เกรงกลัวคนที่เขาเกรงกลัวมาก ๆ อย่างเกรงกลัวผู้มีอำนาจวาสนา หรือกลัวสิ่งที่จะทำให้เขาตาย.

นี่เราจะเห็นได้ว่า ในยุคสมัยที่การศึกษามีอุดมคติอย่างของพระพุทธเจ้า และครูที่มีอุดมคติตามแบบของพระพุทธเจ้านั้น ศิษย์เคารพครูอย่างยิ่ง ศิษย์รักครูอย่างยิ่ง ซึ่งในปัจจุบันนี้แทบจะหาไม่ได้ จะหาลักษณะอย่างนั้นไม่ได้ ในสมัยที่อุดมคติของคำว่าครูหรือการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไป. นี่เราจะโทษใครก็ได้ มันเป็นเรื่องของส่วนรวม แต่ส่วนรวมมันก็ไม่ใช่ว่าใคร มันก็คือเราทุกคน. **ฉะนั้นหน้าที่ของการแก้ไขก็ตกอยู่ที่เรา** เราจะเป็นครูกันจริงหรือไม่ หรือว่าเราจะเป็นแต่เพียงลูกจ้างสอนหนังสือ. นี่เป็นเรื่องที่เราจะต้องตัดสินใจ ถ้าเราเป็นคนรัก

อุดมคติ เราต้องตัดสินใจในทางที่จะเป็นครู ไม่ตัดสินใจไปในทางที่จะเป็นลูกจ้าง รับจ้างสอนหนังสือ ; เมื่อนั้นแหละ ความเป็นครูตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาก็จะมีขึ้นมาในโลกนี้ และนำโลกไปสู่ความสงบสุขหรือสันติสุขได้.

อาตมาอยากจะวิงวอนขอให้ตัดสินใจ แต่มิได้ขอร้องหรือบังคับว่าให้ตัดสินใจไปในรูปไหน เพราะว่าทุกคนย่อมเคารพนับถือตัวเอง มีเกียรติยศของตนเอง ; แต่ถ้ามองเห็นว่า โลกของเราจะรอดได้ด้วยอาการอย่างไร แล้วตัดสินใจไปโดยทำนองนั้น นั่นจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง. เพราะว่าอย่างน้อยก็จะทำให้เราทุกคน รวมทั้งตัวเราเองด้วย ประสบความสงบสุขในโลกนี้ และจะทำให้เรา ตั้งอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล **คือไม่เป็นแต่เพียงลูกจ้างสอนหนังสือ**. แต่จะเป็นปูชนียบุคคล คือว่าเป็นบุคคลที่มีบุญคุณอยู่เหนือศรีษะคนทุกคนในโลก เพราะว่าเราทำหน้าที่ส่องแสงสว่างแก่ดวงวิญญาณของโลกเป็นส่วนรวม เราสมัครเป็นสมาชิกอยู่ในกลุ่มของบุคคลผู้นำวิญญาณของโลก หรือยกสถานะทางวิญญาณของโลกให้สูงขึ้น.

เปรียบเทียบกันดูให้ดี ว่าการได้เป็นอย่างนี้, กับการที่เราได้เงินเดือนเดือนหนึ่งสักล้านหนึ่ง อันไหนจะมีค่ายิ่งกว่ากัน? การที่เราตั้งอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล ทำโลกนี้ให้สงบสุขได้ และมีรายได้เพียงพอเลี้ยงชีพไปวันหนึ่ง ๆ ตามสะดวกสบาย กับการที่เราจะไปแสวงหาอาชีพอื่น ที่มีรายได้เดือนละล้านหนึ่ง อย่างนี้เราจะเอาข้างไหน? เราจะเลือกเอาข้างไหน? ถ้าเรายังทนเป็นครูอยู่ต่อไป ก็หมายความว่า เรารักอุดมคติ ไม่ใช่อาชีพครูเป็นเพียงเรือจ้าง ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น. เราสมัครที่จะเป็นปูชนียบุคคลเพื่อจะช่วยกันทำโลกนี้ให้น่าดู ให้สงบสุข สมกับที่ว่าเราเป็นครู. แต่ก็ยังมีประชาชนบางพวกที่ตกเป็นทาสของกิเลส ตกเป็นทาสของปีศาจทางเนื้อทางหนังว่าทำอย่างนั้นมันโก้ ; เงินเดือนตั้งล้านหนึ่งมันมากพอที่จะใช้ซื้ออะไรได้มากมาย จะไปนึกถึงอุดมคติของครูอยู่ทำไม ; อย่างนี้ก็ได้อันเป็นเรื่องที่ทำให้กระอักกระอ่วนใจ จะต้องตัดสินใจ ด้วยจิตใจที่เข้มแข็ง.

อาตมาขอแสดงความเคารพนับถือคุณครู ที่เป็นครูโดยแท้จริง ที่รัก
อุดมคติของครูโดยแท้จริงไว้ในที่นี้ด้วยว่า : พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านก็เคารพบุคคล
ชนิดนั้น ในฐานะที่บุคคลชนิดนั้น มีธรรมะอยู่ในตน เต็มอัดอยู่ในตน มีเมตตา
มีปัญญาเต็มอยู่ในดวงวิญญาณของตน ; พระพุทธเจ้าท่านย่อมเคารพธรรมะ.

คนที่เคยอ่านหนังสือพุทธประวัติ ที่ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง
จะพบประโยคที่ว่า **พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงเคารพธรรมะ** คือท่านตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้าแล้วท่านมาคำนึงว่า เป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะเคารพอะไรดี. ถ้าไปเคารพ
ใครคนใดคนหนึ่งเข้า มันจะทำให้เขาเดือดร้อนจนศรีษะแตกเป็นเจ็ดเสี่ยงทีเดียว
ฉะนั้นจึงไม่มีทางที่จะไปเคารพใครได้. แต่ถ้าอยู่โดยปราศจากการเคารพหรือที่เคารพ
ก็ไม่สมควร ในที่สุดก็พบว่าธรรมะอย่างเดียวเท่านั้น เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคารพได้.
พระพุทธเจ้าทั้งหลายทุก ๆ พระองค์ในอดีตก็เคารพธรรมะ พระพุทธเจ้าทุก ๆ องค์
ในอนาคตก็จักเคารพธรรมะ, พระพุทธเจ้าในปัจจุบันนี้ก็เคารพธรรมะ ; ท่าน
ตรัสยืนยันไว้อย่างนี้. ฉะนั้นถ้าเราเห็นแก่ธรรมะ เคารพธรรมะ ยิ่งกว่าเห็น
เงินเดือนหรือค่าจ้าง ก็จะเป็นที่เคารพของเทวดาและมนุษย์ รวมทั้งพระพุทธเจ้า
ด้วย. อุดมคติที่เป็นไปในลักษณะเช่นนี้ หรือสูงไปในลักษณะเช่นนี้ จะเลวหรือ
ต่ำกว่าเงินที่ซื้ออะไรก็ได้หรือไม่ ขอให้ลองพิจารณาดู.

ท่านทั้งหลายจะต้องพิจารณาให้ละเอียดละออสักหน่อยหนึ่งว่า ความยุ่งยาก
ในตัวท่านเอง หรือ ความยุ่งยากในครอบครัวของท่านเอง นั้นมันเกิดมาจากการบูชา
อุดมคติ หรือไม่บูชาอุดมคติ **ความเดือดร้อนยุ่งยากในครอบครัวของใคร**
ก็ตาม ที่เกิดขึ้นประจำวันประเดีอนก็ตาม ไปสอดส่องดูเถิดว่า มันเกิดมาจากอะไร
ในที่สุดก็จะเห็นว่า เพราะสมาชิกในครอบครัวนั้นไม่มีอุดมคติ ไม่บูชาอุดมคติ.
เห็นแก่ประโยชน์สุขในทางวัตถุ เช่นเงินเช่นความสุขทางเนื้อหนัง ความเพลิดเพลิน

ความสนุกสนานเริงเริงร่า ร้อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ด้วยกันทั้งนั้น. ความไม่เคารพอุตมคติเช่นนั้นแหละ จะทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้นในครอบครัวเศรษฐกิจ ไม่มีวันจะสมดุลง่ายได้ในครอบครัวชนิดนั้น ซึ่งเป็นครอบครัวที่ไม่รู้จักอ้อมจักพอ ด้วยกิเลสตัณหา; เพราะว่ากิเลสตัณหาเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักอ้อมจักพอ เพราะฉะนั้น ความวิวาทบาดหมาง ความยุ่งเหยิงโกลาหล อลเวงต่าง ๆ จักมีในครอบครัวนั้น ซึ่งปราศจากอุตมคติ; ถ้ากล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ปราศจากธรรมะ.

ถ้าว่าครอบครัวไหน ตั้งอยู่ในอุตมคติ ยึดธรรมะเป็นหลัก มีธรรมะเป็นเครื่องเคารพบูชา เช่นเดียวกับพระพุทธรูปแล้ว แม้จะยากจนข้นแค้นอย่างไร ก็ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความยุ่งยาก ไม่มีความระส่ำระสาย แม้จะเป็นครอบครัวของ ขาวนาที่ยากจน ก็ยังมีความสงบสุข ดูแล้วหน้าเลื่อมใส น่านุชา ยิ่งไปเสียกว่า ครอบครัวที่รายได้เป็นพันเป็นหมื่นต่อวันต่อเดือน; แต่เต็มไปด้วยความเร่าร้อน มีความสุขชนิดที่มี ก. สะกดความสุข ก. สะกด คือสุขชนิดดื่มให้สุข เผลอให้สุข เผลอให้เกรียม ไม่ใช่ความสุข ข. สะกด ซึ่งเป็นความสุขเย็น หรือเป็นความสงบสุข. ครอบครัวที่ปราศจากอุตมคติ จึงถูกเผาถูกลน อยู่ด้วยความเร่าร้อน. เพราะฉะนั้น ใครที่เป็นบุคคลผู้นำในทางวิญญูณ เช่นหัวหน้าครอบครัวก็ดี หรือโดยทั่วไป คือ ครูทั้งหลายก็ดี น่าจะได้นึกถึงต้นเหตุของความทุกข์ยากลำบากในโลกนี้ให้มาก จะได้เป็นเครื่องตัดสินใจว่า เราจะเลือกเอาอุตมคติ หรือเลือกเอาประโยชน์ทางวัตถุ ดังที่กำลังนิยมกัน.

เราจะเห็นได้ว่าได้ประชุมกันมาแล้วหลายคราวหลายหน เพื่อแก้ไข สถานะการณ์อย่างนั้นอย่างนี้ของรัฐบาลก็มี ที่ต่ำลงมาก็มี กระทั่งของประชาชน ล้วน ๆ ก็มี แต่แล้วเราจะเห็นว่า การประชุมเพื่อวินิจฉัยแก้กันนั้น มีแต่เรื่อง ทางวัตถุ คือเรื่องทางฝ่ายร่างกาย; ส่วนเรื่องทางฝ่ายจิตทางฝ่ายวิญญูณ คือทางฝ่าย

ธรรมะนั้น ไม่เคยเห็นมี ; จะมีบ้างก็แต่สมาคมทางพุทธศาสนาฝ่ายหนึ่ง แต่ก็ทำกันอย่างเล่น ๆ เล็กน้อยเกินไป ไม่มากไม่มายเท่ากับที่ทำกันทางฝ่ายร่างกาย ; เราจึงแก้ปัญหาในชีวิตของเราไม่ได้ ไม่หมด. เพราะว่าชีวิตของเราคนหนึ่ง ๆ ไม่ได้ประกอบแต่ร่างกายอย่างเดียว มันประกอบอยู่ด้วยจิตหรือวิญญาณอีกส่วนหนึ่งด้วย. เมื่อเราแก้ปัญหาเฉพาะทางฝ่ายร่างกายอย่างเดียว มันก็แก้ได้ครั้งเดียว ในที่สุดก็ไม่สามารถเอาชนะความทุกข์ได้. แต่การแก้ปัญหาในทางร่างกายของเรา ก็ไม่ได้เป็นในทางที่จะควบคุมมันให้ได้ กลับตกอยู่ใต้อำนาจของมัน คือเป็นบ่าวเป็นทาสมัน หาทางส่งเสริมมัน. มากเกินกว่าเหตุ มากเกินกว่าความจำเป็น : เป็นเรื่องความอยู่ดีกินดีทางร่างกายอย่างเดียว และมากเกินกว่าที่จำเป็น ลืมความต้องการของจิตใจ หรือต้องการธรรมะ. เป็นอันว่าจะแก้กันเท่าไร มันก็แก้ไม่ได้. ขอให้ลองคิดดูเถิดว่า จะให้ประชุมกันกี่ร้อยครั้ง พันครั้ง จะแก้กันอย่างไร เท่าไร มันก็แก้กันไม่ได้ ; เพราะไม่ได้แก้ที่จิตใจ.

คนจะดีหรือจะชั่วไม่ได้อยู่ที่ร่างกาย แต่อยู่ที่จิตใจ การที่ไปแก้ทางร่างกายทางปากทางท้องอย่างเดียว มันช่วยให้คนดีไม่ได้ เมื่อคนไม่ดีแล้วสิ่งอื่น ๆ ไม่สามารถจะแก้ได้ ให้มีหลักวิชาที่ดี มีระบอบการปกครองที่ดี มีอะไร ๆ ที่ดี มีเครื่องมือเครื่องมือดี แต่ถ้าคนไม่ดีอย่างเดียวแล้ว ล้มละลายหมด. สมมติเราจะมีระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่วิเศษวิโสอย่างไหนก็ตาม ถ้าขาดคนที่ดีอย่างเดียวแล้วไปไม่รอด ฉะนั้นแปลว่าอะไร ๆ ก็ล้วนแต่ต้องการคนดี ที่มีจิตใจดี มีวิญญาณเดินไปถูกทาง โลกนี้จึงจะสงบสุขได้.

เราจะต้องพิจารณาให้เห็นชัดว่า เดียวนี้ ปัจจุบันนี้อะไร ๆ มันเป็นไปไม่ได้ แก้ให้ตรงตามความต้องการไม่ได้เพราะมันขาดคนดี. คนที่ดีมีไม่เพียงพอที่จะปฏิบัติหน้าที่ของงานนั้น ๆ ; มีน้อยเกินไป หรือบางกรณีก็ไม่มี. แต่ถ้าเรามีคนดี

มากพอ ตั้งหน้าตั้งตาทำหน้าที่ของตนด้วยการเสียสละ หรือเห็นแก่อุดมคติ ไม่เห็นแก่วัตถุ เหล่านี้แล้วไม่ต้องสงสัย บ้านเมืองเราหรือโลกของเรา ก็จะรุ่งเรืองสงบเย็นได้ในปริบตาเดียว ; เพราะต่างคนต่างไม่เห็นแก่ตัว มีธรรมะชนิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีดวงวิญญาณสูงใส ประกอบไปด้วยความสะอาดสว่างสงบ มีอุดมคติตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงวางไว้ เรียกว่ามีคนดีใช้ในโลกละก็ โลกนี้ก็เป็นโลกของพระอริยเจ้า. อย่างว่าแต่มาปกครองบ้านเมืองเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนี้เลย มันสามารถที่จะทำโลกทั้งโลกนี้ให้สงบเย็นได้.

แต่แล้วเดี๋ยวนี้บ้านเมืองของเราน้อย ๆ เเท่านี้เรากียังไม่สามารถทำให้เป็นที่พอใจของเรา ได้มีแต่การรบกวนกันให้วุ่นวายไปหมด เพราะมันขาดอะไร? ข้อนี้ เพราะว่าคนที่มีจิตใจดีจริง ๆ ยังไม่เพียงพอ เพราะเหตุฉะนั้นแหละ **อุดมคติของการศึกษาของเรา ควรจะขยาย หรือมุ่งตรงไปยัง การทำคนให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีวิญญาณสูง.** การประศาสน์การศึกษาของเรา ก็ต้องมุ่งหมายตรงที่ทำให้คนดีมีจิตใจสูง ; ถ้าเราทำกับคนอื่นไม่ได้ เราก็ดึงตัวเราเองก่อน แล้วขยายไปในการที่จะเพาะทำขึ้นในครอบครัวของเรา แล้วเราจึงขยายไปถึงกับทำในหมู่บ้าน ตำบล หรือว่าบ้านเมืองของเรา หรือประเทศของเราได้โดยสะดวก. แต่ถ้าต่างฝ่ายต่างก้มหน้าหลับตาหาประโยชน์ในทางวัตถุใส่ตัวกันท่าเดียวแล้ว ต่อให้คนทุกคนในโลกเป็นครูกันหมดไม่ต้องมีนักเรียน มันก็ไม่ช่วยโลกนี้ให้ดีขึ้นได้. อย่างนี้จึงเห็นว่าอุดมคติของครู ตามหลักของพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่ของเล็กน้อย แม้ว่าจะเป็นของที่ซื้ออะไรกินไม่ได้ กินโดยตรงก็ไม่ได้ เอาไปซื้ออะไรกินก็ไม่ได้ ; แต่ที่จริงมันเป็นมูลเหตุอันแท้จริง ของการที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งที่จะซื้ออะไรกินได้, และยิ่งไปกว่านั้น คือสิ่งที่จะทำโลกนี้ให้สงบเย็น ทำบ้านเมืองให้สงบเย็น สมตามที่เรามีอุดมคติว่าเป็นมนุษย์. อยู่ในโลกต้องมีจิตใจสูง เอาชนะความทุกข์ได้โดยประการทั้งปวง.

ในที่สุดนี้ รู้สึกว่าการอบรมนี้สมควรแก่เวลา อาตมาอยากจะขอร้องว่า การบรรยายนี้ เป็นเพียงการแสดงความคิด ความเห็น เพื่อว่าท่านที่เป็นครูทั้งหลาย หรือที่เรียกตัวเองว่าเป็นครูทั้งหลาย นำเอาไปพิจารณาว่าหลักคำสอนของพระพุทธเจ้านี้ เราจะนำมาใช้ให้ประโยชน์แก่การทำบ้านเมืองของเราให้เป็นสุขได้อย่างไร ? หรือว่าสูงขึ้นไปอย่างนั้น ก็คือว่า เราที่เรียกตัวเองว่าเป็นครู ก็อยู่ในฐานะที่เป็นสมาชิกในสังคมของพระพุทธเจ้า คือผู้ที่จะต้องส่องแสงสว่างให้แก่ดวงวิญญาณของสัตว์ในโลก ; เราควรจะรับเอาหลักการของพระพุทธเจ้า มาใช้ปฏิบัติในหน้าที่ของเราอย่างน้อยเท่าไร ? คิดดูให้เห็นตามที่เป็นจริง แล้วปฏิบัติไปตามนั้นเท่าที่เราเห็นจริง ไม่ต้องเชื่องมมาย ไม่ต้องเชื่อตาม.

อาตมาขอร้องโดยเด็ดขาดว่า **ไม่ต้องเชื่อตามอาตมา แต่ว่าต้องเชื่อตามสติปัญญาของท่าน ที่ประกอบไปด้วยเหตุผล** ; พิจารณาแล้วตัดสินใจเอาเอง เห็นจริงว่าอะไรเป็นความจริงแล้วก็ต้องยึดถือเป็นหลัก อาตมายืนยันว่า ด้วยการทำอย่างนั้น ท่านทุกคนจะเป็นครูตามอุดมคติของพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นปูชนียบุคคล มีความดีหรือคุณค่าอยู่เหนือศีรษะของคนทุกคน เป็นบุคคลที่โลกควรเคารพและบูชา สมกับที่เราทุกคนก็บูชาครูเคารพครู โดยเฉพาะทุกวันไหว้ครูประจำปี เราก็สรรเสริญครูว่าเป็นอย่างนั้น. ถ้าเราไม่นิยมปฏิบัติตามนั้น ก็แปลว่าเราขบถต่อความเป็นครูของเราเอง เราโกหกต่อตัวเอง ในข้อที่เราสรรเสริญคุณความดีของครู ในเวลาที่เราไหว้ครู แต่เราที่เรียกตัวเองว่าครู หาได้ดำเนินตามหลักนั้นไม่.

นี่แหละจะเป็นเครื่องช่วยแก้ไขในสิ่งบกพร่อง อุปสรรคต่าง ๆ ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับเรา ให้เราสามารถหายใจด้วยลมหายใจที่บริสุทธิ์สะอาด สงบ เยือกเย็น เพราะเรายึดถืออุดมคติถูกต้อง ดำเนินไปตามอุดมคตินั้นอย่างถูกต้อง , เราเป็นสุข

ก่อนบุคคลอื่น และพร้อมกันนั้นโลกทั้งโลกก็จะพลอยเป็นสุขด้วย แต่ถ้าโลกทั้งโลก
เขาไม่เอากับเรา ; เราเอาแต่เพียงคนเดียว ก็ยังไม่เสียหลาย ยังได้รับความสุขสม
ตามความปรารถนา

ธรรมะเป็นอย่างนี้ มีความแน่นอนเด็ดขาดอย่างนี้ จึงหวังว่าท่านทั้งหลาย
ทุกคน จะได้นำไปพิจารณาพิจารณาให้ความจริงที่ว่า : ครุนี้เป็นผู้นำทางวิญญานจริง
หรือไม่? เป็นผู้ยกสถานะทางวิญญานของสัตว์ในโลกให้สูงขึ้นจริงหรือไม่? **ค่าของ
ครุ เป็นปฐนียบุคคลไม่ใช่เป็นลูกจ้าง** อาชีพครุไม่ใช่เรือจ้าง. ครุคู่กันอยู่กับการศึกษา
เป็นผู้ประศาสน์การศึกษา จะต้องทำตน ให้มีการศึกษาอยู่ที่เนื้อที่ตัว
ให้ศิษย์เคารพครุ ให้รักครุยิ่งกว่าพ่อแม่ ให้เกรงครุยิ่งกว่าพ่อแม่ ในที่สุดเราก็จะนำ
เด็กของเราไปได้ ตามที่เราต้องการทุกประการ.

หวังว่าท่านครุทั้งหลายจะได้พิจารณาแล้วทำความก้าวหน้าให้แก่ตนเองควบคู่กันไปทั้งทางกายและทางใจ คือทั้งทางรูปธรรมและทางนามธรรม มีดวงจิต
และดวงวิญญานอันผ่องใสโชติช่วง สามารถส่องแสงสว่างให้แก่ศิษย์ หรือแก่คน
ทุกคนในโลกนี้ ได้ตามความปรารถนาทุกประการ.

อาตมาขอยุติคำบรรยายลงด้วยการสมควรแก่เวลาเพียงเท่านี้.

ครุฐานิยบุคคล

แสดง ณ วัดศรีเวียง อำเภอไชยา*

๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺสฯ

เย จ พุทฺธา อตีตา จ เย จ พุทฺธา อนาคตา
ปจฺจุปฺปนฺนา จ เย พุทฺธา สพุเพ สพุทฺธมฺมครุโน - ติ
ธมฺโม สกุกฺกํ โสตพฺโพติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิสันาธรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา, ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ, และวิริยะความพากเพียร, ของท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัทให้เจริญอกงามก้าวหน้า ในทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นธรรมเทศนาพิเศษ ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบอยู่แล้ว ว่าเป็นธรรมเทศนาเนื่องในโอกาสจิตสมัยของท่านบูรพาจารย์ผู้ล่วงลับไป และเราทั้งหลายได้ช่วยกันประกอบทักษิณานุปทานกิจอุทิศส่วนกุศลแด่ท่าน. ธรรมเทศนาเนื่องกันกับการกระทำอันนี้ จึงมีการกล่าวถึงเรื่องราวอันเกี่ยวกับท่านผู้เป็นบูรพาจารย์ เรียกว่าเรื่องอันเกี่ยวกับครูบาอาจารย์ หรือเรื่องอันเกี่ยวกับอุปัชฌาย์อาจารย์ ก็แล้ว

---

* สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็น พระราชชัยกวี

แต่กรณี ว่าบุคคลนั้น ๆ ตั้งอยู่ในฐานะเป็นศิษย์ยานุศิษย์ หรือเป็นมิตรสหาย, หรือแล้วแต่ว่าจะเกี่ยวข้องกันทางใด หลายอย่างหลายทางก็ได้.

ในที่นี้จะกล่าวถึง **ครูฐานิยบุคคล** หรือบุคคลที่ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นครูบาอาจารย์, เป็นที่เคารพสักการะบูชาโดยทั่วไป, หรือจะเรียกสั้น ๆ ว่า ว่าด้วยเรื่องครูบุคคล : คือบุคคลผู้ที่คนทั้งหลายควรจะมี ความหนัก คือความเคารพ.

เราทั้งหลาย ไม่ว่าผู้หญิง ผู้ชาย เด็กผู้ใหญ่ ล้วนแต่จะต้องมีบุคคลที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพ ด้วยกันทั้งนั้น ; อย่างน้อยที่สุด, ก็มีท่านอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีสรีระปรากฏอยู่เป็นสักขีพยานในที่นี้ ตั้งอยู่ในฐานะเป็นครูฐานิยบุคคล คือ บุคคลผู้ที่ควรเคารพ หรือควรหนัก หรือเรียกว่าครูบาอาจารย์ หรืออุปัชฌาย์อาจารย์ แล้วแต่จะเกี่ยวข้องกันอย่างไร ถ้าจะกล่าวโดยกว้างขวางทั่วไปแล้ว ก็ต้องกล่าวได้ว่า ในโลกนี้ **ทุกคนต้องมีที่เคารพ คือทุกคนจะต้องมีครูบาอาจารย์** นั่นเอง. เพราะว่าการอยู่โดยเสมอกัน โดยไม่มีที่เคารพนั้น เป็นความทุกข์. ท่านได้กล่าวไว้นานมาแล้วโบราณกาลว่า : การอยู่เสมอกันเป็นความทุกข์. แม้ในพระพุทธศาสนาเรา ก็มีคำกล่าวว่า **ทุกฺโข สมานสฺวาโส** แปลว่าการอยู่โดยเสมอกันเป็นความทุกข์ดังนี้. เป็นอันว่าเราจักต้องมีที่เคารพ คือมีที่ที่สูงกว่า หรือมิใช่เสมอกัน ; นั่นแหละคือ**ครูฐานิยบุคคล**.

ที่นี่จะได้พิจารณาโดยละเอียด ถึงข้อที่ว่า ผู้ที่เป็นครู หรือเป็นครูฐานิยบุคคลนี้ มีอยู่อย่างไรบ้าง จะได้นำมากล่าววิชันนาให้ทั่วถึง เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาทั่ว ๆ ไปบ้าง ; และเพื่อจะได้สำนึกถึงพระคุณของท่านอาจารย์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีสรีระตั้งอยู่เป็นสักขีพยานในที่นี้ด้วยบ้าง. ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังให้ดี ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป.

ข้อแรกที่ว่า เราจะต้องมีครูบาอาจารย์นั้น ขอให้เป็นที่ยุติถูกต้องกันทั่วไป ไม่มีข้อคัดง้างกันเสียก่อน. ให้พิจารณาให้เห็นว่า **คนเราเกิดมาไม่รู้อะไร ต้องมีผู้สอน ผู้ชักนำ ผู้ชักจูง; แล้วก็ต้องมีหลักสำหรับยึดถือ** และมีที่เคารพสำหรับใช้ทำความเคารพ เพื่อจะประพฤติตามหลักที่ยึดถือ ให้สำเร็จประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนได้; เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนั้นเป็นของสำคัญ. เราอยู่กันมาได้ทุกวันนี้ ด้วยความสงบสุข ก็เพราะมีที่เคารพ.

เราเรียกท่านอาจารย์ว่า “ท่านอาจารย์...” นี่ก็หมายความว่า **เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ ในฐานะเป็นที่เคารพ**: มิฉะนั้น เราก็ไม่เรียกท่านว่า ท่านอาจารย์ ความหมายสำคัญ อยู่ตรงที่จะต้องมีความรู้สึกเคารพ. เมื่อมีความเคารพแล้ว ก็จะมีความรู้สึกอย่างอื่นตามมา เช่นความเชื่อฟัง, การปฏิบัติตาม, หรือการเห็นอกเห็นใจ, หรือการไม่กล้าทำอะไรให้ผิดใจของท่าน; เมื่อเป็นดังนี้ ก็ย่อมเป็นหนทางให้มีแก่การกระทำที่ดี ที่งาม เป็นประโยชน์ตนประโยชน์ท่านสืบต่อไป. เดียวนี้เราประชุมกัน เพื่อบำเพ็ญทักษิณานุประทานกิจ มีประการต่าง ๆ เพื่อท่านที่เคารพนั้น ก็ด้วยเหตุผลที่มีความเคารพอีกนั่นเอง. ขอให้นึกถึงคำว่า **บุคคลอันเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนี้** อยู่ในใจตลอดเวลา ที่จะได้ฟังธรรมเทศนาต่อไปด้วย.

คำว่า**ที่เคารพ**นั้น ควรจะนึกถึงให้ไกลเลยลงไปถึง**บุคคลที่แรกที่สุด** ซึ่งเรียกว่า **“บุพพอาจารย์” คือบิดามารดา**. บิดามารดาตั้งอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะและเป็นอาจารย์; แต่ว่าในคำพูดในภาษาไทยของเรา ไม่ได้เรียกว่าอาจารย์, หรือไม่ได้เรียกว่าครู, เรียกกันว่าบิดามารดา นั้นก็เพราะเพ่งเล็งถึงอาการสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือผู้ที่ให้กำเนิดมา, ชีวิตของเราได้มาจากบุคคลทั้งสองนี้, คนทั้งสองนี้ตั้งอยู่ในฐานะ เป็นบิดามารดา; แต่แล้วเราอย่าลืมไปว่า บิดามารดานั้น ไม่เพียงแต่ให้กำเนิดชีวิตเรามา; แต่ท่านได้ทำหน้าที่ ของครูบาอาจารย์ด้วย,

คือสอนสารพัดอย่าง, สอนมาตั้งแต่อ่อนแต่ออก หรือสอนมาตั้งแต่ลืมหูลืมตา มาในโลกนี้ที่เดียว ที่สำคัญที่สุดก็สอนให้รู้จักกินอาหาร, สอนให้รู้จักป้องกันอันตราย จึงได้รอดชีวิตมาได้ดังนี้, แล้วก็สอนให้รู้จักทุก ๆ สิ่งที่เราควรจะรู้ในเบื้องต้น. เพราะฉะนั้น, **บิดามารดา จึงเป็นอาจารย์ยิ่งกว่าบุคคลใด และเป็นอาจารย์ ก่อนกว่าบุคคลใดทั้งหมด** เราจึงได้เรียกว่า “บูรพาจารย์”.

เมื่อดูอีกทางหนึ่ง บิดามารดาก็เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพ ตรงกับคำว่า “**ครูฐานีบุคคล**” ด้วยเหมือนกัน บิดามารดา ตั้งอยู่ในฐานะที่ควรเคารพแก่บุตร มาตั้งแต่อ่อนแต่ออก ; แต่ความรักในฐานะที่เป็นบิดามารดามีมากกว่า จึงไม่ได้ เรียกว่าครู ทั้ง ๆ ที่มีความเป็นครูอยู่ทุกกระเปียดนี้ว ที่เนื้อที่ตัวของบิดามารดา และทุกเวลาทั้งหลับและทั้งตื่น ; เพราะฉะนั้น เราควรจะนึกถึงครู คือบิดามารดา ก่อนพวกอื่นหมด. นี่คือครูในฐานะที่เป็นครูฐานีบุคคล คนหนึ่งทีเดียว.

ที่นี้กล่าวเลยไปถึง**ผู้ที่รับหน้าที่ต่อมา คือครูที่โรงเรียน, หรืออุปัชฌาย์ อาจารย์ที่วัด** นี้ก็ล้วนแต่ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นครู. เราเรียกชื่อต่าง ๆ กันไปว่า เป็นครูบาอาจารย์ก็มี, เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ก็มี. แต่มีความหมายอยู่ในที่ที่เดียวกัน อย่างหนึ่งคือ**ผู้ที่ควรเคารพ, ครูก็ควรเคารพ, อุปัชฌาย์ก็ควรเคารพ, อาจารย์ ก็ควรเคารพ.**

ในตอนนี้อาจจะให้ท่านทั้งหลายได้ทราบหรือจะได้พิจารณากันโดยละเอียด สักหน่อย ว่าครูอุปัชฌาย์อาจารย์นี้เป็นอย่างไร? คือบุคคลชนิดใด? ถ้าเราจะถือเอา ภาษาไทยเป็นหลัก ย่อมพินเสีย เพราะเรียกกันอย่างพินเสีย; ฉะนั้นเราจะถือเอาภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตเป็นหลัก และถือเอาตามที่ใช้กันอยู่ในประเทศอินเดีย ในครั้งโบราณกาล. ถ้าถือเอาอย่างนี้แล้ว ความหมายก็จะต่างกันไป, แต่ละ

คำๆ ไม่เหมือนกัน และจะต้องย้อนมาจากคำว่า “อาจารย์” ก่อนแล้วจึงถึง “อุปัชฌาย์” แล้วจึงจะถึง “ครู”.

คำว่าอาจารย์นั้น หมายถึงผู้ฝึกฝนทั่วไป แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือการฝึกฝนในทางมรรยาท ในทางกริยา หรือการประพฤติต่อสังคมเป็นส่วนใหญ่; เรียกได้ว่า เป็นผู้ฝึกในทางมรรยาทในทางสังคม.

คำว่าอุปัชฌาย์ ในภาษาท้องถิ่นในอินเดียแต่โบราณนั้นหมายถึงอาจารย์เฉพาะวิชา อาจารย์ที่ศิษย์จะต้องฟังเล็งเฉพาะวิชา ได้แก่อาจารย์ที่สอนวิชาชีพนั่นเอง. อาจารย์ที่สอนอาชีพให้อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เขาเรียกว่าอุปัชฌาย์ แม้แต่สอนร้องเพลง สอนดนตรี, นี้ก็เรียกว่าอุปัชฌาย์ในวิชานั้น ๆ ; เป็นผู้ที่ศิษย์จะต้องฟังเล็งเฉพาะเจาะจงลงไปในวิชาใดวิชาหนึ่ง หน้าที่ใดหน้าที่หนึ่ง ; นี่เป็นคำที่ใช้ทั่วไป อย่าเพื่อนึกถึงความหมาย โดยวงแคบในพุทธศาสนา.

โดยวงแคบในพุทธศาสนา คำว่าอุปัชฌาย์หมายถึงผู้ชักนำเข้าสู่การอุปสมบท เพื่อให้สงฆ์ให้อุปสมบทแก่คนนั้น ; เพราะฉะนั้นอุปัชฌาย์ในกรณีอย่างนี้ มีความหมายที่ลึกซึ้ง ก็คือผู้ที่ทำให้บุคคลคนนั้น มีอาชีพพร้อมกันกับภิกษุสงฆ์, ที่เรียกว่ามีสิกขา และสาธิตกับภิกษุทั้งหลายนั่นเอง. เรายังเข้าใจผิดกันอยู่มากในคำๆ นี้คล้ายๆ กับว่าอุปัชฌาย์เป็นผู้ให้อุปสมบท, โดยที่แท้แล้วคณะสงฆ์ต่างหากเป็นผู้ให้อุปสมบท อุปัชฌาย์เป็นผู้รับประกัน และรับรองบุคคลคนนั้น เพื่อให้สงฆ์ให้อุปสมบท; เพราะฉะนั้นอุปัชฌาย์จึงเป็นที่เพ่งเล็งของอุปสัมปทาเปกข์: คือผู้บวชจะต้องฟังเล็งเฉพาะต่ออุปัชฌาย์นั้น ผู้นั้นจึงได้ชื่อว่าอุปัชฌาย์, และผู้นั้นก็ได้ทำให้สำเร็จประโยชน์ในการที่ทำให้ภิกษุบวชใหม่นั้น มีสิกขา และสาธิต คืออาชีพเนื่องกันกับภิกษุทั้งหลาย. พิจารณาดูอย่างนี้ก็ยังเห็นได้ว่า คำว่าอุปัชฌาย์นั้นหมายถึงผู้ให้ความสำเร็จในอาชีพอยู่ตามเดิม เป็นความหมายที่กว้างขวางทั่วไป ไม่ว่าในวิชาอาชีพชนิดไหน.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า “ครู” คำว่าครูในที่นี้ มีความหมายเป็นผู้นำในทาง
 วิทยญาณ : คือบรรดาวิชาความรู้ที่ลึกซึ้งทางจิตทางใจ ทางวิทยญาณ ที่ครูธรรมดา
 สามัญสอนให้ไม่ได้แล้ว ก็เป็นหน้าที่ของครูชนิดนี้ คือเป็นผู้นำในทางวิทยญาณ,
 นำวิทยญาณให้เดินไปให้ถูกทาง ของสิ่งที่เป็นกุศล เพื่อให้ชนะได้ทั้งโลกนี้ ชนะได้ทั้ง
 โลกหน้า และให้ชนะได้จนเหนือโลกเป็นต้น ; นี้เรียกว่าเป็นผู้นำในทางวิทยญาณ.
หน้าที่ครูสูงกว่าอาจารย์ ผู้ฝึกหัดในทางมรรยาบท. และ**สูงกว่าอุปัชฌาย์** ที่สอนวิชา
 อาชีพร. ถ้าเราพิจารณาให้ดี เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นผู้นำ
 ทางวิทยญาณ หรือเป็นบรมครูของเรา, เพราะว่าเป็นผู้นำวิทยญาณให้ไปในทางสูง ๆ
 สูงขึ้นไป จนสูงเหนือโลกที่เรียกว่า โลกุตตระได้.

ขอทบทวนใหม่ ซึ่งท่านทั้งหลายจะต้องกำหนดจดจำตามตัวหนังสือไว้ก่อน
 ว่า : อาจารย์นั้นคือผู้ฝึกมรรยาบท หรือฝึกวิชาทั่ว ๆ ไป จนกระทั่งสอนหนังสือ.
 ส่วนอุปัชฌาย์นั้น คืออาจารย์ผู้สอนอาชีพร.ใดอาชีพร.หนึ่งโดยเฉพาะ. ส่วนครูนั้น
 คือผู้นำในทางวิทยญาณ อันเป็นความรู้ที่ลึกไปกว่าธรรมดา. พิจารณาดูเถิดว่า
 มันต่างกันมาก และมีอยู่เป็นระดับ ๆ กัน. อย่างนี้ในภาษาที่ใช้อยู่ในประเทศอินเดีย
 สมัยนั้น ; แต่พอมาถึงสมัยนี้ ในประเทศไทยโดยเฉพาะคำว่า “ครู” เข้ามาแทน
 ที่อาจารย์ และเรียกคนที่เป็นครูได้ทั่วไปหมด แม้แต่ครูสอนหนังสือ หรือครูสอน
 อาชีพ คำจึงปนเปื้อนปนกันไป ; เราพูดกันอย่างภาษาไทยก็ต้องเอาอย่างภาษาไทย.
 แต่ถ้าพูดตามภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตแต่เดิมแล้ว ก็ต้องเอาอย่างภาษานั้น ๆ และ
 ได้ความตามนั้น แล้วท่านทั้งหลายก็ไปพิจารณาดูเอาเอง ว่าครู อุปัชฌาย์ อาจารย์
 นี้ต่างกันอย่างไร.

ท่านอาจารย์ของเราผู้ล่วงลับไปแล้ว ท่านก็ตั้งอยู่ในฐานะ เป็นครูอุปัชฌาย์
 อาจารย์ ; เพราะว่าทางหนึ่งท่านก็สอนเรื่องเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ เรื่องกิริยามรรยาบท

เรื่องหนังสือหน้า แก่คนบางคน. อีกทางหนึ่งท่านก็ตั้งอยู่ในฐานะสอนวิชาเฉพาะที่จะช่วยบุคคลผู้นั้นให้รอดชีวิตได้ ในการทำอาชีพ. ในทางหนึ่งท่านก็เป็นผู้นำทางวิญญาณ คือเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติที่เป็นกุศล ปฏิบัติทำบุคคลให้ก้าวหน้าไปในทางสูงของจิต ของวิญญาณ ; นี่จึงเรียกว่า เป็นทั้งครูอุปัชฌาย์อาจารย์พร้อมกันไปในตัว เจือกันไปในตัว แต่เราเรียกท่านว่า “ท่านอาจารย์เพชร” เฉย ๆ อย่างนี้. ถ้าพิจารณากันเพียงเท่านั้น มันยังไม่พอ จะต้องพิจารณาดูให้ดีว่า ท่านเป็นผู้ฝึกมรรยาท, ท่านเป็นทั้งผู้สอนวิชาชีพ, ท่านเป็นทั้งผู้นำในทางวิญญาณ. คำว่า “ครู” มีความหมายกว้างขวางอย่างนี้.

เมื่อเราทบทวนดูให้ดีก็จะเห็นว่า ผู้ที่เป็นบิดามารดาก็ยังเป็นครู คือสอนทางมรรยาทก็สอน, สอนวิชาชีพก็สอน เป็นผู้นำในทางวิญญาณมากน้อย ตามความสามารถของท่าน. นี่จะเห็นได้ว่า ที่เราเรียกรวม ๆ กันว่า **ครูบาอาจารย์นั้นไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเลย**, และมีความหมายแตกต่างกันอยู่ ๓ อย่าง ว่าผู้ฝึกมรรยาทก็มี, ผู้สอนอาชีพก็มี, ผู้นำในทางวิญญาณก็มี, ยิ่งพิจารณาดูให้ดีก็ยิ่งพอใจในพระคุณของท่าน ; และบิดามารดาที่มีความหมายมากเป็นพิเศษ ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดแก่ชีวิต ให้เป็นคนขึ้นมาได้ดังนี้.

ที่นี้เราจะได้พิจารณากันถึงคำว่า **“ครูในฐานะที่เป็นครูฐานิยนบุคคล”**. ใคร ๆ อย่าได้ประมาทเลยว่าคนเราไม่ต้องมีครู, และอย่าได้ประมาทเลยว่าคนแต่ละคนจะ**ไม่เป็นครู** ; เพราะว่าแม้ที่สุด แต่ท่านเหล่านั้นจะอยู่หนึ่ง ๆ ท่านก็ยังเป็นครู.

สมมุติว่าท่านอาจารย์เพชร จะนั่งอยู่หนึ่ง ๆ ไม่ได้พูดอะไรสักคำ, ท่านก็ยังเป็นครู หมายความว่าเมื่อเรามองดูท่านที่หนึ่งหนึ่ง ๆ นั้น เราต้องเข้าใจอะไรอย่างใด

อย่างหนึ่ง จนไม่กล้าทำอะไรลงไปให้ผิดความประสงค์ของท่าน ; เพราะเราเกรงใจท่าน เพราะเรารักท่าน, และเพราะเรารู้จิตใจของท่าน ว่าต้องการอะไร ดังนั้น เพียงแต่ท่านนั่งอยู่นิ่ง ๆ ไม่ปริปากเลย ท่านก็เป็นครูของเราเต็มทีทั้งเนื้อทั้งตัวอยู่แล้ว จึงไม่ต้องพูดกันถึงการที่ท่านจะต้องปริปาก. หรือบางทีสมัยหนึ่ง ท่านจะต้องจับไม้เรียวขึ้นเสียดี้เด็กบางคน หรือจะได้พร่ำสอนภิกษุสามเณรสืบมาตามลำดับ จนกระทั่งถึงว่า ในสมัยที่ท่านพูดอะไรไม่ได้ นั่งอยู่นิ่ง ๆ ก็ยังเป็นครู แม้เหลืออยู่แต่ร่างกายในหีบศพในลักษณะเช่นนี้ ท่านก็ยังเป็นครู, แม้ว่าจะได้เอาไปเผาเอาอัฐิไปบรรจุไว้ในเจดีย์แล้ว ท่านก็ยังตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นครู คือเราจะต้องมีความเคารพต่อท่าน ; และความปรากฏอยู่ แห่งสรีระของท่าน หรือเกียรติคุณของท่าน หรืออะไรของท่าน. ทั้งหมดนั้นจักเป็นครู คือว่าจักเป็นเครื่องชักจูงจิตใจ, หรือว่าจะช่วยให้บุคคลเกิดความรู้สึกกระลึกระลั่นคิด ไปตามทางที่ท่านต้องการให้เป็นไป และเราก็มีความเคารพนับถือ มีความกตัญญูทวนเวียนต่อท่านก็ต้องทำตามที่เราารู้สึก ว่าท่านมีความต้องการจะให้ทำ ; เพราะฉะนั้น ท่านจึงเป็นครูตลอดเวลาแม้ว่าจะต้องบรรจุอัฐิของท่านเข้าไปในเจดีย์แล้ว. นี่แหละ คือข้อที่เราจะต้องนึกถึงบุคคลที่เรียกว่า “ครู ๆ” นี้กันอย่างไรรบ้าง ซึ่งกินความไปถึงบิดามารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ; นี่คือ ครู ในฐานะที่เป็นบุคคลอย่างมนุษย์.

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึง **ครู ในฐานะที่ไม่ใช่บุคคล** คือเหตุการณ์ เป็นต้น ถ้าคนเรามีสติปัญญา สิ่งต่าง ๆ ก็จะเป็นครูได้.

ว่ากันโดยที่แท้แล้ว **สิ่งต่าง ๆ ก็เป็นครูอยู่เสมอ** โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนเราเป็นประจำวัน คือการงานที่เราทำอยู่ทุกวัน, หรือว่าเหตุการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตของเรา, หรือว่าตัวชีวิตนั่นเอง ที่ได้ประสบสิ่งต่าง ๆ มากมาแล้ว มันก็เป็นครู. การงานที่เราทำอยู่ทุกวัน ๆ มันสอนเราให้เราฉลาดขึ้น, ให้รู้จักทำ

ให้ดีขึ้น การงานนั้น มันก็เป็นครูของเรา เหตุการณ์ที่ผ่านมา เช่นการตกทุกข์ได้ยาก, การรวยแล้วจน, ยากเจ็ดที มีเจ็ดหน, อะไรทำนองนี้ มันก็เป็นครู. สิ่งต่าง ๆ ที่ได้ผ่านเข้ามาในชีวิตจิตใจของเราทั้งหมด ทั้งสิ้นนี้ ล้วนแต่เป็นครู, เราก็ฉลาดขึ้นเพราะมีสิ่งนี้มากกว่าอย่างอื่น.

จงคิดดูให้ดีว่าสิ่งที่เรียกว่าครูนั้น ไม่ใช่มีแต่บุคคล; แม้แต่การงานและชีวิตนั่นเอง มันก็เป็นครูได้; แต่คนโง่ ๆ ไม่สนใจ แล้วก็กลับประมาท แล้วก็อวดดี ไม่ให้ความเคารพแก่ครูชนิดนี้ เขาจึงโง่ไปจนตาย; ถ้าว่าจะได้สนใจกันให้ดี ๆ มีความเข้าใจถูกต้องแล้วครูชนิดนี้ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งซึ่งจะได้พิจารณากันต่อไป คือจะชี้ให้เห็นในข้อที่ว่า **แม้แต่ความผิดก็คือครู.**

การกระทำที่ทาลงไปผิด ที่ได้รับความเดือดร้อนแสนสาหัส นั้นแหละเป็นครู; เพราะมันสอนอย่างแท้จริง สอนอย่างรุนแรง สำหรับความถุนั้นไม่ค่อยเป็นครู ข้อนี้เป็นอย่างไรลองพิจารณาดูกันให้ดี เมื่อเราทำผิดเราก็ได้รับโทษ ได้รับทุกข์ มันก็เจ็บปวด มันก็คิดมากนึกมาก, มันก็เป็นครูสอนให้มาก. แต่ถ้าเราทำถูกต้องได้รับผลเป็นที่พอใจ ก็สนุกสนานเพลิดเพลินไปเสีย ไม่รู้จักครู ไม่ชอบใจครู ไม่รู้ว่ามันเป็นครูนี้แหละระวังให้ดี ๆ ความทุกข์นั้นเป็นครู; แต่ความสุขนั้นไม่ค่อยจะเป็นครู กลับจะเป็นผู้ชักชวนให้หลงใหลพุ่มพ่วงไปเสียอีก.

จงพอใจที่จะพิจารณา ให้ดีว่า **ความผิดพลาด นั้นเป็นครู: ความทุกข์ยากลำบาก นั้นเป็นครู** และเป็นครูอย่างยิ่ง; ส่วนความถูก หรือความสนุกสนาน สบายนั้น มีแต่หลอกลวง ให้เข้าใจผิดต่อโลก ต่อชีวิตนี้, ช่างไม่เป็นครูเอาเสียเลย เราจง**พอใจในความทุกข์ยาก ลำบาก หรือแม้แต่ความผิดพลาด** ที่เมื่อทำลงไปแล้วได้รับความลำบากแสนสาหัส **ว่านี่ก็เป็นครูอย่างยิ่ง.** ครูชนิดนี้

เราไม่ค่อยสนใจ เราไม่ค่อยให้ความเคารพ นั้นมันเป็นความโง่ของเราเอง เราจึงได้ อะไร ๆ จากครูชนิดนี้น้อย เมื่อเราได้น้อยก็ต้องทำผิดอีกต่อไป เราก็ต้องมีความ ยากลำบากมากมายอีกต่อไป แต่ถ้าสนใจให้ดี ๆ แล้ว จากความผิดพลาด หรือ ความทุกข์ยากลำบากนั้น เราจะได้ความรู้ที่ดีที่สุด และสอนให้เราทำถูกไม่ผิดอีกต่อไป.

ที่นี้จะดูกันต่อไปอีกว่า **ครูที่ไม่ใช่บุคคล**นี้ยังมีอย่างละเอียดลึกซึ้งอยู่อีก ประเภทหนึ่ง **คือตัวธรรมชาติ** นั้นเอง. ที่เรียกว่า “ธรรมชาติ” นี้เราหมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติตามธรรมดาเช่น ก้อนหิน ต้นไม้ แผ่นดิน ความร้อน ความหนาว ทุกสิ่งทุกอย่าง, และที่สำคัญที่สุดก็คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย กิเลสบ้าง ความทุกข์บ้าง ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติในจิตใจของคนเรา ; นี่คือนิยามธรรมชาติที่จะเป็นครูอันวิเศษ เราจะต้องดูให้ดี ๆ ให้รู้จักครูชนิดนี้, หรือ ครูตัวนี้ ครูคนนี้ให้ถูกต้อง คือธรรมชาติ, ธรรมชาติที่จะต้องเกิด แก่ เจ็บตาย ธรรมชาติที่จะต้องเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ธรรมชาติที่เป็นกิเลสเกิดขึ้น แล้วจะต้องร้อนรน, ธรรมชาติที่ไม่ใช่กิเลสมีอยู่แล้ว ก็สงบเย็น, อีกมากมาย หลายสถาน ที่เป็นตัวธรรมชาติ และเป็นกฎของธรรมชาติ **ธรรมชาตินี้เป็นครู, เป็นครูอยู่ทุกกระเบียดนิ้ว ทุกเวลา** และเราได้รับความฉลาดขึ้นมาจากครูตัวนี้ ยิ่งกว่าครูชนิดไหน, ลึกซึ้งยิ่งกว่าครูชนิดไหน,

ถ้าจะกล่าวให้ดี ก็อาจจะกล่าวได้ทีเดียวว่า **ธรรมชาตินี้ดีกว่า พระพุทธเจ้าสอน**; ถ้าท่านไม่เข้าใจท่านก็คงจะคัดค้าน ในการที่จะกล่าวว่า “ธรรมชาตินี้ดีกว่าพระพุทธเจ้าสอน” . **พระพุทธเจ้าสอนในที่นี้ หมายถึง บุคคลที่เป็นพระพุทธเจ้าสอนด้วยปาก, สอนด้วยเสียง ตามแบบที่คนสอน ๆ กัน** นี้ก็อย่างหนึ่ง ; เรียกว่าพระพุทธเจ้าสอน ส่วน**ธรรมชาตินี้สอนนั้น ไม่มีบุคคล**

ที่ไหนมาสอน แต่ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดอยู่ในใจนั้นมันสอน เช่นพอกิเลสเกิดขึ้น มันก็สอนให้รู้ว่าร้อนอย่างไร; เจ็บปวดอย่างไร เป็นทุกข์อย่างไร; เมื่อไม่มีกิเลส มันก็สอนให้รู้ว่า สงบเย็นอย่างไร.

ธรรมชาติสอนนี้ชัดเจนแจ่มแจ้งเฉียบขาดเด็ดขาดประจักษ์แก่ใจอย่างยิ่ง ไม่เหมือนกับที่ บุคคลสอนซึ่งเป็นเพียงคำพูดต้องเอาไปคิดไปนึก ไปศึกษา ไปปฏิบัติ อีกต่อหนึ่ง ไม่ทันที่ทันควัน เหมือนที่ธรรมชาติสอน; เพราะฉะนั้นจึงได้กล่าวว่า **ธรรมชาติสอน ดีกว่าพระพุทธเจ้าสอน**. และเพราะเหตุนี้เอง พระพุทธเจ้า ท่านจึงตรัสว่า : “ท่านทั้งหลายอย่าเชื่อคำ ที่ตถาคตกล่าวในทันที ท่านทั้งหลายจะต้องไปพิจารณา ดูให้รู้จักสิ่งที่มีอยู่ตามเป็นจริง ในจิตใจ ในชีวิต แล้วเห็นจริงแล้วจึงเชื่อคำของตถาคต”. เช่นสอนว่าความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นกิเลส เป็นเหตุให้เกิดทุกข์, อย่างนี้ มันก็เชื่อทันทีไม่ได้ เพราะไม่เข้าใจ แต่ถ้าไปรู้จักตัวความโลภ ความโกรธ ความหลง เสียจริง ๆ แล้ว มันก็จะรู้ทันทีและถึงที่สุด ว่าเป็นความทุกข์อย่างไร, เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า ท่านจึงสอนว่า อย่าเชื่อตถาคต แต่ให้เชื่อตัวเองที่ได้รู้สึก หรือได้เกี่ยวข้องกับ สิ่งนั้น ๆ ตามที่ตถาคตสอน. เช่นพระตถาคตสอนเรื่องความทุกข์ ท่านทั้งหลาย จะต้องเข้าถึงตัวธรรมชาติคือความทุกข์เสียก่อน จึงจะรู้จักความทุกข์ และเข้าใจ ความทุกข์, แม้จะสอนเรื่องความดับทุกข์ ก็ต้องปฏิบัติ ๆ ๆ จนตัวความดับทุกข์ ปรากฏเสียก่อน จึงจะรู้จักตัวความดับทุกข์.

การที่ความทุกข์ปรากฏ หรือความดับทุกข์ปรากฏนี้เป็นตัวธรรมชาติ ปรากฏ เป็นการสอนของธรรมชาติ, เพราะเหตุฉะนั้นแหละ เราจึงเห็นได้ทันทีว่า พระพุทธเจ้าก็ทรงโอนหน้าที่ หรือโยนหน้าที่อันนี้ไปยังธรรมชาติ, ให้เราเข้าไป ติดต่อกับธรรมชาติแล้วให้ธรรมชาติสอน. พระองค์จึงได้ตรัสว่า *ตถาคตเป็นแต่ผู้*

ชี้ทาง ; การเดินทางเป็นสิ่งที่ท่านทั้งหลาย จะต้องเดินเอง ไม่มีใครเดินแทนได้ : หมายความว่า พระพุทธเจ้าก็มาดับทุกข์แทนเราไม่ได้ เราจะต้องดับทุกข์ของเราเอง. เราจะต้องเข้าถึงตัวธรรมชาติที่เป็นความทุกข์ และธรรมชาติที่เป็นความดับทุกข์ด้วยตนเอง ให้ธรรมชาติประจักษ์แก่ใจ แล้วก็เป็นธรรมชาติสอนขึ้นมา พระศาสดาจึงเป็นแต่ผู้ที่ชี้ให้เรา รู้จักถือเอาธรรมชาติเป็นครูให้สำเร็จ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ชี้ให้เรา รู้จักถือเอาธรรมชาติมาเป็นครูให้สำเร็จ คือให้เข้าถึงธรรมตามธรรมชาติ ให้เข้าถึงธรรมทุกอย่างทุกประการตามธรรมชาติ, แล้วรู้ประจักษ์แก่ใจเอง โดยที่ธรรมชาตินั้นเป็นผู้สอน.

พระพุทธเจ้ามีพระคุณแก่เรามากมาย ก็ตรงที่ชี้หนทางให้เรา รู้จักถือธรรมชาติ มาเป็นครูแก่เราได้สำเร็จ ; ข้อนี้ได้แก่การถือเอาธรรมะมาเป็นครูแก่เราให้ได้สำเร็จ พระพุทธเจ้าได้ชื่อว่าเป็นพระบรมครูของเราก็เพราะเหตุนี้ เพราะท่านชี้หนทางให้เราถือเอาธรรมชาติมาเป็นครูได้สำเร็จดังนั้นแหละ จึงได้มีคำกล่าวดังที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นนิเชปบทข้างต้นว่า เย จ พุทธา อติตา จ-พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดในอดีตก็ดี, เย จ พุทธา อนาคตา - พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดในอนาคตก็ดี, ปจจุปปันนา จ เย พุทธา - พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดในปัจจุบันนี้ก็ดี, สพุเพ สพุหมมฺครโน - พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ทุกพระองค์ ล้วนแต่เคารพพระธรรม.

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์เคารพพระธรรม, ลองคิดดูเถิดว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจะต้องเคารพพระธรรม? ก็เพราะว่าพระธรรมเป็นครูของพระพุทธเจ้า, เป็นครูที่ยิ่งเหนือไปกว่าพระพุทธเจ้า ; ข้อนี้ปรากฏเรื่องราวในพระคำภีร์นั้น ๆ แล้วว่าเมื่อพระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นมาใหม่ ๆ ในวันนั้น ท่านทรงรำพึงถึงข้อที่ว่า เราตถาคตจักถือสิ่งใดเป็นที่เคารพ, จะถือผู้ใดเป็นที่

เคารพ ? พระองค์ทรงทบทวนไป ทบทวนมา ในที่สุดก็พบว่า : ไม่มีบุคคลใด หรือสิ่งใดที่ควรเป็นที่เคารพแก่พระพุทธเจ้า นอกไปจากธรรม; เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์จึงได้เคารพพระธรรมถือเอาพระธรรมเป็นครู ดังนั้น เราจึงกล่าวได้ว่า ยอดสุดของครู หรือบรมครู ก็คือพระธรรมที่พระพุทธเจ้า ทุก ๆ พระองค์ได้ถือเอาเป็นที่เคารพ, มีความเคารพหนักแน่นในสิ่ง ที่เรียกว่า “ธรรม”.

นี่แหละลงประมวณดูเถิดว่าผู้ที่เรียกว่า ครู ๆ กันนี้มีอยู่ ๒ ประเภท คือครูที่เป็นบุคคลด้วยกันสอนให้ เช่น บิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์เหล่านี้ พวกหนึ่ง ; เรียกว่าครูที่เป็นบุคคล ที่นี้ครูชนิดที่ไม่ใช่บุคคล, เป็นนามธรรม หรือแม้แต่เป็นสิ่งของวัตถุที่ไม่ใช่บุคคลก็มีอยู่อีกพวกหนึ่ง ซึ่งสอนให้เรารู้อะไรอย่าง แท้จริงยิ่งขึ้นทุกวัน ๆ มีความเจนจัดในสิ่งนั้นมากขึ้นทุกวัน จนรู้ถึงธรรมชาติ อันลึกซึ้งที่เรียกว่าพระธรรม, และมีพระธรรมเป็นยอดสุดของครู สำหรับที่จะ เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพโดยประการทั้งปวง.

ในที่สุดเราก็มาพิจารณาดูอีกครั้งหนึ่งว่า :เมื่อได้เข้าถึงธรรม บรรลุ ธรรม บรรลุสู่จรรยธรรมโดยแท้จริงอย่างเต็มเปี่ยมสมบูรณ์แล้ว มีธรรม หรือมีพระ- ธรรมเป็นครูแล้วก็ยังมีความที่นี้จะนึกต่อไปอีกว่า **ครูคนสุดท้ายที่ยังมีอยู่คือตัวเราเอง.**

ผู้ที่บรรลุธรรมถึงที่สุดแล้ว ย่อมมีลักษณะเป็นครูแก่ตัวเอง, และจะต้องเป็นผู้ที่รู้แจ้งแทงตลอดต่อธรรมนั้น ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างโดยประการทั้งปวง ; จึงจะ เป็นผู้ที่เราเรียกว่าเป็นครูต่อตนเองได้ ; หมายความว่าเราอยากจะทำอะไร อยากจะ เห็นอะไร อยากจะรู้จักอะไร ก็สามารถจะรู้ จะเห็น จะรู้จักได้ด้วยตนเอง. เดียวนี้ มีความสงสัยอะไรก็ถามตัวเองได้ ไม่ต้องไปถามใครที่ไหน, จะถามเรื่อง

ความทุกข์ ความดับทุกข์ หรือเหตุให้เกิดทุกข์ หรือทางให้ถึงความดับทุกข์ เรื่องมรรคผล นิพพานอะไร ๆ ก็ถามตัวเองได้, **ตัวเองอาจจะตอบได้ และได้ดีที่สุกว่าที่คนอื่นจะตอบให้**; เพราะฉะนั้นในที่สุด เมื่อบุคคลได้บรรลุถึงธรรมะอันสูงสุดแล้ว ก็กลายเป็นครูแก่ตัวเอง มีตัวเองเป็นครูอันสูงสุด ดังนี้.

แต่พิจารณาให้ดีแล้วก็จะเห็นได้ว่า **ตัวเองในที่นี้ นั่นก็คือธรรม หรือ พระธรรม** อีกนั่นเอง, เพราะว่าพระธรรมได้มีอยู่ในจิตใจอย่างสมบูรณ์ อะไร ๆ จึงมีครบถ้วนอยู่ในจิตใจ; เพราะฉะนั้นจึงอาจจะแสวงหา หรือจะถาม หรือจะซักไซ้อะไรได้จากจิตใจของตัวเอง โดยไม่บกพร่อง, โดยไม่ขาดตกบกพร่องแต่ประการใด ดังนี้. คนอย่างนี้เรียกว่า **คนที่เต็มเปี่ยมแล้ว** คือเป็นพระอรหันต์.

คำว่า**พระอรหันต์** หมายถึงบุคคลที่ไปจนถึงความเต็มเปี่ยมของความเป็นคน, เป็นไปจนถึงความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์, เป็นผู้ควรแก่คำว่ามนุษย์ ถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์ ก็เป็นครูแก่ตัวเองได้, แล้วก็เป็นผู้หนักต่อตัวเอง มีความเคารพต่อตัวเอง เป็นผู้หนักในพระธรรมที่มีอยู่ในลักษณะที่สมมติเรียกว่า “ตัวเราเอง” พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “*อตุตทิปา อตุตสธนา; ฐมมทิปา ฐมมสธนา ; เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นดวงประทีป, จงเป็นผู้มีตนเป็นสรณะ คือมีธรรมะเป็นดวงประทีป, มีธรรมะเป็นสรณะ*” ดังนี้. นี่เรียกว่าเรามีครูฐานีธรรมถึงที่สุด, มีบุคคลที่เป็นครูถึงที่สุด มีธรรมชาติที่เป็นครูถึงที่สุด ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับแล้ว ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนาเลย.

ในที่สุดนี้ขอให้ท่านทั้งหลายจงได้พิจารณาให้ดีว่า คำพูดเพียงคำเดียวว่า “ครู ๆ” นี้มีความสำคัญอย่างไร? ซึ่งจะทบทวนอีกครั้งหนึ่งโดยย่อ ๆ ว่า, **ครูที่เป็นบุคคลก็มี**, คือ บิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ ที่เราเรียกกันอยู่ทั่วไป.

ครูที่ไม่ใช่บุคคลก็มี เช่นสิ่งต่าง ๆ ที่แวดล้อมตัวเรา ก็สอนอะไร ๆ ให้เราฉลาดขึ้น, ชีวิตการงานก็สอนให้เราฉลาดขึ้น, ธรรมชาติที่มีกฎแห่งความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิด แก่ เจ็บ ตายเหล่านี้ก็สอนอะไร ๆ ให้เราฉลาดขึ้น, และเมื่อเรา **ได้บรรลุธรรม**เหล่านี้ ทุกอย่างทุกประการแล้ว **เราก็สามารถจะเป็นครู** แก่ทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งตัวเราเองด้วยได้ : คือได้รับผลสำเร็จที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองถึงที่สุดแล้ว, และยังสามารถที่จะช่วยผู้อื่นหรือสอนผู้อื่นได้สืบต่อไปอีก ; จึงเรียกว่า **“คนที่เต็มเปี่ยม”** แล้ว, เป็นมนุษย์ที่ได้สิ่งที่ดีที่สุด ไม่เสียทีที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา.

ก็ในโอกาสเช่นนี้ เราพร้อมกันมาประชุมที่นี่ เพื่อแสดงคารวะ คือความหนักต่อนุคคลผู้เป็นครูของเราคือท่านอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น, เราจะต้อง **นึกถึงให้ดี พิจารณา**ดูให้ดีกว่าท่านตั้งอยู่ในฐานะเป็นครูอย่างไร โดยตรงโดยอ้อม ก็จงนึกดูให้หมด, และแม้แต่เพียงท่านนั่งอยู่หนึ่ง ๆ ก็ยังจะเป็นครูที่ดีที่สุด, แม้ว่าท่านจะถูกบรรจุลงไว้ในพระเจดีย์แล้วท่านก็ยังต้องเป็นครูอีกต่อไปอย่าได้ประมาทเลย. จงได้ถวายเป็นความเคารพความเชื่อฟัง, ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูทุกเวทีต่อท่านทุกอย่างทุกประการ จนตลอดกาลปาวสาน, และจงมีความ **ระลึกนึกถึง**ความผูกพันอันนี้เป็นเครื่องห่วงน้าวจิตใจไว้ ไม่ให้ตกไปจากหนทางของครู คือให้เป็นไปแต่ในหนทางของสิ่งที่เรียกว่าธรรมหรือพระธรรมอันเป็นครู ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วย.

ในที่สุดนี้ก็จักได้อุทิศส่วนกุศลทุกอย่างทุกประการ ที่เราได้ประกอบได้กระทำขึ้น ตามความรู้สึกของเราที่รู้สึกว่าเป็นที่ถูกต้อง ถูกอรรถาธิบายของท่านอาจารย์, แล้วจึงน้อมระลึกส่วนกุศลทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องบูชาคุณของท่านอาจารย์ ให้สำเร็จประโยชน์โดยสมควรแก่คติวิสัย ทุก ๆ ประการในสัมปราภพเกิด.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

ทัศนคติเกี่ยวกับจริยศึกษา

ของ พุทธทาสภิกขุ

(สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชชัชวาล)

บันทึกเสนอตามความต้องการของคณะกรรมการ ผู้จัดการสัมมนาว่าด้วย
จริยศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ศาลาสันติธรรม ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๔
กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔

เรื่องจริยศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ ควรพิจารณา ดังนี้ :-

๑. การสอนการอบรมจริยศึกษา ไม่ควรยึดว่าจะยกเอาหลักธรรม
ของศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เพียงอย่างเดียว เพราะประเทศไทยมิได้ถือว่า ศาสนาใด
เป็นของชาติไทยแต่ศาสนาเดียว.

๒. คำว่า “จริยศึกษา” กับ “ศีลธรรม” ที่จริงความหมายในการอบรม
สั่งสอนก็เป็นอย่างเดียวกัน ซึ่งน่าจะพูดว่า “จริยธรรม” หรือ “ศีลธรรม” เพราะผู้ฟัง
เผลอ ๆ ทัวไปมักเข้าใจผิด เห็นไปว่า “จริยศึกษา” นั้นเป็นการเรียน หรือศึกษา
อย่างฟัง ๆ ไปอย่างเดียว ถ้าใช้คำว่า “จริยธรรม” ย่อมจะเน้นรวมทั้งการศึกษา
และ ประพฤติ ปฏิบัติด้วย ; แต่อย่างไรก็ดี แม้คำว่าจริยศึกษา ถ้าเข้าใจให้ถูกต้อง
การศึกษาจริยะควรต้องหมายถึง เรียนรู้ และให้ประพฤติ ปฏิบัติ ให้ถูกต้องด้วย.

๓. การศึกษาเรียนรู้ธรรมะ ควรต้องรู้เพื่อประพจน์ ปฏิบัติ ให้ปรากฏผล เป็นความสงบสุข สำหรับตนและผู้อื่นด้วย.

๔. คำว่า “ศึกษา” ที่ถูกต้อง จะต้องรวมความหมายถึงการปฏิบัติด้วย แต่ในการใช้คำนี้ในไทย ๆ เรา มักหมายเอาเพียงแค่ “เรียน” การศึกษาที่แท้จริงนั้น ต้องทำให้ได้ด้วย ; การทำให้ได้หมายถึงทำให้เกิดผล ในขณะที่ชีวิตเป็นอยู่ โดยปฏิบัติให้ได้.

แง่คิดในเรื่องการศึกษามักมีความไขว้กันอยู่ ตรงที่ไปเข้าใจว่า ศึกษาคือ เรียนเพียงอย่างเดียว ; เรื่องนี้จึงควรประกาศชี้แจงให้เข้าใจกันบ้างว่า “ศึกษาหมายความว่าเพียงไร”

๕. แผนการศึกษาชาติ ที่วางแผนให้มีจริยศึกษา ไม่ใช่แผนเฉพาะ พุทธบริษัท แต่เป็นแผนของชาติ ซึ่งเป็นแผนอันมุ่งเพื่อความเป็นอยู่อันเหมาะสม (secularity) ของฆราวาส.

๖. เรื่องศีลธรรม ธรรมจรรยา หรือ จริยธรรม หรือ morality นี้ ย่อมหมายถึง การจะทำอะไรก็ดี จักต้องนึกถึงการเมืองและสังคม ฉะนั้นในการสอน จริยธรรม จึงสมควรอ้างถึงธรรมะ ในศาสนาใดศาสนาหนึ่งก็ได้ ไม่จำต้องผูกขาด เฉพาะศาสนาใดศาสนาหนึ่ง, ไม่มีประเทศใดแห่งใดบังคับกันในเรื่องศาสนาเลย เพราะไม่เป็นการชอบที่จะทำเช่นนั้น เพราะเชื่อว่า จริยธรรม ย่อมมีจุดหมายปลายทาง ตรงกันทุกศาสนา.

๗. การวัดผลผู้เรียน ว่ามีจริยธรรมเพียงไรหรือไม่ มิใช่อยู่ที่ให้คะแนน รางวัล หรือ ประกาศนียบัตร แต่สำคัญอยู่ที่การแสดงออกของผู้นั้น ๆ ว่า ได้รู้จัก ผิดชอบชั่วดีเพียงไร ? ลดความเห็นแก่ตัวของแต่ละคนลงได้เพียงไร หรือไม่ ?

เรื่องธรรมกับชีวิตประจำวัน

การใช้ธรรมะสำหรับฝึกอบรมตนในชีวิตประจำวัน ควรต้องพิจารณาเลือกใช้ข้อธรรมะให้ถูกต้อง และการรู้จักใช้หลักการอบรมตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาก็ต้องรู้จักใช้ให้ถูกต้อง.

หลัก หรือ หัวใจ ของพุทธศาสนานั้น ผู้รู้สรุปไว้ต่าง ๆ กัน, แต่ถึงจะสรุปอย่างไร ความหมายก็มาลงเป็นจุดเดียวกัน ซึ่งถ้าจะสรุปให้สั้นที่สุด หลักปฏิบัติอบรมตนในพุทธศาสนาก็คือ :- “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น”.

หัวใจทั้งหมดของคำสอนในพุทธศาสนาอยู่ที่ “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น”

แม้ว่า ในบางครั้งมีผู้ยึดหลักคำสอนในพุทธศาสนาตามที่ พระอัสสชิ พระสาวกของพระพุทธเจ้าเคยกล่าวบ่อย ๆ ว่า : “เย ธมมา เหตุปฺป ภว เตสํ เหตุํ ตถาคโต, เตสฺสจ โย นิโรธो จ, เอวํวาทิ มหาสมโณ” ซึ่งกล่าวว่าจะอะไรเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ; คำสรุปก็ว่า : ธรรมใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตย่อมแสดงเหตุแห่งธรรมนั้น. แม้เช่นนี้ก็ดีเมื่อพิจารณาความมุ่งหมายของคำสอนนี้ลงไปให้ถึงจุด ก็จะไม่พ้นความยึดมั่นถือมั่นไปได้.

หลักสำคัญที่ควรอบรมตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเนื่อง ๆ ก็คือ : “สพเพ ธมมา นาลํ อภินิเวสาย” นี่ถือเป็นหลักถูกต้องของพระพุทธศาสนาพึงศึกษาให้รู้จักความจริงในพระพุทธรวณะนี้ ซึ่งหมายความว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”; เพราะความทุกข์ทั้งหมดย่อมมาจากความยึดมั่น, และไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอย่างไร นั่นก็คือ “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นว่าเป็นเรา เป็นของของเรา”

เรื่องการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรม

๑. การจะสอนด้วยคำอธิบายให้เขาเห็นชัด ให้เขาเชื่อถือ ไม่ฟังพูดอธิบายเพียงใช้ถ้อยคำของตนเอง แต่ต้องรวบรวมคำพูดของผู้อื่นที่ถูกต้อง ตลอดจนค้นคว้ายกพระพุทธรจนะ พระพุทธศาสนาสุภาสิตมาแสดงประกอบให้เห็นชัดด้วย.

๒. สิ่งที่เราควรชี้ให้เข้าใจกันก็คือ **ความเห็นแก่ตัว** ; ตัว คืออัตตา นี่ก็คือกิเลส, ความรู้สึกว่าเป็นตัว คืออัตตา ก็คือกิเลส. เด็ก ๆ ผู้เยาว์ที่ทำความเสื่อมเสีย ก็เนื่องมาจากความเห็นแก่ตัว เข้าแก่ตัวทั้งนั้น.

ความเห็นแก่ตัวนี้ จะอธิบายให้เข้าใจตามขั้นของบุคคล ตั้งแต่วัยเด็กเล็ก และสูงขึ้นโดยลำดับจนขนาดรู้จักพิจารณาธรรมขั้นสูง หรือจนขนาดบุคคลขั้นที่ไม่เห็นแก่ตัวสูงสุด ขนาดขั้นอรหนต์ หรือแม้ลดหลั่นจากอรหนต์ลงมา เป็นอริยบุคคลแต่ละขั้น ๆ ก็สามารถจะใช้ธรรมข้อไม่เห็นแก่ตัวนี้ได้.

ความเห็นแก่ตัวของบุคคลปุถุชนมีอยู่แต่ละคน ตามวัย เช่นเด็กเล็ก ๆ ก็เรียกร้องเอาอย่างใจ มีความจะกละจะเอาอะไรต้องให้ได้ตามใจ ไม่ได้้อย่างใจก็ขัดเคือง เด็กบางคนจะเกิดความริษยาน้อง ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้น.

บุคคลที่โตขึ้น ความเห็นแก่ตัวก็เติบโต เปลี่ยนรูป และเปลี่ยนแปลงไปตามวัยของผู้นั้น เป็นต้นว่า :- ทำสิ่งใด ๆ เอาเปรียบผู้อื่น ตนคิดว่าตนถูกคนเดียว คนอื่นผิดอยู่เสมอ ฯลฯ, เกิดความเห็นแก่ตัวหนาขึ้น ก็ยังทำตามความรู้สึกที่เห็นแก่ตัว. การก่อกรรมทำกิเลสанаประการนั้นก็คือ เห็นแก่ตัว. ใครก็ตาม มีความเห็นแก่ตัว เข้าแก่ตัวอยู่ ก็ย่อมยึดมั่นถือมั่นว่า นี่เป็นเรา นั่นเป็นของของเรา ; ความรู้สึกอย่างนี้มีอยู่ ย่อมชื่อว่าสังสมความทุกข์ไว้.

ความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงมีอยู่ หรือเกิดขึ้นแก่ผู้ใดนั้นก็เพราะมาจากความเห็นแก่ตัว, เห็นว่าเป็นตัว เห็นว่าเป็นตัวของเรา เห็นว่าเป็นของของเรา เห็นแก่ของของตัวอยู่เสมอ ซึ่งเรียกตามคำบาลีว่ามี “อหังการ” และ “มนังการ” อยู่เสมอ. ความทุกข์ก็มาจากความเห็นแก่ตัวนี้เอง ใครมีความเห็นแก่ตัวอยู่ ก็จะต้องมีความทุกข์อยู่ตราบเท่าที่เห็นแก่ตัวนั้น.

๓. เมื่อรู้ว่า ความทุกข์เกิดจากความเห็นแก่ตัวแล้วจะอบรมกันอย่างไร จะทำอย่างไร จึงจะแก้ไขได้? ข้อนี้จะต้องแก้ความเห็นแก่ตัวกันทุกคน ผู้สอนผู้แนะนำเรา ก็จะต้องทำไปอย่างไม่เห็นแก่ตัวและการสอนแนะนำผู้อื่น ก็ต้องมุ่งให้ขจัดความเห็นแก่ตัว.

ข้อนี้จะทำอย่างไร ? ก็ต้องทำอย่างที่ต้องเห็นแก่สิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัว. สิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัว จะเห็นอะไร? ก็คือเห็นแก่ธรรมะ และทำการใด ๆ ไปด้วยอำนาจของสติปัญญาที่เป็นธรรมะ อย่าทำไปด้วยอำนาจของความเห็นแก่ตัวหรืออำนาจกิเลส.

ถ้าหากว่า ยังคงอยากจะมีตัวอยู่ เพราะเหตุว่า ถ้ารู้สึกไม่มีตัว ดูเหมือนจะอ้างว้าง ไม่มีอะไรเกาะ ก็ให้เอาธรรมะนั้นแหละเป็นตัว อย่าเอากิเลสเป็นตัว.

การทำงานต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันนี้ พิจารณาให้ดีก็เห็นได้ชัดว่า : พวกหนึ่งเอากิเลสเป็นตัว ทำอะไร ๆ ก็ทำไปเพื่อตัว อันพอกพูนด้วยกิเลสนั้น, ส่วนอีกพวกหนึ่งเอาธรรมะเป็นตัว ทำสิ่งใด ๆ โดยไม่เห็นแก่ตัว แต่ทำเพื่อเห็นแก่ธรรมะ.

เชื่อว่า นักศึกษาก็ดี ผู้มีหน้าที่แนะนำสั่งสอนเขาก็ดี ผู้ประกอบการงานใด ๆ ก็ดี ควรทำตนเป็นผู้มีการศึกษา อย่าอยู่อย่างเป็นคนไม่มีการศึกษา ; ถ้า

ต้องการที่พึ่งอะไรสักอย่าง ก็อย่าพึ่งตัว คือกิเลส แต่ให้พึ่งธรรมะ ซึ่งธรรมะหมายถึงตัวก็ได้ ดังพระพุทธภาษิตว่า : “ถ้าจะมีตัวเป็นที่พึ่ง ก็ให้เอาธรรมะเป็นตัว”.

คำว่า “ตัว” นี้หมายได้สองอย่าง คือตัวกิเลส กับตัวของธรรมะ.

ที่ว่า “ไม่เห็นแก่ตัว” ในข้อแรกก็คือ อย่าเห็นแก่ตัวคือกิเลส ถ้าปฏิบัติธรรมได้ถึงขั้นสูงสุด ถึงขั้นเป็นอรหันต์ จะไม่มีตัว ทั้งตัวกิเลส และตัวธรรมะ ซึ่งเท่ากับไม่มีความยึดมั่นถือมั่นโดยสิ้นเชิง.

การจะฝึกฝนตนเป็นอรหันต์ ไม่เป็นเรื่องสูงสุดความสามารถ ย่อมมีหนทางปฏิบัติได้ คือ ต้องพยายามปฏิบัติไปตามลำดับ รู้จักตัวตามความเป็นจริง แล้วรู้จักปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากตัวเลว ๆ เลื่อนขึ้นเป็นตัวธรรมะ แล้วละตัวเลว ๆ ต่ำ ๆ ไปเสีย จนกระทั่งไม่ต้องมีตัวตามขั้นนั้น ๆ.

ธรรมะทุกหมวดเป็นเครื่องฝึกไม่เห็นแก่ตัว

จะยกตัวอย่าง แม้ธรรมหมวดปฎิจจสมุพบาท ก็ส่งเสริมข้อปฏิบัติไม่ให้เห็นแก่ตัว ธรรมในหมวดนี้ซึ่งได้แก่ความเกี่ยวข้องตามลำดับคือ :-

เพราะเหตุใด ชรา มรณะ โสกะ ปริเวททุกขโทมนัส อุปายาส จึงได้มี? พระพุทธเจ้าทรงคิดค้นด้วยพระปัญญาทราบได้ ดังนี้:-

เพราะชาตินี้เองมีอยู่ – ชรามรณะจึงได้มี - ชรามรณะมีเพราะชาติเป็นปัจจัย

” ภพ ” - ชาติ ” - ชาติมีเพราะภพ ”

” อุปาทาน ” - ภพ “ - ภพมีเพราะอุปาทาน ”

” ตัณหา ” - อุปาทาน ” - อุปาทานมีเพราะตัณหา ”

” เวทนา ” - ตัณหา ” - ตัณหามีเพราะมีเวทนา ”

“ ผัสสะ ” - เวทนา ” - เวทนามีเพราะผัสสะ ”

เพราะสพายตนะนี่เองมีอยู่ - ผัสสะ จึงได้มี - ผัสสะมีเพราะสพายตะเป็นปัจจัย

” นามรูป ” - สพายตะ ” - สพายตะมีเพราะนามรูป ”

” วิญญาณ ” - นามรูป ” - นามรูปมีเพราะวิญญาณ ”

” สังขาร ” - วิญญาณ ” - วิญญาณมีเพราะสังขาร ”

” อวิชชา ” - สังขาร ” - สังขารมีเพราะอวิชชา ”

การพิจารณาตามหลักปฏิจาสมุปาทังกล่าว เป็นการส่งเสริมข้อปฏิบัติ ไม่เห็นแก่ตัว คือให้รู้จักความจริงว่าอะไรเป็นอะไร เหตุใดจึงมีผลเป็นอย่างนั้น รู้ให้ทันตามความเป็นจริง ก็จะละความเห็นแก่ตัวลงได้เช่น :-

เมื่อมีความรู้สึกเกิดตอนที่เห็นได้ง่าย ได้แก่ผัสสะ, คือได้สัมผัสผัสสะถูกต้อง กับสิ่งใด ก็ทำความรู้สึกว่าเป็นผัสสะ อย่าให้ปรุงแต่งต่อไปเป็นเวทนา เช่น รักเกลียด ฯลฯ, ถ้าปรุงต่อ ๆ ไปอยู่เช่นนี้ ก็จะเกิดมีตัวขึ้น ความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของทุกคน ถ้าหยุดได้แค่ผัสสะ ก็นับว่าดีมากแล้ว ถ้าปล่อยให้ปรุงต่อไป จนถึงเวทนาแล้ว จะหยุดไม่ได้ จะต้องปรุงเลยต่อไปถึงตัณหา ; คราวนี้ตัวก็จะเกิดขึ้นไปได้โดยลำดับ.

“ตัว” นี้ ถ้ามีอุปาทานก็เกิดมี “ภพ” คือยึดว่า “ตัวเรามี” ; ภพนั้นเมื่อพัฒนาถึงที่สุด (develop) ก็จะเกิดชาติ ต่อไปนี้ทุกข์ก็ทับถม เป็นขรามรณะพร้อมสาขาของมัน คือ โสกปริเทวะทุกข์ โทมนัส อุปายาส; ทั้งนี้ก็เพราะอยากจะมีตัวเรา เพราะตัวเรามีอยู่ ทุกข์ก็ย่อมมีอยู่.

หลักปฏิจาสมุปาทันนี้แสดงให้เห็นว่า : “ตัวเราเกิดขึ้นมาได้อย่างไร?” ถ้าทำอย่างไรให้เป็นทางกลับกันได้ นั่นก็คือไม่ต้องมีตัวเรา.

เรื่องความดับทุกข์ส่วนบุคคลที่จะทำให้จิตใจสงบเย็นต้องรู้จักใช้ธรรมะอบรมตน ตามควรแก่โอกาสแก่ฐานะ และตามขั้นจิตใจของบุคคล และควรจะสั่งสอนกันมาเสียตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะแม่เด็ก ๆ จนผู้ใหญ่ ก็ล้วนมีทุกข์คือความเดือดร้อนกันทั้งนั้น.

การสอนเรื่องความดับทุกข์เดือดร้อนมิใช่เรื่องน่าเศร้า แต่เป็นเรื่องรู้จักความจริง จนยกพระพุทธรูปจนจะให้ทราบได้ว่าพระพุทธรูปองค์ใดจริง ๆ ดังนี้ :-

“ปุพฺเพ จาหํ ภิกฺขเว เอตฺรหิ จ ทุกฺขญฺเจว ปญฺญาเปมิ ทุกฺขสฺส จ นิโรธํ” แปลว่า ก่อนนี้ก็ดี เดียวนี้ก็ดี ฉันทำให้พวกเธอรู้ แต่เรื่องทุกข์ และความดับทุกข์เท่านั้น ; และทรงย้ำเสมอว่า “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา-
-สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”.

การศึกษาให้เข้าใจความจริงดังกล่าวนี้นี้ เรียกว่า สัจจธรรม ซึ่งนับว่าสูงกว่า ศีลธรรม และจริยธรรม.

การฝึกจิตใจและการประพฤติปฏิบัติให้ไม่ยึดมั่นถือมั่น และทำทุกประการเพื่อเห็นแก่ธรรมะ นี้แหละจะทำให้จิตใจสงบเย็น.

การศึกษาปฏิบัติธรรมสำหรับบุคคล ย่อมต้องลดสัจจธรรมลงมา แต่ก็ไม่ใช่หลัก “ไม่เห็นแก่ตัว” (unselfishness) จะเห็นได้ว่า ศีลธรรมก็ดี สัจจธรรมก็ดี หลักคำสอนเหล่านั้นเป็นหลักปฏิบัติรวมอยู่ที่เพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น อยู่นั่นเอง.

ปัญหาอาจมีว่า ถ้าไม่เห็นแก่ตัว ไม่มีตัว แล้วอะไรจะเป็นเหตุให้บุคคลทำงาน คนทั้งหลายถือหลักไม่มีตัวแล้ว มิคิดว่าไม่ต้องทำการงานอะไรกันหรืออย่างไร?

ขอตอบว่า **สิ่งที่ทำงานนั้นก็คือ สติปัญญา ไม่ใช่มีตัวทำ ก็ได้** การที่ทำงาน เพราะสติปัญญา ไม่ใช่ตัวนั้น สติปัญญามันทำของมันไปเอง.

อำนาจของสติปัญญานั้นจะกระทำงาน คือทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ด้วยการประกอบอาชีพอย่างถูกต้อง กับทำให้พ้นทุกข์เสียได้ **การทำให้พ้นทุกข์ก็คือการปฏิบัติธรรมะ** การกระทำทั้งสองอย่างดังกล่าว ย่อมกระทำได้ ด้วยการกระทำเอง คือ สติปัญญา. **ถ้าไม่กระทำด้วยสติปัญญา ก็หมายความว่า ทำไปด้วยกิเลสตัณหาชักนำ** การกระทำด้วยกิเลสตัณหาจะเป็นการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยสติปัญญาเลย และผลงานก็จะไม่สำเร็จไปตามอุดมคติ แต่เป็นการสำเร็จมาด้วยกิเลส ; แม้ขึ้นทำด้วยกิเลส ได้ผลประโยชน์มาเลี้ยวซีพ ก็ย่อมต้องอยู่อย่างมีความทุกข์. ถ้าทำด้วยสติปัญญา ผลที่ได้จะเป็นผลของการกระทำอันถูกต้อง เป็นความสำเร็จตามอุดมคติ จะไม่ประกอบด้วยทุกข์ ควรเตือนตนให้รู้ความจริงไว้เสมอ ดังนี้ว่า:-

- ทำใด ๆ ด้วยจิตวุ่น นั่นคือ ทำด้วยกิเลสตัณหา.
- ทำใด ๆ ด้วยจิตว่าง นั่นคือ ทำอย่างไม่มีกิเลสตัณหา.
- ถ้าทำด้วยจิตวุ่น งานจะกลายเป็นเรื่องสนุกเพลิดเพลิน.
- ถ้าทำด้วยจิตวุ่น งานนั้นจะกลายเป็นทุกข์ขาดสนุก.
- อย่าทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น ไม่ถือว่าทำเพื่อเห็นแก่ตัวจึงจะเป็นสุข
- การกระทำที่ว่างจากตัวตนถูกต้องแล้ว จึงจะทำได้ดี. แม้ตัวอย่างเช่นคิดเลข ก็จะต้องว่างจากตัวตนเสียก่อน การคิดเลขจึงจะทำได้สำเร็จได้ด้วยดี. หรือจะจัดดอกไม้ในแจกัน ก็ต้องทำด้วยว่างจากตัวตนแล้วจึงจะจัดได้สวย. ถ้าขณะจัด ทำไปด้วยจิตวุ่น คิดเห็นแต่แก่ตัว วุ่นคิดไปว่า กลัวจะจัดให้งามสู้เขาไม่ได้.

หรือจะทำไม่สวย ; วุ่นคิดยึดมั่นอยู่อย่างนี้ จะจัดให้ดีไม่ได้ แม้ทำสำเร็จไปด้วยจิตวุ่นอย่างนี้ ผลก็จะเป็นไปอย่างอุดมคติ. ถ้าทำด้วยจิตว่าง ผลจะสวยงามตามแบบของอุดมคติ.

การอบรมสั่งสอน ความไม่เห็นแก่ตัว ควรจะได้ฝึกอบรมตามลำดับ :

- สอนเด็กเล็ก ๆ ไม่ให้เห็นแก่ตัว เริ่มแต่อบรมไม่ให้ริษยานอง ไม่จะกละ ไม่ขี้โกรธ ไม่แก่งผู้อื่น ไม่ทำลายของ ฯลฯ

- สอนบุคคลที่โตขึ้น ก็ต้องพิจารณาให้เห็นความเห็นแก่ตัวของบุคคลวัยนั้น ๆ แล้วอบรมให้เขาเลิกละความเห็นแก่ตัว ในลักษณะนั้นเสียด้วยอุบายอันแยบคาย

การยกธรรมข้อใด หมวดใด มาอบรมสั่งสอน ก็ควรทำความเข้าใจให้แจ่มเสียก่อนว่า ธรรมนั้น ๆ ล้วนเป็นเครื่องฝึกทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งสิ้น เช่น :-

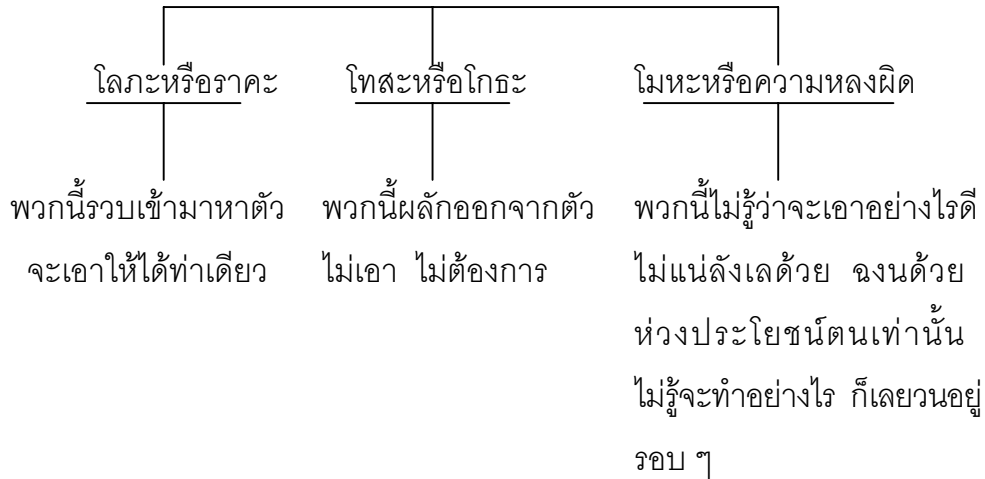
- ธรรม หมวด หิริ โอตตัปปะ คือ การสอนให้รู้จักละอาย และเกรงกลัวต่อการประพฤติชั่ว ; นี่ก็เป็นการสอนให้ไม่เห็นแก่ตัว และหิริโอตตัปปะนี้เป็นตัวศีลธรรมอันเป็นพื้นฐานที่เดียว รากฐานของศีลธรรม อันเป็นพื้นฐานที่สุด ก็อยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว.

จริยธรรมสากล ที่ต้องฝึกอบรมกันอยู่ทั่วไป ไม่ว่าจะอบรมด้วยข้อธรรมใด ก็มุ่งหมายเพื่อปิดเป้าความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น เช่นคนไม่ซื่อสัตย์ คนไม่กตัญญู นั้นก็เพราะไม่อยากจะเห็นใครดีกว่าตัว ไม่อยากเห็นความดีของผู้อื่น ฯลฯ. การอบรมจริยธรรมก็เพื่อเลิกละความประพฤติปฏิบัติที่เห็นแก่ตัวนั้น ๆ เสีย .

ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นเนื่องจากความเห็นแก่ตัวนั้นมีมาก เป็นต้นว่า คิดผิด คิดชั่ว ทำชั่วนานาประการ พุดผิด เหล่านี้ ล้วนเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัวทั้งสิ้น.

ใครมักทำความผิด เพราะเห็นแก่ตัวประการใดบ้าง น่าจะทำบัญชีไว้
ตรวจสอบตนเอง บัญชีความผิดนั้นก็เนื่องมาจากกิเลส ได้แก่ :-

กิเลสที่แสดงออกตามสาขาใหญ่ ๆ นั้นทั้งหมดก็ล้วนเป็นเรื่องของเห็นแก่ตัว
ทั้งสิ้น.

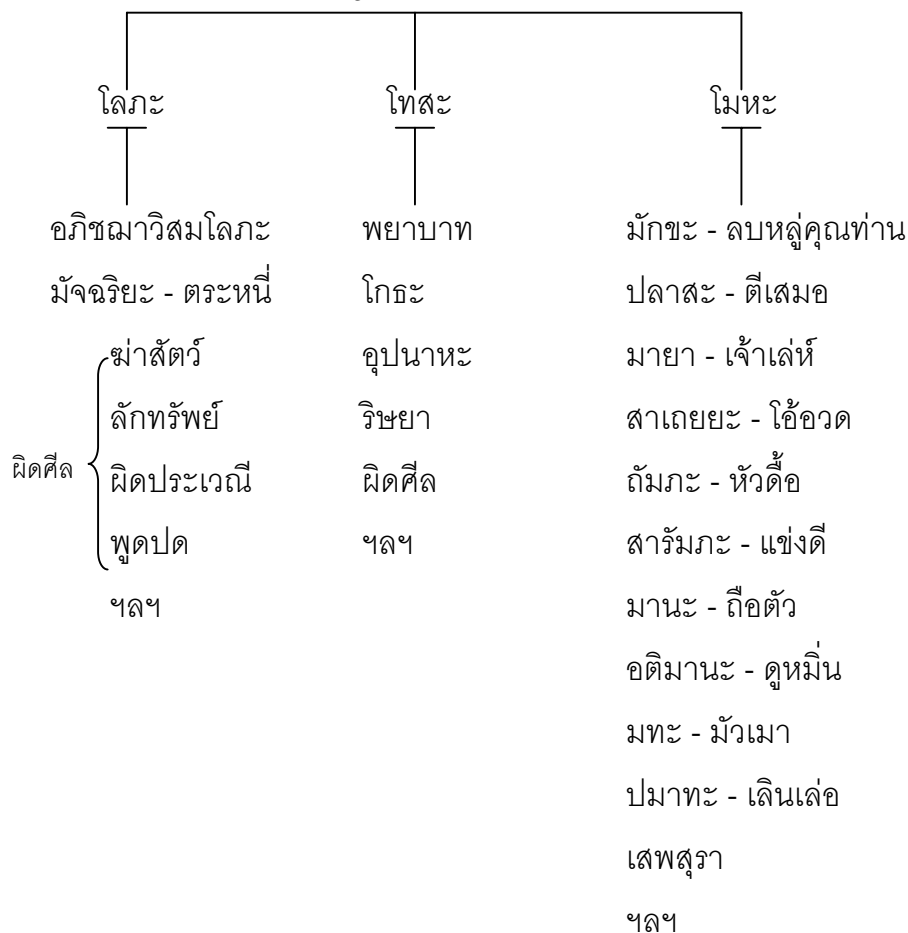
การฝึกขจัดไม่เห็นแก่ตัว จึงต้องรู้จักตัวกิเลสเหล่านั้น ๆ แล้วฝึกฝนอบรมไป
โดยลำดับ.

การฝึกขั้นต้น ๆ ต้องรู้จักเลือกใช้อบรมข้อต้น ๆ เช่น ขันติเป็นธรรมที่
ต้องใช้เริ่มต้น เมื่อประสบผัสสะใด ๆ ขันติจะมีลักษณะเป็นเหมือนปฐมพยาบาลเช่น :-

มีเสียงชมเชยสรรเสริญก็ดี หรือเสียงด่าว่าก็ดี ถ้าไม่มีขันติก็จะเกิดความ
รู้สึกเป็นภวตณหา และวิภวตณหา คืออยากให้เป็นอย่างนั้น หรือไม่อยากให้เป็น
อย่างนั้น แล้วจิตจะกำเริบอย่างอื่นต่อไปอีกถ้ามีขันติก็จะหยุดอยู่ได้เพียงผัสสะที่
ประสบนั้น มีขันติอยู่เสมอ ไม่ปล่อยยให้กิเลสกำเริบต่อไป ความพ้นทุกข์ก็จะมีได้ง่าย.

ผลการปฏิบัติขั้นสุดท้าย ก็คืออย่าให้มีทุกข์ได้เป็นถูกต้อง การจะไม่มีทุกข์ได้ ก็ต้องรู้จักหลักเหตุที่ก่อทุกข์ แล้วปฏิบัติจนเกิดความรู้สึก ไม่เห็นแก่ตัว จะทำการสิ่งใดก็ประกอบด้วยความเมตตา และสติปัญญา เช่นนี้จึงจะนับเป็นผลของการอบรมตนให้มีจริยธรรม.

ตัวอย่างบัญชีความผิดที่เกิดจากกิเลส

การเสริมสร้างจริยธรรมแก่วัยรุ่น
คำบรรยาย ของ พระราชชัยคีรี (พุทฺธทาสภิกขุ)
ในการประชุมสามัญคุรุสภา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๘
เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๐๘

ท่านประธาน และ ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย

อาตมาจะได้บรรยายตามหัวข้อที่กำหนดให้ คือ **เรื่องจริยธรรม** แต่จะขอขยายความออกไปให้ชัดหรือแคบเข้า, เพราะตามหัวข้อใหญ่ที่เป็นความมุ่งหมายของการประชุมคราวนี้ คือ **เรื่องการเสริมสร้างจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น**.

อาตมาอยากจะขอทำความเข้าใจว่า ข้อความที่จะบรรยายต่อไปนี้ ขอให้ถือเป็นเพียงความคิดเห็น ในฐานะที่อาตมาก็สนใจเรื่องนี้เป็นพิเศษ และนานมาแล้ว. ทั้งนี้ก็เพราะว่า รู้สึกว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ เป็นหน้าที่ของอาตมา หรือของภิกษุสงฆ์ทั่ว ๆ ไปด้วย. เพราะฉะนั้นอย่าได้หวังที่จะได้ฟังสิ่งที่เป็นหลักวิชาอะไรมาก ขอได้โปรดฟังในฐานะเป็นความคิดเห็น แต่เป็นความคิดเห็นที่อาตมาได้พยายามนึกคิด ศึกษา สังเกตมาเป็นเวลานาน พอที่จะนำมาแสดงให้เป็นประโยชน์ได้บ้าง. และอีกอย่างหนึ่ง ก็อยากจะขอบอกกล่าวเสียด้วยเลยว่า ขอให้ยกเว้นให้อาตมากล่าวได้ ในฐานะเป็นการกล่าวอย่างอิสระ หรือถ้าจะเรียกว่า เป็นฝ่ายแย้งหรือเป็นฝ่ายค้าน กับที่เขากล่าว ๆ กันอยู่บ้างก็ได้ ก็จะถูกกว่า หรือยิ่งกว่านั้น ก็ควรจะให้เห็นว่า ให้อาตมามีหน้าที่กล่าวในฐานะที่ **มองกันในแง่ที่คนอื่นไม่มอง**. หรือจะเลยไปถึงว่ามองกันในแง่ร้าย คือในแง่ Pessimistic ได้ยิ่งดี.

อาตมาจะได้กล่าวอย่างเป็นอิสระ เพื่อให้ที่ประชุมของเราได้ฟังครบถ้วน. ถ้ามีแต่กล่าวเหมือน ๆ กัน หรือกล่าว โดยมุ่งหมายทางแง่ดีและแง่สนับสนุนกันไปหมด ก็เชื่อว่าสิ่งที่ได้ยินได้ฟังนั้น ไม่สมบูรณ์แน่. นี่คือข้อที่จะบอกให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย กำหนดไว้เป็นข้อแรก.

ที่นี้อาตมาจะได้กล่าวถึงคำที่ใช้เป็นหัวข้อว่า **จริยธรรม**. อาตมา รู้สึกว่า เรายังลำบากกันมาก ในการใช้คำ ๆ นี้ คือเอาไปปนกันกับคำว่า **ศีลธรรม**. บางคราวเราควรคำนึงถึงจริยธรรม เราไปเรียกศีลธรรม, บางคราวเราคำนึงถึงศีลธรรม ไปเรียกจริยธรรม ดังนี้ เป็นต้น. ฉะนั้นอยากจะขอข้อความเข้าใจ หรือทำความเข้าใจกันในพวกเรา ที่เป็นผู้สนใจในเรื่องนี้ด้วยกันว่า ถ้าอย่างใดเราจะให้คำว่า ศีลธรรมนี้ ตรงกับคำว่า Moral หรือ Morality. และให้คำว่า จริยธรรมนั้น ตรงกับคำว่า อธิศีล Ethics. เพราะว่าถ้าเราไปดูตำราบรรดาทั่วไป เขาระบุไว้ชัดว่า Ethics นั้น คือ Philosophy ของ Morality. ที่นี้ตัว Morality กับตัว Philosophy ของ Morality นั้นไม่ใช่สิ่งเดียวกัน เราเอาคำว่า Ethics นี้มาเป็นคำที่เราถึงถึงจริยธรรม และคำว่า Morality มาเป็นศีลธรรม จะง่ายขึ้น และจะแยกกันได้ดี. คำว่า Ethics หรือจริยธรรมนี้มันตรงกัน ตรงที่ว่า คิดดูให้ดี ถ้าเรารู้ภาษาบาลี เท่าที่เราเรียนกันมาแล้วนี้ ก็พอจะเห็นได้ว่า **จริย** นี้ แปลว่า **ควรประพฤติ** หรือ **พึงประพฤติ** ซึ่งไม่ได้หมายความว่าประพฤติแล้ว มันข้างตรงกับคำว่า Philosophy ซึ่ง **เป็นแต่เรื่องคิดเรื่องฝัน**.

ส่วนคำว่าศีลธรรมนั้น ต้องไปหมายถึง **เรื่องที่กำลังประพฤติอยู่ หรือ ประพฤติแล้ว** เฉลียวไปตรงกับคำว่าศีลธรรม. **ศีล** นี้ ภาษาบาลีแปลว่า **อยู่ตามปกติ** เป็นอยู่ตามปกติ หรือซึ่งเป็นอยู่ตามปกติ คือหมายความว่า ประพฤติอยู่หรือประพฤติแล้ว. ถ้าเอาศัพท์คำเดียวกัน ก็ควรจะเป็น

จารัตถธรรมหรือจาริต ซึ่งแปลว่าสิ่งที่ซึ่งประพฤติแล้ว. จริยธรรมนั้นแปลว่า เป็นสิ่งที่พึงประพฤติ จะต้องประพฤติ ต้องเถียงต้องถกกันอีกมาก ส่วนศีลธรรม เอาที่กำลังประพฤติอยู่. นี่แหละโดยตัวหนังสือก็อ่านวยให้อย่างนี้อยู่แล้ว และโดยความหมายนั้นก็หมายความว่าจริยธรรม หรือ Ethics นั้น อยู่ในรูป ของปรัชญา ที่ต้องคิดต่องนี้ บางทีก็เลยเตลิดเปิดเปิงไปเป็นเรื่องที่ไม่เคย ปฏิบัติเลยก็มี : เป็นเรื่องทฤษฎีล่วนไปเลย. ส่วนเรื่องศีลธรรม หรือ Morality นี้ ต้องทำอยู่จริง ๆ เป็นปัญหาเฉพาะหน้า.

ถ้าเราจะถามกันขึ้นว่า พระพุทธเจ้าเป็นนักจริยธรรมหรือนักศีลธรรม ; ตามหลักเกณฑ์อันนี้จะต้องถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นนักศีลธรรม ไม่ใช่จริยธรรม. พูดกันตรง ๆ พระพุทธเจ้าท่านเกลียด Philosophy อย่างยิ่ง คือเรื่องที่พูด กันแต่ทางหลักทฤษฎีหลักวิชานี้ ท่านหัวเราะเยาะ ดูเป็นเรื่องรุ่มร่าม ท่านจึงเป็น นักศีลธรรม คือว่า กล่าวถึงแต่ที่อาจจะปฏิบัติได้ทันที รับผิดชอบในปัญหาเฉพาะ หน้า และความจริงมันก็เป็นอย่างนั้น ; เพราะเราก็เห็นกันอยู่ว่า เรื่องที่จะ ประพฤติเพื่อละความชั่วทำความดีนี้ มันไม่ยากอยู่ตรงที่เราไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร มากนัก แต่ยากที่เราจะบังคับให้ตัวเราประพฤติให้เป็นอย่างนั้นมันไม่ค่อยจะ ได้ นี่เป็นข้อยาก ; ฉะนั้น ถ้าจะถามว่าพระพุทธเจ้าเป็นอะไร ก็จะต้อง ตอบว่าเป็น Morality มากกว่า Ethicist คือว่า ท่านเป็นนักศีลธรรม มากกว่านักจริยธรรม. ในประเทศไทยเรายังใช้คำสองคำนี้กำกวมกันอยู่ใน บทที่เขียนที่พูด. ถ้าอย่างไรเราเอาไปช่วยคิดกันดูว่า เราจะยุติกันอย่างไร เสียทีจะดีไหม คือว่าถ้าเป็นจริยธรรมก็เล็งถึง Ethics และศีลธรรมก็ เล็งถึง Morality.

ที่นี้เรามาถึงข้อที่ เราจะพูดกันในวันนี้ คือ ใน หัวข้อที่ว่า **การ เสริมจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่นนี้** กำกวมหรือเปล่า เล็งถึง Ethics หรือว่า เล็งถึง Morality. อาตมาอยากจะถือว่า วันนี้เรามาเล็งกันถึงศีลธรรมหรือ

Morality มากกว่า Ethics. อาจจะเข้าใจเกินไปอย่างที่เรียกกันว่า กว้างจะสูงงาก็ไหม้ อะไรเหล่านี้ ถ้าเราพูดกันในแง่ทฤษฎี หรือปรัชญา หรือตรรกวิทยา หรืออะไรทำนองนี้. ฉะนั้นอาตมาจึงกล่าวถึงจริยธรรมในหัวข้อที่หมายถึงศีลธรรมมากกว่า คือหมายถึง Morality มากกว่า Ethics.

ที่นี้ปัญหาก็มีต่อไปอีกว่า คำว่า ศีลธรรมนี้กว้างมาก ที่นี้เราจำกัดความแคบเข้ามาถึงศีลธรรมที่เกี่ยวกับเด็กวัยรุ่นโดยเฉพาะ. **เด็กวัยรุ่นโดยเฉพาะคือปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหา ribad ของเรา** ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมในที่นี้ เราก็ตัดเฉพาะเด็กวัยรุ่น. สำหรับหัวข้อบรรยายนี้อาตมาจะกล่าวไปตามที่สะดวก ซึ่งจะให้หัวข้อว่า

ข้อที่ ๑ โรคของเด็กวัยรุ่น คำว่าโรคนี้หมายถึงสิ่งที่เราไม่พึงปรารถนา

ข้อที่ ๒ สมุฏฐานของโรค

ข้อที่ ๓ หมอ หรือผู้วิจัย หรือผู้รักษาโรคนั้น

ข้อที่ ๔ อานาจการใช้ยา หรือ Motive ต่าง ๆ ที่จะให้เด็กนั้นกินยา

ข้อที่ ๕ ยาที่ใช้รักษาโรค

ข้อที่ ๖ ภาวะที่เรียกว่าไม่มีโรค นั้นเราจะเอาอย่างไรกันแน่

ข้อที่ ๗ สรุปเค้าโครง เหล่านี้พอเป็นเครื่องจดจำได้ง่าย

แม้จากหัวข้อเหล่านี้ ก็เห็นได้ว่าอาตมาเอาตามชอบใจ ไม่ใช่ถือตามหลักทั่วไปที่เขาถือกันนั้น. เช่นจะกล่าวถึงภาวะที่ไม่มีโรค ที่จะเอาอย่างไรกันแน่ นี่ก็ไปกล่าวในตอนสุดท้าย เป็นต้น ; แต่ขอให้ลองติดตามฟังกันดู จะรู้สึกว่าการฟังยากหรือฟังง่ายได้ด้วยตัวเอง.

๑. โรคของเด็กวัยรุ่น

สำหรับ ปัญหาที่ ๑ คือ **โรคของเด็กวัยรุ่น** นี้ อาตมาใช้คำว่า โรค เพราะว่าเป็นคำที่เคยใช้ในพระคัมภีร์ในภาษาบาลี ในเมื่อถึงถึงอาการ หรือภาวะอย่างนี้โดยเรียกว่า **โรคทางจิต** หรือ**โรคทางกิเลส** หรือ**โรคทางวิญญาน** แล้วแต่จะเรียก. ภาวะที่คนถูกกิเลสครอบงำ แล้วกระทำไปในลักษณะที่ไม่น่าดู ไม่น่าปรารถนา นี้เรียกว่าโรค มีใช้อยู่ในภาษาบาลี เพราะฉะนั้นเราจึงได้คำว่าโรคนี้มีความหมายเป็น ๓ ชนิดเป็นอย่างน้อย คือ **โรคทางร่างกาย** โดยตรง นี่ไม่ต้องพูดถึง ; และ**โรคทางจิต** ส่วนที่เนื่องกันอยู่กับกายนับตั้งแต่ประสาทเป็นต้นไป นี้เราไม่ต้องพูดถึง ; แต่ยังมีโรคที่สาม คือโรคทางวิญญานล้วน ๆ ได้แก่ทางจิตที่ไม่เกี่ยวกับกายล้วน ๆ ; คือทางสติปัญญาความคิดเห็นหรืออะไรทำนองนี้. สำหรับ โรคทางกายกับโรคทางจิตโดยตรงนั้นขอแยกเป็นอีกเรื่องหนึ่ง มีโรงพยาบาลมีอะไรเป็นเจ้าหน้าที่พร้อมแล้ว ; ส่วนโรคทางวิญญานนี้ ก็คือโรคทางศีลธรรม หรือโรคทางจริยธรรมนี้เอง แล้วแต่จะเรียก. ถ้าจะนิยามความหมายของคำ ๆ นี้ ก็คือว่า **ภาวะที่กิเลสครอบงำจิต จนตั้งจิตไว้ผิด แล้วมีการกระทำไปตามใจตัวเอง**; อย่างนี้ทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็นกิเลสชนิดไหนก็มีลักษณะอย่างนี้ทั้งนั้น. แม้โรคที่เกิดแก่เด็กวัยรุ่นของเรา ก็กำลังเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น คือมีกิเลสครอบงำจิตจนตั้งจิตไว้ผิด และมีการกระทำไปตามใจตัวเอง ; เพราะฉะนั้นจึงถือได้ว่า **เรากำลังถือว่า เด็กวัยรุ่นของเรากำลังเป็นโรคทางจริยธรรม หรือทางศีลธรรม.**

ยังมีข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับอาการของโรค เราอาจจะใช้คำกำกวมหรือกว้างเกินไปก็ได้ ในเมื่อพูดว่า “เด็กวัยรุ่น” เฉย ๆ เพราะคำว่าเด็กวัยรุ่นนี้มีหลายระดับ หลายประเภท. ขอให้นึกถึงเรื่องนี้ให้มาก อย่าได้วิจัยอย่างคลุมเครืออย่างกว้าง ๆ เป็นเรื่องเดียว : ขอให้แยกเด็กวัยรุ่นที่กำลังเป็นโรคนี้

อย่างน้อยก็ให้มีอยู่ ๓ ระดับ. มันเป็นการต่างกันมากในส่วนข้อเท็จจริงที่ปลีกย่อย ; แม้ว่ามันจะเหมือนกันหมดในเป็นส่วนใหญ่. ในส่วนใหญ่นั้นเราไปเล็งกันว่า ศีลธรรมของเด็กวัยรุ่นไม่ดีขึ้นตามการศึกษาของ โลกก้าวหน้าไป. นี่เหมือนกันหมด ไม่ว่าเด็กวัยไหน ประเภทไหน ระดับไหน ; หรือว่าศีลธรรมของเด็กวัยรุ่นยิ่งเลวลงไปกว่าระดับของการศึกษาของโลกที่ก้าวหน้า. ดังนั้นก็ตามนี้ขอให้มองในข้อเท็จจริงที่รวม ๆ กันอย่างเดียวก่อนอย่างนี้ : เดียวนี้เรายอมรับว่าในทางฟิสิกส์ เราารู้สึกว่าเด็ก ๆ ของเราเกิดมานี้สวยมาก รูปร่างหน้าตาแจ่มใสแข็งแรงของดงามมากกว่าเมื่อยี่สิบสามสิบสี่สิบปีมาแล้ว. นี่เป็นข้อเท็จจริงที่ใคร ๆ ก็จะได้สังเกตเห็น. นี่เป็นปัญหาอีกทางหนึ่งทางจิตวิทยาหรือทางชีววิทยาอะไรก็ตาม ; แต่เราดูแล้วก็จะเห็นว่า การที่เด็ก ๆ ของเราเกิดมาสวยขึ้น มาแต่ในท้องมากขึ้นนี้ มันไม่ได้หมายความว่า ทางจิตใจของเกิดขึ้นด้วย : เรากลับไปพบว่าพอเด็ก ๆ ของเราโตขึ้นมา โตขึ้นมา ทางวิชาหรือทางปัญญา. นี่มันสูงขึ้น, แต่ทางจริยธรรมไม่เป็นอย่างนั้น มันกลับจะลดลง. นี่ลองเขียนเป็นกราฟดูว่ามันจะเป็นอย่างไรตามอายุที่เพิ่มขึ้น : เด็กอายุมากขึ้น เลขดรรชนีทางวิชาทางปัญญาพุ่งขึ้นไปในทางสูง แต่เลขดรรชนี ในทางศีลธรรมกลับพุ่งกลับในทางตรงกันข้าม ลงไปในทางต่ำ ; นี่ เป็นข้อเท็จจริง รวม ๆ ทั่วไป.

แต่การที่เราจะใช้ข้อเท็จจริงอย่างเดียวนี้อธิบายปัญหาแก่เด็กทุกระดับนี้ดูจะไม่ได้ เพราะจะต้องแยกเด็ก ๆ ที่กำลังมีปัญหานี้แหละ ตามความเป็นโรคของเด็ก อย่างน้อยสัก ๓ ระดับดังที่กล่าวนั้น. เช่นว่าระดับแรกเราเล็งถึงต่ำสุด คือถึงขนาดเป็น**อันธพาล** ตามที่เรามีศัพท์เรียกกันทุกวันนี้ว่า**อันธพาล** ; ที่รองลงไปเป็นระดับที่สองก็เรียกว่า ขนาดที่ว่า **อาจจะเป็นคนอันธพาลในอนาคต** คือมีเค้าเงื่อนว่าจะเดินผิดทาง. ส่วนในระดับที่สามนั้นเราเอาแต่เพียงว่าเขา**ยังไม่ปลอดภัยในทางจิตในทางวิญญาณ** : ไม่ถึง

ขนาดเป็นอันธพาล หรือจะเป็นอันธพาล แต่ว่าจะเป็นผู้ที่มีทุกข์ทรมานในทางจิต ในทางวิญญาณโดยส่วนตัวเขาเอง เช่น เขาร้องไห้เก่ง เอาแต่ใจตัวเองเก่ง กระทั่งโรคประสาทต่างๆ กระทั่งฆ่าตัวตายไปต่างๆ ในที่สุด อย่างนี้เรียกว่า โรคทางวิญญาณด้วยเหมือนกัน ; แต่ไม่ใช่ขนาดที่เป็นอันธพาล.

เด็กขนาดที่เป็นอันธพาลนั้น ครูบาอาจารย์ควรจะตั้งข้อสังเกตว่า มีมากไม่น้อย แต่ไม่ค่อยมาเกี่ยวข้องกับวงการของครูบาอาจารย์. ส่วนอาตมา กลับเห็นว่าประเภทนี้น่าวิตกอย่างยิ่ง อันตรายอย่างยิ่ง. อาตมาขอเวลา ยกตัวอย่างสักเล็กน้อยว่า เด็กขนาดวัยรุ่นนี้ เป็นลูกจ้างคนจีน ไปทาสีที่วัด; เขาทำอย่างที่เราเรียกว่าใช้ไม่ได้ มีจิตใจที่ไม่เป็นปกติ พอเราทักท้วงเขาเรื่องทาสี ไม่ทำตามวิธีของสีชนิดนั้น เขาก็โกรธ แต่เขาไม่โกรธอย่างเดียว เขาประชด หรือเขาแกล้งกระทำให้มันผิดวิธียิ่งขึ้นไปอีก ; พูดอะไรไม่ค่อยได้ยิน จมจางๆ อยู่ในคอ ซึ่งเรารู้ได้ว่าเป็นคำหยาบ ; และแม้การพูดจาของเขา ในระหว่างทำงาน กับเพื่อนของเขา นี่ ล้วนแต่ตะโกนกันด้วยคำหยาบ จนเรารู้สึกเศร้าว่า สิ่งสวยงามของเรานี้ ทำไมถูกสร้างโดยคนที่พูดหยาบ และมีความประพฤติที่เราไม่เคยเห็น มาก่อน; ในวัดของเราไม่เคยมีใครขว้างปาผลหมากรากไม้; เพิ่งจะมีคราวนี้. ผลที่สุดวัดรุ่นสองคนนี้ ก็ถูกนายจ้างของเขาส่งกลับ. เราพิจารณาดูเถอะว่า การทำเช่นนั้น เขาเองไม่ได้รับประโยชน์อะไร, เราก็พลอยเสียประโยชน์, นายจ้างของเราก็พลอยเสียประโยชน์; เพราะว่าแทนที่นายจ้างของเขาจะได้ทำงาน มากออกไปอีก เรากลับตัดงานลงไปอีกมาก ไม่ให้เขาทำ. นี่เรียกว่า นายจ้างของเขาเสียประโยชน์ เราก็เสียประโยชน์ เจ้าตัววัยรุ่นเองก็เสียประโยชน์. นี่เรียกว่าเป็นปัญหาด่วน เป็นปัญหาเฉพาะหน้า. มันคงจะมีทั่วไปไม่เฉพาะ แต่รายนี้ ที่เอามาเป็นตัวอย่าง. ขอได้โปรดคิดว่า วัยรุ่นของเรามีระดับ อย่างนี้อยู่ระดับหนึ่ง. ส่วนระดับที่จะเป็นคนคดโกง ในอนาคตนั้น มันยังเสี่ยงอยู่,

ค. ๑๑

ยังไม่แน่. ถึงแม้ว่าในระดับที่สาม ที่จะร้องให้เก่ง จะเป็นโรคเส้นประสาท ในที่สุดจะฆ่าตัวตายได้ง่าย ๆ นี่เราก็เป็นห่วงเหมือนกัน; ฉะนั้น ขอให้ครูบา อาจารย์นึกถึงเด็กวัยรุ่น **อย่างน้อยเป็นสามระดับ** ดังที่กล่าวมาแล้ว; ขออย่าได้ ใช้กฎเกณฑ์อะไร ๆ เหมือน ๆ กันไปหมด มันดูน่าขัน และเป็นความเขลา.

เราลองคิดดู ก็จะได้เห็นว่าโลกเราทั้งโลก เดียวนี้มีหลักเกณฑ์อะไรที่ น่ากลัวอยู่หลายอย่าง เช่นกฎหมายออกไว้อย่างไร สำหรับประเทศไหนก็ตาม ก็ใช้สำหรับคนทุกระดับ; อย่างนี้มันถูกหรือไม่ถูก ลองคิดดู : กฎหมายที่ดีเกินไป นั้น กลับจะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง คือเย็นเยื่อในการที่จะใช้กฎหมาย กว่าจะ ได้ทำอะไรลงไป แม้แก่คนที่คนทั้งบ้านทั้งเมืองก็เห็นว่าไม่ไหวแล้ว. นี่คือนิยาม กฎหมาย **ดีเกินไป** กฎหมายฉบับเดียวใช้กับคนทุกระดับ. อาตมาเชื่อว่ามัน ผิดกับหลักของพระพุทธเจ้า : พระพุทธเจ้าท่านตรัสยืนยันเองว่า ท่านใช้อุบาย หยาบแก่คนหยาบ; ท่านใช้อุบายปราณีตแก่คนปราณีต; แล้วท่านก็ฆ่าคนที่ ควรฆ่าเสียเลย อย่างนี้เป็นต้น. นี่สรุปว่ามนุษย์เราในโลกนี้เวลานี้ มี อะไรประหลาดๆ ซึ่งเข้าใจไม่ได้ และก็ทำให้ปัญหาในโลกนี้มันมากขึ้นๆ จน มนุษย์แก้ไขไม่ไหว เพราะว่ามี ความเขลาในอะไรหลายๆ อย่าง อยู่เป็นธรรมดา.

ที่นี้ก็มาถึงเด็กของเรา ก็พลอยมีอาการอย่างเดียวกันกับที่ว่านี้ คือว่า กฎหรือระเบียบต่าง ๆ ที่มันไม่ได้จัดให้ถูกกับระดับ นี่ก็เป็นผลร้ายอยู่แล้ว ; นอกนั้น เด็ก ๆ ของเราก็กำลังเดินไปในทางที่จะเป็นปัญหายุ่งยากมากขึ้น **เพราะสิ่งแวดล้อม**. คิดดูว่าเด็กๆ ของเราเดี๋ยวนี้ จะแกงไบมะขามอ่อนกิน ก็ไม่เป็น เพราะว่าไม่มีในตำรากับข้าวชั้นดีของคนสมัยนี้เป็นต้น เขาทะเลาะทะเลาะ ไปในทางอื่น ; แต่แล้วอย่าลืมว่าการที่ทะเลาะทะเลาะ ในเรื่องกินเรื่องอยู่นี้แหละ เป็นปัญหาอันร้ายกาจอันหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความเสื่อมทรามในทางจิตใจ. เรา ควรจะนึกถึงปัญหาในเรื่องเด็กทะเลาะทะเลาะ ในเรื่องการกินอยู่นี้ ให้มากด้วย.

อาตมาจะยกตัวอย่างสั้นๆ สักเรื่องหนึ่งว่า เมื่อคราวหนึ่งไปติดต่อนหาแท่นพิมพ์ที่จะใช้พิมพ์หนังสือ ไปพบที่ร้านเอเยนต์ แท่นพิมพ์จากประเทศจีน ซึ่งมีราคาถูกมาก ทั้งๆ ที่คุณสมบัติมันก็ไม่ต่างกันนัก ก็เลยถามเป็นทำนองเย้า ๆ เอเยนต์ที่ขายว่า ทำไมมันขายถูกนัก มันคงจะใช้อะไรอะไรไม่ได้กระมัง. แต่เขารู้ว่าเรารู้ เขาตอบอย่างที่น่าหัวว่า คนจีนนั้นนอนกับพื้น แล้วกินหัวผักกาด ส่วนฝรั่งนั้นต้องนอนเตียง แล้วกินหมูกินไก่ ฉะนั้น จึงทำแท่นพิมพ์ขายให้ในราคาเท่ากันไม่ได้ ในเมื่อคุณสมบัติเท่ากัน. นี่ลองคิดดูเรื่องอย่างนี้ว่า เป็นปัญหาสำคัญมากน้อยอย่างไรที่เกี่ยวกับการกินอยู่. เราเคยได้ยินได้ฟังเพื่อนคนญี่ปุ่นเล่าให้ฟังถึงขนาดว่า นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นบางคน ก็มาจากเด็กขายเต้าฮวย แล้วเป็นเด็กขายหนังสือพิมพ์ แล้วก็ขึ้นหนังสือพิมพ์; เพราะว่าเขาผ่านการกินอยู่อย่างต่ำๆ ขนาดคนชั้นอธิบดี ในครอบครัวนั้น ก็ยังกินอาหารด้วยหัวผักกาดเช่นนี้เป็นต้น ฉะนั้น จึงมีความนึกคิดไปคนละอย่างกับคนที่เป็นอย่างกันตรงกันข้าม บางทีจะเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ ที่เราเห็นประชาธิปไตยของญี่ปุ่นนั้นไม่ลุ่มๆ ดอนๆ ไม่ต้องใช้กำลังทหาร ไม่ต้องใช้อะไรทำนองนี้ก็ได้; เพราะว่ายึดหลักที่ใกล้ชิดธรรมชาติมากกว่า.

เดี๋ยวนี้เรากำลังมองเห็นว่า เด็ก ๆ ของเรากำลังทะเยอทะยาน มุ่งมาดเร็วเกินไปในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งเป็นปัญหา หรือ เป็นปัจจัยอันหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่ทำให้เขาไม่สำรวจระวังในเรื่องศีลธรรม. ถ้าหากว่ายังมีความทะเยอทะยานมากในเรื่องนี้ ก็ยังเห็นแก่ได้ เห็นแก่เงิน เห็นแก่ความสนุกสนาน ที่จะได้จากเงิน ไม่ค่อยคำนึงถึงศีลธรรม เดียวนี้มีพูดกันว่าเด็ก ๆ ที่จะเข้าเรียน จะต้องเสียค่าอะไรๆ ที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบมาก; เด็กๆ บางคนถึงกับน้ำตาไหล พ่อแม่ก็น้ำตาไหล; นี่ก็เป็นมูลเหตุอันหนึ่งเหมือนกัน ที่จะทำให้เด็กของเราเสียหายยับยั้งไปหมด ในทางจิตใจ. เขาคงจะคิดขนาดที่เรียกว่า “ลั่นแค้น”

ก็ได้ คือว่าเขาเรียนสำเร็จโตขึ้นเมื่อไหร่ เขาจะแก้ตัวในทางนี้ให้มากยิ่งขึ้นอีก เพราะเขาต้องเสียเงิน อย่างน้ำตาไหล จึงจะเข้าเรียนในที่แห่งหนึ่ง แห่งใด ได้อย่างนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้นเราจะต้องช่วยกันสอดส่องให้กว้างขวาง ที่เกี่ยวกับโรคของเด็ก หรือ สมุฏฐานแห่งโรคของเด็ก ให้ทั่วถึงในข้อเท็จจริงต่าง ๆ. ทั้งหมดนี้เรียกว่า **อาการโรคของเด็กวัยรุ่น เท้าที่เป็นอยู่จริง.**

๒. สมุฏฐานของโรค

ที่นี่ อาตมาอยากจะกล่าวถึงข้อที่สอง ที่เรียกว่า **สมุฏฐานของโรค.** สมุฏฐานของโรคเด็กวัยรุ่น. ส่วนใหญ่เราควรฟังไปถึงข้อที่ว่า เขาลืมตาขึ้นมาในโลกนี้ ในท่ามกลางแห่งสิ่งที่ยั่ววน ให้เขาเหยียบย่ำศีลธรรม. เขาลืมตามาในโลกนี้ ในท่ามกลางสิ่งยั่ววนมากมาย เช่นว่าในโลกนี้เต็มไปด้วยสิ่งที่เป็นเสน่ห์หรือวัตถุนิยม คือ ความสุขสนุกสนาน เริงดีอรรอย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ไม่มีที่สิ้นสุด, ไม่มีทางที่จะสิ้นสุด ; มองๆ ก็ไม่มีที่สิ้นสุด; มีแต่มากยิ่งขึ้น. นี้เรียกว่า เสน่ห์ของวัตถุนิยมในโลกเต็มทั่วไปหมด. เด็กลืมตาขึ้นมา ก็ถูกมอมให้มึนเมาด้วยเสน่ห์เหล่านั้นเสียแล้ว. เสียงที่สมัยก่อนเขาพูดกระซิบกันแต่ในที่ลับ เดียวนี้เสียงชนิดนั้น มาดังก้องอยู่ในวิทยุกระจายเสียง ทั้งวันทั้งคืน. นี่เป็นข้อเท็จจริงอย่างไร ก็ขอให้ลองตั้งใจฟังสังเกต อุดสาหกรรมฟัง ว่าคำที่โสภกะโศก ไม่ควรจะพูดในที่สาธารณะ นี่มีอยู่ในบทเพลงสมัยใหม่; เป็นเพลงเกี่ยวกับเพศ และ เพลงเกี่ยวกับอะไรต่าง ๆ นี้ ซึ่งคำพูดทำนองนั้น จะพูดในที่แจ้งได้ก็แต่หญิงโสเภณี หรือว่าหญิงชั้นเลวที่สุด คนธรรมดา ถือเป็นเรื่องที่ไม่พูด หรือพูดในที่ลับ ในที่กระซิบ แต่เดี๋ยวนี้มันกลายเป็นว่า **ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา** จะมีเสียงเหล่านี้. ขอให้สังเกตเอาเอง อาตมาจะไม่กล่าวโดยละเอียด. อีกทางหนึ่ง ก็คือภาพต่าง ๆ ที่สมัยก่อนจะเห็นได้เฉพาะในที่ระโหฐาน แต่เดี๋ยวนี้มันปรากฏไปทั่วไปหมด ตามข้างถนน

ทั่วไป. เดียวนี้คนอยากจะได้เงินมากเกินไป โดยไม่ต้องคำนึง มันก็มีการใช้กลอุบายกลโกงที่จะเอาเรื่องลามกอนาจารมาเคลือบคลุมด้วยศิลป์ กลายเป็นนิยมกันว่า ไม่ใช่ลามกอนาจาร แต่ว่า **ผลที่เกิดขึ้นกับเด็กวัยรุ่นนั้น ไม่เป็นอย่างนั้น** มันคงมีผลอย่างเดียวกับเรื่องลามกอนาจารอยู่เรื่อย คือย้อมจิตใจของเด็กให้หันเห ให้เอียงไปในทางต่ำอยู่เสมอไป.

ที่นี้ยิ่งเมื่อผู้ใหญ่จำนวนหนึ่ง ทำตนเป็นตัวอย่างในการบูชาความสุขในทางวัตถุ ในทางเนื้อหนังกันอย่างรุนแรง เต็มไปหมด เด็ก ๆ ก็เหลือจะเป็นอย่างอื่นได้: เด็ก ๆ ก็กลายเป็นผู้หลงบูชาเรื่องทางเพศ หรือบูชาความรู้สึกในทางเพศนี้ ยิ่งกว่าจะบูชาความเป็นสุภาพบุรุษ หรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือแม้แต่สิ่งที่เรียกว่าพระพุทธรเจ้า. นี่คือการที่เด็ก ๆ ของเราหมุนเวียนไปอย่างไร ด้วยอำนาจสมมุติฐานของโรคเหล่านี้.

ยังมีสื่อมวลชนต่างๆ เช่นวิทยุหรือหนังสือพิมพ์ หรือการโฆษณาอย่างใดๆ ก็มุ่งแต่จะหาเงิน และเมื่อจับจุดได้ว่าเรื่องทางเพศเป็นเรื่องที่หาเงินได้ง่าย ก็เอาเรื่องลามกอนาจารเหล่านั้นมารกลบเกลื่อนด้วยศิลปต่างๆ เพื่อให้ขายได้หรือโฆษณาได้โดยไม่ผิดกฎหมาย อาตมาอยากจะยืนยันว่า แม้แต่ในหนังสือพิมพ์ที่เรียกว่าหนังสือพิมพ์ชั้นดี ในความควบคุมของครูบาอาจารย์ ก็ยังมี ; ฉะนั้นจึงขอให้สังเกตดูอย่างละเอียดด้วยจิตใจที่ปกติเสียก่อน.

สำหรับคำว่าอนาจารนี้ ทางภาษาธรรม มีความหมายจำกัดว่ามันทำลาย **hiriโอตตปปะ** หรือว่าแม้แต่เขย่าความมั่นคงของ**hiriโอตตปปะ**. เดียวนี้คนทั่วไปเขาจะให้ความหมายของคำนี้กันอย่างไร หรือต่างประเทศเขาให้ความหมายของคำนี้กันอย่างไร อาตมาไม่ทราบ; แต่ถ้าถือตามทางธรรมแล้ว เราถือว่าสิ่งที่ทำลายความรู้สึกของ**hiriโอตตปปะ** หรือว่าเขย่าความมั่นคงของ**hiriโอตตปปะ**แล้วก็คือว่าอนาจาร. ในหนังสือพิมพ์ชั้นดีบางฉบับมีเรื่องอ่านเล่น

ที่ถือกันว่าชั้นดี โดยนักประพันธ์ชั้นดี ก็มีอาการอย่างนี้ คือมีเรื่องอนาจารที่เคลือบคลุมด้วยอะไรบางอย่างไว้ล่อให้คนซื้อ.

ที่นี้ดูต่อไปจนถึงเพลงและดนตรี ก็ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า มันกำลังเปลี่ยนอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ. สิ่งที่เราเรียกว่าดนตรี หรือเพลง หรือศิลปะของการร่ายรำรวมๆ กันทั้งหมดนี้ ในครั้งแรกที่สุดที่มนุษย์ได้ยอมรับคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นนั้น ก็เพื่อระงับความหม่นหมองจิตใจ ระงับความพลุ่งพล่าน ดิ้นรนกระเสือกกระสน หรือความเครียดของจิตใจ ให้กลับไปสู่ภาวะปกติ ; ฉะนั้นดนตรี หรือบทรา หรือทำรำ หรือบทเพลงต่าง ๆ จึงมีความนุ่มนวล เยือกเย็น โดยเฉพาะบทเพลงดนตรีหรือทำรำของชาวตะวันตกเรา; และโดยเฉพาะคนไทย. เดิมนั้นเราเปลี่ยนไปตามพวกตะวันตกหรือพวกตรงกันข้าม ดนตรี เพลง ทำรำระบำต่างๆ เหล่านี้เลยกลายเป็นหวังผลเพื่อการยั่วยุให้แรงขึ้น ไม่ใช่เพื่อหยุด เพื่อพัก เพื่อความลดไปสู่ปกติ; คือไม่เป็น Relaxation ; แต่กลับเป็นเรื่องกระตุ้นให้แรงไปกว่าธรรมดา; เป็นการผิดความมุ่งหมายอันแท้จริงของดนตรี หรือของสิ่งเหล่านี้ ตามที่พระเป็นเจ้าได้สร้างและกำหนดมาให้ เรียกว่าเราฝ่าฝืนความประสงค์ของพระเป็นเจ้า หรือของธรรมชาติ กันโดยตรงในเรื่องนี้; ฉะนั้นเดิมนั้นเราจึงมีแต่บทเพลง หรือทำรำ หรืออะไรที่เราตามกันพวกตะวันตก ก็มีแต่เรื่องยุให้เราร้อน แทนที่จะให้หยุดสงบลงมาเป็นความเยือกเย็น. ที่นี้เมื่อเด็กวัยรุ่นของเราหันไปนิยมดนตรีบทเพลงทำรำอะไรในทำนองนี้เข้ามันจะเป็นอย่างไร ? มันก็ทั้งความเป็นไทยไปหมด ! และไม่ได้รับผลที่ถูกต้องของสิ่งเหล่านี้; จึงขอให้คิดว่าเรากำลังทำผิดต่อเรื่องนี้. แม้ในที่สุดแต่ว่าละครในสมัยโบราณ ในอินเดีย หรือแม้แต่ในยุโรปเช่นในสมัยเช็คสเปียร์ เราก็พบว่าละครใช้ผู้ชายล้วน จะแสดงตัวไหนก็ใช้ผู้ชายล้วนทั้งชุด; กับสมัยนี้ซึ่งใช้ผู้หญิงเป็นหญิง ผู้ชายเป็นผู้ชาย แล้วก็ใช้กิริยาท่าทางที่มันรุนแรง กว่าธรรมดา เหล่านี้แล้วมันจะมีผลเหมือนกันได้อย่างไร. นี่แปลว่า

สมมุติฐานแห่งโรคของเด็กวัยรุ่นมีมาก และรุนแรง และกว้างขวางออกไปอย่างนี้; เรียกว่า เขาเกิดมา ในท่ามกลาง สิ่งยั่วยุให้เข้าไป ในทางที่จะเหยียบย่ำ ศีลธรรม อย่างนี้.

ที่นี้มองดูให้แคบเข้ามาอีกในเรื่องใกล้ๆ ตัวเรา. ตัวอย่างที่เราทำกันอยู่ ที่จะย้อมนิสัยเด็กๆ ของเรานั้น มีอยู่หลายอย่างซึ่ง**น่าสงสัยว่า** จะเป็นเรื่องที่ไม่ถูก เป็นเรื่องที่น่าละอาย. ตัวอย่างอันแรก เช่นเกิดระเบียบให้หยุดราชการชดเชยวันบางวันที่เป็นวันหยุดแต่เผอิญไปตรงกับวันอาทิตย์ อย่างนี้มันหมายความว่าเป็นอย่างกันแน่. หมายความว่าเห็นแก่ตัวจัด ไม่เห็นแก่ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ชาติ ใช่หรือไม่ใช่ ? เช่นว่า ปีนี้จะต้องหยุดในวันจันทร์ที่ ๓ เกี่ยวกับการชดเชยวันแรงงานของชาติ; หรือว่าจะต้องหยุดวันจันทร์ที่ ๑๗ เพื่อชดเชยวันวิสาขะที่ตรงกับวันอาทิตย์; หรือจะต้องหยุดวันจันทร์ที่ ๒๕ ชดเชยวันปิยมหาราช; หรือว่าจะต้องหยุดวันจันทร์ที่ ๖ ธันวาคม ชดเชยวันเฉลิมพระชนมพรรษา. นี่เราคิดดูกันว่า วันหนึ่งนั้นก็เป็นวันของชาติ แต่ว่าเราไม่ยอมเสียเปรียบให้แก่ชาติ ตึงเครียดต่อชาติ ; ในวันหยุดวิสาขะต้องชดเชยนั้น ก็แปลว่า เราไม่ยอมเสียเปรียบให้แก่ศาสนา ยังจะเรียกร้องเอาวันหนึ่งวันนั้นมาหยุดชดเชยอีก ; ในวันหนึ่ง เราก็ไม่ยอมเสียเปรียบให้แก่พระเจ้าอยู่หัว ที่เราจะต้องหยุดชดเชยอีกวันหนึ่งทั้งๆ ที่เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา. ความมุ่งหมายในเรื่องนี้ จะอย่างไรก็ไม่ทราบ แต่ ว่าผลปฏิกริยานั้น คงจะย้อมนิสัยเด็กๆ ให้เป็นคนไม่ยอมเสียเปรียบแม้แต่คนเดียว **แม้แต่แก่ชาติ แม้แก่ศาสนา แม้พระมหากษัตริย์.** อาตมารู้สึกว่ข้อนี้ไม่มีใครเจตนาก็ได้ ไม่มีใครนึกก็ได้; แต่ถ้าว่า โดยแท้จริงมันเป็นเรื่องย้อมนิสัยเด็กๆ ของเรา ให้มีนิสัยตึงเครียด เอาเปรียบ ไม่ยอมเสียเปรียบ, ของภัย, หรือถ้าจะใช้คำว่าทำให้เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอกไปก็ยิ่งได้; คือปากว่าเป็นคนเห็นแก่ชาติ เห็นแก่ศาสนา เห็นแก่พระมหากษัตริย์ แต่ว่าหยุด

ต้องหยุดไม่ยอมชดเชย ไม่ยอมเสียสละ ต้องเรียกการชดเชย. นี่เราจะเอาอย่างฝรั่งหรือเอาอย่างใครก็สุดแท้ นั่นมันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง; แต่ว่าผลมันไม่อยู่ในลักษณะที่จะกล่อมเกลานิสงส์เด็กๆ ที่เป็นพุทธบริษัท ซึ่งนิยมการเสียสละเลย; มันฝืนต่อหลักเกณฑ์ของพระพุทธเจ้าไปหมด. อาตมาขอร้องให้เอาไปคิด จะถูกหรือไม่ถูกนี้ ก็เอาไปคิด; แต่เป็นห่วงว่าปู่ย่าตายายของเราไม่เคยติงเครียดอย่างนี้ บรรพบุรุษของเราไม่เคยติงเครียดอย่างนี้ ทีนี้เด็กๆ ของเราต่อไปจะเป็นคนติงเครียดแม้แต่แก่สิ่งที่เรียกว่า **ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์** ฉะนั้นจึงรู้สึกว่าเป็นห่วง เพราะว่าเด็กๆ เขาเกิดมาในโลกนี้ มาพบอย่างนี้ แล้วก็หนีเสียไปแล้ว โดยไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์.

ทีนี้ เรามองกันต่อไปว่า **เด็กๆ สมัยนี้เติบโตขึ้นมาในท่ามกลางสิ่งบำรุงบำเรอที่ไม่สมดุลง** คือเกินพอดี: เด็กๆ เกิดมาได้รับความทะนุถนอมบำรุงบำเรอเกินพอดี ไม่เหมือนกับเด็กๆ สมัยเราที่มีอายุ ๕๐ - ๖๐; ฉะนั้น เด็กๆ เหล่านี้จะมีนิสัยอย่างไร พร้อมทั้งจะเป็นอย่างไร ขอให้ช่วยเขาไปวิจัยดูด้วย. เด็กๆ เกิดมามีของเล่น ของกินของดู เช่น ที. วี. อะไรเหล่านี้เป็นของธรรมดาไปหมด ไม่มีความหมายว่าจะต้องหามาด้วยความยากลำบาก จนคล้ายๆ กับว่า เด็กๆ สมัยนี้เขาจะเรียกร้องสิทธิว่า เพราะว่าเขาเกิดมา เขาต้องมี ที. วี. ดู ; เพราะว่าเขาเกิดมา ไม่ต้องทำอะไร. นี่ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วก็แปลว่าเด็กนั้นมีจิตใจอยู่ในสภาพที่น่าวิตกอย่างยิ่ง จะต้องทำอะไรมาถ่วงให้สมดุล; มิฉะนั้น จะเกิดปัญหายุ่งยากแก่ครูบาอาจารย์นี้มากขึ้นทุกที.

ทีนี้สมมุติฐานอันสุดท้ายของโรคของเด็กๆ นี้ จะเรียกว่า เพราะเด็กๆ **ขาดสิ่งกระตุ้นให้ประพฤติกรรม** : ขาดความกระตุ้นหรือสิ่งกระตุ้นที่จะให้เกิดความนิยมชมชอบในศีลธรรม. ข้อนี้หมายความว่าระบบปฏิบัติอะไร

ก็ตาม จะต้องมีความที่เรียกว่า Motive คือสิ่งที่กระตุ้นใจจรรโลงใจให้เขานิยมยินดีที่จะเสียสละเพื่อประพฤติก่อกระทำในระบบนั้นๆ ; โดยเฉพาะสำหรับสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมด้วยแล้ว สิ่งนี้เรียกว่า Motive นี้จำเป็นอย่างยิ่ง ; เพราะฉะนั้นนักศีลธรรมเขาจึงจัดไว้ในฐานะเป็นปัญหาอันหนึ่ง ที่จะต้องพิจารณาอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องของศีลธรรม. เด็กๆ สมัยนี้ขาด Motive ทางศีลธรรม เรียกว่าหมดทั้ง ๓ ประการก็ได้. Motive ทางศีลธรรมนี้ เราถือเอาตามทีนักศีลธรรมทั่วไปเขาลงมติดังนี้ว่า (๑) Religious Motive; Motive ตามทางศาสนา; นี่หมายความว่า อยากจะไปสวรรค์ หรือ อยากจะได้ดี แล้วก็กลัวนรก และเป็นสิ่งที่ปู่ตายายของเราเคยมีมากมาย : ปู่ตายายของเรากลัวตกรนรก และก็อยากได้ไปสวรรค์; ความรู้สึกอันนี้เป็น Motive ในทางศาสนาที่ให้ประพฤติก่อทางศีลธรรมอย่างเต็มที่ ด้วยความสมัครใจ. เด็วนี้เด็กๆ ของเราก็ดูขาด Motive นี้ไปหมด เพราะเขาไม่กลัวนรก หรือเขาไม่อยากได้สวรรค์. (๒) Social Motive หรือ Motive ทางสังคม; คือความรู้จักละอายต่อสังคม ไม่อยากให้ใครหัวเราะเยาะ ไม่อยากให้ใครดูหมิ่น หรืออยากให้สังคมนิยมยกย่องนับถือ. เด็วนี้เรากำลังไม่ละอาย เพราะเราถือลัทธิตัวใครตัวมัน ใครดีใครได้ ใครมีเงินก็เป็นใช้ได้ สังคมจะว่าอย่างไรเราไม่รู้ เราผู้ใหญ่ขาด Motive ทางสังคม; เด็กๆ ก็กำลังเป็นอย่างนี้. ทีนี้ (๓) Political Motive คือ อำนาจกระตุ้นเนื่องในการเมือง; ข้อนี้ถ้าเรายังรักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ รักชาติไทย กันจริง ๆ มันก็ทำได้ง่าย, แต่ถ้าเด็วนี้เกิดจะรักชาติกันแต่เพียงปาก หรือว่าเด็กๆ ของเรารู้จักชาติ เพียงแผ่นธงชาติ อย่างนี้มันก็หมดตัวอีกเหมือนกัน : ไม่มีชาติที่แท้จริงที่จะเห็นแก่ชาติ ทีนี้ความเสียสละแก่ชาติ หรือเพื่อการเมืองนี้ มันก็ไม่มีไปถูกทาง. นี่เรียกว่า Motive หรือเครื่องกระตุ้นใจทั้งสามประการ ในทาง Ethics นั้น เรากำลังสูญเสียไป ; แม้แต่เด็กๆ ก็กำลังเป็นอย่างนี้.

รวมความทั้งหมดนี้แล้ว ก็จะเพียงพอแล้วว่า นี่คือสมมุฐานอันแท้จริงแห่งโรคของเด็กวัยรุ่น. เราจะต้องแก้ไขกันที่สมมุฐาน เช่นสร้าง Motive ที่ถูกต้องขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะได้พิจารณากันต่อไป. นี่เรียกว่าเป็นข้อที่ ๒ คือสมมุฐานแห่งโรคของเด็กวัยรุ่น.

๓. หมอ ผู้วิจัหรือรักษาโรค

สำหรับหัวข้อที่สาม เรียกว่า หมอ ผู้วิจัหรือรักษาโรค. คำว่า “หมอ” นี้ จะหมายถึงครูบาอาจารย์ หรือจะหมายถึงคณะกรรมการวิจัของชาติ ที่มีหน้าที่วิจัในเรื่องนี้ หรือจะหมายถึงพระเจ้าพระสงฆ์ ทางศาสนา วัดวาอาราม ที่เป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องนี้อยู่ตามสัญญาประชาคม ก็ได้ทั้งนั้น; จึงต้องรวมเรียกสั้นๆ ว่าหมอ ผู้วิจัและรักษาโรค.

สำหรับผู้ที่จะวิจัโรคหรือรักษาโรคนี้ อาตมาอยากจะขอร้องให้ยอมรับในสมมติฐานขั้นแรกเสียก่อนบางประการดังต่อไปนี้ว่า ถ้าหมอก็เป็นโรคอย่างเดียวกันเสียเอง ก็ย่อมจะเป็นการยากที่หมอจะวิจัและค้นพบสมมุฐานของโรคนั้นๆ ทั้งที่โรคนั้นได้มีอยู่จริง; หรือว่าผู้วิจันั้น ก็จะเห็นสิ่งที่เป็นสมมุฐานนั้นไม่ถูกไม่ตรง ต่อสิ่งที่เป็นสมมุฐาน; ไปมองเห็นสิ่งอื่นที่ไม่ใช่สมมุฐาน เป็นสมมุฐานเสียก็ได้. นี่หมายความว่าคณะกรรมการ หรือบุคคลที่จะวิจัโรคเด็กวัยรุ่นนี้ จะต้องระวังตัวเองให้ดี ว่าตัวเองกำลังเป็นโรคอย่างเดียวกับเด็กวัยรุ่นนั้นหรือเปล่า; อาการโรคของเด็กที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่หนึ่งนั้น เป็นอย่างไร ตัวผู้วิจันั้นเอามาเช็คตัวเองดูเสียก่อนว่า เรา กำลังเป็นโรคอย่างเดียวกันนั้นหรือเปล่า? ถ้าเป็นโรคอย่างเดียวกันแล้ว ก็เป็นการเหลือวิสัยที่จะค้นพบว่าเด็กนั้นเป็นโรคอะไร. ที่นี้มันจะยิ่งไปกว่านั้นว่า ผู้วิจัหรือหมอนั้น จะไม่เห็นว่ามีโรคอะไร ตัวเองก็ไม่เป็นโรคอะไร เด็กๆ ก็ไม่เป็นโรคอะไร; เพราะว่าไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นโรค ภาวะเช่นไรเป็นโรค นี่ก็เป็นได้ ; ควรจะระวังให้มากถึงอย่างนี้.

ที่นี้ถัดไปก็คือว่า ผู้วิจัยนั้น **ทำการวิจัยกว้างเกินขอบเขต เป็นหลักวิชามากเกินไป จนเป็น Impractical** คือว่าทฤษฎีที่ค้นพบหรือวิจัยวิจัยได้นั้นใช้อะไรไม่ได้ ใช้ปฏิบัติไม่ได้ แม้ว่าเป็นความถูกต้องอย่างยิ่ง เพราะมันกว้างเกินไป นอกขอบเขตของการปฏิบัติ อย่างนี้ก็มี ; หรือว่ามันอาจจะได้ผลในทางปฏิบัติน้อยเกินไป ไม่คุ้มกัน เหมือนกับ **ขี่ช้าง จับ ตั๊กกระแต่น** อย่างนี้ก็มี; นี่ก็น่าจะเป็นเพราะว่า เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า **พวกเราเป็น Ethicist หรือนักจริยธรรม มากเกินไปกว่าที่จะเป็นนักศีลธรรม** เพราะถ้าไปเป็นนักจริยธรรม หรือ Ethicist มากไปแล้ว ก็เป็นเรื่องทฤษฎีเตลิดเปิดเปิงไปไม่มีที่สิ้นสุด ไม่รู้ว่าจะลงเอย สำหรับปฏิบัติเมื่อไร; นี่เรียกว่ามากเกินไป. ทั้งนี้ก็เพราะว่าเรานิยม หรือหันไปนิยม ในเรื่องทฤษฎีทางวิชามากเกินไป คือว่า **มันแต่จะเป็นครูบาอาจารย์มากเกินไป มากกว่าที่จะเป็นผู้ลงมือทำเสียเอง; หรือเช่นเราจะเป็นแต่ครูสอนเรื่องกสิกรรม เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องอะไรมากเกินไป จนไม่มีการปฏิบัติของตนเองเลย และผู้ที่เขาไปปฏิบัติก็ยังไม่รู้**. นี่คิดดูเถิดว่า เมื่อตัวผู้วิจัยเอง ก็อยู่ในภาพเดียวกับคนป่วยแล้ว ก็รู้สึกตัวเองไม่มีโรค; ตัวผู้วิจัยเองก็พอใจในภาวะของความมีโรคเสียด้วยซ้ำไป; หรือบางทีมากเกินไปจนถึงกับว่า หมอนั้นเป็นโรคนั้นๆ ให้เด็กๆ หรือคนไข้ดูเสียเอง: หมอหรือผู้วิจัยได้เป็นโรคอันนั้นให้เด็กๆ หรือคนไข้เห็นเสียเองเรื่อยๆ ไป คนก็ไม่ศรัทธา ไม่เชื่อ หรือไม่ยอมให้เขาวิจัยหรือรักษา. นี่เรียกว่า เป็น **สิ่งที่ต้องดูกันในระดับ** สำหรับผู้ที่วิจัยโรคของเด็กวัยรุ่น.

ที่นี้พิจารณากันให้แคบเข้ามาถึงครูบาอาจารย์ของเรา; อาตมาขอยืนยัน พร้อมทั้งขอภัยที่จะกล่าวว่า ครูบาอาจารย์ในฝ่ายตะวันออกของเรานี้ กำลังเกลียดชังคฤหัสถ์โบราณที่ว่า **ครูคือผู้นำทางวิญญาณ** มากขึ้นทุกที.

ขอให้เปิดดูปทานุกรมเก่าๆ เช่นปทานุกรมสันสกฤต คำว่าครูนี้เขาแปลว่า Spiritual Guide กันทั้งนั้น คือเป็นมัคคุเทศก์ทางวิญญาณ. แต่เดิมมา เขามีความหมายอย่างนี้ และคนที่เรียกว่าครูก็ทำหน้าที่อย่างนี้ แม้จะสอนเด็กก็สอนในลักษณะที่ให้วิญญาณสูงขึ้น จนได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางวิญญาณเสมอ. สมัยนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากในทางความเป็นอยู่ ทำให้ครูกระดาก หรือ ขยะแขยงที่จะเป็นผู้นำในทางวิญญาณ แต่หันไปในทางที่จะเรียกว่าเป็นผู้รับจ้าง สอนวิชาหนังสือ วิชาอาชีพ หรือวิชาอะไรที่โลกต้องการอย่างเดียว โดยไม่คำนึงว่าจะทำวิญญาณให้สูงหรือต่ำ. นี่ขออย่าได้เข้าใจไปว่า ถ้าคนเรารู้หนังสือหรือวิชาอะไรหลาย ๆ อย่างแล้ว วิญญาณจะสูงเองเสมอไป; อันนี้ไม่แน่; วิญญาณอาจจะดิ่งลงไปในทางต่ำก็ได้ ขอให้ตั้งกราฟคอยสังเกตขีดเขียนไว้ดู. ผู้นำทางวิญญาณนี้ มีความหมายลึกซึ้งมาก; สอนให้รู้หนังสือก็ทำให้อาจารย์สูงเหมือนกัน แต่มันก็จะมีวิธีสอนคนละอย่าง ผิดจากที่ว่าไม่คำนึงถึงว่าจะยกวิญญาณของเด็กๆ เสียเลย; ฉะนั้น **ครูที่แท้จริง จะสอนวิชาหนังสือ หรือ วิชาศิลปศาสตร์อะไรก็ตาม ต้องมีกายกวิญญาณของผู้เรียน ให้สูงขึ้นด้วยอยู่เสมอ พร้อมกันไปในตัว.** ถ้าทำหน้าที่อย่างนี้มากเต็มที่ ก็กลายเป็นพระไป, เป็นพระหรือบรรพชิตในศาสนาไป; ถ้าทำตามธรรมดาที่ชาวบ้านเขาประสงค์ ก็เรียกว่าเป็นครูบาอาจารย์ก็ได้. อย่างพระพุทธเจ้าของเรา นี่ เป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณอย่างยิ่ง เพราะทำเต็มที่ ทำอย่างสูงสุด; ครูบาอาจารย์ก็ควรจะมีอุดมคติอย่างเดียวกัน ตามความหมายเดิม เพียงแต่จะทำไม่สูงถึงระดับนั้น ฉะนั้น จึงไม่น่าจะรังเกียจคำที่เรียกว่าผู้นำทางวิญญาณ : เรา **อย่าให้ความรู้สึกอย่างตะวันตกมาครอบงำ จนถึงกับรู้สึกเกลียดคำว่า ครู คือผู้ยกสถานะทางวิญญาณ หรือผู้นำทางวิญญาณ** กันเลย. อาตมาเชื่อว่า **ครูบาอาจารย์อย่างตะวันตกนั้น ไม่ประสีประสา**กับคำว่า **ครู คือผู้นำทางวิญญาณ**; ทั้งนี้เพราะว่า **อุดมคติ**นี้

มันเป็นของตะวันออก : เป็นของอินเดียโดยเฉพาะ ; เพราะคำว่าครูนี้ เป็นภาษาอินเดีย. ทั้งภาษาและวัฒนธรรมอินเดียนี้เป็นต้นตอของวัฒนธรรมไทย ฉะนั้น คำว่าครูอย่างความหมายในภาษาอินเดียนั้น ควรจะใช้ได้ในประเทศไทยเรา ซึ่งเรายอมรับวัฒนธรรมหลายอย่างของอินเดีย รวมทั้งพระพุทธศาสนาด้วย; นี่ก็เป็นวัฒนธรรมอินเดีย.

ถ้าครูรังเกียจคำว่า ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณ เสียแล้ว ครูก็จะค่อย ๆ กลายลงมาเป็นผู้สอนเรื่องทำมาหากิน เรื่องความก้าวหน้า เรื่องความเจริญทางวัตถุ ทางเศรษฐกิจ อะไรอย่างนี้ยิ่งขึ้นไปทุกที ไม่สอนมุ่งหมายจะยกวิญญาณให้สูง ซึ่งเป็นไปในทางธรรม. ตัวอย่างเช่นการศึกษาของโลกในสมัยนี้ ไม่สอนเรื่องทางวิญญาณ โดยเฉพาะในเรื่องที่ว่า **สัตว์ทั้งหลายจะต้องเป็นไปตามกรรมของตัว;** การที่ไม่สอนเรื่องนี้มิใช่ร้ายแรงมาก เพราะทำให้คนบางประเภททะเยอทะยานที่จะแย่งชิงความดี หรือผลความดี ของคนที่ดีกว่าสูงกว่า; มุ่งจะยื้อแย่งเอามาให้เสมอภาค เพราะเหตุที่ว่าเขาก็เป็นประชาชนพลเมืองของชาติคนหนึ่งเหมือนกัน. การที่เป็นดังนี้เพราะว่าไม่ได้ศึกษาเรื่องธรรมะที่ว่า **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตัว จะทำความดีความชั่วไว้อย่างไรจะต้องเป็นไปตามกรรมนั้น ฉะนั้นคนที่มิบุญเขาเกิดมาฉลาด มีอะไรต่ออะไรมาก มีความสุขได้มาก ก็ควรจะเป็นความยุติธรรมแล้ว ในการที่อีกคนหนึ่งไม่ค่อยจะมี.** อย่างนี้เรียกว่ามีความเข้าใจถูกต้อง มีวิญญาณสูง. ถ้ามีวิญญาณต่ำก็จะคิดว่าต้องไปแบ่งเอามา; อย่างนี้มันต้องเปลี่ยนสถานการณ์ในโลกนี้อย่างยิ่ง จนแก้กันไม่ตก ; เพราะว่าวิญญาณไม่สูงไปตามความก้าวหน้า ของการศึกษา ของเวลา.

เราเกือบจะพูดได้ว่ายังไม่มีกระทรวงการศึกษาธิการไหนในโลก นอกจากประเทศไทย ถือคติว่าครูเป็นผู้นำวิญญาณ. แต่เราก็ค่อย ๆ ทั้งคติโบราณดั้งเดิมของคำว่าครู แล้วก็จะยิ่งขย่ะแซงต่อคำ ๆ นี้ ในที่สุดก็มีวิญญาณตกต่ำ ไม่เป็นที่มั่น หรือเป็นป้อมปราการที่จะต่อต้านลัทธิที่เป็นภัยแก่สังคม ; ลัทธิที่เป็นภัยต่อสังคมก็ฟักตัวขึ้นมาใหม่ได้ ในประเทศเราเอง โดยไม่ต้องมีเชื้อมาจากที่ไหน **แต่ฟักตัวขึ้นมาใหม่ได้ ในจิตใจของคนที่มีวิญญาณตกต่ำ** ตกต่ำ ตกต่ำลงไปอย่างนี้ในสภาพอย่างนี้ ; ฉะนั้นเราจะต้องระวังเด็ก ๆ วัยรุ่น กระทั่งเด็กเล็ก ๆ ของเราที่ยังพูดอ้อแอ้ ให้เป็นผู้ที่มีสภาพทางวิญญาณถูกต้อง และสูงขึ้นเสมอ ; ฉะนั้นถ้าครูบาอาจารย์จะวิจัยโรคของเด็กวัยรุ่น ก็น่าจะนึกถึงสิ่งเหล่านี้ให้มากด้วยเหมือนกัน. นี่เรียกว่าเป็นข้อที่สามที่เราจะต้องนึก.

๔.อำนาจของการใช้ยา

ที่นี้ ข้อที่สี่นี้ อาตมาอยากจะพูดถึงอำนาจในการให้กินยา หรือว่า Motive ที่จะใช้ในการให้เด็กกินยา. คำว่าอำนาจนั้นหมายความว่าบังคับ ; ส่วน Motive นั้นหมายความว่ากระตุ้นโดยไม่บังคับ หากทำด้วยความสมัครใจ ; แต่ว่าดูเหมือนเราจะต้องใช้ทั้งสองอย่าง. แม้แต่ความหมายของคำว่าประชาธิปไตย ถ้าถือเอาผิดแล้วก็ยังเป็นภัยต่อเรื่องนี้อย่างยิ่ง คือการ**ไม่ใช้อำนาจในกรณีที่ควรใช้อำนาจ** ; ฉะนั้นขอให้ไปศึกษาความหมายของคำว่าประชาธิปไตยกันให้ดี ๆ โดยเฉพาะให้ถือตามหลักของศีลธรรมที่เขาได้วางไว้น่าฟังมาก ซึ่งเราจะพิจารณากันต่อไปก็ได้ ; แต่ในที่นี้ประสงค์จะพูดถึงอำนาจการวางยาในลักษณะที่ว่า เราใช้อำนาจบังคับให้คนทำในสิ่งที่ควรทำ คือเป็นประโยชน์แก่เราเอง ; เราจะถือว่าผิดหรือถูกอย่างไร ลองไปคิดกันดูให้จริง ๆ.

อำนาจจากวงการที่ทรงอำนาจเฉียบขาด เช่นอำนาจเผด็จการ อำนาจกฎอัยการศึก อำนาจปฎิวัติ อะไรทำนองนี้ เราก็นิยมใช้กันอยู่ในบางโอกาส บางเวลา เราก็ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูก เป็นสิ่งที่ควร แล้วทำไมเราไม่ใช้อำนาจเหล่านั้นเกี่ยวกับการแก้ไขทางศีลธรรมบ้าง. นี่เรียกว่าอำนาจของวงการที่ทรงอำนาจ ; นี่ก็เป็นข้อที่หนึ่งที่จะต้องนึกถึง. ที่นี้ข้อที่สอง ก็คือ **ความต้องการของสังคมที่แท้จริง** หรือความต้องการของประเทศชาติที่แม้ไม่เกี่ยวกับการเมืองของสังคมบริสุทธ์นี้ ก็ล้วนแต่ต้องการความมีศีลธรรมอยู่เสมอ ทำไมเราจึงไม่ทำให้มีอนาจในการแก้ไขศีลธรรมขึ้นมา เป็นความต้องการหรือเป็นมติสังคม. ที่นี้ที่รองลงไป, หรือที่แคบเข้ามา เช่นบิดามารดา ก็มีอำนาจที่จะจัดจะทำอย่างใดอย่างหนึ่ง; ทำไมจึงไปอ่อนแอด้วยความรักลูกและตามใจลูกอย่างผิด ๆ, ผิดมากันแต่อ่อนแอแต่ออก. ถัดมาก็คือครูบาอาจารย์ : ครูบาอาจารย์นี้ถ้าทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ซื่อตรงตามหน้าที่แล้ว อาตมาเชื่อว่าต้องใช้อำนาจ; ไม่ใช่ว่าจะต้องมาเออวอยประเล้าประโลมเด็ก ๆ กันเสียเรื่อยไปตามแบบตะวันตก. นั่นคงจะดีเกินไปก็ได้ **จะดีมากเกินไปจนใช้ไม่ได้ก็ได้**; เรายังจะต้องใช้อำนาจอย่างใดอย่างหนึ่งในกรณีที่จะต้องใช้อำนาจ. ทั้งหมดนี้เรียกว่าล้วนแต่เป็นการใช้อำนาจทั้งโดยตรง และโดยอ้อม. ที่นี้การใช้อำนาจนี้ ยังต้องแยกออกไปเป็นอำนาจในการสร้างจริยธรรม ศีลธรรมขึ้นมาใหม่ หรือว่าที่จะใช้เสริมศีลธรรมบางอย่างที่มีอยู่ก่อนแล้ว เราจะต้องนึกถึงให้เหมาะสม. ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในเรื่องที่ว่า**จะต้องใช้อำนาจเป็นข้อแรก**

ที่นี้อีกสิ่งหนึ่งก็คือ Motive คือการกระตุ้นเตือนให้เกิดอยากจะทำดีด้วยความสมัครใจ เหมือนกับที่ได้กล่าวแล้วเมื่อตะกี้ที่ว่า เด็กสมัยก่อนกลัวบาปอยากได้นุญ ไปตามบิดามารดาปู่ย่าตายายที่สอนมาแต่อ่อนแอแต่ออก เขาจะหนักแน่นในศีลธรรม. ที่นี้เด็กสมัยนี้ เขาขาดในส่วนนี้ เพราะว่ามันมีอะไรเข้ามายั่วมาล่อ. ถ้าพูดอย่างภาษาศาสนา ก็เรียกว่ามีซาตาน มีพระยามาร

เข้ามาจุ่ง เข้ามายั่ว เข้ามาล่อให้หันเหจากแนวทางอันนี้ จนเป็นว่า สมัยนั้นราก็ไม่น่ากลัว ; สิ่งที่เราเรียกว่าบุญนั้น ผู้วัตถุแท้ๆ ก็ไม่ได้; เช่นเงินทอง ข้าวของ อะไรเหล่านี้ ดีกว่าบุญ; **บิดามารดาก็ถึงเด็กไม่อยู่ เพราะเหตุว่าตัวเองก็ถึงตัวเองไม่อยู่** หรือว่าแทบจะไม่อยู่อยู่แล้ว ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกกันในวงจริยธรรมว่า ซัมมัน โบนัม (Summum Bonum) **คือสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับในชาตินี้** มันเปลี่ยนไปหมด เป็นตรงกันข้ามจากที่เราเคยมีกันแต่ก่อน. นี้เรียกว่า Motive ที่จะทำให้เด็กอยู่ในศีลธรรมนั้นเปลี่ยนไปถึงอย่างนี้.

ที่นี้เราจะต้องคิดหาทางสั่งสอนพิสุจน์ ในทางที่จะเห็นข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ โดยตั้งปัญหาให้เด็ก ๆ คิดเอาเองอย่างอิสระว่าเขาเกิดมาทั้งที่ เขาควรจะได้สิ่งที่ที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ก็แล้วกัน ; แต่ว่าสิ่งที่ที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ นั้น คืออะไรกันแน่ ขอให้เขาคิดดูอย่างที่ว่าเขาเป็นนักศึกษา. เราจะต้องยุให้เขา **นิยมเคารพนับถือ ความเป็นตัวเอง และความเป็นนักศึกษาของเขาเอง**; ให้เขาคิดอย่างอิสระ: พร้อมกันนั้นก็สอนให้เขารู้ไปตามลำดับ ตามหลักการที่เรียกว่าครู คือผู้ยกวิญญาณของคนให้สูงขึ้น ซึ่งเขาจะต้องให้ความร่วมมือ. ข้อแรกก็ต้องสอน พิสุจน์ และต้องทำทุกอย่างด้วยความพยายามอย่างยิ่ง ให้เด็ก ๆ รู้ว่า **ความต้องการทางอายตนะของคนเรานั้น ไม่ใช่ของจริง ไม่ใช่ความจริง**; คือความต้องการของตาที่จะเห็นรูปยั่วยวน ความต้องการของหูที่จะได้ยินเสียงไพเราะ ความต้องการของลิ้นที่จะได้ลิ้มรสอร่อยและอื่นๆ ทั้ง ๖ อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เพ่งเล็งไปยังรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และธรรมารมณ์นี้ เรียกว่าความต้องการของอายตนะ. ความต้องการของอายตนะนี้ ไม่ใช่ความจริง; พิสุจน์ได้แม้แต่วิทยาศาสตร์ใหม่ๆ สดๆ ในสมัยปัจจุบันนี้; ครูเราก็มีทางที่จะสอนได้มาก เพราะว่าวิทยาศาสตร์ ในสมัยปัจจุบันก็พิสุจน์ได้จริงว่าไม่เป็นความจริง เป็นความหลอกลวงในทางคลื่นแสง คลื่นเสียง คลื่นประสาท วิธีของประสาทอะไรต่างๆ

มากมาย จนกระทั่งรู้ว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นี่ไม่ใช่ความจริง ฉะนั้น
ควรจะมองหาสิ่งที่จริงกว่า เอาเรื่องเหล่านี้ไว้เป็นเรื่องเล่น ๆ; ที่นี้จะค่อยๆ สูง
ขึ้นไปจนถึงกับว่า เราควบคุมอายตนะ ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย เหล่านี้
ให้อยู่ในร่องในรอยของความเป็นมนุษย์ จะดีกว่า จะปลอดภัยกว่า และ
ยังสนุกกว่าอีกด้วย และประเสริฐกว่าด้วย.

เรื่องสนุกกว่านี้ฟังดูไม่น่าเชื่อ แต่จะขอฝากไว้ให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้ง-
หลายเอาไปคิด ว่าความสนุกนี้มันเกิดอยู่ที่ความพอใจ และทำสำเร็จเป็นเรื่อง
เป็นราวแล้ว มันก็เป็นความสนุก ฉะนั้นเราอย่าไปถือว่าต้องเป็นเรื่อง รูป เสียง
กลิ่น รส สัมผัส ที่มีมา แล้วถึงจะสนุก. ที่จริง ถ้ามีความสนใจและ
พอใจแล้ว มันสนุกได้ทุกอย่างไม่ว่าอะไรหมด แม้แต่เรื่องเข้าฌาน เข้าสมาบัติ
ก็ยังสนุก ; เรื่องการศึกษาธรรมะก็ยังสนุก; ดังนั้นการบังคับตัวเองให้อยู่ใน
ระเบียบวินัย ควรจะทำได้อย่างสนุกสนาน เหมือนอย่างอุดมคติของลูกเสือ ที่เขา
มีความสุขในการบังคับตัวเอง. ที่นี้การไม่ทำอย่างนั้นนั่นแหละ จะกลับเป็น
ทุกข์อย่างยิ่ง แล้วก็ทำให้สังคมมีปัญหาแก้ไม่ได้ คือเต็มไปด้วยปัญหาที่เสื่อม
ทรามลงทุกที; กระทั่งพิสูจน์ ให้เห็นกันเรื่อย ๆ ไป ว่า ถ้าคนเราตกเป็นทาส
ของอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย รูป เสียง กลิ่น รส นี่แล้ว คนเหล่านั้น
ไม่มีวัน หรือไม่มีหนทางที่จะรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือจะ
ซื่อตรงต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เหมือนกับที่เราต้องการได้. การ
ที่เราปฏิบัติกันอยู่ทุกวันๆ ทั้งลูกเสือ ทั้งนักเรียน ทั้งชาวบ้าน ในเรื่องรักชาติ
นี้ ถ้าว่าตกเป็นทาสของวัตถุเสียแล้ว ก็ไม่มีทางจะเป็นไปได้. เราควร
จะให้เด็กๆ ของเราได้ฟังเรื่องราว ประวัติของบุคคล ที่น่าเคารพนับถือ น่าสนใจ
ให้มากกว่าที่จะให้ได้ฟังเรื่องราวประวัติของคนที่ได้รับตุ๊กตาทอง. อย่าง
ทางวิทยุนี้ ท่านลองฟังดู ประวัติของคนได้รับตุ๊กตาทองนี้ เอามาส่งกันมากกว่า

ประวัติของบุคคลสำคัญของชาติ ; หรือแม้แต่บุคคลที่ควรจะได้รับตุ๊กตาทองแล้ว
ไม่ได้รับ อย่างนี้ ก็ยังเอาประวัติของคนเหล่านี้ มาพูดกันมาก กว่าบุคคลสำคัญของ
ชาติ ; ดังนั้นจึงต้องทำความเข้าใจกันเสียใหม่ในเรื่องคำว่า ธรรมะ หรือ
ศีลธรรม หรือศาสนา ซึ่งเดี๋ยวนี้เด็กกำลังจะไม่เข้าใจเสียเลย. ขอให้
ครูบาอาจารย์ทำการวิจัยเรื่องนี้ให้มาก ว่าทำอย่างไรจะให้เด็กเหล่านี้เข้าใจคำ
ว่า ศาสนา อย่างถูกต้อง หรือเป็นธรรมแก่สิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

อาตมาอยากจะเล่าให้ฟังสักนิดหนึ่ง เกี่ยวกับเด็กวัยรุ่นในอินเดีย. เมื่อ
อาตมาไปอินเดีย ท่องเที่ยวไปประมาณ ๙๐ วันนี่ ก็สังเกตเรื่องนี้ตลอดเวลา.
เราเห็นได้ทีเดียวว่า **แม้ประเทศอินเดียจะล้าหลังในเรื่องการศึกษา เป็นส่วน
มาก แต่ว่าศีลธรรมนั้นยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ยังดีอยู่** : เด็กวัยรุ่นมา
ตอม ช่วยรับใช้ ช่วยอะไร ในการที่พาไปเที่ยว หรือจะถ่ายรูป ถ่ายหนัง เขา
ช่วยถือกล้องถ่าย อะไรต่าง ๆ เหล่านี้; อาตมานึกสอด้ง ว่าทำไมพวกเราจึง
สะเพร่าอย่างนี้ ; คนที่ไปด้วยกันเลยหัวเราะ. ในป่าในดงแท้ๆ ที่เกี่ยว
กับพระพุทธเจ้าในป่ากร้างนั้น ไม่มีตำรวจไม่มีอะไร เด็กๆ เหล่านี้มาช่วยเหลือ
มาช่วยถือ กระทั่งทิ้งเราไว้เราไปไกลๆ ก็ยังเดินถืออยู่ข้างหลัง ; มันเป็นคน
คนอื่น ไม่ใช่ของอาตมา อาตมาารู้สึกกลัวแทนเขา เขากลับหัวเราะเยาะ ; เขา
บอกว่าไม่เคยมีที่เด็ก ๆ เหล่านี้ จะพาของวิ่งหนีไป. ส่วนในเมืองไทยเรา
นี้ ข้าราชการกันข้าม เช่นที่เพชรบุรี ที่วัดเขานันไดอิฐ ในเขตเทศบาล ยังมีคนมา
แย่งกล้องถ่ายรูปของผู้หญิงฝรั่งภรรยา แล้วยังทำร้ายฝรั่งสามีที่เข้าไปช่วย ; หรือ
แม้แต่จะไปถ่ายรูปที่วัดพระเชตุพน ในกรุงเทพฯ เอง ยังต้องระวังกล้องถ่ายรูป
ซึ่งจะหายในชั่วพริบตาเดียว ; พอไปเทียบกับที่อินเดียแล้ว มันตรงกันข้ามทุก
แห่ง. นี่จะไปโทษว่าการศึกษาดำแล้ว เป็นเหตุให้คนมีศีลธรรมเป็นอย่าง
นี้ ก็ดูจะไม่ถูกนัก เพราะดูจะเป็นคนละเรื่องมากกว่า. ชาวอินเดียยังมีอะไร

ในเรื่องทางศีลธรรมประหลาดๆ อีกมากมาย เช่นฟังดูแล้วจะรู้สึกว่าเขาเหล่านั้นถือว่า **ขอทานเขาดีกว่า เป็นขโมย** ; ดังนั้นเราจึงเห็นขอทานเต็มไปหมด แล้วหาขโมยทำยาแทบไม่ได้. นี่เป็นหลักทางศีลธรรมที่ฝังจิตใจแนบแน่น เพราะฉะนั้น การตีรันฟันแทง จึงหาดูยาก แม้ว่าเขาจะทะเลาะกันด้วยปากอย่างน่ากลัว แต่การใช้ไม้ใช้มือไม่มี ไม่ต้องพูดถึงอาวุธ. ชาวนาเกี่ยวข้าวอยู่แล้ว ถึงฝูงใหญ่ก็กินแข่งอยู่กับเจ้าของนาที่เกี่ยวข้าว ไม่มีใครไล่ ไม่มีใครตะเพิด เพราะว่าได้อุทิศให้ด้วยความเสียสละ ด้วยความเมตตาสัตว์ไว้ล่วงหน้า ฉะนั้นสัตว์กินได้เท่าไรก็กินไป เราก็มีส่วนหนึ่ง. อย่างนี้ก็ไม่มีในเมืองไทย ; ฉะนั้นการที่ไม่ทำอันตรายสัตว์หรือคุ้มครองสัตว์ จึงมีอยู่ทั่วทุกหัวระแหง จนนึกแล้วก็น่าประหลาด. นี่เรียกว่า **เรื่องศีลธรรมกับเรื่องการศึกษา** นี้ **คุณจะเป็นปัญหาที่คุณจะเป็นคนละอย่าง และ ยังเข้าใจผิดกันอยู่มาก.** เราจะต้อนึก และจะต้องไม่ดูหมิ่นระเบียบปฏิบัติของศาสนา ที่จะช่วยในทางศีลธรรม และจะช่วยให้การศึกษากลายเป็นสิ่งที่มีความหมาย ; ถ้ามีฉะนั้นแล้วการศึกษาก็จะเป็นโทษหรือเป็นภัยก็ได้.

๕. ยาที่จะใช้รักษาโรค

ที่นี้สำหรับข้อที่ห้า เรื่อง **ยาที่จะใช้รักษาโรค.** อาตมาอยากจะขอกล่าวเพียงคร่าว ๆ เพราะเวลาเหลือน้อยเต็มที. เราจะต้องนึกถึงยาที่จะใช้รักษาโรคเด็กวัยรุ่นนี้กว้าง ๆ ไว้สามทางด้วยกัน : **ทางแรก** ก็คือพระธรรมหรือพระพุทธศาสนา ; **ทางที่สอง** ก็คือหลักธรรม หลักจริยธรรมสากล ; **ทางที่สาม** ก็คือหลักการดูแลสุขภาพโดยเฉพาะ.

เรื่องหลักทางศาสนานี้ ก็ยังเข้าใจผิดกันอยู่มาก ว่าเป็นสิ่งที่เหลือวิสัยบ้าง พันสมัยบ้าง ขัดกับความต้องการของเราบ้าง นี่ก็ขอให้ไปพิจารณาดูให้มาก มีเวลาเหลือน้อยไม่พอที่จะกล่าวในรายละเอียด. สำหรับหลักทาง

พระพุทธานุชาสนา นั้น ขอบอย่าได้มองกันไปแคบๆ ตามด้วยหนังสือ จะกลายเป็นยิ่ง
 ครีคระน่าหัวเราะที่สุด. เราต้องถือหลักว่า **ตัวหนังสือไม่สำเร็จประโยชน์**
ความหมายต่างหากสำเร็จประโยชน์. ตัวอักษรนั้นบางทีเข้าใจผิด.
 เมื่อพูดถึงหลักพระพุทธศาสนา ก็ควรจะนึกถึงหลักสำคัญๆ เสียก่อน เช่นหลัก
 โอวาทปาติโมกข์หกประการ ที่พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันว่า นี่เป็นหลักพระพุทธ-
 ศาสนา เป็นการประทับลงไปท่ามกลางคณะสงฆ์ ที่ประชุมกันหนึ่งพันสองร้อย
 ห้าสิบลรูป ; ซึ่งหลักนั้นก็มีความ อนุปวาโท ไม่พูดร้าย, อนุปฆาโต ไม่ทำร้าย,
 ปฏิโมกฺเข จ สังวโร มีระเบียบวินัยดี, มัตตัญญุตาจกตตัสมี กินอยู่พอดี,
 ปันตัญญ จ สยนาสนํ ชอบเป็นอยู่ในที่สงบ และ อภิจิตเต จ อาโยโค อบรม
 จิตให้ยิ่งๆ ขึ้นไปทุกที. นี่ฟังดูแล้วไม่มีอะไรที่จะขัดกันเลย : **ไม่พูดร้าย**
ไม่ทำร้าย กินอยู่ดี มีระเบียบวินัยดี พอใจอยู่ในที่สงบ คิดอะไรได้ดี
ทำอะไรได้ดี แล้วก็บ่มจิตให้เป็นจิตที่สูงขึ้นไปทุกที หกประการนี้ไม่ใช่
 ครีคระแม้สำหรับคนสมัยนี้. นอกจากนั้น มีหลักมรรคมีองค์แปด เรื่อง
 โพชฌงค์ เรื่องอะไรต่างๆ อีกมาก ล้วนแล้วแต่เอามาใช้ได้ทั้งนั้น ; แต่คนเข้าใจผิด
 เห็นเป็นคนละอย่าง เห็นเป็นเรื่องนอกฟ้าหิมพานต์ เป็นเรื่องของพระ เป็นเรื่อง
 ไม่ใช่ของชาวบ้านไปเสียหมด. แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม มีคำที่น่าสนใจอยู่
 คำหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **“ในบรรดาบุตรทั้งหลายแล้ว บุตรที่เชื่อฟัง**
เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด ; ” คือโดยทั่วไปเขาจำแนกบุตรเป็น ๓ ประเภท
 คือ ว่าเป็นบุตรที่ดีกว่าบิดามารดา บุตรที่ทำอะไรได้เสมอกับบิดามารดา บุตรที่ทำ
 อะไรต่ำกว่าบิดามารดา ; แบ่งเป็นสามพวกดังนี้ พระพุทธเจ้าท่านก็ยังไม่รับรอง
 เพราะว่ามันไม่แน่นอน แต่ท่านตรัสว่าเด็กที่เชื่อฟังต่างหาก เป็นบุตรที่ประเสริฐ
 ที่สุด ; ทั้งนี้เพราะว่าบุตรที่ทำอะไรได้ดีได้เก่งกว่าบิดามารดานั้น อาจจะไม่เชื่อฟัง
 บิดามารดา ไม่มีธรรมที่จะประพฤติต่อบิดามารดาก็ได้. เด็กวัยรุ่นของเรา
 ก็น่าจะเล็งหลักนี้เป็นใหญ่ คือต้องเป็นเด็กที่เชื่อฟัง ไม่ใช่เล็งถึงเด็กที่ฉลาด

เปรี๊ยะปาวด เป็นนักปราชญ์เป็นอะไรที่เด่นไปกว่าครูบาอาจารย์ท่านองนั้น. เด็กที่ห้ามล้อไม่อยู่ แม้จะฉลาดอย่างไรก็เป็นอันตรายและเป็นภัย. **หลักพระพุทธศาสนาถือว่าบุตรที่เชื่อฟังเป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด.** ถ้าเด็กวัยรุ่นของเราเป็นเด็กที่เชื่อฟังเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็แก้ปัญหาได้หมดไม่มีอะไรเหลือ. ดังนั้นขอให้ถือว่านี่คือพระพุทธภาษิต คือเด็กที่เชื่อฟัง ลูกที่เชื่อฟัง. สรุปความแล้วปัญหาเหลืออยู่ แต่ว่าเราจะใช้หลักทางพระพุทธศาสนา เป็นยาแก้โรคหรือไม่.

สำหรับหลักทางจริยธรรมนั้น หลักจริยธรรมสากลก็ยุติกันไว้ว่า บรรดาสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ มีอยู่สี่อย่าง คือ (๑) **ความสงบสุข** และ(๒) **ความเต็มของความเป็นมนุษย์** และ(๓) **หน้าที่บริสุทธิ** แล้ว(๔) **เมตตาสากล.** ความสงบสุขนี้ก็หมายถึงความสงบสุขจริง ๆ. เราควรสอนเด็กๆ ให้รู้เรื่องว่าสุขปลอมสุขจริงนั้นเป็นอย่างไร. ความสนุกไม่ใช่ของสิ่งเดียวกับความสุข. ความเต็มของความเป็นมนุษย์ คือความเต็มของความรู้ของสติปัญญา ; นี่ไม่ใช่ง่าย จะต้องตั้งใจทำกันอย่างพิเศษพิถิปถัน. หน้าที่บริสุทธิ คือหน้าที่เพื่อหน้าที่ (Duty for Duty' s sake). นี่เราเกือบจะไม่เข้าใจกันเลย เพราะเรามัวแต่ถือว่หน้าที่ก็เพื่อเงินทอง เพื่อเกียรติยศชื่อเสียง เพราะฉะนั้นจึงมีความเข้าใจผิดจนเกิดความเสื่อมทรมทางศีลธรรมขึ้นไปด้วย. กระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่นี้ดีร้อยเปอร์เซ็นต์ ส่วนเงินหรือเกียรติยศชื่อเสียงถ้าได้มากก็เป็นเรื่องพลอยได้, ได้กินใช้ไปได้ตามเรื่อง ไม่ใช่สิ่งที่เรามุ่งหมายโดยตรง. เรามุ่งหมายโดยตรงที่ความดีที่สุดของมนุษย์ ซึ่งทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่. และอันที่สี่ซึ่งเรียกว่าเมตตาสากลนั้น คือรักคนทุกคนทั่ว ๆ ไป. นักจริยธรรมบางพวกก็เต็มข้อที่ห้าเข้ามา ได้แก่ **ความต้องการที่เป็นอิสระ.** ข้อนี้ก็เหมือนกันกับประชาธิปไตย : ถ้าอิสระถูกทางก็ใช้ได้ ; อิสระผิดทางก็ไปไม่ไหว. นี่เรียกว่าแม้เราจะเล็งเอาหลักจริยธรรมสากลมาเป็นหลัก สำหรับให้ยึดถือในการแก้ไข จริยธรรมของเด็กวัยรุ่น ก็ยังได้ และไม่ขัดกับหลักพระพุทธศาสนาเลย.

อาตมาอยากจะยืนยันอีกอย่างหนึ่งว่า แม้แต่เรื่องหลักการของลูกเสือเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็สามารถจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้. หลักการของลูกเสือโดยละเอียดมีอย่างไร อาตมาไม่จำเป็นจะต้องกล่าวให้เป็นเรื่องเอามะพร้าวมาขายสวนที่นี่ แต่ว่ายังมีเรื่องที่ต้องคำนึงถึงอยู่บางอย่าง : เราจะต้องแก้ไขกันอีกมากในเรื่องกิจการลูกเสือนี้ เช่นว่าเราจะต้องแก้ไขให้ลูกเสือของเรา **รู้จักความไม่เห็นแก่ตน ซึ่งเป็นหลักธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนา** : ให้รู้จักความไม่เห็นแก่ตนนี้ ให้มากเท่ากับการรู้จักเล่นรอบกองไฟหรืออะไรทำนองนั้น ; แล้วเราต้องไม่ให้หยุดกันแค่เพียงความฉลาดไหวพริบกู้หาญอดทนเหล่านี้ เพราะว่ามันยังเอาไปใช้ในทางที่ผิดได้. เราจะต้องสร้างกันในเรื่องความมีคุณธรรมที่กำกับสิ่งเหล่านั้นอีกทีหนึ่ง เช่นความสัตย์ ความกตัญญู ความเสียสละ ความรับผิดชอบเต็มที่. นี่เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา หรือจริยธรรมสากล หรืออะไรตรงกันหมด คือให้เป็นผู้ประกอบไปด้วยธรรม. แล้วอีกทางหนึ่งก็จัดให้การลูกเสือนี้เป็นที่นิยมกว้างออกไปยิ่งกว่าเดี๋ยวนี้นี้ ที่ยังแคบเกินไป. เราต้องจัดให้เป็นที่ยอมรับแก่ชาวบ้านร้านตลาดชาวไร่ ชาวนา ซึ่งนิยมกันว่าเด็ก ๆ ของเขา เขาอยากจะให้บวชเณรสักคราว **ออกมาจะเป็นคนที่พอจะไว้ใจได้.** เดี๋ยวนี้อะไรบวชเณรนี้เสื่อมทรามลงมาก คือว่าผิดวัตถุประสงค์เดิมลงมาก ไม่ค่อยจะได้ผล และอยู่ในภาวะที่แก้ไขยาก เนื่องจากทางวัดไม่มีอำนาจไม่มีทุนรอนอะไรด้วย. แต่เราอาจจะใช้กิจการลูกเสือให้ได้รับความนิยมนามาก เหมือนกับว่า ให้ทุกคนอยาก ให้ลูกหลาน ของตนเป็นลูกเสือเหมือนกับที่เคยอยากให้เด็กทุกคนบวชเณร. นี่แปลว่าเราสร้างสรรความนิยมการเป็นลูกเสือ แก่ชาวบ้านร้านตลาดชาวไร่ชาวนา ให้เพียงพอแก่สถานการณ์อย่าให้แคบอยู่เหมือนเดี๋ยวนี้นี้. ที่นี้หลักการทั่วไป ควรจะมีว่าแม้หลักการลูกเสือนี้ ก็ต้องให้เป็นไปในรูปหลักการของทางศีลธรรม คือปฏิบัติกันจริง ๆ ; อย่าให้เป็นเพียงจริยธรรม เป็นเพียงทฤษฎี หรือปรัชญา เหมือนกับกิจการ

ทุกอย่างที่เคยล้มเหลวเพราะเหตุนี้. ถ้าเรามีแต่หลักวิชามีแต่หลักทฤษฎีมากไปไม่ท่วมทันด้วยเรื่องการปฏิบัติแล้ว ก็คงจะประสบความล้มเหลวเช่นเดียวกันอีก.

๖. ภาวะไม่มีโรค นั้นจะเอาอย่างไรกันแน่

สำหรับข้อที่หก ที่กำหนดไว้ว่าภาวะที่ไม่มีโรคจะเอาอย่างไรกันแน่นั้น นี่ขอให้องค์ไปพิจารณาดูผล ที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาที่ดี ตามหลักจริยธรรมสากลที่ดี ตามหลักกิจการลูกเสือที่ดี ว่าเราจะมีของชาติไทยเราเองได้อย่างไร และผลคือภาวะที่ไม่มีโรคนั้นจะมีขึ้นมาได้อย่างไร. เราอย่าได้ถือเอาตามหลักวัฒนธรรมอะไรใหม่ ๆ ซึ่งอาจมองไม่เห็นว่าจะเป็นภาวะที่ไม่มีโรค ; มันกลับเป็นภาวะแห่งโรคเรื้อรังหรือเร้นลับ ; ฉะนั้นพูดตรง ๆ เสียเลยว่าอย่าได้เอาอย่างชาวตะวันตกมากมาย ในเรื่องภาวะไม่มีโรคของจิตใจนี้ ; เรามาคิดดูตามธรรมชาติสักหน่อยหนึ่งก็จะดีกว่า คือคิดว่าชาวตะวันตกหรือฝรั่งนั้น มีผิวหนังหยาบกระด้าง มีขนทั่ว ๆ ตัว ; คนไทยเรานี้ผิวดำละเอียด มีขนที่มองไม่เห็นชัด แม้แต่หนวดก็หาทำยาก ; ด้วยธรรมชาติอย่างนี้มีอยู่อย่างนี้แล้ว เราจะตามอย่างเขาได้อย่างไรกัน ; หรือว่าตามปกติแล้วฝรั่งชอบกินอาหารรสอ่อน ชอบดนตรี หรือนาฏศิลป์ที่แผ่วร่อน ; ส่วนไทยเราชอบกินอาหารรสจัด ชอบฟังดนตรีที่ฉุนฉ� ; ตรงกันข้ามอย่างนี้จะเอาอย่างกันได้ได้อย่างไรโดยธรรมชาติ. เมื่อนึกถึงพระพุทธเจ้า : พระพุทธเจ้าเป็นชาวมองโกเลีย ผิวเหลืองละเอียด เราจะเดินตามท่านได้อย่างไร หรือสักเท่าไร ? เรื่องนี้ยิ่งพูดไปก็ยิ่งเป็นเรื่องชาตินิยมดูจะน่าเกลียด ; แต่ที่เอามาพูดไว้บ้างก็เพื่อจะป้องกันไว้บ้างว่า บางสิ่งบางอย่างอย่าให้มากเกินไปในเรื่องนี้. ที่นี้สำหรับไทยเรา เราต้องถือว่าเป็นเรื่องน่าอัปอายที่สุด ถ้าเราต้องเดินตามหลังชาติอื่นในเรื่องจริยธรรม. สำหรับการเดิมตามพระ

พุทธเจ้านั้นไม่น่าละอาย เพราะว่าท่านมีหลักว่าทุกคนอย่าเชื่อท่าน ต้องเชื่อความคิดเห็นของตัวเอง ถ้าได้ฟังแล้วไปคิดไปเห็นเองแล้วจึงเชื่อ ; อย่างนี้เรียกว่าไม่น่าละอาย และไม่เป็นการเดินตามอย่างงมงาย. พุทธบริษัทเราก็มีสัจธรรมมีวัฒนธรรมของเราเองโดยเฉพาะอย่างนี้. **เราควรจะทำตัวเป็นผู้นำ หรือว่า เป็นผู้ทำทนายดูบ้าง** อย่าได้เป็นผู้ตามหลังใครในเรื่องนี้ ขอให้เราเป็นพุทธบริษัทและเป็นไทยที่เป็นพุทธบริษัท และมีอะไรที่เป็นของตัวเองในเรื่องจริยธรรมในเรื่องศีลธรรม ; อย่างได้หวังที่จะได้ฟังพาใครหรือเดินตามใครในเรื่องนี้. ส่วนเรื่องทางวัตถุนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง อาตมาไม่พูดถึงเลย. เพราะฉะนั้นเราจะต้องคิดวิจยไปในทางที่จะเอาหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์กันเข้าให้ได้กับการสร้างชาติ แม้ในเรื่องทางวัตถุ เรื่องสร้างชาติก็เป็นเรื่องทางวัตถุอยู่มาก แต่ถ้าเราประยุกต์หลักธรรมะในพระศาสนาได้สำเร็จ การกระทำทางวัตถุก็จะพลอยสำเร็จ และไม่เป็นภัยแม้แต่เด็กวัยรุ่น. สำหรับหลักพระพุทธานุชาตินั้นอย่าได้ถือเอาตามตัวหนังสือ ขอให้ถือตามความหมายแล้วจะใช้ได้ทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์. ถ้าถือตามตัวหนังสือตีความผิดนิดเดียว ก็ขัดขวางกันอย่างยิ่ง จนพระไม่มีโอกาสจะทำอะไรให้แก่บ้านเมืองได้. ที่นี้หลักการสอนลูกเสือที่เอามาประยุกต์เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธานุชาตินั้นแล้ว ยิ่งวิเศษใหญ่สำหรับเด็กวัยรุ่น โดยเฉพาะที่จะแก้ปัญหาได้หมดไม่มีอะไรเหลือ; เพราะฉะนั้นเราจะเรียกว่าลูกเสือหรือไม่ใช่ลูกเสืออะไรนั้น ไม่ใช่เรื่องสำคัญ เป็นคำเรียกและเป็นเพียงชื่อ ; แต่ว่าหลักปฏิบัติที่สำคัญ ; ในที่สุดเด็กทุกคนก็จะมาเป็นบุตรที่เชื่อฟัง เป็นเด็กที่ประเสริฐที่สุด คือเป็นบุตรที่เชื่อฟังของพระพุทธเจ้า ตามที่พระพุทธเจ้าท่านต้องการ.

๗. สรุปสิ่งที่ต้องปฏิบัติ

ที่นี้ขอเวลาอีกนิดหนึ่ง ก็เพื่อ **สรุปข้อความทั้งหมดที่ได้กล่าวมา** ; เรา
จะพิจารณากันว่า โครงการทั้งหมดในการเสริมสร้างศีลธรรมหรือจริยธรรมของ
เด็กวัยรุ่น เราจะต้องเลิกล้างหรือทำลายอะไรกันเสียบ้าง. คำตอบ ก็ควร
จะเป็นหลักกว้าง ๆ อย่างกำปั้นทุบดินว่า **สิ่งที่ประโยชน์กับเด็กเราก็ส่งเสริม**
ส่วนที่ทำลายจิตใจของเด็ก ๆ แม้จะเป็นผลได้ทางวัตถุ เราจะต้อง
ยอมเลิกล้างหรือทำลาย; เช่นว่าภาชีรายได้จากภาพยนตร์ปีหนึ่ง ได้หลายสิบล้าน
สี่สิบล้าน แต่ไปคำนวณดูว่าเรื่องเหล่านี้ ทำลายวิญญาณของเด็กวัย
รุ่น ถ้าคิดเป็นเงินแล้ว ปีหนึ่งจะกี่ล้าน ? อาตมาคิดว่าจะต้องสี่แสนห้า แสน
โกฏิล้าน ไม่มีตัวเลขเขียน; แล้วรายได้ปีละสี่สิบล้าน ที่รัฐบาลพึงจะได้ จะมี
ความหมายอะไร ? ถ้าเรามีอำนาจที่จะจัดทำเรื่องนี้ ก็ต้องทำกันอย่างที่เรียก
ว่า ตรงไปตรงมาแบบการผ่าตัด. แม้การที่วัดจัดงานวัดได้กำไร คราวหนึ่ง
เป็นหมื่นหรือหลายหมื่น แต่ว่าอบายมุขที่จัดในวัดทำลายจิตใจ ทำลาย
วิญญาณของเด็ก ถ้าคิดเป็นตัวเลขแล้วนับไม่ไหว; วัดควรจะประหยัด หรือ
ควรเสียสละ ควรจะเห็นแก่เด็ก ๆ ดังนี้ เป็นต้น. ท่านดูเอาเองเถอะงานวัด
เช่นนี้มีอบายมุขทั้งนั้น ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง. ที่นี้มาถึงเรื่องใหญ่ ๆ
เช่นเรื่องภาชีสุรายาเมา ซึ่งเป็นร้อยล้านพันล้าน ก็ควรจะนึกในลักษณะอย่าง
เดียวกัน. นี้เรียกว่า **ฝ่ายที่เราจะต้องเลิกล้าง** .

ที่นี้ส่วนตรงกันข้าม **ที่เราจะต้องสร้างหรือส่งเสริม** นั่นก็คือว่า จะต้อง
กระทำสิ่งที่**เป็นศีลธรรม หรือเกื้อกูลแก่ศีลธรรมนี้** ให้สนุกหรือให้
น่าเสพย์ติดเหมือนกับสิ่งเหล่านั้น. ข้อนี้อาจจะไม่มีใครเชื่ออาตมา
แต่อาตมาก็ยืนยันที่จะกล่าวอย่างนี้อยู่เสมอว่า **พระธรรมหรือธรรมะนี้เป็น**

มหรสพอยู่ในตัวเอง. ขอให้จัดเป็น! ธรรมะ จะเป็นมหรสพอยู่ในตัวธรรมะเอง จะมีความสนุกมีความน่าพอกพอใจ เหมือนกับดูหนังดูละครเหมือนกัน จึงอยากจะแยกเรียกออกไปอีกพวกหนึ่งว่า **มหรสพในฝ่ายทางวิญญาณ**, Spiritual Theatre เป็นโรงละครในทางวิญญาณหรืออะไรทำนองนี้ โดยการหาวิธีที่ใหม่ที่สุด ที่ทำให้เกิดความสนุกสนานในการประพฤติธรรม จริยธรรมหรือศีลธรรม หรือเรื่องของลูกเสือทุกอย่างทุกประการเหล่านี้จะต้องจัดให้ถึงขนาดที่เป็นมหรสพให้ได้.

ถ้าสูงขึ้นไปอีกเดี๋ยวนั้น จะต้องรู้ว่า **การทำความดีนั้นสนุกอย่างยิ่ง** และความสุขก็เป็นมหรสพอยู่ในตัวเอง. การกีฬาที่เคยถือกันว่าจะทำลายความเห็นแก่ตัวนั้น เดียวนี้จะไม่เป็นอย่างนั้นเสียแล้ว : ลองไปสังเกตดูในวงการกีฬาใหญ่ๆ ของโลกชั้นสูงสุด ก็ได้ยินว่าเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว มีความจ้องที่จะเอาวัดเอาเปรียบ ใช้กติกาบังหน้า เอาวัดเอาเปรียบ ฉะนั้นกีฬาอย่างนี้ไม่ใช่ทำลายความเห็นแก่ตัว แต่เป็นการพอกพูนความเห็นแก่ตัวโดยอ้อม; ฉะนั้นเราจะไปถือหลักเกณฑ์อย่างนี้ไม่ได้ จะจัดเพียงสักว่ากีฬาแล้วสนุก แล้วสันนิษฐานหรือเหมาเอาว่า ทำลายความเห็นแก่ตัว; อย่างนี้เป็นจะไม่ไหว. มันต้องจัดไปในทางที่มองเห็นชัดอยู่ว่า ทำลายความเห็นแก่ตัว จนกระทั่งได้มองเห็นความสนุกสนานในการทำลายความเห็นแก่ตัว. การบังคับตัวเองให้อยู่ในระเบียบวินัยนี้ คนทั่วไปเห็นเป็นความทรมานทุกข์ทรมานยากลำบากทั้งนั้น; แต่เรื่องไม่จริง ! ขอยืนยันว่า ขอให้ไปเกี่ยวข้องให้ถูกวิธี การประพฤติธรรมนี้จะสนุกสนาน จะมีรสดูดีมีรสดีและจะเป็นการเสพย์ติดได้เหมือนกัน : เสพย์ติดในทางความดี.

นี้รวมความแล้วที่ว่า เราจะต้องสร้างความเป็นมหรสพขึ้นในศีลธรรม. ฟังดูก็น่าขัน ที่จะสร้างความเป็นมหรสพขึ้นในตัวศีลธรรม; เราจะคิดค้นในเรื่อง จริยธรรมให้มาก จนถึงกับว่าทำให้มหรสพเกิดขึ้นในศีลธรรม. สำหรับ วัฒนธรรมไทยแท้ครั้งโบราณปู่ย่าตายายเป็นอย่างนี้อยู่แล้ว คนชั้นปู่ย่าตายาย เมื่อยังเป็นเด็กๆ เขาสนุกสนานกับด้วยอะไร ขอให้ลองย้อนไปนึกดูใหม่ : บางทีก็สนุกสนานอยู่ด้วยการขนทรายมาก่อพระเจดีย์ในวัด มันต่างกับคนเดี๋ยวนี้; ทำไมเขาจึงสนุกสนานกันได้ เพราะว่ามันมีอะไรบางอย่างที่ไขว่กันอยู่. **เดี๋ยวนี้ เราไม่รู้จักรับผิดชอบ เราไม่รู้จักร่ว่าจะต้องรับผิดชอบอย่างไร เพราะเราจะเกิดมาเพื่ออะไร เป็นมนุษย์ทำไม เราก็ไม่รู้หมด.** เราจะต้อง ย้อนไปหาหลักธรรมะที่ให้เราว่าเป็นมนุษย์ทำไม ? ความดีของมนุษย์อยู่ที่ตรงไหน ? ความพักผ่อนอันแท้จริงของจิตของวิญญาณอยู่ที่ตรงไหนอย่างไร ? การศึกษาหรือการงานทั้งหมดในโลกนี้ ก็เพื่อผลคือความสงบสุข หรือความพักผ่อนของวิญญาณทั้งนั้น; แต่แล้วทำไมจึงไม่ได้รับการพักผ่อน กลับมีแต่ความ โกลาหลวุ่นวายขยายกว้างออกไป จนเต็มทั้งโลกแล้วก็ยังไม่หยุด ยังจะระบาด ออกไปยังโลกอื่นๆ อีก อย่างนี้เป็นต้น.

นี่ผลสุดท้าย เราจะเห็นได้ชัดว่ามันก็เป็นเรื่องใหญ่มาก และตกเป็น กรรม

ของครูบาอาจารย์ ที่ว่าต้องประสบกับปัญหาที่ใหญ่มากไม่ใช่บ่อย. ถ้าจะ เปรียบก็ขนาดเท่าๆ กับการทำสงครามอย่างใหญ่หลวง เป็นมหาสงคราม **เป็น การทำสงครามกับเด็กวัยรุ่น เป็นการทำสงครามที่เอาชนะยากที่สุด** เพราะฉะนั้น จึงถือว่า เป็นกรรมของพวกเราพวกครูอาจารย์. อาตมาก็ จัดตัวเองรวมอยู่ในพวกครูอาจารย์เหมือนกัน รวมอยู่ในพวกที่เรียกว่า “กรรม ของเราเหมือนกัน”; แล้วยิ่งมองเห็นก็ยิ่งรู้สึกว่าเป็นกรรมของเราจริงที่มาประ- สพปัญหาหนัก. ที่ว่าเป็นกรรม ก็เพราะว่าเราสลัด ไม่ได้ เราปฏิเสธ

ไม่ได้ หรือว่าเราต้องทำจนสุดความสามารถของเรา; เพราะฉะนั้นเราจะต้อง ยื้อแย่งเอาเด็กๆ มาให้ได้ จากพญามาร จากซาตานที่เอาเด็กๆ ไปอยู่ในอำนาจ. เราจะต้องยื้อแย่งเอากลับมาให้ได้. แม้ว่าเดี๋ยวนี้ตลอดทั้งโลกหรือสากล จักรวาลนี้ ก็มีปัญหอย่างเดียวกันหมด เพราะว่ามนุษย์ผลอดตัว**ผลิตสิ่งยั่วยวน** ซึ่งเป็นเหยื่อของพญามารนั้น ออกมายั่วยวนโลกอย่างขนาดใหญ่ โดยไม่ **รู้สึกตัวอย่างไม่มีที่สิ้นสุด**. ฉะนั้นจึงขอร้องทานครูบาอาจารย์ทั้งหลาย อย่าละอายที่จะเป็นผู้นำทางวิญญาณ เพราะว่าโดยเนื้อแท้แล้ว ครูผู้ชาย ก็คือ พ่อพระของเด็ก; ครูผู้หญิงก็คือแม่พระของเด็ก; ไม่ใช่ลูกจ้างสอนหนังสือ เอาเงินเดือน. ถ้าเรามองเห็นอย่างนี้อยู่เสมอ ว่าครูไม่ใช่ลูกจ้างของสังคม ที่จะสอนวิชาให้เด็ก เอาเงินเดือนมาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง แต่ควรถือว่าครูผู้ชายเป็น พ่อพระของเด็ก ครูผู้หญิงเป็นแม่พระของเด็กดังนี้แล้ว ปัญหาเหล่านี้จะแก้ได้; สงครามอันใหญ่หลวงนี้ เราจะชนะได้โดยไม่ยากเลย.

อาตมามายากจะขอร้องให้มองดูลึก ถึงธรรมชาติส่วนลึก ว่า**ธรรมชาติ** **นี้ต้องการให้ครูอาจารย์ทั้งหลาย มีสังกัดขึ้นอยู่กับพระอรหันต์** ไม่ใช่ขึ้น กับกระทรวงศึกษาธิการหรือรัฐบาล กล่าวคือโดยทางจิตทางวิญญาณเนื้อแท้ส่วน ลึกนี้ ธรรมชาติต้องการให้เราขึ้นอยู่กับพระอรหันต์ หรือความเป็นพระอรหันต์ ของพระพุทธรเจ้า คือ**ครูนี้จะต้องทำหน้าที่ปราบปรามสิ่งซึ่งเป็นเสนียดจัญไร ของโลก** คือซาตาน พญามารนี้ให้หมดไป แล้วก็ยกฐานะทางวิญญาณของโลก ให้ขึ้นมาจนได้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระอรหันต์โดยตรง; เพราะฉะนั้นโดยทาง จิตใจ ทางวิญญาณ หรือธรรมชาติส่วนลึกนั้น ครูอาจารย์ขึ้นสังกัดอยู่กับพระ- อรหันต์ จึงจัดเป็นปุชนิยบุคคล ไม่ใช่ลูกจ้าง. วิธีการอันนี้เป็นหนทาง รอดอันเดียวที่มนุษย์จะรอด โลกนี้จะรอดได้ด้วยหลักการอันนี้. นี่เป็นวิธี ที่สรุปแล้วเป็นการสร้างเสริมแก้ไขจริยธรรมของเด็กวัยรุ่นตามความรู้สึกที่ อาตมามองเห็น.

ทั้งหมดนี้โปรดได้ถือว่าเป็นการยืนยันอย่างยิ่งของอาตมา หรือจะถือว่าเป็นการทำทายก็ได้ อาตมาก็ยอมเหมือนกัน; เป็นการทายหรือยืนยันที่ครูอาจารย์จำนวนหนึ่ง อาจจะถือว่าครีครวที่สุด บ้านนอกที่สุด พันสมัยที่สุด ก็ได้; แต่มันไม่มีทางที่จะช่วยได้: อาตมายังมอง ยังไม่เห็นทางอื่น ยิ่งเห็นแต่ทางนี้; ยิ่งมองยิ่งเห็นแต่ทางนี้; ฉะนั้นจึงได้ระบายความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ออกมาในรูปนี้ เท่าที่เวลาจะอำนวย; ไม่อาจจะกล่าวได้ละเอียดนัก เพราะเวลาจำกัด และก็เลยเวลาไปเล็กน้อยแล้ว; ฉะนั้นขอยุติการแถลงความคิดเห็น เกี่ยวกับการสร้างเสริมจริยธรรมของเด็กวัยรุ่นคราวนี้ ไว้เพียงเท่านี้.
